

কথা-মহাভাৰত

: Arre mame H. 1. 1.
 ৩৭ ৪৮ ১৮৮১.২
 ৩৭ ৪৮ ১৮৮১.১
 চক্ৰবৰ্তী বাজাগোপালাচাৰী ৩৭ ৪৮ ১৮৮১.১
 ৩৭ ৪৮ ১৮৮১.১ : ৪৮ - ১৮
 . 398.2
 ১৮৮১

অনুবাদক :

শ্রীমহাদেৱ শৰ্মা

৩৭ ৪৮ ১৮৮১ ৫২৫

প্ৰকাশন পৰ্য্যদ

অসম : ব্ৰহ্মচাৰী

চিত্র শিল্পী

শ্রীপ্রসাদ বন্দ্যোপধ্যায়

৫

প্রকাশক

পাব্লিকেশন ব'ৰ্ড

অসম, গুৱাহাটী

38621

মুদ্রক

ট্ৰিবিউন প্রেছ

গুৱাহাটী

মূল্য :

পকা বন্ধা ১২ টকা

ফঁচা বন্ধা ১০ টকা

লিখকৰ কথা

অসমৰ প্ৰকাশন পৰ্য্যদে মোৰ মহাভাৰতখন অসমীয়া ভাষাত প্ৰকাশ কৰিবলৈ লোৱা বাবে মই গোবৰ্ধ বোধ কৰিছোঁ । আমাক দুখন মহাকাব্য দি যোৱা মহাশিসকলৰ প্ৰতি মোৰ অন্তৰৰ গভীৰ অনুৰাগ আৰু শ্ৰদ্ধা নিবেদন কৰিবলৈকে বানায়ণৰ দৰে এইখন পুথিও মই লিখিছোঁ । মই ব্যাস আৰু বাল্মীকিৰ মূল পাঠ অনুসৰণ কৰিছোঁ যদিও কাহিনী যথেষ্ট সংক্ষেপ কৰিছোঁ । হয়তো ইয়াত বহুতো দোষ ত্ৰুটি বৈ গৈছে, কিন্তু মই বিশ্বাস কৰোঁ মোৰ সৰু পুথি দুখনে আমাৰ যুৱক-যুৱতীসকলক আমাৰ পূৰ্বপুৰুষ আৰু মহাপুৰুষসকলৰ সৈতে সংযোগ বন্ধা কৰাত সহায় কৰিব । ইংৰাজী আৰু ভাৰতীয় কেবাটাও ভাষাটো মোৰ এই মহাভাৰতখনৰ বহুত সংস্কৰণ ছপা হৈ গৈছে । মই বিশ্বাস কৰোঁ অসমৰ ভাই-ভনীসকলেও এই পুথিখন নিজৰ বুলি লব ।

চন্দ্ৰবৰ্ত্তী ৰাভাগোপাধ্যায়

তামিল সংস্কৰণৰ ভূমিকা

১. তামিল ভাষাৰ “কলিক” নামৰ সপ্তাহিক বাতৰি বা কাকতখনত “প্ৰথম অৰ্ধ” নামেৰে শিশুপাল সম্বন্ধে মই প্ৰৱন্ধ এটা লিখিছিলো—সি আজি দুবছৰ আগৰ কথা । প্ৰৱন্ধটো পঢ়ি সেই কাবতৰ সম্পাদক মহোদয় আৰু তামিল ভাষাৰ স্বনাম ধন্য সাহিত্যিক শ্ৰীযুত চিদামৰনাথ মুন্দানিৰ-দেৱে উৎসাহ আৰু অনুপ্ৰেৰণা দি মোক কৈছিল—“এনেকুৱা মনোমোহা কাহিনীসমূহ মহাভাৰতত বানিৰ ঘটনা যেন বৈ বৰ্ণনা বনা আছে নে ? সেয়ে হলে মহাভাৰতৰ এই আখ্যানসমূহ বাৰাবাহিকভাৱে আমাৰ বাতৰি কাকতত আপুনি প্ৰকাশ কৰিলে পৰম সুখ পাম ।”

তেখেতসকলৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰিবলৈবে নই এই মহৎ বাৰ্য্য ভণে ভবে আবন্ত বৰোঁ । লাহে লাহে এই কানত দিনে দিনে নোৰ উৎসাহ ভল্লি আৰু আনন্দ ৰাঢ়ি আহিবলৈ বহিলে । এশ মাত্ৰ অব্যাবত পুথিখনি শেষ হল ।

মামায়ণ মহাভাৰতৰ বিষয়ে নজনা মানুহ মানান দেশত নাই । কিন্তু নোৰ বাৰণা হয় কথৰ আৰু কথাছবিৰ স্বৰাৱিকাৱীসকলে এই দুই কাব্যত নতুন নতুন বিষয় সংযোজনা কৰি ইয়াক অতিৰিক্ত কৰিছে । সৰ্ব-সাধাৰণেও তাকেই শুনিছে আৰু দেখিছে । মহাকাব্য দুখনৰ প্ৰকৃত মতা উপনক্তি কৰিব পৰা লোৱৰ সংখ্যা নিচেই তাদৰ । নতুন নতুন বিষয় সংযোজনাৰ দ্বাৰা হয়তো কোতুক ৰাঢ়িব পাৰে । কিন্তু ব্যাসদেৱৰ ৰচনাত পোতা শাস্তীৰ্থ্য আৰু গুৰু তৰ এনেধৰণৰ হস্তক্ষেপৰ দ্বাৰা লোপ পোৱাবহে আশঙ্কা আছে ।

ব্যাসদেৱৰ ৰচিত ভাৰত শাস্তি আনন্দ দেশদ এ নি প্ৰাচীন মহাকাব্য আৰু ই এক অতি আচৰিত সৃষ্টি । ইয়াক সন্দেহ কৰে উপনক্তি কৰিব পাৰিলে দেশধাৰীয়ে ভ্ৰান্ত সংযম আৰু আত্মপ্ৰতি লাভ কৰিব পাৰিব—এয়ে নোৰ সঙ্কল্প আৰু আশা । চৰ্ম্মা, বেদ আৰু হোৱা বশ্যতাই হৈ ঘৰন-

সাপন কৰা উচিত নহব। মহাভাৰতৰ বাহিৰে অইন কোনো পুথিৰে এনে নৈতিক শিক্ষা দিব নোৱাৰে।

“এই শাহিনীসমূহ ব্যাসদেৱে ভোৱ” নামেৰে ভক্তি সহকাৰে সহস্ৰ শব্দৰ ভাৱে দেশবাসীৰ উদ্দেশ্যে প্ৰতিস্থাপ্ত হৈ প্ৰকাশ কৰিছিলো। মোৰ বিশ্বাস “বলিকৰ”ৰ পাঠকসকলে ইয়াৰ আগ্ৰহেৰে পাঠ কৰিছিল।

“ব্যাসদেৱ ভোৱ” বিতৰ্প আকাৰে প্ৰকাশ কৰিবলৈ “তামিল পণ্ডিত” নামৰ এখন প্ৰকাশন সমিতিৰ মোক অনুৰোধ জনালে। এই সমিতিয়ে প্ৰকাশ কৰা গ্ৰন্থসমূহৰ সুখ্যাতি আছে। গতিকে সেই বিষয়ে মোৰ কবলৈ একো নাই।

আশৰ দিনত বুঢ়ী আইহঁতে নাতিদৰাক পুৰণৰ আখ্যান-উপাখ্যান শুনাইছিল। কিন্তু আছিলানিৰ বুঢ়ী আইহঁতৰ সিনানখিনি অভিজ্ঞতা নাই। সেইবাবে এই আখ্যানসমূহ পুথি আকাৰে প্ৰকাশ পালে দেশবাসীৰ মাজত মহাভাৰতৰ বহল প্ৰচাৰত সহায় হ'ব।

মহাভাৰতৰ আখ্যানসমূহ এবাৰ পঢ়িয়ে এৰিব নানাশে, বাবে বাবে পঢ়া উচিত। শাৰদীনীয়া ঠাইত সন্ধিয়া চাৰিৰ পোহৰত ৰাইতৰ মাজত মহাভাৰত পাঠ কৰিলে বিশেষ উপকাৰ হ'ব। ইয়াৰপৰা জনসাধাৰণৰ মাজত ভ্ৰম, প্ৰেম আৰু বৰ্ষৰ ভাব আশিৰ। সেয়ে হ'লে সবলোৰে মঙ্গল।

এই পুথিত কোনো চিত্ৰ সন্নিবিষ্ট কৰা হোৱা নাই। স্বীয়গণ মহাভাৰতৰ আখ্যানসমূহত যিবিলাক চিত্ৰ সংযোগ কৰা হয় সেইবিলাক যিনানেই সুন্দৰ নহওক, নুন আখ্যানৰ লগত সেইবিলাকৰ কোনো মিল থাকিব নোৱাৰে। ই মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস।

ভীমসেনক এজন মৰবীৰ অৰ্জুনক এজনী নীৰৱ সঙ্গী আৰু ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণক এজনী ছোৱালীৰ নিচিনাক অঙ্কিত কৰি আমাৰ উষ্ণি অৱলম্বন-ছোৱালীক প্ৰেৰণাৰ নোৱাৰে। চিত্ৰ-বৰ্ণনাৰ ভাৱ পাঠকলৈ এসময় আন।

চক্ৰবৰ্তী ৰাজাগোপালাচাৰী

প্ৰথম সংস্কৰণৰ পাতনি

কোনো জাতিৰ ইতিহাসত বৰ্ণনা কৰা জাতীয় বীৰসকল আৰু ঘটনাবলীয়ে যেনেকৈ সেই জাতিৰ জাতীয় চৰিত্ৰত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে তেনেকৈ কোনো জাতিৰ মহান সাহিত্যত অঙ্কিত কৰা ঘটনা আৰু চৰিত্ৰাবলীয়ে সেই জাতিৰ জাতীয় চৰিত্ৰতো যথেষ্ট প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে বুলি কলে একো বেছি কোৱা নহয়। এই কথা নিঃসন্দেহে ক'ব পাৰি যে আগবঢ়োৱে (জাতিৰ) আৰ্শ্ব গঠনৰ ক্ষেত্ৰত বেছি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে আৰু ইয়াৰ প্ৰভাৱে চৰিত্ৰ গঠনত অনুপ্ৰেৰণা ঘোঁৰায়। বৃষ্টি মানুহত বাস কৰা। মৃত্যু হোৱা আৰু সন্নিবিষ্ট হৈ থকা লোকসকলৰ মনত ভৰুকুইকচোহ, গলিভাৰ, পিকউইক, ডেনওৱেনবাৰ, ছাৰ বোতাৰ ডি কেভেনৰি, যনষ্টাফ, ছাইলক, কিংআৰ্দ্ৰাৰ, ছাৰ লেকনব্, এনাইচ আদি এনে ধৰণৰ বহুতো প্ৰতিভা সম্পন্ন চৰিত্ৰ আৰু কাহিনীবোৰে যেনে প্ৰভাৱ কৰিছিল বৰ্তমান ইংৰাজ জাতিৰ লোকসকলৰ মনত। ই কন গত্য নহয়। যেনেহে সাহিত্যৰ মধ্যস্থ ভীৱন আৰু চৰিত্ৰৰ লগত ওতঃপ্ৰোতভাৱেই ছদ্মিত। সেই ফালৰপৰা ক'ব পৰা যায় যে যেতিয়ালৈকে মানুহ জাতি তিন তিন জাতিত বিভক্ত হৈ থাকিব তেতিয়ালৈকে কোনো এক জাতীয় সাহিত্যত কপাতিত ঘটনাবলী আৰু চৰিত্ৰসমূহে আন আন জাতিসমূহক সন্মানে আকৰ্ষণ কৰিব নোৱাৰে কাৰণ ই সকলোৰে অন্তৰত একে অনুভূতিৰ ভাৱ লগাই নোহেঁতেন। কনষ্টাফ বা আন্ডোল টমৰ বিষয়ে এটা শব্দ বা খণ্ডবাক্যই ইংৰাজ জাতিৰ মনত যি প্ৰতিচ্ছবিৰ সৃষ্টি কৰে আন জাতিৰ মনত ই একে ধৰণৰ প্ৰতিচ্ছবি সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে। সেইবাবে হনুমান, ভীম, অৰ্জুন, ভৰত বা গীতাৰ কোনো কথা শ শাহিনীয়ে ভাৰতীয় শিক্ষিত শ অশিক্ষিত যেনে কোনো মানুহৰ মনত যি এটা চিত্ৰৰ অনুভূতিৰ সৃষ্টি কৰে ভাৰতৰ মানুহৰ মনত যেনেহে তেওঁ ভাৰতীয় পৌৰাণিক কাহিনীৰ লগত পৰৱৰ্তী সাহিত্যৰ প্ৰতি অনুৰাগ থকা হ'লও তৰ ইংৰাজী অনুৰাগে যেনে ধৰণৰ অনুভূতিৰ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে।

বিস্মৃতিৰ গৰ্ভত লীন হোৱা বহু অতীতৰপৰা আমাৰ দেশৰ বুৰঞ্জী মতে বহুতো মহৎ তথা উদাৰ মনৰ লোকে সন্ম লাভ কৰি বামাৰ্ণ আৰু মহাভাৰতৰ দৰে পুথিৰপৰা প্ৰেৰণা লাভ কৰি বীৰত্বপূৰ্ণ বাসত আগ ভাগ গ্ৰহণ কৰিছে। আশংক্য কালত ভাৰতবৰ্ষৰ যদে যদে লৰা-ছোৱালীয়ে মাৰৰ বোলাত বহি মাত-বধা শিকাই লগে লগে এই অমৰ কাহিনীবোৰৰ কথা শুনিছিল। যন্তঃ সীতা-দ্রৌপদীৰ হৰ্ষ আৰু বিষাদ, বাম-অৰ্জুনৰ বিবোচিত বাৰ্ষ্যাবলী, লক্ষ্মণ-হনুমানৰ ভক্তি আৰু আনুগত্যৰ আদৰ্শ তেওঁলোকৰ জীৱনৰ অৱলম্বনীয় পথ প্ৰদৰ্শক হৈ উঠিছিল। জীৱনৰ ক্ৰম বৰ্দ্ধমান ভাটলতাই আশৰ কালৰ সকল যবদা জীৱন পদ্ধতিত পৰিবৰ্তন ঘটাইছে। এইটো স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে আমাৰ দেশত বামাৰ্ণ আৰু মহাভাৰতৰ বিষয়ে নতুন একশ্ৰেণীৰ মানুহ আছে, যদিও ইয়াৰ কাহিনীবোৰ ধৰ্মমত্তা আৰু বোলছবিৰ যোগে তেওঁলোকৰ মাজত প্ৰচাৰিত হৈছে তথাপি দেখা গ'ব যে ব্যাস বাল্মীকিৰ সত্যাদৰ্শৰ মৰ্যাদা এইবোৰত বম পৰিমাণেহে বক্ষা কৰাৰ চেষ্টা কৰিছে। আইৰ কোলাত বহি মহাভাৰতৰ কাহিনী শুনাৰ আমাৰ যি সৌভাগ্য হৈছিল আজিৰ দিনৰ লৰা-ছোৱালীবোৰ সেই সৌভাগ্যদৰ্শন বঞ্চিত। সেই কাৰণে আজি কেবছৰমান আগৰপৰা মোৰ মনত এইটো কথা খেলাইছিল যে মোৰ কৰ্মবহল, জীৱনৰ অপমানো জিবণিৰ সময় খৰচ কৰি যদি আমাৰ তামিল ভাই-ভনীটিহঁতৰ কাৰণে মহাভাৰতৰ কাহিনীবোৰ সহজ শব্দত লিখিব পাৰে তেতিয়া হলে তেওঁলোকক এটা মহৎ উপকাৰ কৰা হ'ব। ব্যাসদেৱৰ মহাভাৰতখন উৰোবিদ্যৰ সূত্ৰে পোতা বস্ত্ৰৰ ভিতৰত এটা মহান সম্পত্তি আৰু মোৰ ডাঠ বিশ্বাস যে নিৰ্ভুলভাৱে ইয়াৰ কাহিনীবোৰ নলে আৰু শুনিলে তাৰ প্ৰতি আগ্ৰহী বালি আৰু প্ৰভাৱত উন্মত্তি অনিৱৰ্ণ্য। ই আমাৰ আশ্বাস বনিয়ান কৰি তোলে, আনে নোৱাৰিলে ই আমাৰ উচ্চাকাংক্ষাৰ বিফলতা আৰু ঝং আৰু ধূপাৰ বিফলতা সহজে হস্তগত কৰি দিয়ে। লেবছৰমান আগতে 'সুন্দৰ তাম্বুৰন' নাম দি শিশুপালৰ কাহিনীটো এখন তামিল ভাষাৰ আলোচনীলৈ লিখিছিলো। সম্পাদকজনে ইয়াক ইমান ভাল পাইছিল যে তেওঁ গোটেই মহাভাৰতখনকে কাহিনীৰ আকাৰত শিশু জিবলৈ অনুবাদ কৰিছিল। এই কামটো আৰম্ভ কৰোঁতে মোৰ মনত অসুখ লুপাৰি উঠে কাহিনীৰ কামটোৰ মোহত পৰিবটো সম্ভৱ সম্ভৱ নাপাৰি। আৰু ইয়াৰ প্ৰতি মই এনেদৰে আকৃষ্ট হলো যে নিমি মাইতে মই যেন চকুৰ আগতে মোৰ মনৰ তামিল লৰা-ছোৱালীবোৰে মোক চাৰিওফালে ঘেঁৰি বহি

স্নান আশ্রমে আমাৰ মাতৃভূমিৰ তাহানিৰ দেৱতাৰ পৰে বীৰপুৰুষসকলৰ
 কাৰ্য্যৰ বিবৰণবোৰ শুনি আছে। মই আৰু আশা কৰো যে আমাৰ পাৰ্ৱলীয়া
 ৰাইজে গোটেই দিনটো কামৰ পিচত যেতিয়া কোনো নামঘৰ বা মন্দিৰৰ
 চোতালত জিৰাবলৈ গোট খাব তাত এই কাহিনীবোৰ পঢ়িলে সিবিলাকৰ
 পক্ষে সেই সক্ৰিয় কানটো সৰীৰ আৰু আনন্দময় হৈ উঠিব। ১০৭টি
 অধ্যায়েৰে গোটেই মহাভাৰতখন লিখা হৈছে। এইদৰে লিখোতে মোৰ
 জীৱন পবিত্ৰ আৰু মধুময় হোৱা যেন ভাবি মুগ্ধ হৈছিলো আৰু ইয়াৰ
 প্ৰত্যেকটো ৰাক্যই মোৰ কাৰণে জীৱন্ত অতীতৰ সুবাসিত ধ্ৰুণ। ইংৰাজীলৈ
 অনুবাদ কৰোতে অৱশ্যে সেই ওণবোৰ বক্ষা কৰিব নোৱাৰিলো। সি
 যি নহওক মই আশা কৰো এই কিতাপখনো ৰাইজৰ কিছু উপকাৰত
 আহিব। মই নিজেই ইয়াৰ ভালেখিনি অংশ অনুবাদ কৰিছিলো কিন্তু
 মোৰ বন্ধুহনেও এটা বিশেষ অংশ অনুবাদ কৰি মোক সহায়তা কৰিছিল।
 গাঁচা কথা কবলৈ গলে শ্ৰীপি শেষ্ঠাঙ্গী আৰু শ্ৰীপি বৃক্ৰমুদ্ভিৰ সহায় নোপোৱা
 হলে এই কাম সম্পূৰ্ণ হৈ নুঠিবহেঁতেন। মই তেখেতসকলক মোৰ আন্তৰিক
 ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰিছোঁ। সৰ্বশেষত মোৰ বন্ধু শ্ৰীনবদত্ত বানৰাওৰ প্ৰতি
 আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জনাও যেহেতু তেখেতে বহু হিচাবে মোৰ প্ৰতি মেহ
 আৰু ৰাইজক সেৱাৰ নিদৰ্শন স্বৰূপ এই কিতাপখনৰ পাণ্ডুলিপি প্ৰস্তুতকৈ
 চাই-চিতি শুধৰাই দিছিল।

নাগ্ৰাহ

১লা জুলাই, ১৯৫০

চন্দ্ৰদত্ত বালগোপালচাৰী

আগ কথা

৬ বামাৰণ আৰু মহাভাৰত ভাৱতৰ দুখন অমৰ মহাকাব্য। মহাভাৰত বিশ্ব বোলা হয় এই বিষয়ে মহাভাৰতৰ আদি পৰ্বৰ প্ৰথম অধ্যায়ত এফাকি কথা জোৰা লগাই দিয়া হৈছে—পুৰণি কালত এসময়ত বোলে দেৱতাসকলৰ মহাভাৰতখন জুৰিচাবৰ মন গল। তেওঁলোকে তুলাচাৰিখনৰ এফালে উপনিষদৰ সৈতে চাৰিখন বেদ আৰু ইফালে মহাভাৰতখন দিলে। ওজনত মহাভাৰতখন বেছি গৰুৰ হল। তেতিয়াৰপৰা পৃথিৱীত এতখন মহাভাৰত নামে জনাজাত হল। লগে লগে নিৰ্বাচন হ'ল—

“মহাৰে চ শুকৰে চ ব্ৰহ্মনাং যতোধিবন মহাব্দ
ভাৰৱদাচ মহাভাৰতনুচ্যতে ॥”

এই উক্তিৰপৰা ইয়াকে বুজা যায় যে উপনিষদৰ সৈতে বেদৰ সকলোবোৰ মূলকথা মহাভাৰতত থকাৰ উপৰিও আন বহুত বিষয় আছে। সেই বাবেই হ'বলা একেধাৰ প্ৰবাদ বাক্য শুনা যায়—মহাভাৰতত যি নাই সি ভাৰতততো নাই। *

মহাভাৰত ৰচনাৰ বহুযুগ পাৰ হৈ গৈছে যদিও মহাভাৰতৰ অন্তৰ্গীত তৰ চিৰ নতুন হৈয়ে আছে। যুগে যুগে মহাভাৰতৰ আদৰ্শই ভাৰতবাসীক উৰু কৰি আহিছে অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছে আৰু সৰুটৰ সময়ত বিস্ময়ী চমকনিৰ দৰে পথৰ সন্ধান দিছে। মহাভাৰত নানা ভাষা, নানা পৰিৱেশ, নানা জাতি-উপজাতিৰ বিশাল দেশ ভাৰতৰ সাংস্কৃতিক মহা মিলনৰ উৎস, অতীতৰ সৈতে বৰ্ত্তমানৰ যোগসূত্ৰ।

ব্যোমসানৰুদ্ধ চক্ৰবৰ্তী ৰাজাগোপালাচাৰী মহোদয়ে মহাভাৰতৰ আখ্যান সমূহকে নতুনকৈ লিখি তামিল ভাষা-ভাষীলোকসকলৰ উপহাৰ দিয়ে। অৰূপ দিনৰ ভিতৰতে ৰাজাৰাজীৱ তামিল মহাভাৰতৰ ইংৰাজী অনুবাদ বোম্বাইৰ ভাৰতীয় বিদ্যাপুৰণে প্ৰকাশ কৰে। ৰাজাৰাজীয়ে মহাভাৰতৰ ইংৰাজী সংস্কৰণৰ ভূমিকাত লিখিছে যে মহাভাৰতৰ এচোৱা তামিলৰপৰা ইংৰাজীলৈ অনুবাদ হোৱাতই কঠিন। ৰাষ্ট্ৰগিণি অন্যলোকে ভাঙিছে।

ইংৰাজী অনুবাদত—যে মুন তামিলৰ সৌন্দৰ্য্য ৰোৱা নাই আৰু প্ৰকাশভঙ্গীৰ
 পৃষ্ঠতাও অনেকখিনি হ্ৰাস পাইছে তাক তেখেতেই কৈছে। ইংৰাজীৰপৰা
 বঙ্গভাষা ওছৰাটী ভাষা, আদি নহ'ত ভাষালৈ এই পুথিখন অনুদিত হৈছে।
 ৰাজ্যজীৰ মহাভাৰতৰ ইংৰাজী সংস্কৰণৰপৰা অসমীয়া ভাঙনি কৰিছে
 অসমীয়া সাহিত্যিক সমাজত স্ব-পৰিচিত শ্ৰীমহাদেৱ শৰ্মাদেৱে। তেখেতেই
 অহোপূৰ্বস্বৰ্ণ কৰি পুথিখন অসমীয়ালৈ ভাঙিবলৈ আৰু অসমীয়া ভাঙনি
 প্ৰকাশ কৰিবলৈ স্বত্বাধিকাৰীৰপৰা অনুমতি লৈছিল। এতিয়া এই অনু-
 মতিৰ গুণেই প্ৰকাশন বৰ্ডে ৰাজ্যজীৰ মহাভাৰতৰ অসমীয়া সংস্কৰণ প্ৰকাশ
 কৰিবলৈ পাই আনন্দ পাইছে।

অসমৰ সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ উন্নতি বিধানত সক্ষিয়ভাৱে সহায় কৰা
 নীতিস্বৰূপে অসম চৰকাৰৰ উদ্যোগত প্ৰকাশন পৰ্যদ (পাব্লিকেচন ব'ৰ্ড)
 প্ৰতিষ্ঠিত। প্ৰকাশন পৰ্যদৰ উদ্দেশ্য আৰু কাৰ্য্যক্ৰমৰ ভিতৰত বিবিধ বিষয়
 সোমাই আছে যদিও, সাহিত্যিকসকললৈ তেখেতসকলৰ ৰচিত গ্ৰন্থ প্ৰকাশৰ
 বাবে আধিক সাহায্য আশবঢ়োৱা আৰু পৰ্যদে নিজাকৈ গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰা—
 এই বিবিধ ব্যৱস্থাকে সম্প্ৰতি প্ৰকাশন পৰ্যদে হাতত লৈছে।

উল্লেখযোগ্য যে ভাৰতীয় বিদ্যাভৱনে প্ৰকাশ কৰা পুথিৰ ভিতৰত
 এইখনেই প্ৰথম পুথি। প্ৰকাশন ব'ৰ্ডেৰো কথা-মহাভাৰতকেই প্ৰকাশ
 কৰিবলৈ প্ৰথমে হাতত লৈছে।

•

৩১ জুনাই, ১৯৬০
 হুৱাহাটী

বিপ্লৱাবায়ণ শাস্ত্ৰী
 সচিব প্ৰকাশন পৰ্যদ
 অসম

অনুবাদকৰ নিবেদন

ৰাজ্যাজীৰ মহাভাৰতখন সৰ্ব্বজন সমাদৃত বিতাপ । বহু ভাষাতৈ ইয়াৰ অনুবাদ হৈছে । বিতাপখন লিখাৰ প্ৰণালী অভিনৱ । গল্প লিখাৰ দৰে লিখা হলেও মূল মহাভাৰতৰ বিষয় বস্তু আৱিকৃতভাৱে প্ৰকাশিত হৈছে ।

বিতাপখন অনুবাদ কৰিবলৈ মোৰ পোনতে নগাৱঁৰ শ্ৰীঅমলচন্দ্ৰ শৰ্ম্মাই উদ্গনি দিয়ে । তেওঁ পিচত এই বিষয়ত বহুতো সহায়তাও কৰিলে । বিতাপখনৰ স্বত্বাধিকাৰ স্বৰ্গীয় দেৱদাস গাৰ্গী । তেখেতৰপৰা অনুবাদ কৰি বিতাপখন প্ৰকাশৰ অনুমতি পাবলৈ বহুতো চেষ্টা কৰিব লগাত পৰিছিল । এই বিষয়ে দুজন বিশিষ্ট বন্ধুৰে সহায়তা কৰিছিল । সেই দুজন হল শ্ৰীযুত দেৱেশ্বৰ শৰ্ম্মা এম, পি আৰু শ্ৰীপূৰ্ণচন্দ্ৰ শৰ্ম্মা এম, পি । অনুমতি পোৱাৰ পিচত প্ৰকাশ কৰিবলৈ অৰ্ধাভাৱ বা আন কোনো প্ৰকাশক নোলোৱাত ইমাম দিনে প্ৰকাশ কৰিব পৰা নাছিলো ।

ইতিমধ্যে 'প্ৰকাশন পৰ্যদ' স্থাপিত হল । সিবিলাৰে এই অনুবাদখনকৈ পোনতে প্ৰকাশ কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত কৰিলে । নই কৃতজ্ঞ অস্তৰেৰে পৰ্যদক প্ৰকাশ কৰিবলৈ দিলো ।

মি অনুষ্ঠান আৰু মিসৰল লোৰৰ সহায়তাত এই বিতাপখনি প্ৰকাশিত হ'ব পাৰিলে সিবিলাকলৈ ইয়াৰেই মোৰ কৃতজ্ঞতা জনানো । ইতি—

বিনীত—

শ্ৰীমহাদেৱ শৰ্ম্মা

বিষয়-সূচী

১।	গণপতি : কাবতী	২
২।	দেবপ্রভ	৫
৩।	ভীষ্মৰ প্ৰতিশা	৭
৪।	অহা আৰ ভীষ্মেন্দ্ৰ	১২
৫।	দেৱযাণী আৰ কচ	১৭
৬।	দেৱযাণীৰ বিয়া	২৩
৭।	যযাতি	২১
৮।	বিন্দুৰ	৩২
৯।	কুন্তীদেৱী	৩৫
১০।	পাণ্ডুৰ স্বৰ্ণযাত্ৰা	৩৭
১১।	ভীম	৩১
১২।	কৰ্ণ	৪১
১৩।	দ্রোণাচাৰ্য	৪৬
১৪।	অৰ্জুন	৪৭
১৫।	পাণ্ডৱসকলৰ উদ্ধাৰ	৫৩
১৭।	দ্রোণদীৰ অৱহাৰ	৬৬
১৮।	ইহপ্ৰস	৭১
১৯।	শৰেং পণী	৭৮
২০।	ভৰাস্ক	৮৩
২১।	ভৰাস্ক ২য়	৮৬
২২।	প্ৰথম অধ্য	১০
২৩।	২য় অধ্য	১৩
২৪।	৩য় অধ্য	১৭
২৫।	৪য় অধ্য	১০১
২৬।	৫য় অধ্য	১০৬

২৭।	শুভবাহিনী চিত্তা	১১২
২৮।	শ্রীকৃষ্ণৰ প্ৰতিজ্ঞা	১১৭
২৯।	পাণ্ডপাত অস্ত্ৰ	১২০
৩০।	দুৰ্ধ-ভোগ নতুন কথা নহয়	১২৫
৩১।	অগস্ত্য মুনি	১২৮
৩২।	ঋষাশৃংগ	১৩৪
৩৩।	যবকৃতৰ বিফল ভপগ্যা	১৩৯
৩৪।	যবকৃতৰ মৃত্যু	১৪২
৩৫।	অকল শিষ্যই যথেষ্ট নহয়	১৪৫
৩৬।	অষ্টাবক্ৰ মুনি	১৪৮
৩৭।	ভীম আৰু হনুমান	১৫১
৩৮।	মই বগলী নহওঁ	১৫৮
৩৯।	দুষ্টৰ সুখ-শাস্তি নাই	১৬০
৪০।	দুর্যোধানৰ অপমান	১৬৩
৪১।	শ্রীকৃষ্ণৰ স্মৃতি	১৬৭
৪২।	কালিকা লগা সৰোবৰ	১৭১
৪৩।	দাস বৃত্তি	১৭৮
৪৪।	সতীত্বৰ বক্ষণ	১৮৪
৪৫।	মৎস্য দেশ সংৰক্ষণ	১৮৯
৪৬।	বিৰাটপুত্ৰ উদ্ভব	১৯৪
৪৭।	প্ৰতিজ্ঞা পালন	১৯৯
৪৮।	বিৰাটৰ ভ্ৰান্তি	২০৪
৪৯।	মন্ত্ৰণা	২১০
৫০।	পাৰ্থ-সাবধি	২১৬
৫১।	শল্যৰ শত্ৰুপক্ষত যোগদান	২১৮
৫২।	বৃজাসুৰ	২২২
৫৩।	নহষ	২২৬
৫৪।	সঞ্জয়ৰ দৌত্য	২৩১
৫৫।	বিনায়ুধে নেৰেঁ। মই গুচ্যগ্ৰ মেদিনী	২৩৫
৫৬।	শ্রীকৃষ্ণৰ দৌত্য	২৩৮
৫৭।	আগন্তি আৰু কৰ্ত্তব্য	২৪৪
৫৮।	পাণ্ডৱ সেনাপতি	২৪৭

৩৯। কুব্জ সেনাপতি	২৪৯
৬০। বলবান	২৫০
৬১। ককিণী	২৫২
৬২। অসহযোগ	২৫৫
৬৩। কুব্জ উপদেশ	২৫৮
৬৪। যুধিষ্ঠির আশীর্বাদ ভিক্ষা	২৬০
৬৫। প্রথম দিনৰ যুদ্ধ	২৬৩
৬৬। দ্বিতীয় দিনৰ যুদ্ধ	২৬৫
৬৭। তৃতীয় দিনৰ যুদ্ধ	২৬৮
৬৮। চতুর্থ দিনৰ যুদ্ধ	২৭২
৬৯। পঞ্চম দিনৰ যুদ্ধ	২৭৫
৭০। ষষ্ঠ দিনৰ যুদ্ধ	২৭৮
৭১। সপ্তম দিনৰ যুদ্ধ	২৮১
৭২। অষ্টম দিনৰ যুদ্ধ	২৮৫
৭৩। নবম দিনৰ যুদ্ধ	২৮৭
৭৪। দশম দিনৰ যুদ্ধ আৰু ভীষ্মৰ পতন	২৮৯
৭৫। ভীষ্ম আৰু কর্ণ	২৯২
৭৬। একাদশ দিনৰ যুদ্ধ	২৯৪
৭৭। জীৱন্তে যুধিষ্ঠিৰক ধৰিবলৈ ফলী	২৯৬
৭৮। দ্বাদশ দিনৰ যুদ্ধ	২৯৯
৭৯। বীৰ ভগবদ্ভ	৩০২
৮০। অভিন্নন্য	৩০৭
৮১। অভিন্নন্য-বধ	৩১২
৮২। পুত্ৰশোক	৩১৪
৮৩। গিছুৰাজ জয়দ্রথ	৩১৮
৮৪। কৰ্ণৰ ধাৰণ	৩২৩
৮৫। ধৰ্মপুত্ৰৰ চিন্তা	৩২৭
৮৬। যুধিষ্ঠিৰৰ আশঙ্কা	৩৩১
৮৭। কর্ণ আৰু ভীম	৩৩৪
৮৮। কৃষ্ণদেৱীৰ আগত প্ৰতিজ্ঞা	৩৩৮
৮৯। ভূবিদ্রোহ বধ	৩৪১
৯০। জয়দ্রথ বধ	৩৪৬

৯১।	দ্রোণাচার্য্যৰ মৃত্যু	৩৪৯
৯২।	দুঃশাসনৰ বহুপান আৰু কৰ্ণ বধ	৩৫২
৯৩।	দুৰ্য্যোদন বধ	৩৫৬
৯৪।	পাণ্ডৱসকলৰ অপমান	৩৬০
৯৫।	অশ্বখানা	৩৬৪
৯৬।	প্ৰতিশোধ	৩৬৭
৯৭।	কোমে সাধনা দিব	৩৬৮
৯৮।	যুৰিষ্টিবৰ বিন্যাস	৩৭২
৯৯।	যুৰিষ্টিবৰ সাধনা দান	৩৭৪
১০০।	ঈৰ্ষা	৩৭৬
১০১।	উত্তৰ	৩৮০
১০২।	যৱানৰ পিঠাগুলি আৰু সোণৰ নেউল	৩৮২
১০৩।	যুৰিষ্টিবৰ বাজত	৩৮৭
১০৪।	ধৃতবাহু	৩৮৯
১০৫।	ধৃতবাহু, কুন্তী আৰু শাক্তাবীৰ বন গমন	৩৯২
১০৬।	ঐন্দ্ৰব তিবোবান	৩৯৩
১০৭।	যুৰিষ্টিবৰ স্বৰ্ণানোহণ	৩৯৬

কথা-মহাভারত

গণপতি : কাকতী

মহাশি ব্যাসদেৱ পশাশৰ মুনিৰ পুত্ৰ আছিল। বেন বিভাগ কৰিছিল
বুনি ব্যাসৰ আচল নাম বেন-ব্যাগ আছিল। এখেতে মহাভাৰত স্বৰূপ
পুণ্য কথা ভগৱতৰ দান দি গৈছে।

ভাৰত-গ্ৰন্থ মনে মনে বচনা কৰি ভগৱত বেনেকৈ প্ৰচাৰ কৰিব পাৰি
নাই বিষয়ে ব্যাসদেৱে গভীৰভাৱে চিন্তা কৰিলে। পিচত যুদ্ধাক ধ্যান
কৰাত যুদ্ধা আবিৰ্ভাৱ হ'ল। ব্যাসদেৱে কৰবোৰে শিৱ নৌদাই ভনানে
“হে ভগৱান, মই মনে মনে এখনি উভয় বাৰ্য্য বচনা কৰিছোঁ। কিন্তু
ইয়াক নেখনীৰে প্ৰকাশ কৰিব পাৰে এনে এজন পুৰুষ এই ভগৱত বিচাৰি
পোৱা নাই।” এই কথা শুনি সকলো প্ৰাণীৰে যুদ্ধনৰ গুৰি পিতামহ
যুদ্ধাই ব্যাসদেৱক বৰ প্ৰশংসা কৰি কলে “হে মহাশি, আপোনাৰ এনে
অনুপম মহাকাব্য নিখিবলৈ গণপতিৰ ধ্যান কৰক।” এই বুনিয়েই তেওঁ
অন্তৰ্ধান হ'ল। যুদ্ধাৰ উপলক্ষ সাৰোণত কৰি ব্যাসদেৱে বিনায়কক
(গণেশক) ধ্যান কৰা মাত্ৰৰে বিন্দুক আবিৰ্ভাৱ হ'ল। ব্যাসদেৱে
গণপতিক স্বীকৃতিৰে পূজা-অৰ্চনা কৰিলে। শেষত তেখেতে গণেশ
দেৱতৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰিলে ‘হে গণনাথ মই ভাৰত-কাব্য কীৰ্ত্তন
কৰিবলৈ আগ বান্ধিছোঁ। আপুনি কৃপা কৰি ত'ৰ নেখনীৰে প্ৰকাশ
কৰিব লাগে, এয়ে মোৰ প্ৰাৰ্থনা।’ শব্দৰে কলে ‘হে মুনিশ্ৰেষ্ঠ, আপুনি
চিন্তা নকৰিব, মোৰ দ্বাৰাই এই মহৎ কাব্য সম্পাদন হ'ব। কিন্তু কথা
হ'ল, নেখনীৰে প্ৰকাশ কৰি বাওঁতে আপুনি অবিদান এই মহাকাব্য কীৰ্ত্তন
কৰি যাব লাগিব। কাৰণ মোৰ নেখনীয়ে নিখিবলৈ আবদ্ধ কৰিলে

অকথো নৈ পানিব নোতাৰে । ক্ৰমাগত বৰ্ণনা কৰি যাব পানিলে নই আপোনাৰ কথাত নাস্তি হ'লোঁ ।”

অবিবান বৰ্ণনা কৰা এটা বৰ টান কথা । কিন্তু বাৰ্মা সিদ্ধিব উদ্দেশ্যত ব্যাসদেৱে সম্ভৱত হৈ ক'লে “হে গণনাথ, মহাকাব্যখনি লেখনীৰে প্ৰকাশ কৰা সম্ভৱত আপুনি শ্লোকবিলাকৰ অৰ্থ হৃদয়ঙ্গম কৰি যাব লাগিব । অৰ্থাৎ কোনো কথা নিজে নুবুজাবৈ লিখি যাব নোৱাৰিব ।” এইদৰে ব্যাসদেৱে গণেশৰ ওপৰত এই ব্যৱহাৰে ভাৱ অৰ্পণ কৰিলে ।

গণেশে ব্যাসদেৱৰ এই কথা ভানকৈ উপাধি কৰি এটি মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি নাস্তি হ'ল । তাৰ পিচত মহানুনি ব্যাসদেৱে ভাৰতকাব্য কীৰ্ত্তন কৰি গৈ থাকোঁতে মাফে মাফে আটল শ্লোকবিলাক উলিয়াবলৈ ধৰিলে । আটল শ্লোকবিলাকৰ অৰ্থ গমি-পিটিকি থকাৰ সম্ভৱত গণেশৰ লেখনী চিলা হৈ যাব আৰু সেই ক্ষেত্ৰতে ব্যাসদেৱে বহুতো শ্লোক মনে মনে বচনা কৰি লবৰ স্মৃতি পাইছিল । এইদৰে ব্যাসদেৱে কীৰ্ত্তন কৰা মহাভাৰত কাব্য গণেশৰ দ্বাৰাই লিখা হ'ল ।

আগৰ দিনত নৃত্য-যন্ত্ৰৰ প্ৰচলন নাছিল । পণ্ডিতসকলৰ স্মৃতিশক্তিৱেই আছিল এনে প্ৰৱৰ্ত্তনক বৰ্ণনা কৰাৰ একমাত্ৰ উপায় । এই মহাকাব্য ব্যাসদেৱে পুতেক শুকদেৱক শুনাইছিল আৰু পিচত অন্যান্য শিষ্যসকলৰ আগত কীৰ্ত্তন কৰিছিল । কাৰণ ইয়াকে নকৰা হলে ভবিষ্যতে প্ৰৱৰ্ত্তনক লোপ পালেহঁতন ।

বোৱা শুনা যায় দেৱৰ্ষি নাৰদে দেৱতাসকলক আৰু শুকদেৱে যক্ষ আৰু বাহুবলিলাকৰ ভাৰত কাব্য শুনাইছিল । ব্যাসদেৱৰ প্ৰধান শিষ্য বৰ্ণশীল আৰু মহাজ্ঞানী বৈশম্পায়নে এই কাব্য মনুষ্যলোকত প্ৰকাশ কৰিলে । এই প্ৰবাদ মনুষ্য সমাজত অসংখ্য । মহাবাজ পৰীক্ষিতৰ পুতেক জনমেজয়ে এক মহাযজ্ঞৰ আয়োজন কৰে । তেওঁৰ অনুৰোধত বৈশম্পায়নে সেই মহাযজ্ঞত ভাৰত কাব্য বহুলাই বৰ্ণনা কৰে । পিচত বৈশম্পায়নে বৰ্ণনা কৰা এই মহাকাব্য পুৰাণবত্তা স্মৃত নুনিৰে নৈমিষাৰণ্য-বাগী শৌনক নুনিক আৰু অন্যান্য আশ্ৰমবাসী নুনিগৰাক শুনাইছিল এই বুলি যে—“ভগৱান ব্যাসদেৱে বচনা কৰা এই মহাভাৰত কাব্যত সকলো প্ৰকাৰ ধৰ্ম্মৰ উপদেশ আছে । মই সেই মহাকাব্য শুনিছোঁ আৰু তাৰে আপোনালোকৰ শুনাবলৈ ইচ্ছা কৰোঁ ।” স্মৃত নুনিৰ এই কথাত তপস্বী ননিসকলে বৰ আগ্ৰহেৰে তেওঁক বেচি লৈ নিছ নিছ আগন্ত বহি ললে ।

তেতিয়া সূত মুনিগে বনে “বাসুদেবৰ আশ্রানুকাৰী বৈশম্পায়ান মুনিগে মহাভাৰত কথা আৰু উপকথা চানমেজয় বচাব যত্নত কীৰ্ত্তন কৰিছিল। তাক মই শুনিবলৈ স্তব্ধোণ পাইছিলোঁ। তাৰ পিচত মই বহু ভীৰু ভয় কৰিছোঁ। ভাবতমুগ্ধ যি ঠাইত হৈছিল সেই ধৰ্ম্মক্ষেত্ৰ কুবক্ষেত্ৰ মই নিচ চকুৰে দেখিছোঁ। এতিয়া মই আপোনালোকৰ দৰ্শন লাভৰ অৰ্থে ইশানে আহিছোঁ।” তাৰ পিচত তেওঁ গোটেই ভাৰত কাব্যখন তেওঁলোকৰ আগত ব্যাখ্যা কৰি শুনায়ে।

মহাৰাজ শাস্তনুৰ পিচত তেওঁৰ পুতেক চিত্ৰাঙ্গৰ আৰু বিচিত্ৰবীৰ্য্যই যথাক্ৰমে হস্তিনাপুৰত বাচ্য শাসন কৰিলে। বিচিত্ৰবীৰ্য্যৰ দুটা ন'ৰা— বৃতৰাট্ৰ আৰু পাণ্ডু। বৃতৰাট্ৰ ভৰ্ম্মাক আছিল বাৰণে বাহপাট পাণ্ডুৱে লাভ কৰিলে। কিম্বা এটা অপবাদত পৰি পাণ্ডু পত্নীসকলৰ লগত বনলৈ গৈ তপস্যা কৰিব লগা হ'ল। বনত তেওঁ ভালেদিনো বটাব লগা হ'ল।

বনবাস কালছোৱাৰ ভিতৰতে পাণ্ডুৰ পাঁচোটি ন'ৰা ঘন হ'ল। এওঁ-লোকেই লগতত 'পঞ্চ-পাণ্ডৱ' নামে ঘনামাত হ'ল। প্ৰথম তিনিটি ন'ৰা বাছমাও কুন্তীদেৱীৰ গৰ্ভত আৰু শেষৰ দুটি ন'ৰা বাছমাও মাত্ৰীদেৱীৰ গৰ্ভত ঘন গ্ৰহণ কৰিছিল। মহাৰাজ পাণ্ডুৰ বনবাসতে মৃত্যু ঘটি। বনবাসী ঐয়িসনে পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ লালন-পালন আৰু বক্ষণ-সংৰক্ষণ ভাব ললে। মোক্ষ পুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰে যোল বছৰত ভৰি দিয়াত পঞ্চ-পাণ্ডৱ হস্তিনাপুৰলৈ লৈ গৈ ঐয়িসকলে বৃদ্ধ পিতামহ ভীষ্মদেৱৰ হাতত গম্পি দিলে।

বৃদ্ধ সুপতি ভীষ্মদেৱৰ তহাবধানত পঞ্চ-পাণ্ডৱ অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে বেঙ্গ-বেঙ্গ আৰি গৰুনো শস্ত্ৰত সুপণ্ডিত আৰু কৰ্ম্মী লিয়াত অগ্ৰতিমুখী হৈ উঠিল। বাচ্যৰ সকলো প্ৰজাই তেওঁলোকৰ নিঠ ব্যৱহাৰত মোহ গৈ তেওঁলোকক প্ৰশংসা কৰিবলৈ ধৰিলে। সিহানে বৃতৰাট্ৰ পুতেক কোৱলসকলৰ পক্ষে এই কথা অসহনীয় হৈ উঠিল। তেওঁলোকে পঞ্চ-পাণ্ডৱক অশেষ যত্ন-সংৰক্ষা দিলৈ ধৰিলে।

অন্তেষত সুপতি পিতামহ ভীষ্মদেৱে এইখান ক'ৰিছাৰ সীমাসীমা কৰি পাণ্ডৱ আৰু কোৱলসকলৰ মাজত নিমিত্ৰতা স্থাপন কৰিলে। সেইমতে পাণ্ডৱসকলে ইচ্ছাশূন্য আৰু কোৱলসকলে হস্তিনাপুৰত কি বচা পৰিচালনা কৰিলে।

এইমতে শত্ৰুনাশ সি পাৰ হ'ল। তাৰ পিচত সেই সময়ৰ কৰ্ম্মী-নীতি অনুসৰে এদিন পাণ্ডৱ আৰু কোৱলসকলৰ মাজত পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ আশ্রয় হ'ল। শত্ৰুনাশ শেষত পঞ্চ-পাণ্ডৱ লৈ সেই দেশত দুৰ্ভিক্ষৰ পৰা মুক্ত কৰিলে।

ফলত পাণ্ডৱসকলে ৰাজ্য এৰি দি বৰ্মপত্নী দ্ৰৌপদীৰ লগত নৈ বনৰাগ খাটিবলৈ গুচি গ'ল।

সেই পাশা খেলব ব্যৱস্থা অনুযায়ী পাণ্ডৱসকলে বাব বহুব বনৰাগ আৰু শেষত একছব অজ্ঞাতবাসৰ পিচত নিজ ৰাজ্যলৈ উভতি আহিল। কিন্তু ৰাজ্য অপহৰণকাৰী দুৰ্য্যোদনে তেওঁলোকক তেওঁলোকৰ পূৰ্বৰাজ্য ঘূৰাই দিবলৈ অমান্তি হ'ল। ফলত যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। সেয়ে 'ভাৰত-যুদ্ধ' নামে প্ৰখ্যাত হ'ল। এই যুদ্ধত দুৰ্য্যোদনক বৰ কবি পাণ্ডৱসকলে পুনৰ সাম্ৰাজ্যৰ অধিকাৰী হ'ল।

ছয়ত্ৰিশ বছৰ কাল সুখেৰে প্ৰজাপালন কৰি পঞ্চ-পাণ্ডৱে নাতিনিযেক পৰীক্ষিতক ৰাজ্যভাৰ অৰ্পন কৰি বাকলি বসন বিহি বৰ্মপত্নী দ্ৰৌপদীৰ সৈতে বানপ্ৰস্থ অৱশ্ষন কৰিলে।

এয়ে ভাৰত কাব্যৰ সাৰকথা। আমাৰ দেশৰ প্ৰাচীন কীৰ্ত্তিস্তম্ভ স্বৰূপ এই মহাভাৰতত পাণ্ডৱসকলৰ ইতিহাসৰ লগতে বিচুমান নানা ভৱহৰ সুন্দৰ সুন্দৰ উপকথা আৰু বিচুমান ৰাছবৰনীয়া উপদেশ সংযোজন কৰা হৈছে। দৰাচলতে মহাভাৰত অনু্য বহুৰাজ্যৰ এটি ধনি। মহাভাৰত আৰু বানৰাণ আনাৰ দেশৰ বৰ্ম আৰু মাহাত্ম্যৰ বেন অনন্তকাল বোঁৱতী দুটি সঁতি।

দেৱব্রত

গঙ্গাসেৱীয়ে নানুহৰ ৰূপ ৰবি কুমাৰীবেশে মহাবাজ শাস্ত্ৰৰ সন্মত বিদ্ৰ
দিলেহি। মহাবাজে দেৱীৰ অলৌকিক সৌন্দৰ্য্যত মোহ গৈ কলে “আপুনি
দেৱী বা মানৱী যেই কি নহওক আপোনাৰ ৰত্নপত্নী হিচাপে গ্ৰহণ কৰিবলৈ
মোৰ নব মন গৈছে।”

দেৱীক নিমাত যেন দেখি আকৌ তেওঁ বৰ আগ্ৰহেৰে ক’লে—“মোৰ বাস,
ধন, প্ৰাণ সকলো আৰ্জিবপৰা আপোনাৰ। মোৰ প্ৰাৰ্থনা পূৰ্ণ কৰি মোক
কৃত্যৰ কৰক দেৱি।”

উদ্ভৱত দেৱীয়ে ক’লে “মহাবাজ বেইমান বিদ্যাত প্ৰতিশ্ৰুতি পালে
নই আপোনাৰ নাহিযী হবলৈ সন্মত আছোঁ। অৰ্থাৎ আপুনি বা আন
কোনো মোৰ সঙ্ঘৰ্ষে কেতিয়াও কোনো প্ৰশ্ন স্তম্ভিব নোৱাৰিব। ন্যায় বা
অন্যায় যিহকে কৰে। কাণে তাত যেন কোনো হকাৰাধা নকৰে। কোনো
কথাতে মোৰ ওপৰত কেতিয়াও গং নকৰিব। মোক কোনো টান কথা
ওনাৰ নোৱাৰিব। এই বোৰ প্ৰতিশ্ৰুতি ভঙ্গ কৰিলে মই আপোনাক সেই
মুহূৰ্ত্ততে ত্যাগ কৰি ওচি যাম। হে মহাবাজ, আপুনি ইয়াত সন্মত
আছেনে?”

মহাবাজ দেৱীৰ এই সৰ্গবিন্যাস পালন কৰিবলৈ মান্তি হ’ল।

গঙ্গাসেৱীৰ নতুন আৰম্ভণি আচাৰ ব্যৱহাৰত, সুৰাতোকৈ তেওঁৰ অৰ্দ্ধমিত
প্ৰেমত বহা ভোন গ’ল। কানৰ সোঁতত ভবিষ্যতে কি হ’ব একো নভৱা
নিচিহ্নটোক বহা শাস্ত্ৰ আৰু গঙ্গাসেৱী দুয়ো আনন্দত দিন কটাবলৈ
ধৰিলে।

গঙ্গাসেৱীৰ ভাৱেই সন্তান জনম হ’ল। কিন্তু তেওঁৰ-মুখে যুটীয়াই
নোৱা প্ৰত্যেকটি সন্তানকে ওপৰা মাত্ৰেই গঙ্গাসেৱী বুকত দিয়াই সি
দেৱী হাঁহিনুৰে বচাব ওচৰলৈ উভতি যায়।

সন্তানৰ প্ৰতি নাতুৰ এই নিৰ্ভৰ্য্য ব্যৱহাৰত বহা শাস্ত্ৰ বৰ আচৰিত,
চুণিত আৰু স্পষ্টায়িত হয় গঁজা, কিন্তু আগতে প্ৰমাণ ৰূপ অনুমাৰী
নাহিযীক কোনো বৰদৰ টান কথা নৱ সেই নিমিত্ত কোনো প্ৰশ্ন নকৰি

সদলো দুখ-বেজাব নীৰবে মহি থাকে । “এওঁনো কোন ? ক'বপয়া আহিছে ? নাশগীৰ দবেপেটৰ পোৱালিবোৰক দিগ এনে নিকৰণ ভাবে হত্যা কৰি আছে ?” এনেবোৰ প্ৰশ্ন মনত সদায় উদ্ভূত হ'লেও দশা নহ'লে ধাক্কাবলৈ বাধ্য হয় ।

এনেদৰে এটি এটিকৈ গাতোটিটিকৈ সন্তান গঙ্গাৰ নুকুত জ্বল গ'ল । অষ্টম পুত্ৰটি ওপজা মাত্ৰেই বাণীয়ে সেইটিও গঙ্গাৰ পানীত পেলাই দিবলৈ যো-জা বৰাত বচাব পথে সেইটো বৰ অসহনীয় হৈ উঠিল ।

বজাই সেইবাৰ বাণীক বাবা দি ক'লে “আক এনে কাম নকৰিবা । এনে পাপ কামলৈ আগবাঢ়িহা নিয় ? নিজৰ পেটৰ পোৱালিনিলাকক এনেভাৱে মৃত্যুৰ মুখত পেলাই দিয়া বৰ গৰ্হিত কাম । নাক হৈ তোমাৰ পক্ষে এনে কাম অপোো শোভা নাপায় ।”

বজাব বৰণ আবেদন শুনি দেৱীয়ে কলে “হে মহাবাহু, আপুনি দিয়া প্ৰতিশ্ৰুতিৰ কথা পাহৰি গ'লনে কি ? আপুনি পুত্ৰ-স্নেহত অহু হৈছে । বৰ্ত্তমানে মই আৰু আপোনাৰ লগত থকা বোধকৰোঁ ইচ্ছা নকৰে । ভাল কথা, মই যাবলৈ ওলালোঁ । মই বাক এই লৰাটি গঙ্গাৰ নুকুত নিদিওঁ । মোৰ চিনাকিটোও আছিল সি যাওঁ, শুনক তেন্তে । —মুনিসদলে সেৱা কৰা গঙ্গাদেৱী মৰেই । বশিষ্ঠ মুনিৰ অভিশাপত অষ্টবসুসকল এই মৰতত জন্ম-গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল । তেওঁলোকেই মোৰগৰ্ভত জন্ম লৈছিল । নৰ্ত্ত্য লোকত দশ লভিবৰ কাৰণে মোৰ তেওঁলোকৰ নাতৃৰূপে অৱতীৰ্ণ হবলৈ প্ৰাৰ্থনা কৰিছিল । সেই গতিবে মই আপোনাৰ যথানুকৰ্ণিত প্ৰতি-শ্ৰুতিৰে মহিষী হোৱাত অষ্টবসুৱে এজন এজনকৈ আপোনাৰ পুত্ৰৰূপে নৰ্ত্ত্যলোকত জন্মগ্ৰহণ মাত্ৰ কৰি শাপনুজ হৈ গুচি গ'ল । তেওঁলোকে এই মনুষ্য লোকত আপোনাৰ দৰে মহান লোকৰ পিতৃৰূপে লাভ কৰিলে । এইটো উত্তম কথাই হ'ল । আপুনি যে উত্তম লোকলৈ গতি কৰিব তাত আৰু সন্দেহ নাই । এই অষ্টম পুত্ৰটিৰ অলপ দিন লালন পালন কৰি অলপ বুজন হ'লে আপোনাৰ গভাই দিমহি । যথাসম্ভৱ এই পুত্ৰ বন আপুনি আকৌ লাভ কৰিব ।” এই বুলিয়েই গঙ্গাদেৱী পুত্ৰসহ অন্তৰ্ধান হ'ল । এই অষ্টম কুমাৰটিয়েই দেৱব্ৰত অৰ্থাৎ ভীষ্ম দেৱ ।

পূৰ্ব্বকালত অষ্টবসুৱে নিজৰ নিজৰ ভাৰ্য্যাগৰ্ভক লগত লৈ বনে বনে ঘূৰি কুৰৌতে বশিষ্ঠ দেৱৰ আশ্ৰমৰ কাষ চাপিলগৈ । অতি উত্তম আৰু বৰ মনোবন ঠাই যেন লগাত তাতে তেওঁলোকে মানান প্ৰকাৰৰ খেল ধেনালি কৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে । এনেতে সেই অষ্টবসুৰ এগৰাকীয়ে বশিষ্ঠ মুনিৰ

পানিত। গাই নন্দিনীক বনত চৰি ফুৰা দেখিলে । নন্দিনীৰ অগাধৰণ
কপনাবণা আৰু অনুপম সৌন্দৰ্য্যত মোহশৈ ববকৈ প্ৰশংসা কৰি তেওঁৰ
সঙ্গিনী সকলক গাইজনী চাবলৈ ক'লে । অঠেবহু আৰু তেওঁলোকৰ সঙ্গিনী
সকলৰ প্ৰত্যেকেই গাইজনীৰ কপত মোহ শৈ ধৰ লাগি চাই ব'ল । তাৰে
এগৰাকী বহুপত্নীয়ে এই শোভন পাৰৰ নিমিত্তে নিতম্ব স্বামীক কাতৰকৈ
প্ৰাৰ্থনা জনালে ।

তেতিয়া তেওঁৰ স্বামীয়ে ভাৰ্য্যাক শাস্ত্ৰনাৰ জ্বৰত ব'নে “হে প্ৰিয়ে,
আমি দেববৃত্তত ছন্দ গ্ৰহণ কৰিছোঁহক । আমাক শব্দ বেলেই ? এই
গাইজনী বশিষ্ঠ দেৱৰ ধন-বহু-স্বৰূপা । বশিষ্ঠ দেৱেই এই সনস্ত ভূপো-
বনৰ অধিকাৰী । এই জনীৰ গাৱীৰ খালে মৰ্ত্যবাসী মানুহ বিলাক
অনৰ হ'ব । আনিতো অনৰেই । গতিকে আমাৰ এনে গাইৰ কোনো
প্ৰয়োজন নাই । আমি এই গাইজনী চুব বৰি নিলে বশিষ্ঠ মুনিৰ হোৱত
পবিত্ৰ ।” এইদৰে বুঢ়নি দি বহুৱে নিজৰ পত্নীক অবৈৰ কৰ্মৰ পৰা
নিবৃত্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে ।

দ্বিত্ত বহুপত্নীয়ে নেবিলে, বৰং কাবো কৰি ক'লে “হে স্বামী, মৰ্ত্য-
লোকত মোৰ এগৰাকী প্ৰিয় লগৰী আছে । মই তেওঁৰ কাৰণেই এই
গাইজনী বিচাৰিছোঁ । বশিষ্ঠদেৱ আশ্ৰমলৈ উভতি অহাৰ আগতে আমি
গাইজনী লৈ বন এৰি গুচি যাওঁহক । মোৰ অনুৰোধ আপুনি বাঞ্ছিবই
নাগিব । ইয়াত বাজে আপোনাৰ ওচৰত মোৰ আৰু একো প্ৰাৰ্থনা
নাই ।” অৱশেষত বহু সন্মত হ'ল আৰু অঠেবহু শেখৰাই পোৱানিয়ে
সৈতে নন্দিনীক চুব কৰি লৈ আহিল ।

যথাসময়ত বশিষ্ঠ মুনি আশ্ৰমলৈ উভতিল । নিতৌ নিত্যকৰ্মত মহা
কৰি অহা নন্দিনী আৰু পোৱানিটি নেদেখি তেওঁ শোটেই বনতে বিচাৰি
চ'লা কৰিলে । শেষত নাপাই নথৈ তেওঁ ধ্যানস্থ হল আৰু দ্বিচ্ছান্ধ
বনত সকলো ঘটনা সুনিৰ পাবিলে । বশত একো নাই হৈ অঠেবহু
অভিশাপ দি ক'লে “অঠেবহু স্বৰ্গলোকৰ উপযুক্ত নহয়, গতিকে তেওঁলোকে
মৰ্ত্যলোকত বন্দ গ্ৰহণ কৰক ।” অভিশাপ শৈ সেই মুহূৰ্ত্তেই অঠে-
বহুৰ আগত উপস্থিত ।

অভিশপ্ত অঠেবহু মুক্তিলাভৰ আশাত বশিষ্ঠাশ্ৰম ওলাবহি । নানান
ভাৱে অনুন্নয়-বিনয় কৰি বশিষ্ঠ দেৱৰ ওচৰত ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা খুজি মুক্তি ভিক্ষা
মাগিলে ।

বশিষ্ঠদেবে উদ্ভবত বলে “শাপ নোচন বৰা মোৰ পক্ষে অগাধ্য । যিজনে পত্নীৰ বখাত মোৰ নন্দিনীৰ চুব বৰিবৰ নিমিত্তে আপোনালোকৰ সহায় নলে সেই প্ৰভাগে (বসু এজনৰ নাম) মৰ্ত্যলোকত বহুদিন ধৰি স্থখ্যাতিৰে বাস কৰিব । আৰু লগৰীয়া আন কেইজনে পৃথিৱীত জন্মগ্ৰহণ কৰা নাত্ৰেই শাপমুক্ত হ’ব । মোৰ বাক্যৰ লবচৰ হব নোৱাৰে, বেটল এনে ভাৱে শান্তি কিছুপৰিমাণে লঘু হব পাৰে ।” মুনিবৰৰ ঋং উঠাৰ ফলত তেওঁৰ তপোবলৰ শক্তি অলপ কমি গ’ল আৰু সেই গতিৰে বশিষ্ঠদেবে আকৌ তপস্যা আৰম্ভ কৰিলে । তপঃশক্তি থকা মুনিগণি সকল গাৰ্হনলক্ষ শক্তিৰ বলত অভিশাপ দিবলৈ সমৰ্থ হলেও শাপ দিয়া বাবে তেওঁলোকৰ তপঃশক্তি কিছু ক্ষয় পাব ।

অভিশাপ অলপ পৰিমাণে কম হোৱাত বসুসকলে নামনাত্ৰ সকাহ পাই গঙ্গাদেৱীৰ ওচৰলৈ গৈ সবলো বখা ভাঙ্গিপাতি বলে আৰু তেওঁক প্ৰাৰ্থনা জনালে “হে দেৱি, আপুনি আমাৰ জগনীৰ ৰূপ ধৰি আমাৰ এই বিপদত অলপ সহায় কৰক । অতি সোনবালে পৃথিৱীত অৱতীৰ্ণ হৈ আপুনি এজন সজ পুৰুষক পতিকাপে বৰণ কৰি আমাৰ শাপ-নোচনৰ দিহা কৰক । আনি জন্ম লোৱা নাত্ৰেই যেন আমাৰ এটি এটিবৈ নদীৰ বুকত পেলাই দিয়ে ।” গঙ্গাদেৱীয়ে অষ্টবসুৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰিবলৈ সন্মতি দি মৰ্ত্যলোকত অৱতীৰ্ণ হ’ল আৰু বজা শান্তনুক নিজ পতিকাপে গ্ৰহণ কৰিলে ।

অষ্টম কুমাৰক লৈ গঙ্গাদেৱীয়ে বজা শান্তনুক এৰি গুচি গ’ল । বজাই ভোগ-বাসনা পৰিহাৰ কৰি ৰাজ্যশাসনত মন দিলে । এদিন তেওঁ গঙ্গা নৈৰ দাঁতিত ফুৰি ফুৰোঁতে ইজ্জতুল্য কপৱান, তেজীমান এটি অপৰূপ ধুনীয়া কোৱঁৰব শব মাৰি নদীৰ গতিৰোধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা দেখা পাই বৰ আচৰিত হ’ল । “এই কোৱঁৰেই নিশ্চয় বজা শান্তনুৰ পুত্ৰ—গঙ্গাদেৱীৰ গৰ্ভছাত অষ্টম কুমাৰ ।” বজা শান্তনুক দেখি অলপ দূৰৈত বৈ চাই থকা গঙ্গাদেৱীয়ে আথে-বেথে আগবাঢ়ি আহি পুত্ৰটিক বজাৰ হাতত সঁপি দি কলে “মহাৰাজ, এই কুমাৰেই আপোনাৰ সেই অষ্টম পুত্ৰ নাম ৰাখিছোঁ দেৱগ্ৰত ; মোৰ গৰ্ভতে এওঁৰ জন্ম । এই কুমাৰে সকলো প্ৰকাৰ অস্ত্ৰ বিদ্যা আৰু আন বিষয়বোৰ শিক্ষালাত কৰিছে, অৰল সেয়ে নহয়, বশিষ্ঠ দেৱৰ আশ্ৰয়ত বেদ-বেদাঙ্গ আদি সকলো ধৰ্ম শাস্ত্ৰতো সুপণ্ডিত হৈছে । শুভ্ৰাচাৰ্য্যৰ আশ্ৰিত শাস্ত্ৰও এওঁৰ সুবিদিত । যুদ্ধ বিদ্যাতো এই কুমাৰ পৰওমান গদুশ হৈছে । এই কুমাৰ এৰাৰাবে ধনুৰ্দ্ধৰ, বীৰ, শাস্ত্ৰত আৰু নানানীতিত

হৈছে। ইমান দিন লাবন-পান্নন কলিনো, এতিয়া এই কুনাবক গ্ৰহণ
ববক।” এই বুলি গঙ্গাসুন্দৰীয়ে কুনাবক আশীৰ্বাদ কৰি ঠাইতে অস্তৰ্হীন
হ’ল।

ভীষ্মৰ প্ৰতিজ্ঞা

মাক গঙ্গাসুন্দৰীয়ে ভীষ্মসুন্দৰ গভাই দিয়াত বচা শাস্ত্ৰনুৰে সেই বাৰ্য্যবান
লবানিক আনন্দমনে গ্ৰহণ কৰি আতৌ পুতৌকৈ বাজৰানীলৈ লৈ গ’ল।
অন্য দিনক পিচত তেওঁ ভীষ্মসুন্দৰ নিদমনতে অভিষেক কৰি ৰাজ বোঁহৰ
বিতাপ দিলে।

চাৰিটা বছৰ পাৰ হ’ল। এদিন বচাব বনুগ লৈব পাৰত ফুৰি
ফুৰোঁতে এটা মব্বনীয়া শোক পোতা যেন লাগিল। ক’বপৰা এই
শোক আছিল, বিচাৰি ফুৰোঁতে এঠাইত লেখা পালেগৈ এগৰালী অপকপ দুন্দৰী
কন্যা এফালে ব’লাগি চাই থিয় দি আছে। এজন মুনিক ববত এই
কন্যাটিব দেখবপৰা এই স্থগৰ নোই গোটেইখন মনননাই আছিল।

দেখা মাত্ৰে বচাব গঙ্গাসুন্দৰীৰ কাৰণে মনত যি বিবহ, যন্ত্ৰণা উপভিহিন
সেইটো তেতিয়াই লোপ পালে আৰু লগে লগে এই কন্যাটিক নিজৰ
ভাৰ্য্যাকপে গ্ৰহণ পৰাৰ বাসনা তেওঁৰ মনত প্ৰবল হৈ উঠিল।

বজাই ততালিকে কন্যাটিব কাষ চাপি নিজৰ গুপ্ত বাসনাৰ কথা
তলালে। বচাব কথা শুনি কন্যাটিয়ে ক’লে “মহাৰাণ, নই এতনী
গানান্য ধীৰ-কন্যা। নোৰ পিতা ধীৰববিনাকৰ মুখিয়ান। আপুনি
অনুগ্ৰহ কৰি নোৰ পিতাৰ মতানত লওকগৈ। আপোনাৰ বাসনা পূৰ্ণ হওক,
সেয়ে নোৰ কান্যা।”

কন্যাটিব কথাবোৰ তেওঁৰ কপটিৰ দৰেই নোহলণা আছিল। ছোৱালী-
টিব বাপেক বৰ চিনক আৰু বুঢ়িয়ক মানুহ আছিল। শাস্ত্ৰনুসৰ পৈ
তেওঁৰ আগত নিজৰ মনৰ কথা প্ৰকাশ কৰিলে।

শাস্ত্ৰনুৰ প্ৰস্তৰত সেই মুখিয়ান জনে উত্তৰ দিলে “মহাৰাণ, নোৰ
কন্যাটিক অৱশ্যে বোনে সৰু পাত্ৰতে গভাম বুলি ভাবিয়েই থৈছে।

আব আপোনাক দেখিও নোব বিশ্বাস হৈছে যে আপুনিগেই তেনে উপযুক্ত মজ পাও । বাব যি হওক, আপুনি কিন্তু নোক এটা কথা দিব লাগিব ।”

শান্তনুৱে ক’লে “ভান কথা, আপোনাৰ কথাটো যদি ন্যায়মন্ত্ৰত যেন পাওঁ, তাক পালন কৰিবলৈ মই নিশ্চয় চেষ্টা কৰিম ।”

তেতিয়া মুখিয়াল চনে ক’লে “মহাৰাজ, আপুনি এইটো কথা দিব লাগিব যে মোৰ বন্যাব গৰ্ভজাত গন্তান আপোনাৰ অবিহনে আপোনাৰ বাহ্যৰ উত্তৰাদিকাৰী হব ।”

কামানন্দ দক্ষ হলেও বচাই এনে গুৰুতৰ কথা শুনি তাত এনোপৰো মাতি হব নোৱাৰিলে । গঙ্গাদেৱীৰ গৰ্ভজাত গৰ্ভগুণী প্ৰাণৰ পুত্ৰনি সেই ভীষ্মদেৱ । তেনে এটি উপযুক্ত পুত্ৰক বন্ধনা কৰি বাহুপাট আনৰ হাতত দিয়া বচাব পদে বব কটকৰ কথা হব । গতিকে বচা বিঘন মনোন্মথ হৈ অতি কঠে মন বান্ধি নিছৰ বাহুবানী হস্তিনাপুৰলৈ উভতি গল । এই ঘটনা শুপুতে বাগি বচাই নমৰ দুখত দিন নিযাবলৈ এলিলে ।

বচাক এনে দৰে সদায় মন মাৰি থকা দেখি দেৱব্ৰতে তেওঁৰ পিতালব তাব কাৰণটো কি জানিবৰ নগেবে এদিন সুবিলে “পিতা, আপোনাক চোন আজিকালি বৰকৈ মনটো মাৰি থকা দেখোঁ, আপোনাৰ নো কি হল ? সকলোপ্ৰকাৰ সুখৰ ভিতৰতে থাকিও কিয় আপুনি এইদৰে মন মাৰি কান কটাইছে ? আপোনাৰ শৰীৰ দিনে দিনে দেখোন খীনা হৈ শুকাই গৈছে ? বওৰ পিতা, কি হৈছে আপোনাৰ ?” এইদৰে দেৱব্ৰতে পিতাকৰ অতৰৰ দুখৰ কথা উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিলে ।

বচা শান্তনুৱে চেনেহৰ স্মৰত ক’লে “বাজ, তুনি যি অনুমান কৰিছা সেইটো অৱশ্যে গাঁচা । তুমিয়েই নোব বংশৰ একমাত্ৰ উত্তৰাবিকাৰী ; আৰু তুমি সদায় এজন বীৰ বোদ্ধা হবলৈ হাবিয়াহ কৰি আছা । মানুহৰ জীৱন দেখাতে ধন্তেকীয়া । ইহলোকত সদায় যুদ্ধ-বিগ্ৰহ লাগি থকাকে দেখিছোঁ । যুদ্ধত কেনেবাকৈ তোমাৰ এটা অৱশ্বল ঘটিলে নোব বংশ লোপ পোৱাৰ সম্ভাৱনা আছে । তুনি এজনেই নোব এশ লবাব সমান । কিন্তু পণ্ডিতসকলে কয় এই পৃথিৱীত কেৱল এটি পুত্ৰ থকা কথাটো একে-বাবে পুত্ৰহীন হোৱাৰ নিচিনা । আমাৰ বংশৰ ভৱিষ্যত কল্যাণৰ কাৰণে কেৱল একোটি লবাব জীৱনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি থকা বাঞ্ছনীয় নহয় । নোব প্ৰাণৰ আকাঙ্ক্ষা এসে যে নোব বংশটো যেন ইহজগতত চিৰস্থায়ী হৈ

গালে, এই চিন্তাতে মোৰ মন সদায় আকুল হৈ আছে।” বজাই প্ৰাণৰ প্ৰসূত আকাঙক্ষাটো প্ৰকাশ কৰি নাৱতে তনমুৰ কৰি ব'ল।

কিন্তু মুখিবৰ দেৱগুতে পিতাকৰ মনোভাৱ গহুৰি বুজিব পাৰিলে। তেওঁ পিতাকৰ সাৰথিবপৰা যমুনাৰ পাৰত ঘটা সমুদায় ঘটনাৰ সন্দেশ উনিয়ালে। শেষত তেওঁ সেই বীৰবৰ মুখিয়ান জনৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁৰ জীয়াৰী সত্যৱতীক পিতাকলৈ বিয়া দিবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনালে।

দেৱগুতৰ আন্তৰিকতাৰে কৰা প্ৰাৰ্থনা শুনি সেই মুখিয়ানজনে ক'লে “মোৰ ছোৱালীটি সঠিককৈয়ে বাতৰাণী হ'বৰ উপযুক্ত। গতিকে তেওঁক গৰ্ভচাত পুত্ৰ সন্তান ভবিষ্যতে বজা হোৱাৰ উপযুক্ত বুলি আপুনি নাভাৱে জানো? কিন্তু বজা শাস্ত্ৰনুৰ পিচতে আপুনি বাৎসিংহায়নৰ উদ্ভা-বিকাৰী অভিযন্তা হৈয়ে আছে। সেই বিনিমিতে মোৰ আপত্তিৰ কাৰণ। গতিকে মোক ক্ষমা কৰিব।”

এই কথা শুনি দেৱগুতে ক'লে “তেখেত ভানকথা, আপোনাৰ কন্যাৰ গৰ্ভচাত সন্তানেই বজা হ'ব। আছিলেই নহি মোৰ বাতৰপাটৰ অধিকাৰ পৰিত্যাগ কৰিলোঁ।” এইবুলি দেৱগুতে গম্ভীৰ হৈ তেতিয়াই আৰু তাতে শপত খালে। উত্তৰত সেই মুখিয়ানজনে ক'লে “হে ভাৰত শিৰোমণি, এই পুৰিৱীত এনে মহৎ কাম আছিলেইবে কোনেও কৰা শুনা নাই। আছি আপুনি তেনে কাম কৰি এই দেশত প্ৰসূত বীৰৰ চিনাকি দিলে। তেখেত আজি-পৰা আপুনিৰেই এই কন্যাৰ সক্ষক। আপুনিৰেই পিতৃৰ দৰে এই কন্যাটো লৈ গৈ বজাৰ হাতত গঁপি দিবলৈ। কিন্তু যে বীৰশ্ৰেষ্ঠ, সেই কন্যাৰ পিতৃ হিচাপে আৰু এটি কথা কওঁ শুনক। আপোনাৰ কথাত নহি অন্যপোৱা সন্দেহ নকৰোঁ। কিন্তু আপোনাৰ ভবিষ্যত সন্ততিৰপৰা নিশ্চিত হ'ব নেনেকৈ? আপুনি বেতিয়া স্বয়ং মহাবীৰ, আপোনাৰ পো-পোৱালীও তো তেনে বীৰ হৈয়ে উপস্থিত। তেতিয়া তেওঁলোকে মোৰ কন্যাৰ গৰ্ভচাত সন্তানৰ বাতৰ অধিকাৰী গুৱাে বুলেবে কাছি লবলৈ চেষ্টা নকৰিব জানো? এই এটা আশঙ্কাই মোক আকৌ শঙ্কিত কৰি তুলিছে।”

পিতৃৰ মনোশঙ্কা পূৰণ কৰিবলৈ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ পিতৃভ্ৰাতৃ দেৱগুতে সত্যৱতীক পিতাকৰ এই জটিল আৰু অগতত বগাটো শুনি উপযাচি কৈ পেলালে “আপুনি তেখেত সেই বিষয়েও নিশ্চিত থাকক। নহি আজীৱন ব্ৰহ্মচাৰী হৈ থাকিব বুলি অশীলাৰ কৰিলোঁ। এই লেহত প্ৰাণ থকা পৰ্য্যন্ত মোৰ এই লেহন মহাদত কোনো সন্তান-সন্ততি উৎপত্তি নহ'ব এই কথা বুজপ লানিব।” এই কথা কৈ দেৱগুতে বীৰব-প্ৰধানৰ আগত লোহাৰি প্ৰতিজ্ঞা

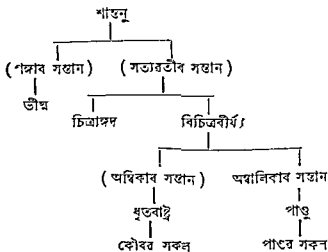
বৰিলে। লগে লগে দেৱতাসকলে গৰণৰ পৰা দেৱব্ৰতৰ শিৱত পুষ্পবৃষ্টি
বৰিলে আৰু সেই মুহূৰ্ত্ততেই বৈদৰ্ভাণী শুনা গল “ভীষ্ম, ভীষ্ম”। ভীষ্ম
শব্দৰ অৰ্থ ‘মি আনৰ কাৰণে অগাধ্য আৰু অস্তুত কাৰ্য্য সাধন কৰে।’

সেইদিন ধৰি দেৱব্ৰতৰ নাম হ’ল ‘ভীষ্ম’। তাৰ পিচত ভীষ্মদেৱে
বীৰৱ-প্ৰধানৰ কন্যা সত্যৱতীক লগত লৈ আহি পিতাকৰ হাতত সমৰ্পণ
কৰিলে।

সেই সত্যৱতীৰ গৰ্ভত চিত্ৰাঙ্গদ আৰু বিচিত্ৰবীৰ্য্য নামে দুটি পুত্ৰ
জন্ম হ’ল। তেওঁলোক ইন্দুৱৰ পিচত গিছনকৈ হস্তিনাপুৰৰ ৰাজপাটত
উঠিল। চিত্ৰাঙ্গদ অবিবাহিত অৱস্থাতে মৃত্যুমুখত পৰিল। বিচিত্ৰবীৰ্য্যৰ
দুগৰাকী ভাৰ্য্যা আছিল—অধিকা আৰু অস্থানিকা। অধিকাৰ গৰ্ভত
বৃতৰাট্ৰি আৰু অস্থানিকাৰ গৰ্ভত পাণ্ডু এই দুটি সন্তান জন্ম হ’ল। বৃত-
ৰাট্ৰিৰ পুত্ৰ কোৱৰ আৰু পাণ্ডুৰ পাঁচ পুত্ৰ পৰপাণ্ডুৰ নামে গ্যাত হ’ল।

ভীষ্মদেৱ কুলৰ গুৰুজন হিচাপে সকলোৰে পূজনীয় হৈ ভাৰত মুকল
শেষলৈকে জীয়াই আছিল।

বংশতৰু

অম্বা আৰু ভীষ্মদেৱ

সত্যৱতীৰ পুতেক চিত্ৰাঙ্গদে যুদ্ধত এজন গৰুৰ্শ্বৰ হাতত প্ৰাণ ত্যাগ কৰিলে। তেওঁ অপুত্ৰক হোৱাৰ কাৰণে তেওঁৰ নুননীয়া ভায়েক বিচিত্ৰবীৰ্য্যই ৰাঢ়পাট পালে। কিন্তু বিচিত্ৰবীৰ্য্য তেতিয়া নাবানক আছিল বুলি ভীষ্মদেৱে তেওঁৰ দৈ ৰাঢ়া শাসনৰ ভাৰ গ্ৰহণ কৰিলে।

বীচিত্ৰবীৰ্য্য শাবানক হ'লত ভীষ্মদেৱে তেওঁৰ বিয়াৰ কথা চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। কাশীৰাজৰ কন্যাৰ স্বয়ম্বৰ ৰাতৰি শুনি ভীষ্মদেৱ ৰণত উঠি সেই স্বয়ম্বৰ সভাত উপস্থিত হনগৈ। চান্দ-চন্দৰ্ভ সাত-পাৰেৰে কাচি পাৰি কোশল, ৰত্ন, কলিঙ্গ, পুণ্ড্ৰ আদি ৰাজ্যৰ ৰাজকোঁৱৰগৰুন এজন এজনকৈ উনহ-মানহ কৰি সভাত উপস্থিত হনহি। কাশীৰাজৰ কুঁৱৰীসকলৰ ৰূপ-গুণৰ খ্যাতি চাৰিওফালে বিয়পি পৰিছিল। সেয়েহে হবনা ৰাজকোঁৱৰগৰুনৰ সাদ-পাৰত ইমান আতঙ্কৰ।

ক্ষত্ৰিয় পুৰুষ নান্দত ভীষ্মদেৱৰ খ্যাতি কম নাছিল। ভয়ঙ্কৰতে সকলোৱে ধাৰণা কৰিছিল যে ভীষ্মদেৱে স্বয়ম্বৰ সভাৰ উৎসৱলৈ দৰ্শক হিচাপেহে আহিছিল। কিন্তু লাহে লাহে দেখা গ'ল যে তেওঁ আন লোৱৰ-সকলেৰে শাবী পাতি নহি নৈছে। সকলোৱে দেখি তৰৰ মানিলে। দ্বা-চনতে তেওঁ তেওঁৰ ভায়েক বিচিত্ৰবীৰ্য্যৰ কাৰণেহে আহিছিল। অৱশ্যে সেই কথা কাৰো দিহি নাপিল।

সেয়েহে ভীষ্মদেৱৰ এনে কাৰ্য্যকলাপ দেখি আন আন ৰাজকোঁৱৰগৰুনে এইদৰে কোৱালুই কৰিবলৈ ধৰিলে যে 'এখেত চোন ভাৰত-বুদ-চুতামনি। সিয়ালে জ্ঞান, বিদ্যা আৰু পাণ্ডিত্যত প্ৰবীণ। আকৌ বয়সতো প্ৰবীণ। তেওঁ স্বয়ম্বৰ সভাত পাণি-প্ৰাৰ্থীসকলৰ শাবীত বা কিয় বহিছে? আশৰ প্ৰতিজ্ঞা কলৈ গ'ল? চিৰ বৃদ্ধচাৰী বুলি জনাত যি বিখ্যাতি আছিল সেইমো তেওঁ নোপ পালে নেকি?' কাশীৰাজৰ কুঁৱৰীসকলেও ভীষ্মদেৱৰ বয়সীয়া খেন দেখি মানৰি কাটি উচি গ'ল।

এইবোৰ দেখি-শুনি ভীষ্মদেৱৰ ঋণে মূৰৰ চুলি পালেগৈ। অসহনীয় হৈ সকলো ৰাজকোঁৱৰকে ঘূৰ্ন লিৰলৈ আহ্বান কৰি পোনতে অকলে তেওঁ

সবনোকে আশ্রমণ বনিলে আৰু লগে লগে বাণীৰাজৰ তিনিজনী কুঁৱৰীৰ বনেৰে টানি বণত তুলি লৈ হস্তিনাপুৰলৈ উলটি যাবলৈ গাড়ু হ'ল। সেই অৱস্থাত একমাত্ৰ সৌন্দৰ্য্য শালুই ভীষ্মদেৱৰ সমুখীন হৈ প্ৰাণ টাকি বাৰা দিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। এই শালুৰাজৰে বাণীৰাজকুঁৱৰী অদ্বাই মনে মনে পতিবৃত্ত বৰণ কৰিছিল। দুই বীৰৰ মাজত তয়াময়া বণ লাগি উঠিল। ভীষ্মদেৱ মহাবীৰ। এই বণত শালু পৰাস্ত হ'ল। বিস্ত বাণী-ৰাজৰ কুঁৱৰীগৰজন একান্ত অনুৰোধত ভীষ্মই শালুৰ এদেবানে বধ নকৰিলে।

ভীষ্মদেৱে ৰাজকুঁৱৰীগৰজন লগত লৈ হস্তিনাপুৰলৈ উলটি গল। বিচিহ্নবীৰ্য্যৰ লগত তিনিও কুঁৱৰীৰ বিয়াৰ আয়োজন চলিবলৈ ধৰিলে। বভা খলিত সকলোটি যেতিয়া উপস্থিত হ'লহি তেতিয়া অদ্বাই ভীষ্মদেৱৰ তিস্তাৰ কৰি বুলে, “আপুনি গঙ্গাৰ পুত্ৰ আৰু ধাৰ্ম্মিক বুলি বিখ্যাত। মই সৌন্দৰ্য্য শালুৰ মনে মনে পতি বৰণ কৰিছোঁ। আপুনি বলাৎকাৰ কৰি নোক ইয়াত লৈ আহিছে। আপুনি শাস্ত্ৰজ্ঞ, গতিৰে বৰ্ত্তমানে যি ন্যায্য আৰু ধৰ্ম্মসম্মত তাকে কৰক।”

বভাৰ খলিতে অদ্বাই মুখত এই কথা শুনি ভীষ্মদেৱে ততালিকে উপযুক্ত অনুচৰ লগত দি অদ্বাই শালু বজাৰ ওচৰলৈ পঠাই দিলে। তাৰ পিচত বিচিহ্নবীৰ্য্যৰ লগত অদ্বাই ভনীয়েক অদ্বিকা আৰু অদ্বালিকা দুয়োৰে স্বৰূপে নিয়া হৈ গ'ল।

কথা সমস্ত অদ্বাই গৈ শালুৰাজৰ আগত উপস্থিত হৈ বুলে “মহাৰাজ, পূৰ্বতে মই আপোনাৰ পত্নীৰূপে বৰণ কৰিছিলোঁ। সেই কথা গম পাই ভীষ্মদেৱে নোক আপোনাৰ ওচৰলৈ পঠাই দিছে। আপুনি এতিয়া নোক শাস্ত্ৰজ্ঞতে বিয়া কৰাই গ্ৰহণ কৰক।”

শালুৰাজে কলে “ভীষ্মদেৱে স্বয়ম্বৰ সভাত বজাসকলৰ সাক্ষাতত নোক পৰাস্ত কৰি তোমাক হৰণ কৰি নিছে; এনে কাৰ্য্যত মোৰ অপমান হোৱা নাই জানো? এনে অৱস্থাত মই এতিয়া তোমাক কোন যুক্তিৰে পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰিব পাৰোঁ? গতিকে তুমি এতিয়া আকৌ ভীষ্মৰ ওচৰলৈ উলটি যোৱাটো আৰু তেওঁৰ আদেশ পালন কৰি দাম কৰাটো।” এইবুলি শালুই অদ্বাক ভীষ্মৰ ওচৰলৈ ওলটাই পঠালে।

অদ্বাই পুনৰ ভীষ্মদেৱৰ সমুখত উপস্থিত হৈ সবলো ঘটনা বিবৰি বুলে। ভীষ্মদেৱে তেতিয়া বিচিহ্নবীৰ্য্যক ক'লে “শালুৰাজ অদ্বাক পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰিবলৈ অসম্মত; গতিকে এতিয়া অদ্বাক পাণি-গ্ৰহণত তোমাৰ অপত্তি থাকিব নোৱাৰে।” তেতিয়া বিচিহ্নবীৰ্য্যই কলে “অদ্বাই

দেখোন মনে মনে শান্ধবাজক পূৰ্বেই বৰণ কৰি থৈছে। ক্ষত্ৰিয় ৰীতি অনুসৰি ভেনে কন্যাক আনে বিয়া কৰোৱা উচিত নহয়। সেই গতিৰে মই অৱাক পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰিবলৈ অপাৰগ।”

বিচিত্ৰবীৰ্য্যৰ এনে আপত্তিত অদ্বা নিকপায় হৈ ভীষ্মদেৱৰ শৰণাপন্ন হ'ল আৰু ক'লে “আপোনাৰ বিনে মোৰ এতিয়া অন্য গতি নাই। আপুনি- সেই মোৰ বিয়া কৰাওক; এই ঘটনাৰ বাবে চাবলৈ গলে আপুনিযেই দায়ী।”

ভীষ্মদেৱে উত্তৰত কলে “মই যে মোৰ প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ কৰিব নোৱাৰোঁ।” আকৌ এবাৰ বিচিত্ৰবীৰ্য্যক এই বিষয়ত সন্মত কৰাবলৈ ভীষ্মদেৱে চেষ্টা কৰি চালে। কিন্তু বিচিত্ৰবীৰ্য্য একো পৰ্য্যো সন্মত নহল। ভীষ্মদেৱে নিকপায় হৈ অদ্বাক কলে তুমি শাস্ত্ৰৰ ওচৰলৈকে যাব লাগিব।” কিন্তু অদ্বাই ইমানৰ পিছত আকৌ শাল্ববাজৰ ওচৰলৈ যাবলৈ নাক বটা যেন পালে। কলে “সেই কথা নহয়, মই বোনোপৰ্য্যো যাব নোৱাৰোঁ।” এইবুলি ঋচাংগৈক কৈ ভীষ্মদেৱক পত্নীৰূপে পোৱাৰ আশাত তেওঁৰ ঘৰতে বহুদিন বাস কৰিলে। তথাপি ভীষ্মদেৱ তিনমানো বিচলিত নহল।

অৱশেষত নিকপায় হৈ লাজ-কাজ বাতি কৰি অদ্বা পুনৰ শাস্ত্ৰৰ ওচৰ পালেগৈ। এইবাৰ শাল্ববাজে কঠুৱা নাতেৰে জনাই দিলে “পৰে কাটি নিয়া কন্যাক বিয়া কৰোৱা মোৰ পক্ষে অসম্ভৱ।”

অদ্বাই হস্তিনাপুৰবৰপৰা এবাৰ শাস্ত্ৰবাজৰ ওচৰলৈ, আকৌ ঘূৰি শাস্ত্ৰ-বাজৰ ওচৰবৰপৰা হস্তিনাপুৰলৈ এইদৰে বাৰে বাৰে অদ্বা-বোৱা কৰিও একোপৰ্য্যো মনৰ বাগনা পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰাত দুখে-ভাগৰে তেওঁৰ পত্নী মূল হেন চকুদুৰিব পৰা চকুলো ব'বলৈ ধৰিলে। এনে ভাবেই দুখত ছৰছৰ বাগ উৰলি গ'ল। অদ্বাৰ বুকু জাগি গ'ল আৰু শৰীৰ দিনে দিনে ঝীংগাই-ঙৰাই যাবলৈ ধৰিলে। ভীষ্মৰ ওপৰত অতিশয় খং উঠিল। দেশ-বিদেশৰ ভালেমান বজাৰ ওচৰলৈ গৈ গিচে তেওঁৰ দুখৰ দৃষ্টান্ত জনালে।

এনেদুৱা লোকনাৰ পোতৰ তুনিবলৈ তেওঁ এজন এজনকৈ সকলো বজাকে ভীষ্ম-নিৰ্জনৰ কাৰণে গঠন হবলৈ কাকুতি-মিনতিৰে নিবেদন কৰি-বলৈ ধৰিলে। কিন্তু হাড়। ভীষ্মলৈ সকলোৱে ভয় কৰি চলিছিল। সেই কাৰণেই এতনো বজাই অদ্বাদ অনুৰোধ নক্ষা কৰিবলৈ সাহ নকৰিলে। নিকপায় হৈ অদ্বাই দেৱ-সেনাপতি কাত্তিকৰ কৃপালাভ্য আশাত ঘোৰ তপস্যা আৰম্ভ কৰিলে। এই তপস্যাত প্ৰসন্ন হৈ দেৱ-সেনাপতি কাত্তিকে অদ্বাদ কুলি থকা পদুম কুলেৰে গোখা এখাৰ নান্দা দি কলে “এই নান্দাখি দিজন

নীচের ভিত্তিত পিঙ্কিৰ পানিৰ তেখেতেই ভীষ্মদেৱৰ শত্ৰু হৈ দিয় দিব পাবিব ।”

অস্বাই শঙ্কৰ্প গিঙ্কিৰ আশা বুকুত বান্ধি এই মালাধাৰী লৈ ভালেনান অক্ৰিয় বজাৰ কাষ চাপি প্ৰত্যেক জনকে কনলৈ ধৰিলে “সেৱ সেনাপতিয়ে দান কৰা এই মালাধাৰি গ্ৰহণ কৰি আপুনি ভীষ্মক বধ কৰকগৈ ।” কিন্তু হাব ! ভীষ্মৰ বিৰুদ্ধে দিয় দিবলৈ কোনো অক্ৰিয় বজাৰে সাহ নহল । তাৰ পিচত অস্বাই ক্ৰপদ বজাৰ আগত উপস্থিত হৈ নিছৰ শঙ্কৰ্প নিবেদন কৰাত অপর বজাও সেই কথাত অনাস্তি হ’ল । শেষত আন উপায় নেদেখি অস্বাই সেই মালাধাৰি ক্ৰপদ বজাৰ কাৰেঙত ওলোমাই থৈ মনৰ বেজাৰত বনলৈ গুচি গ’ল ।

বনলৈ গৈ তাত থকা তপস্বী শঙ্কৰক নিছৰ এই অপমানৰ কথা নিবেদন কৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে ।

তপস্বী শঙ্কৰে অস্বাক প্ৰবোধ দি ক’লে “বাছা, তুমি পবন্ত্ৰামত শৰণ লোৱাগৈ, তেখেতেই তোমাৰ এটা উচিত ব্যৱস্থা কৰি দিব ।” অস্বাই সেই উপদেশ মতে কাম কৰিবলৈ গ’ল । অৱাৰ মুখৰ পৰা শঙ্কৰো বৃত্তান্ত শুনি পবন্ত্ৰামৰ অন্তৰ গলি যোৱাত চেনেহৰ মাতেৰে ক’লে “বাছা, তোমাৰ কি লাগে ? শাবুক অনুৰোধ কৰি তোমাৰ বিলাখনকে পাতি দিলে যদি হয়, মই সেইটো কৰি দিব পাবিব ।”

উত্তৰত অস্বাই ক’লে “নহব প্ৰভু, মোক আৰু সেইটো লাগে । এতিয়া মোৰ ভীষ্ম-নিধন হৈ কামনা ।”

অশাত্য ক্ষত্ৰিয় কুলৰ অৰি পশুৰামে ভীষ্মৰ লগত যুদ্ধ দিনেগৈ । দুয়ো সনান বীৰ, সনান যোদ্ধা আৰু সনানে জিতেন্দ্ৰিয় আছিল । যুদ্ধ বহুদিন ধৰি চলিল । শেষত পবন্ত্ৰামে পৰাময় স্বীকাৰ কৰিব লগা হলগৈ । তেতিয়া তেওঁ অস্বাক ক’লে ‘বাছা, মোৰ সাধ্য মতে যি পাবিলোঁ কৰিনো, এতিয়া তুমি ভীষ্মৰেই শৰণ লোৱা ।’

অস্বাই গাঙে-বেছাবে অসহ্য হৈ হিনানয়লৈ গৈ মহাদেৱৰ অনুগ্ৰহ লাভৰ আশাত কঠোৰ তপস্যা আৰম্ভ কৰিলে । তেওঁৰ তপস্যাত তুষ্ট হৈ দেৱাদিগেৰ মহাদেৱ তেওঁৰ গমুখত আৰিভাৱ হৈ ক’লে “তোমাৰ আৰু এক জন্ম বাকী আছে, সেই জন্মত হৈ তোমাৰ হাতত ভীষ্মৰ মৃত্যু ঘটিব ।”

সেই কথা শুনাযাত্ৰে তেওঁ নিতান্ত হতাশ হল আৰু ভদ্ৰাসুৰলৈ অপেশা কৰা টান দেখি অস্বাই চিত্তা জলাই তাত জাঁপ দিলে । মহাদেৱৰ বৰৰ প্ৰভাৱত অস্বা গৈ ক্ৰপদ বজাৰ কন্যা হৈ জন্ম ললেগৈ । এই দৰে বছৰ

দিয়েক পাব হ'ল। গিফালে শানেওৰ চ'ৰাত আঁৰি থৈ যোৱা ফুলা পদুমৰ নাশৰাব লোনেও আত্মকোপতি গ্ৰহণ কৰিলে সাহ কৰা নাই। অৱশ্যে তেনে অৱস্থাতে টক্ টক্ কৈ ফুলি থকা পদুমফুলৰ নায়া শৰ সোণা পাই ততালিকে ভিঙিত হুৱাই ল'লে। ইয়াকে দেখি অশ্বপ বজাই নগে নগে ভাবিলে “হা হা! মোৰ গৰ্জনাশ উপস্থিত। মই যে এতিয়া ভীমৰ কোপত পৰিম।” যৰ ভই খাই বজাই কন্যাক বান্ধ-কাৰেওপৰা বাহিৰ বৰি দিলে।

অৱা নিৰপায় হৈ আকৌ বনলৈ গৈ তপস্যা আৰম্ভ কৰিলে। তপ-
স্যাৰ প্ৰভাৱত তেওঁ পুৰুষৰ বেষ্টনৈ কপাস্থৰিত হৈ বীৰ শিখণ্ডী নামে প্ৰখ্যাত হ'ল। তাৰত যুদ্ধত অৰ্জুনে এই শিখণ্ডীকে বধৰ সন্মুখত বাণি ভীষ্মৰ নগত যুদ্ধ কৰিছিল। এইযুদ্ধত ভীষ্মৰ পতন হোৱাত অশ্বৰ খং তুই নাৰ গ'ল। শিখণ্ডীয়ে পোনতে তিব্বতৰ বেষ্টনৈ ভন্ন লৈছিল বুলিয়েই ভীমই তেওঁৰ গাত অস্ত্ৰ নিক্ষেপ কৰা নাছিল। সেই স্ত্ৰযোগ লৈয়েই অৰ্জুনে শিখণ্ডীক মুখৰ আগত বাণি ভীষ্মক ঘটুৱাব পাৰিছিল। এই
মহাৰত কালতো ভীমদেৱে দেখবপৰা অস্ত্ৰবিলাক উনিয়াই “এইবোৰ শিখ-
ণ্ডীৰ অস্ত্ৰ নহয়—অৰ্জুনৰ হে” বুলি কৈয়েই পিতামহ মাটিত চলি পৰিছিল।

দেৱযানী আৰু ৰুচ

আগৰ দিনত এসময়ত ত্ৰিলোকৰ ৰাজত্বলৈ দেৱতা আৰু অশ্বৰ বিলাকৰ নাচত ভীষণ যুদ্ধ লাগিছিল। দেৱতাসকলৰ গুৰু বৃহস্পতি দেৱ শাস্ত্ৰত পানদৰ্শী আছিল আৰু গুৰুচাৰ্য্য আছিল অশ্বৰ বিলাকৰ পুৰোহিত। তেখেতো জ্ঞানী আৰু অশাৰ পণ্ডিত আছিল। এই দুগৰাকী শক্তিমান পুৰুষৰ শক্তি আৰু সহায়তাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি দেৱতা আৰু অশ্বৰ-
বিলাক যুদ্ধত নামিল।

যুদ্ধত অশ্বৰবিলাকৰ যি য'ত মৰিব গুৰুচাৰ্য্যৰ সস্ত্ৰীৱনী মন্ত্ৰৰ বলত সেই সকলোবোৰ প্ৰাণ পাই উঠিল। নিহত অশ্বৰবিলাকে এগনভাৱে বাবে বাবে জীৱন লাভ কৰি দেৱতা সকলৰ লগত মহা পয়োভবে যুদ্ধ দিবলৈ ধৰিলে। সস্ত্ৰীৱনী মন্ত্ৰৰ বলত মহা মাহুহ দীয়াৰ পৰা কথাটো

দেৱতা সকলৰ মাজত চলন্তি নাছিল। সেই বিদ্যা কুলগুৰু বৃহস্পতিৰ অবিদিত আছিল। সেইগতিকৈ এই যুদ্ধত দেৱতা সকলৰ ভালেমান ক্ষতি হ'ল।

অৱশেষত দেৱতাসকল গোট খাই বৃহস্পতিৰ পুতেক কচৰ কাষ চাপি অনুন্নয় কৰি ক'লে “হে গুৰুপুত্ৰ ! দেৱকুল বক্ষাৰ নিমিত্তে আপুনি এটি বৰ ডাঙৰ কাম সমাধা কৰিব লাগে। আপুনি বয়সত চালুকীয়া, দেখাতো ধুনীয়া ; আপুনি এই ৰূপ-লাৱণ্যৰ গুণত সকলোৰে মন আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিব। এতিয়া আপুনি অনুগ্রহ কৰি অশ্বৰ কুলৰ গুৰু শুক্ৰাচাৰ্য্যৰ ওচৰলৈ গৈ ব্ৰহ্মচৰ্য্য ব্ৰত অৱলম্বন কৰি, শিষ্যৰ দৰে তেখেতৰ সেৱা-শুশ্ৰূষা কৰি, তেওঁৰ বিশ্বাস আৰু চেনেহৰ পাত্ৰ হৈ, আৰু লগে লগে তেওঁৰ কন্যা দেৱযানীৰ প্ৰেমলাভ কৰি যি কোনো প্ৰকাৰে গম্ভীৰণী বিদ্যা ফেৰা লাভ কৰি আহি দেৱতা সকলক বক্ষা কৰিব লাগে, এনে আশাৰ নিৰেদন।”

দেৱতাসকলৰ এই অনুৰোধত কচ সন্মত হৈ শুক্ৰাচাৰ্য্যৰ কাষ পালেগৈ। শুক্ৰাচাৰ্য্য অশ্বৰ কুলপতি নৃষপৰ্শ্বৰ ৰাজধানীত বাস কৰে। কচ গৈ শুক্ৰাচাৰ্য্য ধৰ্ম্মা যবত উপস্থিত হৈ ভক্তিভাৱে সেৱা জনাই শিৰ পোঁৱাই ক'লে “মই কচ। অগ্নিৰস মনিৰ নাতি আৰু দেৱকুলৰ গুৰু বৃহস্পতিৰ পুত্ৰ। কৃপা কৰি মোক শিষ্য বুলি গ্ৰহণ কৰক। মই পূৰ্ণ ব্ৰহ্মচাৰী হিচাপে আপোনাৰ আশ্ৰমত থাকিবলৈ আহিছোঁ।” যোগ্য শিষ্যক বিনুৰ বৰা জ্ঞানবান আচাৰ্য্যৰ পক্ষে উচিত কথা নহয় বুলি ভাবি শুক্ৰাচাৰ্য্যই চেনেহৰ মাতেৰে কলে “বাছা, তুমি গজ কুলত জন্ম লৈছা। গতিকে মই তোমাৰ আজি শিষ্য বুলি গ্ৰহণ কৰিলোঁ। এই কথা বৃহস্পতিয়ে শুনিলেও গোৱৰ অনুভৱ কৰিব।” এই বুলি শুক্ৰাচাৰ্য্যই কচক যথা নিয়মে শিষ্য বুলি গ্ৰহণ কৰিলে।

কচে ভালেমান দিন আদৰ্শ শিষ্যহিচাপে গুৰু আৰু গুৰু কন্যাৰ সেৱা যত্ন কৰি শুক্ৰাচাৰ্য্যৰ লগত থাকিল। কোনো দিনে সিবিলাকৰ সেৱাত অলপো ক্ৰটি কৰা নাছিল। শুক্ৰাচাৰ্য্যই তেওঁৰ একোটি ছোৱালী দেৱযানীক বৰ চেনেহ কৰিছিল। দেৱযানীৰ অভিনাথ অনুযায়ী কচে নাচ, গান, বাদ্য আদিৰে দেৱযানীৰ মন জোঁগাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। দেৱযানীয়েও কচক অতি মৰমৰ চকুৰে চায়। ইমান ঘনিষ্ঠতাৰ ভিতৰতো কচৰ ব্ৰহ্মচাৰ্য্য ব্ৰত অটুট ৰাখিছিল, কাৰণ তেওঁ সম্পূৰ্ণ সংযমী আছিল।

“দেৱলুৰ গুৰু বৃহস্পতিৰ পুতেক বচ শুক্ৰাচাৰ্য্যৰ শিষ্য হৈ আছে,” এই বাতৰি অম্বৰবিনাকৰ মাজত প্ৰচাৰ হৈ গ’ল। এই কথাত অম্বৰ-বিনাকে ভয় খাই গুণা-গুণা কৰিবলৈ ধৰিলে। ভাবিলে, “কচে নিশ্চয় গুৰুদেৱৰপৰা সেই সতীৱনী বিদ্যা শিকি ন’ব।”

এদিন কচে হাবিৰ মাজত গুৰুদেৱৰ গৰু চৰাই আছিল। সেই স্ত্ৰবিধা পাই অম্বৰবিনাক হঠাতে গৈ কচক ধৰি কাটি টুকুৰা টুকুৰ কৰি কুকুৰক খুৱালে। যেতিয়া গৰুলি হ’ল আৰু গৰু-বিনাক গৰখীয়া নোহোৱাকৈয়ে আপুনি ঘৰলৈ আহিল, তেতিয়া দেৱানীৰ মনত সন্দেহ উপস্থিত। কচক নেদেখি দেৱানী অৰীৰ হৈ পিতাকৰ ওচৰলৈ গৈ বেজাৰ কৰি ক’বলৈ ধৰিলে, “পিতা বেলি মাৰ গ’ল। আপোনাৰ সন্মত কৰাও শেষ হল, কিন্তু ক’তা, কচ চোন এতিয়াও ঘৰলৈ নাহিল? গাই-বোৰ আপোনা-আপুনি ছেদেলি-ভেদেলি হৈ নিছে ঘৰলৈ আহিছে। পিতা, নিশ্চয় তেওঁৰ কিবা বিপদ ঘটিল। পিতা, মই যে তেওঁৰ লগ এৰি তিল-নানো থাকিব নোৱাৰোঁ।”

সন্তান-বংশল শুক্ৰাচাৰ্য্যই তেতিয়াই সতীৱনী মন্ত্ৰ মাতিয়েই কচক মাত দিলে “অঁহা কচ” বুলি। সেইদৰে মতাৰ লগে লগে কচ সেই কুকুৰবিনাকৰ শৰীৰ ভেদ কৰি হাঁহি মুখে গুৰুদেৱৰ সমুখত উপস্থিত। কোনো ঘটিলি, কিয়নো আজি ঘৰলৈ উলটি আহিবলৈ ইমান পনম হ’ল বুলি শোৰাত কচে ক’লে “গৰু চৰাই অঁতাই হাবিৰ পৰা খৰি লুৰি লুৰি উলটিবৰ সময়ত মই দুখে ভাংবে এজোপা আইত গছৰ তলত জিৰণি লৈছিলোঁ আৰু গাই দানুৰি, বিনাকেও গোট খাই সেই গছৰ তলতে জিৰণি লৈছিলহি। এনেতে কিছুমান অম্বৰ আহি নোৰ কাষ চাপি “তুমি কোন” বুলি স্ত্ৰিলে। মই “বৃহস্পতিৰ পুতেক” বুলি পৰিচয় দিবলৈহে পালোঁ। সিহঁতে মোক ধৰি তেতিয়াই খণ্ড খণ্ড কৰি কাটি পেলালে। তাৰ পিচত কি হ’ল মই নাজানো। এতিয়া কোনোমতে জীৱ পাই কুকুৰ কিছুমানৰ পেৰিপৰা ওলাই আহি এই আপোনালোকৰ আগত থিব দিছোঁহি।”

আন এদিন কচে দেৱানীৰ নিমিত্তে ফুলনিবাৰীত ফুল তুলি আছিল। তেনেতে অম্বৰবিনাকে তেওঁক হঠাতে আক্ৰমণ কৰি তেওঁৰ শৰীৰটো পিহি গুৰি কৰি স্পৰ্শৰ পানীত পেলাই দি নাইকিয়া কৰি পেলালে। সেই দিনাও কচক ভালেমান পৰলৈ নহা দেখি দেৱানী অকৌ পিতাকৰ শৰণাপনু হ’লগৈ। শুনামাত্ৰেই শুক্ৰাচাৰ্য্যই অকৌ সতীৱনী মন্ত্ৰ মাতিলে তাৰ

লগে লগে কচে প্ৰাণ পাই সাগৰৰ পানীৰ মাজৰপৰা সোঁণৰীৰে আহি
 গুৰুচাৰ্য্যৰ সন্মুখত উপস্থিত হৈ সবলো বৃত্তান্ত বৰ্ণনা কলে।

এইদৰে বাৰেপতি প্ৰাণ পোৱা দেখিও অশ্বৰবিলাকে বচৰ পিচ নেবিলে।
 দুনাই এদিন তেওঁলোকে কচক বধ কৰিবলৈ পাং পাতিলে। এইবাৰ
 কচক মাৰি তেওঁৰ ভেলটো পুৰি ভস্ম কৰি সেই ভস্ম সুৰাৰ লগত মিহলাই
 সেই সুৰা গুৰুদেৱক পান কৰিবলৈ দিলে। গুৰুচাৰ্য্যই অস্বাভাৱে সেই
 সুৰা পান কৰিলে।

সিফালে গাঁজ লাগিবৰ হ'লত গাইবিলাক বৰ্ণনা নোহোৱাকৈয়ে ঘৰমুৱা
 হ'ল। দেৱযানীয়ে গৰু-গাইৰ লগত কচক অহা নেদেখি আকৌ পিতাকক
 গৈ কলে “পিতা, আকৌ চোন বচ আজিও নাই, নিশ্চয় পাঁচগুহঁতে
 তেওঁক আজিও বধ কৰিছে। উঃ তেওঁক এৰি নই এৰা দণ্ডে জীয়াই
 থাকিব নোৱাৰোঁ। পিতা।”

গুৰুচাৰ্য্যই এইবাৰ দেৱযানীক বঢ়াই-বুজাই কলে “বচৰ বাৰেপতি
 গল্পীৱনী মন্ত্ৰেৰে ভীৰ দান দিলেও অশ্বৰহঁতে তেওঁৰ প্ৰাণ নবলৈ বাৰুকৈয়ে
 নন বাকিছে। তুমি বুদ্ধিমতী ছোৱালী, এজনৰ মৃত্যুত যে শোৰ কৰা
 উচিত নহয় এই কথা জানা। তেখেত কিয় তুমি এনে কথাত ইমান বেচাৰ
 কৰিছা? অগতঃ সকলো প্ৰাণীয়ে তোমাৰ শ্ৰদ্ধা কৰে, এনেদৰে তুমি
 শোক কৰা উচিত নহয়।” বিস্ত হায়! দেৱযানীয়ে কচক নিজৰ প্ৰাণ-
 তলৈও বেছি ভাল পায়। পিতাকৰ সেই উপদেশত তেওঁ পতিবন
 নগল আৰু বহু, “পিতা, কচ অশ্বিনস নুনিৰ নাতি, আৰু দেৱগুৰু
 বৃহস্পতিৰ পুতেক। তেওঁ পূৰ্ণ ব্ৰহ্মচাৰী আৰু তপস্যাই তেওঁৰ এবমাত্ৰ
 সম্পত্তি। অকল সেয়ে নহয়, তেওঁ সাহিয়াল আৰু প্ৰকৃত কৰ্মী পুৰুষ।
 এনে অসাধাৰণ গুণৱান কুমাৰটি নিহত হৈছে। তেওঁক এৰি নই খেদকে।
 জীয়াই নাখাৰোঁ; ময়ো তেওঁৰ পিচ লম।” এই বুলি দেহত্যাগ কৰিবলৈ
 যথাবিধি যোগাসনত বহিল।

অতি আদৰৰ কীৰ্ত্তকৰ এই অৱস্থা দেখি গুৰুচাৰ্য্য অশ্বৰবিলাকৰ
 ওপৰত গুৰুত একো নাই হ'ল। “এই ব্ৰহ্মহত্যাব পৰা অশ্বৰবিলাকৰ
 ভয়ানক অমঙ্গল হব।” মনে মনে এই কথা ভাবি কচক জীয়াৰ নগেৰে
 গল্পীৱনী মন্ত্ৰ মাতিলে। মন্ত্ৰৰ বশত কচৰ সংজ্ঞা লাহে হ'ল। তেওঁ
 গুৰুচাৰ্য্যৰ পেটৰ ভিতৰৰ পৰাই নাত পি বিনয় সহকাৰে কলে “হে ভগৱান
 দাসৰ দয়া স্বৰূপ।” গুৰুচাৰ্য্য চম্ খাই উঠি কলে “হে ব্ৰহ্মচাৰী,
 তুমি মোৰ পেটৰ ভিতৰত সোমাবি কিেনেকৈ? অশ্বৰবিলাকে এই দানো

কৰিলেনে? ভান ৰখা, ময়ো তেতিয়া আছিল এই অস্থৰ কুল ধ্বংস ৰবি দেৱতাসকলৰ লগ সন্নিগৈ। ৰাক ৰাছা, ৰোৱাচোন নোক ভাঙি পাতি বেনেটৈ এনে ঘটিল।” এই ৰখা শুনি ৰচে পেটৰ ভিতৰৰ পৰা অস্থৰিবা হলেও গুৰুদেৱৰ ওলাই সৰলো ৰখা ভাঙি-পাতি কলে।

দৈশম্পায়ন মুনিয়ে বৈছে, মহানুভৱ, তপস্বী আৰু গুৰুজ্ঞানী গুৰুচাৰ্য্যই নিতৰেই অনুচৰ সেই অস্থৰবিলাকে দিয়া স্থৰা পান ৰবি এনে শোচনীয় অৱস্থাত পৰিছে বুলি জানিব পাবি খঙত আৰু বিৰজিত জলন্ত মূৰ্ত্তি হৈ পিচলৈ মানৱ জাতিৰ বন্যাণৰ বাবে কলে “যি মানুহে আছিলপৰা অজ্ঞানীৰ দৰে স্থৰা পান কৰিব তেওঁক তেতিয়া ধৰ্ম্মে এৰা দিব আৰু সেইজন সৰলোৰে পৰিহণাৰ পাত্ৰ হব, এয়ে মোৰ বঠোৰ সিদ্ধান্ত। আছিলপৰা মোৰ এই সিদ্ধান্ত শাস্ত্ৰৰ ৰচন বুলি অগতত সকলোৱে পালন কৰিব লাগিব।”

অলপ তনবা মাৰি ঋং নাৰ যোৱাৰ পিচত শাস্ত্ৰভাৱে দেৱবাণীৰ বালে চাই স্থৰিলে “ৰাছা, তুমি এতিয়া কি কৰিবা? এটা সন্ধ্যা তোমাৰ আগত উপস্থিত হৈছে। কচক জীৱদান দিবৰ হলে মোৰ পেট ফালি উলিয়াব লাগিব। মোৰ মৰণতহে ৰচৰ জীৱন লাভ ঘটিব।”

পিতাৰ নুখত এনে হিয়াতড়া ৰখা শুনি দেৱবাণীৰ বাৰাঘাবে চৰুৰ লো ৰবলৈ ৰবিলে। ৰান্দি ৰান্দি কলে “কচ নহ’লে বিবহৰ ভুয়ে মোৰ হিয়া দহি পুৰি মৰিব আৰু আপোনাবো প্ৰাণ গলে নহি ৰোনোমতেই জীৱন ধাৰণ কৰিব নোৱাৰিম। এতিয়াহে মোৰ যেনেকৈ হলেও মৃত্যু অনিবাৰ্য্য।”

এইবাৰ গুৰুচাৰ্য্যই কন্যাৰ পেটৰ ৰখা বুজি পালে আৰু ৰচক উদ্দেশ্য কৰি কলে “হে বৃহস্পতি পুত্ৰ, তোমাৰ সাধনা সদল হৈছে। দেৱবাণীৰ কাৰণেই নহি তোমাক এতিয়া জীয়াই জীয়াই পেটৰ পৰা উলিয়াব লাগিব আৰু ময়ো তেওঁৰ কাৰণেই জীয়াই থাকিব লাগিব। এই দুয়োটা কাম সন্ধ্যা কৰিবৰ হলে এটা মাত্ৰ উপায় আছে অৰ্থাৎ তোমাকো মোৰ সতীৱনী মন্ত্ৰটো শিকাই লব লাগিব। তুমি এতিয়া মোৰ পেটৰ ভিতৰতে থাকি সেই মন্ত্ৰ শুনি শিকি লোৱা। তাৰ পিচত তুমি মোৰ পেট ফালি ওলাই আহিলে মোৰ মৃত্যু ঘটিব। তুমি তেতিয়া এই মন্ত্ৰৰ বন্ত মোৰ জীৱন দান ৰবি দেৱবাণীৰ শোক নিৱাৰণ কৰি দুই কুল ৰক্ষা কৰিবা।” এই বুলি গুৰুচাৰ্য্যই যথাবিধি ৰচক সেই সতীৱনী মন্ত্ৰ শিখা দিলে। সেই নিশাৰ বন্ত ৰচ গুৰুচাৰ্য্যৰ পেটৰ পৰা পূৰ্ণ চক্ৰৰ দৰে ৰপতান

হৈ যেতিয়াই পেট ফালি সোঁশৰীৰে ওলাই আহিল তেতিয়াই সেই জনৰ মুক্তি শুক্ৰাচাৰ্য্যৰ দেহটি প্ৰাণ এৰি নাটত চলি পৰিল। বচেও ততালিকে গৰ্ভত লাভ কৰা সেই বিদ্যাৰ বলত শুক্ৰাচাৰ্য্যৰ প্ৰাণহীন শৰীৰত প্ৰাণ দান কৰি দেৱযানীৰ সন্তোষ বিধান কৰিলে আৰু নিজেও ধন্য হ'ল। তেতিয়া কচে হাতযোৰ কৰি গুৰুদেৱত কলে, “বিদ্যাহীন নানুহৰ যিজন বিদ্যা দান কৰে তেওঁ সেই বিদ্যাহীনৰ পিতৃত্ব লাভ কৰে। গতিকে আজিৰ পৰা আপুনিও মোৰ পিতা। আপোনাৰ পেট ফালি জীয়াই জীয়াই আজি আকৌ এই পৃথিৱীলৈ আহিব পাৰিছে। দেখি আপুনি মোৰ মাতৃও হ'ল।” এই বুলি বচে শুক্ৰাচাৰ্য্যক দণ্ডতে প্ৰণাম কৰিলে।

ভালেমান দিন ধৰি বচে শুক্ৰাচাৰ্য্যৰ ওচৰত শিক্ষা লাভ কৰি থাকিল। ব্ৰহ্মচৰ্য্য ব্ৰতৰ কাল শেষ হোৱাত তেওঁ এদিন নিয়ম মতে গা-পা ধুই গুৰুদেৱৰ ওচৰলৈ গৈ বিদ্যা মাগিলে আৰু দেৱলোকলৈ উলটি যাবলৈ নিয়মমতে সাজু হ'ল। দেৱযানীয়ে সেই সময়ত তেওঁৰ বাঘ চাপি তলমূৰ কৰি কলে “হে অশ্বিনস নুনিৰ নাতি, আপুনি সদাচাৰ, বিদ্যা, কুলমহিমা আৰু ইন্দ্ৰিয় জয় আদি সজ্ঞপ্ৰেমে মোৰ অন্তৰ জয় কৰিছে। আপোনাৰ পূৰ্ণ ব্ৰহ্মচৰ্য্য ব্ৰতৰ কালছোৱাত মই যেনেকৈ শতীৰ প্ৰেমেৰে আপোনাৰ সেৱা কৰিছিলোঁ। প্ৰতিদান স্বৰূপ আজি আপুনিও সেইদৰে প্ৰেমৰ ভোলেৰে বান্ধি মোৰ আপোনাৰ সঙ্গিনী কৰি লওক। দেৱগুৰু বৃহস্পতি মোৰ পুৰুষীয় আৰু দেৱাৰ যোগ্য আৰু ঠিক সেইদৰেই আপুনিও মোৰ পুৰুষীয় আৰু দেৱাৰ পাত্ৰ। আশা কৰোঁ আপুনি মোক শাস্ত্ৰমতে বিয়া কৰাই কৃতৰ্থ কৰিব।”

সেই কালত জ্ঞানসম্পন্ন আৰু শিক্ষিত ব্ৰহ্মণবুন্দাৰীসকলে পেটৰ সবলো কথা নিঃসঙ্কোচে আৰু অকপটে প্ৰকাশ কৰিব পাৰিছিল। এনে দৃষ্টান্ত বিৰল নহয়।

দেৱযানীৰ কথা শুনি বচে কলে “আপুনি অতি গুণবতী আৰু মোৰ গুৰুবন্যা। সেই হিচাপে ধৰ্ম্মমতে মোৰ পুৰুষীয়। আপোনাৰ পিতৃদেৱৰ উপৰ ভেদ কৰি মই প্ৰাণ লাভ কৰিছোঁ। সেই হিচাপেও মই আপোনাৰ আতি মহোদয় ভাই। এনেদৰে ভাই হৈ ভগ্নক কোন যুক্তিত বিয়া কৰাওঁ? গতিকে সেই বিষয়ে মোক যেন দুলাই আৰু অনুৰোধ নকৰে।”

এই কথাত নৰ্ম্মাহত হৈ দেৱযানীয়ে কথা চেটী হলেও কলে “দেখ দেখু কৰে আপুনি দেৱগুৰু বৃহস্পতিৰ পুত্ৰ, আপুনিহে মোৰ মহোদয় নহয়।

আন্তৰিক ভাল পোৱা শুৰ্ণেৰে আপোনাক বাৰে বাৰে ছীৰ দান দিয়াত সহায় কৰি আহিছোঁ। পোন প্ৰথমবেপৰা মই মোৰ শুদ্ধ প্ৰেমেৰে আপোনাৰ সেৱা কৰি আহিছোঁ আৰু পত্নীৰূপে পাবলৈ আশা কৰি আহিছোঁ। মই নিকলক আৰু আপোনাৰ অনুৰাগিণী। মোক প্ৰত্যাখ্যান যেন নকৰে।”

কিন্তু কচে ঝাটাংকৈ কলে “হে গুৰু কন্যা আপুনি মোক এই বিদায় বেলিকা অশাস্ত্ৰীয় কাম কৰিবলৈ লোভ নেদেখুৱাব। হে শুভ যুগনা, আয়ত-লোচনা দেৱযানী! বিবিনতে মই আপোনাৰ সহোদৰ ভাই। মোক শুভাশিষ্য দি বিদায় দিয়ক। অলপো ক্ৰটি নকৰাকৈ আপুনি আপোনাৰ পিতৃদেৱৰ সেৱাত ব্ৰতী হৈ থাকক, এয়ে মোৰ বাৰ্ণনা।” এইবুলি কচে মুখ ঘূৰাই দেৱযানীৰ নিবেদন প্ৰত্যাখ্যান কৰি দুয়োকে প্ৰণাম জনাই ইল্ললোকলৈ গুচি গ’ল।

সুহ্ৰাচাৰ্য্যই কন্যা দেৱযানীক গালে-মুখে হাত বুলাই বুজনি দিবলৈ ধৰিলে।

দেৱযানীৰ বিয়া

এদিন দেৱযানীয়ে লগৰীয়া অশ্বৰ কন্যাবিলাকৰে গৈতে হাবিত খেল-ধেনালি কৰি আহি পুৰুবীত গাঁ ঘূৰলৈ নামিল। গাঁ ধোৱাৰ আগতে পিছা সাজবিনাক পাবত থৈ দিলে। এনেতে বতাহ ধুনুহা আহি আটাই কেউ-জনীয়ে পিছা কাপোৰবোৰ ঠান্ধান্ কৰি এঠাইত নি থুপ্ খুৱাই ধলে। গাঁ বুই উঠি আটাই কেউজনীয়ে লৰাৰপৰাকৈ গৈ কাপোৰ পিত্ৰোতে ভুনতে অশ্বৰ বংশৰ বৃষপৰ্জ বজাৰ কুঁৱৰী শম্ৰিটাই দেৱযানীৰ সাজটো পিন্ধি পেনালে; তাকে দেখি দেৱযানীয়ে ধংকৈ কলে “হেৰা অশ্বৰ বুনাৰী, ওৰ-কন্যাৰ কাপোৰ চুবলৈ তুমি ইমান সাহ পালানে? তোমাৰ দেখিছোঁ অকনো কাণ্ডজান নাই।”

দেৱযানীৰ কথা সঁচা হলেও তাত বিহুপৰ সূৰ আছিল। গতিকে তেওঁক অপমান কৰা যেন পাই শম্ৰিটাব খঙে চুলিৰ আগ পালেগৈ। ফেগেৰি পাতি কলে “কি কলা দেৱযানী! অ’ তুমি হবলা নাভান যে তোমাৰ পিতৃবাই নিতে পুৱা-শব্দলি আনাৰ পিতাৰ ওচৰলৈ গৈ তিনক

বাবৰ্ণে বাবো বৰি থাকেগৈ? মোৰ পিতাই দিয়া দান-দানিগা নৈনেই তোমানোৰৰ পেট পোহ গৈ থকা নাইনে? নই হনোঁ। বজাব জীয়াবী, সকলোৱে মোক পূজা কৰে। নই দাতাৰ সন্তান আৰু তুমি হলা এহীতাৰ সন্তান। জনমতো তুমি নোতকৈ শ্ৰেষ্ঠ নোহোৱা। গতিকে মোক এইদৰে অপমান কৰা তোমাৰ পক্ষে উচিত হোৱা নাই দেই।” বান্ধবন্যা শম্ভিষ্ঠাৰ কঠুৱা তিব্বাৰ গুনি দেৱযানী খঙত কঁপিবলৈ ধৰিলে আৰু চাওঁতে চাওঁতে খঙত একো নাই হৈ শেষত শম্ভিষ্ঠাই দেৱযানীৰ গালত এটা চৰ নাৰি দিলে আৰু খঙত বৰ নোৱাৰি আকৌ এনে এটা হেচা নাৰি দিলে যে তেওঁ বৰ নোৱাৰি ওচৰতে থকা এটা দ কুঁৱাত পৰি গল। দেৱযানী তাতে মৰিল বুলি ভাবি শম্ভিষ্ঠা আৰু আন অশ্বৰ কন্যাৰিলাক কাৰেঙলৈ ধুৰি আহিল।

দেৱযানী কুঁৱাৰপৰা বোনোনতেই উঠিব নোৱাৰি তাতে বৰ কঠ খাই পৰি থাকিল। দৈৱক্ৰমে ভাৰত বংশৰ সপ্তাট যযাতি বনত নৃগন্য কৰি দুখে-ভাগবে পিয়াহত লাল-কাল হৈ পানী বিচাৰি বিচাৰি অৰলে গৈ সেই কুঁৱাটোৰ কাষ পালেগৈ। কুঁৱাটোৰ ভিতৰলৈ ভিঙি মেলি চাই দেখে যে তাৰ ভিতৰত কিহৰাৰ পোহৰ এটা থকা যেন অনুমান হল। আচৰিত হৈ ভালদৰে মন দি তললৈ চাই থাকোঁতে অনুমান হ'ল যে তাত এজনী স্নগ্ধী গাভৰু ছোৱালী অচেতন অৱস্থাত পৰি আছে। তেওঁ চকু খাই উঠিল। ইয়ালে সিকালে চাই বাবো ক'তো নেদেখি ছোৱালীটোক স্থানিলে কোন আপুনি কুঁৱাত পৰি আছে? কাৰ ছোৱালী আপুনি? আপোনাৰ জাত বুলনো কি? কেনেকৈনো আপুনি এই কুঁৱাত পৰিলহি?”

দেৱযানীয়ে চেতন পাই লাফবান্ধ বাতি বৰি কুঁৱাৰ তলিৰ পৰা মাত দিলে “নই অশ্বৰ বুল পুৰোহিত গুৰুচাৰ্য্যৰ বন্যা। নই এই কুঁৱাত পৰি থকা কথা পিতাই জনা নাই। কোন আপুনি? কৃপা কৰি মোক উদ্ধাৰ কৰিবনে?” এই বুলি দেৱযানীয়ে উদ্ধাৰৰ আশাত গৌহাতখন দাঙি দিলে। যযাতিয়ে বহুত শ্ৰমকৰে দেৱযানীৰ হাতত বৰি তেওঁক সেই কুঁৱাৰপৰা তুলি আনিলে।

কুঁৱাৰ পৰা উদ্ধাৰ পাই দেৱযানীয়ে আৰু দুমাই অশ্বৰৰ বাতৰাণীলৈ উলটি যাবলৈ ইচ্ছা নকৰিলে। শম্ভিষ্ঠাৰ আচৰণৰ কথা ভাবি ভাবি পিতাকৰ ওচৰলৈ নগৈ। আন কোনোবা ফালে গুচি যোৱাই উচিত বুলি ভাবিলে। অলপ পৰ তলকা মাৰি থাকি তলমূৰ কৰি যযাতিক উদ্দেশ্য কৰি কপে “আপুনি ব্ৰাহ্মণ কুমাৰীৰ গৌহাতত ধৰিছে। অনুমান কৰিছোঁ,

আপুনি নিশ্চয় কোনোবা কীৰ্ত্তিমান, শক্তিশালী আৰু শাস্ত্ৰ প্ৰকৃতিৰ পুৰুষ।
যেহে হওক আপুনি, আপুনিতেই মোৰ স্বামী হ'ব লাগিব।”

এই কথা শুনি যথাস্থিৰ কলে “হে মোহননী শ্ৰাদ্ধ কন্যা, মোৰ
অস্তিত্ব সুদূৰত হ'ল, আপুনি হ'ল শ্ৰাদ্ধ-কন্যা। এনেদৰে আপোনাৰ
লগত এনে সম্বন্ধ ঘটিব লাগিব নহয়। আপোনাৰ পিতা গুৰুচাৰ্য্য সমস্ত
জগতৰ আচাৰ্য্য। সেই মহাপুৰুষে আপুনি কন্যা হৈ কেনেকৈ মোৰ
বস্ত্ৰ খুটিছে? নহয়, আপুনি পিতাকৰ ওচৰলৈ উলটি যাব।” এই
বুলি কৈয়েই যথাস্থিৰ নিজে বাতৰীলৈ উলটি গ'ল।

আগৰ দিনত এনে প্ৰথাও আছিল যে অস্তিত্ব বননীয়ে শ্ৰাদ্ধত বিয়া
গোনাৰ পাবে, কিন্তু শ্ৰাদ্ধ বননীয়ে অস্তিত্বক বিয়া কৰাব নোৱাৰে। কুলৰ
গুৰু বাক্যৰ স্মৃতিতে ত্ৰিৰোতাৰ পক্ষে অনুমোদন প্ৰথা (ওপৰৰ পুৰুষক
বিয়া কৰোৱা) শাস্ত্ৰমত আৰু প্ৰতিশোধ (তলৰ পুৰুষক পত্নীৰূপে
গ্ৰহণ কৰা) প্ৰথা শাস্ত্ৰ বিৰুদ্ধ আছিল।

শ্ৰেয়ানীৰ ঘৰলৈ উলটি যোৱাৰ ইচ্ছা এবেদাবেই নাছিল। সেই
কাৰণে তেওঁ ওচৰতে থকা বনৰ এছোপা গছৰ তলত বেছাৰ মনেৰে
পৰি থাকিল।

গুৰুচাৰ্য্যই শ্ৰেয়ানীক প্ৰাণতকৈয়ো বেছি ভাল পায়। নশ্বৰীয়াসকলৰে
বংশধৰানি কৰি বহু পৰলৈকে শ্ৰেয়ানীৰ উলটি নোহোৱা সেৱি বৰ চিন্তাত
পৰি তেওঁ শ্ৰেয়ানীৰ বিচাৰ কৰিবলৈ এজনী দাসীক পাঠিলে। শ্ৰেয়ানীয়ে
সৰী কেইজনীমানক লৈ যি যি ঠাইত আগে-পাচে বেৰলি কৰি থাকে
সেই সকলো ঠাইতে বিচাৰি চন্থ কৰিলে। বহুতো বিচাৰৰ অন্তত গৈ
শ্ৰেয়ানী থকা সেই গছৰ তল পাই তাতে থঙে-বেচাবে তলদূৰ কৰি বাহ
থকা শ্ৰেয়ানীক দেখা পালে আৰু মন্তৰ্দ্দনে ‘কি হ'ল’ বুলি খুৱিলে।

শ্ৰেয়ানীয়ে কলে “বাই, তোমালোক উলটি যোৱাৰ্থক, আৰু পিতাক
কোৱালৈ যে শ্ৰেয়ানীয়ে আৰু বৃদ্ধপৰ্শ্ব বহাৰ বাতৰীলৈ ভাব নিলৈয়ে।”
এই বুলি শ্ৰেয়ানীয়ে তেওঁলোকক গুৰুচাৰ্য্যৰ ওচৰলৈ ঘূৰাই পঠালে।

নিৰপায় হৈ উলটি অহা দাসীহঁতৰ মুখত সকলো কথা শুনি আনন্দৰ
ছীয়াৰীৰ এনে দুৰ্গতি হ'ল ভাবি তেওঁ ল'ৰাবিটক শ্ৰেয়ানীৰ ওচৰলৈ
গ'ল আৰু সাধনা দিবৰ মনেৰে ক'লে “বাই, মানুহ মানুহে সুখ আৰু
দুখ নিজে সং আৰু অসং কৰ্ম্মৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। সেই কাৰণে
তুমি কাৰো ওপৰত থং খোৱা উচিত নহয়। আনৰ সং বা অসং কৰ্ম্ম
কৰে বাকো ছুৰ নোৱাৰে।” এনে কিছুমান জ্ঞানবৰ্ত্ত কথাৰে গুৰুচাৰ্য্যই

ছীয়েকক খাওয়া দিবলৈ চেষ্টা কবিলে । কিন্তু দেৱযানীৰ ঋং আৰু বেজা-
নেৰে দহি থকা অস্ত্ৰব এনে সাধনায়ে একো কৰিব নোৱাৰিলে । তেওঁ
কনে, “পিতা, মোৰ সুখ, দুখ, ভান, বেয়া মোৰে কৰ্ম্মফল নিশ্চয় । কিন্তু
বৃষপৰ্ৱৰ বন্যা শস্ত্ৰিষ্ঠাৰ এইদৰে বৰব কি অধিকাৰ আছে যে তোৰ পিতা,
বজ্জাৰ গুণ-গান কৰি ফুৰা এজন গায়কহে—বিশেষতঃ তই ভিখাৰীৰ ছোৱা-
লীহে । তোয়ানোদ কৰি বজ্জাৰ পৰা দৈনিক ভিক্ষা গ্ৰহণ কৰি খায় ?
ইমানতো সন্তুষ্ট নহৈ খঙতে মোৰ গানত এটা চৰ নাৰি দি ওচৰৰ সোঁ
কুঁৱাটোলৈ ধেলা নাৰি পেনাই দি গুচি গৈছে । এনে সন্তানৰ পিতাকৰ
ৰাজধানীত কোনোনতেই নই থাকিব নোৱাৰে ।” এই বুলি কৈ বান্দিবলৈ
ধৰিলে ।

কথাবোৰ শুনি আৰু দেৱযানীৰ বান্দ্ৰানত শুক্ৰাচাৰ্য্য গহীন হৈ উঠন
দিলে “দেৱযানী, তুনি ৰেতিয়াও হাতযোৰ বৰি ফুৰা তোয়ানোদকাৰী
বা ভিক্ষুকৰ বন্যা নহব । তোমাৰ পিতাই কাৰো ওচৰত হাত পাতি
পেট প্ৰবৰ্ত্তন নকৰে । গোটেই জগৎ জোৰা মানুহে যাক গন্মান কৰে
তেনে এজন পুৰুষৰ বন্যা তুমি । এই কথা দেৱৰাজ ইদৰো বিদিত ।
অস্ত্ৰবপতি বৃষপৰ্ৱও মোৰ ওচৰত বিনান ধৰ্ম্মী সেই কথা তেওঁৰ অজ্ঞাত
নহব । কিন্তু স্তানীলোৰে নিজে নিজৰ গুণ গাই নুফুৰে । সেই বাৰণে
নমো মোৰ কথা আৰু বঢ়াই নবঙ । তুমি মোৰ কুলৰ গৌৰৱ । আই মোৰ,
এতিয়া ব’লা । বেজাৰ নকৰিকা—শাস্ত হোৱা । ব’লা আমি ঘৰলৈ যাওঁ ।”

ভাৱান ব্যাসদেৱে শুক্ৰাচাৰ্য্যই নিজৰ বন্যা দেৱযানীক দিয়া উপদেশৰ
চলতে গোটেই জগতৰ কাৰণে এই অনুৰূপ উপদেশ দি গৈছে । শুক্ৰা-
চাৰ্য্যই দেৱযানীক উপদেশ দি কবলৈ ধৰিলে—“যি আনৰ নিদ্ৰা বা কুংসা
ৰটনা শুনিও অবিচলিত আৰু শান্তভাৱে থাকে তেৱেঁই প্ৰকৃত জগৎজয়ী ।
যিজনে ঘোঁৰাৰ লেকান ধৰি বথ চলায় তেওঁ আচলতে গাৰথি নহয় । সেই-
জনেই আচল গাৰথি, যি ঘোঁৰাৰ লেকান ধৰি বথৰ নিচিনাকৈ নিজৰ ঋকপী
বগখন দমাই ৰাখিব পাৰে । সাপে যেনেকৈ তাৰ মোটটো গলাবলৈ
গুণা-গাঁথা বৰি নাথাকে, সেইদৰে যি মানুহে ঋং পাহৰি অবিচলিত হৈ স্থিৰ
থাকে তেৱেঁই পুৰুষ-শ্ৰেষ্ঠ । যি মানুহে কঠোৰ শাস্তি ভুগি থাকিলেও
নিষ্পিকাৰ চিত্তে স্থিৰ হৈ থাকিব পাৰে তেৱেঁই প্ৰকৃততে কাৰ্য্যগিদ্ধি লাভ
কৰে । শাস্ত্ৰবিধি অনুসৰি যি প্ৰতিমাহে যজ্ঞৰ অনুষ্ঠান কৰি এশ বছৰ
বান কটাইছে তেওঁতকৈও সেই জনেইহে শ্ৰেষ্ঠ যজ্ঞকৰ্ত্তা—যিজনে আচলতে
জোৰক আহতি দি অহোদধী হৈ থাকিব পাৰে । খঙাল পুৰুষক ভাই, বন্ধু,

ভাৰ্য্যা, পুত্ৰ, দাস-দাসী, ধৰ্ম, গতা সকলোৱে এৰা দিয়ে। জ্ঞানীগকলে নবা-ছোৱানীৰ কোনো কথাত দায়-দোষ নধৰে।

দেৱযানীয়ে তলনুৰ কৰি ক'লে “পিতা, মই এজনী সামান্য ছোৱানী হলেও আপোনাৰ উপদেশৰ গতাত উপনয়ন কৰিছোঁ। সেইবুলি অনাচাৰী, মান-মৰ্য্যাদাৰ মোল নুবুজা মানুহৰ সঙ্গত থকা উচিত নহয়। জ্ঞানীগকলে কুলনিদাৰ্কাৰী মানুহৰ লগ কেতিয়াও নলয়। যিমানেই ধনবান নহওক তেনে মানুহ অনাচাৰী হলে সি চণ্ডালৰ তুল্য। সাধুসকলে তেনে মানুহৰ লগত সঙ্গ নকৰে। অৰণি কাঠত ঘঁহনি খাই যেনেকৈ জুই উঠি সেই কাঠক পুৰি তয় কৰে সেইদৰে বৃষপৰ্বৰ কন্যা শশ্বিষ্ঠাৰ কঠুৱা তিৰকাৰ-বিনাকে মোক দহিব লাগিছে। অত্ৰই কটা বা জুয়ে পোবা ঘা সময়ত শুকাই যায়, কিন্তু বাক্যবাণে বিদ্ধা যি ঘা সি জীৱনলৈ থাকি যায়; কেতিয়াও নুশুকায়।

উপায়াত্তৰ হৈ শুক্ৰাচাৰ্য্য বৃষপৰ্বৰ ওচৰত উপস্থিত হনগৈ আৰু শহীনভাৱে কলে “হে বাছনু, পাপ কৰ্ম্মৰ ফল হাতে হাতে কেতিয়াবা নফলিয়াবও পাৰে। কিন্তু এদিন নহয় এদিন তাৰ ফল স্বৰূপে সেই পাপীসকলৰ বংশ লোপ পাবই লাগিব। বৃহস্পতিৰ পুতেক কচ তিতেন্দ্ৰিৰ, পূৰ্ণব্ৰহ্মচাৰী, নিষ্পাপ, ধাৰ্ম্মিক আৰু মোৰ অক্লান্ত সেৱক। আপোনাৰ অভিসম্বিত অশ্লববিনাকে তেওঁক বধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। সেই কথা মই সহ্য কৰি আছোঁ। মোৰ কন্যা দেৱযানীয়ে এই জগতত মান-সম্ভ্ৰমক শ্ৰেষ্ঠজ্ঞান কৰে। সেই দেৱযানীক আপোনাৰ কন্যা শশ্বিষ্ঠাই কঠুৱা নাতেৰে অপমান কৰিছে। অকল সিমানেই নহয়, তাইক গতা মাৰি এটা শুকান কুঁৱাত পেলাই দিছে। মান-সম্ভ্ৰম নেওচা দি দেৱযানী আপোনাৰ বাছবানীত আৰু থাকিব নোখোজে। তাইক এৰি ময়ো থাকিব নোৱাৰোঁ। সেই কাৰণে মই আপোনাৰ বাছবানী পৰিত্যাগ কৰিবলৈ ওলালোঁ। মহাৰাজ, আপুনি দুঃখিত নহ'ব।”

এনে কথা দেৱগুৰু শুক্ৰাচাৰ্য্যৰ মুখত শুনি বজা মৰ্ম্মাহত হৈ হাতযোৰ কৰি কলে “গুৰুদেৱ, আপুনি যিবোৰ কথাৰ বাবে মোক দোষাবোপ কৰিছে, সেইবোৰ কথাৰ মই একোকে নাজানো। তথাপি মোক এৰি গলে মই নিশ্চয় জুইত জাপ দিন আৰু শ্বেত্যাণ কৰিম।”

শুক্ৰাচাৰ্য্যই ক'লে ‘আপুনি কিয় যদি আটাইবোৰ অশ্লবেও জুইত জাপ দিয়ে বা সাগৰত পৰি নৰে—মই তাৰ বাবে অলপো চিন্তা নকৰোঁ। মই দেৱযানীৰ দুখ কোনোমতেই সহ্য কৰিব নোৱাৰোঁ। তাইক মই

প্ৰাণতকৈও বেছি ভাল পাওঁ। তাইক চকুৰ আঁতৰ বোনোমতেই বাৰব
নোৱাৰোঁ।। কিন্তু যদি আপুনি দেৱযানীৰ কোনো প্ৰকাৰে শাস্ত বৰিব
পাৰে, ভাল বখা। নতুবা আপোনাৰ পৰিত্যাগ বৰাব বাহিৰে মোৰ আন
উপায় নাই।”

বমাই এই কথাত ভৱষা পাই ৰাজপৰিয়াল সহ গৈ সেই গছৰ তলতে
দেৱযানীৰ পাই সবলোটি তেওঁৰ ভৰিত দীঘল দি পৰি শমা খুড়িলে।

দেৱযানীয়ে কঠোৰভাৱে ক’লে “অন্তৰ কুলপতি, আপোনাৰ বন্যা
শম্ভিষ্ঠাই মোক ভিখাৰীৰ ছোৱানী বুলি কৰ্ণধৰা কৰিছে সেই শম্ভিষ্ঠাক মোৰ
নাশৰী স্বৰূপে মোৰ লগত থাকিবলৈ দিব লাগিব।। পতাই মোক যি
ঘৰলৈ নিয়া দিব, তাতো শম্ভিষ্ঠাক মোৰ লিগিৰী হিচাপে যৌতুৰত দিব
লাগিব।”

বৃষপৰ্বই নিকপায় হৈ দেৱযানীৰ এই কথাত সন্মতি জনাই শম্ভিষ্ঠাক
সেই ঠাইলৈ লৈ আহিবলৈ মানুহ পঠিয়ালে।

শম্ভিষ্ঠা আহি পালত সবলো কথা ৰজাৰ মুখে শুনি তেওঁ নিম্নৰ
অপবাৰ স্বীকাৰ কৰি ব’লে “গৰী দেৱযানীয়ে যি ভাল পায় সেইমতেই
তেওঁৰ আদেশ পালন কৰি থাকিম। মোৰ অপবাৰৰ কাৰণে পিতাই
কুলগুৰু পৰিত্যাগ কৰিব নালাগে। আজিৰপৰা মই দেৱযানীৰ লিগিৰী
হলোঁ।” শম্ভিষ্ঠাৰ বিনয় বচনত দেৱযানীয়ে শান্ত ভাব ধৰি পিতাকৰ
সৈতে ৰাজধানীলৈ উলটি গ’ল।

বনৰ মাজত এদিন হঠাৎ দেৱযানীয়ে আকৌ যযাতিৰ দেখা পালে।
তেওঁৰ অনুময় বিনয় কৰি দেৱযানীয়ে কলে, “সম্ভাটি, আপুনি মোৰ গাঁহাতত
এবাত মোক গ্ৰহণ বৰাব তুল্য হ’ল। এতিয়া মোক ভাৰ্য্যাকৰূপে গ্ৰহণ
কৰি কৃতৰ্জ কৰক।” যযাতিয়ে দোহাৰি কলে “কত্ৰিয়ই কেনেবৈ
ব্ৰাহ্মণ কুমাৰীৰ পাণি গ্ৰহণ কৰে—সেই বখাতে নাজ বাবা।” নীনাংসাৰ
কাৰণে দুয়ো গুৰুচাৰ্য্যৰ ওচৰ চাপিলগৈ। গুৰুচাৰ্য্যই ভাৰি চিন্তি
এই বিয়াত সন্মতি দিলে। আশৰ দিনত প্ৰতিলোম প্ৰধানতেও দুই-এক
বিয়া নোহোৱা নহয়—এখে তাৰ এটা পটন্তৰ। শাস্ত্ৰই কৈছে ‘এইবোৰ
কান বৈৰ আৰু আনবোৰ অবৈৰ।’ কিন্তু এশৰ কেনেকাকৈ অবৈৰ আচৰণ
হৈ গলে তাক ভাঙি পেলাই দিয়া ৰীতি নাছিল। এনেকুৱা বিলাকেই
শ্ৰোচাবত পৰিণত হয়।

যযাতি আৰু দেৱযানীৰ বিয়া হৈ গ’ল। তাৰ পিচত দুয়ো ভাৰেনান
দিন স্তৰেৰে ৰাস কৰি কটালে। শম্ভিষ্ঠা দেৱযানীৰ লিগিৰী স্বৰূপেই

ধাকিল। এমনি শমিষ্টাই যযাতিক অকলশবে পাই তেওঁৰো বিয়া বৰাবলৈ বৰবৈ অনুৰোধ কৰিলে। বচা যযাতিয়ে তাত নাস্তি হৈ দেৱগানীৰ অসান্ধতে শমিষ্টাক বিয়া কৰালে।

কাহে কাহে সেই কথা দেৱগানীৰ কাণত পৰিল। বিয়াৰ সময়ত যযাতিয়ে কৰা প্ৰতিশ্ৰুতি ভঙ্গ কৰা দেখি মুখে-বেছাবে, খঙে-বিষে পিতাক শুভ্ৰাচাৰ্য্যত গোচৰ দিলেগৈ। সেই কথা শুনি শুভ্ৰাচাৰ্য্যৰ ঋং উঠিল আৰু এই নুহুৰ্ত্তেই যযাতি বুঢ়া হওক” বুলি অভিশাপ দিলে।

ভৰ ভেকাকালতে অকস্মাৎ আলৰ বুঢ়া হোৱাত যযাতিয়ে ভয় খাই শুভ্ৰাচাৰ্য্যৰ শৰণাপন্ন হ’ল। শুভ্ৰাচাৰ্য্যৰ মুখৰ পৰা আচল কথাটো আনি “অপৰাধীক ক্ষমা কৰক” বুলি তেওঁৰ ওচৰত আঁঠু লৈ অনুগম কৰিবলৈ ধৰিলে। যযাতি কন্যাৰ প্ৰাণ বক্ষাকাবী বুলি ভাবি শুভ্ৰাচাৰ্য্যৰ ঋং দনি গন আৰু কোমলকৈ কলে “বচা, আপুনি যি বুঢ়া হ’ল, হলেই; তাৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰতিদাবৰ উপায় নাই। কিন্তু আন কোনো ভেকা মানুহৰ লগত আপোনাৰ এই বৃদ্ধ শৰীৰটো ইচ্ছা কৰিলে গলনি কৰি লব পাৰিব— ইনানেই মোৰ অভিশাপ লাঘৱ হব পাৰে।” এই বুলি যযাতিক আপোঁকাদ কৰি মাৰনা দিলে।

যযাতি

সন্নাট যযাতি পাণ্ডৱসকলৰ পূৰ্বপুৰুষ আছিল। তেওঁ এজন প্ৰতাপী বচা আছিল। পৰামৰ্শ কি বস্তু তাৰ ভূ তেওঁ নাপাইছিল। শাস্ত্ৰৰ বিধান মানি তেওঁ তেওঁৰ উপৰি পুৰুষসকলক আৰু দেৱতাসকলক ভক্তি আৰু পূজা কৰিছিল। প্ৰমাদতক সন্নাট বুলি তেওঁ বিশেষ খ্যাতি অৰ্জন কৰিছিল।

এইহেন ধাৰ্মিক প্ৰমাদতক যযাতিয়ে নিছৰ ধৰ্মপত্নী দেৱগানীৰ ওচৰত কৰা এটা মাত্ৰ অপৰাধৰ দোষত শুভ্ৰাচাৰ্য্যৰ অভিশাপত অকালতে বুঢ়া হৈছিল।

ভাৰত কাব্য বৰ্ণোত্তা ব্যাসদেৱে উল্লেখ কৰা মতে যযাতি এজন বশাকৰ আলৰ বুঢ়া হৈ বৰ দুখত দিন কটাইছিল। মানুহ মাত্ৰেই বুঢ়া বয়সত বয়সৰ

কষ্টটো অনুভৱ কৰে। কিন্তু ডব বয়সতে যদি মানুহ বুঢ়াৰ দৰে হয় তেন্তে তেনে মানুহৰ কষ্ট গঁচাকৈয়ে বৰ্ণনাতীত।

বৰ্পনাতীত ভাৱে এনেকৈ বুঢ়া হোৱা গৰেও যযাতিৰ ভোগ-বাসনা অটুট আছিল। তেওঁৰ পাঁচটি ল'ৰা হ'ল। মেধাই শুনাই আটাই নেইটি সুন্দৰ আছিল। তেওঁবিলাক ক্ষত্ৰিয় বিদ্যাতো পাকৈত আৰু সৰ্বগুণী আছিল। এদিন তেওঁলোক কেউটিকে কাষলৈ মাতি আনি যযাতিয়ে কলে “ৰাছাইঁত, তোমালোকৰ মাতামহ অম্বৰ কুলগুৰু গুৰুচাৰ্য্যৰ অভিষাপত মই অকালতে বুঢ়া হলোঁ। মই মোৰ সকলো কৰ্ত্তব্য বামৰিলাক ধৰ্ম্মমতে পালন কৰি আহিছোঁ। কিন্তু মোৰ ভোগ-বাসনাৰ হেঁপাহ এতিয়াও যোৱা নাই। তোমালোকৰ ভিতৰত যি কোনো এফনে মোৰ এই বুঢ়া শৰীৰটো সলনি লৈ তোমালোকৰ ডেকা শৰীৰটো নোক দিবলৈ মাতি হবানে ৭ খিটিয়েই এই কাম কৰিব তেৱেঁই মোৰ ৰাজ্যৰ অধিকাৰী হব। সেইজনৰে ডেকা শৰীৰটো লৈ মই মোৰ ভোগ-বাসনা পূৰাবলৈ ইচ্ছা কৰোঁ।”

পিতৃৰ এই কথা শুনি পোনতে ডাঙৰজন ল'ৰাই মাত দিলে “পিতা, আপোনাৰ এই বুঢ়া জীৰ্ণ শৰীৰটো ললে মোক মোৰ তিৰোতা আৰু নগুৱা-লিক্‌চৌবিনাকে মৰুৱা কৰিব। গতিকে মই সেই কাম কৰিব নোৱাৰোঁ। আপোনাৰ নবমৰ আন কেইটি ল'ৰাক সুধি চাব পাৰে।”

দ্বিতীয়জন ল'ৰাক সোধাত তেওঁ তলমূৰ কৰি কলে “পিতা, মানুহ বুঢ়া হলে কেৱল বল আৰু ৰূপেই হানি নহয় তেওঁৰ বিবেচনা শক্তিটোও লোপ পায়। আপুনি নোক বুঢ়া জীৰ্ণ শৰীৰটো লবলৈ নকৰ। মই আপোনাৰ সেই আদেশ পালন কাৰবলৈ অক্ষম।”

তৃতীয়জনক সোধাত কলে “পিতা, বুঢ়া মানুহবিলাকে হাতী-ঘোঁৰাত উঠি ফুৰিব নোৱাৰে। কথা-বতৰা কলে জিভা দোবোল খাই যায়, কথা ভালকৈ নুফুটে। এনে শোচনীয় অৱস্থালৈ সকলো কামতে অকামিলা হৈ পৰে। তেনে অৱস্থা হলে জীয়াই থকা মিছা। গতিকে মই আপোনাৰ কথা বাখিব নোৱাৰোঁ।”

ইটোৰ পিচত গিটোটকৈ তিনটাকৈ ল'ৰাই ৰজাৰ কথা দলিয়াই পেলোৱাত ৰজাৰ ঋং চুলিৰ আগ পালেগৈ। এতিয়া চতুৰ্থ ল'ৰাটিৰ ফালে আশাৰে চাই ক'লে “তুমিয়েই মোৰ এই বৃদ্ধাৱস্থাটো লব লাগে। তুমি অলপ দিনৰ বাৰণে মাখোন মোৰ এই বুঢ়া শৰীৰটো লৈ তোমাৰ ডেকা শৰীৰটো দিয়া, মোৰ ভোগ-বাসনা পূৰ্ণ হলেই আকৌ তোমাক তোমাৰ যৌৱন ওনোটাই দি মোৰ পূৰ্বৰ অভিষাণ বুঢ়া শৰীৰটো ঘূৰাই লম।”

পিতাকৰ এনে বচন শুনি তেওঁ ক'লে “মহাবাহু, মোক ক্ষমা কৰিব, মই কেতিয়াও তেনে কথাত নাস্তি হ'ব নোৱাৰোঁ। বুঢ়া হলে শৰীৰটো পৰিষ্কাৰ ৰাখিবলৈকে। আন এজনৰ সহায় লবগৈ লাগিব। এনে অৱস্থা অসহনীয়। মই আপোনাক যিমান ভাল পালেও এই কথাত নাস্তি হ'ব নোৱাৰোঁ।”

চাৰিটাকৈ সন্তানৰ ওচৰত এইদৰে প্ৰত্যাখ্যাত হৈ লাভত পৰি যযাতিৰ মনত ব'ব দুখ লাগিল। বস্তুক নিতাল মাৰি থাকি সদায় বাধ্য হৈ চলা চেনেহৰ নুমলীয়া ল'ৰাটিৰ ফালে চাই ক'লে “বাছা মোৰ, এই অৱস্থাত তুমিয়েই মোক ৰক্ষা কৰিব লাগিব। শুভ্ৰাচাৰ্য্যৰ অভিষাপত এই বুঢ়া দেহাটো ধাৰণ কৰি, দুখে কষ্টই অকামিনা হৈ জ্বাৰোগত ভুগি মৰিছোঁ। মোৰ গাঁৱ ছাল সোতোকা পৰিছে, শৰীৰত শক্তি নাই আৰু চুলি পৰিল। ই মোৰ পক্ষে অসহনীয় হৈ পৰিছে। তুমিয়েই মোৰ এই জ্বা অৱস্থা গ্ৰহণ কৰি কিছুকালৰ কাৰণে মোক যৌৱন ভোগ বৰিবলৈ দিয়া। মোৰ কামনা পূৰ্ণ হলেই তোমাৰ যৌৱন ঘূৰাই পাবা। ককায়েবাইতৰ দৰে যেন তুমি মোক বিবুধ নকৰা।”

পিতাকৰ এনে অনুৰণ কৰা কথাত অস্তৰত পিতৃভক্তি জাগি উঠিল আৰু নুমলীয়া কোঁৱৰ পুৰুষে ক'লে “পিতা, মই আপোনাৰ আদেশ ৰংমনে শিবপাতি নলোঁ। বুঢ়া দেহৰ তাৰ আৰু ৰাজ্যৰ তাৰ এই দুইখন গাভিৰে কান্ধ পাতি ল'ম।” এই কথাত ৰজা অপাৰ আনন্দত উদ্ভাৱন হৈ পুৰুষক আঁৰোৱানি ধৰিলে।

আঁকোৱানি ধৰা নাত্ৰকতে যযাতি বুঢ়া গুচি ডেকা হৈ পৰিল। নুমলীয়া ৰাজকোঁৱৰ পুৰুষে পিতাকৰ বুঢ়া শৰীৰটো পায়ো ধৰ্ম্ম অনুসৰি প্ৰহ্লা-পালন কৰি কীৰ্ত্তি অৰ্জন কৰিলে।

ৰজা যযাতিয়ে দুযোগৰাকী মহিষী লৈ বহুদিন ধৰি ভোগ-বাসনাত কাল কটালে। অন্তত ধনপতি কুবেৰৰ প্ৰমোদ বনলৈ গৈ তাতো এশবাকী অপেশুৰীৰ লগত সুখেৰে কাল কটালে। এইদৰে তালেমান কাল ভোগ-লানসাত মতলীয়া হৈ থাকিও যযাতিৰ হেঁপাহ নপলাল। শেষত তেওঁ চেনেহৰ নুমলীয়া ল'ৰা পুৰুষ গৈ ক'লে “মৰমৰ গোপাই মোৰ, ভোগৰ কামাগি কেতিয়াও নুমাৰ নোখোছে। ঘিউ পৰি থাকিলে যেনেকৈ অগ্নি দুঙুণে জলি উঠে সেইদৰেই কান ৰাগনাও ভোগৰ সময়ত বাঢ়ি গৈছে থাকে, কমাটো দূৰৰ কথা। এই কথা মই শুনিছোঁ, পঢ়িছোঁ কিন্তু উপনদ্ধি কৰিব পৰা নাই। বৰ্ত্তমানে মই এই সত্যত উপনীত হ'ব পাৰিছোঁ।

যে ধন, ধান, গৰু না খীলোন এইবোৰৰ এনোৱে ভোগ-লালসা পূৰ্ণ
 কৰিবলৈ অক্ষম। সুখ দুখৰ অতীত শাস্ত অৱস্থাত আনি উপনীত হ'ব
 লাগিব। এই অৱস্থাইহে প্রকৃত 'ওখ' অৱস্থা বা ব্রহ্মত অবস্থিতি অৱস্থা।
 হে পুত্ৰ, এতিয়া তুমি তোনাৰ বোৱন ঘূৰাট লৈ সুখ্যাতিৰে বাহ্য পালন
 কৰা।" এই বুলি কৈ যযাতিয়ে পুনৰায় নিছৰ বুঢ়া শৰীৰটো নিজে
 গ্ৰহণ কৰিলে। লগে লগে পুৰুষে পূৰ্ণ-বোৱন লাভ কৰিলে। তেওঁৰ
 হাততে সমুদায় বাহ্যভাৱ অৰ্পণ কৰি যযাতি বনবাগী হৈ ওচি গ'ল আৰু
 শিৱদান অবশ্যত তপস্যা কৰি স্বৰ্গাৰোহণ কৰিলে।

বিছৰ

মাণ্ডব্য মুনি এগৰাকী মানসিৰ শক্তি সম্পন্ন আৰু শাস্ত্ৰজ্ঞ পুৰুষ আছিল।
 বহুদান তপস্যা কৰি অৱশেষত লোকালয়ৰপৰা আঁতৰত এখন হাবিত
 আশ্ৰম পাতি তাতে তেওঁ থাকিবলৈ ললে। এদিন আশ্ৰমৰ বাহিৰে এজোপা
 আইত গছৰ তলত তেওঁ মৌনব্ৰত ধৰি বহি আছে। এনেতে কেইটামান
 দম্ভ্য আহি আশ্ৰমৰ কাষ পালেহি। সেই দেশৰ বহাৰ পহৰীয়াই সিহঁতৰ
 পিচ লোৱা গম পাই মাৰিবৰ আন উপায় নেনেখি এই আশ্ৰমেই 'একনাঋ'
 উপযুক্ত আশ্ৰয়ৰ গম বুলি ভাবি সেইখিনি ওলালহি। সিহঁতে আশ্ৰমৰ
 এটা পঁজাৰ চুৰত ডকা দি অমা বস্ত্ৰবিনাক পৈ আশ্ৰমৰ আন এফালে
 লুকাই থাকিল। দজাৰ পহৰীয়াবিনাকে এই দম্ভ্য কেইটাৰ গম খেদি
 আহি সেই আশ্ৰমৰ কাষ চাপিলহি।

মৌনব্ৰত ধৰি ধ্যানমগ্ন হৈ বহি থকা মাণ্ডব্য মুনিক দেখি পহৰীয়াৰ
 মুখিয়ালজনে ক'লে "এইফালেদি কেইটামান ডকাইত আহিছিল নে ?
 সিহঁত কেনি গ'ল বেগাই বওকচোন। সিহঁতক এতিয়াই ধৰি লৈ যা'ব
 লাগিব।" এই বধা ধ্যানমগ্ন হৈ থকা মুনিৰ বাণত নোসোমাল। মুখিয়াল-
 জনে আকৌ বদ কৰলৈ সুৰিলে যদিও ধ্যানমগ্ন মুনি ধ্যানমগ্ন হৈয়ে ব'ল।
 ইতিমধ্যে দুই এজন পহৰীয়াই পিহু পিহু কৰি চাই আশ্ৰমৰ পঁজাৰ ভিতৰত
 সোনাই ডকা দি নি স'নাই থোৱা বস্ত্ৰবিনাক দেখি ওলাই গৈ মুখিয়ালজনক
 মাতি নিলে। তেতিয়া সদনোৰোৰ ভিতৰ সোনাই দমাই থোৱা বস্ত্ৰবিনাক

১৭ পাতা। ইহা গল্প চাই আশ পিচাত কুশাই ১৭ ভাৰত
ইহা ১৭ পাতা।

য এই উত্তৰ অনুযায়ী দিয়া বোঝাত ধৰি বহি আছে এতিয়াও গন
গণনা। এওঁৰে উল্লেখিত কৰে। এওঁৰ কথামতে উল্লেখিত
এই বৃত্তি অৱস্থা সন্নিবিষ্ট। এইদৰে তিনি মুখীন পহলীয়াই ইহা
সিদ্ধান্ত দাখিল পহৰা সি ধৰিওঁলৈ গাৱৰা ধৰি সি লগলগিকৈ লগ
ওঁলৈ ১। উল্লেখ দিয়া মান গহ উল্লেখিত আৰু নাওক মুখিক ধৰি লগ
লগ কৰা ভালে।

সেই বন্ধুগৰুই উল্লেখিতৰ মনপতি মুখি ধৰিওঁলৈ বহি বহি নাহক
গণনা কৰি উল্লেখিত কৰি লুপ্তি বুলি অনুমান কৰি। ইহা বহিওঁলৈ
বহি আশপাচ সিদ্ধান্ত দাখিল মুখি উল্লেখিত শুনত দিবলৈ আশ
লগি। আশপাচ নতুন মুখীন পহলীয়াই আশপাচ বুলি ১। নাওক মুখিক
লগলগ অৱস্থাত শুনত দিবলৈ। আৰু উল্লেখ দিয়া মান গহ উল্লেখিত
কৰি সি বহাৰ পোহাই দিলে।

বহুপ্ৰাণ নাওক মুখি উল্লেখিতৰে শুনত অৱস্থাত চীয়াই আহিল।
লগলগ অৱস্থাত শুনত শোৱাত লোৰাৰ প্ৰভাৱত এওঁ ধৰিওঁলৈ
গৰিহি। এই ঘটনা লগ ১৭ হ'ল বহাৰী আ আ ধৰি মুখিন
আহি সেয়ে আশপাচ উল্লেখিত শই পহি আৰু উল্লেখিত প্ৰভাৱত
নাওক মুখিৰ শৰীৰলৈ এওঁ লগ ১৭ ধৰি অৱস্থাত ১৭ পাই
হ'ল।
হে উল্লেখিত আপোনাৰ এওঁ অৱস্থা ঘটিবলৈ গাৱা কেলে?

মুখিৰে উল্লেখিত দিলে সে বন্ধুগৰু নতুন ক'ল অপৰাধী বুলি ল'ন ?
এইপ্ৰকাৰ বহাৰী অনুচৰকলৈ মোৰ এওঁ শাস্তি বিচিছে।

শুনত হৈ গ'ল অৱস্থাত নাওক মুখি জীৱিত আশ আৰু বহাৰী
আ আ মুখি ধৰিওঁলৈ আহি দেখত বেৰিলুনি আছেহি—এই কথা
লগ লগত পৰত বহা আচৰিত হৈ বহ বেহাৰ নতুন গৰিহিলে
সেই আশপাচ পোহে। পুণৰাশি মুখিৰ নাওকৰ এওঁ শোচনীয় অৱস্থা
লৈ বহা বহাৰী হ'ল। সেই বহুততে মুখি শুনত কৰিবলৈ
পৰিহাসকৰ আশে দিলে। শুনত হোৱা নাওকে বহাৰী মুখিৰ
লগ লগ সি ধৰি শাস্তিও কৰি কৰিলে ধৰিলে সে মুখি
অৱস্থাত এই অৱস্থাত অপাৰ কৰিলে। দয়া কৰি লগলগ কৰা
প্ৰভু

নাওক মুখি লিখি। মুখি। বহাৰ কাষ চাপি গৈ উল্লেখ এওঁ
অৱস্থা লগলগ সি ধৰিলে। নাওক মুখি অপাৰ কৰা বহাৰ

অবিদিত নাছিল। সেই কাৰণে তেওঁ ভাবি ক'লে “হে তপোবন, আপুনি এই আশ্রমত ধাৰি বনৰ পশুপক্ষীবিলাকৰ হিংসা বৰি চলিছে। দান আৰু পাপৰ পৰিমাণ নিচেই কম হলেও দুয়োটাই বহুফল প্ৰদান কৰে এই কথা আপোনাৰ অবিদিত নহয়।”

ধৰ্ম্মবাহুৰ এই কথা শুনি মাণ্ডব্য মুনিৰে বিচুতি ধাই দ্বিৰনে “এনে হিংসাৰ কাম নোৰ পৰানো বেতিয়া হৈছিল?”

ধৰ্ম্মবাহু উত্তৰ দিলে “হে তপোবন, লৰা বালতে আপুনি এনে বানত প্ৰবৃত্ত হৈছিল।”

তেতিয়া ধাৰিয়ে ক'লে “লৰাবালৰ অজ্ঞান অৱস্থাতে ঘটো বানৰ বাবে আপুনি এনে গুৰুদণ্ড বিহাটো নিতান্ত অনুচিত হৈছে। এনে অনুচিত বিচাৰৰ কাৰণে আপুনি পৃথিৱীত মনুষ্য জন্ম লওকগৈ।” এই বুলি মুনিবাহুে ধৰ্ম্মবাহুৰ অভিশাপ দিলে।

শাপশ্ৰৱত এই ধৰ্ম্মবাহুেই বিচিহ্নবীৰ্য্যৰ ধৰ্ম্মপত্নী অশ্বিনিকাব এৰ্ণা নিগিৰীৰ গৰ্ভত জন্ম নৈ বিদূৰ নামে খ্যাত হ'ল।

ওপৰৰ কথাখিনিৰ পৰা আনি বুজিলোঁ যে ধৰ্ম্মবাহুেই এই সগতত বিদূৰ অৱতাৰ বৰিছিল। বিদূৰ ধৰ্ম্মশাস্ত্ৰ আৰু ৰাজনীতিত অগাধ পণ্ডিত আৰু ঋং বাগ নথকা বীৰ মহাপুৰুষ বুলি মানুহৰ সন্মত বিদিত আছিল। ভীষ্মদেৱৰ পৰামৰ্শ মানি বজা ধৃতবাহুেই বিদূৰক ল'ৰা বালতে মন্ত্ৰী পাতি লৈছিল।

ব্যাসদেৱৰ মতে বিদূৰৰ নিচিনা ধৰ্ম্মনিষ্ঠ আৰু ওখ ধাপৰ জ্ঞানী পুৰুষ ত্ৰিলোকতে নাই বুলিলেও বেছি বোৱা নহয়। বজা ধৃতবাহুেই নিজৰ পুত্ৰসকলৰ পাঁচ-পাণ্ডৱৰ লগত পাশা খেলৰ সন্মতি দিবাত মন্ত্ৰনাত বিদূৰে বজাৰ আগত আঁঠুকাটি কৈছিল “মহাবাহু, এই পাশাখেলত যে আপুনি সন্মতি দিলে এই কথা নোৰ মনত সমুপি ভাল লগা নাই। এই খেলৰ পৰাই আপোনাৰ পুত্ৰসকলৰ অনৰ্ব ঘটব। এতেবে তেওঁলোকৰ এনে খেলৰ পৰা বিৰত কৰক।”

বিদূৰৰ এই কথা শ্ৰৱণ কৰি চাই বজা ধৃতবাহুেই বৰপুত্ৰ দুৰ্য্যোধনক বাচাই বুঢ়াই পাশা-খেলৰপৰা বিৰত হবলৈ উপদেশ দি ক'লে “বাচা দুৰ্য্যোধন, মন্ত্ৰী বিদূৰ কৰ বিচক্ষণ পুৰুষ আৰু আমাৰ সদায় হিতাকাঙ্ক্ষী। তেওঁ এই খেলৰ কথা শুনি কৰ বেহাৰ পাইছে। গতিকে মই আশা কৰিছোঁ তোমালোকে এই খেলৰ পৰা ক্ষান্ত থাকা। বিদূৰে যেতিয়াই যিটো কৰ বা কৰি আহিছে সেই সকলোবোৰ আমাৰ হিতৰ বাহিৰে অহিত কেতিয়াও নহয়। বিদূৰ ত্ৰিৰাশি ঋষি বৃহস্পতিদেৱে ৰচনা কৰা সবনো

শীঘ্ৰেত দুপঙিত । বসন্ত নোতকৈ গৰু হলেও চান আৰু পাণ্ডিত্যত
আনাৰ বংশৰ সবাতোকৈ তেওঁ শ্ৰেষ্ঠ । বাচা, আৰু পাশা খেলিলে বন
নেমনিবা । এই শেনত আনাৰ অতিপাত অৰ্ণৱ ঘাঁই বুলি বিনুবে ভবিষ্যত
বাণী কৰিছে । এই পাশাখেলেই আনাৰ ৰাজ্য ধ্বংসৰ কাৰণ হ'ব বুলি
তেওঁ তেওঁৰ দিবাভাগৰ বনত দেখা পাইছে । বাহা, এনে গৰ্ভনশীল
খেনৰ গৰ্ভনপ একেবাৰে পৰিত্যাগ কৰা ।” কিন্তু কুন্তী আৰু দুৰ্ভাষা
দুৰ্য্যোধন পিতৃৰাজ্য আওকাণ কৰিলে । অৱশেষত পুত্ৰ-স্নেহত অন্ধ
বৃত্তিটোই যুধিষ্ঠিৰক পাশাখেলেই আহ্বান কৰিবলৈ সন্মতি দিবলৈ বাধ্য
হ'ল ।

কুন্তীদেৱী

উগ্ৰান শ্ৰীকৃষ্ণৰ কদাচৈৱেক যান্ধ বংশৰ আদিপুৰুষ শুব বজাৰ পৃথা
নামে এণবাকী কন্যা আছিল । কপে গুণে তেওঁ অদ্বিতীয়া আছিল ।
কুন্তীভোজ শুব বজাৰ পুৰাক আছিল । তেখেত নিঃসন্তান দেখি শুববাদে
নিজৰ ভাঙৰ জীয়াৰী পৃথাক দত্তা কন্যা হিচাপে কুন্তীভোজক অৰ্পণ
কৰিলে । তেতিয়াৰপৰাই পৃথা কুন্তীভোজৰ কন্যা দেখি, কুন্তীদেৱী নামে
প্ৰখ্যাত হ'ল ।

কুন্তীদেৱীৰ সবকানতে এদিন দুৰ্ভাষা মুনী আনহীকপে পিতৃক
ঘৰলৈ খোৱাত কুন্তীদেৱীয়ে বৰ আনহ উদহ কৰি এবছৰ কান গেৱা যত্ন
কৰি ৰাখিলে । মহৰি দুৰ্ভাষা মুনিয়ে কুন্তীদেৱীৰ সেৱা-যত্নত বৰ তৃপ্তি
পাই এটি দ্বিৰ্য্য মন্ত্ৰ শিকাই দি ক'লে, “আই, তুমি এই মন্ত্ৰটি জপ কৰি
যি দেৱতাকে আহ্বান কৰা, তেওঁ তোমাৰ আগত থিত হৈ দ্বিৰ্য্যশক্তিৰ বলত
তোমাক তেওঁৰ নিজৰ দৰে এটি মহিমান্বিত পুত্ৰ দান কৰিব ।” দ্বিৰ্য্য
মন্ত্ৰৰ বলত ভবিষ্যতে কুন্তীৰ অনন্তৰ লক্ষণ দেখি দুৰ্ভাষা মুনিয়ে কুন্তীক
এই বৰ দিছিল ।

ছোৱানীনতীয়া চপনতাৰ গুণত কুন্তীদেৱীয়ে পৰীক্ষা চাবলৈ বুলি
দুৰ্ভাষা মুনী বোৱাৰ পিচতেই ঠায়ে দি বোৱা মন্ত্ৰটি জপ কৰি ত্যোতিৰ্ময়
সূৰ্য্যদেৱক ধ্যান কৰিলে । লগে লগে আকাশখন ডাৱৰে ছাটি ধৰিলে ।

ভগৱান আদিত্যদেৱে দিব্যৰূপ ধৰি ভাৱৰ ফালি চৌদিশ পোহৰ কৰি
বিশালাকাশী কুন্তীদেৱীৰ আগত আবিৰ্ভাৱ হনহি। কুন্তীদেৱীক দেখা
নায়েই আদিত্যদেৱৰ মনত অস্বাভাৱিক নোহ আৰু স্নেহৰ সন্ধান হ'ল।
আদিত্যদেৱৰ আকস্মিক আবিৰ্ভাৱত চৰ্কাই কুন্তীদেৱীয়ে ক'লে "প্ৰভু,
আপুনিবোৰ কোন?" ভগৱান চেনেহৰ স্বৰত ক'লে "হে প্ৰিয়ে, মই
সূৰ্য্যদেৱ। তুমি পুত্ৰপ্ৰদ মন্ত্ৰেৰে মোক আহ্বান কৰিছা নুনি মই আহি
তোমাৰ আগত উপস্থিত।"

এই কথাত কুন্তীদেৱীয়ে ভাৱতে কঁপি উঠি ক'লে "হে দেৱতা, মই
এজনী সামান্য অৱলা ছোৱালী। বোতুহলৰ বশতঃ কেৱল পৰীমাৰ
কাৰণেহে দুৰ্ব্বাসা মুনিয়ে দিয়া মন্ত্ৰটি জপ কৰি বেনালিতে আপোনাৰ ধ্যান
কৰিছিলোঁ। প্ৰভু, এই অৱলাৰ অপৰাধ নধৰিব। মোক ক্ষমা
কৰক।"

বিন্দু মন্ত্ৰৰ অনোধ শক্তি। আদিত্যদেৱ যুধি মাৰব উপায় নহ'ল।
তেওঁ নানা প্ৰকাৰে সাধনা দি ভগৱতৰ কুন্তীদেৱীৰ ভাণ্ডাৰলৈ ডাঠ দি
চেনেহৰ স্বৰত ক'লে "হে ৰাজকুঁৱৰী, ভয় নাপাবা। মোৰ কৃপাত তোমাৰ
কোনো কলঙ্ক নথটে। মই তোমাৰ দামৰ পৰা আঁতৰি যোৱাৰ লগে লগে
তুমি আকৌ সেই কুমাৰী ছোৱালী হৈয়ে থাকিবা।"

বিশ্ব-জগতৰ পোহৰ কৰা আৰু সবলো প্ৰাণীৰে প্ৰাণদাতা ভগৱান
আদিত্যদেৱৰ প্ৰসাদত কুন্তীদেৱীয়ে সম্ভৱত অপূৰ্ণস্বৰূপ কৰচ কুণ্ডলবাৰী,
সূৰ্য্যৰ দৰে দশোদিশ পোহৰ কৰা এটি পুত্ৰবহু লাভ কৰিলে। এই কুমাৰটি
ধনুৰ্দ্ধৱসৰণৰ ভিতৰত এজন শ্ৰেষ্ঠ ধনুৰ্দ্ধৱ বুলি পৰিগণিত হৈ মহাবীৰ কৰ্ণ
নামে জগতত প্ৰখ্যাত হ'ল। লৰা সন্ম হোৱা নায়েই আদিত্যদেৱৰ
আশীৰ্বাদত কুন্তীদেৱী গাভৰু গুটি কুমাৰী হৈ পৰিল।

এনে অৱস্থাত কুমাৰক কি গতি লগাব এবো পিব কৰিব নোৱাৰি
কুন্তীদেৱী বিনোবত পৰিল। অন্তত ভাৱিচিহ্নি নিজে অপৰাধ গোপন
কৰিবলৈ সেই সত্যনাটক এটা মাটিৰ চৰত ভৰাই নৈৰ পানীত উটাই
দিলে। কুমাৰক বুৰত নৈ মাটিৰ চৰত নৈৰ গাঁতত ভাহি মাৰলৈ
বিলে। ভালোৱান দুৰ গৈ থকাৰ পিচত এটা ঘাটত অৱিৰণ নানে এজন
বগৰ সাৰথিৰ নৈত গা ধুবলৈ আহোতে হঠাৎ সেই উটি বোৱা চৰতটোত চকু
পৰিল। ততালিকে সঁতুৰি গৈ তেওঁ চৰতটো বান্ধিলে আনি দেখে যে তাত
এটি দীপ্ৰ নিপ্ৰ কেঁচুৱা সন্তান শুই আছে। লৰালৰিকৈ চৰৰ পৰা সঘতনে
কেঁচুৱাটি উলিয়াই কোঁচত কৈ ধৰলৈ লৈ গৈ বৈদীৰ্যকৰ হাতত পোৱাই

দিল। তেতিয়াবপৰাই ভগৱান আদ্ভিত্যেশ্বৰ সেই পুত্ৰবহু গাৰখিৰ
তোলনীয়া পো হিচাপে প্ৰতিপালিত হৈ ব'ল।

সময়ত কুতীশ্বেতীৰ বিবাহকাল উপস্থিত হ'ল। বহু কুতীভোক্তা
স্বদেশৰ সভাৰ আয়োজন কৰি বজা-বাজকোঁদবগবনক সেই সভাত যোগদান
নিবলৈ আনহুণ কৰিলে। কুতীৰ দৰে কপৱতী গুণৱতী কন্যাৰ পাণি
গ্ৰহণৰ আশা এৰে কেনেকৈ? দেশ-বিদেশৰ পৰা ভালেমান বজা, বাজ-
কোঁদৰ আহি স্বয়ম্বৰ সভাৰ নগুপ ভৰি পৰিলহি। ভাৰত-বুল-চুভানপি
পাণ্ডু বজাও আহি উপস্থিত হ'ল। তেওঁৰ অনৌদিক কপৰ আগত আন
সকলো বাজকোঁদৰ ঢং পৰিল। কুতীশ্বেতীয়েও সেই কপকে নক্ষ্য কৰি
নহৰ গতিৰে আগবাঢ়ি গৈ পাণ্ডুবজাৰ ভিত্তিতে বৰনান্য অৰ্পণ কৰি সেৱা
দনানে। যথাৱীতি বিবাহকাৰ্য্য সমাধা হৈ গ'ল। কুতীশ্বেতী পাণ্ডুবজাৰ
নগত হস্তিনাপুৰলৈ গুচি গ'ল।

ৰাছবংশৰ ৰীতি অনুসৰি আৰু ভীষ্মেশ্বৰ পৰামৰ্শ নতে কিছুদিনৰ
পিচত বজা পাণ্ডুৰ নন্দবাজৰ ভনীয়েক নান্দীশ্বেতীবো পাণি গ্ৰহণ কৰিলে।
সেই দিনত বংশবন্দাৰ নিমিত্তে বজাসকলৰ বহুবিবাহৰ প্ৰথা চলন্তি আছিল।
কিন্তু সেই বুলি এইটো ভোগবাগনা তৃপ্তিৰ কাৰণে নাছিল।

পাণ্ডুৰ স্বৰ্গযাত্ৰা

এদিন পাণ্ডুবাচে এখন বনত নৃগয়া কৰিবলৈ গৈছিল। সেই বনত
এজন ঋষি আৰু তেওঁৰ পত্নীয়ে নৃগৰূপ ধৰি খেল-ধেমালি কৰি ফুৰিছিল।
নৃগ বুলি জনতে সেই নৃগৰূপধাৰী ঋষিক বজাই কাঁত মাৰি পঠিয়ালে।
কাঁতৰ আঘাতত ঋষিৰ প্ৰাণ গ'ল। প্ৰাণ যোৱাৰ সময়ত বজাক অভিশাপ
দি ঋষিয়ে কলে “বজা, তোমাৰ স্ত্ৰী সহবাসত মৃত্যু হব।” এই অভিসম্পাত
পাই পাণ্ডু শ্ৰিয়নান হৈ নিজ ৰাজ্যলৈ উলটি গৈ মনৰ বেজাৰত ভীষ্মেশ্বৰ
আৰু বিনুবক ৰাজ্যভাৰ অৰ্পণ কৰি দুই ভাৰ্য্যাৰে সৈতে কনলৈ গুচি গ'ল
আৰু তাত ব্ৰহ্মচৰ্য্য ব্ৰত অৱলম্বন কৰি কান কটাবলৈ ধৰিলে।

নিঃসন্তান হৈ প্ৰাণত্যাগ কৰা অনুচিত বুলি ভাবি পাণ্ডুবজাৰ অনুবোধ
নতে দুৰ্ৰাসা মুনিৰ পৰা লাভ কৰা মন্ত্ৰ ছপ কৰি দেৱতাসকলৰ প্ৰসন্নত

কুটী আৰু মাদ্ৰী দেৱীৰ গৰ্ভত পঞ্চ পাণ্ডৱৰ জন্ম হ'ল। পঞ্চ পাণ্ডৱে বনতে জন্ম লৈ বনতে তপস্বী আৰু ঋষিসকলৰ মাজত ডাঙৰ-দীঘল হৈ শিক্ষা-দীক্ষা লাভ কৰিলে। ধৰ্মপত্নী আৰু পুত্ৰসকলৰ সৈতে পাণ্ডৱসাই ভালেনান দিন সেই বনতে অৰ্ধৰে কটালে।

এদিন বসন্ত কালত পাণ্ডুৰাজে তেওঁৰ পত্নী মাদ্ৰী দেৱীক লৈ বনে বনে ঘূৰি ফুৰি গছ, লতা, ফল, ফুল, জীৱ-জন্তু আদিৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যত মুগ্ধ হৈ তেওঁলোকে নিজৰ দুখ পাহৰি গ'ল। ঋষিৰ অভিশাপলৈ পাহৰি গৈ পাণ্ডৱে প্ৰাকৃতিক ভোগ বাসনা চৰিতাৰ্থ কৰাৰ কথা মাদ্ৰীত জনালে। মাদ্ৰীয়ে মানান বকমে নিষেধ দিয়া সত্বেও পাণ্ডৱে ঋন্তেকীয়া বুদ্ধিব্রমত পৰি শাস্ত নহল। সেই বনৰ ফল স্বৰূপে অভিশাপ অনুযায়ী সহবাসৰ অৱস্থাতে পাণ্ডুৰাজৰ প্ৰাণ বিয়োগ হ'ল।

নিজেই পতিৰ মৃত্যুৰ কাৰণ বুলি ভাবি মাদ্ৰী দেৱীৰ শোকে খুন্দানাবি ধৰাত বিয়াবুল হৈ স্বামীৰ চিতাজুইত জাপ দি সতী গ'ল।

বনবাসী ঋষিসকলে শোকাকুলা কুটীদেৱীক পঞ্চ পাণ্ডৱেৰে সৈতে হস্তিনাপুৰলৈ লৈ গৈ ভীষ্মদেৱৰ হাতত শোধাই দিলে। সেই সময়ত দুৰিষ্ঠিৰ বয়স যোঁন বছৰ মাত্ৰ।

বনবাসী ঋষিসকলৰ মুখে পাণ্ডুৰাজৰ মৃত্যু বাতৰি পাই হস্তিনাপুৰৰ প্ৰজাসকল শোকাকুল হৈ পৰিল। ভীষ্ম, বিদুৰ, ব্যাস, ধৃতবাহু আৰু আন আত্মীয় কুটুম সকলো মিলি পাণ্ডুৰাজৰ শ্ৰাদ্ধাৰ্থী কাৰ্য্য সনাপন কৰিলে। গোটেই ৰাজ্যৰ প্ৰতিজন প্ৰজাই নিজৰ মানুহ এজন হানি হোৱাৰ দৰে দুখ-বেজাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে।

পাণ্ডৱ বুঢ়ীমাক সত্যৱতীক প্ৰবোধ দি ব্যাসদেৱে বলে “বৰ্ধনানলৈকে আনি অৰ্ধৰেই ৰাল বটাই আহিছে। কিন্তু ভবিষ্যতত বৰ দুখৰ দিন আহিছে। আহি থকা দিনবিলাকত অন্যায় অশ্রমই দেশ ছাটি ধৰিব। তাৰ ফলত আমাৰ বংশত যি সৰ্বনাশ ঘটিব সেইটো আপোনাৰ পক্ষে অসহনীয় হৈ উঠিব। সেই কাৰণে আপুনি বনলৈ গৈ তপস্যা কৰি তীৰ্থ ধাৰণ কৰাহে নই উচিত হব বুলি ভাবোঁ।”

ব্যাসদেৱৰ সেই উপদেশ গাৰোগত কৰি সত্যৱতীয়ে দুই বোৱাৰীয়েক অধিকা আৰু অমালিকাৰে সৈতে বনলৈ গুচি গ'ল। বনত কিছুদিন তপস্যা কৰাৰ পিচত বংশৰ অনন্দল নৌ হবলৈ পাণ্ডৱেই তেওঁলোকে স্বৰ্ণাবোহণ কৰিলে।

ভীম

হস্তিনাপুৰত পঞ্চপাণ্ডৱ আৰু ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ এশ পুত্ৰই মিনাপ্ৰীতিৰে খেল-
বেলালি কৰি দিন দটাবলৈ ধৰিলে। তেওঁলোকৰ ভিতৰত ভীমসেনৰ
গাত সকলোতকৈ বা বেছি আছিল। ভীমে সকলো ধৰণৰ খেলতে
সকলোকে পৰাস্ত কৰি, দুৰ্য্যোধনকে আদি কৰি এশজন ভায়েকৰ প্ৰত্যেককে
চুনিত ধৰি টানি-মাঁহুৰি লাটি-ঘাটি কৰি নগুৰশাস্তি কৰিবলৈ ধৰিলে।
শ্ৰেতিয়াবা আকৌ কোবৰহঁতৰ দহ-বাৰজনক একেলগে অঁটি টানি বন্দি
চোঁচোবাই পুখুৰীৰ পানীত পেলাই লৈ হেঁচা মাৰি ধৰি থাকে আৰু যেতিয়া
নাকে মুখে পানী গাই কক্ৰকাই উঠে তেতিয়া এৰি দিয়ে। আকৌ বা
কেতিয়াবা তেওঁলোকে গছৰ ফল বিচাৰি গছত উঠিলেই ভীমে তলত
বৈ থাকি গছতোপা ধৰি ছোকাৰি দি আটাইজনকে গছৰ পৰা বগাবাই
দিয়ে। ভীমৰ এনে উৎপাতৰ বোৰত একোদিনাখন কোবৰহঁতৰ বোনো-
জনৰ গা মাটি তেজেই ওলায়, কোনোৰ বা আকৌ গাৰ বিষত কেঁকান
উঠে। এইবোৰ কাৰণতে সকলোৰে পৰা ভীমৰ ওপৰত কোবৰহঁতৰ
খং উঠি আছিল।

বয়সৰ লগে লগে পাণ্ডৱ আৰু কোবৰবিনাকে কৃপাচাৰ্য্যৰ ওচৰত
অস্ত্ৰবিদ্যা আৰু আন আন বিদ্যা শিক্ষা কৰিবলৈ ধৰিলে। ভীমৰ হাতত
এশটাকৈ ভায়েকৰ নানান লঘু লাঞ্জনাবিলাক ঘটি থকা দেখি দুৰ্য্যোধনৰ
অসহনীয় হৈ উঠিল আৰু ভীমৰ ওপৰত দিনে দিনে আক্ৰোশ বাঢ়ি যাবলৈ
ধৰিলে। ভীমৰ দিবন্ধে দুৰ্য্যোধনে নানান কুট অভিসন্ধি পাতিবলৈ আৰম্ভ
কৰিলে।

দুৰ্য্যোধনে ভাবিলে—‘আমাৰ পিতা অৰু বলি খুড়া পাণ্ডৱে বাজপাট
অধিকাৰ কৰিলে। তাৰ ফলত শেহত যুধিষ্ঠিৰেই বাজকোঁৱৰ হিচাপে
ৰজা হবগৈ। অৰু পিতাই আমাক এইবোৰ লাঞ্জনাব হাত সৰুওৱা
টান হব।’ এনেকৈ ভাবি ভাব একো স্থৰ কৰিব নোৱাৰি দুৰ্য্যোধনে
নিজেই ভীমসেনক বধ কৰিবলৈ ছেলু বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। ‘ভীমক বধ
কৰিব পাৰিলে পাণ্ডৱহঁতৰ সমুহীয়া শক্তি নষ্ট হব’ এইটোকে গিৰাং কৰি
তেওঁ তাৰ উপায় উলিয়াবলৈ স্থিৰ কৰিলে। “ভীমসেনক নৈৰ বুৰত
পেলাই দি, যুধিষ্ঠিৰ আৰু অৰ্জুনক পোতাশালত বন্দী কৰি থৰ পাৰিলেই
নিৰাপদে বাহ্যভোগ কৰিব পাৰিম”—এই ভাবি দুৰ্য্যোধনে ভায়েকসকলৰে
যুক্তি কৰি উপায় ধিৰাং কৰিলে।

এদিন দুৰ্য্যোধনে জন-ক্ৰীড়াৰ কাৰণে বিশেষ আয়োজন কৰিলে। জন-ক্ৰীড়াৰ অন্তত পাণ্ডৱ আৰু কৌৰৱ সৰলোটি গোটে খাই নৈৰ দাঁতিত ভোজ ভাতৰ দিহা কৰি বিশ্রাম লবলৈ ধৰিলে। ভীমসেনে বেছি সময় খেল-ধেনালি বনি থকাত তেওঁৰ বৰ ভাগৰ লাগি আছিল। সিফালে তেওঁৰ খোৱা বস্তবিনাকত কৌৰৱহঁতে আগতে বিহ মিহলাই খোৱাত ভাগৰতে চোপনিয়াই অচেতন হৈ পৰিল। দুৰ্য্যোধনে ভীমৰ এই অৱস্থা লক্ষ্য কৰি আনৰ অজ্ঞাতসাৰে বগবীয়া লতা-পাতেৰে বান্ধি নৈত পেলাই দিলে। যি ভোখৰ ঠাইত ভীমক পেলাই দিয়া হ'ল সেই ঠাই ভোখৰৰ পানীৰ তলিত দুৰ্য্যোধনৰ চক্ৰান্তনতে আগতে বিচুমান সোণাল লোহাৰ শলা ওপৰ নুৱাকৈ পুতি থোৱা আছিল, যাতে ভীমক তাৰ ওপৰত পেলাই দিলেই সেইবোৰ ভীমৰ গাত খহখহকৈ ফুটি সোমাই তেওঁৰ প্ৰাণ নাশ কৰে। কিন্তু ভাগ্য ভাল থকাত ভীমসেনে সেই পুতি থোৱা শলা বিনাকৰ ওপৰত নপৰিলগৈ। দৈবজনে সেই সময়তে পানীৰ সোঁতত উঠি অহা এটা বিষধৰ সৰ্পই গাৰ ওৰিতে হঠাতে উঠা শব্দটো শুনি খং উঠি ফোঁচ বৰে ভীমসেনৰ গাত ধোঁট মাৰি দিলে। কিন্তু শাপেই বৰ হোৱাদি সেই সাপৰ বিষ ভীমৰ গাত সোমোৱা মাত্ৰকে ভীমৰ গাত থকা বিহৰ ভাঁই নাইকিয়া হ'ল আৰু ততালিকে চোপনিৰ পৰা সাৰ পোৱা নানুহৰ দৰে সংজ্ঞা লাভ কৰি ভীমসেনে বৰবৰাই পানীৰ পৰা বামলৈ উঠি বসিলে। বৰোঁতে পানীৰ ঢেউত তেওঁ বামত পৰিল। দুৰ্য্যোধনে দেখি অৰাধ মানি ভাবিলে, “উঃ নৈৰ পানীত দেখ্ দেখ্ কৰে শূল পোতা আছে, লগে লগে বিষধৰ সাপেও ধোঁট মাৰিছে ইমানতো ভীমসেন নমৰিল। হেনজানি এই ভীমসেনৰ শৰীৰত কিবা এটা নাযা আছে।” হতাশ হৈ দুখে-বেজাৰে লৰালবিটৈ লগবীয়া সকলৰ লৈ দুৰ্য্যোধন হস্তিনাপুৰলৈ উলটি গ'ল।

সিফালে ভীমক নেদেখি যুধিষ্ঠিৰে দুৰ্য্যোধনক তাৰ বাৰণ সোৱাত দুৰ্য্যোধনে কলে “ভীমসেন আগতে ঘৰলৈ গৈছে।” যুধিষ্ঠিৰে তাতে পতিয়ন গ'ল আৰু ভাবিলে “হয়তোবা আন বিয়া কামত আগতে গৈছে।” থকা ঘৰলৈ আহি কুন্তীদেৱীৰ স্তুধি যেতিয়া জানিলে যে ভীম ভেতিয়াও ঘৰলৈ অহা নাই—এই বখা জ্ঞানি যুধিষ্ঠিৰে ভাবিলে “তেন্তে ভীমৰ বিয়া অনৰ্থ ঘটিব।” এইবুলি আশঙ্কা হোৱাত আটাইকেউজন ভায়েকক গোটেই লৈ নৈৰ দাঁতিৰ-কাষৰে আৰু হাবি-বন চলাথ কৰি বিচাৰিবলৈ লাগিল। ভালেমান বেছি বিচাৰ কৰিও এবো উৱাদিহ নাপাই বেয়াৰ নমনে নানান দুঃশিষ্টা পুৰুষত বান্ধি সকলোটি ঘৰনুৱা হ'ল।

সিমানাে তীমসেনে গংগা পাই নৈব লাগত ইফালে সিমানাে ঘূৰা-পৰা কৰি লেনিও কাৰো নেনেগি ঘৰৰ ফালে গোস নানে । পদুনিত ভৰি দিয়া মাত্ৰকে সবলোৱে তীমক দেখা পাই নবি আহি আঁকোৱালি ধৰিলে । সকলোৱে আনন্দমনে তীমক বেৰি-কুৰি নি মাকক গটাই দিলেগৈ । এতিয়া তীমৰ শৰীৰত বিষ সোনোৱাত গাৰ শক্তি একোপ চৰিবহে । নাহে নাহে তীমে সকলো ঘটনা আটাইবোৰ আগত বিবৰি কবলৈ ধৰিলে ।

এইবোৰ দেখি শুনি শঙ্কা লাগি কুন্তীদেৱীয়ে গোপনে বিদূৰক মতাই আনি দুৰ্য্যোধনৰ চন-চক্ৰান্তবোৰৰ কথা ভাঙি-পাতি কলে বোলে “দুৰ্য্যোধন বৰ নিষ্ঠুৰ । তেওঁ যিবোৰ চন-চক্ৰান্ত পাতি ফুৰিছে সেইবোৰ শুনিবলৈকে বৰ ঘিণ লগা কথা । ৰাজ্যৰ লোভত তেওঁ তীমক হলে বলে প্ৰাণে ধৰিবলৈ ষড়যন্ত্ৰ কৰি ফুৰিছে । এইবোৰ দেখি শুনি মোৰ মনত বৰ শঙ্কা হৈছে ।”

এই কথা শুনি বিদূৰে মাত লগালে আপোনাৰ অনুমান তেনেই গঁচা । কিন্তু সন্দেহতে এইবোৰ কথা গোপনে ৰাখিব লাগিব । দুটো প্ৰকৃতিৰ দুৰ্য্যোধনৰ কাণত পৰিলে তেওঁৰ আক্ৰোশ আৰু একোপ চৰিবহে । আপোনাৰ মন্ত্ৰান কেইটি দীৰ্ঘায়ু হৈ জীয়াই থাকিব—গতিবোৰ আপুনি এইবোৰ কথাটো অলপো চিন্তা কৰি মাধাবিব ।”

যুধিষ্ঠিৰে তীমক সাৱধানে চলিবলৈ উপদেশ দি কলে “তীমসেন, এইবোৰ তুনি কাৰো আগত নকবা—মনে মনে ধকাই ভাব । বৰ্ত্তমানে আনি সদায় ইটোৱে সিটোক সাৱধানে ৰক্ষা কৰি কাল কটাব লাগিব ।”

তীমসেন গৌশৰীৰে উভতি অহা দেখি দুৰ্য্যোধন আচৰিত হ'ল । তেওঁৰ আক্ৰোশ আৰু বিদ্বেষ ভাৱ আগতকৈ বাঢ়িল । কিন্তু এটা দীৰ্ঘল ছনুনিয়াহ কাচি দুখত খীনাই শুকাই যাবলৈ ধৰিলে ।

কৰ্ণ

পাঁচ পাণ্ডৱ আৰু বৃতৰাট্ৰিৰ পুত্ৰসকলে পোনতে কৃপাচাৰ্য্য আৰু তাৰ পিচত দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ ওচৰত অস্ত্ৰ শিক্ষা কৰিলে । এদিন তেওঁলোকৰ ভিতৰত অস্ত্ৰ বিদ্যাৰ প্ৰতিযোগিতা হ'ল । নগৰৰ সকলোকে সেই প্ৰতিযোগিতাত যোগদান দিবলৈ নিমন্ত্ৰণ অনোৱা হ'ল । প্ৰতিযোগিতা হোৱা ধনীত দৰ্শকৰ

প্ৰকোপত বিব দি গন্ধি পাবলৈ নাইকিয়া হ'ল। পাণ্ডৱ আৰু কোৱৰগকলৰ ভিতৰত তৃতীয় পাণ্ডৱ অৰ্জুনে অদ্ভুত বোশলেৰে শক্তি-সামৰ্প্য আৰু অস্ত্ৰ-পৰিচালনা কৰি দেখুৱাই সকলোকে মুগ্ধ কৰিলে। এইটো কথাত দুৰ্য্যো-
বনৰ বিৰোধ আৰু ঘৃণাভাব বৰং বেছি হৈ উঠিল।

ঠিক সেই সময়তে সভাস্থলৰ প্ৰৱেশ-পথত হঠাৎ হাত-চাপৰিৰ বিৰট শব্দ শুনা গ'ল। দৰ্শকসকলে চক খাই সেইফালে চাবলৈ ধৰিলে। দেখা গ'ল এজন তেজীয়া কুমাৰ ধীৰ-গভীৰ ধোঁৱত জনতা ঠেলি সভাৰ মাডলৈ সোমাই আহিছে। সেইজনেই কুমাৰ বৰ্ণ।

তেতিয়ালৈকে পঞ্চপাণ্ডৱে ভাগ্যৰ ফেৰত জনাই নাছিল যে কৰ্ণ তেওঁ-
লোকৰ সহোদৰ ভাই। সভাত সোমাই তেওঁ (কৰ্ণই) অহকাৰত ওদন্দি
যেন চাৰিওফালে চালে আৰু দ্ৰোণ আৰু কৃপৰ প্ৰতি নানান অতিবাদন
অনাই অৰ্জুনৰ ফালে গহীনভাৱে ধোঁৱ দি আশ্বাচি গ'ল আৰু কলে “হে
অৰ্জুন, তুমি যি যি বোশল দেখুৱাই দৰ্শকসকলক মুগ্ধ কৰিছা, তাতোকৈ
নই বেছি ভাল কোশল দেখুৱাব পাৰিম।”

দ্ৰোণৰ আজ্ঞা লৈ তেতিয়া যুদ্ধপ্ৰিয় কৰ্ণই অৰ্জুনে দেখুওৱা সকলো
প্ৰকাৰ অস্ত্ৰ চালনা সহজে যেন কৰি দেখুৱালে। ইয়াত দুৰ্য্যোবনৰ মলিন
মুখত আগলৰ চিন বিৰিঙি উঠিল। দুৰ্য্যোবনে ততালিকে আহি বৰ্ণক
আকোৱালি ধৰি কলে “গধা, আমাৰ সোভাগ্যই যেন আপোনাৰ ইগালৈ
টানি আনিছে। নই আপোনাৰ আজ্ঞাধীন হৈ চলিম আৰু মোৰ বাচ্যও
ভেনেকৈ চলিব।”

কৰ্ণই কলে “হে বাছন, বৰ্ণ আপোনাৰ ওচৰত বৃত্ত। মোৰ দুটা
কথা লাগে এটা আপোনাৰ ভাল পোৱা, আনটো হ'ল পাৰ্বৰ লগত যুদ্ধ।”
এই কথাত দুৰ্য্যোবনে কৰ্ণক আকৌ গাৱতি লৈ সাদৰে কলে “আমাৰ
বাচ্যৰ যাৰতীয় সম্পদ আপোনাৰেই।”

দুৰ্য্যোবনৰ অন্তৰত যেনেকৈ কৰ্ণৰ প্ৰতি চেনেহ ভাব উখলি উঠিছিল,
সেইদৰে বৰ্ণৰ এই দৰ্প দেখি অৰ্জুনৰ ঋং চুলিৰ আগ পালেগৈ। কঠুৱা
সুৰত অৰ্জুনে কৈ উঠিল “কৰ্ণ, বিনা নিমন্ত্ৰণে যি সভালৈ আহে আৰু বিনা
প্ৰশ্নত যি উপযাচি কথা কয়, তেওঁৰ বাৰণে নৱক তৈয়াৰ হৈ মোৰ অস্ত্ৰৰ
আঘাতলৈ নাখোন বৈ আছে।”

কৰ্ণই কলে “বোধকৰোঁ এই ঠাইত এই প্ৰতিযোগিতা সকলো অস-
মাপ্ৰাপক চাবৰ কাৰণেই আঙ্গান বৰা হৈছে, কেৱল তোমাৰ নিমিত্তেই
নহয়। শক্তিৰ ওপৰতে ৰামনীতি নিৰ্ভৰ কৰে। নিদ্রাতে তৰ্ক কৰি সময়

নষ্ট কৰাত লাভ নাই। তোমাৰ শক্তিকে তাৰ উদ্ভব দিয়া।” কৰ্ণই এনে-
ভাবে অৰ্জুনক যুদ্ধলৈ আহ্বান কৰা দেখি অৰ্জুনে গুৰু দ্ৰোণৰ অনুমতি লৈ
ককায়েকইতক গন্মান কৰি এফালে আৰু আনফালে কৰ্ণইয়ো কুবপন্থৰ
পৰা অনুমতি লৈ সশস্ত্ৰে সন্মুখত থিয় দিলে। সেই সময়ত আকাশত
দুলোভনৰে স্বেষিত হিচাপে ইল্ল আৰু সূৰ্য্য দেৱতাই আগন্তুক যুদ্ধত
উভয়ে সন্তানক উৎসাহ দিবলৈ আকাশত দেখা দিলে।

গভাৱ নাহত হঠাৎ কৰ্ণৰ দেখা পাই তেওঁৰে নিশৰ পুত্ৰ বুলি
জানি কুন্তী দেৱী ততালিকে মুৰ্ছা গ'ল। বিনুৰে সেই ঘটনা লক্ষ্য কৰি
এঘনী নিশিৰীৰ ওপৰত কুন্তী দেৱীৰ শুশ্ৰূষাৰ ভাৱ দিলে। খন্তেৰ পিচতে
দেৱীৰ সংজ্ঞা আহিল গঁচা কিন্তু কি কৰিব একো থিব কৰিব নোৱাৰি
থব লাগি চ'মে থাকিল। ঠিক এনে সময়তে কৃপাচাৰ্য্য, যি হৃদ যুদ্ধৰ
নিয়ম ভান্দৰে জানে তেওঁ—কৰ্ণৰ ফানে চাই ক'লে “কৰ্ণ, কুব বংশৰ
পাণ্ডু-পুত্ৰ অৰ্জুনে তোমাৰ লগত যুদ্ধ দিবলৈ প্ৰস্তুত, কিন্তু তাৰ পূৰ্বেই
তোমাৰ বংশ পৰিচয় দিব লাগিব। তোমাৰ পিতা-মাতা কোন, কোন
ৰাজ বংশত জন্ম সেই কথা আগতে প্ৰকাশ কৰিব লাগিব, নতুবা কুল বা
কুলাচাৰ নজনাটক ৰাজ কোঁৱৰসকলৰ ভিতৰত হৃদ যুদ্ধত গমা বিধান নাই।”
এই কথাত বাৰিষা জঁয় পৰি যোৱা পদুম ফুলৰ দৰে কৰ্ণ বিবৰ্ণ হৈ তলনুৰ
কৰি ব'ল। লাহত মুখৰ কান্তি মণি দেখালে।

সেই মুহূৰ্ত্তেই দুৰ্য্যোধনে থিা দি ক'লে “সেইটো কি কথা। কৰ্ণ-
নাহ-পুত্ৰ নহয় বুলিয়েই যদি যুদ্ধ কৰিবলৈ অপাৰণ হয় তেন্তে মই এই
মুহূৰ্ত্ততে কৰ্ণক অঙ্গদেশৰ ৰাজ পাট দিম।” এই বুলি কৈয়েই দুৰ্য্যোধনে
পিতৃদেৱ বৃতৰাট্ৰ আৰু পিতামহ ভীষ্ম দেৱৰ অনুমতি লৈ সেই সভাতে
তপতে তপতে অভিষেক কাৰ্য্য সমাধা কৰি কৰ্ণক মণিমানা মুকু-
টেৰে সজাই পৰাই দণ্ড আৰু গিংহাসন দান কৰি অঙ্গদেশৰ অধিপতি
বৰণ কৰিলে। তেনে সময়তে কৰ্ণৰ অভিভাৱক সেই বুঢ়া গাৱৰিজন
কঁপি কঁপি হাতত চাবুকডাল লৈ সভাৰ মাজলৈ সোমাই আহিল।

পিতৃত্বন্য বুঢ়া গাৱৰি অবিবৰ্ণ সভাত উপস্থিত হোৱা দেখি কৰ্ণই
আগৰ পৰা ততালিকে মানি আহি তেওঁক ভক্তি ভাৱে আদৰি নি ভৰি
চুই সেৱা জনালে। অধিবৰ্ণে কৰ্ণৰ এনে ব্যৱহাৰত আনন্দৰ চকুলো
মুচি, গাৰট মাৰি ধৰি নুৰে-গাই হাতফুৰাই চুমা খাবলৈ ধৰিলে। অভি-
ষেবৰ পৱিত্ৰ জনেৰে আৰা তিতা হৈ থকা নুৰ চুলিত অধিবৰ্ণৰ আনন্দৰ
চকুলো পৰি কৰ্ণৰ কপালেদি লৈ গ'ল।

ভীমসেনে এইটো দৃশ্য দেখা পাই হাঁহিব বোন তুলি ক'লে “হেৰা
সাবধি-নন্দন, তোমাৰ কুলৰ চিনাকিটো এতিয়াহে জমা গল। তোমাৰ
হাতত লাগান হৈ শোভা পাব। যি হওক। তোমাৰ অৰ্হুণ্ডনৰ লগত
যুদ্ধ কৰি মৰিববো অবিবাহ নাই। অসু দেশৰ বজা হববতো তোমাৰ
অবিবাহ নাযেই।

ভীমৰ এনে শ্লেষপূৰ্ণ কথা শুনি কৰ্ণ খঙতে কঁপিবলৈ ধৰিলে,
মুখৰ মাত হৰিল, তেওঁ মাৰ যাৰ খোজা বেলিৰ ফালে তথা লাগি চাৰে
খানিল।

বিস্ত দুৰ্য্যোধনে গহিব নোৱাৰি নিবল্লিবে বনে “বৃকোদৰ, তোমাৰ
মুখত এনেবোৰ কথা শোভা নাপায়। সাহসেই বা বিহনেই ক্ষত্ৰিয়ৰ
প্ৰধান চিনাকী। বীৰপুৰুষসকলৰ বা ডাঙৰ নদীৰ ওৰি বিচাৰিবৰ বি-
হেতু আছে। বহুতো মহৎ লোকৰ ওৰিগছ যে সিমান ভাল নহয় সেইটো
বোনে নাজানে। তোমালোকৰ ওৰিতো যে কেৰোণ নাই এনে নহয়।
বীৰ কৰ্ণৰ ফালে চালে তেওঁৰ চেহেৰা আৰু আভৰণ দেখি তেওঁৰ গদ্বংশৰ
বিষয়ে কোনো সন্দেহ নাথাকে। শৰ পহৰ পেটত বাঘৰ পোৱালি নজন্মে।
তুমি তেওঁক অসু দেশৰ বজা হবৰ অযোগ্য বুলিছা মই কিন্তু কওঁ তেওঁ
পৃথিৱীৰ অৱীশ্বৰ হবৰ যোগ্য।”

এইদৰে খঙেৰে উত্তৰ দি দুৰ্য্যোধনে কৰ্ণক বধত তুলিলে তাৰ পৰা
ওলাই গল।

সেই সময়তে বেলি মাৰ গল। গোটিখোৱা ৰাইজৰ মাৰুত গোল-
মালৰ বোল উঠিল। প্ৰত্যেকে নিজৰ নিজৰ বিচাৰ বুদ্ধি অনুযায়ী বোনোৱে
অৰ্হুণ্ডনৰ, কোনোৱে কৰ্ণৰ ও বোনোৱে বা দুৰ্য্যোধনৰ ফলীয়া হৈ কণ্ঠ-মথন
কৰি কোচাল লগালে।

সূৰ্য্যপুত্ৰ কৰ্ণৰপৰা ভৱিষ্যতে বিপদৰ আশঙ্কা আছে বুলি অনুমান
কৰি দেৱৰাজ ইন্দ্ৰই ব্ৰাহ্মণৰ ভেশ ধৰি দাতা কৰ্ণৰ পৰা তেওঁৰ কৰচ-কুণ্ডল
ছিল কৰি খুজি ল'লে। “এদিন দেৱৰাজ ইন্দ্ৰই তোমাৰ বিনাশৰ কাৰণে
ব্ৰাহ্মণৰ ভেশচন ধৰি তোমাৰ হাতৰপৰা কৰচ কুণ্ডল খুজি নিবহি” বুলি
সূৰ্য্য দেৱে সপোনত আহি কৰ্ণক সাবধান কৰি দিয়া সত্ত্বেও ভিক্ষাবীক
বিশ্বাস কৰা নীতি-বিৰুদ্ধ আৰু ঈৰ্ষ-বিৰুদ্ধ বুলি বিবেচনা কৰি কৰ্ণই কটাৰীৰে
নিজ হাতে কাণৰ পৰা কৰচ-কুণ্ডল কাটি ব্ৰাহ্মণৰ দান কৰিলে।

লাজৰ কথা বুলি দানিও আনন্দমনে দেৱৰাজ ইন্দ্ৰই কৰচ-কুণ্ডল
হাতপাতি লৈ কৰ্ণক প্ৰশংসা কৰি ক'লে “কৰ্ণ, তুমি আজি অসাধ্য সাধন

কৰিলা । তোমাৰ এই কাৰ্য্যত মই গম্ভীৰ হৈ বৰ দান দিব গোটোঁ ।
তুমি তোমাৰ অভীষ্ট বৰ প্ৰাৰ্থনা কৰ । ”

কৰ্ণই কবচোৰ কৰি ক’লে “ব্ৰাহ্মণ, তেওঁ মোৰ এপাত
শত্ৰু-সংহাৰকাৰী শেন দান কৰক ।” ইয়াই সেইমতেই এপাত শেন
দান কৰি ক’লে “হে ননী বীৰ, মই দান কৰা এই শেনপাত যুদ্ধ-
হনীত এজন নাত্ৰ শত্ৰু সংহাৰ কৰি পুনৰ মোৰ ওচৰলৈ উভটি আহিব । ”
এইবুলি কৈয়েই দেৱৰাজ অস্ত্ৰাঙ্গান হ’ল ।

কৰ্ণই পৰশুৰামৰ আগত ব্ৰাহ্মণ বুলি চিনাকি দি অস্ত্ৰবিদ্যা শিক্ষা
কৰি আছিল আৰু আদৰ্শ শিষ্য হৈ তেওঁৰ লগত থাকি ব্ৰহ্মাশ্ৰম বিদ্যা শিক্ষা
লাভ কৰিলে । ইঠাং এদিন কৰ্ণৰ কোণাত মূৰ থৈ বিশ্রাম কৰোঁতে
পৰশুৰামৰ চৌপনি আছিল । ঠিক সেই সময়তে এটা বিঘালু পোহৰে
কৰ্ণৰ কৰঙত কোনোৰ মাৰি দিয়াত তেওঁৰোচৰলৈ ধৰিলে । যত্নগাত
কৰ্ণ অস্থিৰ হলেও কেনেবাকৈ শুৰদেৱৰ চৌপনিৰ ব্যাঘাত হয় বুলি ভয়
কৰি সেই অসহনীয় বিঘটন আওকাণ কৰি দ্বিৰ হৈ বহি থাকিল । খন্তেক
পিচতে পৰশুৰামে চৌপনিৰপৰা সাৰ পাই তেওঁ বৈ থকা দেখা পালে ।
কৰ্ণৰ মুখত সকলো বৃত্তান্ত শুনি পৰশুৰামে আচৰিত হৈ গহীনাই ক’লে
“হে মোৰ প্ৰিয় শিষ্য । এনে বিঘালু পোকৰ কোনোৰৰ যত্নগা স্মত্ৰিৰ ভিনু
আনে মহা কৰি থাকিব নোৱাৰে । গঁচা কথা কোৱা, তুমি বোম ?”

কৰ্ণই গঁচা কথা স্বীকাৰ কৰি কলে “শুৰদেৱ, গঁচাকৈয়ে মই
ব্ৰাহ্মণ গছান নহয়, কৈৱৰ্ত্ত কুনৰ এজন মাৰদিব ন’ৰা হে ।”

এই কথা শুনা মাত্ৰে পৰশুৰাম খঙত অলি উঠি, অভিশাপ দি কলে
তুমি শিক্ষাগ্ৰহণ বন্ধনা কৰি যি ব্ৰাহ্মাশ্ৰম বিদ্যানাভ কৰিলা সেই বিদ্যাই
তোমাৰ তোমাৰ মৰণ কালত পুফল নিদি বিপৰীত বন হৈ দিব । সেই
সময়ত সেই মন্ত্ৰ তুমি পাহৰি থাকিবা ।” ক্ষত্ৰিয়ৰ নান শুনিতেই পৰশু-
ৰামৰ হিংসাৰ ভুই কুৰা অনি উঠে । প্ৰকৃত পৰিচয় শোণন কৰি অসত্যৰ
আশ্ৰয় লৈ কৰ্ণই ছলনা কৰা দেখি খঙত অসহ্য হৈ পৰশুৰামে এনে নিদাকণ
অভিশাপ দি কৰ্ণক খেদাই দিলে ।

এই অভিশাপৰ বন স্বৰূপে কৰ্ণই আজীৱন সেই ব্ৰাহ্মাশ্ৰম বিদ্যা
মনত ৰাখিও অৰ্জুনৰ লগত দিয়া যুদ্ধৰ অন্তিম কালত সেই নষ্টকাকি পাহৰি
গ’ল ।

দৰ্বেয়াধনৰ বিশ্বাসী আৰু দুহৃদ কৰ্ণই অন্তিম কাললৈকে কৌৰৱৰ
ফলীয়া হৈয়ে আছিল । ভীষ্ম আৰু দ্ৰোণচাৰ্য্যৰ পিচতে কৰ্ণই কৌৰৱৰ
প্ৰধান সেনাপতি হৈ দুদিন অতি অদ্ভুত কৌশলেৰে যুদ্ধ পৰিচালনা কৰিছিল ।

শেষত বধব চৰা মাটিত পোত খাই সোমাই বোৱাত অৰ্জুনে ছেগবুজি শব
হানি বৰ্ণক বন কৰিছিল আৰু কুষ্ঠী দেৱীয়ে সেই সংবাদ পাই শোবত
অনীৰা হৈ পৰিছিল।

জোণাচাৰ্য্য

জোণাচাৰ্য্য ভৰদ্বাজ নামে এজন ব্ৰাহ্মণৰ সন্তান আছিল। বেঙ্গ-
বেদান্ত আদি শাস্ত্ৰত সুপণ্ডিত হৈ শেষত অস্ত্ৰ বিদ্যাভ্যাসে বৰ পাটকত হৈ
উঠিছিল। জোণাচাৰ্য্যৰ পিতাৰ ভৰদ্বাজৰ লগত পাকাল দেশৰ বসাব
বৰ বন্ধু আছিল। জোণাচাৰ্য্য আৰু পাকাল ৰাজকোঁৱৰ অৰ্পদ লবাকাল
ডোখবত একে আশ্রমতে থাকি এবেলগে শিক্ষা লাভ কৰিছিল। দুয়োৰে
মাজত বৰ সন্তান আৰু ঘনিষ্ঠতা আছিল। এনেকি বালস্বলভ সৰলতা
বশতঃ অৰ্পদে পিতাত গৈ তেওঁ বজা হব পাৰিলেই জোণাচাৰ্য্যক অৰ্দ্ধ
ৰাজ্য দান কৰিব এনে কথাও দিছিল হেনো।

শিক্ষা সাং কৰি জোণাচাৰ্য্যই কৃপাচাৰ্য্যৰ মহোদৰা ভনীয়েকৰ
বিয়া ববালে। অশ্বখামা নামে তেওঁলোকৰ এটি পুত্ৰ সন্তান জন্মিল।
সন্তান আৰু মাবৰ ওপৰত তেওঁৰ অতিপাত আসক্তি উপজিছিল। খ্ৰী-
পুত্ৰৰ ভৰণ-পোষণত নিমিত্তে ধন ঘটিব লাগিব—এই চিন্তা জোণাচাৰ্য্যৰ মনত
বৰকৈ শিপাইছিল। পৰশুৰামে তেওঁৰ ধন সম্পত্তি ব্ৰাহ্মণসকলক দান
সূত্ৰে বিতৰণ কৰা শুনি জোণাচাৰ্য্যই হেপাহ কৰি পৰশুৰামৰ ওচৰ পালেগৈ।
কিন্তু জোণাচাৰ্য্য নো পাওঁতেই দানৰ বান্ধু বৰি পৰশুৰাম বনলৈ
যাবলৈ যো-জা কৰিছিল।

জোণাচাৰ্য্যক দেখি পৰশুৰামে বলে “হে দ্বিতশ্ৰেষ্ঠ, আপোনাৰ
মদল হওক। ইতিপূৰ্বেই মোৰ সকলো ধন-সম্পদ ব্ৰাহ্মণ সকলক বাঁটি
দি শেষ কৰিলোঁ। বৰ্ত্তনানে মোৰ এই শৰীৰটো আৰু অস্ত্ৰ-সস্ত্ৰত বান্ধে
আন একো নাই।

জোণাই ক'লে “হে মুনিবৰ, আপুনি কৃপা কৰি মোক আপোনাৰ
সেই অস্ত্ৰ-বিদ্যা কণকে দান কৰি যাওক।”

পৰশুৰামে স্বীকাৰ কৰাত জোণাচাৰ্য্যই অস্ত্ৰবিদ্যা শিক্ষা কৰি ঘৰ-
মুৱা হ'ল।

পাকান বাতৰ নৃত্যৰ পিছত ভূপদ পাকান দেশৰ বাতৰপাটত বহিল । এই কথা দ্রোণাচার্য্যৰ কাণত পৰাত অপন্নৰ পূৰ্ণ প্রতিশ্রুতি অনুযায়ী অৰ্জ্জবাজ্য বা কিছুমান ধন বস্ত্ৰ লাভৰ আশা কৰি পাকান ৰাজ্যলৈ খোজ ললে । শৈ শৈ বজাৰ সমুখত থিয় দি দ্রোণাচার্য্যই সহপাঠী বন্ধু বুলি চিনাবিটো দিলে । দ্রোণাচার্য্যৰ এনে আকস্মিক আশমন আৰু চিনাকি দিৱাৰ ধৰণটো দেখি ভূপদ বজাই গমুনি ভাল নাপালে । খং উঠি কৈ দিলে “ব্রাহ্মণ, তুমি মোৰ সমুখলৈ আহি এনে আচৰণ স্পৰ্শুওৱা অনুচিত হৈছে” । কোন সাহে তুমি মোক বন্ধু বুলি চিনাকি দিছা ? ৰাজপাটত বহি থকা এজন নবপতিৰ লগত সামান্য এটা ভিক্ষাবীৰ বন্ধু হ'ব পাৰে কেনেকৈ ? কোৱা, কোন সাহেবে তুমি কোটিকলীয়া এটা সামান্য পৰিচয়ৰ কথা লৈ এনে এখন বিশাল ৰাজ্যৰ অধিপতিৰ লগত বন্ধুৰ দৰে বেনামি কৰিবলৈ আহিছা ? তোমাৰ পক্ষে এই কাম নিতান্ত গৰ্হিত হৈছে । ধনী আৰু দুখীয়া, মূৰ্খ আৰু পণ্ডিত, ভীৰু আৰু সাহিগালৰ ভিতৰত বন্ধুৰ ধান্ধিৰ পাৰে কেনেকৈ ? ঐশ্বৰ্য্য আৰু ধন বস্ত্ৰ সন্মানে সন্মানে থাকিলেহে সন্নিহিত থাকিব পাৰে ? ৰাজ্যহীন মানুহৰ লগত এজন বজাৰ নিমিত্ত কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ব ?” এনে ধৰণৰ অসহনীয় তিতা মাতত দ্রোণাচার্য্যই সহপাঠী আৰু বান্যবন্ধু ভূপদ বজাৰ ওচৰত বৰ অপমান বোধ কৰিলে ।

পেটৰ খং পেটতে ৰাখি এবোৱা সহাবি নিদিয়াটো নেনে নেনে কিবা এটা দৃঢ় স্বৰূপ আলচ কৰি দ্রোণাচার্য্য হস্তিনাপুৰলৈ উলটি শৈ নিজৰ খুশালিয়েক কৃপাচার্য্যৰ লগতে থাকিবলৈ ল'লে ।

এদিন ৰাজকোঁৱৰসকলে নগৰৰ বাহিৰত ৰোপ খেলি আছিল । এবাৰ হঠাৎ যুৰিঠিৰৰ আঙঠিটো আৰু ৰোপটো ওচৰৰে কুঁৱা এটাৰ ভিতৰত পৰি গ'ল । আটাইবনে শৈ বেৰি কুৰি লৈ কুঁৱাটোত উৰুৰি ৰাই চাই দেখা পালে যে পানীৰ তলিত আঙঠিটো জক্‌মকাই আছে । তেনেতে এমন বানুণ আহি সেই ঠাই পালেহি । ৰাজকোঁৱৰসকলে তেনেকৈ উৰুৰি ৰাই থকা দেখি বানুণে হুৰিলে “ৰাজকোঁৱৰসকল ! আপোনালোকে কি চাইছে ?” তেওঁলোকে কাৰণটো কোৱাত বানুণে কলে “এইটো কেনে কথা ? আপোনালোকৰ সকলোটি হল ভৰত বংশৰ সন্তান, তদুপৰি ক্ষত্ৰিয় কুলত জন্ম, তেন্তে কুঁৱাৰপৰা সামান্য ৰোপটো তোলা কি বৰ টান লক্ষ্য পাইছে ? কাঁড় এপাত মাৰি নই যদি সেইটো এতিয়াই তুমি আনি দিও, নোক কি দিব কওক !”

যুৰিঠিৰে হাঁহি এটা মাৰি কলে “হে ব্ৰাহ্মণ আনি দিব পাৰে যদি পুৰুষাৰ স্বৰূপে আনাৰ অশ্ৰুওৱা কৃপাচার্য্যৰ দৰত আপোনাৰ এসকল ভোজনৰ

ব্যৱস্থা কৰি দিম।” সেই কথা শুনি সেই ব্ৰাহ্মণকণী ছোণাচাৰ্য্যই এটা বাঠৰ টুকুৰা বিচাৰি আনি তাক মন্ত্ৰেৰে ভালি কুঁৱাটোত পেলাই দিলে। সেই বাঠভোপৰ গৈ ধোপটো বিচাৰি লাগি ধৰিলে। তেতিয়া ছোণাচাৰ্য্যই আক কেইটুকুৰামান বাঠ গোটায়ে ফোৰা দি কুঁৱাত পেলাই দি সেই ৰোপ নেৰিয়াই ধৰা বাঠৰ টুকুৰাটো ৰোপগছ হাকুন্দিয়াই পাবলৈ তুলি আনিলে। এই কথাত ৰাজকোঁৱৰসকলে তবধ নানিলে আৰু বৰ বং পালে। তাক পিচত ব্ৰাহ্মণজনক সেই আঙঠিটোও তুলি দিবলৈ দাবী দৈ ধৰিলে। তেতিয়া ব্ৰাহ্মণে এপাত দাঁড় মাৰি কঁড়ৰ আগত আঙঠিটো লগাই তুলি আনিলে।

সকলো বোঁৱৰ হতভম্ব হৈ তলনুৰ ধৰিলে। ব্ৰাহ্মণৰ মানে চাই নম্ৰভাৱে কলে “হে দ্বিত্যশ্ৰেষ্ঠ, আপুনি আমাৰ ভক্তিপূৰ্ণ সেৱা গ্ৰহণ কৰক। আপুনিনো কোন আমাৰ ক’বনে? আমিহো আপোনাৰ কি উপবাৰ কৰিব পাৰোঁ?”

উত্তৰত ছোণাচাৰ্য্যই কলে “ৰাজকোঁৱৰসকল, তোমানোৰে গৈ পিতামহ ভীষ্মদেৱক সন্মিলেই মোৰ প্ৰকৃত পৰিচয় পাবা।”

কোঁৱৰসকলৰ মুখে ব্ৰাহ্মণৰ গাৰ্হাতি আৰু কাৰ্য্যকলাপৰ সম্ভেদ পাই পিতামহ ভীষ্মদেৱে মনতে চিৰাং ধৰিলে—‘বুজিছোঁ, এই ব্ৰাহ্মণই নিশ্চয় সেই বিখ্যাত ছোণাচাৰ্য্য। এখেতেই পাণ্ডৱ আৰু কোঁৱৰৰ প্ৰকৃত অস্ত্ৰওক হৰণ উপযুক্ত পুৰুষ।’ এইদৰে স্থিৰ কৰি কুমাৰসকলক তেখেতৰ ওচৰত অস্ত্ৰবিদ্যা শিক্ষা কৰিবলৈ দিহা কৰি দিলে।

অস্ত্ৰ-বিদ্যা শিক্ষা সাং হোৱাত দক্ষিণা স্বৰূপে ছোণাচাৰ্য্যই কৰ্ণ আৰু দুৰ্য্যোধনৰ আদেশ দিলে পাণ্ডানৰাত্ৰ ক্ৰপদৰ তীৰন্ত্ৰে বন্দী কৰি আনিব লাগে। আদেশ শিৰোধাৰ্য্য কৰি তেওঁলোক গল হৰ, কিন্তু নোৱাৰি উভতি আহিল। অৱশেষত অৰ্জুনক আদেশ কৰাত তেওঁ গৈ ক্ৰপদ বজাক যুদ্ধত পৰাজিত কৰি মন্ত্ৰীসহ বজাক শিকলিৰে বান্ধি আনি অস্ত্ৰচৰা ছোণাচাৰ্য্যক সমৰ্পণ কৰিলেহি।

ক্ৰপদ বজাক দেখা পোৱেই ছোণাচাৰ্য্যই বিক্ৰম কৰি কলে “পিচে এতিয়া? ৰাক বীৰবৰ, তুমি মৰিব লাগিব বুলি ভয় খাব নানাগে জানিবা। লৰাকালত তুমি মোৰ সহপাঠী আৰু খেল-ধেনাৰিৰ সহচৰ হৈও ধনগৰ্ব্বত ওহলি পৰি নোক প্ৰবাস্য ৰাজসভাত কৰবৰ্ণা আৰু আগহেলা কৰিছিল। নহয় হানো? ৰাজ্যহীন মানুহে বজাৰ লগত বহুতা স্থাপন কৰা অগস্ত্ৰৰ বুলি যি তিবন্ধাৰ বাণী শুনাইছিল। তাৰে পোটক তুলিবলৈ এই যুদ্ধ

আয়োজন কৰা হ'ল—এতিয়া গম পাইছানে ? তুমি পৰাজিত হোৱাত তোমাৰ বাহ্য এতিয়া মোৰ হাতত । সেইবোৰ যি হ'ল হ'ল বান—নই কিন্তু তোমাৰ বন্ধু হিচাপেই থাকিব খোজোঁ । অৰ্দ্ধৰাজ্য তোমাক দান দিলোঁ । তোমাৰ মতে বন্ধুৰ অক্লান্ত বাখিবৰ হ'লে তোমাকে মোৰে সমানে বাত পৰা যুগুত নহ'ব জানো ? তুমি এতিয়া আধা ৰাজ্যৰ ভাৰ গ্ৰহণ কৰা ।” এই কথা কৈ পূৰ্বৰ তিব্বতৰ পোষ্টক তুমি বন্ধুৰ প্ৰকৃত ৰূপটো দেখুৱাই দি অৰ্দ্ধৰাজ্য দান কৰিলে । নাভে অপমানে ৰূপদ বজা তনমূৰ কৰি স্থিৰ হৈ থাকিল । ইমানেই চেৰ হৈছে বুলি ভাবি দ্ৰোণাচাৰ্য্যই ৰূপদক মুক্তি দিলে । এইদৰেই ৰূপদ বজাৰ গৰ্ব খৰ্ব হ'ল । কিন্তু ঋণ আৰু হিংসাভাৱ প্ৰতিশোধৰে কেতিয়াও দমাব নোৱাৰি—বৰং এখোপ চৰেহে । ৰূপদ বজাবো পেটে পেটে ঋণ আৰু হিংসা বাঢ়ি গৈ আছে । দ্ৰোণ বৰ সঙ্কল্প কৰি এটি পুত্ৰ সন্তান আৰু লগতে অৰ্জুনক দৌৱাই কৰি লবলৈ এটি কন্যাবত্ন লাভৰ কাৰণে ৰূপদ বজাই ভালোটি বাণ-মন্ত্ৰ, ব্ৰত-পূজা আদিৰ আয়োজন কৰিলে । দলত যথা সময়ত ৰূপদ বজাই ষ্টেণ্ডাৰ্ণ নামে এটি পুত্ৰ সন্তান আৰু দ্ৰোপদী নামে এটি কন্যাবত্ন লাভ কৰিলে ।

পিচত গৈ এই ৰূপদ-পুত্ৰ ষ্টেণ্ডাৰ্ণই ভাৰতযুদ্ধত অপ্রতিদ্বন্দ্বী বীৰশ্ৰেষ্ঠ দ্ৰোণাচাৰ্য্যক বধ কৰিছিল ।

জতু-গৃহ

তীনসেনৰ বাহুবন আৰু অৰ্জুনৰ অক্লান্ত প্ৰকোপ দেখি দুৰ্য্যোধনৰ ঋণ আৰু বিৰোধভাৱ দিনক দিনে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে । যতযত্ৰৰ মহানাতা ৰূপে কৰ্ম আৰু শকুনি এই দুজনে দুৰ্য্যোধনৰ কনীনা হৈ যোগ দিছিলি ।

পিতাক বৃতৰাষ্ট্ৰ এজন সোণী লোক আছিল । মহানন্দ ভাই পাণ্ডুৰ লৰা কেইজনৰ যথেষ্ট প্ৰীতিৰ চকুৰ চাইছিল । কিন্তু হাচাৰ হ'লেও নিত্ৰৰ সন্তান কেইটিৰ প্ৰতি চেনেহৰ আকষণ স্বাভাৱিকভাৱে বেছি আছিল । মানমানে তেওঁৰ মানসিক শক্তিও বৰ দুৰ্বল আছিল । সেই কাৰণে

জান থকা গছোও তেওঁ ন্যায় পৰত চলিব নোৱাৰিছিল। পিতাকৰ এই দুৰ্বলতাৰ সুযোগ লৈ দুৰ্য্যোধনে পাণ্ডৱ-নিবনৰ কাৰণে নানা প্ৰকাৰ চেলু বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। বিদূৰৰ গোপন সত্য প্ৰদানৰ্থ আৰু মহাশয় কাৰণে নাথোন পঞ্চপাণ্ডৱসকলৰ যেনেতেনে প্ৰাণ বন্দা পৰি আছিল।

প্ৰহ্লাদকনেও পঞ্চপাণ্ডৱৰ স্বভাৱ-চৰিত্ৰ দেখি তেওঁলোকৰ প্ৰশংসা কৰি আছিল। বাটে-বাটে সভাই-গমিতিয়ে প্ৰচাৰ হৈ গৈছিল যে “যুধিষ্ঠিৰেই ৰাজপাটৰ যোগ্য বোঁৱৰ। নাহে সময়ে জনগাধাৰণৰ ভিতৰত বাটে-বাটে চাৰিজন গোট খালেই কোৱা-কুই কৰে “ধৃতবাঈ জনাৰ্দ্ধ, সেই কাৰণে তেওঁ ৰাজপাট গ্ৰহণ নকৰিলে, কিন্তু বৰ্তমানো তেওঁ নিতৰ হাতত ৰাজ্যখন ৰাখি থৈ চলাই থকা বখাটো উচিত হোৱা নাই। পিতামহ ভীষ্মদেৱ সত্যবাদী পুৰুষ, তেওঁ ৰাজ্যাধিকাৰী নহয় বুলি শপত ৰাইছে। এনে অৱস্থাত যুধিষ্ঠিৰে ৰাজপাটৰ ভাৱ দিয়া উচিত। তেওঁ সেই পদ পালে ৰাজ্য আৰু কুবৰংশৰ সকলোকে ধৰ্ম্মমতে পানন কৰিব তাত সন্দেহ নাই।” জনগাধাৰণৰ এনেবোৰ কথন-মথন দুৰ্য্যোধনৰ কাণত পৰি থকাত গাৰ পোৰণি ৰাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে। অন্তৰত তুঁহ তুই জ্ঞানাদি অলি দুখেৰে ৰাল কটাৰলৈ ধৰিলে।

এদিন ধৃতবাঈৰ নিবলৈ পাই দুৰ্য্যোধনে কলে “পিতা, ৰাজধানীৰ প্ৰাণ সবলো প্ৰজাই নানা বকমৰ অনায়াস বখাবোৰ ৰাট ফুৰিছে। সিহঁতে আপোনাৰ আৰু ভীষ্মদেৱৰো মানিবলৈ টান পোৱা হৈছে। সিহঁতে যুধিষ্ঠিৰক আঁঠু ধৰি যেন ৰাজপাটখন অপি দিব। সেয়ে যদি হয় বোৰ গতি কি হব পিতা? আপুনি অৱ হোৱাৰ কাৰণেই ৰাজপাটৰপৰা বঞ্চিত হ’ল আৰু আপোনাৰ ভায়েক পাণ্ডু বজা হ’ল। তাৰ পিচত যুধিষ্ঠিৰ ৰজা হলে দেখোন চিৰকালৰ নিমিত্তে আনি ৰাজ্যলাভৰপৰা বঞ্চিত হব লাগিব। সেই অনুপাতে যুধিষ্ঠিৰক পিচতো তেওঁৰ সতি-সন্তান-বিনাৰেই ৰাজ্যৰ অধিকাৰ লাভ কৰিব। আনি আৰু আনাৰ পো-নাতি-বিনাৰেই চিৰকাল আগৰ তনুত অপমান সহ্য কৰি থাকিব লাগিব। পেটৰ ভাতমুঠিৰ কাৰণেও সদায় আনি সকলোটিয়ে পৰৰ মুখলৈ চাই থাকিব লাগিব। ইয়াতকৈ দেখোন নবৰলৈ বোৱাই ভাল।

এইবোৰ কথা-বতৰা শুনি ধৃতবাঈ চিন্তিত হৈ গছীন ভাৱেৰে কলে ‘ৰাহা, তোমাৰ কথা সঁচা। কিন্তু যুধিষ্ঠিৰ বৰ ধাৰ্ম্মিক, সকলোকে তেওঁ অকপট প্ৰেমৰ চকুৰ চায়। পিতাকৰ অনুকাপ তেৱেঁ। সৰ্ব্বওণী আৰু সকলোৰে চেনেহৰ পাত্ৰ। তেওঁৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰা মোৰ পক্ষে অসম্ভৱ।

সকলোবোবেই তেঁওঁৰ পক্ষপাতী। পাণ্ডুৰ মন্ত্ৰীসকল, সেনাপতি, অনুচৰ-
বিনাক আৰু মিত্ৰ-কুটুম্ব সকলোৱে যুধিষ্ঠিৰক গম্ভীৰ আৰু প্ৰীতিৰ চকুৰে
চায়। পাণ্ডুৰ জ্ঞানভাণ্ডাৰ বুঢ়া-মেথো সকলোটি যুধিষ্ঠিৰক সমৰ্থক। এইবোৰ
কাৰণতে তেঁওঁৰ বৈৰিতা আচৰণ কৰি আমি জিকিৰ নোৱাৰিম। অৰ্দ্ধ
আচৰণ কৰিলে ৰাজ্যৰ প্ৰজাসকলে আমাৰ আৰু আমাৰ বৰ্ণনা সকলোকে
ৰাজ্যৰপৰা বাহিৰ কৰি দি হত্যা কৰিব। সেয়ে যদি হয় মনুষ্য সমাজত
আমি দুৰ্গম অনাৰ বাহিৰে আন একো লাভ নহব।”

দুৰ্য্যোধনে কলে “পিতা, আপুনি এনেদৰে ভৱিষ্যত যুক্তিসম্মত হোৱা
নাই। পিতামহ ভীষ্মদেৱে কোনো পক্ষ অৱলম্বন নকৰে। অশ্বখানৰ
মোমায়েক কৃপাচাৰ্য্য আমাৰ পক্ষতে থাকিব। বিদুৰেও প্ৰকাশ্যে আমাৰ
বিৰুদ্ধে নচলে আৰু আমাৰ বিৰুদ্ধে যাবলৈ তেঁওঁৰ ক্ষমতাও নাই। গতিকে
এই মুহূৰ্ত্তেই আপুনি পক্ষপাতৰ বনলৈ পঠিয়াই দি প্ৰমাণ চাওক—
মোৰ কথা গঁচানে মিছা। এনে যত্ন আৰু গহি থাকিব নোৱাৰে।
সদায় এইবোৰ চিন্তাই মোৰ অন্তৰখন দহিব লাগিছে পিতা। ৰাতিও
চোপনি নহাত পৰিছে। পিতা, মোৰ পক্ষে ভীষ্মই থকা টান হৈ উঠিছে।
পাণ্ডুৰ বিনাকক বাবানাবতলৈ পঠাই দি মোৰ শক্তি বৃদ্ধিৰ বাটটো মুকলি
কৰি দিয়ক।”

তাৰ পিচত দুৰ্য্যোধনে কেইজনমান কুট-কৌশলী ৰাজনীতিজ্ঞ মানুহ
নিজৰ ফণীয়া কৰি লৈ তেঁওঁৰ পৰামৰ্শত সহায় কৰিবলৈ পিতাকৰ ওচৰলৈ
লৈ গ’ল। প্ৰধানকৈ শকুনিৰ মন্ত্ৰী কণিকাই দুৰ্য্যোধনৰ কথাবোৰ
সমৰ্থন কৰি ধৃতৰাষ্ট্ৰক মন্ত্ৰী দিবলৈ ধৰিলে। নানান ৰকনৰ বহনগনা
পটন্তৰ, নান লগোৱা যুক্তি প্ৰমাণেৰে তেঁওঁৰ নিজৰ বক্তব্যৰ মানৱণি মাৰি
কলে “মহাৰাজ, এই জগতত ধনীজনেই শ্ৰেষ্ঠ পুৰুষ। পাণ্ডুপুত্ৰসকলক
স্বত্ববাহি নিজৰ বন্দা কৰাৰ উপায় চিন্তা কৰক। পাণ্ডুপুত্ৰসকল আপোনাৰ
ভতিজা হলেও ভৱিষ্যতৰ অনৰ্থৰপৰা সাৱধান হওক। তেঁওঁলোক কৰ
শক্তিশালী।” অলপ তলৰা মাৰি আকৌ কলে “মহাৰাজ, মোৰ কথাত
ওঃ নাথাক। ৰজাসকলে সদায় তেঁওঁলোকৰ নিজ নিজ পৰাক্ৰম দেখুৱাই
গৈ থাকিব লাগে। নিজৰ শক্তি অটুট ৰাখিবৰ হলে শত্ৰুক কেতিয়াও
আসে পিন্ধা উচিত নহয়। ৰাজকাৰ্য্য সদায় গোপনে কৰা যুগুত। এটা
সমত হাত দি তাৰ ফলাফল নোচোৱালৈকে তাৰপৰা পিচহোৱোঁক
নবা উচিত নহয়। কাঁইটে বিছাৰ পিচতে তাক উলিয়াই নোপোৱালে
পিচত বঠৰ গীৰা নোহোৱা হয়। পৰাক্ৰমী শত্ৰুক যিমান পাৰি সোনকালে

নিপাত কৰি শেষ কৰিব লাগে। শত্ৰু যদি নিশবতীয়াও হয় তাৰ উলাই বৰাও উচিত নহয়। সামান্য ফিবিঙতি এটাৰপৰাও খাণ্ডৰ দাহ হয়। যি বোনো উপায়ে শত্ৰুনাশৰ উপায় চিন্তক। শত্ৰুক দয়া-মনতা দেখুওৱা বাঞ্ছনীয় নহয়। মহাবাজ, পাণ্ডৱবিলাকৰ হাতৰপৰা আপোনালোক উদ্ধাৰ পাবই লাগিব। পাণ্ডৱসকল দেখাতে অতি বলবান পুৰুষ।” এইদৰে শকুনিৰ মন্ত্ৰীয়ে অকাই-পকাই ধৃতবাহুৰ উচটাবলৈ ধৰিলে।

দুৰ্য্যোধনেও লগতে উজান দি কলে “পিতা, ধন আৰু সন্মানেৰে বৰ্ণচাৰীসকলক ভালৰি লগাই থৈছোঁ। তেওঁলোকে আমাক নিশ্চয় সহায় কৰিব। গোটেই মন্ত্ৰীমণ্ডলীকে আমাৰ হাতত ৰাখিছোঁ। এতিয়া আপুনি মাথোন ছল কৰি পঞ্চপাণ্ডৱক বাৰণাসতলৈ পঠাই দিয়ক। তেওঁলোক আঁতৰি গলেই নগৰীয়া গাৱঁলীয়া সকলো প্ৰজা আমাৰ বশ হৈ আমাৰ হাতৰ মুঠিত থাকিবলৈ বাধ্য হব। এইদৰে ধোটেইখন ৰাজ্য আমাৰ হাতলৈ অহাৰ পিচত পাণ্ডৱসকল উভতি আহিলেও আমাৰ আৰু বোনো বিপদৰ আশঙ্কা নাথাকিব।”

এনেদৰে বাৰেকুৰি মানুহ আহি দুৰ্য্যোধনৰ ফলীয়া হৈ নানান ববনে উপদেশ দিবলৈ ধৰাত অন্ধ ধৃতবাহুৰ দুৰ্ব্বল মন চঞ্চল হৈ উঠিল। নিৰুপায় হৈ তেওঁ পুতেকৰ কথাত সন্মতি দিলে। যথাযথ ব্যৱস্থাৰ আয়োজন চলিল। পাণ্ডৱসকলে শুনাটক বাৰণাসতলৈ সৌন্দৰ্য্য ৰখানি নানান কথা প্ৰচাৰ হবলৈ ধৰিলে। যেনে ‘এইবাৰ বাৰণাসতলৈ দেৱাদিৱেৰ নহাদেৱৰ নহোংসৰ বৰ সন্মানেৰে আৱত্ত হব’—এইদৰেও কথাবোৰ প্ৰচাৰ হ’ল। যাতে পাণ্ডৱসকল উপযাচি সেই ঠাইলৈ যাবলৈ আগ্ৰহ দেখুৱায়। এইদৰে বহুতো প্ৰৱন্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে।

ধৃতবাহুই অতি চেনেহ দেখুৱাই পাণ্ডৱসকলৰ মতাৰি আনি কলে “ৰাজহঁত, বাৰণাসতলৈ উৎসৱবিলাক এবাৰ চাই আহাঁগৈ যোৱাচোন। তাৰ প্ৰজাসকলে তোমালোকক এবাৰ চাবলৈ বৰ হেঁপাহ কৰি আছে। তেওঁলোকৰ হেঁপাহ পূৰ হলেই আৰো যুৰি আহিৰাহঁক।” পিতামহ ভীষ্মদেৱকে আদি কৰি পুৰুষীয় সকলোৰে ওচৰত বিদায় লৈ পঞ্চপাণ্ডৱে বাৰণাসতলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

এতিয়া দুৰ্য্যোধনক পায় কোনে? গোটেই যেন আনন্দত মত্তলীয়া হ’ল। মাক কুন্তী স্ত্ৰীকো পাণ্ডৱহঁতৰ লগতে পঠাই দিবলৈ কৰ্ম আৰু দুৰ্য্যোধনে আলচ কৰি পৈছিল। পুৰোচন নামে এজন বিশ্ৰাসী মন্ত্ৰীৰ লগত গোপনে যুক্তি কৰি বেইটামান কথাত তেওঁলোক এটা সিদ্ধান্তত উপনীত হ’ল। সেই সিদ্ধান্তৰ কথা গোপন কৰি ৰাখিলে।

আবব পৰাও বন্ধা কৰে। কিন্তু সেই অগ্নিৰ জুই চানিওফালে নিমপি পৰিলেও তাৰ পৰা সামান্য নিগনি গানি যাব পাৰে। বন্ধা-গাহনিৰে নাটি খান্দি গাঁতত সোনাই দাবানলৰ হাতৰপৰা নিশ্চয় বন্ধা কৰে। পণ্ডিতসকলেও নক্ষত্ৰ চাই দিক নিৰ্ণয় কৰিব পাৰে। এতেকে হোনালোবক বেছি একো কথা নকওঁ।” এই দৰে নিবুৰে আনে নহনা ভাষাৰে ঠাৰে চিৰাঁৰে দুৰ্য্যোধনৰ অভিসন্ধি আৰু ঘড়ঘৰৰ কথা আৰু লগে লগে তাৰ পৰা বন্ধা পাবৰ উপায় বিলাক বুজাই দি উপদেশ দি পঠানে। যুধিষ্ঠিৰেও সেই উপদেশৰ মৰ্ম বুজিব পাৰিছে বুলি ইন্দ্ৰিতেৰে জনালে। কৃত্তী দেৱীয়ে পুতেক যুধিষ্ঠিৰক আঁৰোৱালি ধৰি নুৰে গাই হাত নুলাবলৈ ধৰিলে। সেই ছেগতে যুধিষ্ঠিৰৰপৰা তেওঁ বিদূৰৰ উপদেশৰ মৰ্ম বুজি ললে। আনন্দত উৎফুল্ল হৈ পঞ্চপাণ্ডৱে আকুল চিত্তেৰে নাক কৃত্তী দেৱীৰ লগত বাৰণাবতলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

বাৰণাবতৰ প্ৰভাসকলে পঞ্চপাণ্ডৱ অহা বাতৰি শুনি বৰ আনন্দ পাই সবলোৱে আহি বৰ আলহ উদহুঁক আগবঢ়াই লৈ গলহি। পাণ্ডৱ সকলে আগেয়ে যুগুত কৰি কৰি খোৱা অস্থায়ী বহাঘৰত দিনদিয়েৰ জিৰণি লৈ থাকিল। পিছত নতুনকৈ সঁজা ‘শিৱ’ নামৰ অটালিবা গদুশ ঘৰটোলৈ পুৰোচনে লৈ গ’ল। ‘শিৱ’ অৰ্ধে মঙ্গল। কিন্তু এই অমঙ্গলীয়া ঘৰটোৰ নাম আৰৌ ‘শিৱ’ হে ধোৱা হৈছিল। বিদূৰৰ উপদেশ বিলাকলৈ মনত পৰি যুধিষ্ঠিৰে ঘৰটোৰ বেৰছাল বিলাক পতি পতি কৈ পৰীক্ষা কৰি চাই ললে। জুই দি পুৰিবৰ নিমিত্তেই যে ঘৰটো সজোৱা হৈছে এই কথা যুধিষ্ঠিৰৰ বুজিবলৈ বাকী নাথাকিল। তেওঁ ভীমৰ মতাই আনি কলে “ভীমসেন, কথা এটা মন কৰিছানে? এই যে ঘৰটোত আমি আছোঁক এইটো এটা ভীষণ আপদীয়া ঘৰ মই এইটো ভালকৈ বুজিব পাৰিছোঁ। কিন্তু আমি যে দুৰ্য্যোধনৰ কু-অভিসন্ধি বুজিব পাৰিছোঁ সেই কথা যেন পুৰোচনে কোনোবাকনেই গম নাপায় সেই ভাৱে চলিব লাগিব। অযোগ আৰু ছেগ বুজি এই আপদীয়া ঘৰটোৰপৰা ওলাই গুচি যামহঁক। এতিয়া এনে এটা ভাৱ ধৰি থাকিব লাগিব যেন আমি কোনো বিপদ আপদৰ গোকৰে পোৱা নাই।”

এইদৰে সঠক হৈ পাঁচ পাণ্ডৱে নিশ্চিকাৰ ভাৱ দেখুৱাই সেই ঘৰতে থাকিবলৈ ধৰিলে। ইয়াৰ ভিতৰতে বিচকণ বিদূৰে স্কন্ধা গাঁত খান্দিব পৰা এজন পাটৈত শিল্পী পঞ্চপাণ্ডৱৰ ওচৰলৈ পঠাই দিলে। সেই শিল্পী জনে গোপনে পাণ্ডৱসকলৰ লগত সাক্ষাত কৰি কলেগৈ “মোক

আপোনাৰলোকৰ মঙ্গলৰ কাৰণে বিদূৰে আনৰ অজ্ঞাত ভাষাৰে যুৰিষ্ঠিবলৈ ইচ্ছিত দি আপোনালোকক বিপদৰপৰা উদ্ধাৰ হ'ব পৰা এটা উপায়ৰ কথা কৈ পঠাইছে। আপোনালোকে পতিয়ন যাবৰ কাৰণে মই আপোনালোকক সেই কথা গুচাই দিবলৈ আহিছোঁ। আৰু এই সহায় কৰিবলৈ মোৰ ওপৰতে ভৰসা কৰি পঠাই দিছে।”

সেই শিল্পীজনে পুৰোচনৰ অজ্ঞাতে গোপনে গোপনে বহুদিন এৰি স্নৰদ্রৰ কান কৰি গ'ল। পঞ্চপাণ্ডৱ এই বিপদকালত ভ্ৰতু-গৃহবপল হেলাবঙে সাৰি যাবৰ নিমিত্তে স্নৰদ্র পথৰ নিৰ্মাণ কাৰ্য্য শেষ কৰি পোনালে।

পুৰোচন অহনিশে সেই অটালিকাৰ চ'ৰাৰ মুখতে থাকে। পঞ্চপাণ্ডৱে অতি সাবধানে অস্ত্ৰশস্ত্ৰে তপ্ততৈয়াৰ হৈ চকুৰ টিপু নমৰাটক টোপনিৰ ভাও জুৰি বাতিৰ কেইটাৰ পৰি থাকে। সময়ে সময়ে তেওঁলোকে মৃণাললৈ বুলি ওলাই গৈ কেউদিশৰ বাটপথ আৰু আন আন ঠাইবোৰ তলু তলু কৰি চাই বুজি থলে। তেওঁলোকৰ সন্দেহ আৰু দুশ্চিন্তাৰ ভাৱ সমূলি গোপনে লুপ্ত, পুৰোচনক বৰ বিশ্বাস কৰাৰ ভাও দেখুৱাই বং বহুইচ কৰি দিন বান কটাবলৈ ধৰিলে। সেই নগৰৰ প্ৰজাসকলেও যাতে কোনোৰকমৰ নিন্দাবাদ বা কোনো কথাত সন্দেহ কৰিব নোৱাৰে পুৰোচনে এনে ভাৱেই পাণ্ডৱসকলৰ প্ৰতি ব্যৱহাৰ দেখুৱাই এৰছৰ বাঁচেলু বিচাৰি অপেক্ষা কৰি আছিল।

এটা নিদ্ৰিষ্ট দিন ঠিক কৰি লৈ পুৰোচনে সেই ভ্ৰতু-গৃহত অগ্নি-সংযোগ কৰিবলৈ সাধু হৈ ব'ল। পুৰোচনৰ সেই অভিসন্ধি বিচক্ষণ বুদ্ধিৰ যুৰিষ্ঠিৰ বুদ্ধিলৈ বাকী নাথাকিল। যুৰিষ্ঠিৰে গায় বুজি কেউজন ভায়েকক গোটাটো লৈ ক'লে পাৰ্শ্বিষ্ঠ পুৰোচনে আশি এই ঘৰত জুই দি আনাক দাহ কৰাৰ সংকল্প কৰা গন পাইছে। গতিলে আছি বাতিয়েই জেগে বুজি আমি এই ঘৰ এৰি বোৱাৰ উপযুক্ত সময়।”

কুন্তী দেৱীয়ে সেইদিনাই এটা ভোজৰ দিয়া কৰিলে। যাতে ভাল ভাল বস্তু খাই পুৰোচনৰ পহৰীয়া বিনাৰে টোপনিত লাল কান হৈ পৰি থাকে এনে হিচাবে ভাল ভাল কিছুমান আত্মপাতি লক্ষি বাতি তেওঁলোক সকলোকে খাবলৈ দিলে।

পালি-পহৰীয়া হ'তেও জুতি পাই পেট ভৰাই খাই বহি লৈ টোপনিত লাল কান হৈ শোৱাত ভীমসেনে ছলবুজি কেই ভোখমান ঠাইত ঢুই লগাই দিলে। সেই অৱসৰতে তেওঁ নাক আৰু চাৰিওজন ককাই-ভায়েকক লগত লৈ স্নৰদ্রইপি ওলাই গুচি গ'ল। ইবালে জুই বিয়পি গৈ ঘৰৰ

চাৰিউফালে হাতি ধৰিলে । পুৰোচনৰ শোৱা কোঠাটোও জুইবপৰা নাগাবিল । নগৰৰ প্ৰজাসকলে পাওৰৰ খবৰ শুৱি পুৰি ছাইবৰি পেলোৱা দেখি “হান হান, টিঃ টিঃ” কৰি কবলৈ এবিলে “দুৰন্ত দুৰ্য্যো-ধনহঁতে পাওৰসকলক বধনা কৰি মাতি আনি এনেদৰে নাক হত্যা কৰিব পাগনে ?” খঙে বিষে তেওঁলোকে বৌৱসকলক নানা কুৰাৰ্য্য প্ৰয়োগ কৰি গালি পাৰিবলৈ এবিলে । সেই বিৰাট অট্টালিকাটো চাওঁতে চাওঁতে পুৰি ভস্ম হৈ গ’ল । তলৰিৰ নোৱাৰাবৈ জুই গৈ পুৰোচনৰ কোঠাটোও বেৰি ধৰাত পুৰোচনো সেই জুইতে পুৰি ভস্ম হ’ল । বাৰণা-বতৰ প্ৰজাসকলে “বাৰণা-বতৰ পাওৰ থকা শিৱ ভৱন জুৱে পুৰিলে, পঞ্চ-পাওৰৰ এজনো জীয়াই নব’ল” এই বাতৰিটো লবানবিবৈ হস্তিনা পুৰলৈ পঠাই দিলে ।

সেই বাতৰি পাই ধৃতবাস্তৱ মনটো বেৰেবুৱা লাগিছিল ব্যাসদেৱে সেইটো এনেভাৱে বৰ্ণনা কৰিছে যে “শব্দ দিনত ব’দ পৰি ৮ পুখুৰীৰ তলিৰ পানী যেনেকৈ বৰবৈ চোটা পৰি যায় আৰু ওপৰ ভাগৰ পানী শব্দ হৈ থাকে, বাৰণা-বতৰ বাতৰিটো পাই সেই সমবত ধৃতবাস্তৱ মনতো এৰেংগে আনন্দ আৰু বিষাদ এই দুই ভাৱে উদয় হোৱা যেন অনুভৱ হৈছিল ।”

পাঁচ পাওৰৰ মৃত্যুত ধৃতবাস্তৱ আৰু তেওঁৰ পুতেকহঁতে পান অলঙ্কাৰ-পাতি ৰখাই একবস্ত্ৰ হৈ গঙ্গাত গা-পা ধুই যথানিয়মে তপস্কাৰি কৰি শৌকত বান্ধি বেজাৰৰ ভাৱ দেখুৱাবলৈ এবিলে । “এদিন উপজিলে এদিন মৰিবই লাগিব” অৰ্থাৎ ঠানুহ জন্ম-মৃত্যুৰ অৰীন এই পৰমার্থ জ্ঞানত বিদুৰে পঞ্চ-পাওৰৰ মৃত্যুত তেনে বিশেষ দুখ-বেজাৰ নকৰা যেন দেখা গ’ল । কিও আচলতে বিদুৰে ইয়াৰ গুচ বহস্যটো জানেই । তেওঁ ধৰি নৈছিল যে পাওৰসকল নিশ্চয় মৰাৰ পৰা বাচিছে । এই কাৰণেই তেওঁ বেজাৰ কৰা নাছিল । তেওঁ আন আন ঠানুহৰ আগত দুখ বেজাৰ কৰা যেন দেখুৱালেও সদায় পাওৰসকল ‘এতিয়া ক’ত বেৰেবৈ আছেগৈ’ তাৰে গণি-পঢ়ি গন ধৰি থাকিবলৈ চেষ্টা কৰি থাকে । ভীষ্মদেৱৰ দৰ শোকা-কুল হৈ পৰা যেন দেখি তেওঁ সকলো কথা গোপনে প্ৰকাশ কৰি বুঢ়াই দ্বিগত তেওঁৰ আনন্দত পান নোহোৱা হ’ল ।

ৰাতি ৰাতি উছাণৰে কটাই নানান চিত্ৰত পৰি নাক কুণ্ডীন্দেৱী আৰু আটাই কেইজন ভাই কক’ইকে অৱশ হৈ পৰা যেন দেখি পৱনবুনাৰ ভীমসেনে মাকক বান্ধত, নবুল সহদেৱক কোলাত আৰু যুধিষ্ঠিৰ অৰ্জুনক হাতত ধৰি হাতীৰ নিচিনাকৈ হাবিগলীয়া ৰাটৰ বাঁইট-নত ভাঙি যোৱ

আজ্ঞাপত হাবিয়ে হাবিয়ে গৈ সেই বাতিয়েই গাছৰ দাঁতি পালে । বিদূৰৰ আশতীয়া বনোবন্ত অনুযায়ী সেই ঠাইতে এখন নাও বহা আছিল ।

নাৰদীয়াটো বিশ্বাসী নুনি অনুমান কৰি বাতিতে গাছ পাব হ'ল । পিচ দিনা ধন পোহৰ হোৱাৰ লগে লগে বৰানবিকৈ গৈ হানি সোমাবলৈ । বাতি হোৱাৰ লগে লগে হাবিখন এম্বাবে চাটি পেলালে । কেউমালে বগদীয়া চীৰ-মস্তৰ বোতাল ওলা গ'ল ।

অৱশেষত কিছুমান দুৰ হাবি ভাঙি যোৱাৰ পিচত দুখে ভাণদে ভোকে পিগাহে অৱশ হৈ খোজ নচলা হ'লত তেওঁলোক নাটত ক্লান্ত হৈ বহিল । “কৌৱৰ্দ্ধইতে মোক ধৰি নিলেও নিগৰ মোৰ আৰু অসহ্য হৈছে” সেই বুলিয়েই কুন্তী দেৱী অসহ্য যত্নধাত চলি পৰি অশ্রোন হ'ল । ভীমসেনে সেই একাৰতে হাবিৰ মাজত হিন্দ'ল ভাঙি পানী বিচাৰিবলৈ ধৰিলে । অৱশেষত এম্বাইত ডোকা এটাত পানী থকা দেখা পালে যদিও নিবলৈ একো পাত্ৰ নথকাত গাব কাপোৰকে তুৰুবিগাই তিগাই লৈ আৰু এটা প্ৰসন্ন পাতত অলপ খোৱা পানী লৈ নাক আৰু ভায়েৰ কেইজনৰ ভাণৰ মাৰিলে । পানী ৰাই অলপ সকাহ পোৱাত তাতে গাব কাপোৰ পাৰি লৈ চৌপনিত লানকাল হৈ ওলে । কিন্তু ভীমসেন চিতাবুল মনেৰে সন্নাহ হৈয়ে বহি থাকিল । তেওঁ ভাবিবলৈ ধৰিলে “এই অৱণ্যখনত গছনতা বিনাকৈ ইটোৱে সিটোক সহায় কৰি কেনে সুন্দৰ ভাৱে জীয়াই আছে । কিন্তু দুবাত্তা ধৃতবাষ্ট্ৰ আৰু কৌৱৰবিলাকে আনাক সৰ্ব্বতোভাৱে বঞ্চিত কৰি কিয়নো এনেদৰে হিংসা কৰিছে বাক ?” এইদৰে ভবা-গুণা কৰি নিঃশ্বাস ভীমসেনৰ বেজাৰে ধুন্দা মাৰি ধৰি অতৰংগন যাটি যাওঁ যাটি-যাঁও কৰিবলৈ ধৰিলে ।

তাৰ পিচত তেওঁলোকে বহুত দুখ কষ্টৰ মাত্ৰেদি নান্যবৰ্ণৰ বিপদ বিধিনিষপৰা হাত মাৰি থাকি হাবিয়ে বননিয়ে ঘূৰিকুৰি দিন কটাবলৈ ধৰিলে । কেতিয়াবা কোনো কোনো অকলত খোজ ঘনাই দিব লগাত পৰিলে ভীমসেনে মাৰুৰ বোকোচাত তুলি লৈ যাব আৰু বাটকুৰি ৰাই ভাণৰ লাগিলে অলপ সময় থিৰদি জিৰণি লয় । কেতিয়াবা আৰো মনৰ দুখ পাতলাবলৈ বেনেলীয়া কথা কৈ সময় কটাবলৈ যত্ন কৰে ।

খোজ বাচি ফুৰোঁতে এদিন হঠাতে তেওঁলোকে ব্যাসদেৱৰ দৰ্শন পালে । দৰ্শন মাত্ৰেই সকলোৱে ব্যাসদেৱক ভক্তিভাৱে সেৱা জনাই তেখেতৰপৰা নানানবকনৰ সজ উপদেশ আদি লাভ কৰি অতৰত বন পালে । কুন্তি দেৱীয়ে সন্তান কেইটাৰ দুখ-দুৰ্গতিৰ কথা ব্যাসদেৱৰ আগত কওঁতে তেখেতে কলে “আই কোনো কোনোৱে কেৱল ধৰ্ম্ম ধৰ্ম্ম কৰিয়েই সন্তান থাকিব

নোৱাৰে। বৰিবৰ মন নাথাকিলেও কোনো এটা সমস্ত তেওঁ পাপ
বামত লিখ হ'ব লগা হয়। কোনোবা পাপী মানুহেও আকৌ এই জগতত
বেরন পাপত লিখ নাথাকে কোনো সমস্ত তেওঁ ধৰ্মৰ ফালে মতি পতি
দি ধৰ্ম বামত লিখ হ'ব লগা হয়। এই দৰেই এই জগতখনত মানুহ-
বিলাকে পাপ আৰু পুণ্য এই দুয়োটা বামতে লিখ হৈ থাকে। কৃত
ধৰ্মৰ ফল প্ৰত্যেকে ভোগ কৰিবই লাগিব। এই বোৱকে চাই কোনো
কথাৰ বাবে বেজান কৰি থাকিব নালাগে।

তাৰ পিচত ব্যগদেৱৰ উপদেশ অনুযায়ী পাণ্ডৱসকলে এবচক্ষা
নগৰীত এজন ব্ৰাহ্মণৰ আশৰী হৈ ব্ৰাহ্মণৰ ভেশৰূপি থাকিবলৈ ল'লে।
ভিক্ষাত পোৱা চাউলপাত মাক বুড়ীদেৱীৰ হাতত দিযেহি। তাৰেই
ভাতপানী বাকি মাৰে লবাইতৰ দিযে আৰু লবাইতে তাকে খায়। এই
দৰেই সিবিলাকৰ দিন যাবলৈ এবিলে। তেওঁলোকে ব্ৰহ্মচৰ্য্য ব্ৰত ধৰি
বাল বটাইছিল।

বকাস্থৰ বধ

এবচক্ষানগৰীত পঞ্চপাণ্ডৱে ব্ৰাহ্মণ বেশেৰে থাকিবলৈ ললে।
গাৱঁপৰা ভিক্ষা কৰি অনা চাউলপাত মাৰৰ হাতত গতাই দিযে আৰু
তাৰে মাৰে বাকি সকলোৰে ভগাই দি খাই বৈ দুখে কষ্টে দিন কটাবলৈ
এবিলে। পুতেকহঁতে ভিক্ষা কৰিবলৈ গলে উলটি নহালৈকে মাকে
চিন্তা কৰি বাটলৈ চাই থাকে। বেতিয়াবা উলটি অহাত পশম বৰা
দেখিলে তেওঁলোকৰ কিবা দুৰ্ঘটনা হ'ব বুলি ভাবি ছট্ফটাই থাকে।

বন্ধা ভাতৰ সমানে এফাল ভীমৰ পাতত দি বাকীখিনি মাকৰে
ধৰি পাঁচোফালে ভগাই খাবলৈ লয়। ভীমসেন বায়ু পুত্ৰ বুলি তেওঁৰ
শক্তি যেনে বেছি তেনেবেছি থাকও পাৰিছিল। বুৰৰ (ডেকুলীৰ) উদৰটি
নিচেই গৰহলেও বহুত বস্তু খালে যেনেকৈ তাৰ পেটটো নভবে তেনে
নুওচে সেই দৰে বুৰোদৰৰ (ভীমৰ) পেটটি দেখাত গৰা হলেও তেনেকৈয়ে
তেওঁৰো খায়মানে পেট নভবে। সেয়েহে তেওঁৰ আন এটানাম বুৰোদৰ

আছিল। এই একচক্ৰানগৰীলৈ আহি ভিক্ষাব বস্ত্ৰৰে ভীমসেনৰ পেট নভৰা হৈ আছিল। দিনে দিনে তেওঁ শুকাই ধোঁনাই যাবলৈ এবিনে আৰু চাওঁতে চাওঁতে চেৰেমা পৰি গ'ল। ভীমৰ এনে দুৰৱস্থা দেখি মানুহ কুতূহী দেৱী আৰু যুৰিতিবৰ অস্ত্ৰৰ দ'লা পৰি গ'ল আৰু বৰ চিন্তাত পৰিল। এদিন ভীমে এজন কুনাৰৰ লগত গৰি বাহি চৰাহাৰি সাজিবৰ নিমিত্তে গৰহিয়াটক কুনাৰ মাটি গোটাই আনি দিলে। কুনাৰেও ভীমসেনৰ কাৰণে এটা বৰ ডাঙৰ মাটিৰ চকু তৈয়াৰ কৰি বানচ স্বৰূপে দিলে। সেইটো চৰকে লৈ ভীমসেন ভিক্ষালৈ গুৱাই যায়। ভীমসেনৰ ৰূপটো আৰু তেওঁৰ হাতৰ চকুটো দেখি গাঁৱৰ লৰা-ছোৱালীবিনাকে হাঁহি মানবদ নোৱাৰে। কাৰণ যেনে মানুহটি তেনে পাত্ৰটি।

এদিন তেওঁত বাহিৰে আন কেজন ভায়েক ভিখাৰ কাৰণে ওলাই গ'ল। সেইদিনা ভীমসেন আৰু কুতূহীদেৱীৰ লগত ঘৰতে থাকিল। অন্য বেলি পিচাত কুতূহীদেৱীয়ে গৃহস্থঘনৰ ঘৰৰ ভিতৰত কলা-কৌৱ কোৱাল শুনিবলৈ পালে। কাৰণটো জানিবৰ নিমিত্তে কুতূহীদেৱী ঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই গৈ দেখে যে বামুণ আৰু তেওঁৰ পৰিয়ালে কালি-কালি কৰাবতলা হৈ আছে।

হাঁ ছমুনিয়াহ কাটি চকুপানী টুকি টুকি লামুণে কৈছে “হায় হত-ভাগিনি। মোৰ কণা নুশুনিলা। বাবে পতি নহৈ তোমাক এই নগৰ এৰি ওচি যাবলৈ কোৱাতো, তুমি যাবলৈ সন্মত নহলা। নোক আৰো উনবি বনা লোনে। ইয়াতে জন্ম লৈছোঁ, ইয়াৰে অনুজ্ঞা পাই ডাঙৰ দীঘল হৈছোঁ—এতিয়া এই ঠাই এৰি কটো যাব ? এই ঠাইতে মোৰ আই বোপাই, বহু বাহুৱ, মিৰিৰ কুটুম সকলোৱে শৰীৰ পেনাইছে। এই ঠাই কেনেকৈ এৰি যাব ?” তুমি মোৰ মহাবাগিনী তুমি নোক কিমান আশ্বৰ্য কৰি আহিলা। পোনা কেইটা তোমাক গুৱাই দি নহৈ নিশ্চয় নহৈ ঘূৰিফুৰে। এনে ধনত নহৈ তোমাক নো কৰা নৰিবলৈ কেনেকৈ এৰি দিব পাৰে। * তুমিয়ে মোৰ প্ৰাণতকৈও বেচি প্ৰিয়। এতিয়া নহৈ নিজকে বচাই তোমাক নৰণৰ বুকলৈ কেনেকৈ দিওঁ ? বিধাতাই আনাৰ এই ছোৱালীকণ অনাৰ চেষ্টাৰ পৰাই দিছে। সৃষ্টিৰক্ষাৰ নিমিত্তে এইটো এটা সত্তা পাত্ৰত লগ দিব লগি। তাইকলো বাক কোৱা সত্তা ঘনৰ বুকলৈ দিয়াই দি পাৰে। * সৃষ্টি ৰক্ষাৰ নিমিত্তে সৃষ্টি কৰাই দিয়া এই কন্যাটোক নৰিবলৈ দিয়াটো অৰ্থৰ্হ হয়। ওঁঠ চেপিলে গাঁৱৰ লোকো এই লৰাটোকো ঘনৰ বুকত পেলুই দিব নোৱাৰে।। উপৰি পুৰুষৰ আৰু অন্নৰ পিণ্ড অধিকাৰী এই পোণকণক বৃত্তাৰ বুকত পেলুই দি আনি কেনেকৈ ভীমট

থাকো ? হাঁস । হাঁস । মোৰ বখালে তুমি তেতিয়া আওলাণ কবিল।
 তাৰ বন আৰু এতিয়া ভোগ কৰিব লাগিব । মই নবিলে মোৰ ল'ৰা
 ছোৱালী কেইটা সংসাৰত জীয়াই থকা অসম্ভৱ । এতিয়া কি কৰোঁ।
 একো বুজিব পৰা নাই । আৰু দেখিছোঁ দুয়ো একেলগে মৰণৰ মুখলৈ
 যোৱাই খেদ: ।”

ব্ৰাহ্মণীয়ে উত্তৰ দিলে “পতিয়ে যি উদ্দেশ্যে পূৰ্ণ কৰিবলৈ পত্নীৰ
 পাণি গ্ৰহণ কৰে সেইটো আপোনাৰ সমল হৈছে । আপুনি মোৰপৰা
 এটি পুত্ৰ আৰু এটি কন্যা পাই দান-পুণ্য দুগোৰো ভাগী হৈছে । মই
 মোৰ ধাৰ শুভিলোঁ । পো-পোৱালিৰ লালন-পালনৰ ভাৰ আপোনাৰ
 ওপৰতে । আপোনাৰ অবিহনে পোনা কেইটাক ডাঙৰ দীঘল কৰি তোলা
 মোৰ পক্ষে অসম্ভৱ । গছৰ চবাই-চিৰিকতিয়ে যেনেটৈ লোকৰ পেলাই
 দিয়া খোৱা বস্ত্ৰৰ আশাত ঘৰৰ মুখত পৰি বৈ থাকে, তেনেটৈ গৃহস্থ নোহোৱা
 তিক্ততা বিলাকেও লোকৰ দ্বাৰা বঞ্চিত হবলৈ নাখোন জীয়াই থাকে ।
 দুৰ্জ্ঞান লোকেৰে ভৰপূৰ এই সংসাৰখনত অকলশৰীয়া ভাৱে অনাথিনী
 তিক্ততাই জীৱন যাপন কৰা বৰ টান কথা । ঘিউসনা দাপোৰ এডোখৰ
 পালে যেনেটৈ কুকুৰ বিলাকে ফালি ছিৰি পেলায় তেনেটৈ দুৰ্জ্ঞানৰ হাতত
 পৰিলে অনাথিনী তিক্ততা মানুহ বিলাকৰো লঘু লাঞ্ছনাৰ সীমা নাইকিয়া
 হয় । এনে অনাথিনীৰ পক্ষে পো-পোৱালি লালন-পালন কৰা এটা
 অসাধ্য কাম হৈ পৰে । পানী নোহোৱা পুখুৰীত যেনেটৈ নাছবোৰে
 ছট্ফটাই থাকে আপোনাৰ অবিহনে এই পোনাৰেইটাবোৰে সেই গতিয়েই
 হ'ব । হেন জানি নোকেই সেই বাফসৰ গৰাহত পৰিবলৈ দিয়ক ।
 স্থানীৰ জীৱিত অৱস্থাত তিক্ততাৰ মৰণ বৰ ডাঙৰ ভাগ্যৰ কথা । এইটো
 শাস্ত্ৰৰো বচন । কৃপা কৰি মোক বিদায় দিয়ক । মোৰ পোনাৰেইটাক বক্ষা
 কৰক । মই মোৰ হেপাহ পলুৱাই সকলো স্নেহ ভোগ কৰিলোঁ । সকলো
 কাম জ্ঞান বিশ্বাস মতে ধৰ্ম্মমতেই কৰি আহিছোঁ । আপোনাৰ সেৱাৰ
 ফল স্বৰূপে মোৰ পুণ্য লোকত বাস হ'ব । প্রভু ! মই মৰণলৈ মুঠেই
 ভয় কৰা নাই । মোৰ অবিহনে আপুনি আৰু এগৰাকী তিক্ততা বিয়া
 কৰাই সংসাৰ কৰিব । বং মনে মোৰ বাফসৰ গৰাহত পৰিবলৈ এৰি
 দিয়ক ।”

গৃহিনীৰ মুখত এই কথাবোৰ শুনি ব্ৰাহ্মণে তিক্ততা মানুহৰ দৰে
 উচুপি উচুপি বান্ধিবলৈ বৰিলে । খোকাখুকি মাতেৰে বুলে “প্ৰিয়ে, হে
 মানিনি, তুমি মোক এনে নিষ্ঠুৰ কথা নকৰা । এনে জ্ঞানী তিক্ততাক
 যি কৰিবলৈ এৰি দিয়ে সি নিতান্ত অধন । এই সংসাৰত সৰ্ব্বভোভাৱে

নিজৰ ধৰ্মপত্নীক বক্ষা কৰি যুৱাটোহে জ্ঞানী লোকৰ বৰ্ভব্য। কোনো কালে কেতিয়াও নিজৰ তিক্ততাক পৰিত্যাগ বৰা উচিত নহয়। তেনাৰ দৰে এজনী নখিনী তিব্ৰতাক বাস্তব হাতত মৰিবলৈ এৰি দিলে ধৰ্মনতে নই পতিত হম।

মাক-বাপেকৰ এনে ধৰণৰ বখা-বতৰাবিনাক শুনি তেওঁলোকৰ কন্যা-টিয়ে মাত দিলে “আই, পিতা, মোৰ কথা শুনক। তাৰ পিচত যি ভাল দেখে কৰিব। সকলো কথা বাদ দি মোকেই মৰিবলৈ এৰি দিয়াটো ভাল কথা হব। মোক বাস্তবৰ গৰাহত পৰিবলৈ এৰি দিলেই আপোনালোক সকলোটি বক্ষা পৰিব। নাৱৰ সহায়ত যেনেকৈ নৈ বিন পাৰ হব পাৰি সেইদৰে মোৰ এই ক্ষুদ্ৰ জীৱনটোৰ বিনিময়ত আপোনালোক সকলোটি এই বিপদৰ পৰা উদ্ধাৰ হব পাৰিব। আপোনালোকৰ হানি হলে মোৰ ভাইটিও নিশ্চয় নৰি যাব। পিতা, আপোনাৰ হানি হলে আনি অনাথ নিৰাশ্ৰয় হৈ অশেষ কষ্ট খাই থাকিব লাগিব। আজি বংশৰ এই বিপদৰ সময়ত পৰিত্ৰাণ পাবলৈ মই লীয়াই আছোঁ। মোৰ প্ৰাৰ্থনা অনুযায়ী কাম কৰিলে মোৰ জন্ম সফল হ’ল বুলি ভাবিম। মোৰ প্ৰবৃত্ত কন্যাগ কামনা কৰি যেন মোক বাস্তবৰ মুখলৈ যাবলৈ দিয়ে এয়ে মোৰ প্ৰাৰ্থনা।”

বৰ্ণমান চেনেহী ছোৱালীটিৰ কথাবোৰ শুনি মাক-বাপেক দুয়োৰে চকুৰ পানী ধাৰাধাৰে বৰলৈ ধৰিলে আৰু দুয়ো তাইক সাবট মাৰি ধৰি চুমা খাবলৈ ধৰিলে। আটাইখনে বন্ধা-কটা বৰা দেখি বেচুৱা লৰাটিয়ে চকু মুকলি কৰি সকলোৰে মুখলৈ চাই ওচৰ চাপি কবলৈ ধৰিলে “পিতা, নাকালিবা। আই কিখনো কালিছা? বাইদেউ তুমিও কালিছা? নাকালিবা।” এইবুলি সকলোৰে কোচে কোচে একোবাৰ বহি সাউং বৰে এবাৰ লব মাৰি শৈ কাঠখৰি এডোখৰ দাঙি লই বৰটক ডাঠ দি গপ্পুগপাই কবলৈ ধৰিলে “তোনালোকে ভয় নকৰিবা, আজি মই এই কাঠখৰিবেই সেই বাস্তবটো নিশ্চয় বধ কৰিম।” নাওমান লৰাটিৰ এনে সবলতাপূৰ্ণ কথাবোৰ শুনি ইমান দুশ্চিন্তাৰ মাজতো সকলোৱে হাঁহি সামৰিব নোৱাৰিলে। এইবৰ স্ত্ৰযোগ পাই কুন্তীদেৱীয়ে মাত দি সুবিলে “আজি আপোনালোকৰ এই দুখ-বেজাৰৰ কাৰণটো কি? মোক দয়া কৰি ভাঙি কওকচোন। মই ডাঠি বৈছোঁ ইয়াৰ যদি কিবা প্ৰতিবাৰ থাকে সেইটো কৰিবলৈ মই বখাগাখে চেষ্টা কৰিম।”

ব্ৰাহ্মণে বনে “আই মাতৃ, আপুনি নো কি কৰিব? কওঁ শুনক,

এই নগরব কামতে এটা বন গুহা আছে। সেই গুহাত এটা অতি সুঠো
 বাসগ পাৰে। তাৰ নাম বকাস্থৰ। সি অতিপাত বনবান। এই নগৰবে
 নবি এই গোটেই দেশখন তাৰ তনতীয়া বনি লৈছে। আৰু তেনে বহু
 হ'ল এই দেশখন তাৰ অধীনলৈ আহিছে। এই দেশৰ প্ৰকৃত বদাজন
 শত্ৰু। তেখেত সম্প্ৰতি বেত্ৰবীৰ নামে এখন নগৰত বাস কৰি আছেগৈ।
 আনাক বশ্য বৰা তেওঁৰ পক্ষে অসম্ভৱ হ'ল। সেই বাসগটোৱে সেই
 গুহাতে থাকি নগৰখনৰ লবা-ছোৱালী, বুঢ়া-মেধা যাকে যেতিয়া মুখৰ
 আগত পায় তাকে গাবলৈ ধৰিলে। এনে উৎপাতৰ কোবত অতিষ্ঠ হৈ
 এই দেশৰ আৰু নগৰব বুঢ়া-মেধা সকলোটি গোট খাই ইয়াৰ এটা স্থব্যৱস্থা
 কৰিবৰ মনোবে বকাস্থৰৰ ওচৰলৈ গৈ জনালেগৈ যে “হে বাসগবাজ,
 এনেদৰে সন্ময়ে অসন্ময়ে শোধপোহ নোহোৱাটোৰ বাসগখনৰ মানুহবোৰক
 যাকে য'তে পায় বৰ বৰি আপুনি ৰাজ্য ধ্বংস কৰা বখাটো উচিত হোৱা
 নাই। এতিয়াবপৰা আমি সকলোৱে যুক্তি কৰিছোঁহঁক যে প্ৰতি সপ্তাহে
 উপযুক্ত পৰিমাণে নগুহ, ভাত, আঞ্জা, লাওপানী, এবোটাটোৰ মানুহ, গাৰী
 টানিৰ পৰা এবোহাল শৰ আৰু শকত চাই একোটা সিহা আপোনাৰ
 ভোজনৰ বাৰণে শৰ্মাভীত ভৰাই পঠাই দিমহঁক। এইবোৰকে ভোক
 গুচাই খাই ৰাজ্যখন বশ্য কৰক।” এই দিহাত বাসগ ৰংমেনে সন্মত
 হ'ল। সেই দিহামতেই আজিও সিহা পাতি চলি আছে আৰু তেতিয়াৰে-
 পৰা এই ধকুৱা বাসগটোৱে আন আন শত্ৰু আৰু বনৰীয়া জন্তু আদিব-
 পৰা এই দেশ আৰু নগৰখন বশ্য কৰি আহিছে।

এই বাসগৰ হাতৰপৰা কোনোবাই বশ্য পাবৰ নিমিত্তে চেষ্টা কৰিলে
 বাসগে তাৰ গোটেই পৰিয়ালৰে ধৰি আনি বৰ বৰি খাই ধৰ। আনৰ
 ঘাই বজাজন এই অধৰনী বাসগৰ হাতৰপৰা আনাক বশ্য কৰিবলৈ
 অক্ষা। বজা যদি নিশৰতীয়া হয় তেন্তে সেই ৰাজ্যত ভিতৰতা হৈ,
 নবা হৈ, আত্মীয় কুটুম হৈ বা বন্ধু-বান্ধৱ হৈ জন্ম লোৱা উচিত নহয়।
 প্ৰজাৰ পক্ষে প্ৰথম বশ্য এজন যোগ্যবান বজাৰ আৱশ্যক। তাৰ পিচতহে
 স্ত্ৰী, পুত্ৰ, ধন, ধান। যোগ্য বজা নহলে এইবোৰ থাকি লাভ কি?
 তেনে এজন যোগ্যবান বজাৰ অভাৱতে আজি আমি এই ঘোৰ বিপদত
 পৰিছোঁহঁক। এই সপ্তাহত সেই সিহাটোৰ লগত আমাৰ ধৰৰ এজনৰ
 পাল পৰিছে। ধনলৈ সলাই আন বাবোৰক পঠাওঁ তেনে সামৰ্থ্যও
 আমাৰ নাই। নিজৰ তিবোভাজনী, লবাটো বা ছোৱালীজনী পঠাই
 দিবলৈ মোৰ প্ৰাণে কোনো পৰ্যোই বৰ নোখোজে। তাৰিছোঁ আমি

আটাই কেইজন প্ৰাণী আৰু বান্ধৱ গুচবলৈ যাওঁ। আমি আটাইকে বান্ধৱে ধাই অস্ত্ৰ কৰক আৰু আমাৰ দুখবোৰে পৰক। এনে দুখৰ কথা কৈ নহৈ আপোনাক আপোনাৰ ইচ্ছানুসৰে কটিলোঁ। টেশ্বৰে সহায় কৰিব পাৰে কিন্তু আমি তাৰো আশা নকৰোঁ।

এই একচক্ষু নগৰীৰ কাহিনীবিলাকত বহুতো বাহ্যিকতাৰ তথ্য ইচ্ছিত আৰু উপদেশ লুকাই আছে।

ব্ৰাহ্মণৰ মুখত তেওঁলোকৰ ঘটনাবোৰ শুনি কুন্তীদেৱীয়ে লবানবিকৈ ভীমসেনৰ গুচবলৈ গৈ তেওঁৰ লগত কিবা যুক্তি পৰামৰ্শ কৰি উঠি আহি কলে, আপোনালোকে ইয়াৰ কাৰণে চিন্তা কৰিব নানাশে। টেশ্বৰৰ কৃপাত এটা উপায় আছে। নোৰ লৰা পাঁচোটা। তাৰে এজন ৰাইলৈ বান্ধৱ গুচবলৈ গিহা লৈ যাব।”

এই কথা শুনি আচৰিত ভাৱে ছাপ মাৰি উঠি ব্ৰাহ্মণে কলে, এনে কথা হবই নোৱাৰে। হাজাৰ হলেও আপোনালোক নোৰ অতিথি। আমাৰ সন্নি আপোনালোক যাব নানাশে।

কুন্তীয়ে কলে “হে হিৰণ্যবৰ, আপুনি সেই বিষয়ে অকণো ভয় নকৰিব। নোৰ লৰাইত বীৰ আৰু মন্ত্ৰ তথা মানুহ। সিহঁতৰ ভিতৰৰ যেই সেই এটায়ে বান্ধৱক বৰিব পাৰিব। আশে পাচে সিহঁতে বান্ধৱ বধ কৰা নহৈ নিজ চকুৰে দেখিহেঁ। কিন্তু আপুনি এই কথা হলে গোপনে ৰাখিব লাগিব, কাৰো আগত ভুলতো প্ৰকাশ নকৰে যেন। আমাৰ আগত কলেই বান্ধৱ নিবন বিদ্যাটি অঞ্চলৈ যাব।” কুন্তীদেৱীয়ে এই কথা কোৱাৰ অৰ্থ এই যে পাণ্ডৱৰ শক্তিৰ কথা কেনেকৈ প্ৰকাশ পালে ‘ইহঁতেই যে পঞ্চপাণ্ডৱ’ সেইটো দুৰ্ব্যোধনৰ চোৰাংচোৱাইতে শুন ধৰি তেওঁৰ কাণত পেলালে কিবা অঘটন ঘটি উঠিব।

কুন্তীদেৱীৰ এনে প্ৰস্তাৱত ভীমসেনৰ আনন্দ আৰু উৎসাহ দুগুণে চৰিল। সন্ধিয়া সন্মত ভাই-ককাই কেইজনে তিস্তা লই ধৰনুৱা হ’ল। ঘৰ পাৰ্বেই ভীমসেনৰ চকুৰে-মুখে এটা অপকৃপ আনন্দৰ চিন ফুটি উঠা দেখা পাই যুধিষ্ঠিৰে ভাবিলে ভীমে নিশ্চয় কিবা এটা সাহসিক কাম সন্মত কৰিবলৈ প্ৰস্তুত আছে। তেতিয়াই পোনে পোনে গৈ বান্ধৱক জ্ঞাৰিলে গৈ “আই, ভীমসেনৰ আজি মুখত ইমান আনন্দৰ চিন কিয়?” কুন্তীদেৱীয়ে তেতিয়া শোটেই বৃত্তান্তটো ভাঙি কলে।

যুধিষ্ঠিৰে কথাখিনি শুনি কলে ‘আই, এইটো কি কাম কৰিলা? এনে এটা নবসাহৰ কানলৈ ভীমক যাবলৈ দিয়াটো যুগুত হোৱা নাই।

ভীমৰ পৰাক্ৰমৰ ওপৰতে ভবণা বাগি আনি নিশ্চিত হৈ আহোঁক। ভীমৰ এই পৰাক্ৰমৰ ওপৰতে ভবণা বাগি ভবিষ্যতে বেতিয়াবটৈৰ দুৰ্য্যোদনে নাটি গিয়া বাহ্য মূৰাই লবলৈ আশা কৰি আহোঁক। এওঁৰ সহায়তে জতু-গৃহন পৰা নিকৃতি সম্ভৱ হৈছে। এই ভীমসেনৰ ওপৰতে আমাৰ বৰ্তমানৰ সহায় আৰু ভবিষ্যতৰ আশা ৰাখো, তেওঁৰ জীৱনটো এইদৰে সফলপন্ন কৰা ঠিক হোৱা নাই। নানান দুখ আৰু শোকে-তাপে তোমাৰ বুদ্ধি হত হোৱাত হে এনে কথা দিচা যেন পাইছোঁ।

যুধিষ্ঠিৰৰ কথা শুনি কুন্তীদেৱীয়ে গহীন হৈ কলে “বাচোঁক, এই ব্ৰাহ্মণৰ ঘৰত আশ্ৰয় লৈ আনি অতদিন স্নেহেৰে কটালোঁক। মানুহ হৈ জন্ম ধৰি উপকাৰৰ প্ৰত্যাশকাৰ কৰাটো একান্ত বাঞ্ছনীয় আৰু বৰ্ভব্য বুলি ভাবোঁ। ভীমৰ পৰাক্ৰমৰ কথা নই ভাববৈ জানো। তুমি তিননানো শঙ্কা নকৰিবা। বাবনাবতৰ পৰা আমাক সকলোৰে বশ্য কৰি অনা সেই ভীমসেনৰ শক্তিৰ ওপৰত নোৰ হলে সন্দেহৰ অকণো থন নাই। আৰু আমাৰ এই দুদ্ধিমৰ আশ্ৰয়দাতা ব্ৰাহ্মণ পৰিয়ালটিকো তেওঁলোকৰ বিপদত সহায় কৰাটো আমাৰ নিত্যন্ত বৰ্ভব্য।”

কুন্তীদেৱীৰ কথা বজিল। পিচদিনা নগৰীয়াসকলে মাংস, ভাত, মদ আদি গিৰাৰ সকলো যোগাৰ লৈ বানুণৰ ঘৰ ওলালহি। আশৰ দিহানতে এখন গৰখাঙীত সকলো যোগাৰপাতি ভৰাই লৈ ভীমসেনে নিজেই গাড়ী চলাই ৰাক্ষসৰ গুহালৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে। চোলে উগৰে নানা বাদ্য বজাই বিছুমান নগৰীয়াই ভীমসেনৰ অলপদূৰ আশৰচাই থৈ গুচি আহিল। বাকীছোৱা বাট ভীমসেনে অকলে গাড়ী চলাই গল গৈ। ওৰে বাটটো বেৰল মৰা মানুহৰ নুৰ, চুলি, তেজ, ছিগা হাত, ছিগা ভৰি ইত্যাদিবিলাক ভীমৰ চকুত পৰি গৈছে। হেঁপাহ পলাই কাউৰী, শগুন আদিয়ে বহি বহি সেইবোৰ খাই থকা দেখি গৈছে। ভীষণ দুৰ্গন্ধও পাই গৈছে। গুহাৰ ওচৰ পালেই ভীম গাড়ী বন্ধাই নামিল আৰু বেণাৰেণিটৈ সিধাৰ থাৰ পৰা বস্ত্ৰবোৰ নোবোৰা-নোবোৰে খাবলৈ ধৰিলে। ৰাক্ষসৰ লগত যুদ্ধ কৰোঁতে কেনেবাকৈ বস্ত্ৰবোৰ ছিটিবি পৰি নষ্ট হব আৰু ৰাক্ষসক বধ কৰাৰ পিচত কেনেবাকৈ সেইবোৰ বেয়া হব পাৰে বুলি ভাবি ভীমে সেইবোৰ আশতে ৰাই অস্ত কৰিবলৈ লাগি গল।

সিধা অহা পলম হোৱা যেন দেখি ৰাক্ষসে খঙে বিঘে চাৰিওফালে টেলেকা টেলেকা বৈ চাওঁতেই গুহাৰ মুখত গাড়ী এখনৰ ওপৰত বহি ভীমে গিৰাৰ বিস্তৰিলাক খাই থকা দেখা পাই ৰাক্ষসৰ খং তিনিগুণ চৰি

দ্রোপদীৰ স্বয়ম্বৰ

একচক্ৰা নগৰীত পাঁচ পাণ্ডৱে ব্ৰাহ্মণ বৈশেবে হৃদ্যকপ ধৰি ব্ৰাহ্মণৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ, নীতি-নিয়ম পালন কৰি গোপনে থাকিবলৈ ললে। সেই সময়ত পাৰ্শ্বাল দেশত ভ্ৰপদ বজাই তেওঁৰ নিজৰ জীয়েক দ্রোপদীৰ স্বয়ম্বৰ পাতিবলৈ যো-জা কৰিলে। দান-দক্ষিণা আৰু স্বয়ম্বৰ সভাৰ উৎসৱ দৰ্শনৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰি একচক্ৰা নগৰৰ ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিতসকলেও স্বয়ম্বৰ সভাত যোগদান কৰিবলৈ মন মেলিলে। তেওঁলোকৰ মুখে দ্রোপদীৰ স্বয়ম্বৰ কথা শুনি পাঁচ পাণ্ডৱৰো সেই সভাত যোগদান দিবৰ মন প'ল। এই কথাৰ গম্ভেদ পাই কুন্তীদেৱীয়ে যুৰিদ্ধিবৰ মাতি আনি বলে “আনি এই নগৰত ভালেদিনো কটালোহঁক। একে ঠাইতে সৰহ দিন থকা উচিত নহয়। পাকাল দেশখন বৰ মনোৰম বুলি শুনিছোঁ। এই নগৰৰ চুক-কোণ, হাবি-বন, ফুল-জল সকলো আমাৰ দেখা হৈ পৰ। চোৱাৰে চাই থাকিলে আমনি লাগে। ভিন্দাৰ বয়-বস্ত্ৰেও লাহে লাহে অবুশান হৈ আহিছে। গতিকে এভোখৰ নতুন ঠাইলৈ যোৱাটোহে মই ভাল বুলি ভাবোঁ। পাৰ্শ্বাল ৰাজ্যতে আনি স্নেহেৰে কটাৰ পাবিন যেন লাগিছে। তালৈকে যাওঁহঁক ব'লা।”

সাংসাৰিৰ কথাবিলাকত কুন্তীদেৱী আনতকৈ কম জ্ঞানী নাছিল। তেওঁ লৰাহঁতৰ মনৰ কথা বুজি গিহঁতে গছোচ কৰা কথাও কুন্তীদেৱীয়ে নিজৰ বোধশক্তিৰ বলেৰে আগতে নিজেই কৰ পাৰিছিল।

স্বয়ম্বৰ সভাত যোগদান দিবলৈ ব্ৰাহ্মণসকল দলে দলে পাকাল ৰাজ্যৰ ফালে খোজ ললে। পঞ্চপাণ্ডৱ আৰু মাক কুন্তীদেৱীও তেওঁলোকৰ পিচ ললে। বহুদিন এবোৰাহে খোজ কাঢ়ি তেওঁলোক ভ্ৰপদ বজাৰ সেই মনোমোহা নগৰখন পালেগৈ। নগৰখনৰ আৰু বজাৰ কাৰেও ঘৰৰ বেহ-কপ চাই তেওঁলোক মোহিত হ'ল। নগৰ পালেই তেওঁলোকে এজন কুমাৰৰ ঘৰত আনহী হৈ থাকিবলৈ ললে। সেই পাকাল নগৰতো তেওঁলোকে ব্ৰাহ্মণৰ নীতি-নিয়ম পালন কৰিয়েই কাল কটাবলৈ ধৰিলে। তেওঁলোকৰ অ'চল পৰিচয় সেই ৰাজ্যৰ প্ৰজাসকলে কোনেও তথা নাছিল।

হেৰণ্‌চৰ্খা আৰু ভ্ৰপদ বজাৰ ভিতৰত থকা আগল ৰাজসিংগৰ মীনংগা এটা হৈছিল যদিও ভ্ৰপদ বজাৰ পেটে পেটে হোখৰ ওপৰত থং নাৰ যোৱা নাছিল। সেই কাৰণেই হবনা ভ্ৰপদ বজাৰ মুখমণ্ডলত

সন্মান এটা চিত্তাৰ বেথা পৰি থকা দেখা গৈছিল। তেওঁৰ পেটৰ কথা আছিল যে তেওঁৰ জীবেকক পাৰ্ব্যমানে অৰ্জুনৰ হাতত সমৰ্পণ কৰিব। সেইটো কৰিব পাৰিনেই দ্রোণাচাৰ্য্যৰ আগৰ বৈবী ভাবটোও কনি আহিবৰ সম্ভৱ। তাত বাতো কেতিয়াবা যুদ্ধবিগ্ৰহ লাগিলে তাত তেওঁৰ সন্মান বাঢ়িব। কিন্তু বাৰণাসত পান্ডৱসকলৰ মৰণৰ বাতৰিটোৱে ভ্ৰূপৰ বচাক সন্মান শোকাবুল কৰি থৈছিল। লোকৰ মুখে তেওঁ এই কথা শুনিছিল যে পান্ডৱসকল নৈৱৰ্থমে ছত্ৰ-গৃহৰপৰা সাৰি গৈছে। এই বাতৰিটো পাই তেওঁৰ অন্তৰত এটা স্তীৰ্ণ আশাৰ সৰাবো হৈছিল।

স্বৰূপৰ সভাৰ বতৰখন খৰ আভঙ্গবাবে শাস্ত্ৰসম্ভা কৰি বিতৰ্পন কৰি তোলা হৈছিল। বাহুবোঁৱৰসকল আৰু আন অতিথি অত্যন্তসকল ধাৰিবৰ নিমিত্তে মণ্ডপৰ চাৰিওকাষে ধুনীয়াকৈ সৰু সৰু বাঁহৰ সজা হৈছিল। চকুত লগা বাহুবনীয়া দৃশ্য আৰু হৰেক বকনৰ বং-বেনানিৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। একেৰাহে চৈধ্য দিনলৈ এই উৎসৱ চলিছিল।

স্থিতিহি সকলো দানবপৰা আহি সভাঘৰত লোকসকল বহাৰ পিচত ভ্ৰূপৰ বজাই সকলোৰে আগত উপস্থিত হৈ জনালে “সভাঘৰত এখন বিৰাটকাৰ ধেনু আছে। সেই ধেনুখন ভিৰাই লৈ তাত গুণ লগাই ওপৰত ঘূৰি থকা চকুবিৰ সোঁদাৰ দুকাঠাইলি কাঁড় সৰুকাই তাৰ ওপৰত আঁৰি গোৱা গোপোৱানী লক্ষ্যবস্তুটো যেনে বিক্ৰি পাৰিব, তেওঁই মোৰ কন্যাৰ পাণি গ্ৰহণ কৰিব পাৰিব।”

চৌদিশৰপৰা বহুতো যুঁচক বীৰ পুৰুষ আহি স্বৰূপৰ সভাত যোগ দিছিল। বৃতৰাষ্ট্ৰৰ লৰাইঁত, কৰ্ণ, শ্ৰীকৃষ্ণ, শিশুপাল, ছৰ্যাসন, শল্যকে আদি কৰি শই শই বজাসকল গোটখাইছিলি। স্বৰূপৰ সভা চাবলৈ বুলি দ্ৰুপদেপু হেলোদ্ৰুপদেপুকে প্ৰত্যেককো আহিছিল। সাগৰৰ চৌত উঠা গৰ্হীন শব্দৰ দৰে মানুহৰ ৰোলৈ সভা স্বৰত গুণগনি উঠিছিল। হৰেকবকনৰ বাল্য যন্ত্ৰ আৰু দাত্তনিক শব্দ শুনা গৈছিল। বোঁৱৰপৰা নামি আগে আগে বাট দেখুৱাই ষ্ট্ৰলুগ্ন সভাঘৰীত উপস্থিত হ’লহি। পাচে পাচে হৰিহাৰিত হৈ, ধুনীয়া বনকৰা কাপোৰ পিন্ধি, হৰেক-বকনৰ অন্তৰ পাত্ৰিৰে সাজিত হৈ, ধুনীয়াকৈ খোপা বন্ধি, দুগৰি হাবাবে মন্থনীয়া হৈ, সৌন্দৰ্য্যৰে ভৰপূৰ মুখখনি লৈ দ্রোপদী হ’লৈ পিঠিবপৰা লাহে লাহে নামি নামি এখাৰি হাতত লৈ কন্যাৰ খেজত সভাৰ মাজলৈ লাহে লাহে সোমাই আহিল। সভাৰ কপকোঁৱৰ বীৰসকলৰ ফালে চাই চাই দ্রোপদী কেনীৰ তলত থকা আচুতীয়া আসনত বহিলগৈ। হোতা

সকলে মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰি অগ্নিত আহুতি প্ৰদান কৰিলে । স্বস্তিৰচক্ৰৰ অন্তত ৰাজনা আদি বহু হোৱাত ধুষ্টদুশ্মই ভনীয়েক দ্ৰোপদীৰ হাতত ধৰিলে সভাধৰত যিদি সভাস্থ বীৰসকলৰ ফালে চাই গহীন মাতেৰে ক'লে “সমজুৱা বীৰ সকল, অনুগ্ৰহ কৰি শুকৰ । এয়া ধেনু বাঁড, সোৱা ওপৰত লক্ষ্য বস্তু । ওপৰত ঘূৰি থকা চৰণৰি মাছৰ স্কন্ধটাইদি পাঁচনুখীয়া বাঁড এপাত মাৰি উচচৰংশৰ ৰূপবান বনবান যি জন পুৰুষেই সোঁ ওপৰত ওৱনি থকা লক্ষ্য বস্তুটি নিৰ্দ্ধিৰ পাবিব তেৱেঁই মোৰ মাদৰী ভনীটিৰ ধৰ্মপত্নী ৰূপে লাভ কৰিব পাবিব । এই বখা ধুকপ নুনি ভানিব ।”

ধুষ্টদুশ্মই তাবপাচত দ্ৰোপদীৰ নগতলৈ সভাস্থ বীৰসকলৰ প্ৰত্যেকৰে নগত পৰিচয় কৰি দিবলৈ ধৰিলে ।

অৱশেষত কেইবাগৰাবীও প্ৰখ্যাত বীৰ ৰাজকোঁৱৰে এজন এজন বৈ উঠি গৈ বেনুত গুণ লগাবলৈকে অপাৰণ হৈ বাঢ়ত তলনুৰ বৰি উনটি গৈ নিজৰ নিচৰ আসনত বহিলগৈ । জান কি শিশুপাল, শ্যাম, তৱাসক আৰু দুৰ্য্যোধন আদি মহাবীৰ, সকলেও ধেনুত গুন লগাবলৈকে অপাৰণ হ'ল ।

তাব পিচত মহাবীৰ বৰ্ণক আগবাঢ়ি উঠি অহা দেখি সভাৰ সকলোৱে মনে মনে ভাবিলে “ঠিক, এওঁ নিশ্চয় ভৱভাভ কৰিব পাবিব ।” কৰ্ণই প্ৰাণ টাকি চেঠা কৰি অন্যপৰ বাদৰ্থে বেনুত গুণ লগাবলৈ অপাৰণ হ'ল । সভাৰ সকলোৱে এই কথাটো চমকু খালে । কেউফালে কোণাল উঠি । লাহে লাহে কোণাল শান কটাত ব্ৰাহ্মণ সকলৰ মাহুৰপৰা এজন তেজীগান পুৰুষ উঠি আহিল ।

ব্ৰাহ্মণৰ বেশৰি থকা অৰ্জুনৰ উঠি অহা দেখি সভাৰ মানুহ আশে কোণাল উঠিল । ব্ৰাহ্মণ সকলৰ মাজতো তৰ্ক-বিতৰ্ক শুনা গ'ল । কোনোৱে উচটাই দিলে, কোনোৱে আগভেটা দিবলৈ ওৱাল । একোজন ক'লে “ইঃ, বৰ্ণ, শৰ্মা আদি নামজনা বীৰ সকলে যিটো কথাত অপাৰণ হ'ল তেনোৱো কোন আনো বুদ্ধিছীৰি এজন ব্ৰহ্মজদীয়ে দৰিদ্ৰলৈ ওঠাইছে ? ব্ৰাহ্মণ মহাত্মৰ কবৰ আৰু অপমানৰ বাহিৰে আন এশো লাভ নহব যেন লাগে ।” কোনো কোনোৱে ক'লে “হ্যা, এওঁক হলে সেওঁত নিশ্চয় মৰী হব যেন লাগিলে । তেন্তহ আৰু বৈৰ্য্যৰ লক্ষণটো চাই এওঁ দৰিদ্ৰৰ অশাস্তা স্পন্দ কৰিব পাবিব যেন মনে ধৰে । শৰ্মাৰিও সকলৰ লক্ষণ দেখেই থকা যেন তেনেকিলেও ব্ৰাহ্মণৰ অহতঃ ক্ৰোধেৰা মনোঃ ভণ

লেন লাগিছে ! হেন আমি এওঁৰ কাৰা দিয়া উচিত নহব ।” এইদৰে
শাস্তিৰূপে বৰি শোভিত ব্ৰাহ্মণ গন্যে সেই ব্ৰাহ্মণ বেণী অৰ্জুনৰ আশীৰ্বাদ
কৰি বানত আগবাঢ়িলে মত দিলে ।

অৰ্জুনে কেনুৱাঁড়লৈ কাম চাপি ধুটাসুন্দৰ হবিলে “হে শত্ৰুৰাৱ
এই বেণুত শুণ লগাবলৈ ব্ৰাহ্মণৰ অস্তিত্ব আছেনে নাই ?”

ধুটাসুন্দৰে ততালিকে মাত দিলে “ব্ৰাহ্মণ শিৰোনামি, ব্ৰাহ্মণ, ক্ষত্ৰি,
বৈশ্য, শূদ্ৰ যেনে নহওক তেওঁ যদি বেণুত বাঁও লগাই লম্বা ভেদ কৰিব
পাৰে তেন্তে সেইটোৱেই মোৰ মহোদৰা দ্রৌপদীৰ স্বামী হব, এই কথাত
তিনবানো সন্দেহ নকৰিব । মোৰ প্ৰতিজ্ঞা বেতিয়াও ভাঙ হব নোৱাৰে ।

ব্ৰাহ্মণ বেণী অৰ্জুনে মনে মনে নাৰমণক বান্ধা কৰি বেণু হাতত
তুলি লৈ গহফে শুণ লগাই ললে । তৰ পিচত হাঁহিমুখে পৰমুখী বাঁও
পাত চৌৱাই লৈ ঘূৰি থকা চকৰিৰ দুৰাশইটি সৰকাই দি ওপৰত থকা
লম্বা বটনি বিহি থকাই আনি বগ্নেবৰ ম’চ নজিয়াত পেলাই সকলোকে
তবধ লগালে । সকলোৰে মাজত বৰ কোলাহল উঠি পৰিল । লগে লগে
চানিউমালে বাস্যবন্ত দিনাক বাছি উঠিল । মাসলিক মন্ত্ৰ আৰু উৰণিৰ
শউৰি উঠি গোটেই তোলপাৰ লাগি গ’ল ।

ব্ৰাহ্মণৰ ভেগচন ধৰা অৰ্জুনৰ বিষয় মাজত সভাৰ ব্ৰাহ্মণ নওনীয়ে
নিচৰে বিচয় বুলি ভাবি আনন্দত উজাৱল হৈ নিদৰ নিদৰ গাঁৱ কাপেৰ
ওপৰলৈ চলিয়াই চলিয়াই নাচিবলৈ ধৰিলে । সেই সন্ধ্যাখিনিৰ ভিতৰত
মজানওপত হোৱা আনন্দ কোনাহন বৰ্ণনাভীত । দ্রৌপদীও যেন নতুন
সাজেৰে সজ্জিত হৈ উঠিল । হাঁহিভৰা মুখেৰে উৰনি আৰু শয়ধুনিক
মাজত অৰ্জুনৰ সন্মুখলৈ গৈ বৰমানা পিন্ধাই দি তললৈ সৰি ব’ল । নাম
কুন্তীদেৱীক এইহেন শুভ সংবাদটো তপতে তপতে দিবলৈ বুলি ঘূৰিভিৰ,
নতুন আৰু গহফেৰে ততাতৈয়াকৈ ধোৱা দি কুন্তীৰ ঘৰ পালেগৈ । ক্ষত্ৰিয়
ৰাজবোঁৱৰ সকলৰ দ্বাৰা কেনেবাকৈ অবচন ঘটাব আশ্ৰয় কৰি ভীমসেন
মজাধনীতে আনন্দলৈ চাই নগে নগে বহি আছিল ।

ভীমৰ আশঙ্কা গঁচাত পৰিণত হ’ল । ৰাজবোঁৱৰ সকলৰ মাজত
ভাৰ্য্যক হনপুন লাগি উঠিল । কোনো মনে কলে বোনে ‘স্বপ্নৰ মজাৰ
প্ৰকাৰ ব্ৰাহ্মণ সকলৰ মাজত প্ৰচলিত নাই । ক্ষত্ৰিয় ৰাজবোঁৱৰ সকলৰ
লগত বিয়া সোমাবলৈ মন নাছিল যদি বিয়া নকৰাই চিত্তাচুইত ছাপ দিয়াই
উচিত আছিল । কেনেকৈ এজন ব্ৰাহ্মণ মজানে এই কন্যা পাৰ পাৰে ?

স্বয়ম্বৰ প্ৰথা যাতে বন্দাপৰে আৰু ধৰ্ম্মও বন্দা হয় তদৰ বাবে এই বিয়া ভাদ্ৰি দিয়াত সবলোকে যি কোনো প্ৰকাৰে চেষ্টাকৰা উচিত ।” এই বখা লৈয়েই সভাৰ মাজত আলৌ তুলু লোচাল লাগিল । চবুৰ নিনিষতে ভীমসেনে একেজাপে গৈ গোটি গছ এডাল শিপানে সৈতে উভালি আনি ভাল পাত বোৰ হাতেৰেই ভাদ্ৰি মোহাবি লাগুটি এডালৰ নিচিনাৰে নুহিমানি ধৰি বান্ধত পেলাই লৈ সভাৰ মাজত থিয় দিনেগৈ । দ্ৰৌপদীয়ে ভয়তে কোঁচ-মোছ খাই অৰ্জুনে পিদ্ধি থকা পহুচান ভোখৰ এটা চুবত খানোছ নাৰি ধৰি ননে ননে থিয় দি ব’ল ।

শ্ৰীবৃষ্ণ, বনবান, আৰু আন আন সন্তান সভাসদসবলৈ তৰ্জ্জন গৰ্জ্জন কৰি ফুৰা বাজ বোঁৱৰ সবলব শাস্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে । অৰ্জুনে সেই ঢেগতে দ্ৰৌপদীৰ হাতত ধৰি কুনাৰ পঁজাঘৰত বাটলৈ চাই বৈ থকা নাৰৰ ওচৰলৈ লৈ গ’ল ।

ভীম আৰু অৰ্জুনে দ্ৰৌপদীৰে সৈতে সভাসল এৰি গুচি যোৱাত বৃষ্টদ্যুম্নই হাতত গাৰে ভৰিত গাৰে তেওঁলোকৰ পিচ ল’লে । সেইদৰে গৈ তেওঁলোকৰ থকা বহা, ধৰবাৰী চাই চিন্তি ঘূৰি আহি পিতাৰক সবলো বৃত্তান্ত কলেহি—“পিতা, মোৰ ননে ধৰিছে এওঁলোক নিশ্চয় পক্ষ পাওৱেই হ’ব । অলপো সন্ধোচ নকৰি দ্ৰৌপদীয়ে সেই ব্ৰাহ্মণ বেশী বীৰজনৰ উৰণৰ পহুচানখনত খানোচ নাৰি ধৰি গুচি গ’ল । নই আঁৰে আঁৰে তেওঁলোকৰ পিচ লৈ সবলো চাইচিন্তি আহিছোঁ । তেওঁলোকৰ থকা পঁজা ঘনটোত এগৰাৰী তেজীমান তিকতা মানুহ দেখা পালোঁ । তেখেত নিশ্চয় কুত্ৰীদেৱীয়েই হ’ব ।”

অপদবচনৰ নিমন্ত্ৰণ পাই কুত্ৰীদেৱী আৰু দ্ৰৌপদীক লগত লৈ পক্ষপাণ্ডৰ নাজ বাৰেঙত উপস্থিত হনগৈ । অপদ বহাই তেওঁলোকৰ প্ৰস্তুত পৰিচয় শোৱাত ধৰ্ম্মৰাজ যুনিষ্ঠিৰে ক’লে “আনিবেই পক্ষপাণ্ড । বৰ্ত্তমানে আমি পাঁচো ভায়ে আপোনাৰ কন্যা দ্ৰৌপদীক বিয়া কৰিবলৈ সন্মত কৰিছোঁহঁক ।” তেতিয়া এওঁলোকৰে পক্ষপাণ্ডৰ বুঢ়ী ঠিৰাংলৈ ঢালি অপদ বহাই বৰ অমনদ পালে । মনতে ভাবিলে “হোণাচাৰ্য্যৰ শত্ৰুতাৰ দম্পৰ্কে মোৰ আদা এৰো চিন্তা নাই । বীৰ অৰ্জুনক আতি নই গৌৱাই পালোঁ ।” কিন্তু যুনিষ্ঠিৰৰ নুগত পাঁচোজন ভায়েকে দ্ৰৌপদীক বিয়া কৰাব এই কথা শুনি ননে ননে ঘৃণা বোধ কৰিলে ।

বগাটো কি নুবুজি বাধ্য হৈ অবিদে "এইটো আকৌ কেনে ধৰণৰ কথা ? এনে আচাৰ দেখোন সকলোপিনৰপৰাই ধৰ্মবিৰোধী আৰু সমাজ বিৰোধী কথা । এনে ধৰণৰ পাপ কথা আপোনাগোন্ধৰ মনত কেনেবৈ খোলাবলৈ পালে ?"

তেতিয়া যুৰিষ্টিৰে বহাৰু বুদ্ধনি দি ক'লে "মহাবাহু, ফনা কৰিব । আমাৰ পাচোঁজন ভাই ককাইৰ ভিতৰত এই কথা বহা আছিল যে যেয়ে যেতিয়াটো যিটো বস্তু পাব তাৰে পাঁচোঁভায়ে সমানে ভাগ কৰি ভোগ কৰিব । যেন নিপন্থৰ মনৰত এবেনগে ধাক্কাতে আমি এনেবৈ কথা বাকি লবলৈ বাধ্য হৈছিলোঁ । বোনো পৰ্য্যেই এই প্ৰতিজ্ঞা উদ্ধ কৰা উচিত নেদেখোঁ । আমাৰ মাতৃদেৱীয়েও এই কথাত সন্মতি দিছে ।"

শেষত ভ্ৰপদৰপৰাই ক'লে "বাক আপুনি, কুটীদেৱী, বৃষ্টানু আৰু ছোপনীয়ে এই কথাত যেতিয়া সন্মতি দিছে তেখেত সেই দৰেই কান হ'ব ।" কথাটো ওচি তেতিয়া গণ্যমান্য সকলোৰ এই প্ৰস্তাৱত সন্মত হ'ল । শুভাকাংক্ষী শুভকাৰ্য্য সূচাবল্যপে সম্পাদন হ'ল ।

ইঙ্গপ্ৰস্থ

প্ৰধান সন্ত কুটী ছোপনীৰ স্বগ্ৰহণৰ বাতৰি ইষ্টিকাৰ পাতেটে । নিবুদ সেই বাতৰিত বা আনন্দ পাট বেগাবলগিকৈ গৈ বৃষ্টাটোৰ আগত বহিলে সি ক'লে "বলই দেউ, আমাৰ কুৰবংশৰ এতিয়া শক্তি বৃদ্ধি হ'ল । ভ্ৰপদ সন্তাৰ কুটীক আনি এতিয়া সন্তা বোৱাৰী পালে । আমাৰ দিন ভাবলৈ আহিছে ।"

কুৰুগ্ৰহণৰ স্বগ্ৰহণৰ মন্ত্ৰত উপস্থিত আছিল । ছোপনীৰ তেঁতলৈ-
ত কৰিষ্য নিবুদৰ সন্ধানপৰা এনে অনুমান কৰি পুৰা শেহত অৰ বহু-
নত আনন্দত অসীম হৈ পৰিছে । নিবুদৰ সন্তাৰ বহিৰা 'একা নিবুদ,
আমাৰ দিন মন্ত্ৰাটোৰ ভাৱলৈ আহিছে । শিষ্ট এতিয়া ছোপনীৰ শীৰ্ষ
অসীম সন্তা । উপস্থিত ভাৱে কুটীক সন্তাৰ অসীম অসীম
দিয়া সন্তা ।"

কুটী নিবুদ অচল কথাটো উচি ক'লে— ভ্ৰপদৰ পাতেট

মন্দম তীমাই আছে । অতুনেই দ্রোপদীর লাভ করিছে । পঞ্চপাত্রে
শাস্ত্রমতে মহোচ্চারণ করি দ্রোপদীর পাণি গ্রহণ করিছে । সম্প্রতি তেওঁ-
লোকে সুভী স্ত্রীকে সৈতে অশ্রমবাসে বাবেওত স্থগেবে বান পটাইসে ।”
বিদুবর এনে দূতীয়া কথানোর শুনি অরু ধৃতবাহুর বেতাবত ঠাই নাইদিয়া
হ’ল । কিন্তু মনর দুখ মনতে লুকাই রাখি ক’লে “ভাট বিদুব, ত্রোনার
বখাত বর সম্ভোষ পারো । মোর নবমর পাওরহঁত তীমাই আছে ?
তুইত পুরি মরিন বুলি মিছাতে বর শোন করিছিলো । হওক তেওঁ, ত্রোনার
মুগত আশি এই আনন্দ সংবাদ পাই নই অস্তবত বর আনন্দ লাভ করিনো ।
অপদ সুর্য্যী আমার বোরানী হৈছে ; ই অতি মন্দমর কথা ।” এই ব’ল
লৈ তেওঁ যেন গচাটকেনে বর ভাল পাইছে এনে ভার বাহিনত দেখুয়ালে ।

হতু-গৃহবপল গারি গৈ অজ্ঞাতে এবছর বান হাবিনে বনে কটাই
পাওরসকলে দ্রোপদীর লাভ করিলে, আকৌ তার পিচত অপর মন্দম
বাবেওত থাকি গাত বর শক্তি নচাই নৈছে এই কথা অনুমান করি দুর্বো-
ধনর ঋঃ দুওণে চরি উঠিল ।

দুর্বোধান আক দুঃশাসন দুয়ো শবুনির ওচরটল গৈ আনন তিনন
কৈ ক’লৈশৈ “নামা, আমার বর ভনব কথা হ’ল । পুরোচনর ভদমা
করি আমার সর্বনাশ চপাই লনো । আমার সবলো চেঠা বিফল হ’ল ।
মহাশত্রু পাওরহঁত আমাত বৈ বেছি কর্দ-পটু । ভাগ্যস্রেরীও তেওঁলোকর
প্রতি প্রসন্ন যেন দেখিছো । তেওঁলোকলৈ যমো নাই হবনা । বৃষ্টদুয়
আক শিখণ্ডী তেওঁলোকর ফলায়া হ’ল । আশি এতিয়া কি করিব পারো ?

কর্ণ আক দুর্বোধান দুয়ো লগলাগি অরু ধৃতবাহুর ওচরটল গৈ
বলে “পিতা, আপুনি ‘এতিয়া আমার দিন ভাল’ বুলি বিদুবর আগত
প্রকাশ করি বৈছিল নহয় । কিন্তু পাওর সকল আজি আমার দেখা দেখি
শত্রু । শত্রু বিলাবর বন বুদ্ধি বাচি গ’লে আমার পক্ষে বেনোটক ওত
হব প’বে ? নিশ্চয় তেওঁলোকে আমার নাশ করিবলৈ চল চাই থাকিব ।
তেওঁলোকর নাশ করিবলৈ বন্য আমার সকলো চেঠা অথলে গ’ল । এই-
বোর বাবণতে আমার আক বিপদর আশঙ্কা বাচিহে গৈছে । এতিয়া
যি বোনো প্রভাবে শত্রুক বিনাশ করিবই লাগিব । সেয়ে নহলে উাটি
আমার যে বিনাশ অনিবার্য এই কথা ধুকপ । এই বিষয়ে আপুনি এতিয়া
চিন্তা করি আশঙ্কর বিপদবপবা উদ্ধারক পন্থা উলিয়াওক ।”

ধৃতবাহুই উত্তর দিলে “নাহা, তুমি যি ক’লা সেইটো ঠিক কথা ।
কিন্তু আমার গোপন আশোচনার কথানোর বিদুবর বাণত পেলোতা যুওত

নহা। সেই গতিতেই বিদ্যুৎ আশ্রয় সেইসঙ্গে কৈজিনে। বর্জ্যমানে
হি কল। বর্জ্যমানে গেলো। তেমনোনে মনোচনা সবি মোক বোঝাই।”

দুৰ্য্যোধনে ক’লে “শিখা, মোক বুজি হত হৈছে। মনোচনা
ক’লে নই চৌশিখা আশ্রয় সবি অ’হিছে। চিহ্নাত মোক গতি গেলিছে।
মোনে সখাত্তে মন সবি সবি সবি পলা নাই। এটা কথা ভাবি গেলো
যে ‘পঞ্চপাণ্ডব আশ্রয়’ই ন হৈছে। নাকি মনোচনা নহা। নাকি আশ্রয়
সুখীৰ কথা সেইসঙ্গে নাকি ভাই ভাই দাখিলা এখন লগাই চাব বুজিছে।
তেমনোনে মনোচনা শক্তির সখাত্ত প’ৰিছেই আশ্রয় মনোচনা সবি
হব বুজি ‘মনোচনা’ ক’লে। হৰণ বলাব ভালেমান ধনবত্ৰ দি তেওঁ
দি মোনে একাধ হাত কবি আশ্রয় সখীয়া সবি নব প’ৰিছেই আশ্রয়
উল্লেখ্য শিখি হব বুজি বিখ্যাত ক’লে। ‘পঞ্চপাণ্ডব তেওঁ কন্যাক
বিবাহ ক’লে’ এইটো কথাৰ বাহিৰে তেওঁ আশ্রয় বহু ভাৱে হাত ক’ৰিবলৈ
আশা ক’ৰিব পাৰে।। অ’বলৈকে অগাধা মনোচনা মনোচনা হব।”

দুৰ্য্যোধনে এই কথাত ক’লি পেলাই ক’লে, “মোনে এই
ব’খ’বোৰ একেধাৰে আপচু।”

দুৰ্য্যোধনে সেইকথালৈ আশ্রয় ক’লে আশ্রয় ক’লে মনোচনা,
“পঞ্চপাণ্ডব এইখিনি পাই যাতে বাস্তবত ক’ৰিবলৈ মোকাবে, তাৰ
বাবে আমি মনোচনা উপায় উদ্ভাবন ক’ৰিব লাগিব। আমি ইয়াৰে
ভালেমান শ্রমণ পণ্ডিত পঞ্চাননে পঢ়াই দি তেওঁলোকৰ হতুৱাই এইবাস্তব
মানান অ’বলৈকে কথা কিছুমান ব’লি ক’ৰিবলৈ লগাই দিওঁ। এমেকৈ
এক একেধাৰে বহুতো মানুহৰ হতুৱাই পঢ়াৰ সৰাই দিওঁ যে ‘হস্তিনাপুৰলৈ
গ’লে পাণ্ডবগৰু নব বিপন্নত প’ৰিব।’ এমেকাধ কথা তেওঁলোকৰ
ক’লে প’ৰিলে তেওঁলোকে মতকাই আৰু এই বাস্তবত আহিবলৈ ন’হ
ন’ক’ৰিব।”

এই কথা শুনি ক’লি ক’লে ‘নহা, নহা, এই উপদেশো মনোচনা
নহা।” দুৰ্য্যোধনে তেতিয়া আশ্রয় ক’লে মনোচনা বাৰ হোৱাৰ
হতুৱাই পঞ্চপাণ্ডব মনোচনা মনোচনা চিন্তা ক’ৰিব মোকাবে।
এমেকৈ নিম্ন উল্লেখ্য সবি মনোচনা এমেকৈ তিব্ৰতাক বিয়া ক’ৰিব এইটো
এটা নব গতিত কথা। এই বাস্তবত হোৱাৰ মনোচনা মনোচনা দি প’ৰিলে
আশ্রয় মনোচনাৰ পক্ষে এটা ভাল উপায় হব যেন মনোচনা হব।
পাণ্ডবত মানুহ লগাই তেওঁলোকৰ ভিতৰত ইচ্ছা সিদ্ধিৰ মনোচনা
বীজ আৰু চিহ্নাত্তৰ মনোচনা দি লাগিব। এনে ক’ৰিলে আশ্রয় উল্লেখ্য

গিদ্ধি হ'ল হ'ল । বিদুমান কপরতী বেণ্যা ত্রিকতার হতুৱাই পাঁচ পাণ্ডর স্বভাব চবিত্রত বনদন বাগিনা গানি দ্রোপদীৰ মনত যুগল ভার তপাট দিন পানিলেও আনান কাননা গিদ্ধি হ'ল বুলি অনুমান বন্দে । দ্রোপদীৰ মনত যিজন পাণ্ডর ওপনতে সাদেহ আক যুগল ভার উপজিব সেইজন পাণ্ডরকে বুচুলাই হস্তিনা পুনলৈ আনি পিচন বৰ্ভন্য গিগি নির্দ্বাৰণ বনিব লাগিব । সেইবোন উপায়কো কর্ণই সমর্পণ বনিব নোৱানি ব'লে "গন্ধা, তোমান এই পৰামৰ্শ বিলাক এটাও যুক্তিপূৰ্ণ নহয় । চল-চাতুৰীৰে পাণ্ডর বিদ্বয় অসম্ভৱ । হস্তিনাপুনত থকা বানত পাঁচ পাণ্ডর পাণ্ডিতগা চৰাইন দৰেই আছিল । তেতিয়া হাতত পাসো আনি কৌশলেৰে তেওঁলোকক বধ বনিব নোৱাৰিনো । তেওঁলোকক পাণ্ডি গজি উৰণীয়া হ'ল, বহুত বধাৰ ভু পোৱা হ'ল । তদুপৰি এজন সমভাপন বজা হাতত পালে । এতিয়া তেওঁলোকে তোমাৰ অভিসন্ধিবিলাক হৃদয়ঙ্গম কৰিবলৈ সমৰ্থ । সম্প্রতি এইবোৰ, যড়যন্ত্ৰ অনাৱশ্যক । নিজভেদ বৰি বিপদক ঘন বৰা অসম্ভৱ । অৰ্পদ বজা বিচক্ষণ আৰু উপযুক্ত পুৰুষ । ভেটি খুৱাই তেওঁৰ আনান বলীয়া বৰা অসম্ভৱ । পাণ্ডর পদ তেওঁ কেতিয়াও নেৰে । দ্রোপদীসে মৰিগলেও পাণ্ডরসবলৰ যুগল চকুৰে চান নোৱাৰে । গতিৰ এটি মাত্ৰ উপায় আনান পদে সম্প্রতি অৱলম্বন কৰিব পৰা হৈ আছে । সেইটো হইছে পাণ্ডর বনশক্তি আৰু বাচাৰ আগতে তেওঁলোকক বিৰুদ্ধে যুদ্ধ ঘোষণা কৰি তেওঁলোকক সমূহে ধ্বংস কৰাই একমাত্ৰ উপায় । তেওঁলোকক বলীয়া হৈ আৰু বহুতো আপোন মানুহ ওলাবই । তাৰ আগতেই তেওঁলোকক শেষ কৰিব লাগিব । বৃন্দই মানব সেনাবাহিনী নৈ অৰ্পদ বাছানৈ অতান আগতে পাঁচপাণ্ডর আৰু অৰ্পদক আক্রমণ কৰি পাণ্ডর সবলক নাশ বনিব লাগিব । শত্ৰুদ আক্রমণ কৰি সমূলকো বিনাশ কৰাটোৱেই ক্ষত্ৰিৱ সবলন ঘাই নীতি । এইটো উপায় বৰ্ত্তমান আনান হাতত লোৱা উচিত । চল চক্ৰান্তৰ কথাবোন বৰ তলপাপৰ আৰু সেইবোন বিফল চেষ্টা নাধোন ।"

বৰ্ণৰ এনে বোৰ মন্ত্ৰনাত বৃত্তাট্টাই প্রবৃত্ত উপায় নির্গম বনিব নোৱানি এটা সহ সিদ্ধান্ত বনিবলৈ ভীষ্মদেৱ আৰু দ্রোণাচাৰ্য্যক নিমন্ত্ৰণ জনালে ।

"পঞ্চপাণ্ডর জীয়াই পানিল" এই বধা নিশ্চয়কৈ জানি ভীষ্মদেৱৰ আনন্দত ঠাই নাইবিয়া হ'ল । বৃত্তাট্টাই বনলৈ গৈ "ধূডা, পঞ্চপাণ্ডর জীয়াই আছে আৰু শুনিছে । তেওঁলোক পাঞ্চাল নাম্যতে আছে । পিচে এতিয়া আনানো বি বৰা উচিত হ'ল ?"

[illegible]

সেণচ'য্যো বতৰৈৰ তেো পৰ'মথকে দি কলে এজা দ্যা
বুঢ়া দুত পঞ্চপ'ণ্ডৰ ওচৰলৈ পঠাই দি তে'নে'বৰ লাত মিতিব'লি
কৰি অন্ধৰ'দ্য এৰি দি যুধিষ্ঠিৰক ব'ম্পটত ব'ত'বলৈ চোপে বৰা—সোশ
য'যিত্ত স'থা হব।

এটা ল'ল স্তম্ভি বগব শ উঠিল। দুয়ো বাৰ তেও বৰ তল গ'ল।
 একপ'ণ্ডৰক অন্ধৰায় এৰি দিয়া বাটেত তেও কে'লোপৰো হা দিব
 নোৱাৰিলে। অসুস্থ নৃত্যৰূপক বনে অপো'বপৰা বাৰা মা-সম্পত্তি
 অদি শযো দে'চ'মাই অ'লি এটা পৰামহাৰে দিনতো? বৰ অচৰিত
 মাটিছে। মন্ত'দ'তন শো।। সম্পদ অতিগুৰি হ'লি নৈহে তে'
 পল স্বপ্ন এটা স্বা উচিত। তে'ল'ল'ৰ স্বপ্না স্তম্ভা মাত্ৰে ল'মত
 হ'ল উচিত হয়।

[illegible][illegible]

বৰ্ণৰ পৰামৰ্শ তেনেই অমূলক। ততু-গৃহত পুৰি নাবিবলৈ চক্ৰাও বৰি
আৰি আজি যি বনক অৰ্জুন বনিলোঁহঁৰ তাৰ নোচন বৰা অসম্ভৱ।
তথাপি সেই বনকৰ নাম মাত্ৰও লাগিব নাবিবলৈ চেষ্টা দবাটো আনাৰ
বৰ্জ্য। আজি প্ৰভাসবলৈ পঞ্চপাণ্ডৱ জীয়াই আছে বুলি শুনি বৰ আনন্দ
পাইছে আৰু তেওঁলোকৰ দৰ্শন-লাভৰ বাবে হেঁপাহেৰে বাট চাই আছে।
এনেহলত দুৰ্য্যোদনৰ পৰামৰ্শটো আপুনি বাণ বৰা উচিত নহব। ৰাজনীতি
ক্ষেত্ৰত বৰ্ণ আৰু দুৰ্য্যোদন তেনেই চালুৰীয়া। এওঁলোকৰ পৰামৰ্শবিলাক
তেনেই অমূলক। ভীষ্মদেৱৰ উপদেশহে গ্ৰহণীয়।”

অতঃপৰা ধৃতবাস্তুই পাণ্ডৱসকলৰ অৰ্জুৰাজ্য এৰি দিগাটোৰে ভাল বেন
দেখি, দ্ৰৌপদীৰে সৈতে তেওঁলোকৰ গঙ্গানোটিৰে হস্তিনালৈ লৈ আহিবলৈ
বিদুবৰ পাঞ্চাল ৰাজ্যলৈ পঠাই দিলে।

বিদুৰে ৰাজ গম্ভানৰ অৰ্থে ভাব-ভোটি সহ ভালেমান বনবস্ত্ৰ লৈ বংগনে
বখত উঠি পাঞ্চাল ৰাজ্য পালেগৈ।

পাঞ্চালৰাজ্য ভ্ৰমণৰ লগত সান্দাং বৰি বখাৰিহিত গম্ভান দেখুৱাই
বিদুৰে পাঞ্চালীৰে সৈতে পঞ্চপাণ্ডৱক হস্তিনাপুৰলৈ পঠাই দিবৰ নিমিত্তে-
ধৃতবাস্তুৰ প্ৰতিনিধি স্বৰূপে গৌহানি জনালে।

ভ্ৰমণ ৰজাৰ বিস্তৃত মনৰ সন্দেহ নগল। ধৃতবাস্তুৰ তেওঁ বিশ্বাস
বনিলৈ টান পালে। ‘পাণ্ডৱসকলৰ ভাগ্যত যি আছে সেয়ে হব’ ইমানকৈ
বৈ তেওঁ মৌন হৈ ব’ল।

বিদুৰে কুন্তীদেৱীৰ বাথ চাপি তেওঁক ভক্তিভাৱে পেৰা তনালে।
বিদুবৰ দেখিয়েই কুন্তীদেৱীয়ে হৰ্ষমানে আশীৰ্ব্বাদ দি বলে “হে বিচিহ্ন-
বীৰ্য্য সন্তান, তুমি মোৰ লম্বাৰেইটিৰ প্ৰাণ দান দিছা। পঞ্চপাণ্ডৱ তোনাৰ
নিচৰ সন্তানৰ দৰেই। সিহঁতৰ তুমিয়েই এৰনাত্ৰ ভৰণাৰ স্থল। তোনা-
দেই মাথোন বিশ্বাস কৰিছোঁ। তুমি যিন্তে কোৱা সেইনতেই আমি
বান কৰিম।” ধৃতবাস্তুৰ ওপৰত কুন্তীদেৱীৰো বৰ সন্দেহ আছিল।
সেই লম্বাৰেই কুন্তীদেৱীৰ মনতো খুন্দুৱনি লাগি আছিল।

বিদুৰে কুন্তীদেৱীক ৰাটাই-পুটাই ভৰণা দি কলে “আই মাতৃ, আপো-
নাৰ সন্তান কেইটো বিনাশ কেতিয়াও হব নোৱাৰে। তেওঁলোকৰ ৰাজ্য
অধিকাৰী হৈ ভগ্নত অভয় বীৰি অৰ্জুন বৰিব। দয়া কৰি এতিয়া
মোৰ গাত হস্তিনাপুৰলৈ ওলাওক।” অৱশেষত ভ্ৰমণ ৰজাৰ অনুমতি
লৈ বিদুৰে সকলোকে হস্তিনাপুৰলৈ লৈ আহিল।

ভীষ্মদেৱৰ নিৰ্দেশনতে পাণ্ডৱসকলৰ আসৰি আনিবলৈ হস্তিনাপুৰ

আনি-পদুনিবিনাৰ পৰিচাৰ ল'ৰি দুইকাষে কবপুনি পুতি পাঁচফুৰৰ
গজাই-পৰাই খোৱা আছিল। সেই আনিবিনাকৈদি পাঁচ পাঁওৰে ল'ৰা
কুটীন্দেৱী আৰু ছোপনীল নগত লৈ বাচবানীত প্ৰৱেশ কৰিলে। ল'ৰা-
বাৰীন্দৰ আগলত উবনীলত হ'ল। বৃত্তৰূপে পৰামৰ্শমতে পৰ পাঁওৰক
আদি নি অৰ্দ্ধনাচ্য দান কৰি বৰ্ষপুত্ৰ বুৰিঠিবৰ যথা নিগমে বাচপটৈ
বহুৱালে।

বাচপদত অভিষিক্ত বুৰিঠিবক বৃত্তৰূপেই আশীৰ্বাদ দি ক'লে "মোৰ
গৰভাই পাঁওৰে এই ল'ৰাৰ উন্নতি কামনা কৰি ভালেমান ল'ৰা কাম কৰি
গৈছে। তেওঁৰে সন্তান তুমি। তুমি ব'জাভাৰ গ্ৰহণ কৰি যশ-মান অৰ্জন
কৰি স্তম্বে কা কৰ্ম্মে। পাঁওৰ সদায় মোৰ আদেশ আনন্দ মনে
পালন কৰিছিল। তুমিও বেন তেনে কৰা। মোৰ ল'ৰাবোৰ বৰ দুলাল
আৰু মহা অহঙ্কাৰী। সিহঁত নগত যাতে তোমাৰ কোণে নলোমনিচ্য
মহা তাৰ কাৰণেই এনে নিছা কৰা হৈছে। তোমাৰকৈ এতিয়া পাঁওৰ
প্ৰহুৰৈ গৈ স্তম্বে-গছোৰ ল'ৰা পালন কৰি প্ৰভাৰ নগ্ন বিধান স্বৰূপে
এয়ে মোৰ অস্তব কামনা। আনৰ উপৰি পুৰুষ পুৰবৰা, নহম আৰু
কন্যাতিকে সেই বাচবানীত ধৰি নিয়াবিকৈ ল'ৰা পালন কৰি লীতি
উপাৰ্জন কৰি গৈছে। সেই পাঁওৰ প্ৰৱ আনাৰ এই বাচবংশৰ অতীতৰে
ল'ৰাবানী। এতিয়া তাক পুনৰ সংস্কাৰ কৰি কীৰ্ত্তিমান হোৱাটো এনে
মোৰ আশুবিদ কামনা।'

এইদৰে বৃত্তৰূপেই বুৰিঠিবক বাই-বুজাই আশীৰ্বাদ কৰি বিদায় দিলে।
পাঁওৰসকলে পাটৈত শিপীসন্দক লগাই সেই ধ্বংসাৱস্থাত পৰি থকা
পাঁওৰপ্ৰস্তু নগৰখনৰ পুনঃ সংস্কাৰ কৰিলে। দুৰ্গা, ল'ৰা-বোৰ, আনি-পদুনি
আদিৰ নতুন সংস্কাৰ কৰি এনে ননোমোহা বাচবানীত পৰিপত কৰিলে।
সেই বাচবানীৰ সৌন্দৰ্য লৈ সকলোৰে ভোলা-বিয়হ হ'ব। এট
ইন্ডপ্ৰস্তু পাঁওৰসকলে একুৰি তিনি বছৰ ল'ৰা ল'ৰী কুটীন্দেৱী আৰু
শৰ্পপটী ছোপনীৰে লৈতে কামৰে ল'ৰা পালন কৰি অশেষ কীৰ্ত্তি অৰ্জন
কৰিলে।

সাৰেং পথা

পুৰাণৰ কথাবিলাকত পোৱা যায় যে মানুহৰ দৰেই পশু-পক্ষীয়েও কথা-বতৰা কৰ পাৰে। সিহঁতেও হৰেৰ বকমৰ নীতিপূৰ্ণ আৰু আধ্যাত্মিক উপদেশৰ কথা কয়। মানুহৰ দৰেই নীতি আৰু উপদেশৰ কথা বলেও মাছে মাছে সিহঁতে নিজৰ স্বভাৱ অনুযায়ী কানবোৰ কৰি পেলায় দেখিযেই বুজা যায় যে সিহঁত মানুহ নহ'ব পশু-পক্ষীহে।

এনে ধৰণৰ চৰিত্ৰ আৰু কাব্য বচনাৰ উপযোগী ননোনোহা এই দুইটা কথাৰ আচৰিত সামঞ্জস্য পুৰাণৰ গল্পবিলাকত সোমাই আছে বুলিয়েই সেই কাহিনীবিলাক ইমান চিত্তাকৰ্ষক হৈছে। মহাজ্ঞানী নীতিজ্ঞ বীৰ হনুমানে বাৰণৰ অন্তেষপুৰত এগৰাকী ৰূপৱতী তিবোতা মানুহ দেখা পাই তেওঁৰে গীতা বুলি আনন্দত মতনীয়া হৈ বান্দবৰ নিচা স্বভাৱৰ গুণত যি তাপ মাৰি উঠিছিল সেই কথা বানায়ণ পাতা পাঠৰ মাজেই ভানকৈ জানে।

পশু-পক্ষীয়ে কথা-বতৰা কৰ—এই ধৰণৰ বহুগ লগা ব্যক্তিৰ মানুহৰ কথা মাজে মাজে আমি সৰু সৰু লৰা-ছোৱালীবিলাকক কওঁহে। কিন্তু পশু-পক্ষীয়ে যে এনেদৰে গাঁচাকৈ কথা-বতৰা হয় বনসিয়াল মানুহকো তাকে বুজাবলৈ পুৰাণ পুথিত আৰু অন্যান্য কথা ভোবা দিয়া আছে।

এই কাৰণে পুৰাণ বচোঁতাই এটা অপূৰ্ণ নিয়ম অৱলম্বন কৰিছে। 'পশু-পক্ষীবিলাককো পূৰ্ণজন্ম আছিল'—এনেবোৰ কৌশলৰ আলম লোৱা-টোও পুৰাণ বচোঁতাৰ এটা ৰীতি। কিবা এটা কাৰণত, এজন ধাৰিয়ে পৰজন্মত এটা পছৰুপ ধৰি জন্ম লৈছিল, নাইবা এজন বহু শাপগ্ৰস্ত হৈ পৰজন্মত এটা শিয়াল হৈ উপজিছিল এনে ধৰণৰ কাহিনীবোৰ বৰ্ণনা কৰাটোও পুৰাণকাব্যকলৰ নিয়মৰ ভিতৰত সন্মাই লোৱা হৈছিল। এতিয়া কথা হ'ল যে "পছৰে জন্তুৰ দৰে চনা-কুৰা কৰিব আকৌ সময়ত 'পাতক'ত এজন বতাব দৰে ৰাজ্য শাসনৰ আনোচনাও কৰিব"—এনেবোৰ কৌশল অৱলম্বন কৰিলে সৰলোৱে সেইবোৰ পাঠ কৰি বয়স পৰ আৰু তৰ লগতে মানান তত্ত্বগুণো লাভ কৰিব।

পাণ্ডৱসকলে উপৰি পুৰুষৰ ৰাজধানী খাণ্ডৱ গ্ৰন্থৰ পুনৰ সংভাৱ কৰি এখন নতুন নগৰ আৰু উন্নত ধৰণৰ পাঠত পৰিণত কৰিলে। বহুকাষ ইয়াত ৰাজধানী নগৰত গোটেইখন হাবি-বনে ছাটি ধৰিছিল।

মন্দপান নামে এজন ঋষিয়ে আতীতন ধর্মের নিদান মানি ব্রহ্মচর্য্য ব্রত ধরি তপস্যা বরি প্রাণ এবিলে। তেওঁর আত্মা উর্দ্ধ লোকলৈ গমন বরাত সেই লোকের দূতবীসকলে তেওঁ অপুত্রক বুলি তেওঁ প্রদ্রেশ নিষেধ ববিলে। তেতিয়া নিরপাণ হৈ তেওঁ এক সাবং পক্ষীর রূপ ধরি অবিতা নামে এজনী মাইকী সাবংলৈ লগত বাহ নলে। অবিতাই চাৰিটা বগী পৰাত তেওঁ ছবিতাক এৰি ধৈ লভিতা নামেৰে আন এজনী সাবংলৈ লগ ললেগৈ। অবিতাৰ চাৰিটা বগীৰ পৰা চাৰিটা পোৱালি ফুটিল। সেই বেইটাই ওপৰত উষেধ বৰি অহা চাৰিটা পোৱালি। আচনতে ঋষিপুত্ৰ বুলিবেই সিহঁতে মানব সেই ধৰণৰ প্ৰনোদ দিয়া বখাবোৰ বব পাবিছিল।

মাইকীজনীয়ে অলপ তলৰা মাৰি ভাৱি পোৱালি বেইটান বনে “সোণাইহঁত, এই গছছোপাৰ গুৰিত এটা এন্দুৰৰ গাঁত আছে। সেই গাঁতটোৰ ভিতৰত তহঁতৰ স্নমুৱাই ধৈ আছে। তহঁত তাৰ ভিতৰত সোনাই থাকিলে জুইৰ হাতৰপৰা] মাৰি স্নগেবে জীয়াই থাকিবহঁক। মই সেই গাঁতৰ মুখত মাটি দি ঢাকি থম যাতে তহঁতৰ জুইৰ ভাপেও ছুব নোৱাৰে। জুই নুমুৱাৰ পিচত তহঁতক আকৌ তাৰপৰা উনিয়াই আনিম।”

মানব বখা শুনি পোৱালিবিলাকে ঠোঁট আঁচাৰি বলে “ওহৌ, গাঁতৰ ভিতৰত এন্দুৰে আমাৰ কানুৰি কানুৰি থাই পেনাৰ। তাতকৈ একেলগে সবলোটি জুইত পুৰি মৰাই ভাল। এন্দুৰৰ হাতত আমাৰ ফীৰ কেইটা আলাই-আথানি হৈ যাব। এনে ঘিণ লগা মৰণ আমি বানমা নবৰোঁ।”

তেতিয়া নাকে তপৰাই মাত দিলে “নহয় বাছাইহঁত, মই নিম্ন চৰুবে দেখা পাইছোঁ। গাঁতৰ ভিতৰত থকা এন্দুৰটো গৰুড পক্ষীয়ে ধৰি লৈ গ'ল। গতিকে তাত তহঁতৰ বিপদৰ আশঙ্কা নাই।”

মানব এনে ভৱণা দিয়া বখা শুনিও গাঁতৰ ভিতৰত থাকিবলৈ মান্তি নহৈ পোৱালি কেইটাই বলে “‘আই, সেই গাঁতত নিশ্চয় আৰু আন এন্দুৰ আছে। এটা এন্দুৰ নিলে বুলিবেই যে গাঁতৰ আনবিনাক এন্দুৰে। নাইবিশা হ'ল এইটো যুক্তিৰ কথা নহয়। আপোনাৰ দেহাটো আপুনি বশ্য বৰক। তুই আহি সোৱা তেনেই ওচৰ পাবহি। এই গছত জুয়ে ধৰাল আশতে আপুনি প্ৰাণ লৈ পলাওক। গাঁতৰ ভিতৰত থকা আমাৰ পক্ষে অসম্ভৱ। আমাৰ নিমিত্তে আপুনি প্ৰাণ এৰা উচিত নহয়। যাওক নেগাই। আমি আপোনাৰ একো ভাল কামত লাগিবলৈ নেপাবোঁ। আনক জনম দি

আপুনি মাথোন দুখ-ফেঁহে গলে । বাক যি হ'ল হ'ল—এতিয়া আপুনি আনক
এৰি নিব প্ৰাণটো বন্ধা কৰক । আপোনাৰ এতিয়াও বাস আছে—এতিয়াও
হঠাৎ দিন ফেঁহী কটাব পাৰিব । আনক এই ক্ষুদ্ৰ দেখা দেইটো অগ্নিত
আৱৰ্তি দিলে আমি নিশ্চয় উৰ্দ্ধ বোৰলৈ গতি কৰিম । দেখেবাকৈ যদি
শীতলো থাকোঁহক তেহে ছুই নুসুৱাব পিচত আপুনি আনক আহি আকৌ
লৈ পাব । সদা নষ্ট নসৰাকৈ আপুনি আঁতৰি যোৱা উচিত ।” পোৱানি
কেইটাৰ এসময় অনুৰোধত নাইকী চৰাইজনী উৰি গুচি গ'ল ।

তেতিয়াই সেই গহলোপাত আহি ছুই নাশিন । পোৱানিকেইটাই গৰ
নাশি বিপন্নত পৰিলোঁ । বুলি ভাৱি ইটোৱে-সিটোৱে কোৱালুই কৰিবলৈ ধৰিলে ।

প্ৰথম পোৱানিটোৱে ল'লে “ভাইহঁত জ্ঞানীসকলে বিপন্ন অহা গম
পালে চিন্তা দিব লাগে । বিপন্ন ভাত তেঁলোক অশৰ্ম্য নহয় অৰ্থাৎ
মনৰ চকুত প্ৰকাশ নকৰে ।”

গৰ পোৱানি এনাই ক'লে “আপুনি ধীৰ, দেহবী বহুতৰ ভিতৰত
আপুনি অকলৈ বিপন্নত পৰিব পাৰিব পাৰে ।” ত'ৰ পিচত হাঁহিনুগে
পোৱানিকেইটাই অগ্নিদেৱতাক ভূতি কৰি ক'লে ‘হে ভগৱান অগ্নিদেৱ,
আৰে আনক এৰি গুচি গ'ল । পিতৃশৰ্ম্মণে আনক ভাণ্যত নগ'ল ।
কণী মুণি এলোৱাৰ আগতে হেনো পিতাই আনক এৰি গ'ল । হে বৃহস্পতি,
আজি ভগৱান, আমি পানি নগজা নিগহাৰ চৰাই পোৱানি । আপুনিদেই
মাথোন এতিয়া আনক এসময় গতি । আনক প্ৰতি আৰু শাৰো দা-
না নাই । আনক বন্ধা কৰক প্ৰভু ! আমি আপোনাতে শৰণ ললোঁ ।”

শাস্ত্ৰ ব্ৰাহ্মণৰ দৰে তেঁলোকে অগ্নিদেৱতাক ভূতি প্ৰাণ কৰিবলৈ
ধৰিলে ।

অগ্নিদেৱতালো গহলোপা পুৰিলে বিস্ত পোৱানিকেইটাক নুচুলেই ।
বাকী গোটেইখন বন দাহ কৰি অস্ত হোৱাত ছুই নুসুই গ'ল । পোৱানি
কেইটাৰ বাহিৰে বন্ত ধন্য সকলোবোৰ প্ৰাণী পুৰি ভয় হ'ল ।

ছুই নুসুৱা গম পাই নাইকী সাৰেজনী যুৰি আহি পোৱানিকেইটো
নিৰাপদে ছীয়াই থকা দেখি আচৰিত হ'ল অ'ৰ পোৱানিকেইটাক প্ৰত্যেক
ককে চুনা খাই আনন্দ লাভত মগ্ন হ'ল ।

সিফালে নত। সন্মেলোৱে ৭ ধৈৰী নতিয়াৰ আগত ‘হাঁ হাঁ মোৰ
পোৱানি কেইটা আজি ছুয়ে পুৰি ভয় কৰিলে চাইগে ।” বুলি শোক

প্রকাশ কৰিবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া লভিতাই ক'লে, “স্বামী, নই আপোনাৰ পেটৰ কথা নুভি পাইছোঁ। এতিয়া আপোনাৰ ভৱিতাৰ ওচৰলৈ যাবৰ মন গৈছে। মোৰ ওপৰত এতিয়া বিৰক্তি উদ্ভূত। আপোনাৰ পোৱালি-বিনাশকৰ ফুৰে পুৰিৰ পাৰেনে? আপোনাৰ মুখতে এদিন উলিহিলোঁ নহয় যে আপোনাৰ পোৱালিবিনাশকৰ ফুৰো পুৰি মাৰিব নোৱাৰে—এনে এটা দৰ অগ্নিদেৱতাই আপোনাৰ লিটিল বুলি? নিহাতে কিংনো এইবোৰ কথা বৈছে? মোক এৰি মৰমৰ ভৱিতাৰ ওচৰলৈ যাবৰ মন গৈছে যদি গঁচা কথাটো কৈ গলেই হ'ল। বিশ্ণুগহীন অসং প্ৰকৃতিৰ মানুহৰ হাতত বক্তিতা হোৱা বহু তিৰোতাৰ দৰে ময়ো অকলে বনে বনে ঘূৰি ফুৰিম। আপুনি এতিয়াই গুচি যাব পাৰে।”

মতা সাৰেংটোৱে ক'লে “তোমাৰ অনুমান গঁচা নহয়, লভিতা। আচলতে নই সন্তান লাভৰ আশাত পৰীক্ষণ কৰি ভন্ন নৈছোঁ। সেই কাৰণেই মোৰ পোৱালিদেইটাৰ কাৰণে এনে চিন্তা লাগিছে। সিহঁতক এবাৰ নাখোন চাই চকুৰ তৃপ্তি পনাই আহিব ধোঁৱোঁ। এইমূৰে ন শৈশৱ শাৰুনা দি মতা সাৰেংটো আগৰ ঠাইলৈ উৰি গুচি গ'ল।

মাইকী চৰাইজনীয়ে পোৱালিকেইটা ভুইবপৰা বন্ধা পৰাৰ কাৰণে সিহঁতৰ লগত বং বেনালি কৰি আছিল। স্বামীক অহা দেখা পাই ভৱিতাই উপেক্ষাৰ চকুৰে চাই অৱজ্ঞাৰ স্বৰে ক'লে “তুমি এতিয়া কিয় আহিলা?”

মন্দপাল নামে মতা সাৰেংটোৱে চেমেহৰ মাতোৱে ক'লে “মোৰ মৰমৰ কেইটা ভালে আছে নে? ইহঁতৰ ভিতৰত কোনটো ডাঙৰ?”

ভৱিতাই উত্তৰত ক'লে “কোন ডাঙৰ কোন সৰু সেইবোৰ জানি তোমাৰ লাভ কি? অসহায় অৱস্থাত আমাক এৰি গৈ বিজনী মাইকীৰ লগত স্নেহেৰে আছিলগৈ এতিয়াও ঘূৰি তাইৰ লগতে দিন কাল কটোৱাগৈ।” মন্দপাল নামে মতা চৰাইটোৱে ক'লে “পো-পোৱালি হোৱাৰ পিচত তিকতা নাৱেই মটাক অৱজ্ঞাৰ চকুৰে চায়। এইটোৱেই জগতৰ বাঁতি। নিৰ্দোষ বশিষ্টকো অকল্পতীয়ে এনেকৈ অশঙ্কা কৰিছিল।”

জবাসন্ধ

ইঙ্গপ্ৰহু নগৰত পঞ্চপাণ্ডৱে দক্ষতাৰে প্ৰজা পানন কৰিবলৈ ধৰিলে ।
 ৰাজসূয় যন্ত্ৰ পাতি ধৰ্ম্মৰাত্ৰ যুৰিছিব 'ৰাজচক্ৰবৰ্তী' বিভাপ লাভ কৰক—
 এনে বুলি পঞ্চপাণ্ডৱে হিতাকাঙক্ষী আৰু অনুৰাগী প্ৰজাসকলে আগ্ৰহ প্ৰকাশ
 কৰিবলৈ ধৰিলে । ইয়াৰপৰাই অনুমান কৰিব পাৰি যে মহাকাব্য মহা-
 ভাৰতৰ সিন্ধৱো গাম্ভীৰ্য্যৰ নোহ আছিল ।

এই বিষয়ে পৰামৰ্শ কৰিবলৈ যুৰিছিবৰ একান্ত হিতাকাঙক্ষী শ্ৰীকৃষ্ণক
 অনাবৰ নিমিত্তে দ্বাৰকাটলৈ দূত পঠালে । তেওঁৰ দৰ্শন আৰু পৰামৰ্শ লাভৰ
 নিমিত্তে যুৰিছিবৰ আগ্ৰহ সেপি শ্ৰীকৃষ্ণ এখন অতি বৈশৱান বপত উঠি
 ইঙ্গপ্ৰহুটলৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে ।

শ্ৰীকৃষ্ণ আহি ইঙ্গপ্ৰহু পোৱা মাত্ৰকে যুৰিছিবৰ যথাবীতি ভক্তিভাৱে
 অভ্যৰ্থনা জনাই আনৰি আনি উপযুক্ত আসনত বহুৱাই চৰণ সেৱা কৰি
 ক'লে "হে দ্বাৰকাধিপতি, মোৰ হিতাকাঙক্ষী প্ৰজাসকলে মোক ৰাজসূয়
 যন্ত্ৰৰ আয়োজন কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰিছে । কিন্তু যিছন পুৰুষ সকলো
 প্ৰকাৰে পুৰুষীয় তেৱেঁই নাথোন ৰাজসূয় যন্ত্ৰৰ অনুষ্ঠান কৰি ৰাজচক্ৰবৰ্তী
 হ'বৰ যোগ্য । এই বিষয়ে পৰামৰ্শ ল'বলৈ মই আপোনাৰ বাহিনী আন
 কাকো উপযুক্ত দেখা নাই । আন আন বকুসকলৰ নিচিনাকৈ আপুনি
 মোক চেনেহ কৰি মোৰ সোঁচায়েষ লুকাই ৰাখি মোৰ মনোৱা হৈ উপদেশ
 দিব নানাণে । নিদৰ স্বাৰ্থ পূৰণ কৰিবলৈ অতিৰিক্তিত কৰি খোচানো
 কৰা কথাৰে পৰিতোষ কৰাটো সাধাৰণ মানুহৰ স্বভাৱ । ঠিৰাংকৈ ছানো,
 আপোনাৰদ্বাৰা তেনে কান কেতিয়াও নহয় ।"

উদ্ভৱত শ্ৰীকৃষ্ণই ক'লে 'মণধৰ বজ্জা জবাসন্ধই আন আন বজাসকলক
 যুদ্ধত ঘটুৱাই নিজৰ তলতীয়া কৰি থৈছে । তেওঁৰ পৰাক্ৰমত ক্ষত্ৰিয়
 বজাসকলে ভয় ৰাই তেওঁৰ আত্মবাহী হৈছে । শক্তিশালী শিশুপালকে
 আদি কৰি সকলো নৰপতি জবাসন্ধৰ আশ্ৰয়ত থাকিবলৈ বাধ্য হৈছে ।
 জবাসন্ধৰ দীৱিতাৱস্থাত কোনেও ৰাজচক্ৰবৰ্তী হ'ব নোৱাৰিব । উপসেনৰ
 পুতেক হতবুদ্ধি কংসৰ কথা সকলো আপোনাৰ বিদিত । সেই কংস
 হ'ল জবাসন্ধৰ ভাগিনীয়েক , সেই কাৰণেই জবাসন্ধ তেওঁৰ প্ৰধান সহায়ক
 আছিল । কংস বৰৰ পিচতো জবাসন্ধ আৰু তেওঁৰ সেনাসকলে তিনিবছৰ
 ধৰি যুঁজ দি শেষত আনাক ঘটুৱালে । তেওঁৰ ভৱত উদ্ভৱ-মথুৰা এৰি গৈ

স্বাবসাত বোঠি মাৰি আৰু নগৰ পাতি সম্প্ৰতি তাতেই নিৰ্ভৰে বাস কৰি আছে। আপোনাৰ ৰাজচক্ৰৱৰ্তী পদ লাভত বৰ্ণ, দুৰ্যোগধন আদিৰ প্ৰকাশ্য আপত্তি নাথাকিলেও ভবাসন্ধই দেখাদেখিকৈ বাধা দিব। যুদ্ধত তেওঁৰ পৰাজিত বৰিব নোৱাৰিলে এনে শুভ কাৰ্য্যত বাধা জন্মিব। অজ্ঞেয় অৱাসন্ধ জীয়াই থকাটোৱে আপোনাৰ ৰাজসূন বজ্জ পতা নহ'ব। যি কোনো উপানে তেওঁক বধ কৰি পোতাশালত বন্দী হৈ থকা বজ্জাবলব নুল্লি দিয়াৰ পিচতহে আপোনাৰ এই শুভকাৰ্য্য হাতত লোৱা উচিত হ'ব।”

শ্ৰীকৃষ্ণৰ মুখবপৰা এই কথা শুনি যুৰিষ্ঠিৰে ক'লে “হে শ্ৰীকৃষ্ণ, আপুনি ঠিক কথাই বৈছে। মোৰ নিচিনা বহুতো বজ্জাই নিজৰ নিজৰ ৰাজ্য শাসন কৰি আছে। অসাধ্য সাধন কৰিবলৈ আশা বৰা মিছা। ‘ৰাজচক্ৰৱৰ্তী’ খিতাপ লাভ কৰাৰ আশা মোৰ নিচিনা এজন সামান্য নৱপতিৰ উচিত হোৱা নাই। ভগৱানে যুজ্ঞন কৰা এই জগতখন অতি ডাঙৰ আৰু ধনে ধানে ভৰপূৰ। নিজ নিজ ৰাজ্য শাস্তিৰে পালন কৰিব পাৰিলেই আচল তৃপ্তি লাভ কৰিব পাৰি। আশাৰ গীমা নাই। সেই গতিৰে ৰাজচক্ৰৱৰ্তী খিতাপৰ আশা একেবাৰে পৰিহাৰ কৰি বিখন ৰাজ্য (ইন্দ্ৰপ্ৰস্থ) পাইছোঁ। তাতেই সন্তুষ্ট থকা উচিত। ভীমকে আদি কৰি চাৰিওজন ভায়েও মোৰ এই খিতাপ লাভ কৰাটোৰে আশা কৰে। আপুনি স্বয়ং যেতিয়া অৱাসন্ধৰ কাৰণে ভল কৰিলে, তেতিয়া আমাৰ নিচিনা সামান্য বজ্জাই সাহ কৰা অনুচিত হ'ব।”

ধৰ্মৰাজ যুৰিষ্ঠিৰৰ মুখত এনে বৰণৰ বিনয় বচন আৰু সংযমৰ কথা শুনি ভীমৰ অগছ হ'ল।

ভীমসেনে মাত দিলে, “উচ্চ আৰাধ্যতা প্ৰজাপানক বজ্জাবলব এটা বিশিষ্ট গুণ বুলি শাস্ত্ৰত উল্লেখ আছে। নিজৰ শক্তিৰ বিষয়ে অজ্ঞ পুৰুষৰ ছন্দই বৃথা। সকলো বিষয়তে উদাসীন থাপি বোনোমতে জীৱনটো বটোৱা নহৈ কোনো পৰ্য্যে সমৰ্পন কৰিব নোৱাৰে। এলাহ পৰিহাৰ কৰি ৰাজনীতিৰ কুট-কৌশলবোৰ ভালকৈ আৱত্ত কৰি বাসত ধৰুৱাব পাৰিলে শিশুপালতকৈ বলবান বজ্জাকো জয় কৰিব পাৰি। উচ্চ আৰাধ্যতা, প্ৰেৰণা আৰু প্ৰচেষ্টাই অভিলষিত ফল আনি দিলে। মোৰ এই শৰীৰৰ বল শক্তি, শ্ৰীকৃষ্ণৰ অলৌকিক শক্তিৰ বিচক্ষণতা, আৰু ধনঞ্জয়ৰ বীৰত্ব তথা যুদ্ধ সামৰ্য্য একেলগ হলে পৃথিৱীত কি সম্ভৱ হ'ব নোৱাৰে? আমি তিনিও একেলগ হৈ অৱাসন্ধক আক্ৰমণ কৰিলে অৱাসন্ধ নিশ্চয় শক্তিহীন হ'ব। দাদা, আপুনি সেই বিষয়ে অকণো সন্দেহ নকৰিব।”

শ্রীকৃষ্ণই ক'লে “অবাসহ বধ্য—সেই বিষয়ে অবগো সন্দেহ নাই। চানিকুৰি ছন্দমতৈ নবপতি তেওঁৰ পোতাশানত বন্দী হৈ আছে। অৱশিষ্ট চৌদ্ধজন নবপতিক যুদ্ধত ঘটুৱাই বন্দী কৰিব পাৰিলেই অবাসহই এই এশজনকে ছাণনীৰ দৰে বলি দি অতীষ্ট পূৰণ কৰিব। ভীম আৰু অৰ্জুনৰ সন্মতি পালে কৌশলেৰে সেই দুবান্ধা অবাসহক বধ কৰি পোতাশানত থকা বহাগকলক মুকলি কৰিব পাৰিম—এই পৰামৰ্শত হলে মোৰ সমৰ্থন আছে।”

কিন্তু যুদ্ধিবিৰ ননত এই যুক্তি নোগোমান। তেওঁ ক'লে “সাম্ৰাজ্যৰ প্ৰলোভনত মুগ্ধ হৈ ভীমার্জুনৰ দৰে মোৰ দুটাকৈ চৰু হেৰুৱাম? এনে বিপদসঙ্কুল কামতৈ তেওঁলোকক পঠাবলৈ মোৰ ইচ্ছা নাই। এই পৰামৰ্শ ত্যাগ কৰাই ভাল।”

শেষত ধনহয়ে গহীনাই ক'লে “বিখ্যাত বুৰবংশত অন্তৰ্গত পৰাক্ৰম আৰু সাহসৰ কামত পিচ হোৱঁকা নৰি জীয়াই থকাৰ সদান নাই। সকলো বন্ধনৰ গুণযুক্ত শক্তি থকা সত্বেও কামৰ বেলিকা উদাসীন আৰু নিহব নিশকতীয়া বুলি ভাবি থাকিলে ক্ষত্ৰিয়ৰ পক্ষে কীৰ্ত্তি অৰ্জন ল'ৰা অসম্ভৱ। বিদ্য লাভৰ একমাত্ৰ উপায় হ'ল উৎসাহ। বৰ্ত্তব্য কাম বিনাক বিক্ৰমেৰে সম্পন্ন কৰিলে ভাগ্যৱান হয়। সাধনাৰ সকলো বন্ধনৰ সন্মোচন, সুবিধা আৰু আহিলা পাতিব যোগ্য থকা সত্বেও সেইবোৰক নেওচা দিলে পৰাজয়ৰ সম্ভাৱনাই বেছি থাকে। নিজে শক্তিৰ বিষয়ে অৱজ্ঞান আৰু সাহসৰ অভাৱ এই দুয়োটা কথা সকলো ক্ষেত্ৰতে পৰাজয়ৰ কাৰণ। অবাসহ বধৰ শক্তি আনৰ ভিতৰত নিশ্চয় আছে। আমাৰ যোগ্যতা নাই—সদাই কিয় সেই কথা চিন্তা কৰে? উপযুক্ত বয়সত ভবি দিলেগৈ আমি গৈবৰা বগন পিদ্ধি বান্ধুৱা অৱলম্বন কৰিম নিশ্চয়। বৰ্ত্তমানে কিন্তু কুলধৰ্ম্মৰ নান বাধি সাহস দেখুৱাহে উচিত।”

অৰ্জুনৰ মুখত এই বীৰোচিত কথাখিনি শুনি শ্রীকৃষ্ণই বৰ আনন্দ পালে। তেওঁ কৈ উঠিল “ধন্য! এনে পৰামৰ্শই ভাস্কৰকুল চূড়ানথি কুন্তীনন্দন অৰ্জুনৰ মুখত শোভা পায়। এই জগতত এদিন নহয় এদিন সকলো নৰিবই লাগিব! যুদ্ধৰ ভয়ত হাত সাৰি বচি থাকিলেও মৰণৰ হাত সাৰিবৰ উপায় নাই। নীতিশাস্ত্ৰ নানি উপযুক্ত শক্তি আৰু তত্পৰযুক্ত অস্ত্ৰশস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰি শত্ৰুক সংহাৰ কৰি জয়লাভ কৰাটোৱেই ক্ষত্ৰিয়ৰ প্ৰকৃত ধৰ্ম্ম।”

অৱশেষত তেওঁলোকে অবাসহক কৌশলেৰে বধ কৰাটোকে ধ্যেয় বুলি ভাৱি যুদ্ধিবিৰক নানা প্ৰশ্নৰে ক'বু আই বুলু আই অৱত তেওঁৰ সন্মতি লাভ কৰিলেগৈ।

(কেৱল এইখিনি কথাবপৰাই আনি বুজিব পাৰে।) যে বৰ্ত্তমান যুগত প্ৰশ্লোভিত ববিবলগীয়া ভালেমান কথা সৰ্ব্বকালৰ উপযোগী কৰি তাহানিখনেই মহাভাৰতত বৰ্ণনা কৰি থোৱা আছে।)

জ্ঞানসন্ধান বধ

মগধ ৰাজ্যত বৃহদ্ৰথ নামে এজন পৰাক্ৰমী ৰজাই ৰাজত্ব কৰিছিল। তেওঁৰ তিনি অশ্বোহিনী সেনা আছিল। ৰজাই নিজে প্ৰধান সেনাপতিৰ বাৰ লৈ বহুতো খ্যাতি উপাৰ্জন কৰিছিল। তেওঁ কাশীৰাজৰ যঁজা ছোৱালী দুয়োজনীকে বিয়া কৰিছিল। ৰজাই সেই দুযোগৰাবী ৰাণীৰ ওচৰত শপত খাই কৈছিল যে তেওঁ তেওঁলোকৰ কোনো কথাত কেতিয়াও পক্ষপাত নকৰে।

বিয়াৰ পিচত বহুদিন এনেভাৱেই গ'ল। তেওঁলোকৰ গৰ্ভত কোনো সন্তান নজন্মিল। এইদৰে বৃহদ্ৰথ ৰজা ডেকা কাল পাৰ হৈ বুঢ়া হ'লগৈ। পিচত ৰজাই মন্ত্ৰীসকলৰ হাতত ৰাজ্যৰ ভাৰ গতাই দি ধৰ্মপত্নী দুগৰাকী লগত লৈ বনলৈ গৈ তপস্যা কৰিবলৈ ধৰিলে। গৌতম মুনিৰ বংশৰ চণ্ডকোশিক নামৰ এজন মুনিৰ ওচৰলৈ গৈ ৰজাই নিজৰ দুখৰ বৃত্তান্ত বৰ্ণনা কৰি কলে। চণ্ডকোশিক মুনিৰ বচনৰ দুখৰ কথা শুনি বৰণা উপস্থিত আৰু স্থানিলে “তোমাৰ এতিয়া মনৰ বাসনা কি?”

বৃহদ্ৰথ ৰজাই ক'লে “প্ৰভু, নিঃসন্তান ৰাজ্য পৰিত্যাগী, বনবাসী এই হতভাগীয়াৰ মনৰ বাসনা আপোনাৰ অবিদিত নহয়।”

এই কথা শুনি মুনিবৰৰ ময়া উপাতি ধ্যানত বহিল। এনে গাঢ়তে ক'বপৰা এটা পকা আম অকাবণতে তেওঁৰ কোচত পৰিলহি। ধ্যান ভগাত মুনিয়ে সেই আমটো হাতত লৈ ৰসৰ হাতত তুলি দি ক'লে “হোৱা, এইটো ফল লোৱা, ইয়াবপৰাই তোমাৰ দুখৰ শান্তি হ'ব।”

আমটো লৈ ৰজাই মুনিক সেৱা জনাই বিদায় লৈ ঘৰলৈ গৈ সেইটো সন্মানে দুখান কৰি দুয়োগৰাকী ৰাণীকে খাবলৈ দিলে। কাৰো ফলিয়া হৈ কোনো কাম নকৰে। বুলি কৰা প্ৰতিজ্ঞা অনুযায়ী ৰজাই এনেকৈ সন্মানে ভগাই গিলে। দুয়ো ৰাণীয়ে সেই আম খোৱাত যথাসময়ত তেওঁ-

লোক দুয়োৰে এযান এযানকৈ দুটি পুত্ৰসন্তান জন্ম হ'ল। প্ৰত্যেকৰে এটি ভৰি, এটা হাত, এখন কাণ, এটা চকু, এযান মুখেৰে দুটি কদাৰ নৰা উপস্থিত। দুয়োটা কেঁচুৰাৰে এনে অৱস্থা দেখি তেঁলোক আশতকৈ বেছি শোকাভুৱহে হ'ল।

বাণী দুগৰাকীয়ে বৰ বেজাৰ মনেৰে এই অদ্ভুত আৰু অশাস্ত্ৰীয় কেঁচুৱা দুটাক বাপোৰেৰে চাকি চোপোলা বান্ধি লিগিৰী এজনীৰ হতুৱাই আলিবাটৰ চাৱৰ পেলোৱা ঠাইত পেলি দিয়াহে।

খন্তেক পিচত এজনী বান্ধনী সেই কালেদি যাওক। জাৱবৰ মাতে নন্দন গোস্বামী পাই চোপোলা দুটা নেলি চাই দুয়োটাতে দোচোপোলা নন্দন নেলি আনন্দত দুই ভোখৰকৈ একেলগে কৰি খাবৰ মানৰে লগা গালে। তথা মাতে দুয়োমান গোট পাই এটি ধুনীয়া কেঁচুৱা নৰা হৈ পৰিল। ইয়াকৈ দেখি বান্ধনীয়ে অকণমান কেঁচুৱা গহন বধ নৰা অনুচিত বুলি ভাবি এজনী দীপলিপু তিবোতা মানুহৰ ৰূপ ৰবি কেঁচুৱাটি লৈ আন্তেৰেতে বহাৰ ওচৰ চাপিনগৈ আৰু বহাৰ হাতত কেঁচুৱাটি তুলি দি ক'লে “মহাৰাজ, এই কেঁচুৱাটি আপোনাৰেই পুত্ৰ গহন।”

বহাই এনে এটি সুন্দৰ কেঁচুৱা নৰা পাই আনন্দত মতলীয়া হৈ নৰানকিকৈ গৈ বাণী দুগৰাকীৰ হাতত শোৱাই দিলে।

এই কেঁচুৱাটিয়েই ভবাসন্ন। ঋষিৰ বৰত ভবাসন্নৰ গাত অসীম শক্তি আছিল। স্ত্ৰিত তেঁৰে শৰীৰাটা দুভাগত বিভক্ত আছিল বুলি তেঁকৈ আঁহে আঁহে দুটাকৈ সহজে ফালি পেলাব পৰা হৈ থাকিল।

(এই হাঁহি উঠা বহস্যটাত পুৰাণ বচোঁতাই এটা তত্ত্ব কথা নিহিত কৰি থৈছে। দেহাটো এৰা দুভাগ কৰি পিচত ঘোৰ খুৱালেও ভবাসন্নৰ পূৰ্বৰ বন শক্তি হ্ৰাস পাবই। এখে ভবাসন্নৰ জন্মৰ পূৰ্ণ বহস্য।)

শ্ৰীকৃষ্ণই পেটে পেটে ভাবিলে “ভবাসন্নৰ কনীয়া হংসবদ্ধ, হিড়িম্বা আৰু কংস বৰিছেই। ভবাসন্নক বধ কৰাৰ এনে উপযুক্ত সময়। সৈন্য-সামন্ত লৈ লেগানেথিকৈ যুদ্ধ দি তাৰ বধ কৰা অসম্ভৱ। অকলৈ এভোখৰ নিজান ঠাইলৈ মাতি নি তাৰ লগত কাৰ্জিৰ গুহ্ৰপাত কৰিছে তাক বৰিব লাগিব।

পূৰণিদলীয়া বীতি অনুসৰি শত্ৰুৰ যুদ্ধলৈ আহ্বান কৰিলে সজিয় মাতেই যুদ্ধ দিব লাগিব। কি হতাহতি যুদ্ধ, কি বধযুদ্ধ, কি অশ্রযুদ্ধ যেই কোনো যুদ্ধলৈশে শত্ৰুক আহ্বান কৰিলে প্ৰকৃত বীৰ হলে তেওঁ যুদ্ধ

দ্বিহই লাগিব। এই বীতিৰ আঁৰ লৈগেই শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু পাণ্ডৱসকলে কৌশল বৰি জৰাগদ বধৰ চেষ্টা কৰিলে।

শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু ভীমার্জুনো বান্ধলি বসন পিন্ধি হাতে হাতে একো একোটা কুশ বন মুঠি মাৰি লৈ শ্ৰুতীৰ ভাও বৰি বিতোপন নৈ, বননি আৰু গাওঁ-ভুঁই নগৰ আদিৰে ভৰপূৰ মগধ ৰাজ্যত সোমানগৈ। লাহে লাহে আওঠাই গৈ তেওঁলোকৰ তৰাগন্ধৰ ৰাজধানীত উপস্থিত হ'ল।

সিফালে জৰাগদই বেউফালে অমঙ্গলীয়া লগণবিলাক দেখিবলৈ ধৰিলে। সেইলোৰ দেখি আশঙ্কা লাগি তাৰ শান্তিলাভৰ কাৰণে তেওঁ পুৰোহিত ব্ৰাহ্মণ-সকলক মতাই আনি হোম-যজ্ঞ আদি মাদ্ৰলিৰ কাৰ্য্যৰ অনুষ্ঠান কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু নিজে ব্ৰতে উপবাসে থাকিল। অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ বিহীন হৈ শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু ভীমার্জুন ৰাজপ্ৰসাদ সোমানগৈ। উচ্চ বংশজাত অতিথিসকলৰ শুভাগমন দেখি ৰজা জৰাগদই তেওঁলোকৰ যথাবীতি সন্মান দেখুৱাই আগবঢ়াই আদৰি নিলে। কথা কওঁতে বেণেবাটক মুখৰপৰা নিছা কথা ওলোৱাৰ ভগত ভীমার্জুন মোন হৈ ব'ল।

জৰাগদই প্ৰশ্ন কৰাত শ্ৰীকৃষ্ণই ক'লে “মোৰ লগৰীয়া বেইগৰাকী শ্ৰুতী হৈ থবাত মোন হৈ আছে। মধ্যনিশাৰ পিচতহে তেওঁলোকৰ এই শ্ৰুত ভঙ্গ হ'ব।”

জৰাগদই সেই কথাত অতিথিসকলক যজ্ঞালয়ত থকাৰ দিহা লগাই দি নিছৰ ঘৰলৈ গ'ল।

মাজ নিশা পাৰ, হোৱাত জৰাগদ অতিথিসকলৰ আগত থিয় হলগৈ। উচ্চ বংশীয় ঋষিতুল্য অতিথিসকলৰ আগমনত জৰাগদই সময় অসময়লৈ আওবাণ কৰি সিবিলাকৰ সুবিধানতেই তেওঁলোকৰ আগত উপস্থিত হলগৈ। জৰাগদৰ আগৰে পৰা এনে বীতি আছিল। সেই দিনাও মাজনিশা পাৰ হোৱাত বাট চাই থকা অতিথিসকলৰ কাষ চাপি সিবিলাকৰ কুশল বাৰ্তা সুধিলে। বিস্তৃত তেওঁলোকৰ ব্যৱহাৰ দেখি মনটো কেনেবা বেনেবা লাগিছিল। অতিথিসকলৰ হাতে-পাতে অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ ধাৰণৰ চিন থকা যেন আৰু আকৃতি-প্ৰকৃতিতো তেওঁলোকৰ শত্ৰুিয় বুলি অনুভৱ কৰিলে। “আপোনালোকে সঁচা কথা ববনে? আপোনালোক কোন বাক?” এই বুলি জৰাগদই প্ৰশ্ন কৰাত অতিথিসকলে উত্তৰ দিলে “আমি তোমাৰ শত্ৰু। এতিয়াই আমাৰ লগত যুদ্ধ দ্বিৰলৈ সাজু হোৱা! আমাৰ এই তিনিওৰে ভিতৰত যি কোনো এজনক ৰাচি লৈ বুদ্ধ দিয়া।”

আপত্তকৰলৰ প্ৰস্তুত পৰিচয় পাই জৰাগদই ক'লে “কৃষ্ণ, তুগিতো

গৌরানব ন'বা, অর্জুন দেখাত শকত-আবৃত্ত নহয়, ভীমব অরশো দেহবন
প্রখ্যাত ; গতিকে নই তেঁবে নগতে যুদ্ধ দিবলৈ বাণী ।" কোরাব
নগে নগে ছবাসন্ধই ভীমসেনক নল্লযুদ্ধলৈ আহ্বান কবিলে । নল্লযুদ্ধব
আয়োজন কেবল ভীমসেনব হাতত বোনা অশ্র-শস্ত্র নবকাব গতিকেই ।

ভীমসেন আক ছবাসন্ধই দুয়ো দুয়োকে আক্রমণ কবিলে । তেওঁলোকে
ইটোৱে গিটোব নগত হতা-হতি যুদ্ধ কবি আহাব নিহালৈ পাহৰি গৈ তেব
দিন ধৰি দিনে-বাতিয়ে যুদ্ধ ববিবলৈ ধবিলে । চৈব্য দিনব দিনা ভবাসন্ধ
ভাণবি পবিল ।

ছবাসন্ধ বধব এয়ে একমাত্ৰ সুবিধানক ক্ষণ বুলি ভাবি শ্ৰীকৃষ্ণই
ভীমসেনক উদগনি দিবলৈ ধবিলে । শ্ৰীকৃষ্ণব উদগণিত ভীমে ছল চাই
ছবাসন্ধব দুইখন হাততে ধাপ্ মাৰি ধৰি এশবাবমান পাকঘুবণি থুৱাই মাটিত
বগবাই পেনালে । মাটিত পৰা নাত্ৰকে ভীমে ছবাসন্ধব ভৰি দুটা দুহাতে
চেপা মাৰি ধৰি ওপটাই লই তেওঁব দেহাটো দুফাল কৰি মাটিত পেনাই
নিলে । কিন্তু হঠাতে দুয়োফাল তৎক্ষণাৎ দোবা লাগি যোৱাত আবো
জীৱ পাই ছবাসন্ধ বগত ছাপ মাৰি উঠি ভীমব ফালে চোচা লোৱাত ভীম-
সেন আচৰিত হৈ কি কৰে। বি নকৰে। বুলি থব লাগি ব'ল । তেতিয়া
শ্ৰীকৃষ্ণই ভীমব মুখব আগফালে থিয় হৈ হাতত বুশ এডাল লৈ তাক দুফাল
কৰি ফাল দুটা দুফালে আঁতৰাই দলি মাৰি পেনাই চলুৰ ঠাৰ দি দেখুৱালে ।
শ্ৰীকৃষ্ণব এই ইচ্ছিত ভীমসেনে বুজি পাই ছবাসন্ধক আকৌ গৰা মানি ধৰি
বগবাই লৈ ভৰি হানত ধৰি আকৌ তেওঁব শৰীৰটো দুফালকৈ ফালি দুফালে
আঁতৰাই দলি মাৰি পঠিয়ালে । এইবাব আক সেই ফাল দুটা দোবা ধাব
নোৱাৰাত ছবাসন্ধব প্ৰাণবায়ু উৰি গ'ল ।

ছবাসন্ধ বধব পিচতে পোতাশান্ত বন্দী হৈ থকা বভাগবদনক মুক্তি দি
ভবাসন্ধব পুতেক সহস্ৱেৰক বগবাব ৰাজপাটত বহুৱাই শ্ৰীকৃষ্ণ আক ভীমার্জুন
তিনিও ইন্দ্ৰপ্ৰহলৈ উভতি গ'ল ।

তাৰ পিচত পঞ্চপাণ্ডবে অশ্ৰুতিৰ্হী হৈ দিশিদ্ৰয় কৰি নিগাৰিকৈ
ৰাজস্থ্য যন্ত্ৰ সন্মাপন কৰিলে । ধৰ্ম্মপুত্ৰ যুৰিষ্টিবে তেতিয়া 'বাহুচক্ৰবৰ্ত্তী'
ধিতাপ পালে । সেই ৰাজসুয় যন্ত্ৰতে শিশুপালে হেয়জ্ঞান কৰি কধা বোৱাত
শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁক বধ কৰে ।

পিচৰ অধ্যায়ত ইয়াব বহল বৰ্ণনা আছে ।

ପ୍ରଥମ ଅର୍ଥ

ମତା-ମାନିତିବିନାକତ କୋନୋ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେହିଭାଂ ମତ୍ୟମ ଶିକ୍ଷାହମତେ ଗୃହିତ ହ'ଲେ ଯେହି ପ୍ରସ୍ତାବର ବିରୋଧୀ ମତାମବଲେ ଦିନୋତ ଦେଖୁଥାବଟେ ବୁନି ମତାହଲ ତାମି କନି ଧ୍ବଟି ଯୋଗା ପ୍ରଧାଟୋ ଆସିବେହି ନହମ । ମହାଭାବତର ଯୁଗତୋ ଏନେ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଚଳନ ଧବା କଥାଟୋ ମହାଭାବତ ପାଠି କବୋତା ମବନୋବେ ନିଦିତ ଆଞ୍ଚେ ।

ପାଞ୍ଚମସକଲେ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ତତ ବାଘବାନୀ ହାମନ କନି ବାଘସୁୟ ଯତ୍ତେ ପାତିଲେ । ଯେହି କାଳତ ଭାବତବର୍ଷତ ବଢ଼ତୋ ବଢ଼ାହି ହାବୀନଭାବେ ବାଘ୍ୟାଶାମନ କବିହିଲ । ମବଲୋ ବାଘ୍ୟାତେ ଏକେ ନିୟମ ଏବେ ଧର୍ମ ଚଳିତ ହେ ଧାବିଲେଓ ଏଞ୍ଜନ ବଢ଼ା ଶୈ ଆନ ଏଞ୍ଜନ ବଢ଼ାବ ବାଘ୍ୟତ ଯୋମାବ ଗୋରାବିହିଲ । କୋନୋ କୋନୋ ପରାଜୟୀ ବଢ଼ାହି ବାଘଚମରହୀ ହ'ବର ଆଶାତ ଦୂତ ପଠାହି ଆନ ଆନ ବଢ଼ା-ମବଲର ମନ୍ନତି ଲେହିଲ । ଏନେ କବାବ ଫଳତ କୋନୋ ବକମର ଯୁଦ୍ଧ-ବିଗ୍ରହ ଲମ୍ବାବ ମନ୍ତାବନା ଗାହିଲ । ବଢ଼ାମବଲେ ବାଘସୁୟ ଯତ୍ତେ ଯୋମ ଧି ପରାଜୟୀ ବଢ଼ାବ ଅବୀନତା ସ୍ବୀକାର କବି ନିହ ନିଜ ବାଘ୍ୟଟେ ଉନାଟି ଶୈହିଲ । ଚରାଗଢ଼ ବବେ ପିଚତ ପଞ୍ଚପାଞ୍ଚେ ଏହି ନିଗମ ଅନୁସାରି ମବଲୋ ବଢ଼ାକେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କବି ଆମି ବାଘସୁୟ ଯତ୍ତେ ମମ୍ପନୁ କବିଲେ ।

ଉପସ୍ଥିତ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ବଢ଼ାମବଲର ଯଥାମିତ୍ତେ ମାନ ଧନିବର ମନମ ହ'ଲ । ପୋନତେ ବୋନଜନ ବଢ଼ାବ ଅର୍ଥ୍ୟ ଅର୍ଥାଂ ଆମ ମାନନି ଦିବ ଏନେ ଏଟା ପ୍ରଶ୍ନ ହ'ଲ । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ମୀମାଂସା କବିବଟେ ଧର୍ମପୁତ୍ର ଯୁବିତିବେ ବୃଦ୍ଧ ପିତାମହ ଭୀଷ୍ମଦେବର ହୁବିବଟେ ଶ'ଲ । ପ୍ରଥମ ଅର୍ଥ୍ୟ ହାବକାବିପତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ ଦିଗାଟୋରେହି ବିବେକ ବୁଲି ଭୀଷ୍ମଦେବେ ମତ ପ୍ରକାଶ କବିଲେ ।

ଭୀଷ୍ମଦେବର ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ଯୁବିହିଲ ଆଦେଶତ ନୁନଳୀଳା ଭାବେବ ମହଦେବେ ଗୋବନ, ଅର୍ଥ୍ୟ ଆବ ମବୁପର୍କ ଆଦି ମବଲୋ ବସ୍ତ ଲେ ଯଥାବିଧି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକ ଅର୍ପଣ କବିଲେ ।

ବାଘ୍ମଦେବକ ଏନେକେ ପ୍ରଥମ ଅର୍ଥ୍ୟ ଦାନ ବବା ଦେଖି ଚେଦିବାଞ୍ଜ ଶିଶୁପାଳର କୋନୋ ପ୍ରବାବେ ମହା ନହ'ଲ । ତେଓ ଅବସ୍ଥାବ ଭାବେବେ ହାହି ମାନି କବଲେ ଧବିଲେ “ଏହିଟୋ ଯୋବ ଅନ୍ୟାୟ ଆବ ବବ ଆଚରିତ କଥା ! ଅବସ୍ଥୋ ଆଚରିତ ନହବଓ ପାବି । ‘କୋନ ବଢ଼ାକ ପ୍ରଥମ ଅର୍ଥ୍ୟ ଦିବ ଲାଶେ’ ବୁଲି ଯିଗବାବୀଦେ ପରାବର୍ଷ ହୁବିଲେ ପୋନତେ ତେଓ ହ'ଲ ଛହବା । (ଅର୍ଥାଂ ଶିଶୁପାଳେ କୁତ୍ସୀଦେବୀର

পাঁচোটা নব্বা পাঁচুৰ ঔবষত হোৱা নাছিল এনে ভাৱি কথাটো ক'লে।
আকৌ যিগৰাকীটো সেই বিয়া দিনে তেওঁ হ'ল জনৰ বানে গতি ব'ৰা
এগৰাকীৰ গৰ্ভত জন্ম লোৱা পুৰুষ। (অৰ্থাৎ গৰালন্দীৰ গৰ্ভত ভীমসুন্দৰ
জন্ম হৈছিল অ'ৰ সেই গৰা নন্দী হ'ল শিশুগামী।) যিহে আকৌ
সেই অধ্য আগৰাই দিনেই তেওঁৰ জন্মই অৰৈব। যিহে সেই প্ৰথম
অধ্য প'লে তেওঁ হ'ল এছা হুৱান। এতেক এই গৰ্ভত এটা অৰৈব
অ'ৰ অৰৈবী যিগৰাকীৰ দেৱিও যিগৰাকীৰ মিত্ৰ হৈ ভেৰা ন'চি চাই
গৈকে, জেগৰাকীৰ ম'ৰ মতে হ'লে বোৰাৰ ব'হিৰে অ'ৰ একো নহয়।
যোণা পুৰুষৰ ইবাৰ ঠাই নাই অ'ৰ গৰাটো ন'চি। শিশুপ'লৰ
এনে বৰণৰ উজ্জি শুনি কোৱোৱে তেওঁৰ বনীয়া হৈ সমৰা থকাপে হাঁহিবলৈ
ধৰিলে। তেওঁ উল্লেখিত হৈ শিশুপ'লে যুধিষ্ঠিৰৰ ব'লে চাই অ'লী
কৰিলে ব'লিলে এই গৰ্ভত অ'বিন'ল ব'ল' উপপত্তি গৰেও এই লুকা
প্ৰথম অৰ্ঘ্য দিয়া হ'ল স্মি। যোণা পুৰুষক উচিত গৰা ন'ৰা অ'ল
অযোণ্য পুৰুষক তেওঁৰ যোণাতকৈ বেছি গৰা দেখুৱা এই দুয়োটা
ক'নই তিনীয়া অ'ৰ দুখীয়া। অ'পুনি অ'চি ব'চতকৰটো যিহে
নবলৈ নোহো এই গৰাটো কথাটো বুজি প'লে স্মি। শিশুপ'লে
ন'ৰ কোৱাত কৈ গ'ল— এই গৰ্ভত ভীমসুন্দৰ নহ'ল পুৰুষ অ'ৰ ন'ৰ
ব'গৰাকী উপপত্তি অ'ছে। এই সকলোকে অ'হেলা কৰি অ'পুনি অ'চি
এটা স'ৰাৰ গৰাটোহে এটা অধ্য দিবলৈ প'ল। এই গৰাটো
ব'গৰাকীৰ ল'লে হ'ল ঔগৰাকীৰ ব'ৰ এটা স'ৰাৰ গৰা। ব'ৰ অ'ল
এটা অ'পত্তি যে লুকা কোৱা ব'চতকৈ জ'না স'ৰা হ'য়। নৈলন্দীৰ
ন'ৰা লুকা এতি অ'প'লৰ কিশা অ'ল। য'হিলেও সেইটো দেখুৱা
এটা এই গৰা হ'ল। প'লৰ স'ৰাৰ সকলো এটা অ'চত উচিত হ'ল
নাই। হে একাধাৰ অ'প'লৰ ব'গত সিহে চ'বলীয়া। ব'চত
পৰিচ'ল। স'ৰা গীতি স্মি অ'প'লৰ ব'গত এতিও জ'না নাই। লুকা
ভীমসুন্দৰপৰা ভূতকৈ পৰম গৰা স্মি অ'প'লৰ ব'গত অ'চি ভীম
অ'প'লৰ কৰিচ। স'ৰা কোৱা স'ৰা ব'চত স'ৰা অ'চত অ'চি
ভীমসুন্দৰ ব'চতকৈ ব'চতকৈ এই গৰ্ভত স'ৰা কি গ'ল তেওঁ এখন
অধ্য দিনে। তেওঁ ব'চতকৈ ব'চত। ব'চত ব'চতকৈ ব'চত
তেওঁৰ পুত্ৰক অ'ৰা মিহা হ'ল। স'ৰাটো কোৱাটো উচিত হ'ল
নাই। লুকা অ'প'লৰ ব'চতকৈ স'ৰাও নাই। অ'চ অ'চতকৈ এটা
স'ৰা অ'চত। প্ৰথম অ'চতকৈ স'ৰা লুকা দিবৰ অ'চি। স'ৰা

যজ্ঞৰ হোতাও নহয়। যজ্ঞৰ প্ৰধান যাজ্ঞক বুলিয়েই আপুনি কৃষ্ণক প্ৰথম অৰ্ঘ্যটি দিছে নেবি ? হৈপাগান বেদব্যাগো যজ্ঞত উপস্থিত আছেই দেখোন। তেৱেঁই দেখোন যাজ্ঞক গবনৰ ভিতৰত অগ্ৰণী। তেওঁকো বকনা কৰিলে। এই প্ৰথম অৰ্ঘ্যটি কুৰুপতি ভীষ্মদেৱক দিয়া হ'লেও কাৰো আপত্তি নাধাৰিন-হেঁতেন। গিয়ালে আপোনালোকৰ কুৰুগৰু কৃপাচাৰ্য্যকো এই সভাত দেখা পাইছোঁ। প্ৰথম মানটো তেওঁক নিদি এই গুৱালটোক দি অতি হীন কাম কৰিছে। গৌৰা সৰ্বশাস্ত্ৰ বিশাৰদ অশ্বখানাও উপস্থিত আছিল। তেওঁকো আওহেলা কৰিলে। কিয় এনে কাম কৰিলে ?

গৌৰা, ৰাজাধিৰাজ দুৰ্য্যোধনকো দেখা পাইছোঁ, পৰশুৰামৰ প্ৰিয় শিষ্য মহাবীৰ্য্য বৰ্ণও আছে। এই কৰ্ণই এবাৰত যুদ্ধত ভৰাগন্ধক পৰাস্ত কৰি খ্যাতি অৰ্জন কৰিছিল। এইগৰক গন্মানী পুৰুষ সভাত উপস্থিত থাকোঁতে এই কৃষ্ণকেইহে আপোনালোকে প্ৰথম অৰ্ঘ্য পাবৰ যোগ্য লোক বুলি বাচি উলিয়ালে নে ? বয়সত গৰু, বজাও নহয়, উত্তম যাজ্ঞকো নহয়—অথচ এটা সামান্য গুৱালক আপুনি আগমান ধৰিলে ? কেৱল পক্ষপাতিত্বৰ কাৰণেই আপুনি এই কাম কৰিলে। যজ্ঞ পাতি মহাত্মা আৰু ৰজাগৰক এনেভাৱে লঘু কৰিবলৈকে আপুনি গ্নিভ্ৰমণ কৰি আনিছিল হ'বলা ?” এই বুলি বৈ যুধিষ্ঠিৰৰপৰা মুখ ঘূৰাই সভাসদগৰকৰ ফালে চাই ব'লে “বন্ধু নৃপতিসকল, আমি কুন্তীপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰক ৰাজচক্ৰৱৰ্তী খিতাপ লাভৰ গন্মতি দিছোঁ—তেওঁৰ পৰাক্ৰমৰ ভাৱত নহয় বা তেওঁৰ কৃপানাত কৰি ধন-সম্পদৰ আশাতো নহয়, কেৱল তেওঁ ধৰ্ম্ম মানি প্ৰজাপালন কৰা দেখি গুণমুগ্ধ হৈ তেওঁক আজি ৰাজচক্ৰৱৰ্তী খিতাপত গন্মতি দান কৰিছোঁহঁব—ইনানেই বখা। তেওঁ কিন্তু আজি আমাক সকলোকে অপদস্থ কৰিলে। ইয়াৰ পিচত আৰু তেওঁক ধৰ্ম্মাত্মা বুলি অভিহিত কৰা নহ'ব। অন্যায়কৈ অৱাসৰূক বৰ বৰাত যি গহায় কৰিছে সেই দুৰাত্মক প্ৰথম অৰ্ঘ্য দিয়াৰ পিচতো এই যুধিষ্ঠিৰক ধৰ্ম্মাত্মা বিশেষণেৰে গন্মান প্ৰদৰ্শন কৰা আৰু যুক্তি-যুক্ত বুলি নাভাৱোঁ। এতিয়াৰপৰা তেওঁক প্ৰৱক্ষক বুলি প্ৰচাৰ কৰাহে উচিত হ'ব।

হেবা কৃষ্ণ, স্বেচ্ছাচাৰী পক্ষপাতীয়ে তোমাক প্ৰথম অৰ্ঘ্য বিয় দিলে ? তুমিয়েই বা তাৰ গ্ৰহণ কৰিলা বিয় ? ৰাজসভাৰ নীতি-নিয়ম তুমিও পাহৰি গ'লা নেকি ? হবিষ্যানু হলেও ঋগ্বেদৰ অভাৱত যেনি তেনি সিটোৱা হৈ পৰি থাকিলে সেইবোৰ কুকুৰৰ হে ভক্ষ্য হয়। সেইদৰে তোমাৰ উপযুক্ত নহলেও এই প্ৰথম অৰ্ঘ্য তুমি গ্ৰহণ কৰিছা। তোমাক

উপহাৰ কৰিবলৈকে পঞ্চপাৰণ্ডে এই সভাৰ আয়োজন কৰিছে। এইখন নাট তোমাক সন্মান দেখুৱাবলৈ বৰা নাই। এই সামান্য কথাটোও নুবুজিলানে? কণা মানুহক মনোমোহা বস্তু চাবলৈ দিয়া আৰু নপুংসবক কন্যাস্পৰ্শ কৰা যেনে পোংলাই বৰা কথা, সেইদৰে তোমাৰ দৰে বাতাসহীন পুৰুষ এজনকো বিকল্প কৰিবৰ নিমিত্তে এনে ধৰণৰ সভাৰ আয়োজন কৰিছে।

ৰামচন্দ্ৰৰ্ত্তী বিতাপৰ আশাধাৰী যুধিষ্ঠিৰৰ আচল স্বভাৱটো আৰু ভীমৰো আচল স্বভাৱটো এই সভাৰ আয়োজন প্ৰণালীৰ ভিতৰেদি প্ৰকাশ পাইছে। বাহুদেৱৰ প্ৰকৃত স্বভাৱটো কেনে ধৰণৰ সেইটো আনি অনুভৱ কৰিব পাৰিছোঁ। এই আটাইকেগৰাকী মহাপুৰুষ একেডাল ডোনেৰে মেৰখাই থকা যেন দেখা গৈছে।”

এনে ধৰণৰ দস্তপুৰ্ণ কটুক্তি কৰি শিশুপালে তেওঁৰ বনীয়া বতাসকলক লৈ ৰাভগতা ত্যাগ কৰি গুচি গ'ল।

যুধিষ্ঠিৰে তেওঁলোকৰ পিচে পিচে মিঠা মুখেৰে আৰু শান্তভাৱেৰে (তেওঁলোকক) শাসনা দিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু তেনে চেষ্টাৰ কোনো ফল নধৰিলে। (বতাসকল আৰু শান্ত নহ'ল। শিশুপানৰ অহংকাৰ সোপত সোপে বাঢ়ি গ'ল। ইয়াৰ পিচত শিশুপান আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ মাজত ভয়ানক যুদ্ধ লাগিল। অস্তত দুই শিশুপালে শ্ৰীকৃষ্ণৰ হাতত প্ৰাণ এৰিলে।)

ৰাভগুয় যন্ত্ৰ নিৰাৱিকৈ সম্পন্ন হ'ল। যুধিষ্ঠিৰে ৰামচন্দ্ৰৰ্ত্তী বিতাপ পালে।

শকুনি

ইন্দ্ৰপ্ৰস্থত পঞ্চপাৰণ্ডে পতা ৰাভগুয় যন্ত্ৰ স্তম্ভসম্পন্ন হৈ গ'ল। গোটা গোটা ৰজা আৰু মহাপুৰুষসকলে বিলাস লৈ নিতৰ নিতৰ দেখিলে উপতি গ'ল। ৰাভগুৱে যুধিষ্ঠিৰৰপৰা বিলাস নবলৈ তেওঁৰ ওচৰত পিয় হ'ল। ধৰ্মপুত্ৰই অসনৰপৰা উঠি অহি বিহিনতে অৰ্ঘ্য দি আৰু চৰণ-সেৱা কৰি বধ্যস্থানত বহুতাই নিজেও কাষতে অসন এ'লন অসনত বহিল। ৰাভগুৱে আশীৰ্বাদ কৰি ক'লে “কুন্তীপুত্ৰ, তুমিহেই সকলো কলবৰপৰা চাবলৈ গ'লে ৰামচন্দ্ৰৰ্ত্তী বিতাপৰ যোগ্য পুৰুষ। সেই বিতাপ অহি

তুমি লাভ কৰিছা। তোমাৰ পৰা কুব্জবংশ আৰ্হি গৌৰৱান্বিত হ'ল।
 ৰাজা, মই এতিয়া যাবলৈ ওলালোঁ ; মোৰ বিদায় দিয়া।” কুব্জবংশৰ
 খ্ৰেষ্ঠ পিতামহ আৰু গুৰু ব্যাসদেৱৰ চৰণ চুই সেৱা জনাই যুধিষ্ঠিৰে আঁঠু লৈ
 হাত যোৱা কৰি ক'লে “হে গুৰুদেৱ, মোৰ এটি সন্দেহ উপজিছে, আপুনি-
 য়েইহে তাক ভঞ্জন কৰিব পাৰিব। মহাপুৰুষসকলে দিব্যজ্ঞানৰ প্ৰভাৱত
 জ্ঞানিব পাৰিছে যে এই অগতত ঘোৰ অনৰ্বৰ দিন আহিব লাগিছে।
 শিশুপাল বৰৰ লগতে সেই অনৰ্বৰ অস্ত পৰিল নে নাইবা আৰু কিবা অলপ
 বাকী আছে দয়া কৰি কওকচোন।”

উত্তৰত ব্যাসদেৱে ক'লে “ৰাজা, তেওঁৰৰ বাল তোমালোকৰ দিন অতি
 বৰ্ত্তন মাৰ্জ্জেনি যাব। ক্ষত্ৰিয়কুল সমূলে বিনাশ হ'ব। এইটো অনৰ্বৰে
 সূচাইছে। শিশুপাল বৰৰ লগতে সেইটো শেষ হোৱা নাই। আৰু
 ভালেমান ভয়াবহ ঘটনা ঘটিব। শয়ে শয়ে বজাসকল বিনাশ হ'ব আৰু,
 সেই সকলোবোৰৰ কাৰণ তুমিয়েই হ'বা। তুমি আৰু তোমাৰ ভায়েবাসকলৰ
 লগত কৌৰৱসকলৰ শত্ৰুতাৰ ফলত অদূৰ ভৱিষ্যতত ক্ষত্ৰিয় নিধনকাৰী
 এখন তপানৱা যুদ্ধৰ সূত্ৰপাত হ'ব। কালৰ সোঁতত যি ঘটিব লাগে সেইটো
 ঘটিবই ঘটিব। তাৰ এচুলিমানো ইফাল সিফাল নহয়। মন স্থিৰ কৰি
 বুকুত সাহ ৰাখি লোৱা। মই এতিয়া বিদায় ললোঁ। পূৰ্ণ সংযমী হৈ
 স্থিৰচিত্তে স্মৰ্ণেৰে ৰাজ্য পালন কৰি থাৰা।” এইদৰে কৈ ব্যাসদেৱে
 আশীৰ্বাদ কৰি বিদায় লৈ গুচি গ'ল।

ব্যাসদেৱ চকুৰ আঁতৰ হোৱাবেপৰা যুধিষ্ঠিৰ অঠাই চিন্তাসাগৰত
 পৰিল। কেউজন ভায়েককে মতাই আনি ব্যাসদেৱৰ ভৱিষ্যদ্বাণীৰ কথা
 শুনাই বৰ খেদ কৰি ক'লে “মোৰ চেনেহৰ বীৰসকল, ব্যাসদেৱৰ এই
 ভৱিষ্যদ্বাণী ৰাণত সোমোৱাবেপৰা মোৰ জীৱনটোৰ ওপৰত বিৰাগ জন্মিছে।
 বজাসকলৰ বিনাশৰ কাৰণ নয়ে হ'ম, এই কথা শুনিবো মই কোন সতে
 জীৱন ধাৰণ কৰি থাবিব পাৰোঁ।”

এই কথা শুনি অৰ্জ্জুনে ক'লে, “আপুনি আজি সকলোৰে ভিতৰত
 খ্ৰেষ্ঠ ৰজা, আপোনাৰ মনৰ এনে চকুৰতা সমূলি ৰাঙ্কণীয় নহয়। সকলো
 বিষয়তে সকলো কথা ভালকৈ ভাৱি চিন্তি লৈ সময়ৰ বৰ্ত্তব্য সময়ত সন্ধান
 কৰাটোহে আপোনাৰ পক্ষে উচিত হ'ব।” যুধিষ্ঠিৰে ক'লে “ভাইহঁত,
 ইখুৰে যেন আমাক বশ কৰে। যাতে মোৰপৰা কোনো ৰাজিয়া-পেঁচান
 নহয় সেইটো মই শপথ খাই লৈছোঁ। আজিৰপৰা তেওঁৰ বছৰলৈকে
 তোমালোকৰ আৰু কৌৰৱহঁতকো কোনো টান কথা নকওঁ। সদায় বংশৰ

নীতি-নিয়ম মানি চলিবলৈ চেষ্টা কৰিম। আনৰ ভিতৰত কোনো বকমৰ এৰাএৰি হোৱাৰ সুবিধা নিদিওঁ। অগতখনত যতমানে বাজিয়া আৰু বুদ্ধ-বাণৰ হৈ আছে সেই সকলোবিনাকৰ মূলত এই মনোমানিয়া। কাহিনী-মাৰ মূলতে খং, এই গুৰু দমাই নৈ দুৰ্য্যোদনাদিৰ অভিনায়ত কেতিয়াও পৰালি নিদি তেওঁলোকৰ ইচ্ছা অনুসৰি দিন কটাবলৈ চেষ্টা কৰিম। ব্যাসদেৱৰ উপদেশ মতে খং দমন কৰি চলিম।” এই কথাত বাকী পাওৱ কেইখনে ক’লে, “দাদা, আপোনাৰ কথা অতি ন্যায্যমূল্যত হৈছে। আনৰ পক্ষৰপৰাও কোনো বকমৰ কাহিয়াৰ সূত্ৰপাত নহয়।”

দুৰ্য্যোদনে পাশাখেলত যোগ দিবলৈ পাণ্ডৱসকলক নিমন্ত্ৰণ কৰাত যুৰিদ্ধিৰে কোনো বকমৰ বাধা নিদি সন্মতি দিলে। যুৰিদ্ধিৰ প্ৰতিগেই সন্মতিদানৰ দ্বাই কাৰণ। ভবিষ্যতে হাই-বাজিয়াৰপৰা হাত সাৰি থাকিবলৈ যুৰিদ্ধিৰে যি প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে বৰ্ত্তমান ক্ষেত্ৰত সেই কাহিয়ানেই দ্বাই কাৰণ হৈ উঠিল।

পাশাখেলৰ নিমন্ত্ৰণ বক্ষা কৰি যুৰিদ্ধিৰে তাত যোগ দিয়াৰ ফলত হ’ল ভলনক ত্ৰোৰ, তাৰ পিচতে যুদ্ধ আৰু শেষত গৈ বংশনাশ।

মানুহৰ কৌশল, সঙ্কল্প আৰু চেষ্টাই কেতিয়াবা কেতিয়াবা উদ্দেশ্যৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত ফল দিয়ে। বৰ্ষপুত্ৰৰ প্ৰতিজ্ঞাও তাৰ এটা জনন্ত প্ৰমাণ।

কাহিয়া আৰু মনোবাদলৈ ভয় কৰি বৰ্ষপুত্ৰ যুৰিদ্ধিৰে ইন্দ্ৰপ্ৰস্থত বাস কৰিছিল। কিন্তু যুৰিদ্ধিৰৰ বাতসুয় বক্তত যোগদান কৰা সময়ত ইন্দ্ৰপ্ৰস্থৰ সৌন্দৰ্য্য, সাজ-সজ্জা, চালে চকুৰোৱা। ফাটকৰ তোৰণ, আভৰৰ আৰ বহুমূলীয়া ধন-সম্পত্তিৰ বিপুল সন্বেশ দেখি দুৰ্য্যোদনৰ মনত হিংসা-তুহতুই জ্বলাদি জ্বলি আছিল। যুৰিদ্ধিৰ সভামণ্ডপত কেতিয়াও নেদেখা নুশুনা ধন সম্পত্তিৰ দৌল আৰু মন-প্ৰাণ হৰা কাৰকাৰী আদি তেওঁ দেখিবলৈ পাইছিল। যুৰিদ্ধিৰে ভালেমান বজাকো যে বহু দিচাপে পাইছিল সেই কথাও দুৰ্য্যোদনে লক্ষ্য কৰিছিল। এইবিলাক কথাতেওঁৰ মন খঙে চৰ্ঘাই অসহনীয় হৈ উঠিল। পাণ্ডৱসকলৰ হঠাতে হোৱা ইমানবিনাক ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি দেখি তেওঁ ইমান চিন্তিত হৈ পৰিছিল যে ওচৰতে উপদেশ দি থকা শকুনিৰ বোনো কথাই তেওঁৰ কাণত নোসোৱাইছিল।

শকুনিৱে টানি নাত লগালে “কি হ’ল হে তোনাৰ দুৰ্য্যোদন! হনু-নিয়াহ পেনাইছাচোন? কি কথাত তোনাৰ ইমান বেজাৰ লাগিছে?”

দুৰ্য্যোদনে ক’লে “দাদা, ভায়েকহঁতৰ সৈতে লগ লাগি আজি যুৰিদ্ধিৰে স্বৰ্গৰ ইন্দ্ৰৰ নিচিনাৰৈ সুখেৰে ৰাজ্যপালন কৰিছে। অতৰোৰ ৰজা-

মহাবল্লভ চক্ৰ আগতে শিশুপালক বধ কৰিলে। তান পোতক তুলিবলৈ এজন বচানো হাত এখন দাঙিবলৈ গাহ নকৰিলে। আটাইবিলাকে পাণ্ডৱসকলক নৃত্তি দেখি চুত্ৰি হেৰুৱাই পুতলাৰ দৰে ধব হৈ ব'ল। বেপাৰী বৈশ্যসকলক দৰে বচাসকলে যুধিষ্ঠিৰক ভক্তি দেখুৱাই ধন বস্তু উপহাৰ দিছে। এইবোৰ দেখি গুনি কোন মতে নই ধিনেৰে থাকিব পাৰে? ৭ নোৰ বুকু পুৰি আছে। নইনো বাক এতিয়া কি লৈ ভীষ্মাই থাকিব মানা?"

শকুনিয়ে এবোৰ দি ক'লে "দুৰ্য্যোজন, পঞ্চপাণ্ডৱ তানো তোমাৰে ভাই-কৰাই নহয়? তেওঁলোকৰ ধন-দৌলত দেখি তোমাৰ বুকু পোকা উচিত হোৱা নাই। তেওঁলোকে হৰু মতে যি নাছ-ঐশ্বৰ্য্য লাভ কৰিছে তাকেইহে ভোগ কৰিছে। তেওঁলোকে ভাগ্যৰ বনেৰে উচ্চপদ পাইছে। আনৰ ওপৰত অনপো আক্ৰোশ বা হিংসাৰ ভাৱ নাৰাখি তেওঁলোকে নিজৰ অংশ আটুট বাখি তাৰ ওপৰতে ভিৰ দি উন্নতি কৰি গৈছে। তুমি বিয় নিছাতে পেটত হিংসাৰ ভাৱ সুনাই লৈ নিজে সেই পুৰি মৰিছা? তেওঁলোকৰ শক্তি আৰু আনন্দই তোমাৰ জানো কিবা হৰণ ভগন কৰিবলৈ আহিছে? তোমাৰ ভাইসকলে আৰু মিত্ৰ-কুটুমবিলাকেও তোমাৰ কথা-নতেই চলি আছে দেখোন। দ্ৰোণ, কৰ্ণ, অশ্বথামা এই সকলো তোমাৰ ঘনীয়া হৈয়ে আছে। নই হলে বেণিও তোমাৰ বেজাৰৰ কাৰণ দেখা নাপাওঁ। পিতামহ ভীষ্ম, গোবিন্দ, কৃপাচাৰ্য্য, জয়দ্রথ আৰু নই তোমাৰ লগতে আছে। যেতিয়া তোমাৰ পদে জগৎজয়ী হোৱা একো অসম্ভৱ নহয়। গতিকে খেদ কৰি নাখাবিবা।"

সেই কথাত দুৰ্য্যোজনে ক'লে "মানা, ভাল কথা তেন্তে; এইবোৰ মোৰেই ফনীয়া যেতিয়া, তেতিয়া পাণ্ডৱহঁতক যুদ্ধত ঘটুৱাই ইন্দ্ৰপ্ৰস্থৰ পৰা খেদাই দিয়াই ভাল হ'ব যেন পাইছোঁ।"

শকুনিয়ে ক'লে "নহয় নহয় সেইটো নকৰিবা। তাৰপৰা তোমাৰ বিপদ হবলৈ আছে। বিনা যুদ্ধে কেনেকৈ যুধিষ্ঠিৰক পৰাস্ত কৰিব পাৰি সেই উপায় বাক নোৰ হাতত আছে।"

দুৰ্য্যোজনৰ বেজাৰত ছাপ খাব ধৰা চকুছুৰি শকুনিৰ মুখত এই কথা শুনা মাত্ৰকে আশাতৰা আগদত জল বেল খাই গ'ল। তেওঁ আগহেৰে সুৰিলে "মানা, বানো প্ৰাণ নাশ নোহোৱালৈ বাক পাণ্ডৱহঁতক ভয় কৰিব পাৰিব নে? তেনে কিবা উপায় আছেনে?"

শকুনিয়ে উত্তৰ দিলে "শুনা দুৰ্য্যোজন, যুধিষ্ঠিৰে পাশা খেলিবলৈ বৰ ভাল পায়। দিষ্ট তেওঁ সেই খেলৰ কটকিনাক একেৰাৰেই নাছানে।

তেওঁক পাশা খেলিবলৈ নিমন্ত্ৰণ জনাবো ফকিৰৰ নিগম অনুযায়ী সেই খেলত যোগ দিবলৈ তেওঁ আহিবই লাগিব। পাশা খেলত মোৰ ভাল হাত আছে। সেই খেলত তোমাৰ ফকীয়া হৈ যোগ দিম। বিনা যুদ্ধে তেওঁলোকৰ বাহ্য আৰু ধন সোনত সকলো হৰণ কৰি তোমাৰ কাৰণে আনিব পাৰো নে নোৱাৰোঁ, তুমি চাই থাক।”

পাশাখেলতৈ আহ্বান

দুৰ্য্যোধন আৰু শকুনি দুয়ো ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ ওচৰলৈ গ'ল। শকুনিয়ে পোনতে কথা উলিয়ালে। তেওঁ কলে “মহাৰাজ, দুৰ্য্যোধন দেখোন দুখ-বেহাৰে, চিন্তাই-ভাৱনাই তেনেই শুবাই-খীণাই শেঁতা পৰি গৈছে। তেওঁলৈনো বাক আপুনি অনপো চকু দিব নাপাৱনে? তেওঁৰ প্ৰতি আপোনাৰ এনে আওৰণীয়া ভাৱৰ কাৰণটো কি মহাৰাজ?”

পুত্ৰবৎসন ধৃতৰাষ্ট্ৰই এই কথা শুনি দুৰ্য্যোধনৰ বুকত গাৰাট লৈ কলে “বাহা মোৰ, তোমাৰ চিন্তাৰ কাৰণ নই দেখোন একোৰে জানিব পৰা নাই। তুমিয়েই মোৰ সমস্ত ধন-সম্পত্তিৰ গৰাকী। আটাইবোৰ তোমাৰ হাৰ-ছকুৰ তনত। দেৱতাসকলৰ দৰেই তুমি দেখোন সকলো দুখ ভোগ কৰি আহ। তোমাৰ আকৌ চিন্তাত ব্যাকুল হব লগা কি কথা আছে? বেঙ্গাশ্ব, অশ্ববিদ্যা আদি সকলো প্ৰকাৰ শিক্ষা কৃপাচাৰ্য্য, বনবান আৰু শ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ ওচৰত লাভ কৰিত। তুমি মোৰ ছোৰ্ট পুত্ৰ। বাস্তৱস্বামী তোমাৰ হাতৰ মুঠিত। ইমানৰ ওপৰতো আকৌ তোমাৰ দুখ-বেচাৰৰ কাৰণটো কি বোৱাচোন।”

দুৰ্য্যোধনে কলে “পিতা, নই বৰ্ত্তমানে এটা নগণ্য নানুহৰ দৰে খাই-লৈ জীয়াই আছোঁ নাত্ৰ। আৰু লগে লগে সকলো বকনৰ লঘু-নাঞ্চনা গছি থাকি কান কটাইছে। এইদৰে বাক নইনে সন্মান দিম জীয়াই থাকিম পিতা?” দুৰ্য্যোধনে এইদৰে বেচাৰ কৰি নিজে দুখৰ কাহিনী পিতাকৰ আগত বহুলাই বৰ্ণনা কৰি দিবলৈ ধৰিলে। ইহুপ্ৰহৃত পাণ্ডৱ-সকলৰ ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি দেখি তেওঁৰ অতৰত ঘিলুৱা ছুই জলি আছিল। সেই কাৰণে পিতাকৰ আগত ভাঙি-পাতি কলে পোৱা বস্তুতে সন্তোষ লাভ কৰি বহি থকাটো শত্ৰুৰ ধৰ্ম নহয়। এই ভণ্ডত ভয় আৰু দয়া

এই দুয়োটা বখাই বত্সাকলৰ গৌৰৱ হানি কৰে। যুৰিষ্টিৰ বজ্জাৰ ধন-দৌলতৰ পৰ্য্যায়ত দেখিবৰে পৰা নোৰ নিজা ধন-সম্পদত অন্যপো সন্তুষ্ট থাকিব পৰা নাই। মহাবাহু, পাণ্ডৱসকলৰ দেখোন দিনক দিনে ঐ বৃদ্ধি হবই লাগিছে—আমাৰ যেন দিনক দিনে টুটিছে গৈছে।”

ধৃতৰাষ্ট্ৰই বলে “প্ৰিয় পুত্ৰ, তুমি মোৰ বংশধৰ, তুমি ৰাজপাটৰ গৰাকী। তেনেদৰে পাণ্ডৱসকলৰ লগত শত্ৰুতা আচৰণ কৰা তোমাৰ উচিত হোৱা নাই। এনে শত্ৰুতাবশত্বে অশেষ কষ্ট ভোগ কৰিবলৈ আছে—এনেবি শেষত গৈ মৰণো ঘটিব পাৰে। সবলচিহ্নীয়া যুৰিষ্টিৰ ওপৰত তোমাৰ কিয় ইমান আক্ৰোশ ভাৱ হৈছে বাছা? তেওঁলোকৰ ঐশ্বৰ্য্যই আমাৰো ঐশ্বৰ্য্য। আমাৰ মিত্ৰ-বুঢ়ীয়েই তেওঁলোকৰো মিত্ৰ-বুঢ়ী। আমাৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ দেখোন তিননানো শত্ৰু ভাৱ নাই। বংশ মৰ্য্যাদা আৰু পৰাক্ৰমত তুমি তেওঁলোকৰেই সমান। ভাইহঁতৰ ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি দেখি তোমাৰ মনত হিংসাৰ ভাৱ জগাই তোলা উচিত হোৱা নাই।” এইবুলি পুত্ৰবৎসল ধৃতৰাষ্ট্ৰই দুৰ্য্যোধনক সাধুনাৰ বাবে উপদেশ দিলে।

বিন্দু পিতাকৰ এই চেনেহৰ উপদেশবিলাক দুৰ্য্যোধনৰ মনত নালাগিল। পিতাবৰ লগত এইবাৰ দুৰ্য্যোধনে ৰাজনীতি আলোচনা কৰিবলৈ ধৰি বলে “লৌকিক জ্ঞান নাথাকিলে শত্ৰু জনাবপৰা কোনো ফল নহয়। খোৱা বস্ত্ৰ পেটৰ তিতবত থাকিলেও পেটে যেনেই মোৱাদ লব নোৱাৰে সেইদৰে আপুনিও সদায় নীতিশাস্ত্ৰত মগ্ন থাকিলেও তাৰ আচল অৰ্থটো উপলব্ধি নকৰাকৈ এনে কথা কৈছে। বৃহস্পতিয়ে বৈছে “মানুহৰ চলন, ফিৰণ, ৰাজনীতি হ’ল এটা বস্ত্ৰ, আৰু ৰাজধৰ্ম্ম হ’ল এটা সম্পূৰ্ণ সূকীয়া বস্ত্ৰ। সন্তোষ আৰু ক্ষমা সাধাবণ মানুহৰ ধৰ্ম্ম হলেও বজাসকলৰ নিমিত্তে ই এটা ধৰ্ম্মই নহয়। বিজয় লাভৰ নিমিত্তে বৰা চেষ্টাই ক্ষত্ৰিয়ৰ ধৰ্ম্ম। বৰ্ণাধৰ্ম্ম বিচাৰ নকৰি বৈৰল বিজয় লাভৰ বাবে বৰা চেষ্টাইহে ক্ষত্ৰিয়ৰ প্ৰধান ধৰ্ম্ম।”

ইয়াৰ পিচত শবুনিয়ে পাৰ্থাৰ্থকৰ কথা উলিয়াই পৰামৰ্শ দি বলে “মহাবাহু, মই হলে বিনাযুদ্ধে দুৰ্য্যোধনৰ মনৰ বেজাৰ অঁতবাই দিব পাৰোঁ।”

এই কথাত ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ মন চঞ্চল হৈ উঠিল। দুৰ্য্যোধনে সেইটো লক্ষ্য কৰি ভাবিবলৈ ধৰিলে “ঠিক এই সময়তে পিতাৰ সন্মতি লবৰ সুযোগ উপস্থিত।” এই ভাবিয়েই তেওঁ পিতাৰ ফালে চাই কলে “পিতা, গোপনেই হওক বা সোপানেই হওক, শত্ৰুক ত্যাগ কৰিবলৈ সকলো

বন্দব কন-লোশন প্ৰয়ো। কৰাটো ক্ষত্ৰিয়ৰ কৰ্তব্য। সেয়ে ক্ষত্ৰিয়ৰ
অস্ত্ৰ—গিচ্ছিনাভৰ উপায়,—কেৱল অস্ত্ৰ-শত্ৰুই যে একমাত্ৰ উপায় এনে নহয়।
শত্ৰু বা মিত্ৰ ছাত্ৰ-কুন বিচাৰ কৰি নিৰ্ণয় কৰা টান। যাৰে পৰাই আনি
দূৰ-কঠৈ ভোগ কৰে, সেয়েহে আনাৰ শত্ৰু। এনে ভাবৰপৰা চালে
নিজৰ ভায়ে শত্ৰু হব পাৰে। সকলো ক্ষেত্ৰতে সন্তোষ লাভ কৰি থিৰ
ভাবে বহি থকাটো বজ্জাগকনৰ ধৰ্ম হবই নোৱাৰে। শত্ৰুৰ শক্তি বঢ়া
শেহিও উদাগীন থাকিলে নিজৰ বিনাশ অৱশ্যত্বাৱী। শত্ৰুৰ শক্তি বঢ়াৰ
আগতে ভানলৰে আনি লৈ সন্মুখিত চোৱাৰে তাত বাধা দিয়াই বাত্ৰধৰ্ম।
শত্ৰুৰ ওপৰত কেনেবাকৈ আকাশীনতা পৰিলে সেই শত্ৰু যেনেকৈ লাহে
লাহে মৰহি যায়, আনাৰ বংশৰ ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতিয়েও তেনেকৈ আনাক
বিনাশ কৰিব পাৰে।”

চোকা বুদ্ধিৰ পাশায়া শকুনিয়ে কলে “মহাৰাজ, আপুনি যুধিষ্ঠিৰক
পাশা-খেললৈ নিমন্ত্ৰণ কৰক। আপোনাৰপৰা আনি মাধোন এই কথাকে
আশা কৰিছে। বাকী যি কাম কৰিব লাগে তাৰ ভাৰ মোৰ ওপৰত
থাকিব।”

দুৰ্য্যোধনে কলে “বিনা যুদ্ধে, বিনা বহুপাতে, এটি প্ৰাণীও হানি
নোহোৱাকৈ শকুনিয়ে পাণ্ডৱকনৰ সকলো ধন-সম্পদ আনাক আনি দিব
বুজিছে। আপুনি মাধোন যুধিষ্ঠিৰক মাতি আনি পাশাখেলত বহুৱাই
দিবক।”

ধৃতৰাষ্ট্ৰই কলে “কিন্তু, এই পৰামৰ্শ মোৰ মনে হলে যুক্তিগত বুলি
নকয়। ভাই বিদূৰক আনি এই বিষয়ে এবাৰ শোবা উচিত। তেওঁ এজন
বিচক্ষণ পুৰুষ আৰু প্ৰায় সকলো কথাতে মই তেওঁৰে পৰামৰ্শ লওঁ।”

দুৰ্য্যোধনে কিন্তু বিদূৰৰ পৰামৰ্শ নোৱা কথাত নাস্তি নহল। তেওঁ
কলে “বিদূৰে কেৱল সাধাৰণ ধৰ্ম উপদেশ বিনাকৈইহে দি থাকে। সেই-
বোৰ উপদেশ জয়লাভত নাথাকে। জয় পৰাজয়ৰ কথাত ধৰ্মক অঁতৰাই
খোৱাই বজ্জাগকনৰ কৰ্তব্য। ধৰ্মশাস্ত্ৰত পাকৈত বিদূৰ আৰু ব্যাগদেৱ
এই দুয়োজনই আমাৰ শ্ৰীবুদ্ধি হোৱাৰ বাটত কাঁইট হৈ আছে। মোৰ
প্ৰতি বিদূৰৰ লেশমাত্ৰও মৰম-চেনেহ নাই। পাণ্ডৱ ফালেই তেওঁৰ চেনেহৰ
আকৰ্ষণ বেছি যো মনে ধৰে। এই কথা আপুনিও নজনা নহয়।”

ধৃতৰাষ্ট্ৰই কলে “পঞ্চপাণ্ডৱ ধৰ্ম শক্তিশালী, তেওঁলোকৰ লগত শত্ৰুতা
কৰি চলা উচিত বুলি মই নাজাৰোঁ। এই পাশাখেলেই শত্ৰুতাৰ কাৰণ
হৈ উঠিব পাৰে। পাশাখেলতে বৈবী ভাৰ প্ৰবন হৈ উঠিব।”

পিতাকব কথাত দুৰ্য্যোধনে গাহ দি কলে “ভয়ত পিচ নুহইকি নিতব কৰ্ভব্য নিছে কৰাটোবেই বাজধৰ্ম্ম । শত্ৰুবে শক্তি গোটাৱলৈ নৌ পাওঁতেই গিহঁতক নাগ কনিবলৈ যত্ন কৰা যুগত । দুৰদৃষ্টি ধৰা নানুহ নাজবে এনে কৰা কৰ্ভব্য । বোগ বা মৃত্যুৱে আমাৰ নুখলৈ চাই বৈ নাথাকে । পাশাখেল আমাৰেই প্ৰধান আৱিদ্ধাৰ নহয় । উপৰি পুৰুষ্যকলে এই খেলৰ প্ৰচলন কৰি থৈ গৈছে । বিপদ-বিঘিনি নঘটাকৈ বা কাৰো প্ৰাণ হানি নোহোৱাকৈ সত্ৰিয়গকলে এনে উপায়েৰেও কাৰ্য্যসিদ্ধি কৰিব পাৰে ।”

তেতিয়া ধৃতৰাষ্ট্ৰই অলপ গহীন হৈ কলে “ৰাজা, মই এতিয়া বুঢ়া হৰোঁ । তুমিয়েই বৰ্ত্তমান ৰাজ্যৰ অধিকাৰী । যি ভান দেখা তাকে চাই-বুজি কৰাটো । কিন্তু তোমাৰ এই নীতিটো মই কোনোমতেই গমৰ্হন কৰিব নোৱাৰোঁ । ভৱিষ্যতে ইয়াৰ ফলত তুমি অনুতপ্ত হব লাগিব । সম্ভৱতঃ এয়ে বিধিৰ বিধান ।”

পুতেকৰ নিতান্ত অনুৰোধত নিকপায় হৈ ধৃতৰাষ্ট্ৰই মহত পাশাখেলৰ গম্ভতি দি তাৰ গিনিষ্টে বভা-ধোলাৰ আয়োজন কৰালে । দিত্ত লবাইতৰ আঁৰত বিদূৰৰ লগত এই বিষয়ে আলোচনাও কৰিলে ।

বিদূৰে কলে “মহাৰাজ, এই পাশাখেলতই কাল হৈ বংশ নাশ কৰিব । এই খেলতে খঙা-খঙি, কাছিয়া-পেচাল হৈ শেষত বংশৰ গৰ্ভনাশ ঘটিব । আপুনি এতিয়াও বাৰা দিয়ক, কোনোমতেই ইয়াত মত নিদিব ।”

ধৃতৰাষ্ট্ৰই পুতেকৰ বাবো-কাকুতি উপেক্ষা কৰিবলৈ অপাৰগ হৈ বিদূৰক কলে “ভাগ্য আমাৰ প্ৰতি সুপ্ৰসন্ন থাকিলে এই পাশাখেলত মই শঙ্কা কৰা নাই । কিন্তু কেনেবাকৈ বিধি পথানি দিলে আমাৰ সকলো যত্ন বিফল হব । গোটেই জ্ঞাতখনেই বিধিৰ বিধান মানি চলি আছে । তুমি মোৰ প্ৰতিনিধি হৈ ইন্দ্ৰপ্ৰস্থলৈ গৈ যুধিষ্ঠিৰৰ পাশাখেলত নিমন্ত্ৰণ জনাই আহাঁগৈ, যোৱা বিদূৰ ।”

পাশাখেলৰ পণ

বিবিৰ বিধান আৰু নিজৰ কৰ্ত্তব্য কি সেই কথা চাৰিও মানুহৰ কু-বুদ্ধিবিলাক কেতিয়াবা মনত ভাগি উঠে। সেই কাৰণেই দুৰ্ব্বলচিত্তীয়া শ্বতৰাষ্ট্ৰই পুতেক দুৰ্য্যোজনৰ প্ৰতি আগন্তু হৈ তেওঁৰ অন্যান্য অনুবোধতো মান্তি হ'ল। শ্বতৰাষ্ট্ৰৰ আত্ম পালন কৰি স্বৰ্গাত্মা বিদূৰে যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰলৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে।

বিদূৰক দেখা পাই যুধিষ্ঠিৰে চিন্তিত হৈ স্মৰিলে “পুত্ৰা, আজি দেখোন বিনৰ্ঘ হৈ অহা দেখা পাইছোঁ? হস্তিনাপুৰৰ ধা-ধবৰ ভাংনে? মহাবান্ধ আৰু কোঁৱৰসকলৰ কুশলনে? প্ৰভাগকল ভালে আছেনে? তেওঁলোকৰ ভাৱ-গতি সকলো ভালেই হব পাৰ?”

বিদূৰে উত্তৰ দিলে “বাহা, হস্তিনাপুৰত সকলো ভালেই আছে। তোনালোক সবনোটিৰে কুশল নে? নতুনকৈ ভাৰ-চমকেৰে গছোৱা পাশাখেলৰ বভাখন চাবলৈ মহাবান্ধৰ প্ৰতিনিধি হিচাপে তোনালোকক নিমন্ত্ৰণ জনাবলৈ আহিছে। মহাবান্ধৰ বৰ আগ্ৰহ হৈছে যে তুমি আটাই কেইজন ভায়েকক লগত লৈ হস্তিনাপুৰলৈ গৈ সেই বভা দৰ্শন কৰি লগতে দুই-এখন পাশা খেলি আইগৈ।”

যুধিষ্ঠিৰে বুলি “পুত্ৰা, এই পাশাখেলবিলাক ক্ষত্ৰিয়সকলৰ কাৰিয়াল মূল সূত্ৰ। ঘনা-বুঢ়া মানুহে এই খেল অনুশীলন নকৰে। আমি সদায় আপোনাৰ কথা মানি আহিছোঁ। গতিকে এই বিষয়তো আনক এটা সজ উপদেশ দি আন'ৰ কৰ্ত্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি দিয়ক।”

তেতিয়া বিদূৰে বুলি “পাশাখেলেই যে সকলো ববৰ অনৰ্থৰ মূল, এই কথা সকলোৱে ভানে। এই খেল বহু কৰিবলৈ নই পাৰোঁনানে যত্নও কৰিলোঁ। কিন্তু মহাবান্ধে সেই কথা নানানি তোনালোকক নাতি নিবলৈ নোক আদেশ কৰি পঠাই দিছে। এতিয়া তোনালোকৰ ইচ্ছানুসৰে কান কৰাইক।”

বিদূৰে এনেকৈ প্ৰকাৰভাৱে সতৰ্ক কৰি দিয়াতো যুধিষ্ঠিৰে চাবিওজন ভায়েকক আৰু ভ্ৰোপসীকো লগত লৈ হস্তিনাপুৰলৈ গ'ল।

কান, পাশা আৰু বব এই তিনিটা বস্তৰ ব্যৱহাৰে মানুহৰ বক্তা কৰি ধ্বংসৰ মুখলৈ লৈনি নিয়ে। পাশাখেল সকলো ববৰে অনৰ্থৰ মূল বলি আনিও আনোঁ যুধিষ্ঠিৰে কিয় এই নিমন্ত্ৰণটো গ্ৰহণ কৰিলে এইটো

গভাত সকলো মানুহ শলাত বঁপি উঠিল।

যুধিষ্ঠিবে কলে “নোব ভাই সহদেবো ইনাতে আছে। সৰ্বশাস্ত্রত পণ্ডিত বুলি তেওঁৰ খ্যাতি আছে। তেওঁক পণ স্বৰূপে বধা অনুচিত বুলি আনিও পণ বাখিলোঁ।”

“বাক তেহে, চাই চোৰাঁ, এই পাশটি মাৰিলোঁ আৰু এগা চোৰাঁ, অমনাত বখিলোঁ” বুলি শকুনিয়ে সহদেবকো জয়লাভ কবিলে।

ইয়াৰ পিচত যুধিষ্ঠিবে খেল এৰি উঠি যাব বুলি ভাবি দুৰাশ্বা শকুনিৰে নক্সা কৰি বলে “যুধিষ্ঠিব, মাদ্রীপুত্ৰ দুজনতকৈ ভীম আৰু অৰ্জুন তোমাৰ মনত বেছি মূল্যবান নহয় কোনো ?”

যুধিষ্ঠিবে বলে “মুৰ্খইহে এনে কথা কয়। বুজিহোঁ, আপুনি আমাৰ ভিতৰত বাজিয়া স্থাঠৈ চোৱা কৰিছে। অৰ্ঘুই আপোনাৰ জীৱনৰ এবনাত্ৰ ধৰ্ম্ম। আমাৰ ভিতৰত যি ধৰ্ম্মৰ ভাৱ নিহিত আছে আপুনি অবশ্যীয়ে তাৰ বি মৰ্ম্ম বুজিব ? যুদ্ধ সমুদ্ৰত অৰ্জুনেই আমাৰ আশ্ৰয়ৰ এবনাত্ৰ নাও। যুদ্ধত অপ্রতিদ্বন্দ্বী, পৰাক্ৰমী বিজয়ী সেই ধনন্তয়কো নহি পণ বাখিলোঁ।”

শকুনিৰে হাঁহি হাঁহি কলে “তেহে এই চোৰাঁ খেলৰ বাহাৰ।” এই বুলি পাশটি মাৰি যুধিষ্ঠিবৰ পৰাজিত কৰি তৃতীয় পাওৱকো জয় কবিলে।

বিবিধ বিড়ম্বনাত যুধিষ্ঠিবৰ বেজাৰত ঠাই নাইবিয়া হ’ল। চল্‌চলীয়া চকুৰে তেওঁ ববলৈ ধৰিলে “বজা, এইবাব আমাৰ যুদ্ধৰ সেনাপতি, ৰাক্ষস নিধনকাৰী, বজ্ৰধৰ ইন্দ্ৰতুল্য, সবলোৰে মাননীয়, শাৰীৰিক শক্তিত অস্থিতীয় চতুৰ্থ পাওৱ ভীমসেনাৰ পণ বাখিলোঁ।” এইবুলি পৰনকুমাৰক পণ বাখি পাশটি মৰাত যুধিষ্ঠিবে তেওঁকো হেৰুৱালে।

তেতিয়া দুৰাশ্বা শকুনিৰে বলে “যুধিষ্ঠিব, পণ বাখিব পৰা বস্তু আৰু জানো কিবা ব’ল ?”

গহীন মাতেৰে যুধিষ্ঠিবে বলে “কিয় নাথাকিব ? নহি নিম্বে এইবাব পণ বাখিলোঁ। আপোনাৰ জিত হলে নমো ভাইহঁতৰ লগতে আপোনাৰ দাস হৈ থাকিম।”

“ভাল কথা, এইয়া তেহে চোৱা”—এই বুলি পাশটি মৰাত শকুনিৰেই জিত হ’ল। তেতিয়া বজাব তলত সভাৰ মাজত থিয় হৈ শকুনিয়ে এজন এজনৰে মান ধৰি পক্ষপাওৱক নাতি তেওঁলোক যে তেওঁৰ দাস হ’ল এই কথা সকলো মানুহৰ আগতে বুকু যিঙ্গাই ঘোষণা কবিলে।

এইবাব সনজুৱাসবলল শক্তিত কৰি শকুনিয়ে যুধিষ্ঠিবলৈ চাই বলে “মুৰ্খৰাজ, তোমাৰ আৰু এটি সম্পত্তি বাৰী আছে। এইবাব সেটোও

পণ বাধি তুমি হাত আঁৰি কৰা। মোৱা তোমাৰ পত্নী পাৰানীকো
পণ বাধিব পাৰা।”

সেই কথাত যুধিষ্ঠিৰে দ্ৰৌপদীকো পণ বাধিলে। বুলি প্ৰতিজ্ঞা
কৰি ঘোষণা কৰাত মনত শঙ্কা উপৰি নিজে কঁপিবলৈ ধৰিলে।

সভাৰ যি ভোখৰ ঠাইত জ্ঞান-বুদ্ধগৰন বহিছিল তাত বোঁটান লগা
স্তন গ'ল। 'বিচ্ বিচ্' বুলি বৰবৈ কোৱা শব্দও স্তনা গল। আন
সনতুৱাসকলৰ ভিতৰত কোনোৱে চকুপানী টুকিলে, কোনোৱে লাভ
তনমুৰ কৰিলে, কাৰোবা গা ঘামি গ'ল—ভাৰিলে পৃথিৱীৰ শেষ দিন যেন
উপস্থিত। ভায়েকহঁতৰে দুৰ্ব্যোজন আৰু কৰ্ণই আনন্দত নাচি উঠিল; কিন্তু
বায়ুপুত্ৰ নাথোন তনমুৰ কৰি লাজ আৰু ধস্ত অস্থিৰ হৈছিল। শকুনিয়ে
পাশাওটি নৰি নিৱেই চপিছাই উঠি বৰলৈ ধৰিলে “এয়া চাওক, চাওক
সবনোৱে, নোৰ ছিত হ'ল।”

তেতিয়া দুৰ্ব্যোজনে বিনুবক মাতি নি কলে “আপুনি এতিয়াই যাকে
আৰু পাণ্ডৱহঁতৰ নৰনৰ পত্নী দ্ৰৌপদীক এই সভালৈ লৈ আহকগৈ।
তাই দাসীৰ দৰে আনাৰ ঘৰত থাকি ঘৰবাৰী সাৰি-পুছি থাকিবহি লাগিব।”

বিনুৱে কৈ উঠিল “মুৰ্খ, নিজৰ মুৰ্খান্ধিত নিজকে নৰিবলৈ আশাবাদ
নিদিবাচোন। আজি তুমি বিপদশঙ্কল এটা চ খাৱৈত সূতাৰ গাঁকোত
বগাই পৰি নৰিবলৈ গুৱাইছা। চাপি অহা বিপদৰ কথা নজনা ভাও তুমি
মুৰ্খৰ দৰে কথা কৈছা? তোমাৰ নিচিনা ৰাজপুৰুষ এজনৰ মুখত এনে
অনুচিত কথা শুনোৱা শোভা নাপায়।” এই বুলি বিনুৱে দুৰ্ব্যোজনক
খণ্ডেৰে টান কথা কৈ সনতুৱাস যেনে চাই কবলৈ ধৰিলে “আপোনানোৱে
ভাৰি চাওকচোন, ধৰ্মপুত্ৰই নিজক পণ বাধি ছাদি শকুনিৰ দাস হোৱাৰ
পিচত আকৌ দ্ৰৌপদীক পণ বাধিব পাবেনে বাক? কোৱলসকলৰ বিনাশৰ
সন্মত চাপি আহিছে নিশ্চয়। প্ৰকৃত দুহুৰ আৰু বহুসকলৰ উপদেশ
উনাই কৰি বৃত্তবাস্তৱ লৰাইতে নিজৰ নৰকৰ ৰাতি নিজেই পৰিকাৰ কৰিছে।”

দুৰ্ব্যোজনে বিনুবৰ কথা শুনি টিপ দি তেঁওৰ সাৰথি প্ৰতিকানীক
নতাই আনি কলে “এই বিনুৱে আনাৰ ভাৱৰ কাটীয়া লহিব নোৱাৰে।
তেওঁ পাণ্ডৱহঁতলৈ ভয় কৰে। তোমাৰ তো তেনে ভয় নাই। তুমি যুধিষ্ঠিৰৰ
ধৰ্মা স্বৰলৈ গৈ ততানিকে দ্ৰৌপদীৰ ৰাজসভালৈ লৈ আহাঁগৈ যোৱ।”

অধিবলগীয়া কথা । ইয়াৰ তিনিটা ঘাই কাৰণ মহাভাবতত উল্লেখ থকা পোৱা যায় । ‘প্ৰথমে যুধিষ্ঠিৰৰ কাৰণে এটা খেলাৰ মোহ ; দ্বিতীয়তে ৰাজকুলৰ নীতি অনুসাৰে পাশাখেল খেলিবলৈ আহ্বান কৰিলে ‘না’ কৰিব নাপায় ; তৃতীয়তে কাজিয়াৰপৰা গৈ বংশ নাশ হ'ব পাৰে এনে এটা আশঙ্কাত যুধিষ্ঠিৰে সেই খেলত যোগ দিয়াটোও আন এটা কাৰণ । বিশেষতঃ তেখেতে আগতে কোনো প্ৰকাৰ মনোমালিন্যৰপৰা আঁতৰত থকাটো নিজে মনে মনে প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল । এইবোৰ কাৰণত বুদ্ধিমান যুধিষ্ঠিৰে সেই খেলত যোগ দিবলৈ হস্তিনাপুৰলৈ গৈছিল । নগৰৰ দাঁতিতে নতুনকৈ সজা এটা ধুনীয়া ঘৰত তেওঁলোক থাকিবলৈ ললে । পথশ্ৰান্তি দূৰ হ'লত পিচদিনা পুৱাতে স্নান কৰি যুধিষ্ঠিৰে পাশাখেলৰ বভাত উপস্থিত হ'লগৈ ।

মদন ৰাতৰি আদি শোধৰ পিচত শকুনিৰে কলে “যুধিষ্ঠিৰ, পাশাখেলৰ সকলো যোগাৰ-যন্ত্ৰ শেষ হৈছে । এতিয়া খেলা আৰম্ভ কৰা যাওক ?”

যুধিষ্ঠিৰে উত্তৰত কলে “মামা, এই পাশাখেলটো ভাল বস্তু নহয় । ইয়াত যিটো পণ প্ৰথা আছে সেইটোৰপৰা বাৰো পৰাজন প্ৰকাশ নাপায় । অগিত, দেবল আৰু আন আন লৌকিক জ্ঞানসম্পন্ন ঋষিসকলে কৈ গৈছে “পাশা খেলা অনুচিত, সি কলঙ্কযুক্ত ।” তেওঁলোকে আৰু কৈছে “সম্মুখ যুদ্ধত জয়লাভ কৰাটোৱেই ক্ষত্ৰিয়ৰ উপযুক্ত ৰীতি । এই কথা আপোনাবোৰ বিদিত ।”

এফালে যুধিষ্ঠিৰৰ পাশাখেললৈ পূৰ্বৰে পৰা অভ্যাসগত হেঁপাহ, আনফালে বিবেকৰ উচটনিত পাশাখেলত সন্কোচ—এই দোমোজাত পৰি যুধিষ্ঠিৰ দোধোৰ-নোধোৰত পৰিল । শকুনিৰ লগত কথা পতাৰ সময়ত তেওঁৰ মনৰ এই দুটা ভাব প্ৰকাশ পাইছিল । টিমক অৰ্থাৎ সূচত্বৰ শকুনিৰে যুধিষ্ঠিৰৰ এনে মনোভাৱ লক্ষ্য কৰি কলে “ইয়াত নিন্দা বা যুদ্ধৰ কথা ক’ত ? বেদ-শাস্ত্ৰ জনা পুৰুষসকলৰ ভিতৰতো পণ ৰাখি নিজৰ নিজৰ পাণ্ডিত্যৰ পৰীক্ষা কৰাৰ নিয়ম আছে । পণ্ডিতে নুৰ্ধক পৰাজয় কৰে । ক’তা ? এইটো নিন্দনীয় বুলি দেখোন কোনেও নকয় ? অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰত পাকৈত যোদ্ধাই অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰ অনভিজ্ঞ মানুহক পৰাস্ত কৰে, এনে বিধান ধৰ্ম্মানুমোদিত । শক্তিমানে শক্তিহীনক পৰাস্ত কৰেই । ইয়াত আকৌ অৰ্পণৰ প্ৰশ্ন ক’ত ? শ্ৰেষ্ঠ লোকে নিকট্ৰজনক সদায় পৰাস্তিত কৰে । ইয়াত বেয়া কি ? অধৰ্ম্মই বা ক’ত হয় ? সেইদৰে পাশাখেলত পাকৈত খেলুৱৈয়ে কেঁচা খেলুৱৈ এজনক হৰুৱাব, এইটো নিন্দনীয় বুলি কেনেদৰে

কবা ? অৱশ্যে, তোমাৰ যদি ভয় লাগিছে পাশাখেলত যোগ নিদিবা । সেইবুলি ধৰ্ম্মৰ নাম লৈ পাশাখেলক নিষা নকৰিবা ।”

সেই কথা শুনি যুধিষ্ঠিৰে কলে “বাক, মোৰ লগতনো কোনে খেলিব ?”

দুৰ্য্যোধনে ততালিকে মাত দিলে “পণ ৰাখিবলৈ নহি ধন-বস্তু দান কৰিব । শকুনি মানাই মোৰ হৈ খেলত যোগ দিব ।”

যুধিষ্ঠিৰে ভাবিছিল যে তেওঁ দুৰ্য্যোধনক পাশাখেলত হৰাব পাৰিব । কিন্তু পাকৈত খেলুৱৈ শকুনিয়ে পাশাখেলত যোগ দিব বুলি শুনি যুধিষ্ঠিৰে ভয় পালে । যুধিষ্ঠিৰে কলে “এজনৰ হৈ আন এজনে খেলিব এইটো গচবাচৰ নিয়ম বুলি মোৰ মনে নববে ।”

শকুনিয়ে এই কথা শুনি অৱজ্ঞাৰ ভাবেৰে কলে “তুনি যিহওক এটা আপত্তি উলিয়াব পাৰিহা ।”

যুধিষ্ঠিৰে কলে “বাক তেহে, নহি আপোনাৰ লগতে খেলিম ।”

সতানওপ মানুহেৰে ভৰি পৰিছিল । সেই সভাত দ্ৰোণাচাৰ্য্য, কৃপাচাৰ্য্য, ভীষ্মদেৱ, বৃতৰাষ্ট্ৰ, বিদুৰসে আদি কৰি সকলো উপস্থিত আছিল । পাশা-খেল কাৰ্জিয়াৰ কাৰণ বুলি জানিও বাধা দিবৰ উপায় নাই যেন দেখি সকলো নিত নিত আগন্ত বহি থাকিল । আন আন কোঁৱৰসকলে খেলৰ যত্নাদন আগ্ৰহেৰে চান্দলৈ ধৰিলে ।

পোনতে কিছুমান ধন-সোণ পণ স্বৰূপে আগবঢ়ালে । পিচত ঘোঁৰাৰে লৈতে ৰখ আগবঢ়ালে । যুধিষ্ঠিৰে প্ৰতিবাৰেই খেলত হাবি সকলো পণ হেৰুৱালে । তাৰ পিচত তেওঁ ভূত্যসকলক পণ ৰাখিলে । তাতো হাবিল ।

গৰ, ছাগলী, গৰু, দেশ, প্ৰজা আদি কৰি যুধিষ্ঠিৰে সকলোকে হেৰুৱালে । তথাপি তেওঁ সন্ত নহল । শেষত আটাই কেইজন ভায়েকৰ গাঁৱ অলকাৰ-পাতি, কাপোৰ-কানি আদি সকলোবোৰ পণ ৰাখি খেলত হেৰুৱাই অস্ত কৰিলে ।

তেতিয়া শকুনিয়ে সুবিলে “যুধিষ্ঠিৰ, পণ ৰাখিবলৈ আৰু তোমাৰ কিবা আছে তামো ?”

যুধিষ্ঠিৰে কলে “কি নহব ? শ্যাম বৰগীয়া ভাই মোৰ নকুল ইয়াতে থিয় দি আছে । তেওঁ মোৰ এটা সম্পত্তি । গতিকে তেওঁকো নহি পণ ৰাখিলো ।”

শকুনিয়ে কলে “তেহে এয়া চোৱা, তোমাৰ সাদৰৰ সেই ভাইটিও আনাৰ অধীনলৈ আহিল ।” এই বুলি পাশাটি মাৰি দিয়াত পাশাই শকুনিয়ে জয় ঘোষণা কৰিলে ।

দ্রোপদীৰ বস্ত্ৰ হৰণ

প্ৰভু দুৰ্য্যোধনৰ আদেশত গান্ধি প্ৰতিকামী গৈ দ্ৰোপদীৰ গুচৰ পালে ।

প্ৰতিবানীয়ে কলে “আই, অপদ ছীয়াৰী, যুধিষ্ঠিৰে পাশাখেলৰ মোহত পৰি আপোনাৰ পণ বাধি খেলত পৰাধিত হৈছে । আপুনি আছিল পৰা শূত্ৰবাহুৰ দাসী হৈছে । এতিয়া নহি আপোনাক তেওঁৰ গুচবলৈ লৈ যাবলৈ আদেশ পাই আহিছোঁ । গিৰিলাকৰ আদেশত আই, এতিয়া নোৰ লগতে যাব লাগে ।”

ৰাজসূয় যজ্ঞসম্পন্ন হ'ব বাজচক্ৰবৰ্তী বিতাপ পোৱা যুধিষ্ঠিৰৰ পাটবাণী দ্ৰোপদীয়ে এনে নিমদৃশ কথা শুনি ধ্বনত নাই ব'ল । তেওঁ ঘূৰি স্মিলিলে “প্ৰতিকামী, তুমি এইনোৰ কি কৰিছা ? কোন বজাইনো কেতিয়া নিজৰ ৰাণীৰ ৰাজসভাত পণ বখা শুনিছা ? পণ বাধিবলৈ আৰু আন একো বস্ত্ৰ নাপালেনে কি ?”

প্ৰতিকামীয়ে উত্তৰ দিলে “আন বস্ত্ৰ আৰু একো বাকী নাছিল বুলিয়েই যুধিষ্ঠিৰে আপোনাক পণ বাধিবলৈ বাধ্য হ'ল ।” কি ভাৱেনো তেওঁৰ ধন-সম্পত্তি, সৈন্য গান্ধ, দাস-দাসী আৰু ভাইসকলৰো পণ বাধি পাশাত হাবিল আৰু অন্তত নিজক আৰু দ্রোপদীকো হেৰুৱালেগৈ, সেই গোটেই বৃদ্ধান্তটো প্ৰতিবানীয়ে দ্ৰোপদীৰ আগত বৰ্ণনা কৰি ব'লে ।

প্ৰতিবানীৰ গা-শিঞৰি উঠা কথাবোৰ হিয়াভঙা আৰু নৃত্য তুলা হলেও ক্ষত্ৰিয়কন্যা দ্ৰোপদীয়ে তৎক্ষণাত্ মনস্থিৰ কৰি ভাবিবলৈ ধৰিলে । খঙত তেওঁৰ চকু-মুখ বঙা হৈ উঠিল । তেওঁ ববলৈ ধৰিলে “সাৱৰি, তুমি এতিয়াই উলাটি যোৱা । যি গৰাৰীনে পাশাখেলত নোক পণ বাধিছিল তেখেতক এই কথা স্মৃতি আঁহাগৈ যে আপুনি প্ৰথমে নিজক হেৰুৱালেনে নতুবা পত্নীক হেৰুৱালে ? সভাৰ মাজত স্পষ্টভাৱে এই প্ৰশ্ন স্মৃতি তাৰ উত্তৰটো লৈছে নোক নিবলৈ আহিবা । যোৱাঁ এতিয়া ।”

সেইমতে প্ৰতিকামী গৈ সমাজৰ মাজত থিয় হৈ সবলোৰে আগত যুধিষ্ঠিৰক দ্ৰোপদীয়ে বোৱা মতে প্ৰশ্ন কৰিলে ।

যুধিষ্ঠিৰে সেই প্ৰশ্ন শুনি বজাহতৰ দৰে ধৰ লাগি থিয় দি ব'ল ।
১. তেতিয়া দুৰ্য্যোধনে প্ৰতিবানীক ক'লে “পাক্ষানীয়ে নিজে সভালৈ আহি

তেওঁৰ স্বামীক এই প্ৰশ্ন সোধক হি। যোৱাঁ, দ্রোপদীক লৈ আহাঁগৈ।” সেইমতে প্ৰতিজনী আকৌ ঘূৰি গৈ দ্রোপদীৰ আগত তলমূৰ কৰি বলেগৈ “হে ৰাজকুঁৱৰী, হীন দুৰ্য্যোধনে আপোনাক সভালৈ নি উপস্থিত কৰিবলৈ নোক আদেশ দি পঠাইছে। তেওঁ কৈছে যে আপুনি নিজে সভালৈ গৈ আপোনাৰ স্বামী যুধিষ্ঠিৰক সেই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ স্মৰিবগৈ লাগে।”

দ্রোপদীয়ে ক’লে “নই নাযাওঁ। তুমি সভাত থকা সমছূৰাসকলক মোৰ এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ কোৱাঁগৈ। তেখেত সবলেই যেন মোৰ প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ দিয়ে।”

প্ৰতিজনীয়ে আকৌ ঘূৰি গৈ সভাসদসকলক মনোভাৱৰ কথা কলেগৈ। দুৰ্য্যোধনে এইবাৰ ঋত উৎসৱিত ধৰি ভায়েক দুঃশাসনক আদেশ দি ক’লে “এই সাৱধিটো মূৰ্খ। ভীমক দেখি তাৰ ভয় লাগিছে। যোৱাঁ, তুমি গৈ বলেবে দ্রোপদীক টানি লৈ আহাঁগৈ।”

এই কথা শুনা মাত্ৰৰে ধুবাহু। দুঃশাসনে আনন্দত মতলীয়া হৈ বেণীবেণি কৰি গ’ল। দ্রোপদীৰ ওচৰলৈ গৈ ক’লে “আহাঁ আহাঁ পলন নকৰিবা। তুমি পৰাজিত হৈছা। এতিয়া ৰাজ কিহৰ? সুদৰী। ব’লা, কোৱৰগকলৰ শৰণ লোৱাটো। তেওঁলোকে তোমাক ন্যায্যমতে লাভ কৰিছে।” এই বুলি দুঃশাসনে তেওঁক বলেবে লৈ যাবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

পাকালীয়ে শোকে-তাপে, গঙে-বিঘে বলিয়াৰ দৰে হৈ ধৃতৱাষ্ট্ৰৰ অভেদপুৰত সোমাল গৈ। পাপী দুঃশাসনে তেওঁৰ পিচে পিচে গৈ চলিত ধৰি বলেবে চোচোবাই টানি সভা-মণ্ডপৰ মাজলৈ লৈ আহিল।

(এই ঘটনাটো বৰ্ণনা কৰিবলৈ ধৰিলে বুকু কঁপিবলৈ ধৰে। ধৃতৱাষ্ট্ৰৰ ল’ৰাবোৰ আহুৰিক ভাবাপন্ন হৈ এনে পাপ কামত নিমগ্ন হ’ল।)

দ্রোপদী সভাৰ মানত উপস্থিত হৈ নিজে সংযত কৰি তাত উপস্থিত থকা সভাসদসকলক লক্ষ্য কৰি গহীনাই কবলৈ ধৰিলে “ক’ট পাশাপেলত চতুৰ অথচ অযোগ্য আৰু দ্বিগুণা মানুহ কিছুনে যত্নসহ কৰি ধৰ্মপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰক ঠগ প্ৰৱৰ্ত্তনা কৰি নোক পণ ৰাখি তাতীয়া দাসী কৰিছে। এই কথাত ৰাৰ আপোনালোকে ইয়তৰ দিলে কেনেকৈ? পৰাধীন পুৰুষে তেওঁৰ ত্ৰিৰাতাক পণ ৰাখি পাবে কেনেকৈ? এই সভাত গণ্য-মান্য আপোনালোক বহলোক উপস্থিত আছে, আপোনালোকো ত্ৰিৰাতা, লৰাছোৱালী, বা-বোৱালী আছে। আপোনালোকে মোৰ এই প্ৰশ্নটোৰ মীমাংসা কৰি দিবহঁচোন ৰাৰ।”

এইদৰে পাঞ্চালীয়ে অনাধিনী তিব্বতৰ দৰে নিদ্রা দুঃখ নিব্বেদন কৰা দেখি ভীমসেনে আৰু সহি ধাবিব নোৱাৰিলে তেওঁ ক'লে “দাস যুৰিষ্টিৰ, পাশাখেল যাব জীৱিকা, এনে হীন মানুহেও তাৰ ঘৰৰ দাগীৰ পণ নাৰাখে। ঋপদ দীয়াবীৰ আৰু এই গীচ মানুহবিলাকৰ হাতত পেলাই দি লম্বু-লাকনা কৰিবলৈ আপুনি আছি এনে ব্যৱস্থা কৰিছে ? এনে দুৰ্য্যোৰ অন্যায়া নাম নহি কোনোমতেই সহি থাকিব নোৱাৰে।। এই মহাপাতকৰ নিমিত্তে আপুনিসেই দাগী। নবমৰ ভাই সহস্ৰে। ভুই এবুৰা আনাছোন, এওঁ যি হাতেৰে পাশাখেল খেলিছিল, আছি সেই হাত পুৰি দ্ৰাই কৰি দিওঁ।” এইবুলি ভীমসেনে শব্দবলৈ ধৰিলে।

অৰ্জুনে ভীমৰ খঙত কদ্রনুষ্টি দেখি বাঘ চাপি গৈ পাত হাত বুলাই বোমল মাতেৰে ক'লে ‘ভাই, তুনিতো আগেয়ে পুতনীৰ দাদাক এনে অৱজ্ঞা সূচক কথা কোৱা নাই। আমাৰ শত্ৰু বিনাকৰ পাপ কৰ্ম্মই আমাকো এনে পাপ কানত লিপ্ত হবলৈ সন্মোহন দিছে। সেই বুলি আৰু এতিয়া নিজে তেনে পাপ কানত লিপ্ত হোৱা উচিত নহয়। আৰু যদি তেনে কৰে। তেন্তে শত্ৰুবিলাকৰ উদ্দেশ্য সফল হব। ভাই, গতিৰে আমি সাবধানে চলি উচিত।”

এই বখাত ভীমৰ খঙ অলপ শান্ত হ’ল আৰু তেওঁ মনে মনে থাকিল।

পাঞ্চালীৰ এনে লাঞ্ছনা দেখি ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ নুমলীয়া পুতেক : বিকৰ্ণই কলে “কৃত্ৰিয় বীৰসকল, আপোনালোকে কি কাৰণত এৰো নামাতি বহি আছে ? নহি বয়সত নিচেই সৰু। আপোনালোকক নিমাত দেখি মোৰ পেটৰ কথা আপোনালোকক বুলি ববলৈ ওলাইছোঁ। অনুগ্ৰহ কৰি শুনক। অন্যায়াভাৱে নিমন্ত্ৰিত হৈ যুৰিষ্টিৰ আহি পাশাখেলৰ জানত পৰি দ্ৰোপদীক পণ ৰাখিলে। সেইটো কেতিয়াও যুক্তিযুক্ত হোৱা নাই। দ্ৰোপদী অকল যুৰিষ্টিৰে পত্নী নহয়। সেই কাৰণে তেওঁ অকলে তেওঁক পণ ৰাখিব নোৱাৰে। প্ৰথমতে তেওঁ নিজেই নিদ্রক পণ ৰাখি আনৰ তলতীয়া হৈছে, তাৰ পিচত আকৌ তেওঁৰ আনক পণ ৰাখিবলৈ অধিকাৰ ক’ত থাকিল ? আকৌ চাওক, শকুনিৰেই প্ৰথমতে দ্ৰোপদীক পণ ৰাখিবলৈ যুৰিষ্টিৰক উচটাই দিছে। আনপক্ষৰ প্ৰত্যেক বক্তালৈকে চকু দি সেইপক্ষক সেই সেই বক্ত পণ ৰাখিবলৈ উচটাই দিয়া ধৰ্ম্মৰ বিৰোধী কথা। এনেদৰে ন্যায়াসম্মত ভাৱে আলোচনা কৰিলে বুজিবলৈ বাকী নাথাকে যে পাঞ্চালীক পণ ৰখাটো নিতান্ত অবৈধ হৈছে।”

বিকৰ্ণৰ নিচিনা চালুকীয়া লৰা এটিৰ মুখত এনেটক সাহেবে কোৱা কৰাবোৰ শুনি সভাসদসকলে যেন স্বভাবিক জ্ঞান ঘূৰাই পালে। সভাৰ মাছত ভয়ানক কোঁচাল লাগি উঠিল। সকলোৱে এক মুখে বিকৰ্ণৰ প্রশংসা কৰি কবলৈ ধৰিলে ‘বৰ্ণবক্ষা হল। বৰ্ণবক্ষা হ’ল।’

তেতিয়া কৰ্ণই ধিয় হৈ উঠি ক’লে “বিকৰ্ণ, সভাত ভালেনান বুঢ়া-মেথা লোক উপস্থিত আছে। তুমি সকলৰা এটিয়ে এই সভাত যুক্তি দেখুৱাই কথা কবলৈ আহিছা? অৰণি কাঠ ঘহনি থাই যেনেকৈ নিজৰ ভুইত নিজে পুৰি ছাই হয়, সেইদৰে তুমি তোমাৰ অজ্ঞতা আৰু এনে বৃষ্ট-তাৰে তোমাৰ ঘৰৰ সৰ্বনাশ কৰিব খুজিছা? যুৰিছিৰে পোণতে তেওঁৰ সকলো গা-সম্পত্তি পণ ৰাখি হেৰুৱাই পেলাইছে, সেই হিচাপৰ পৰাই প্ৰথমতে দ্রোপদীকো শকুনিৰ তনতীয়া কৰি ধলে। এই বিষয়ে কবলৈ আৰু একো ধন নাই। এতিয়া এওঁলোকৰ গাৰ কানি কাপোৰ সকলো আন বস্ত্ৰৰ দৰেই শকুণিৰ হস্তগত হ’ল। দুঃশাসন, তুমি এতিয়া পাওৱ-হঁতৰ আৰু দ্রোপদীৰ কানি-কাপোৰ ধলাক ধৰাই শকুণিক দি দিয়া।”

কৰ্ণৰ এনে কঠুৱা কথা শুনি পাওৱসকলে বৰ্ষ পদীক্ষাত শেষলৈকে ধিৰেৰে বৈৰ্য্য ৰবি সকলো দুখ কষ্ট সহি থাকিব লাগিব বুলি ভাবি স্তম্ভেৰে একো নানানি গাৰ কানি-কাপোৰ বুলি সভাৰ মাছলৈ পেলাই দিলে। ইয়াকে দেখি দুঃশাসনে দ্রোপদীৰ মুখৰ আগত ঠিয়হৈ তেওঁ পিতৃ কাপোৰ বিনাক আছুবিলৈ ৰবিলে। একমাজ ভগবানেই প্ৰাণ কৰ্তা বুলি ভাবি দ্রোপদীয়ে চিঞৰি চিঞৰি কৃষ্ণ নাম স্মৰণ কৰি কবলৈ ধৰিলে ‘হে কৃষ্ণ কৰণানয়, হে লোকপালক, হে জগদীশ্বৰ, হে বিপদ-বাৰণ শ্ৰীমৎসুন্দৰ, আতি মই এই দুৰৱস্থাত পৰিচোঁ, আপুনি মোক এৰি নিদিব প্ৰভু। মই আপোনাৰ শৰণাগত, মোক এই বিপদৰপৰা ৰক্ষা কৰক।”

ঠিক সেইসময়তে এটা আচৰিত ঘটনা ঘটি উঠিল। দুঃশাসনে দ্রোপদীৰ কাপোৰত ধৰি তিনি থাকোঁতে তেওঁৰ গাৰপৰা নতুন নতুনকৈ অনবদ্য কাপোৰ ওলাই থাকি গোটোই বতাপলিত কাপোৰে নধৰা হৈ পৰিল।

দুঃশাসন ভাণৰি বহি পৰিল। এই আচৰিত ঘটনাত সভাৰ সকলো মানুহ ভয়ত ৰংপি উঠিল।

ভীত্ৰ গুহত ভীমসেনাৰ হৈ ৰূপিলৈ ৰবিলে। দপ্ কৰে ধিয় হৈ তেওঁ এটা ভীষণ প্ৰতিজ্ঞা কৰি ক’লে ‘ভাৰত সম্পদ কলহ এই মহাপ্ৰাণী দুঃশাসনৰ নতুন হালি নতুনপান কৰি মই পিতৃ-স্বাক্ষৰ পাতি কৰিম।”

ঠিক সেইসময়ত বাহিৰত শিয়ালে হোৱা দিয়া শুনা গ'ল। চাৰিউফালৰ পৰা গাধ বিলাববো বিকট চিঞৰ শুনা গ'ল। কাউবী-শওণ বিলাকে বতামণ্ডপৰ ওপৰত বিকট মাতেৰে বা কা সোঁ সোঁ শব্দ কৰি ঘূৰিবলৈ ধৰিলে।

কৌৱৰবিলাকৰ কৃত কৰ্মৰ ফলত বংশ নাশ হ'ব, অলি থকা হিংগাৰ খুই বাঢ়ি যাব, আৰু পুতেকহঁতৰ ঘোৰ বিপদ ঘটিব, এইবিলাক ভাৱি-চিন্তি ধৃতবাহুই দ্ৰোপদীক নতাই আনি কবলৈ ধৰিলে “আই ভ্ৰূপদ-বুনাৰী, তোমাৰ মনৰ কাননা কি কোৱাচোন।”

পুতেকহঁতৰ ওপৰত উঠা খণ্ডে বিষে আৰু ঘৃণাৰ ভাৱে দ্ৰোপদীৰ অন্তৰ ভৰি থকা যেন অনুমান কৰি তেওঁক সাঙ্গনা দিবৰ মনেৰে ধৃতবাহুই এনে বখা কৈছিল। তাৰপিচত তেওঁ যুৰিষ্টিবক নাতি আনি ক'লে “হে অজ্ঞাত-শত্ৰু, তোমাৰ মঙ্গল হওক। দুৰ্য্যোধনৰ অপবাধ ক্ষমা কৰিবা। নাভু-স্বৰূপা বুলি গাৰ্হাবীক আৰু পিতৃ স্বৰূপ বুলি মোলৈ চাই দুৰ্য্যোধনহঁতৰ অপবাধ ক্ষমা কৰিবা। এতিয়া তোমাৰ ধন-বস্তু সকলোবোৰ গ্ৰহণ কৰি ইন্দ্ৰপ্ৰস্থলৈ উলটি স্মৰ্ণেৰে ৰাহ্যপালন কৰি থাকগৈ।”

ধৃতবাহুৰ মুখত এনে সাঙ্গনা সূচক কথাবোৰ শুনি পঞ্চপাণ্ডৱে সেই শ্ৰেণীৰ ঘৰবপৰা নিতান্ত হতভম্ব, আৰু বিবুদ্ধি হৈ ওলাই আহিল। এনে-ভাবে তেওঁবিলাকে বিপদবপৰা মুক্ত হোৱাত আচৰিত বোধ কৰিলে। কিন্তু এই সকাহবোধ সবহ সময় নাথানিল।

ধৃতবাহুৰ বখাত এইদৰে যুৰিষ্টিৰ ভায়েকহঁতক লৈ ইন্দ্ৰপ্ৰস্থৰ ফালে আহিবলৈ ধৰিলে। সিফালে কিন্তু কৌৱৰসকলৰ ৰাজ্য প্ৰাসাদত এনেদৰে সহজে সিদ্ধি হোৱা কামটো হঠাতে তেওঁলোকৰ পিতৃৰ দোষত আকৌ গতুনকৈ ছল পোতাৰ দৰে অৱস্থাত তেওঁলোকৰ মাজত তৰ্কাতৰ্কি আৰু খন্দাখন্দি হবলৈ ধৰিলে। দুঃশাসন, শকুনি আদিয়ে দুৰ্য্যোধনক উচটাবলৈ ধৰিলে যে তেওঁৰ পিতাকেই সন্মান হোৱা কামটো হঠাতে নষ্ট কৰি দিলে। এতেকে এতিয়া আকৌ ধৃতবাহুৰ ধৰি সেই কথা নতুন কৰিব লাগে। দুৰ্য্যোধনে সেই মতে পিতাকক বুজালে যে বৃহস্পতি গুৰুৰ উপদেশ আছে যে প্ৰবল শত্ৰুক পৰাজয় কৰিবলৈ যি কোনো উপায়েই গ্ৰহণ কৰিব পাৰি। পঞ্চপাণ্ডৱ বৰ শক্তিশালী। তেওঁলোকক জয় কৰিবৰ হলে তেওঁলোকৰ দুৰ্বলতাৰ সুযোগ লবই লাগিব। তেওঁলোকৰ আত্মগন্থান তান যথেষ্ট আৰু অলপ অহঙ্কাৰো আছে। সেই কাৰণে

তেওঁলোকৰ আকৌ পাশাখনলৈ মাতিলে ক্ষত্ৰিয়ৰ যি নিয়ম আছে সেই নিয়ম ভঙ্গকৰি তেওঁবিলাক নহাকৈ নাথাকে । এতেকে পুনৰ সিবিলাকক পাশাখনলৈ মাতিবলৈ আপুনি অনুমতি দিয়ক । ধৃতৰাষ্ট্ৰই এনে কথাত নিতান্ত এবাৰ নোৱাৰা অৱস্থা অনুভৱ কৰি পাকে প্ৰকাৰে হলেও পুনৰ পাশা খেললৈ যুধিষ্ঠিৰই তক নিমন্ত্ৰণ কৰিবলৈ সন্মতি দিলে ।

ততালিকে এজন দূত যুধিষ্ঠিৰক দুনাই পাশা খেলিবলৈ নিমন্ত্ৰণ জনাবলৈ পঠোৱা হ'ল । দূতজনে যুধিষ্ঠিৰক ইন্দ্ৰপ্ৰস্থ নৌ পাওতে বাটতে লগ ধৰিলে । দূতৰ কথা শুনি যুধিষ্ঠিৰে কলে, “ভাণ্য বোনে বোধিব পাৰে সি ভালেই হওক বা বেগাই হওক । আনি যদি আকৌ খেলিব লাগে, খেলিম তাত কি কথা আছে ? পাশা খেললৈ আহ্বান আহিলে কোনো সন্ত্ৰাস্ত ক্ষত্ৰিয়ই তাৰ অস্বীকাৰ নকৰে ।”

এই বিনিমিতে ব্যাসদেৱে লেখিছে—সোণৰ হৰিণা কেতিয়াও হোৱা নাই আৰু নহবও । তথাপি ৰামচন্দ্ৰ তাৰ পিচে পিচে খেদি গৈছিল ব'ব কৰিবলৈ, বিপদৰ কালত মানুহৰ বুদ্ধি পোনতে লোপ পায় ।

বিপদৰ সময়ত বুদ্ধি নাশ হয় ই এটা ভগৱতৰ নিয়ম । ভূ-ভাৰ পাতলাবৰ নিমিত্তে কনিৰ নাহাৰ্য্যৰ গুণত সভাসদসকলে ইমানকৈ বাধ্য-দ্বিাৰ ওপৰতো ধৰ্ম্ম-পুত্ৰই শকুনিৰ লগত আকৌ পাশা খেলিবলৈ ঘূৰি আহিল আৰু সভাসদ সকলৰ নিতান্ত বাধ্য নামানি খেলিবলৈ মন প্ৰকাশ কৰিলে । এইবাৰ পাশা খেলৰ এনে নিয়ম ৰাখি লোৱা হ'ল যে খেলত হাবিলে হৰাজনে নিজৰ স্নাত্ত সমগ্ৰিতে বাৰ বছৰ বনবাস খাটিব লাগিব আৰু পিচত আকৌ এবছৰ অজ্ঞাত বাস খাটিব লাগিব । অজ্ঞাত বাসৰ কথা কেনেবাকৈ প্ৰকাশ পালে আকৌ ঘূৰি বাৰ বছৰ বনবাস খাটিব লাগিব । এই ব্যৱস্থা অনুযায়ী আকৌ পাশা খেল আৰম্ভ হ'ল আৰু খেলত যুধিষ্ঠিৰ দুনাই পৰাস্ত হ'ল ।

সেই নুহুৰ্ত্তে পাণ্ডৱসকলে অজ্ঞাতবাসৰ দীক্ষা গ্ৰহণ কৰি সভাৰ সকলোৰে ওচৰত বিদায় লৈ ওলাই গ'ল । সভাসদ সকল লাভত তলমূৰ কৰি ব'ল ।

ঠিক সেইগনয়ত বাহিবত শিখালে হোৱা দিয়া শুনা গ'ল। চাৰিউফালৰ পৰা গাঁধ বিনাকৰো বিকট চিঞৰ শুনা গ'ল। কাউৰী-শঙণ বিনাকে বতামণ্ডপৰ ওপৰত বিকট নাতেবে দা দা নোঁ নোঁ শব্দ কৰি ঘূৰিবলৈ ধৰিলে।

কৌৱৰবিনাকৰ দূত কৰ্মৰ যলত বংশ নাশ হ'ব, অলি ধৰা হিংগাৰ দুই নাটি যাব, আৰু পুতেকহঁতৰ যোব বিপদ ঘটিব, এইবিনাক ভাৱি-চিন্তি ধৃতবাহুই দ্রৌপদীক মতাই আনি কবলৈ ধৰিলে “আই জপদ-কুনাৰী, তোমাৰ ননব কাননা কি কোৱাচোন।”

পুতেকহঁতৰ ওপৰত উঠা বঙে বিমে আৰু ঘৃণাৰ ভাৱে দ্রৌপদীৰ অন্তৰ ভৰি থকা যেন অনুমান কৰি তেওঁক সাধনা দিবৰ মনেৰে ধৃতবাহুই এনে কথা কৈছিল। তাৰপিচত তেওঁ যুধিষ্ঠিৰক নাতি আনি ক'লে “হে অজ্ঞাত-শত্ৰু, তোমাৰ মঙ্গল হওক। দুৰ্য্যোধনৰ অপৰাধ ক্ষমা কৰিবা। নাতৃ-স্বৰূপা বুলি গান্ধাৰীক আৰু পিতৃ স্বৰূপ বুলি মোলৈ চাই দুৰ্য্যোধনহঁতৰ অপৰাধ ক্ষমা কৰিবা। এতিয়া তোমাৰ ধন-বস্তু সকলোবোৰ গ্ৰহণ কৰি ইন্দ্ৰপ্ৰস্থলৈ উলটি অহেবে ৰাজ্যপালন কৰি থাকোঁগ।”

ধৃতবাহুৰ মুখত এনে সাধনা শূচক কথাবোৰ শুনি পঞ্চপাণ্ডৱে সেই খেলাৰ ঘৰপৰা নিতান্ত হতভম্ব, আৰু বিবুদ্ধি হৈ ওলাই আহিল। এনে-ভাবে তেওঁবিনাৰে বিপদৰপৰা মুক্ত হোৱাত আচৰিত বোধ কৰিলে। কিন্তু এই সকাহবোধ গৰহ সময় নাথাকিল।

ধৃতবাহুৰ কথাত এইদৰে যুধিষ্ঠিৰ ভায়েকহঁতক লৈ ইন্দ্ৰপ্ৰস্থৰ যানে আহিবলৈ ধৰিলে। সিফালে কিন্তু কৌৱৰগকলৰ ৰাজ প্ৰাসাদত এনেদৰে সহজে সিদ্ধি হোৱা কামটো হঠাতে তেওঁলোকৰ পিতৃৰ দোষত আকৌ নতুনকৈ ছল পোতাৰ দৰে অৱস্থাত তেওঁলোকৰ মাজত তৰ্কাতৰ্কি আৰু খদাখন্দি হবলৈ ধৰিলে। দুঃশাসন, শকুনি আদিয়ে দুৰ্য্যোধনক উচঠাবলৈ ধৰিলে যে তেওঁৰ পিতাকেই গমাণ হোৱা কামটো হঠাতে নষ্ট কৰি দিলে। এতেকে এতিয়া আকৌ ধৃতবাহুক ধৰি সেই কথা নতুন কৰিব লাগে। দুৰ্য্যোধনে সেই মতে পিতাৰক বুজালে যে বৃহস্পতি গুৰুৰ উপদেশ আছে যে প্ৰবল শত্ৰুক পৰাজয় কৰিবলৈ যি কোনো উপায়েই গ্ৰহণ কৰিব পাৰি। পঞ্চপাণ্ডৱ বৰ শক্তিশালী। তেওঁলোকক জব্দ কৰিবৰ হ'লে তেওঁলোকৰ দুৰ্ব্বলতাৰ অযোগ্য নবই লাগিব। তেওঁলোকৰ আত্মগন্যন জ্ঞান বথেই আৰু অলপ অহঙ্কাৰো আছে। সেই কাৰণে

তেওঁলোকৰ আকৌ পাশাখনেই নাতিলে ক্ষত্ৰিয়ৰ যি নিয়ম আছে সেই নিয়ম ভঙ্গকৰি তেওঁবিলাক মহাকৈ নাথাকে । এতেকে পুনৰ সিবিলাকক পাশাখনেই নাতিবলৈ আপুনি অনুমতি দিয়ক । ধৃতবাহুই এনে কথাত নিতান্ত এবাৰ নোৱাৰা অৱস্থা অনুভৱ কৰি পাকে প্ৰকাৰে হলেও পুনৰ পাশা খেললৈ যুধিষ্ঠিৰই তক নিমন্ত্ৰণ কৰিবলৈ সন্মতি দিলে ।

ততালিকে এজন দূত যুধিষ্ঠিৰক দুনাই পাশা খেলিবলৈ নিমন্ত্ৰণ জনাবলৈ পঠোৱা হ'ল । দূতজনে যুধিষ্ঠিৰক ইন্দ্ৰপ্ৰস্থ নৌ পাওতে বাটতে লগ ধৰিলে । দূতৰ কথা শুনি যুধিষ্ঠিৰে কলে, “ভাণ্য কোনে ৰোধিব পাৰে সি ভালেই হওক বা বেয়াই হওক । আমি যদি আকৌ খেলিব লাগে, খেলিম তাত কি কথা আছে ? পাশা খেললৈ আহ্বান আহিলে কোনো সন্তোষ ক্ষত্ৰিয়ই তাৰ অস্বীকাৰ নকৰে ।”

এই ধিনিতে ব্যাসদেৱে লেখিছে—লোণৰ হৰিণা কেতিয়াও হোৱা নাই আৰু নহবও । তথাপি ৰামচন্দ্ৰ তাৰ পিচে পিচে খেদি গৈছিল বৰ কৰিবলৈ ; বিপদৰ কানত মানুহৰ বুদ্ধি পোনতে লোপ পাব ।

বিপদৰ সময়ত বুদ্ধি নাশ হয় ই এটা জগতৰে নিয়ম । ভূ-ভাব পাত্ৰাবৰ নিমিত্তে কলিৰ মাহাত্ম্যৰ গুণত] সভাসদসকলে ইমানকৈ বাধা-দিয়াৰ ওপৰতো ধৰ্ম্ম-পুত্ৰই শকুনিৰ লগত আকৌ পাশা খেলিবলৈ ঘূৰি আহিল আৰু সভাসদ সকলৰ নিতান্ত বাধা নানানি খেলিবলৈ মগ প্ৰকাশ কৰিলে । এইবাৰ পাশা খেলিব এনে নিয়ম ৰাখি লোৱা হ'ল যে খেলত হাবিলে হবাহনে নিসৰ ভাতৃ সমন্বিতে বাৰ বছৰ বনবাস খাটিব লাগিব আৰু পিচত আকৌ এবছৰ অজ্ঞাত বাস খাটিব লাগিব । অজ্ঞাত বাসৰ কথা কেনেবাকৈ প্ৰকাশ পালে আকৌ ঘূৰি বাৰ বছৰ বনবাস খাটিব লাগিব । এই ব্যৱস্থা অনুযায়ী আকৌ পাশা খেল আৰম্ভ হ'ল আৰু খেলত যুধিষ্ঠিৰ দুনাই পৰাস্ত হ'ল ।

সেই মুহূৰ্ত্তে পাণ্ডৱসকলে অজ্ঞাতবাসৰ দীক্ষা গ্ৰহণ কৰি সভাৰ সকলোৰে ওচৰত বিদায় লৈ ওলাই গ'ল । সভাসদ সকল লাজত তলমূৰ কৰি ব'ল ।

ধৃতবাস্তৱ চিন্তা

পাণ্ডৱগৰুণ বনলৈ যাবলৈ গাছি-কাছি ওলাল। নগৰৰ সকলোবোৰ আলি-পদুনি মানুহৰ পয়োভৰত বিব্ৰু দি গছি পাবলৈ নোহোৱাত পাণ্ডৱলৈ চান হৈ পৰিল। বাছকাৰেং, মঠ, মন্দিৰ, গছ-গছনিৰ তলে-ওপৰে যেনে যতে পাবে তাৰে পৰাই পঞ্চপাণ্ডৱ বনলৈ যোৱা দৃশ্য চাবলৈ উৎসুক। তিব্বতাসকলে খিৰিকী আৰু বেবৰ ছনগাইদি ছুনি চাবলৈ ধৰিলে। ছত্ৰ চানৰ চোলে-উপৰে জয়ধ্বনি দি, বাছ গম্মানেৰে হৰেদ বৰুৱা অলঙ্কাৰ-পাতিৰে গা ঢাকি আগে আগে অনুচৰসকলে গাই যোৱা স্তুতি পাঠ শ্ৰৱণ কৰি যি ধৰ্মপুত্ৰ বাছচক্ৰবৰ্তী যুৰিঠিলে যাত্ৰা কৰা উচিত আছিল সেই ধৰ্মপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰে আজি গামান্য একোভোখৰ নাকলি বগন পিকি উৰা ভৰিৰে খোজ কাটি বনলৈ যোৱা দেখি দৰ্শকসকলে 'হান, হান' কৰি চকুপানী টুকিবলৈ ধৰিলে।

ধৃতবাস্তৱই বিদুবক নতাই আনি স্মৰিলে "বিদুব, পাণ্ডুপুত্ৰসকল আৰু দ্ৰৌপদী বনলৈ কেনেকৈ যাত্ৰা কৰিলে কোৱাচোন। মোৰতো দৃষ্টিশক্তি নাই, মই একো নেদেখোঁ। তুমি তেওঁলোকৰ বন-যাত্ৰাৰ দৃশ্যটো বৰ্ণনা কৰি কোৱাচোন।

বিদুৱে বুলে "নহাৰাজ, কুন্তীপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰে কাপোৰেৰে মুখ ঢাকি গহীন হৈ খোজ কাটি গৈছে; ভীমসেনে তেওঁৰ বাছদুটাকৈ চাই চাই গৈ আছে; ধনঞ্জয়ে মাটিৰপৰা ধূলি একোমুঠি লৈ ওপৰলৈ চতিবাই চতিবাই গৈ আছে; শোটেই গাতে ধূলি গানি গৈ নকুল আৰু সহদেৱ তেওঁলোকৰ পিচে পিচে গৈ আছে। দ্ৰৌপদীয়ে মেনাই লোৱা চুলিতাবেৰে মুখ ঢাকি চকুলো টুকি টুকি যুৰিঠিবৰ পিচে পিচে খোজ কাটি গৈ আছে। পুৰোহিত বোমাই স্মৰ লগাই যমবজ্জাৰ সান পান গাই গাই পঞ্চপাণ্ডৱৰ আগে আগে গৈ আছে।"

বিদুবৰ মুখত পঞ্চপাণ্ডৱ বনলৈ যোৱা বিৱৰণটো শুনি ধৃতবাস্তৱ ভয়ানক আতঙ্ক আৰু চিন্তাত আকুল হৈ উঠিল। তেওঁ আকৌ স্মৰিলে "বাৰ বিদুব, পঞ্চপাণ্ডৱ বন-যাত্ৰাৰ দৃশ্যটো চাই প্ৰজাসকলে কি কোৱা-মেনা কৰিছিল?"

বিদুৱে কলে "নহাৰাজ, সেই সময়ত বৰ্ণ-নিৰ্বিশেষে প্ৰজাসকলে বি কৈছিল শুনক। সকলোবোৰেই আনন্দ পৰিহণা দি শোভিত বিয়াবুল

হৈ কৈতে যে 'আনাৰ নেত্ৰাংকল আভিৰূপৰ আনাৰ এৰি বনলৈ গুচি গ'ল। কুবৰাংশৰ বুঢ়াসকল অত্ৰ আৰু তেঁনেই অৰোপ কেচুৱা লৰাৰ নিচিনা আচৰণ কৰিছে। ধিক্ কৌৰৱসকল! তেওঁলোকৰ দুৰাশা নিতান্ত যিখ লগা আৰু হীন! ধৃতবাহু পাণ্ডৱসকলৰ বৰ বাপেক হৈও তেওঁলোকক বনবাসলৈ পঠাই দিলে। বিনামেৰে মদুপাত হ'ল। পৃথিৱীখন কঁপি উঠিল আৰু আন বহুতো অমঙ্গলীয়া লক্ষণ প্ৰকাশ পাবলৈ ধৰিলে।"

ধৃতবাহু আৰু নিৰুৰৰ কথাৰ মাজতে অকস্মাৎ দেৱসি নাৰদ উপস্থিত হ'লহি। "আভিৰূপৰা চৈধ্য বছৰৰ মূৰত দুৰ্য্যোধনৰ পাপত কৌৰৱসকল নাশ হব" এই বুলি ধৃতবাহুৰ'বালে চাই লৈয়েই তেওঁ অস্তহিত হ'ল।

সেই কথা শুনি হতভৰ হৈ দুৰ্য্যোধন আৰু তেওঁৰ হিতাকাংক্ষীসকল লগ লাগি ভয়ে ভয়ে গৈ দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ বাঘ পালেগৈ। দ্ৰোণাচাৰ্য্যক লগ ধৰি হাতযোৰ কৰি কলে "হে গুৰুদেৱ, এই ৰাজ্য গোটেইখন আপোনা-বেই। আপুনিহেই আনাৰ ভাৱগাৰ ধন। আমাক এই দুৰ্দ্ধিনত এৰি যেন কলৈকো নাযায়।"

সেই কথাত দ্ৰোণাচাৰ্য্যই কলে "পাণ্ডৱসকল দেৱতাৰ অংশ। তেওঁ-লোকক হন কৰা অসম্ভৱ—এয়ে জানী পুৰুষসকলৰ মত। এই কথা আনিও মোৰ শৰণাগত ধৃতবাহুৰ পুত্ৰসকলৰ এৰি থৈ নহৈ অৱশ্যে যাব নোৱাৰে। তেওঁলোকৰ হিতৰ কাৰণে মই সাধ্যমতে সকলো প্ৰকাৰে চেষ্টা কৰিম। কিন্তু এটা কথা বুকুপ জাণিবা যে বিবিধ বিধান অনলক্ষণীয়। বনবাস খটাৰ পিচত পাণ্ডৱসকল নিতান্ত বিবৰ্জ হৈ উলটি আহিব। ক্ৰপদৰ ওপৰত মোৰ এসময়ত খং আছিল বুলি তেওঁক ৰাজ্যৰপৰা খেদাই অপমান কৰি থৈছোঁ। সেই কাৰণে মোৰ বৰিবৰ কাৰণে তেওঁ যাণ-যত্ন পাতি ধৃষ্টদ্যুম্ন নামে এটি পুত্ৰ লাভ কৰিছে। সেই ধৃষ্টদ্যুম্ন বৰ্ত্তমানে পাণ্ডৱসকলৰ নিচেই আপোন হৈ পৰিছে। য়নুব-ঘানাককৈ শুনিবলৈ পাইছে। বোলে মোক মাৰিবলৈবে ধৃষ্টদ্যুম্ন আৰু পাণ্ডৱসকলৰ মাজত হেনো এনে ঘনিষ্ঠ সম্বন্ধ ঘটিছে। তোমালোকে নিৰ্দ্ধ হাতে গতি অন্য বাৰ্য্য-বনাপৰিলাক দেখি মোৰ শঙ্কা হৈছে যে সেই শুনা কথাবিনাকৈই এদিন সত্যত পৰিণত হবগৈ। তোমালোকৰ কাল ওচৰ চাপি আহিছে। সোনকালে যাতে তোমালোকৰ মঙ্গল হয় এনে কিছুমান কামৰ অনুষ্ঠান কৰাৰৈব। এখন মহাযজ্ঞৰ আয়োজন কৰ। চৈধ্য বছৰৰ অন্তত নিশ্চয় বিপদ ঘটিব। দুৰ্য্যোধন, ধৰ্ম্মপুত্ৰৰ লগত এতিয়াও ভূমি সন্ধি স্থাপন কৰা। এইখিনি

ববলগীয়া কথা তোমাব আগত মই বলোঁ। তোমালোকে এতিয়া যেনে ভাল দেখা তাৰে বৰা।”

ক্ৰোধাচাৰ্য্যৰ কথাবোৰ দুৰ্য্যোধনৰ বাণত মুঠেই নোশোমাল।

সঙ্গৰে ধৃতৰাষ্ট্ৰক কলে “মহাৰাজ, আপুনি কিম ইমান চিত্তাকুল হৈছে?” অক ধৃতৰাষ্ট্ৰই কলে “পাণ্ডৱসকলৰ শত্ৰু হৈ বেনেবৈ সদায় নিশ্চিত থাকিম সঙ্গৰ?”

সঙ্গৰে কলে “আপোনাৰ কথা অতি গাঁচা। মৰিবলৈ ধৰা মানুহৰ বুদ্ধি হত হবই। তেওঁৰ মনত ভালৰ বেয়া আৰু বেয়াৰ ভাল যেন লাগিব। কালে হাতত লাখুটি লৈ মানুহক আহি টঙনিয়াই মূৰৰ ধোলা নাভাদেহি। কালে মানুহৰ গৎ অসৎ বিচাৰৰ জ্ঞান লোপ কৰি ধ্বংসৰ মুখত পেলাই দিয়ে। আপোনাৰ পুতেকসকলে পাঞ্চালীক অপমান কৰিছে, তাৰ দ্বাৰা নিজৰ ধ্বংসৰ পথ নিজেই মুকলি কৰি লৈছে।”

ধৃতৰাষ্ট্ৰই কলে “জানী বিদুৰে ধৰ্ম্ম আৰু ৰাজনীতিৰ সঙ্গত বথাকে নোৰ কৈছিল, কিন্তু মইহে সেই কথা নুশুনিলো। মূৰ্খ লবাহঁতৰ কথা বাখিবলৈ শৈ মই এনে বিপাগত পৰিছোঁ।”

বিদুৰে ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ ঘনে ঘনে প্ৰবোধ দিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ কলে “আপোনাৰ লবাহঁতে বৰ ডাঙৰ পাপ বান কৰিছে। ধৰ্ম্মপুত্ৰ বঞ্চিত হৈছে। লবাহঁতৰ এনেবিলাক পাপ কামৰপৰা অন্তৰাই অন্য আপোনাৰ উচিত আছিল। আপুনি দিয়া ৰাজ্য আকৌ পঞ্চপাণ্ডৱৰ ঘূৰাই দিয়া উচিত। এতিয়াও যুৰিষ্ঠিবৰ বনৰপৰা ওলটাই আনি তেওঁৰ লগত সন্ধি কৰিবলৈ দিহা বৰক। আৰু দুৰ্য্যোধনে আপোনাৰ কামত হকা-বধা কৰিলে তাক ডাবি দি শাসন বৰা উচিত।”

পোনতে বিদুৰৰ এনেবিলাক কথা ধৃতৰাষ্ট্ৰই তলকা মাৰি শুনি আছিল। বিদুৰ বৰ জ্ঞানী পুৰুষ আছিল বুলি ধৃতৰাষ্ট্ৰই তেওঁক সন্মান কৰি চলে।

কিন্তু বাৰেপতি বিদুৰৰ একে ধৰণৰ উপদেশ শুনি ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ মনত তিতা লাগি উঠিল।

এদিন ধৃতৰাষ্ট্ৰই ধঙত জলি-পৰি বিদুৰক ক’লে “বিদুৰ, তুমি সদায় পাণ্ডৱৰ ঘনীয়াই দুৰ্য্যোধনৰ বিপক্ষ কথাবিলাক আলচ কৰি থাক। তোমাক শত্ৰু যেন হৈ পাইহেঁ। তুমি আমাৰ কল্যাণ কামনা নবৰা হবলা। দুৰ্য্যোধন নোৰ ঔকসাত পুত্ৰ। মই তাক কেনেবৈ ত্যাগ কৰোঁ নোতা-

চোন। ন্যায় আৰু প্ৰকৃতিৰ নিৰন্ধে তোনাৰ পৰানৰ্ণ লৈ মোৰ কেতিয়াও
নশ্ব নহব। মই আৰু তোনাৰ বিশ্ৰাম কৰিব নোৱাৰাত পৰিহোঁ। তোনাৰ
সহায় আৰু লগ মোৰ আৱশ্যক নাই। তোনাৰ বন গৈ তুমি পাওৱৰ
লগতে থাকিবগৈ পাবা।” বিন্দুৰ উত্তৰলৈ বাট নাচাই ধৃতবাঽৰ উচাং
নাৰি অস্ত্ৰপুৰলৈ সোমাই গৈ।

বিন্দুৰে কোৱাৰকুলৰ ধ্বংস অনিবাৰ্ধ্য বুলি জানি বেণাবান বথ এখনত
উঠি পাওৱসকলৰ ওচৰলৈ গুচি গৈ।

গাঁচাগটিকৈ বিন্দুৰে নগৰ এৰি গুচি যোৱাত ধৃতবাঽৰ মনত আকৌ
চিত্ৰা সোমায়। তেওঁ ভাবিবলৈ ধৰিলে “মই কি কাম কৰিলোঁ ? পাওৱ-
হঁতৰ বল বৃদ্ধিৰ পথটো মই নিজেই মুকলি কৰি দিহোঁ। হায়, হায়
বিন্দুৰক পৰিত্যাগ কৰি মহা ভুল কৰিলোঁ।” এইদৰে ভাবি চিন্তি বিবুধি
হৈ গল্পক মতাই আনি বুলে, “গল্পৰ বড়ৰ বশবৰ্তী হৈ কিবা অনুচিত কথা
কৈ মৰমৰ ভাই বিন্দুৰকো ছেৰালোঁ। বড়ে-বেজাবে তেওঁ বনলৈ গুছি
গৈ। তুমি এবাৰ যোৱাচোন—কেনেবাটকৈ তেওঁক বুজাই বঢ়াই মোৰ ওচৰলৈ
ওলোটাই লৈ আহাটো বোৱ।”

গল্পৰ লৱানবিকৈ বনলৈ গৈ পাওৱসকলৰ আশ্ৰম পালেগৈ। তেওঁ গৈ
দেখিলে মুণচৰ্চ পৰিধান কৰি পাওৱসকলে বনবাগী ঋষিসকলৰ লগত
আনন্দমনে স্নান কটাইছে। বিন্দুৰকো তাতে দেখিলেগৈ। বিন্দুৰক অনায়াস
ব্যৱহাৰ কৰি ধৃতবাঽৰ অনুভূত কেনেকৈ দহি-পুৰি মৰিছে সেই কথা
গল্পৰে বিন্দুৰৰ আগত বখানি বুলে। গল্পৰে নমুতাৰে ক’লে, “আপুনি যদি
কেনেবাটকৈ উলটি যোৱাটো নহয় তেন্তে ধৃতবাঽৰ আৰু নিজৰ প্ৰাণ নাৰাখে।
আপুনি অতি সোনকালে গৈ ৰাজসভাত যোগদান কৰক। পাওৱসকলৰ
পৰা বিদায় লৈ অনুগ্ৰহ কৰি হস্তিনা পুৰলৈ বৰক।”

এই কথাত ধৰ্মপ্ৰাণ বিন্দুৰে যুধিষ্ঠিৰৰপৰা বিদায় লৈ হস্তিনাপুৰলৈ
উভতি গৈ।

ধৃতবাঽৰ বিন্দুৰক দুমাই কাষত পাই চেনেহতে পনি গৈ আকোৱালি ধৰি
ছক ছক কৰে কাপি কাপি কৰলৈ ধৰিলে—“হে নিঃপাপ বিন্দুৰ, বিচাৰবুদ্ধি হত
হৈ মই তোমাক যি অসহায়ৰূপে কৰিছিলোঁ তাৰ বাবে মোক ক্ষমা কৰিবা।”

এদিন নৈত্ৰেয় ঋষি ধৃতবাঽৰ ৰাজসভাত উপস্থিত হনহি। বজাই
আথে-বেথে যথাবিধি ঋষিক পান্যাদিৰে অভ্যৰ্থনা কৰিলে। আসন গ্ৰহণৰ

কবনগীয়া কথা তোমার আগত মই কর্ণে। তোমানোকে এতিয়া যেনে ভাল দেখা তাবে কথা।”

জ্যোৎস্নাচর্য্য কথাবোৰ দুৰ্য্যোধনৰ বাণত মুঠেই নোসোমাল।

সত্তয়ে শূত্ৰবাহু কলে “মহাবাহু, আপুনি কিয় ইমান চিন্তাকুল হৈছে?” অন্ধ শূত্ৰবাহুই কলে “পাণ্ডৱগন্ধৰ্ব শত্ৰু হৈ কেনেকৈ সন্ময় নিশ্চিত থাকিব সত্তয়?”

সত্তয়ে কলে “আপোনাৰ কথা অতি গঁচা। মৰিবলৈ ধৰা মানুহৰ বুদ্ধি হত হবই। তেওঁৰ মনত ভালৰ বেয়া আৰু বেয়াৰ ভাল যেন লাগিব। বানে হাতত লাগুটি লৈ মানুহৰ আহি টঙনিয়াই মূৰৰ খোলা নাভায়েহি। কালে মানুহৰ গৎ অগৎ বিচাৰৰ জ্ঞান লোপ কৰি ধ্বংসৰ মুখত পেলাই দিয়ে। আপোনাৰ পুতেকসকলে পাক্ষীক অপমান কৰিছে; তাৰ দ্বাৰা নিজৰ ধ্বংসৰ পথ নিজেই মুকলি কৰি লৈছে।”

শূত্ৰবাহুই কলে “জ্ঞানী বিদূৰে ধৰ্ম আৰু ৰাফনীতিৰ সত্তত কথাৰ্কে মোক কৈছিল, কিন্তু নইহে সেই কথা শুনিলো। মূৰ লবাইঁতৰ কথা ৰাখিবলৈ গৈ মই এনে বিপাঙত পৰিছোঁ।”

বিদূৰে শূত্ৰবাহুৰ ঘনে ঘনে প্ৰবোধ দিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ কলে “আপোনাৰ লবাইঁতে বৰ ডাঙৰ পাপ ৰান কৰিছে। ধৰ্মপুত্ৰ ৰক্ষিত হৈছে। লবাইঁতক এনেবিলাক পাপ কামবপৰা অঁতৰাই অনা আপোনাৰ উচিত আছিল। আপুনি দিয়া ৰাজ্য আকৌ পঞ্চপাণ্ডৱক ঘূৰাই দিয়া উচিত। এতিয়াও সুবিষ্টিৰক বনৰপৰা ওলটাই আনি তেওঁৰ লগত গন্ধি ৰবিবলৈ দিহা বৰক। আৰু দুৰ্য্যোধনে আপোনাৰ বানত হকা-বধা ৰবিলে তাক ডাবি দি শাসন কৰা উচিত।”

পোনতে বিদূৰৰ এনেবিলাক কথা শূত্ৰবাহুই তলকা মাৰি শুনি আছিল। বিদূৰ বৰ জ্ঞানী পুৰুষ আছিল বুলি শূত্ৰবাহুই তেওঁক সন্মান কৰি চলে। কিন্তু বাৰেপতি বিদূৰৰ একে ধৰণৰ উপদেশ শুনি শূত্ৰবাহুৰ মনত তিতা লাগি উঠিল।

এদিন শূত্ৰবাহুই ঋগ্ভজলি-পৰি বিদূৰক ক’লে “বিদূৰ, তুমি সদায় পাণ্ডৱ ফলীয়াইহে দুৰ্য্যোধনৰ বিপক্ষ ৰখাৰিলাক আলচ ৰবি থাকা। তোমাক শত্ৰু যেন হৈ পাইছোঁ। তুমি আমাৰ বৰ্ণাণ ৰক্ষনা নবৰা হবলা। দুৰ্য্যোধন মোৰ ঔবসজাত পুত্ৰ। নই তাক কেনেকৈ ত্যাগ কৰোঁ বোৱা-

চৌন ! ন্যায় আৰু প্ৰকৃতিৰ বিৰুদ্ধে তোমাৰ প্ৰমাৰ্শ লৈ মোৰ কেতিয়াও
মঙ্গল নহ'ব । মই আৰু তোমাক বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰাত পৰিছোঁ । তোমাৰ
সহায় আৰু লগ মোৰ আৱশ্যক নাই । তোমাৰ মন শূন্য তুমি পাণ্ডৱ
লগতে থাকিবলৈ পাবা ।” বিনুবৰ উত্তৰলৈ বাট নাচাই ধৃতবাঙ্ৰৈ উচাং
নাৰি অত্ৰেয়পুৰলৈ সোমাই গ'ল ।

বিনুৱে কোৱৰকুলৰ ধ্বংস অনিবাৰ্য্য বুনি ভানি বেষাবান ব'ব এখনত
উঠি পাণ্ডৱসকলৰ ওচৰলৈ গুচি গ'ল ।

সঁচাসচিৰৈয়ে বিনুৱে নগৰ এৰি গুচি যোৱাত ধৃতবাঙ্ৰৈৰ মনত আকৌ
চিত্ৰা সোমান । তেওঁ ভাবিবলৈ ধৰিলে “মই কি কাম কৰিলোঁ ? পাণ্ডৱ-
হঁতৰ বশ বৃদ্ধিৰ পঞ্চটো মই নিজেই মুকলি কৰি দিছোঁ । হায়, হায়
বিনুবক পৰিত্যাগ কৰি মহা ভুল কৰিলোঁ ।” এইদৰে ভাবি-চিন্তি বিবুদি
হৈ সত্ত্বগুণক মতাই আনি কলে, “সত্ত্বয় ধৰ্ম্মৰ বশবৰ্ত্তী হৈ কিবা অনুচিত কথা
কৈ মৰমৰ ভাই বিনুবকো হেৰুৱালোঁ । ঋদ্ধে-বেহাৰে তেওঁ বনলৈ গুছি
গ'ল । তুমি এবাৰ যোৱাচৌন—কেনেবাকৈ তেওঁক বুজাই ৰাখি মোৰ ওচৰলৈ
ওলোটিহি লৈ আহাশৈ যোৱা ।”

সত্ত্বয় লবানবিকৈ বনলৈ গৈ পাণ্ডৱসকলৰ আশ্ৰম পালেগৈ । তেওঁ গৈ
দেখিলে শূণ্যচৰ্ম পৰিধান কৰি পাণ্ডৱসকলে বনবাসী ঋষিসকলৰ লগত
আনন্দমনে দিন কটাইছে । বিনুবকো ভাতে দেখিলেগৈ । বিনুবক অনায়াস
ব্যৱহাৰ কৰি ধৃতবাঙ্ৰৈ অনুতাপত কেনেকৈ দহি-পুৰি নৰিছে সেই কথা
সত্ত্বয়ে বিনুবৰ আগত বৰ্ণনা কলে । সত্ত্বয়ে অনুভাৱে ক'লে, “আপুনি যদি
কেনেবাকৈ উলটি যোৱাটো নহয় তেন্তে ধৃতবাঙ্ৰৈ আৰু নিছৰ প্ৰাণ নাৰাখে ।
আপুনি অতি সোনকালে গৈ ৰাজসভাত যোগদান কৰক । পাণ্ডৱসকলৰ
পৰা বিদায় লৈ অনুগ্ৰহ কৰি হস্তিনা পুৰলৈ বনক ।”

এই কথাত ধৰ্ম্মপ্ৰাণ বিনুৱে সুৰিতিবৰণৰা বিদায় লৈ হস্তিনাপুৰলৈ
উভতি গ'ল ।

ধৃতবাঙ্ৰৈ বিনুবক দুমাই কাষত পাই চেনেহতে পৰি গৈ আকোৱানি ধৰি
ছক ছক কৰে কাপি কাপি কললৈ ধৰিলে—“হে নিষ্পাপ বিনুব, বিচাৰবুদ্ধি হত
হৈ মই তোমাক যি অসহায়তা কৰিছিনোঁ তাৰ বাবে মোক ক্ষমা কৰিবা ।”

এদিন নৈত্ৰেয় ঋষি ধৃতবাঙ্ৰৈৰ ৰাজসভাত উপস্থিত হনহি । ৰজাই
আশে-বেধে যপাবিধি ঐশ্বৰ্য্য পাশ্চাত্যিৰে অভ্যৰ্থনা কৰিলে । আসন গ্ৰহণৰ

পিছত ধৃতবাহুই ঋষিক প্রশ্ন বনিলে—“প্রভু মোৰ মননৰ সন্তান বীৰ পঞ্চ-
পাণ্ডৱক ‘কুৰুশ্বৰত দেখিছিল নে ? তেওঁলোকৰ কুশলনে ? বনবাস তেওঁ-
লোকে আনন্দমনেৰে মানি লৈছেনে ? তেওঁলোকৰ এই বনবাসৰ বাৰণ
আমাৰ কুৰুশ্বৰত নাহত থকা চেনেহৰ ভোনদাল চিলা হৈ যাব নে কি ?
আপুনি আশীৰ্বাদ কৰক ঋষিৰাজ ।”

ঋষিয়ে উত্তৰত বুলে, “হয় । ধৰ্ম পুত্ৰৰ অবস্মাতে কান্যক বনত দেখা
পালোঁ । বনবাসী আন বহুতো ঋষি নুনি তেওঁক চাবলৈ বুলি তালৈ আহি-
ছিল । সেইখিনি পাই মই তাতে হস্তিনাপুৰৰ কুবীৰ্ত্তিবিলাক শুনিবলৈ
পালোঁ । সেইবোৰকে শুনিহে মই ইয়ালৈ আহিলোঁ । অস্ততঃ
আপুনি আৰু কুলপতি ভীষ্মদেৱ জীয়াই থকাত এনেবোৰ গহিত কান হবলৈ
পোৱাতো উচিত নাছিল ।”

তাৰ পিচত সভাত বহি থকা দুৰ্য্যোধনৰ ফালে চাই কলে, “ৰাজকোৰ্ত্তৰ
তোমালোকৰ যাতে মঙ্গল হয় মই তেনে কথাৰে কম । পাণ্ডৱসকলক
বিনাশ কৰাৰ চেষ্টা নবৰিবাইব । তেওঁলোকৰ দেৱতাৰ অংশত জন্ম ।
ৰূপদ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণ স্বয়ং তেওঁলোকৰ সহায় । তেওঁলোকৰ লগত বিৰো-
ধিতা নিতান্ত অনুচিত হৈছে । এতিয়াও শান্তি স্থাপন কৰা ।”

ঋষিৰ কথা শুনি দুৰ্য্যোধনে পেংলাই বৰি উকত চাপৰ মাৰি ভৰিৰে
মাটি খুচৰি খুচৰি ঋষিৰ ফালে পিঠি দি থিয় হৈ বল ।

এনে ব্যৱহাৰত খং উঠি ঋষিয়ে কবলৈ ধৰিলে, “দুৰ্য্যোধন, তোমাৰ
এই অহঙ্কাৰৰ উণযুক্ত ফল তুমি ভোগ কৰিবা । ভীমৰ গদাৰ বোৰত
তোমাৰ সেই উক ভাগি তোমাৰ প্ৰাণবায়ু ওলাই যাব ।” এই কথা শুনি
ধৃতবাহু এবোজাপেই উঠি ঋষিৰ ভৰিত দীঘল দি পৰি মূৰ দোৱাই কবলৈ
ধৰিলে, “প্রভু, এনে অভিশাপ নিদিব ।”

নৈজ্জেয়েই ক'লে—“মহাৰাজ তোমাৰ পুত্ৰই যদি পাণ্ডৱসকলৰ লগত
শক্তি স্থাপন কৰে তেন্তে মোৰ এই অভিশাপ নিষ্ফল হ'ব । নচেৎ এই
অভিশাপ ফলিয়াবই লাগিব ।” এই বুলি ঋষিয়ে তৎক্ষণাত উঠি ৰাজসভা
পৰিত্যাগ কৰি গুছি গ'ল ।

(মহাভাবতৰ কথা অতি পুৰণি বাহিনী, কিন্তু মানুহৰ স্বভাৱ একেদৰেই
আছে । আজিকালিও খং আৰু ঘৃণাভাৱে মানুহৰ এবোদৰে—বয়স, লিঙ্গ
বা অৱস্থাভেদে অনিষ্ট তথা ধ্বংসৰ বাৰণ হয় । এই আখ্যাগ পাঠ কৰি
হৃদয়মন কৰিব পাৰিলে খঙৰ হাত এবাই প্ৰকৃত জ্ঞান লাভ কৰি যোৱ
অপমান হাত সাৰি থাকিব পাৰি ।)

শ্রীকৃষ্ণৰ প্ৰতিজ্ঞা

শ্রীকৃষ্ণৰ হাতত শিশুপাল-বধৰ বাতৰিটো পাই শিশুপালৰ বন্ধু শালুৰাজে খঙত গৰজি উঠি সসৈন্যে দ্বাৰকা আক্ৰমণ কৰিলেগৈ। সেই সময়ত শ্রীকৃষ্ণ দ্বাৰকাত নাছিল। শ্রীকৃষ্ণৰ অনুপস্থিতিত উগ্ৰসেনৰ হাতত দ্বাৰকা বশ্যৰ ভাব আছিল। (মহাভাৰতৰ ঘটনাবিলাকৰপৰা জানিব পাৰি যে আধুনিক যুদ্ধ বিগ্ৰহৰ বীতি-নীতিবিলাক সেই কালতো চলন্তি আছিল।) দেখাত দ্বাৰকাখন এটা কোঠৰ দৰে। শত্ৰুৰ আক্ৰমণৰপৰা বক্ষা পাবপৰা সকলো ব্যৱস্থা তাত আছিল। অসংখ্য সেনা থাকিব পৰাকৈ উপযোগী ঠাই, যন্ত্ৰপাতি, সুবস্ত্ৰ আদিৰ একোৰে অভাৱ নাছিল। নানা তৰহৰ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, গুলী-বাকুলে সৈতে আগুৱা অস্ত্ৰ আদি বৰি ভালেমান আহিলা-পাতি মজুত কৰি থোৱা আছিল। ভালেমান নামজৱা বীৰ সেই নগৰত বাস কৰিছিল। 'শালুৰজাই দ্বাৰকা আক্ৰমণ কৰাৰ লগে লগে কোনো নগৰ-বাসীয়ে মদ চুব নোৱাৰিব' এনে বুলি উগ্ৰসেনে চৌদৰ্শপিত্তি নগৰত ঘোষণা কৰি দিলে। আকৌ নগৰত কোনো বকমৰ আনোচ কৰিব নোৱাৰিব, এনেবুলিও আদেশ ঢাবী কৰা হ'ল। নগৰৰ ভিতৰত আলি-পদুনিত থকা সেতুবিলাক ভাঙি দিয়া হ'ল। নন্দীবিলাকত নাৱৰ চলাচলো বন্ধ কৰি দিয়া হ'ল। শত্ৰুৰ আক্ৰমণ প্ৰতিৰোধ কৰিবলৈ পানীত ডাঙৰ ডাঙৰ লোহাৰ শলা পুতি থোৱা হ'ল। পক্ষা বেৰবিলাকত থকা সুৰত্ৰবিলাক বন্ধ কৰি দিয়া হ'ল। নাচ আলিবিলাক লোহাৰ ছালেৰে বেৰি পেনালে। গোটেই দ্বাৰকা নগৰখনৰ গঠন এনেভাৱে কৰা হৈছিল যে শত্ৰুবিলাকৰ পক্ষে নগৰ প্ৰবেশ কৰা একপ্ৰকাৰ দুঃসাধ্য আছিল। শালুৰাজৰ আক্ৰমণত কিছুমান কৃত্ৰিম উপায়ে অবলম্বন কৰা হৈছিল। নগৰ নান মুহাৱিত কৰা গন্মতি পত্ৰ নোৱাৰাকৈ কোনেও নগৰৰ বাহিৰলৈ যোৱাৰ উপায় নাছিল। সেইদৰেই নগৰত সোনোৱাবো তেনে ফিৰপকদীয়া ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। সেনাসকলৰ বাস্তৱ বুদ্ধি কৰা হ'ল। তেওঁলোকে ততালিকে সবলো সুবিধা লাভ কৰিলে। তেওঁলোকৰ সৈন্যতাব পৰীক্ষা কৰা হ'ল।

শ্রীকৃষ্ণই দ্বাৰকা পাই নগৰবাসী প্ৰশাসকলৰ এনে অৱস্থা দেখি খঙত অনি উঠিল। তেতিয়াই কিপ্ৰপাতিৰে ১। শালুক আক্ৰমণ কৰি ঘৰলৈ বহিলে। তাৰ পিচত হস্তিনাপুৰৰ সকলো বৃদ্ধাৰ অৰ্থ পাওহসকলৰ

কন্যাসত্ত ঘটো ঘটানোব শুনি ততালিকে তেও পাণ্ডৱকাক চাব ননবে
গায়া কবিলে ।

পাণ্ডৱকনৰ পদন বহু ভোক্ত-বংশন বাহকোৰ'ন, বৃদ্ধি-বংশৰ বহাগবলে
চেদিবাত ধুটেকতু আৰু কেন্দ্ৰ বাহকোৰ'নকে আশি কৰি সবনোবিলাকেই
শ্রীকৃষ্ণ ল'গত পাণ্ডৱকনৰ থকা ঠাইলৈ গ'ল ।

দূৰ্য্যোধন আশিয়ে পাণ্ডৱকনৰ প্ৰতি কৰা অন্যায আচৰণ সম্পৰ্কে
পাণ্ডৱৰ মুখে সকলো বৃত্তান্ত শুনি শ্রীকৃষ্ণকে আশি কৰি তেওঁলোক সবনো-
টিয়ে বৰ দুঃখ কবিলে আৰু খঙত কবলৈ ধৰিলে 'পুণ্ড্ৰীয়ে এই মহা-
পাতকীবিলাকৰ তেজ পান কৰিব ।'

বহু বহাগবলৰ ল'গত যুধিষ্ঠিৰৰ কথা-বতৰা শেষ হোৱাত দ্রৌপদী
ওলাই আহি শ্রীকৃষ্ণৰ কাষত পিয় গিলে ।

খঙত আৰু বেচাবত চনুনিগাহ পেলাই চকুৰপানী টুকি টুকি তেওঁ
ববলৈ ধৰিলে—“মই যেতিয়া একবত্ৰা হৈ আছিলোঁ তেনে অৱস্থাত পাণ্ড-
ৱঁতে মোৰ ৰাজসভালৈ বুল কৰি টানি আনিলে । ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ পুতেকে
মোৰ অপমান কৰি উপহাস কবিলে । সিহঁতে ভানি বুলে যে মই সিহঁতৰ
দাসী হালোঁ । ভীষ্মদেৱ আৰু মহাৰাজ ধৃতৰাষ্ট্ৰই মই যে তেওঁলোকৰ বোৱাবী
সেই কথা পাহৰি গৈ সভাৰ মাজত ভেৰা লাগি চাই থাকিল । হে জগন্নাথ,
মোৰ নিজৰ স্বামীসকলেও মোৰ কথা নকবিলে । এই বুলি কৈ দ্রৌপদীয়ে
হুক্ হুক্ বনে বাদিবলৈ ধৰিলে । পিচত বিহাৰ আচনৰ আশেৰে চকু
মুচি আকৌ ধোকাখুকি নাতেৰে ববলৈ ধৰিলে “নীচ মানুহৰ হাতত মই
লগু হালোঁ । দ্বিতীয় পাণ্ডৱৰ শাৰীৰিক বল নিম্বল হৈ ব'ল । তৃতীয়
পাণ্ডৱৰ গাণ্ডীবো অকৰ্ণণ্য হৈ পৰিল । এই অশতত সানাবণ নিশকতীয়া
মানুহেও সিহঁতৰ নিজৰ নিজৰ তিৰ্য্যাক ৰক্ষা কৰে । মহাপাপী দূৰ্য্যোধন
এতিয়াও জীয়াই আছে । মহাবাহাদ্ৰিৰাজ পাণ্ডৱ বোৱাবী হৈও মহাবীৰ
বুলি খ্যাতি থকা এই কোৱঁৰসবলৰ চকুৰ আগতে মোৰ চুলিত ধৰি টানি
সভাৰ মাজলৈ চোচোবাই আনিলে । হে নবুসুদন, এই অৱস্থাত বাক মই
কেনেকৈ জীৱন ধাৰণ কৰি থাকোঁ ? আশি মোৰ পতি নাই, পুত্ৰ নাই,
বহু নাই, ভাই-বন্ধাই কোনো নাই । এই অৱস্থা দেখি আপুনিও মোক
পৰিত্যাগ কৰিলে নে কি প্ৰভু ?”

খঙে বেজাৰে শ্রীকৃষ্ণৰ আগত হাঁ-হতাশ কৰি বান্ধি-বাতি এইদৰে
দ্রৌপদীয়ে বিলাপ কৰিবলৈ ধৰিলে । শ্রীকৃষ্ণই দ্রৌপদীক বঢ়াই বুজাই

গহীনভাৱে কবলৈ ধৰিলে—“ঋপদ নদিনী ! যিদিনাকে তোমাক এনে লঘু-লাফ্ণা কৰিলে তেঁলোৰ সকলোবোৰেই যুদ্ধক্ষেত্ৰত যথাগম্যত তেঁলোৰে বাঞ্ছনীয় হৈ প্ৰাণ এৰিব । এই বিষয়ে মই তোমাৰ ওচৰত প্ৰতিজ্ঞা কৰিছোঁ, পাণ্ডৱসকলক সকলো প্ৰকাৰে সকলো অৱস্থাতে মই সহায় কৰি থাকিম । তুমি কালত সাম্ৰাজ্যী হবা । আকাশ বহি পৰিব পাবে, হিমালয় পৰ্বত ভাঙি বুলি হৈ মাটিত বাগৰি পৰিব পাবে, পৃথিৱী বংগ হব পাবে, সাগৰ শুকাই যাব পাবে, তথাপি মোৰ এই কথা বদাপিও মিছা নহব । ই ধ্ৰুব সত্য বুলি জানি থবা ।” এইবুলি শ্ৰীকৃষ্ণই দ্ৰোপদীৰ আগত ভীষণ প্ৰতিজ্ঞা কৰি ক’লে ।

(আজিৰ যুগৰ মহাভাৰত-পাঠকসকলৰ ভিতৰত কোনো কোনোৱে শ্ৰীকৃষ্ণৰ অনোকিন্দ ক্ৰিয়া আৰু বখাবিনাকৰ গুচ তত্ত্ববিলাক সাধাৰণ ভাৱে চুৰি নাপাই তেঁওৰ কামবিলাকত দোষাবোপ কৰি থাকে । কিন্তু তেঁলোকে যদি স্থিৰচিত্তে মনপুতি শ্ৰীকৃষ্ণৰ কাণ আৰু প্ৰতিজ্ঞাৰ গুচ তত্ত্ব-বিলাক বুচৰি চাবলৈ চেষ্টা কৰে তেন্তে তেঁলোৰৰ ওপৰে ওপৰে দোষাবোপ কৰি ফুৰা প্ৰবৃত্তিবিলাক লোপ পাব ।)

শ্ৰীকৃষ্ণৰ এনে প্ৰতিজ্ঞা শুনি দ্ৰোপদীৰ মনৰ দুখ পাতলি গ’ল আৰু চকুপানী মুচি অৰ্জুনৰ ফালে চল্‌চলিয়া চকুৰে চাবলৈ ধৰিলে । তেতিয়া অৰ্জুনেও দ্ৰোপদীক আশ্বাস দি কলে—“দ্ৰোপদী, শ্ৰীকৃষ্ণৰ কথা আধৰে আধৰে গঁচা এই কথা ধুকপ জাণিবা । কিছুদিন অপেক্ষা কৰা মাত্ৰ ।”

শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ আশ্বাস বাণী কেনেকৈ বলিয়াৰ বৃদ্ধোদ্যাই তেওঁৰ ভনীয়েক ফঁহিয়াই কলে—“চাই থাকা, যুদ্ধ কৰি মই দ্ৰোণক বধ কৰিম, শিখণ্ডীয়ে ভীষ্মক যুদ্ধত নিবন্ধ কৰিব ভীমসেনে দুৰাণ্য দুৰ্য্যোদনৰ উক ভাঙি ভাঙ বধ কৰিব আৰু অৰ্জুন সাৰথিপুত্ৰ কৰ্ণৰ বন স্বৰূপ হব ।”

পিচত শ্ৰীকৃষ্ণই কলে—“মই দ্বাৰবাত নাছিলোঁ । মই থকা হলে কেতিয়াও এই পাশাখেল হবলৈ নপায় । বৃতৰাষ্ট্ৰ আৰু দুৰ্য্যোদনে সভালৈ নিমন্ত্ৰণ নকৰা হলেও বিনা নিমন্ত্ৰণে মই সভালৈ আহিলোঁহেঁতো । ভীষ্ম, দ্ৰোণ, কৃপাচাৰ্য্য আদি বুঢ়া কেইজনৰ হতুৱাই পৰামৰ্শ দি এই সৰ্ব্বজনীন পাশাখেল বন্ধ কৰিলোঁহেঁতো । শাল্বৰাছক আক্ৰমণ কৰিবলৈ মই দ্বাৰকা এৰি যাব লগা হৈছিল । ৰাজসূয়া যন্ত্ৰে মই শিশুপালক বধ কৰাৰ কাৰণে শাল্বৰাজে মোৰ অপুষ্টিত দ্বাৰকা আক্ৰমণ কৰিছিল । দ্বাৰকালৈ উলটি গৈ শাল্বৰাছৰ আক্ৰমণৰ বাতৰি পাই মই তেঁওক প্ৰতিৰোধ কৰিলোঁ । শৈ আৰু অস্ত্ৰ শাল্বৰাছৰ মৃত্যু ঘটিল । তাৰ পিচত দ্বাৰকালৈ গৈ পাশাখেল

কথাবোন আৰু তোনালোনৰ বনবাগৰ বাতৰিটো পাগেই ততালিকে তোনালোনক চাবলৈ আহিহেঁ। তোনালোনক দুখ ততালিকে আঁতৰাবৰ উপায় কবিব নোৱাৰি নই নিজে মনত দুখ পাইটোঁ। কিন্তু তোনালোনে জানা যে পানীৰ নান্দ ভাটিলে তাক দুনাট বন্ধ কৰোতে কিছুমান পানী বৈ যাবই।

ইয়াৰ পিচত শ্রীকৃষ্ণই মদনোনে ওচৰত বিন্দায় নৈ অৰ্জুনৰ পত্নী স্নতহা আৰু পুত্ৰ অভিমান্যক লগত নৈ ঘাববালৈ গল আৰু বৃষ্টদ্যুম্নয়ো দ্রোপদীৰ পুতেক কেইজনৰ নৈ পাৰাল বাঢ়লৈ উনটি গ'ল।

পাশ্চপত অন্ত

বনবাগ বানছোৱাৰ আনন্তৰণিতে ভীমসেন আৰু দ্রোপদীনে নাঙ্গে নাঙ্গে যুৰিঠিবৰ লগত তৰ্কবাদ কৰি থাকে। ঃ উঠা শত্ৰুগৰ এটা লক্ষণ। ফনা শত্ৰুগৰ উচিত (বাৰ্ধ্য) নহা। শান্তভাৱ আৰু ফনা এই দুটা কেতিয়াবা অপমানৰ বাৰণ হৈ উঠে। এই বিষয়ে মহাপুৰুষসকলৰ বচন আৰু যুক্তি প্ৰমাণ দৰ্শাই ভীম আৰু দ্রোপদীয়ে যুৰিঠিবৰ লগত তৰ্কবাদ কৰি থাকে। যুৰিঠিৰে সন্মত ডাঠ দি বৈ দিয়ে—“সেই কথা নহব, আমাৰ প্ৰতিজ্ঞা বন্ধা কৰিবই লাগিব। ফনা আৰু সহ্যগুণ সকলোৰে মানত ডাঙৰ ধৰ্ম বুলি গণ্য হৈ আহিছে।”

কিন্তু বনবাসত বেছিদিন নবটাই প্ৰথম ছোৱাতে দুৰ্য্যোদন আৰু তেওঁৰ পক্ষৰ লোকসকলক সন্মূলে বিনাশ কৰা আৰু পুনঃ ৰাজ্য উদ্ধাৰ কৰাই আছিল ভীমৰ মূল অভিপ্ৰায়।

ভীমসেনে বয়—“দাদা, বেদৰ মন্ত্ৰবিলাকৰ অৰ্থ উপলব্ধি নৰবাকৈয়ে ভাটোঁ চৰাইৰ দৰে আপুনি কথাবোৰ মুখস্থ পাই থাকে। আপোনাৰ বুদ্ধিৰম ঘটিছে। শত্ৰু বংশত আপোনাৰ জন্ম। এতিয়া আপুনি শত্ৰুগ বংশ পৰিত্যাগ কৰি আন ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিবলৈ মন কৰিছে। আপুনি ব্ৰাহ্মণ জাতিৰ বৰ্ম অনুসৰণ কৰিবলৈ মন মেলিছে। তেনে কৰিলে আমাৰ উদ্দেশ্য সম্বল নহব। শাস্ত্ৰমতে ঃ আদি বজো গুণ শত্ৰুগৰ লক্ষণ। সহ্যগুণ বা ফনা শত্ৰুগৰ বৰ্ম নহব। দুৰ্ব্বতি দুৰ্য্যোদনইতৰ যি অত্যাচাৰ তাৰ আনি সহি থকা উচিত নহব। মোৰ মতে প্ৰৱৰ্ত্তক শত্ৰু-

বিশুদ্ধ বিনাশ নববি ক্ষত্ৰিই তিলাৰ্ছও ঘীয়াই পকা বুখা। তেনে
 প্রবেশক যদি বিনাশ কৰি নবকামীও হওঁ তেন্তে সিও আনাৰ কান্য হোৱা
 উচিত। সেই নান আনাৰ পক্ষ স্বৰ্গত্যা হব। আমি আপোনাৰ সন্ম
 তেমে মোৰ আৰু অৰ্জুনৰ তুইতৰ্ছও অধিক তাপে দ্ৰা যেন লাগিছে।
 নীচ শত্ৰুবিলাকে আনাৰ বাতাবপৰা বঞ্চিত কৰি নিজে তাক ভোগ কৰিছে।
 নিজে কৰ্ত্তব্যৰ বিষয়ে উল্লীৰ হৈ আপুনি অত্যাৰ মাৰণ দ্ৰবে নিশ্চা হৈ
 পৰি আছে। আপুনি কৈছে যে—‘আমি প্রতিজ্ঞা পালন কৰিব লাগি।’
 কিন্তু ভুবন বিলম্বী অৰ্জুনে এই প্রতিজ্ঞা কেনেকৈ পালন কৰিব? হিন্দাৰ
 পৰ্বত এনুটি জাৰ সি চাফি থব পাৰি তানো? সিংহ সৰুণ অৰ্জুন, নকুল
 আৰু সহস্ৰে কেনেকৈ অত্যাভাৰত পা-চাকি থাকিব পাৰিব? এনেবোৰ
 অসাধ্য সাধন কৰিব পাৰিলেও পাণ্ডা দুৰ্য্যোধনে চোৰাংচোৱা পঠাই আনাৰ
 পন বেদি আমাৰ সকলো সংৰাণ আনি নব। প্রতিজ্ঞা পালন অসাধ্য হৈ
 উঠিব। আনাৰ সংৰাণ পালেই আনি আকৌ যুৰি তেৰ বছৰ কাল বনবাস
 খান্দি লাগিব। আজিলৈকে তেবনাহ বনবাস খাটিলোঁ। বৈদিৰ যজ্ঞত
 সোন্দতাব অভাৱত আন কিবা বত্ৰাও ব্যৱহাৰ কৰি যজ্ঞ সমাপন কৰে।
 সেইদৰে তেৰ বছৰৰ সন্নি তেবনাহ বনবাস খাটিলেই ঢেব হব। ইও
 এটা শাস্ত্ৰৰ মত। শত্ৰুৰ প্ৰবৰনাত পৰি আপুনি কৰা প্রতিজ্ঞাটো পালন
 নকৰিলেও প্ৰায়শ্চিত্ত কৰি অৰ্হৰিনি নিবাবণ কৰিব পাৰি। গাভী টনা
 বনদি শৰক এনুটি ঘাঁহ খাবলৈ চি মাৰণ অপৰাধৰ উচিত প্ৰায়শ্চিত্ত কৰা
 হয়। গতিকে অচিবে শত্ৰু বৰ নিৰিন্দে আপুনি সঙ্কল্প দিব কৰক।
 ইয়াৰ বাহিৰে ক্ষত্ৰিৰ আৰু আন ধৰ্ম হব নোৱাৰে।”

এইদৰে ভীমসেনে যুৰিষ্ঠিবৰ মতবাদ ভীৰু ভাষাৰে প্ৰতিবাদ কৰিছিল।
 দ্ৰোপদীয়েও মাত্ৰে মাত্ৰে দুৰ্য্যোধন, কৰ্ণ আৰু দুঃশাসনৰপৰা পোৱা নিজ
 অপনাৰ কথা বৰ্ণনা কৰি যুৰিষ্ঠিবৰ মনত ধং তোৰালৈ চেষ্টা কৰিছিল।
 যুৰিষ্ঠিৰে তেতিয়া দীঘল হুনিয়াহ পেনাই চিত্তানু হব। ধৰ্ম্মোপদেশ-
 পৰা একো বন নহব বুলি ভাবি যুৰিষ্ঠিৰেও এতিয়াৰপৰা কেৱল নীতি
 আৰু উত্তৰ পক্ষৰ শক্তিৰ বিষয়েই আলোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে।

যুৰিষ্ঠিৰে এইদৰে কবলৈ ধৰিলে—“ভূৰিগ্ৰা, ভীষ্মদেৱ, দ্ৰোণাচাৰ্য্য,
 কৰ্ণ আৰু অশ্বপানাই শত্ৰুইতৰ ফলীয়া হৈ যোগ দিছে। দুৰ্য্যোধন আৰু
 তাৰ ভায়েকসকল যুদ্ধত পাটকত। বহুতো বীৰ বজা দুৰ্য্যোধনৰ মালে
 আছে। ভীষ্মদেৱ আৰু দ্ৰোণে দুৰ্য্যোধনক অসন্মানৰ চকুৰে চানেও তেওঁক
 এৰি যাব নোৱাৰে। অকল সেয়ে নহয়, তাৰ নিৰিন্দে প্ৰাণত্যাগ কৰিব-

নৈকো প্রস্তুত । বর্ণ বব বিচক্ষণ । অল্প বিদ্যাত তেওঁ অদ্বিতীয় । তেওঁক পৰাভব কৰা অসাধ্য । তেওঁ এজন মহাবীৰ আৰু বব উৎসাহী । আমাৰ সম্প্ৰতি যুদ্ধ জয় কৰা অনিশ্চিত । হঠাতে বিৰা এটা কবি পেনালে একো বন নহব ।” এইদৰে যুৰিষ্ঠিৰে যুষ্টিৰে উপদেশ দি বব কণ্ঠেৰে ভায়েক-ইতক আৰু দ্রোপদীৰ ভাৎকালিক প্ৰতিকাবৰ বাগনাবিলাকবপৰা দাস্ত কবি ৰাখিছিল ।

শেষত গৈ ব্যাসদেৱৰ উপদেশত নতুন নতুন অস্ত্ৰ আৰু দেৱতা-গৰুৰ বব লাভ কৰিবৰ নিমিত্তে অৰ্জুনে হিমালয় পৰ্ব্বতলৈ গৈ তপস্যা কৰিবলৈ সঙ্কল্প কৰিলে । অৰ্জুনে ভাই-বকাই বেজনাৰ ওচৰত বিদায় লৈ দ্রোপদীৰ কাষ পালেগৈ । অৰ্জুনক দেখা পাই দ্রোপদীয়ে ব’লে “আপোনাৰ মনস্কামনা সফল হওক এনে নোব ভগৱানৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা । আপোনাৰ মাতৃ কুন্তীদেৱীয়ে আপোনাৰ জন্মৰ সময়ত যি যি সংকল্প কৰিছিল সেই সকলো যেন সফল হয় । আমাৰ সকলোৰে সুখ, মান, ঐশ্বৰ্য্য, ধন, সম্পদ এই সকলোবিলাক আপোনাৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰিছে । অস্ত্ৰাদি লাভ কৰি যথাসমগত উভতি আহে যেন ।” পাৰ্ৱালীয়ে এইদৰে মাদুলিক বাক্যেৰে অৰ্জুনক বিদায় দিলে ।

অৰ্জুনে হিমালয়লৈ যাত্ৰা কৰিবৰ সময়ত দ্রোপদীৰ অস্ত্ৰ অৰ্জুনৰ প্ৰতি মাতৃ হৃদয়ত ওপচা বাৎসল্য ভাৱৰ উদয় হৈছিল । দ্রোপদী ভাৰ্য্যা হৈও মাক কুন্তীৰ নিচিনাকৈ আশীৰ্বাদ দিয়াদি মাদুলিক কথাৰে বিদায় দিছিল । “মাতৃসংকল্প সফল হওক” —এই বুলি আশীৰ্বাদ দিছিল । দ্রোপদীৰ এই ভাৱৰ ভাৎপৰ্য্য চিন্তা কবি চাব লগীয়া ।

‘তপস্যাৰ বলত অস্ত্ৰলাভ কৰিম’ বুলি যাত্ৰা কৰি অৰ্জুনে অটব্য অৰণ্যৰ নাহেদি গৈ গৈ ইত্ৰকীল পৰ্ব্বত পালেগৈ । তাতে এজন বুঢ়া ব্ৰাহ্মণৰ গাশত পালে । সেই তপস্বী ব্ৰাহ্মণে নিচিৰিয়া হাঁহি মাৰি চেনেহৰ মাত দি বলে “ৰাজা, তোমাৰ হাতত চোন বেনু, কাঁড়, বৰচ, তৰোৱান এইবোৰ দেখিচোঁ ? তুনিনো কোন ? ইয়াত দেখোন এই-বোৰ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ একো প্ৰয়োজন নাই । বীৰ প্ৰকৃতিৰ সংকনী তপস্বী-সকলৰ থকা ঠাইলৈ তোমাৰ এনে সক্রিয়ৰ বেগত অহাৰ দাবণ কি ?” বুলি কৈ ব্ৰাহ্মণে নিম্বৰ ৰূপ ধৰি তেওঁই যে ইত্ৰ এইটো অৰ্জুনক জানিবলৈ দিলে । পুত্ৰ স্পৰ্শৰ আগত লাভৰ হেপাহত যে তেওঁ সেই ঠাইলৈ আগ-বাঢ়ি আহেহি সেই কথা অৰ্জুনৰ আগত নন ধুলি ক’লে ।

তেতিয়া অৰ্জুনে ইন্দ্ৰদেৱক যথাযোগ্য গন্মান দেখুৱাই নিবেদন কৰি ক'লে “মই অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ লাভৰ আশাত ইয়াতৈ আহিছোঁ। কৃপা কৰি আপুনি মোক সেই বাগনা পূৰ্ণ কৰক প্রভু।”

ইন্দ্ৰই ক'লে “ধনশ্ৰয়, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰ কি প্ৰয়োজন? অভিনবিত ভোগ সুখ আৰু উত্তমলোক পাবলৈ প্ৰাৰ্থনা নকৰা কিয়?”

অৰ্জুনে ক'লে “হে দেৱৰাজ, মোক ভোগ সুখ কিম্বা উত্তম লোক একোকে নানাগৈ। পাৰ্শ্বানী আৰু ভাই-ককাই সকলোকে বনত এৰি থৈ আহিছোঁ। মোৰ একমাত্ৰ কন্যা অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰহে।”

তেতিয়া ইন্দ্ৰই ক'লে “তপস্যা কৰি ত্ৰিনয়ন মহাদেৱৰ দৰ্শন লাভ কৰিব পাৰিনেই তেঁৱেপৰা দ্বিত্য অস্ত্ৰ লাভ কৰা সম্ভৱ হ'ল।” এইবুলি নৈ তেওঁ অতৰ্হান হ'ল। ইয়াৰ পিচত অৰ্জুনে হিনাচনত বহুত দিন ধৰি দেৱদেৱ মহাদেৱৰ ধ্যান কৰিবলৈ ধৰিলে।

কিছুদিনৰ পিচত মহাদেৱ উমাদেৱী গহ হাতত ত্ৰিশূল লৈ ব্যাধৰ ভেশ ধৰি অৰ্জুনৰ গম্ভীৰ উপস্থিত হ'ল।

ঠিক সেই সময়তে এটা বনৰীয়া গাহৰিয়ে অৰ্জুনক খেদা মাৰি আহিল। মহাদেৱে তৎক্ষণাত্ ত্ৰিশূল আৰু লগে লগে অৰ্জুনেও গাভীৰ-পৰা শৰমাৰি পঠিয়ালে। ব্যাধকণী মহাদেৱক অৰ্জুনে ধঙেৰে ক'লে “কোন তুমি, এইদৰে তিবত লগত লৈ বনে বনে ঘূৰিছা? মোৰ লক্ষ্য বস্ত্ৰৰ ওপৰত তুমি কিয় অস্ত্ৰ নিক্ষেপ কৰিছা?”

ব্যাধে পেংলাই কৰি ক'লে “হেৰা বীৰ পুৰুষ, পশুপক্ষীৰে ভৰা এই অৰণ্যত বনবাসীৰহে অধিকাৰ আছে। তোমাক দেখাপাই বুজিব পাৰিছোঁ যে তুমি সূৰ্য্য ভোগৰ কাৰণেহে যেন জন্ম লৈছা। তুমিয়েবা অললে অকলে এই বনত ঘূৰিপকি ফুৰিছা কিয়? এই গাহৰিটো মই লক্ষ্য কৰিছিলোঁ। আৰু মোৰ শৰতে সি মৰিল।” অৰ্জুনে এই কথা স্বীকাৰ নকৰাত ব্যাধে অৰ্জুনক হস্ত যুদ্ধ দিবলৈ আহ্বান কৰিলে।

অৰ্জুনে ব্যাধৰ সেই কথাত খঙত অলি উঠিল। বিষধৰ সাপৰ নিচিনা কাঁড় এপাত ব্যাধৰ গাটল টোৱাই ন'ৰি পঠিয়ালে। সেই কাঁড় ব্যাধৰ ভৰিত লাগি ভোট হৈ ব'ল, অৰ্জুনে সেইটো লক্ষ্য কৰি এবেলগে জাউৰিবে জাউৰিয়ে কাঁড় মাৰিবলৈ ধৰিলে। হিন্দ'ৰ পৰ্বতে যেনেকৈ কলহৰ মুখে ঢলা বৰষুণ অবাধে বুকু পাতি লৈ অচল হৈ থাকে সেইদৰে অৰ্জুনে হুনা শৰবিলাকো ব্যাধকণী মহাদেৱে প্ৰশান্তভাৱে হাঁহিমুখে গা পাতি ল'লে। কাঁড় অস্ত্ৰ পৰিলত অৰ্জুনে খেণুব মাৰিভালেবেই ব্যাধৰ

নুৰে গাঁই কোবাবলৈ ধৰিলে । তাতো ব্যাধৰ গাৰ ঋতুৱতিকৈ নমবিল ।
ব্যাধে বৰং ধাপমাৰি অনাগায়ে অৰ্জুনৰ হাতৰপৰা গাণ্ডীৰখন কাটিলৈ
হাঁহিবলৈ ধৰিলে । গাণ্ডীৰহীন অৰ্জুনে এটা বনবাগী ব্যাধৰ হাতত
এনেভাৱে পৰায়ে স্বীকাৰ কৰিব লগা হোৱাত বৰ বেচাৰ পাই তলনুৰ
লৰি ব'ল । ঋতুক পিচতে নুৰ তুলি হাতৰ ঋগৰখন দাঙি মুক্ৰ দিবলৈ
চোঁচা নাৰি গ'ল । ঋগ দাঙি ব্যাধৰ নুৰত মাথু নাৰি দিয়াত ব্যাধৰ
নুৰত পৰি সেই ঋগ ভাগি ঠান্ ঠান্ হৈ গ'ল ।

অৰ্জুনে এইবাৰ ব্যাধৰ গাঁলৈ শিল দলিয়াবলৈ ধৰিলে । তাতো এবো
বন নবৰিলে । দুয়োৰে ভিতৰত হতাহতি নালখুঁজ আবস্ত হ'ল । তেতিয়া
ব্যাধে অৰ্জুনক টানি আনি আঁকোৱালি ধৰি দুৰ্বল কৰি পেলালে । এইবাৰ
অৰ্জুন অৱশ হৈ বহি পবিল আৰু মহাদেৱৰ ধ্যান কৰিবলৈ ধৰিলে ।
ঋতুক পিচতে তেওঁ দিব্যজ্ঞান পাই ছানিৰ পাৰিলে যে মহাদেৱ স্বৰং
ব্যাধ কপে তেওঁৰ মুখৰ আগতে থিয় দি আছে ।

তেতিয়াই অৰ্জুনে মহাদেৱৰ পাদপদ্মত সাঙোছে প্ৰণিপাত কৰি তুতি
কৰি ক'লে “প্ৰভু, ভগৱান, এই অধমৰ অজ্ঞানকৃত অপৰাধ নাৰ্জনা বৰব ।”
মহাদেৱে হাত দাঙি হাঁহিনুখে ক'লে “বাছা, নই ক্ষমা কৰিছো ।
উঠা ।”

অৰ্জুনৰ তপস্যাত সতুষ্ট হৈ তেওঁৰপৰা কাঢ়ি লোৱা গাণ্ডীৰ আৰু
অত্ৰ-মন্ত্ৰবিলাক ওভোতাই দি অৰ্জুনৰ অতীষ্ট নতে “পাশুপত” অত্ৰ দান
কৰিলে ।

নালখুঁজৰ সময়ত মহাদেৱৰ শৰীৰৰ স্পৰ্শ পাই অৰ্জুনৰ শৰীৰ সবলো
প্ৰকাৰে বিস্কদ্ধ হৈ অপকৰ্প তেজ শক্তিয়ে তেজীয়াগ হৈ পবিল । ইয়াৰ
পিচত মহাদেৱে অৰ্জুনক স্বৰ্গলৈ গৈ ইন্দ্ৰদেৱৰ দৰ্শন লাভ কৰি উনটি
মাবলৈ উপদেশ দি অন্তৰ্হিত হ'ল । অৰ্জুনে মহাদেৱৰ অন্তৰ্হিত হোৱা
দৃশ্যটো বেলিমাৰ যোৱা সময়ৰ দৃশ্যৰ দৰে হেপাহ পলাই চাই ব'ল ।
ননতে কলে “ধন্য নই, আজি সাক্ষাৎ মহাদেৱৰ দৰ্শন লাভ কৰিলোঁ ।
তেওঁৰ দিব্য শৰীৰৰ পৰশো লাভ কৰিবলৈ পালোঁ । আৰু নোব একো
অভাৱ নাই ।” আনন্দত চকুৰ লোতকেৰে অৰ্জুনৰ বুকু তিতি গ'ল ।
পিচ মুহূৰ্ত্ততে ইন্দ্ৰৰ মাৰথি মাতলিয়ে এখন দিব্য বথ লৈ অৰ্জুনৰ সন্মুখত
উপস্থিত হনচি । অৰ্জুন সেটৰপৰা উঠি ততালিকে ইন্দ্ৰপুৰী পালেগৈ ।

ছুথ-ডোগ নতুন কথা নহয়

বনবাগ কালত পাওৱসকলক এবাৰ চাবৰ ননেনে বনবান আৰু শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁলোকক নিত্ৰ-কুটুৰ সকলক লৈ পাওৱসকল ধকা ঠাইলৈ গ'ল।

পাওৱসকলক বনবাগ খাটি ধকা অৱস্থাটো দেখা পাই বৰ বেগাব ননেনে বনবানে শ্ৰীকৃষ্ণক মালে চাই ক'লে "ভাই কৃষ্ণ, মোৰ লোকেৰে হ'লো ধৰ্ম আৰু অধৰ্মই এই সংসাৰত যল দিবলৈ এবিলে। দুৰ্য্যোধনৰ কথাৰে বাক ভাৱি চোৱাছোন। তেওঁ আন্ধা এজন ভূপতি হৈছে আৰু ধৰ্মাশ্ৰা যুধিষ্ঠিৰে বান্ধি বগন পিছি বনবাগ খাটিব লাগিছে। ৰাজ-সুখৰপৰা বঞ্চিত হোৱা যুধিষ্ঠিৰৰ ঘোৱন-মাপন আৰু দুৰ্য্যোধন আদিৰ ৰামসুখেৰে ঘোৱন-মাপন এই দুটা কথাটো চালে ঈশ্বৰৰ ওপৰত মানুহৰ বিশ্বাস লুপ্ত হোৱাৰে কথা। ইহ জগতত এনে ধৰ্মাধৰ্মলৈ চাই হ'লে ধৰ্মৰ উচ্চাঙ্গন সম্বন্ধে শাস্ত্ৰত যিবোৰ কথাৰ উল্লেখ আছে সেইবোৰ গঁচা বুলি বিশ্বাস কৰিবলৈ চান হৈ পৰে। পৃথিৱীৰ অধিপতি হোৱাৰ নোহত পৰি বলিদা হোৱা ধৃতৰাষ্ট্ৰই বাক যমৰ আগত থিয় হলেগৈ এনে ধৰ্মৰ কি জবাব দিব? নিৰ্দোষী পাওৱসকলক আৰু যত সম্ভৱতঃ দ্ৰোপদীক বনবাগত কাল কটোৱা দেখি পাৰ্শ্বাণ হনয় পৰ্বতনালা আৰু সৰ্বসংগ্ৰহা বহুদৰীও দুঃখত গলি গৈছে।" গাত্যকিও তাত উপস্থিত আছিল। বনবানৰ কথাবোৰ শুনি তেওঁ ক'লে "বনবান, ৰাক্ষালাপৰ এইটো সময় নহয়। যুধিষ্ঠিৰে এইবিষয়ে একো কৰিবলৈ নকলেও আনাৰ কৰ্তব্য আনি কৰা উচিত। আপুনি, শ্ৰীকৃষ্ণ কৰিবলৈ নকলেও আনাৰ কৰ্তব্য আনি কৰা উচিত। আপুনি, শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু আন আন নিত্ৰকুটুৰ এই সকলোৰে জীৱিতাৱস্থাত পাওৱ সকলে কি কাৰণত বনবাগ খাটি থাকিব লাগে? কাৰো আহ্বানলৈ অপেক্ষা নকৰি আনি সকলো বহু ৰাহুৱে পাওৱসকলক সকলো প্ৰকাৰে এই বিপদৰপৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ সহায় কৰিব। আনি সকলো ল'গলাশি দুৰ্য্যোধনক আক্ৰমণ কৰোঁক। বৃষ্ণিকুলৰ সৈ্যবিলাকৰ সহায়ত দুৰ্য্যোধনৰ সৈন্য বিলাকক যমৰ ঘৰলৈ পঠাই দিওঁক। এইকাম সনাধা কৰিবলৈ আপুনি আৰু শ্ৰীকৃষ্ণই যথেষ্ট। কৰ্মৰ অন্ন-শন্ন সোপাকে চুৰ্ণ-বিচুৰ্ণ কৰি মূৰটো কাটি আনিবলৈ মোৰ হেপাহ লাগি আছে। দুৰ্য্যোধনৰ যুদ্ধত বধ কৰি পঞ্চপাওৱৰ হেৰোৱা ৰাজ্য কাটিলে অভিনয়ৰ হাতত গতাই দিম। পাওৱ সকলে মন কৰে যদি বন বাসকে খাটি থাকক। মোৰ পৰামৰ্শমতে যদি আপুনি কাম কৰে আনাৰ কীৰ্ত্তি লাভ হ'ব।"

এই সকলোবোৰ কথা বানপাতি শুনি শ্ৰীকৃষ্ণই মাত দি ক'লে “বাক, আপোনাৰ কথা সঁচা বুলিয়েই মানিলোঁ, কিন্তু নিজে যুদ্ধ নকৰানৈ আনে যুদ্ধ কৰি তেওঁলোকৰ হেৰোৱা ৰাজ্য পুনৰুদ্ধাৰ কৰি তেওঁলোকৰ গতাই দিব এই কথাত পাওৱগকলে কেতিয়াও মন নিদিগে। বীৰৰ বংশত জন্ম লোৱা অপদ জীয়াৰেও সেই দৰেই ভাবিব। ৰাজ্যনাভৰ আশাত বা আনৰ ভগত যুধিষ্ঠিৰে কেতিয়াও ধৰ্মত্যাগ নকৰে। প্ৰতিজ্ঞা পূৰ্ণ হ'লে পাঞ্চাল ৰাজ, কেৰয়ৰাজ, চেদিৰাজ আৰু আনি পাণ্ডৱৰ ফলীয়া হৈ যুদ্ধত যোগদান কৰি আনি জয়ী হন। এই কথা ধ্ৰুৱ সত্য।”

শ্ৰীকৃষ্ণৰ মুখৰ কথা শুনি যুধিষ্ঠিৰে হৰ্ষমনেৰে ক'লে “শ্ৰীকৃষ্ণই যি বলে সি অতি সত্য কথা। আমাক আমাৰ গতাইহে ৰক্ষা কৰিব—ৰাজ্যই নবৰে। একমাত্ৰ গোৱিন্দই মোৰ পেটৰ কথা আচলতে বুজি পাইছে। তেওঁ যেতিয়াই আদেশ দিব সেই মুহূৰ্ত্তই আমি যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত নামিম। হে বৃদ্ধিকুলৰ বীৰগকল, আপোনালোকে অনুগ্ৰহ কৰি এতিয়া বিদায় গ্ৰহণ কৰক। ধৰ্ম পৰিত্যাগ নকৰিব। আকৌ এদিন আমাৰ দেখা সাক্ষাত হ'ব।” এইবুলি যুধিষ্ঠিৰে তেওঁলোকৰ বিদায় দিলে।

অশ্ব লাভৰ আশাত অৰ্জুনে ভালেমান দিন হিমালয়ত থকা দেখি আৰু সোনবালে উভতি অহাৰ লক্ষণ নেদেখি তিনগোনে বেজাবত মনমাৰি থাকি শেষত ঋগুত ব'ব নোৱাৰি অৱশেষত যুধিষ্ঠিৰক কনৈগৈ “আপোনাৰ আদেশত অৰ্জুনে দিব্যঅশ্ব লাভ কৰিবলৈ হিমালয়লৈ গ'ল। কিন্তু তেওঁবনো ইমানদিনে বি ঘাটিছে নঘাটিছে সেইটো আমি একো জানিবলৈ পোৱা নাই। বিপদত যদি তেওঁৰ প্ৰাণ হানি হয় আমাৰ গতি কি হ'ব এই কথা ভাবি চাইছে জানো? অৰ্জুনক হেৰুৱালে শ্ৰীকৃষ্ণ, পাঞ্চালৰাজ আৰু সাত্যকি বোনেও আমাক ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিব। অৰ্জুনৰ অভাৱ নাই বোনোনতেই সহি থাকিব নোৱাৰিম। আমাৰ এই সকলোবিলাক দুখ-দুৰ্গতিৰ মূল কাৰণ হ'ল আপোনাৰ সেই আপদীয়া পাশাখেল। সেই খেলৰ পিচৰপৰাই শত্ৰুবিলাকৰ বল বৃদ্ধি হৈ উঠিছে। বনৰাগ ক্ষত্ৰিয়ৰ বৰ্ণ বিৰোধী, ৰাজ্য পালনহে ক্ষত্ৰিয়ৰ প্ৰকৃত ধৰ্ম। স্বধৰ্ম্য ত্যাগ কৰি দি সুত্ৰে এই যুক্তিহীন সংকল্প কৰিছিল আপুনি? এই কথা নই সমূলি বুজিবপৰা নাই। অৰ্জুনৰ ওলটাই আনি আৰু শ্ৰীকৃষ্ণকো নতাই আনি সকলোটি একেগোট হৈ ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ পুতেক হঁতক আক্ৰমণ কৰোঁটৈ। দুৰাশা দুৰ্য্যোধন, দুঃশাসন, শকুনি আৰু কৰ্ণক ৰখিব পাবিলেই মোৰ হেপাহ

পনাব । তাৰ পিচতো নাগে আপুনি বনলৈ আকৌ উঠাটো আহি তপস্যা কৰি থাকিবহি । লগৰ কাম লগতে নকৰি হেনাহি কৰি সময় নষ্ট কৰিলে নহা প্ৰনানহে ঘাটিব । শঠক শঠতাৰ দ্বাৰা নাশ কৰা কোনো পাপৰ কথা নহয় । নই ওনিছো যে অৰ্ধৰ্ক বেস্ত এনে বিধান আছে যে মন্ত শক্তিয়ে ব্ৰতৰ কান সংক্ষেপে কৰিব পাৰে । সেইদৰে নৱো যেন তেতিয়া পাব হলেই তেওঁৰ বহু বনবাগৰ ঠাইত, চৈধ্য দিনৰ দিনা শৈ দুৰ্য্যোধনক বধ কৰি আহোঁ । দাদা, আপুনি নাথোন আদেশ কৰক । জনন্ত ভুইব দ'বে শৈ নই যেন এতিয়াই দুৰ্য্যোধন হঁতক নাশ কৰিম ।”

ভীমসেনৰ এনে উতলা কথাবোৰ শুনি যুধিষ্ঠিৰে তেওঁক সাবতমাৰি ধৰি ক'লে “ভাই, অগ্নিৰ নহবা, তেওঁৰ বহু পাব হোৱা মাত্ৰে তুমি আৰু গান্ধীৰৱাদী বীৰ অৰ্জুন দুয়ো শৈ যে দুৰ্য্যোধনক বধ কৰিব পাৰিবা ইয়াত মোৰ লেশমানো সন্দেহ নাই । তেতিয়ালৈকে অনপ ধীৰ ভাৱে অপেক্ষা কৰা । উতলা নহবা । পাপত পোত খাই থকা দুৰ্য্যোধন আৰু তেওঁৰ অন্ধবল্লী সকলো বিনাৱৰে শান্তি এদিন হ'বই হ'ব ।”

যুধিষ্ঠিৰে এইদৰে বিষণ্ণমনে থকা ভায়েকহঁতৰ লগত কথাবতৰা হৈ থকাৰ সময়ত নহাি বৃহদশু আহি আশ্ৰমত উপস্থিত হন । পাণ্ডৱসকলে অনপ সময় জিবণিৰ পিচত যুধিষ্ঠিৰে বৃহদশুৰ কাম চাপি বহি ক'লে “নহাি, প্ৰবন্ধক হঁতে কপট পাশা খেললৈ মাতি নি আনাৰ যথাসৰ্ব্বস্ব হৰণ কৰি নিলে । তাৰ ফলত মই মোৰ অপৰাত্যেয় ধীৰ ভাই সকল আৰু পাৰ্শ্বালীৰে সৈতে বন বাস খাটিছোহি । অৰ্জুনে দ্বিবা-অশ্ব লাভ কৰিবৰ আশাত বহুদিনৰ আগতে হিমালয় পৰ্ব্বতলৈ গ'ল আছিলো উঠাটো নাছিল । অৰ্জুনৰ অবিহনে আমি জীয়াতে মৰাব তুলা হৈ আছে । আশা পূৰ্ণ কৰি অৰ্জুন বাৰ উভতি আহিবনে চাটৈ ? তেওঁকনো বাক আকৌ দেখিবলৈ পাননে ? আনাৰ দুখে কুলায়-পাচিয়ে নহবা হৈছেহি । চিন্তাত গৰ্ভ শেলি আছে । মোৰ নিচিনা হতভাগ্য জীৱ কোনো কালে কেতিয়াও নাছিল যেনহে অনুভব কৰিছোঁ ।”

এই কথা শুনি নহািয়ে ক'লে “যুধিষ্ঠিৰ, মিহাতে দুঃখ নকৰিবা । অশ্ব লাভ কৰি অৰ্জুন অচিৰে ঘূৰি আহিব । শত্ৰুজয় তোমালোকৰ পক্ষে অৱশ্যপ্ৰাৱৰ্তী । তোমাৰ নিচিনা ভাগ্যহীন পুৰুষ ইহলোকত নাই বুলি খেদ অৱশ্যপ্ৰাৱৰ্তী । তোমাৰ নিচিনা ভাগ্যহীন পুৰুষ ইহলোকত নাই বুলি খেদ কৰিহা ? এই কথা অমূলক । তোমাতকৈও বেছি দুৰ্ভাগীয়া নল বন্ধাৰ কথা বোধ কৰোঁ তোমাৰ অবিদিত নহয় । নিষধ দেশৰ বন্ধা নলৰ কথা

কাৰো মুখত শুনা নাইনে তুমি ? পাশাপেনত পুৰুষ হাতত পৰাজিত হৈ বাত্যা, ধন, সম্পত্তি সদলো হেৰুৱাই তেওঁ বাত্যাৰপৰা খেদা খাইছিল। বন-নাগৰ বানছোৱাত তেওঁৰ নিজৰ বুলিবলৈ লগত কোনো নাছিল। সেই অৱস্থাত তেওঁৰ গাত কলি লগি তেওঁক বুদ্ধিভটে কৰি তেওঁৰ বাণী দমনান্তিকো পৰিত্যাগ কৰি নল পলাই গৈছিল। আৰু তুমি এই দেৱ-তুল্য ভায়েবাইতৰ লগত, মঙ্গলাকাঙ্ক্ষী ব্ৰহ্মণসকলৰ মাজত দিন কটাবলৈ পাইছা। ধৰ্মপত্নী দ্ৰৌপদীও তোমালোৰৰ লগতে আছে। তোমাৰ বুদ্ধিভনো ঘটাই নাই। গতিকে ইমানবিনাক অৰ্থৰ মাজত থাকি দুখ কৰাটো তোমাৰ পক্ষে উচিত হোৱা নাই। বৰং তুমি গঁটাকৈয়ে ভাগ্যবান।” এই বুলি বৃহদশ্বৰ মুনিয়ে নল-দমনন্তীৰ বৃদ্ধান্তটো বিবৰি ক’লে।

(নলৰ কথাখিনি মহাভাৰতৰ অষ্টাবিংশ (একুবি আঠ) আধ্যাত ভাস্কৰে বৰ্ণনা কৰা আছে।)

শেষত ঋষিয়ে ক’লে “হে পাণ্ডৱ, নলে অতিপাত কষ্ট ভোগ কৰাৰ পিচত তেওঁৰ মঙ্গল হবগৈ। তেওঁৰ নিচিনাটো কলিয়ে তোমালোৰৰ ওচৰ চাপিবপৰা নাই। তেওঁৰ নিচিনাকৈ তোমালোক অকলগৰীয়াও হোৱা নাই ; ভাই ককাই আৰু দ্ৰৌপদী সন্নিৱিষ্টে সকলোটি একেলগে থাকিবলৈ পাইছা। নিতৌ ধৰ্মচৰ্চা কৰি থাকিবলৈ সুবিধা পাই আছা। বেদ-বেদান্ত আদি শাস্ত্ৰ সকলো পাঠ কৰি ব্ৰহ্মণ সকলে পুৰা-গবুলি তোমা-লোৰৰ মঙ্গল বাৰুনা কৰিবহি লাগিছে। এনেবোৰ পুণ্য-কথা শুনিবলৈ পাই দিন কটাব পৰা কম সৌভাগ্যৰ কথা নহয়। বাছা, অনাহকত দুখক লাই নিদিবা। আৰু এটা কথা, মনুষ্য জন্মত দুঃখৰ মাজেদি পৰীক্ষা দিয়া কথাটো নতুন নহয় তাকো ভাবিবা।”

এইদৰে মহাশিৱে যুধিষ্ঠিৰক সাৱনা বাক্যেৰে সন্তোষ লগাই দি বিদায় ল’লে।

অগস্ত্য মূৰ্তি

ইন্দ্ৰপ্ৰস্থত যুধিষ্ঠিৰৰ ৰাজত্ব কালত যিসকল ব্ৰহ্মণ তেওঁৰ আশ্ৰয়ত আছিল সেইসকলো ব্ৰহ্মণ যুধিষ্ঠিৰৰ বনবাসৰ কাল ছোৱাতো তেওঁৰ লগে লগে আছিল। কিন্তু লাহে লাহে তেওঁলোকৰ সিদ্ধা পাতিৰ যোগান ধৰা পাওঁ-

সকলৰ পক্ষে টান পনি আছিল। অচুৰ্ণ হিমানগলৈ যোৱাৰ পিচত লোমশ নুনি এদিন পাণ্ডৱসকলক চাবলৈ আহিল। তেওঁ যুধিষ্ঠিৰক কনৈহি “বাহা, তোোনালোকে এইছেগতে তীৰ্থস্থানত ফুৰা ভান। লগত থকা ব্ৰাহ্মণসকলক দিয়া দিয়া লগ-ভাগ কন হ'লে তীৰ্থ পৰ্য্যটনত সুবিধা পাবাইক।”

লোমশ নুনিৰ এই উপদেশ পানগ কৰিবলৈ যুধিষ্ঠিৰে লগৰীয়াসকলক ক'লে “যি সকলে আমাৰ লগত থাকি কঠে পাইছে বা কন খাদ্যৰে থকাত টান পাইছে বা যি সকলে মাগোন আমাৰ দেখুৱাবলৈ আমাৰ লগত আছে, গিৰিলাক যেন সম্প্ৰতি বৃতৰাট্টৰ আশ্ৰয় লৈ যা, যদিহে তেখেতে আপোনা লোকক সন্মাননে গ্ৰহণ নকৰে তেন্তে আপোনালোককে জপদ বজাৰ আশ্ৰয় লবগৈ।” এইদৰে কৈ যুধিষ্ঠিৰে লগৰীয়াৰ সংখ্যা কনাই পেলালে।

ইয়াৰ পিচত পাণ্ডৱসকলে ভালেমান তীৰ্থ দৰ্শন কৰিলে। বিচুমান তীৰ্থত তেওঁলোকে বহুতো পুণ্য কথা শ্ৰৱণ কৰিবলৈ পাইছিল আৰু তীৰ্থ-বিনাকৰ পুৰণি কাহিনীবোৰ শুনি বৰ আনন্দ লাভ কৰিছিল। সেই সকলো পুণ্য কথাৰ ভিতৰত অশস্তা নুনিৰ কথাও শ্ৰৱণ কৰিছিল।

এদিন অশস্তা নুনিৰে দেখিলে যে তেওঁৰ উপৰিপুৰুষ সকলে গছৰ ভিতত তানুৰ কৰি ওলমি থাকি অতিপাত কঠে ভোগ কৰিছে। অশস্তা নুনিৰে কাষ চাপি গৈ সুধিলে “আপোনালোক নো কোন? কি কাৰণত আপোনালোকে এনে কঠে ভোগ কৰিব লগা হৈছে?”, উত্তৰত উপৰি পুৰুষ সকলে ক'লে “বাহা, আমি তোনাৰ উপৰি পুৰুষ। তুমি এতিয়াও অবিবাহিত। তোনাৰ অবিহনে আমাৰ পিও দান কৰিবলৈ আৰু কোনো নাথাকিব। সেই কাৰণেই আমাৰ আঙি এই গতি। তুমি যদি বিয়া কৰোৱা আৰু পুত্ৰসন্তান লাভ কৰিবপাৰা তেতিয়াহে আমি এই দুঃখৰপৰা মুক্ত হ'ম।”

এই কথা শুনি অশস্তাই বিয়া কৰাবলৈ মন কৰিলে।

বিদৰ্ভদেশৰ বজা নিঃসন্তান বুলি মনৰ বেচাবত কান কটাই আছিল। দুঃখ নিৰ্বাৰণৰ আশাত তেওঁ গৈ অশস্তা নুনিৰ শৰণাপন্ন হ'ল। অশস্তা নুনিৰে তেওঁক বৰ দান দি ক'লে “চিহ্ন নকৰিবা বজা। তোনাৰ এটি কন্যা সন্তান হব তুমি কিন্তু সেই কন্যাটি হ'লে মোলৈ বিয়া দিব লাগিব।” এইবুলি বৰ দিয়াত যথাসময়ত বাণীৰ গৰ্ভত এটি দীপ্ৰুপি কন্যাৰ জন্ম

হ'ল। বন্যাটিৰ নাম বাধিলে লোপনুদ্ৰ। অগস্ত্য মুনিৰ সংবৰ্দ্ধন অনুযায়ী লোপনুদ্ৰা বব কপৱতী আৰু স্থলক্ষণ হৈ উপজিল। কালত তেওঁ বিবাহৰ উপগুৰু হ'ল।

বিদৰ্ভৰাজ কুঁৱৰীৰ কপলানুধ্যব কথা ক্ষত্ৰিয় সমাজত বহল ভাৱে প্ৰচাৰিত হ'ল। কিন্তু অগস্ত্যৰ ভয়ত বোনো ক্ষত্ৰিয় বাটবোঁৱনে তেওঁক বিয়া বৰাবলৈ সাহ কৰিবপৰা নাছিল।

পিচত এদিন মুনিশ্ৰেষ্ঠ অগস্ত্যই বিদৰ্ভৰাজৰ ওচৰলৈ গৈ বলে “মোৰ উপৰি পুৰুষ সকলৰ মঙ্গলৰ অৰ্থে মোৰ এটি পুত্ৰ সন্তানৰ প্ৰয়োজন হৈছে। এতিয়া আপোনাৰ কন্যাটি মোলৈ বিয়া দিবৰ।”

অগণন সখীবিলাকৰ মাজত শূৰি ফুৰি থকা আৰু অলেখ বান্দী-বেটীৰ আল-পৈচানৰ মাজত ডাঙৰ দীঘলহোৱা এক মাত্ৰ চেনেহৰ কন্যাটিক বনবাৰী এজন মুনিৰ লগত বিয়া দিবলৈ বজাৰ তিলনাগো ইচ্ছা নাছিল। কিন্তু পূৰ্বৰ প্ৰতিশ্ৰুতি অনুযায়ী জীয়েকক মুনিলৈ বিয়া নিদিলেও পাচে মুনিৰ কোপত পৰি অষ্টম খটিৰ পাৰে বুলি বজাৰ মনত শঙ্কা হ'ল।

মুনিৰ প্ৰস্তাৱত বজা বাৰী দুয়ো ঘোৰ চিন্তাত পৰিল। সেই কথা লক্ষ্য কৰি লোপনুদ্ৰাই সুবিলে “আপোনালোকৰ ইমান চিন্তাৰ কাৰণ কি? মোৰ নিমিত্তে আপোনালোক শাপগ্ৰস্ত হোৱা উচিত নহব। মোৰ মুনি-ৰাজৰ হাতত নিশ্চিত মনে অৰ্পণ বৰক আৰু তাৰ কাৰণে আপোনালোকে তিনমাত্ৰও বেজাৰ নকৰিব। আপোনালোকৰ পূৰ্ব প্ৰতিশ্ৰুতি পালন কৰিবলৈ সন্মোগ দিয়াটোৱেই মোৰ একান্ত বৰ্ভব্য।”

লোপনুদ্ৰাৰ কথাত বজাই আশ্বাস পালে। যথাদীতি তেওঁক অগস্ত্য মুনিত বিয়া দিলে। সকলো কাৰ্য্য সুচাৰুৰূপে সম্পন্ন হ'ল।

অগস্ত্য মুনিৰ লগত যাবলৈ ৰাজকুঁৱৰী সাজি ৰাছি ওলাল। তেতিয়া অগস্ত্যই ক'লে “প্ৰিয়ে, মোৰ লগত যাবৰ হ'লে তোমাৰ এইবোৰ বহু-মূলীয়া সাজ-পোছাক, অলঙ্কাৰ-পাতিৰ আৱশ্যক নাই। এই বিলাক ইয়াতে এৰি থৈ ব'লা।” সেই কথা শুনামাত্ৰে লোপনুদ্ৰাই সবলোবোৰ অলঙ্কাৰ-পাতি সাজ-পাৰ গাবপৰা খহাই সবলোবোৰ নিজৰ লগীয়া সকলক বিলাই দি সাধাৰণ বাকলি বসন পিন্ধি বং মনে অগস্ত্য মুনিৰ পিচ ল'লে।

গদাদুৰাৰ নামে আশ্ৰমত লোপনুদ্ৰাই অগস্ত্যৰ লগত ভালেমান দিন থাকি ব্ৰত উপবাস পালন কৰি আৰু নীতিমতে পতিসেৱা কৰি অগস্ত্য

মুনিৰ শতীৰ প্ৰেম লাভ কৰিলে । এই দৰে থাকি এদিন প্ৰেমৰ আবেগত লোপনুদ্ৰাক গৰ্ভধাৰণৰ কাৰণে অহান কৰিলে । লোপনুদ্ৰাই লাভত তলমূৰ কৰি হাতযোৰ কৰি ক’লে “প্ৰভু, মই কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈকে আপোনাৰ অনুগামী হৈছোঁ । নোৰ নমৰ কামনাও আপুনি পূৰণ কৰিব লাগিব ।”

মুনিয়ে লোপনুদ্ৰাৰ লাভত তলমূৰ কৰি থকা মুখখন দেখি মোহ গৈ ক’লে “বাক কোৱাচোন তোনাৰ কামনা কি ।”

তেতিয়া লোপনুদ্ৰাই ক’লে “মই পিতৃ গৃহত থাকোঁতে যেনে মূল্যবান অলঙ্কাৰ প্ৰাপ্তি পিন্ধিছিলোঁ ইয়াতো সেইবোৰ পিন্ধিচাবৰ মন গৈছে । আপুনিও এগাহ ভান কাপোৰ পিন্ধ । লগে লগে সুন্দৰ আৰু ৰাজ-ভূষণ স্নেহত শয্যা ৰচনা কৰক তাৰ পিচতহে আমাৰ মিলন হ’ব । এয়ে নোৰ কামনা ।”

অগস্ত্য মুনিয়ে ক’লে “তোনাৰ কামনা অনুযায়ী ভান গাহ আৰু তেনে শয্যা ক’ত পান ? তুমিয়ে বা তেনে অলঙ্কাৰ প্ৰাপ্তি পাবা ক’ত ? আনি যে বনৰাসী আৰু ভিখাৰী ।”

লোপনুদ্ৰাই ক’লে “আপোনাৰ তপোবল যথেষ্ট আছে আৰু আপুনি ইচ্ছা কৰিলে পৃথিৱীৰ যাবতীয় ধন আপোনাৰ হাতৰ মুঠিলৈ আনিব পাৰে ।

অগস্ত্যই ক’লে “সেই কথা গাঁচ । কিন্তু তপোবলেৰে এনেবোৰ কাম কৰিলে যে তপস্যাৰ শক্তি হানি হয় । সেইটো উচিত বান হবনে ?”

লোপনুদ্ৰাই ক’লে “তেন্তে সেই উপায়েৰে শক্তিলোপ কৰি কোনো বস্তু মোক নানাগে । আপুনি সাধাৰণ উপায়েৰে আমাৰ সুখ আৰু স্বচ্ছন্দতাৰে থাকিব পৰাকৈ উপায় কৰক ।”

“বাক তেন্তে তেনে উপায়কে ক’বা যাওক” বুলি অগস্ত্যই সাধাৰণ এজন ব্ৰাহ্মণৰ ভাও ধৰি ৰাজদ্বাৰত ভিক্ষা কৰিবলৈ ওলাই গ’ল ।

অগস্ত্য মুনিৰে নাম থকা এজন বৰ বনী ৰজাৰ ওচৰলৈ গৈ ৰজাক কলে “মহাৰাজ, মই অলপ ধনৰ আশা কৰি আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছোঁ । আমাৰ হানি নোহোৱাকৈ মোক অলপ ধন-বস্তু দিব পাৰিবনে ?”

সেই ৰজাই তেওঁৰ ৰাজ্যৰ আয়-ব্যয় এবোৰে গোপন নকৰাকৈ সকলো হিচাপ পত্ৰ প্ৰকাশ কৰি অগস্ত্যৰ তাৰপৰা তেওঁৰ ইচ্ছানুসৰে ধনবস্তু যি পায় লৈ যাবলৈ অনুৰোধ কৰিলে । তেতিয়া মুনিয়ে আয়-ব্যয়ৰ সবলো হিচাপ চাই বুজিব পাৰিলে যে ৰাজভঁৰালত উৎকৃষ্ট ধন বুলি এটি মুদ্ৰাও

নাথাবে । এইদৰে দেখা যায় যে আশৰ বালতো আশৰ অপুপাতেই বাব হয় । উদ্ধৃত ধন প্ৰায়ে নাথাবে ।

আগন্ত্যই সেই অৱস্থা দেখি ব'লে “মহাবাজ, ইয়াৰপৰা চোন নই অলপো ধন নিবলৈ হ'লে প্ৰজাসবলৰ পক্ষে সেই পৰিমাণ কষ্ট হব । হেন জানি নই আন ফালে যোৱাই মঙ্গল হ'ব ।” মুনিৰ কথা শুনি আগন্ত্যৰ লগতে বজাও যাবলৈ ওলাল । তেতিয়া তেওঁলোক দুয়ো আন এজন বজাৰ ওচৰলৈ গ'ল । তাতো তেওঁলোকে সেই একে অৱস্থাকে পালেগৈ ।

ব্যৱস্থা মতে খৰচ কৰিবলৈ বজাউঁৰালত যিমান ধন সোণ থকা অৱশ্যক বেৱল সেই পৰিমানেহে ধন বজাই প্ৰজাসবলৰপৰা সংগ্ৰহ কৰা উচিত, এই কথাৰে ব্যাসদেৱে ওপৰত উল্লেখ কৰা কথাৰে প্ৰকাশ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে । তাৰপৰা কোনো দান যদি আনক দিয়া হয় তেতিয়াহলে সেই পৰিমাণে বোজা ৰাইজৰ ওপৰতে পৰে ।

আগন্ত্যই তেতিয়া বুজিব পাৰিলে যে ন্যায়মতে প্ৰজাসবলৰপৰা কৰ-কাটল আদায় কৰি যি বজাই ধৰ্মমতে প্ৰজা পালন কৰে সেই বজাৰ বজা-বোম্বৰপৰা যি পৰিমানে ধন বত্ৰ বজাই নিজ ইচ্ছাত খৰচ কৰে সেই পৰিমানে প্ৰজাসবলৰ দুঃখ কষ্ট বৃদ্ধি পায় । গতিকে তেওঁ ইলুল, নামে এটা দুৰ্দান্ত অশুৰৰ বাঘ চাপি ধনবত্ৰ ভিক্ষা পাবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত বুলি ভাবি তেওঁৰ ওচৰলৈ গ'ল ।

ইলুল আৰু তাৰ ভায়েক বাতাপী এই দুয়ো ব্ৰাহ্মণ সকলৰ চকুপাৰি দেখিব নোৱাৰিছিল । মায়াবী ইলুলে ভায়েক বাতাপীক মায়া কৰি এটা ছাগলীত পৰিণত কৰি তাক বধ কৰি তাৰ মঙহ আলহীৰোৱা ব্ৰাহ্মণ সকলক খাবলৈ দিয়ে । সেইকালত ব্ৰহ্মণে মঙ্গল ধোৱাৰ প্ৰথা চলন্তি আছিল ।

আলহীসৰলে ভাতপানী খাই হ'লেই ইলুলে ভায়েকক ‘অহ’ বুলি নাভ দিয়ে । ইলুলে নিজহাতে নবা মানুহ জীয়াৰ পাৰে এনে এটা মন্ত্ৰ শক্তি লাভ কৰিছিল । ককায়েকৰ আশ্ৰয় শুনাগত্রে বাতাপীয়ে আলহী সকলৰ পেট ফালি ওলাই আহে আৰু তাতে লগে লগে সেই আলহী-সকলৰ মৃত্যু ঘটে । এই দৰে ভালেমান ব্ৰাহ্মণৰ প্ৰাণ হানি হ'ল ।

অগন্ত্যক অহা দেখি ইলুলে আনন্দত মতলীয়া হৈ পেটতে ভাৰিলে “হওক, আজি তেওঁ এছা ভাল ব্ৰাহ্মণ উপস্থিত । এওঁকে আজি বাতাপীৰ মঙহেৰে গোঁধুপোহ কৰি নোৰ হেঁপাহ পনুৱাওঁ ।” এই ভাৱি বাতাপীৰ মঙহেৰে আলহ উদহ কৈ অগন্ত্যক গুৱাই গুৱাই লৈ গচবাচৰ যি দৰে

‘বাতাপী আহ’ বুলি নাতে সেইসবে মাত দি অশস্তাকে শেষ কৰো বুলি মাত দিলে ।

সেই কথা শুনি অশস্তা নুনিয়ে মাত লগালে “অশস্তৰ কন্যাধৰ অৰ্ধে তই নোৰ পোটে দীপ যা ।” এই বুলি নুনিয়ে পোত হাত ফুৰাবলৈ ধৰিলে । ইবুলে ত্য খাই “বাতাপী বেণতে ওলাই আহ বুলি উৰি গৈ চিঞৰিবলৈ ধৰিলে । কিন্তু ইবুলৰ সেই আহ্বান অথলে গ’ল । নুনিয়ে ক’লে “বাতাপী নোৰ পোত ইতিনধ্যে জীপ হৈ গ’ল । মিছাতে চিঞৰি মাত নাই । তোমাৰ বুদ্ধি এইবাৰ শেষ ।”

তেতিয়া নিৰাপায় হৈ অহুৰে হাতযোৰ কৰি নুনিৰ ভৰিত পৰি তুতি নিমতি কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু নুনিৰ ধন বস্তু যি লাগে সকলো দি সন্তুষ্ট কৰি দিগায় দিলে ।

নুনিয়ে এই স’বে ধন বস্তু আদি সংগ্ৰহ কৰি লোপনুদ্রাৰ মনৰ কাননা পূৰ্ণ কৰিলে ।

অশস্তাই তেতিয়া লোপনুদ্রাক সুধিলে “প্ৰিয়ে, তোমাৰ দহোটা ল’ৰা লাগেনে, নাই মহাদানৰ সন্মানে শক্তি থকা এটি ল’ৰা লাগে ?”

লোপনুদ্রাই ক’লে “প্ৰভু, কীৰ্ত্তিমন্ত জ্ঞানী আৰু ধাৰ্মিক এটি ল’ৰাই যথেষ্ট ।” কথিত আছে যে সেই প্ৰাৰ্থনা অনুযায়ী লোপনুদ্রাৰ এটি অপূৰ্ব শক্তিমান পুত্ৰ গন্তান জন্ম হ’ল ।

এসময়ত নেক পৰ্ব্বতৰ ওপৰত বিদ্যা পৰ্ব্বতৰ হিংসা উপজিল । সেই হিংসাৰ ফলত বিদ্যা পৰ্ব্বত নেক পৰ্ব্বততকৈ এধোপ বাঢ়ি গৈ এনে বি চন্দ্ৰ-সূৰ্য্যৰ গতি বোধ কৰিবলৈকো মন নেলিলে । সেই সঙ্কটৰপৰা বন্ধা পৰিবলৈ দেৱতা সকল আহি অশস্তা নুনিৰ আশ্ৰয় ললেহি । তেতিয়া অশস্তা নুনি বিদ্যাচলৰ কাষলৈ গৈ ক’লে “হে পৰ্ব্বতৰাজ, মই এটা বিশেষ সকামত দক্ষিণাত্যালৈ যাওঁ । দয়া কৰি মোক যাবলৈ বাট এৰি দিয়া । মই উলটি অহাৰ পিচত তুমি ইচ্ছামতে বাঢ়ি গৈ থাকিবা । তেতিয়ালৈকে তুমি বহি থাকিবা নাৱাকিবা আৰু ।

অশস্তা নুনিৰ বৰ সন্মান কৰে বুলি বিদ্যাপৰ্ব্বতে সেই প্ৰণত অৱস্থাতে বৈ থাকিবলৈ মান্তি হ’ল । অশস্তা নুনি গ’ল হয় কিন্তু উলটি আৰু নাহিল । গতিকে বিদ্যা পৰ্ব্বতে তেতিয়াৰেপৰা সেই নুনিৰ কথা মতে সেই অৱস্থাতে থাকিব লগাত পৰিল । মহাভাৰতত বৰ্ণনা কৰা মতে কথাটো এনেভাৱেই ইয়াত দিয়া হ’ল ।

ঋষ্যশৃঙ্গ

কোনো কোনো মানুহে ভাবে যে গাংগাবিন্ধ ভোগ-সুখৰপৰা ন'বা ছোতালী বিলাকক আঁতৰ কৰি বাগ্ৰি পাবিলে সিহঁতৰ পশে ব্ৰাহ্মচৰ্য্য লাভ কৰাটো অতি গহন হয় । কিন্তু সেই কথা ঠিক নহয় । এইদৰে হেঙাব বান্ধিলে শত্ৰুৱে অতি সোনকালে সেই হেঙাব ভাঙ্গি দিয়ে । এই সম্বন্ধে মহাভাৰতত এটি সুন্দৰ কাহিনীৰ বৰ্ণনা আছে । এনে ধৰণৰ কাহিনীৰ সংক্ষেপ বৰ্ণনা বাৰাণসতো পোৱা যায় । কিন্তু মহাভাৰতত বিতংকৈ বৰ্ণোৱা আছে । বিভাওক মুনী স্ফটিকৰ্তা ব্ৰহ্মাৰ দৰেই তেজস্বী আছিল । তেওঁৰ একমাত্ৰ পুত্ৰ ঋষ্যশৃঙ্গক লৈ আশ্ৰনত বাস কৰিছিল । এই ঋষ্যশৃঙ্গই তেওঁৰ নিজ পিতৃৰ বাহিৰে জীৱনত আন কোনো পুৰুষ বা মহিলা দেখা নাছিল ।

একালত অঙ্গদেশত ভীষণভাৱে আকালে দেখা দিয়ে । অনাবৃষ্টিৰ ফলত খেতিবাতি নোহোৱা হ'ল । মাতিব নোৱাৰা ভীৰভঙ্গবিলাকৰ দুঃখ-দুৰ্গতি কুলাই-পাচিলে গৰবা হ'ল । দুৰ্ভিক্ষৰ কবাল গৰাহৰপৰা ৰাজ্য বক্ষা কৰিবলৈ অঙ্গদেশৰ ৰজা বোমাপদে ব্ৰাহ্মণসকলক আমন্ত্ৰণ কৰি উপায় সন্ধানলৈ । ব্ৰাহ্মণসকলে উত্তৰ দিয়ে “মহাৰাজ, ঋষ্যশৃঙ্গ নামে এজন পূৰ্ণ ব্ৰূচাচাৰী ঋষি কুমাৰ আছে । সেই ঋষিকুমাৰ ব্ৰহ্মতেজত তেজীযান বিভাওক ঋষিৰ সন্তান । তেওঁ পিতৃৰ লগতে বনত থাকে । ঋষ্যশৃঙ্গই পিতৃৰ বাহিৰে আন কোনো মানুহৰে জীৱনত দেখা নাই । তিক্ততা মানুহৰ বন্ধাই নাই । সেই ঋষিকুমাৰক আপোনাৰ ৰাজ্যলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰি আনক । সেই উগ্ৰতপা কুমাৰ আহি ৰাজ্যত পদাৰ্পণ কৰা নাত্ৰে বৰষুণ আৰম্ভ হ'ব আৰু তাৰ ফলত দুৰ্ভিক্ষ আঁতৰি যাব ।” সাধনাৰ বলত তেওঁৰ সেই শক্তি থকাৰ কথা আমি জানো ।

বিভাওক ঋষিৰ আশ্ৰমৰপৰা ঋষ্যশৃঙ্গৰ এই অঙ্গদেশলৈ কি উপায়ে অনা হ'ব সেই বিষয়ে মন্ত্ৰীসকলৰ লগত বোমাপদ ৰজাই পৰামৰ্শ কৰিলে । তেওঁলোকৰ পৰামৰ্শমতে ৰজাই নগৰৰ কেইজনীমান চতুৰা বৈশ্যক মতাই আনি ঋষ্যশৃঙ্গক যি কোনো উপায়েৰে বৈশালক্ৰমে ৰাজ্যলৈ লৈ আহিবলৈ আদেশ দিলে ।

বৈশ্যকেইজনীয়ে পোনতে ভয় খাই উঠিছিল । ৰজাৰ আদেশ অমান্য কৰিলেও ৰাজকোপত পৰিব লাগিব, আকৌ ৰজাৰ আদেশ মানিবলৈ

গ'লেও ঋষিৰ শাওপাত পৰিব পাৰে । বেষ্যাকেইজনী এই দোনোহাত পৰি বিনোদ হ'ল । শেষত যি হয় হব, ভগবানেই একমাত্র গহায়" এইবুলি ভাৱি বসাই দিয়া ধন-সোণ আৰু মূল্যবান অৰ্থচ চকুত লগা কিছু-নান উপহাৰ সহ তেওঁলোক আশ্রমৰ ফালে বাওণা হ'ল ।

প্ৰধান বেষ্যাগৰাকীয়ে যাত্ৰাৰ সময়ত এখন নাও গছ পাত ফুল ইত্যাদিৰে ফুল বাগিচাৰ নিচিনাকৈ সজাই লৈ তাত কেউগৰাকী বেষ্যাক তুলি লৈ যাত্ৰা কৰিলে । বাগিচাৰ সোঁ মাজতে ঋষিৰ আশ্রমৰ দ'বে এখন আশ্রমো সজোৱা আছিল । নৈয়েদি গৈ গৈ সেই নাও বিভাওক মুনিৰ আশ্রমৰ কাষ চপাত তেওঁলোকে সেইখিনিতে নাও চপাই ৰছি লগাই ৰাখি নানি গ'ল । অতঃপৰা ভয় থাকিলেও তেওঁলোক ঋষিৰ আশ্রম সোমাবলৈগৈ ।

সেই সময়ত বিভাওক মুনি আশ্রমত নাছিল । এনে উদ্ভন্ন স্বৰ্গোণ বুলি ঠাৱৰ কৰি বেষ্যাকেইগৰাকীয়ে মাসত তেওঁলোকৰ ভিতৰতে এজনী গুৱনী গাভৰু আগত লৈ ঋষিকুমাৰ ঋষ্যশৃঙ্গৰ কাষ চাপি গ'ল । আশ্রমৰ নিয়ম অনুযায়ী তেওঁলোকে ঋষি কুমাৰৰ মঙ্গল বাতৰি সুৰি ক'লে "হে মুনি কুমাৰ, আপোনাৰ মঙ্গল নে ? সম্ভৱতঃ ইয়াত আপোনালোকৰ পোৱাৰ কাৰণে ফলমূল আদি এবোৰে অভাৱ হোৱা নাই ? ইয়াত ঋষি-মুনি সবলৰ তপস্যা আদিগৰলো কাৰ্য্য ভালে ভালে চলি আছে ? আপোনাৰ পিতৃ দেৱৰ তপোবনৰ শ্ৰীবৃদ্ধি হৈ আছে নিশ্চয় ? বেদ পাঠ আদি সকলো বাৰ্য্য ৰীতি মতেই চলি থাকিব পাৰ ?"

ইতিপূৰ্বে ঋষি কুমাৰে কেতিবাও এনে গুৱনী ৰূপ দেখা নাছিল আৰু এনে নিষ্ঠা ৰূপৰ মাত কাণেৰে শুনাও নাছিল । কিন্তু বেষ্যাজনী দেখি তেওঁৰ নিজৰ প্ৰকৃতিজাত গংকাৰ জ্ঞানি উঠিল । তেওঁ সেই বেষ্যাজনীক নিজৰ নিচিনাই ঋষিকুমাৰ বুলি ধৰি ল'লে আৰু মনোমানে এটা অৰ্বণীয় আনন্দ অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিলে ।

মতা আৰু তিৰতা এই দুয়োটাকে বেনেৰ ৰস্তা বুলি ঋষিকুমাৰে ভৱাই নাই । তেওঁ কলে "আপোনাৰ শৰীৰৰপৰা দেখোন কিবা এটা পোহৰ ওলাই পৰিছে ? আপুনিনো বোন ? আপোনাৰ সেৱা জনাইছে। আপোনাৰ আশ্রম কোনফালে ? আপুনি কি ব্ৰত ধৰিছে ?—" এইদৰে প্ৰশ্ন কৰি ঋষিকুমাৰে বখাৰীতি আগ্ৰহ কৰি অতিথি শুশ্ৰূষা কৰিবলৈ ধৰিলে ।

গাভৰুৱে উত্তৰ দিলে "এই ঠাইৰপৰা তিনি ঘোঁহন আঁতৰত মোৰ

আশ্রম । আপোনাৰ কাৰণে বহুতো কলনুল আনিহেঁ । মই আপোনাৰ পুছনীয়া নহয় । আমাৰ খেলৰ নিগম অনুযায়ী আপুনিহে মোৰ পুছনীয়া ।”

চহৰবপৰা অনা সোৱাদ লগা বস্ত্ৰ কিছুমান গাভৰুৱে নিতহাতে ঋষিকুমাৰক খাবলৈ দি পিচত এধাৰ মন্থনলাই থকা ফুলৰ মালা পিন্ধাই দিলে । এৰাটি সোৱাদ লগা চৰ্পট খাবলৈ দি তেওঁ ক’লে “আমাৰ নিয়মনতে মই আপোনাৰ সেৱা জনাইহেঁ ।” এইবুলি গাভৰুৱে ঋষিকুমাৰক সাৰাই নাৰি ধৰিলে ।

এইদৰে অলপ সময় বটোৱাৰ পিচত বিভাওক ঋষি আশ্রমলৈ উলটি অহাৰ সময় হোৱা যেন অনুভৱ কৰি গাভৰুৱে নেনে নেনে ভাৱ কৰি ক’লে “ঋষি কুমাৰ, মোৰ আহুতিৰ সময় হৈছে, এতিয়া বিদায় কৰোঁ ।” এইদৰে ফাঁকি দি তেওঁৰ লগৰীয়া কেইজনীৰ লৈ হাতত সাৰে ভৰিতগাৰে আশ্রমবপৰা ওলাই গ’ল ।

বিভাওক নুনি আশ্রমলৈ উলটি আহি দেখা পালে যে খোৱা বস্ত্ৰ কিছুমান চানিউফালে গিচুৰতি হৈ পৰি আছে ; আশ্রম খনো আগৰ দৰে পৰিকান হৈ থকা নাই, এনেবি কুমাৰৰ মুখত আগৰ দৰে প্ৰশান্ত ভাৱ নথকা যেন অনুভৱ কৰিলে । কুমাৰৰ বুদ্ধিভ্ৰষ্ট আৰু শেঁতাপৰা যেন দেখা পাই আচৰিত হল ।

নুনিৱে আশ্রমৰ এনে অৱস্থা আৰু পুতেকৰো দেখা পাই আগৰ দৰে প্ৰকৃতিস্থ নেদেখি স্থৰিলে, বাপা, আজি বিষ খৰি গোটাই খোৱা নাই ? এই সব সব গাঁছ পুলিবোৰ কোনে মহতিয়ালে ? গাইজনী ধীবোৱা হননে ? তোমাক শুখা বৰিবলৈ ইয়ালৈ কোনোবা আহিছিলনেবি ? তোমাৰ গলত এনে ধুনীয়া ফুলৰ মালা বোনে দিলে আৰু তোমাৰ চিত্তিত যেন বিষ দেখি ? উত্তৰত ঋষি পুত্ৰই কলে পিতা, আজি আমাৰ আশ্রমলৈ এজন অতি কপৰান ব্ৰহ্মচাৰী আহিছিল । তেওঁৰ কপটো ইমান তেজীয়া আৰু মাতটো ইমান মিঠা পালোঁ যে মই আপোনাৰ এতিয়া বুজাই বৰলৈ অক্ষম । তেওঁৰ স্মৰদি মাত আৰু চকুৰ চাৱনিৱে মোৰ মুহি পেনাইছে । তেওঁ নোক সাবটুনাৰি এবাৰ মোৰ গাটো যিমান জুৰ পৰি গ’ল সেইটো মই ফল-মূল খায়ো অনুভৱ কৰিব নোৱাৰোঁ ।” এই বুলি কুমাৰে গাভৰুৰ কপ আৰু আন বাৰ্য্য কলাপৰ কথা পিতাৰৰ আগত বৰ্ণানিবলৈ বৰিলে । অলপ পিচত ঋষ্যশৃংগই আকুল ভাৱে আকৌ ক’লে “পিতা, মোৰ শৰীৰটো দহিব লাগিছে । সেই ব্ৰহ্মচাৰীক বিচাৰি

যাবতৈ মোৰ বদ হেপাহ লাগি আছে। তেওঁৰ কিবা উপায়ে বিচাৰি
নাতি আনি মোক গভাই দিব পিতা। তেওঁৰ ব্রত আৰু কপ লাব্যৰ
কথা নহৈ আপোনাৰ দিবৰি কৰ মোৱাৰে।। তেওঁৰ অদৰ্শে মোক
দিবহ তুমি পুৰিব লাগিছে।

এইবিলাক কথা শুনি বিভাওক নুটিয়ে অনপ চিত্ত কৰি আচল
কথাটো বুজিব পাৰি ব'লে 'বাহা সেইটো কোনো ব্রজচাৰী বহু কোমোৰা
বাক্যসীৰ নাহা। বাক্যবিলাকে সদায় তপস্যাৰ বিধিৰ জ্ঞানবতৈ
এইদৰে হৃদ্যবেশ ধৰি আছে। সিহঁতে গাৰ উপায়ে তপস্বী
গৰুৰ নত উদ্ভাৱন কৰিবলৈ চে। কৰি ফুৰে। বিহওক ভৱিষ্যতে
আৰু কেতিয়াও সিহঁতক কাৰ চাৰিবলৈ নিদিবা। বৰ সাবধানে থাকিবা।'
এইবুলি কৈ তেওঁ তি দিা ধৰি বচো বচো সেই তপস্যাৰ বিষয়কাৰিক
বিচাৰি ফুৰিও গাপাই অস্তত আশ্রমলৈ উলটি আহিল।

আৰু এদিন বিভাওক নুটি ফল-মূল বিচাৰি আশ্রমৰ বাহিৰলৈ
ওলাই যাওঁতে হেণ বুজি আকৌ সেই বেষ্যাজনী অকলশৰে নচো নচো
ঐশ্যশূদ্ৰৰ বাধ পালেহি। কুমাৰে আঁতৰবপৰা চাইক দেখা পোৱা
নাহে পাব ভাঙ্গি পানী বাগৰি অহাৰ দৰে একে চোঁচাই বেষ্যাজনীৰ ওচৰলৈ
গৈ ক'লে হে তেজস্বী ব্রজচাৰী পিতা আহি নো পাওঁতেই মোক তত
লিকে আপোনাৰ আশ্রমলৈ লৈ ব'লক। এইবুলি ঐশ্যশূদ্ৰই কথা শেষ
কৰি মোকোৱাকৈয়ে বেষ্যাজনীৰ পিচ ল'লে। বেষ্যাজীয়ে ইয়াকে
বিচাৰি গোপনে তেওঁক লগ ধৰিছিল।

দুয়ো গাৱৰ বুকুত থকা সেই কৃত্ৰিম আশ্রমৰ পালেগৈ। লগে
লগে অশ্রমৰ সহ গাওখা বাক নুকলি হৈ কোবেৰে অদৰ্শেৰ ব্রজ-
জাতীৰ ফালে ভাহি যাবলৈ ধৰিলে। ওবে বাটে কেউজনী বেষ্যাজী
গাৱৰকনৰ নমোনোহা কথাৰে ঐশি কোৱ'বক ভুলাই চকাই গি বজাৰ
হাতত সন্মৰ্ণন কৰিলেগৈ। এতিয়া ঐশ্যশূদ্ৰই নিশ্চয় আগতকৈ অনপ
গা সাৰিক কথাৰ ভু বেছিকৈ পাইছিল।

বজা লোনপাদৰ আদৰ গীমা গাইকিয়া হ'ল। ঐশিকুমাৰক য
বোৰাতি গা সুবিধা লগাই থকা-খোৱাৰ বাবে নমোন কোঠা তেওঁক
থাকিবলৈ দিয়া কৰি দিলে। পুৰুষে ঐশি প্রশংসকলে বোৱামতে ঐশি
কুমাৰ গৈ ব্রজত ভৰি দিয়াৰ লগে লগে ধাৰাঘাবে বৰষুণ দিবলৈ ধৰিলে।
বৰষুণৰ গাৱীৰে গৈ বিল তৰপুৰ হ'ল। ব্রজাসকলৰ আদৰ গঠাই
গাইকিয়া হ'ল। তেওঁলোকৰ দুখৰ অন্ত পৰিল। বজা লোনপাদে তেওঁৰ

বন্যা শাস্তাৰ ঋষিবুনাৰ হাতত অৰ্পণ কৰি নিয়া দিলে। বজা লোমপাদৰ আশা অনুগৰি সকলো কাম হলেও নগত বৰ ভয় আছিল যে মুনিয়ে জ্ঞানিলে তেওঁক শাপ দিব পাৰে।

গিয়ালে আশ্রমলৈ বিভাওক মুনি যুৰি আহি কুমাৰক নেদেখি চিন্তিত হ'ল। অনপ পিচতে তপোবনত গবনো কথা আনিব পাৰিলে। ইফালে বজাৰ বিত্ত ঋষি শাপলৈ ভয় লাগিল। যাতে ঋষিৰ শাপপাত খাব নগণা হয় তাৰ এটা উপায় নিৰ্ণয় কৰিবলৈ মন্ত্ৰীসকলৰ লগত আলচ কৰিলে। আলোচনাৰ অন্তত বজাই গবনোৰে আদেশ শুনাতে যে বিভাওক মুনিৰ আশ্রমবপনা আৰম্ভ কৰি এই ৰাজধানীৰ মাজৰ আলিৰিনাকত গৰ, ম'হ, গাঁৱ, ঘোঁৰা আৰু তাৰ বখীয়া বিলাবৰে সৈতে ঠায়ে ঠায়ে ছাব বান্ধি থাকিব লাগিব। বিভাওক ঋষিৰ সন্মানে আগবঢ়াই আনিব লাগিব আৰু সেই গৰ, ম'হ, গাঁৱ, ঘোঁৰা আৰু খেতিৰ পথাৰবিলাক দেখুৱাই কব লাগিব যে এই গবনোৰে তেখেতৰ পুতেকৰ সম্পত্তি আৰু তেওঁলোক সকলোৰে তেওঁৰে দাগ। তেখেতৰ আদেশত আপোনাৰ আদৰি নিবলৈ আনক আদেশ কৰিছে।

সিফ লে মুনিৰে পুতেকৰ ক'তো বেৰিও বিচাৰি নাপাই বৰ খং উঠিল। 'এইটো নিশ্চয় অস্বাভৱেই বান' বুলি জানি বজাক তপোবলেৰে দণ্ড কৰিবলৈ মন কৰি ঋষিয়ে উপমুক্তি ধৰি গৈ, খান, নিল, পৰ্ব্বত, পাহাৰ অতিক্ৰম কৰি লোমপাদৰ ৰাজধানী মুঠ হৈ কিপ্র শতিৰে আহিবলৈ ধৰিলে। ঋষিৰ দেখা পোৱা মাত্ৰে বজাই আগতে দিহা কৰি ৰোৱামতে গবখীয়া আৰু লগুৰাবিনাকৈ যথোচিত সন্মান দৰ্শাই হাতবোৰ কৰি থিয় দি ব'ল আৰু সেই গৰ-শাই প্ৰভৃতি ছন্তবোৰ যে ঋষ্যশৃঙ্গৰ সেই কথা জনাই দিলে। এই কথাত ঋষিৰ খং বহু পৰিমাণে শান্ত কৰাটিলে আৰু শাস্তভাৱে ৰাজধানীত সোমাল।

বাহুকাৰেঙত সোমাই ঋষিয়ে দেখিবলৈ পালে যে ঋষ্যশৃঙ্গ ইন্দ্ৰৰ নিচিনাটক ৰাজ প্ৰাসাদত বিৰাজ কৰি আছে লগতে ৰূপৱতী ৰাজসুন্দৰী তেওঁৰ মৰ্মপত্নী ৰূপে বিদ্যমান।

তেতিয়া ঋষিয়ে বজাক আশীৰ্বাদ দি পুতেকক ক'লে "স্বামী বনত গন্তোষ দি সকলো কাম সমায় সমাধা কৰি থাকিব। আৰু এটি পুত্ৰসন্তান জন্ম হোৱাৰ পিচত বনলৈ পুনৰ উভতি নোৱৰা যাবলৈ বাশ। ঋষ্যশৃঙ্গই শিব দেৱাই পিতাকৰ আদেশ মানি ল'লে।

“নন্দ যেনেকৈ দময়ন্তী, শ্রীবানব যেনে গীতাম্বেদী, বশিষ্ঠ যেনে অৰহন্তী, অগস্ত্য যেনে নোপবুস্তা আৰু যুধিষ্ঠিৰ যেনে দ্রোপদী, সেই শব্দেই শাস্ত্রাস্তেইয়েও ঋষ্যশৃঙ্গৰ সেৱা শুশ্রূষা কৰি আত্মীয় তপস্যাকাংক্ষা নষ্টিনী হৈছিল। এয়ে সেই ঋষ্যশৃঙ্গৰ আশ্রম। এট নৈ পবিত্ৰ স্থান কৰিলেও পবিত্ৰ হ'ল।” এই বুলি সোমশ মুনিয়ে কথা ক'বলৈ শেষ কৰিলে। পাণ্ডৱসকলে ভেতিয়া সেই নৈত স্নান কৰি তেওঁবিলাকৰ দৃষ্ট্য সমাপন কৰিলে।

যবকৃত্তব বিফল তপস্যা

পাণ্ডৱসকলে তীৰ্থসম্বন্ধ কৰি মুনি গঙ্গাৰ পাৰত বৈভাংগ্যৰ এজন মুনিৰ আশ্রম পালেগৈ।

সোমশ মুনিয়ে পঞ্চপাণ্ডৱক সেই ঠাইছোৱাৰ বিষয়ে সৰ্গমা কৰি ক'লে ‘সোৱা চোৱা আনি গঙ্গা নৈৰ এটা মাটি পালেগৈ। এই মাটিতে দণ্ডায় পুত্ৰ ভৱতে গঙ্গাস্নান কৰিছিল। বৃদ্ধ মুনিৰ অন্তৰ্হৃদয়ে ক'লি মুনি টোকা ব্ৰহ্মহত্যা পাপবৰ্ণনা নুষ্টি লাভ কৰিবলৈ এই ঠাইতে গঙ্গাস্নান কৰিছিল। শনকদ্বাৰেও সিদ্ধিলাভ কৰিছিল এই পবিত্ৰ ভূমিপ্ৰদেশত। এই ঠাইতে দেৱকুলৰ নাতৃ অশ্বিনিয়ে পুজলাভৰ নিমিত্তে শ্ৰুত উৎসাহপূৰ্ণ কৰি চৰিয়ামূল বান্ধি ভোজন কৰিছিল। তেওঁ ধৰ্মপুত্ৰ, এই অত্মবিলোক পুণ্যপ্ৰদেশে মাৰ্গি ধোৱা সৌন্দৰ্য ওপৰত বহি তোনালোকৰ কীৰ্ত্তি-সমাপ বিলাকৰ প্ৰশংসা বিলাকৰ ওপৰে পোৱা। এই শ্ৰোতবন্তী গঙ্গাত স্নান কৰিলে মোক্ষলাভি নিশ্চয়বিলাকৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাব।” এই বুলি সোমশ মুনিয়ে পঞ্চপাণ্ডৱক আগত এটা ঠাইৰ মহিমা বিলাক সৰ্গাইলৈ ধৰিলে।

নামে এটি লৰা আছিল। যবকূতে দেখিলে যে বিদ্বান বুলি বৈভাৱ সকলো
 শ্ৰাদ্ধৰ্ণে যিদৰে সন্মান দেখুৱায় সেইদৰে তেওঁৰ পিতাক ভৱদাতক তেওঁনোকে
 সিনান সন্মান নেদেখুৱায়। বৈভা আৰু তেওঁৰ লৰা দুটিয়ে অগাধৰণ
 পাণ্ডিত্যৰ বলত খ্যাতি অৰ্জন কৰা দেখি হিংসাত পেটে পেটে যবকূতৰ
 অসহনীয় হৈ উঠিল। তেওঁ দেখাব মনেৰে দিন বটাবলৈ ধৰিলে।

এই অপমানৰপৰা নিছৰ গা সৰম্ভাবলৈ যবকূতে ইন্দ্ৰৰ অনুগ্ৰহ লাভৰ
 আশাত ঘোৰ তপস্যাত নগ্ন হ'ল। জুই জ্বলাই লৈ তাৰ তাপত নিছৰ
 শৰীৰটো শুকুৱাই ইন্দ্ৰদেৱৰ মনত বেধা লগাবৰ সঙ্কল্প বৰিলে। মানুহে
 নবসাহ দি কৰা তপস্যাই দেৱতাসকলৰ অন্তৰ গলাব পাৰে। যবকূতৰো
 তেনে ধৰণৰ উগ্ৰ তপস্যা দেখি দেৱদাত্তৰ অন্তৰ গলি গ'ল। তেওঁ যবকূতৰ
 সাধুত্বলৈ আহি থিয় দি শুধিলে "ৰাজা, তুমি কি কাৰণত এইদৰে কঠোৰ
 তপস্যা কৰিছা?"

যবকূতে হাতযোৰ বৰি ক'লে "হে দেৱৰাজ, শ্ৰাদ্ধৰ্ণসকলে এতিয়ালৈ
 যি বেদ পঢ়া নাই সেই সকলো প্ৰকাৰ বেদত যেন মোৰ অগাধ পাণ্ডিত্য
 হওক, মই যেন বেদজ্ঞ পণ্ডিত বুলি বিখ্যাত হব পাৰোঁ—এয়ে মোৰ কঠোৰ
 তপস্যাৰ ঘাই কাৰণ। বহুদিন ধৰি গুৰুৰ ঘৰত থাকি, গুৰুৰ মুখৰপৰা
 লাহে লাহে বেদ মন্ত্ৰ শুনি, বেদৰ অৰ্থ মনত ৰাখি বেদ অধ্যয়ন কৰা মোৰ
 পক্ষে অসম্ভৱ। সহজতে বেদৰ বিষয় বস্তুত অগাধৰণ জ্ঞান লাভ কৰিবৰ
 নিমিত্তেই মোৰ এনে কঠোৰ প্ৰয়াস। মোৰ কৃপা কৰি আশীৰ্বাদ দিয়ক।
 ইন্দ্ৰই যবকূতৰ বৰ্ণাত হাঁহি মাৰি ক'লে "শ্ৰাদ্ধৰ্ণ কুনাৰ, তুমি আচল বাটে
 যোৱা নাই। ইয়াৰপৰা ঘূৰি গৈ উপযুক্ত গুৰুৰ ওচৰত বেদ অভ্যাস
 কৰাটোৱেই। প্ৰকৃত জ্ঞান লাভ কৰিবলৈ হলে এৰমাত্ৰ উপায় অধ্যয়নহে,
 তপস্যা নহয়।" এই বুলিয়েই দেৱৰাজ খিতাতে অন্তৰ্ধান হ'ল।

কিন্তু ভৱদাত্ত মুনিৰ পুত্ৰ ইমানতে এৰা ভকত নহয়। তেওঁ তেতিয়াই
 আকৌ আগতকৈ আৰু একোৰ চৰাই ঘোৰ তপস্যাত নগ্ন হ'ল। এনে
 অৱস্থা দেখি দেৱতাসকলে আকৌ বৰ কষ্ট পালে। দেৱৰাজ ইন্দ্ৰ আকৌ
 আহি আনিৰ্ভাৱ হৈ যবকূতৰ ক'লে, "তুমি জ্ঞান লাভৰ আচল বাটটো
 এৰি দি এটা ভুল বাটে গৈছা। তোমাৰ পিতাৰ বেদজ্ঞ পুৰুষ। তোমাকো
 তেওঁৰ দৰেই বেদৰ জ্ঞান লাভ কৰিবলৈ শক্তি আছে। আশ্ৰনলৈ ঘৰি গৈ
 গুৰুৰ ওচৰত বেদ অধ্যয়ন কৰাটোৱেই। এনে কঠোৰ তপস্যা পৰিত্যাগ কৰ।"

দেৱৰাজ ইন্দ্ৰই এইদৰে দোহাৰি প্ৰবোধ দিয়া সত্বেও যবকূতে তালৈ

কাণকে নিদ্ৰিলে। তেওঁ ক'লে “নোৰ নাৰ হেঁপাহ নপানোৱালৈকে নোৰ শৰীৰৰ প্ৰতিটো অঙ্গ কাটি টুকুৰা টুকুৰ কৰি অগ্নিত আহুতি দিম। নই কোনোমতেই নোৰ তপস্যা অৰ্থলৈ যাবলৈ নিদিওঁ।”

এই বুলি তেওঁ আঁকোৰণজালি হৈ আকৌ ঘোৰ তপস্যাত মগ্ন হ'ল। তপস্যাৰ কালচোৱাৰ ভিতৰত এদিন গঙ্গান্নান কবিলে যাওঁতে গঙ্গাৰ পাৰত গৈ দেখা পালে এজন কৃশকাৰ বুঢ়া বানুণে গঙ্গাৰ পাৰত বহি এমুঠি এমুঠি নাটি লৈ গঙ্গা নৈত পেলাই আছে। এনে কৰা দেখি যবকৃত্তে বুঢ়া বানুণজনক ক'লে “হেৰা বুঢ়া ককাই, সেইখনো কি কৰি আছা?” বুঢ়াই উত্তৰ দিলে “এ বোপাই, এই গঙ্গা নৈখন পাৰ হ'ব পৰাকৈ এটা নাটিৰ বান দিব খুজিছোঁ। নাটিৰে ভেটা এটা দি নব পাৰিলে নানুহবিলাকৰ ইপাৰ সিপাৰ হোৱা ব'ব সুবিধা হ'ব। ভেটা নহলে গঙ্গা পাৰ হোৱা ব'ব টান কথা বোপাই। সেই কাৰণে নই এইকামত হাত দিছোঁ।”

সেই কথা শুনি যবকৃত্তে হাঁহি নাৰি ক'লে “ককাই, তুমি ব'ব কাম কৰিছা। এনে কোৱাল সোঁত থকা এইহেন ডাঙৰ নৈখা তুমি এমুঠি নাটিৰে বহু সহস্ৰ কথা পাইছা হবনা? ইয়াৰপৰা উঠি গৈ আন কিবা সহজ কামতে হাত দিয়াই ভাল।

বুঢ়াই ক'লে, “কেনেই, আপুনি দেখোন বেঙ্গ নপঢ়াকৈয়ে বেদৰ ত্ৰাণ লাভ কৰিবলৈ আশা কৰিছে অকল তপস্যা কৰিয়েই। নোৰটো কথাগো তাতোকৈ আচৰিত নে?”

যবকৃত্ত এই কথাত আচৰিত হ'ল আৰু সেই বুঢ়াই যে ইচ্ছদেৱতা বুজিবলৈ বেছি সময় নানাপিল।

তেতিয়া যবকৃত্তে ইচ্ছক তুতি বিনতি কৰি ক'লে “হে দেৱৰাজ, নোৰ চেষ্টা সফল হবলৈ বেদত্ৰাণ লাভ কৰিবলৈ আপুনি আশীৰ্বাদ কৰক।

দেৱৰাজ ইচ্ছাই সেইমতে যবকৃত্তক আশীৰ্বাদ দি ক'লে বাক নই ব'ব দিছোঁ তুমি আগ্ৰনলৈ উনটি গৈ বেদ পাঠ আৰম্ভ কৰাটো। পঢ়ি গলেই বেদত অণাৰ পণ্ডিত হ'ব পাৰিবা।”

যবকৃতৰ মৃত্যু

যবকৃতে বেদ পঢ়ি শেষত অগাধ পণ্ডিত হ'ল। “মই দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ বৰত বেদ শাস্ত্ৰত গভীৰ জ্ঞান লাভ কৰিলোঁ” এই বুলি তেওঁৰ মনত অহঙ্কাৰ ভাৱ হ'ল। পিতাক ভৱদ্বাজে পুতেকৰ এনে ননোভাৱ সমৰ্থন কৰিব নোৱাৰিলে। ‘পুতেকে কেনেকৈ তেওঁৰ প্ৰিয়ভাৰ্য্যন বৈত্যক অসন্মান কৰিলে বৈত্যৰ হাতত বিনাশ হ'ব পাৰে’ এনে এটা আশঙ্কাই তেওঁৰ মনত ঠাই পালে। সেইবাবে যবকৃতক গাৱধান ৰখি দিব লাগিব বুলি ঠিক কৰিলে।

ভৱদ্বাজে পুতেকক ব'লে “অযোগ্য মানুহে নিজ ইচ্ছামতে তপস্যা কৰি দেৱতাক সন্তোষ লগাই ৰব লাভ কৰে। কিন্তু সেই মানুহবিলাক অদ্ব্যত অসংযমী আৰু বুদ্ধি হত হৈ অচিৰে ধ্বংসৰ মুখত পৰে।” উপনা দি ভৱদ্বাজে পুতেকক এটা পুৰাণৰ কাহিনী বৰ্ণাই শুনাৰে যে “তাহানিধন ‘বলধি’ নামে এজন ডাঙৰ ঋষি আছিল। তেওঁৰ এটি লৰা আছিল। হঠাতে এদিন সেই লৰাটিৰ মৃত্যু ঘটিল। ঋষিয়ে শোকত ব্যাকুল হৈ এটা অমৰ লৰা পাবৰ আশাত কঠোৰ তপস্যা কৰিলে। তপস্যাত সন্তুষ্ট হৈ দেৱতাসকল আবিৰ্ভাৱ হৈ ব'লে “মানুহ অমৰ হ'ব নোৱাৰে। আয়ুসৰ এটা সীমা বন্ধা থাকে। তোমাৰ ভাবী সন্তানটিৰ কাৰণে এনে এটা সীমা থকা আয়ুস প্ৰাৰ্থনা কৰা।” ঋষিয়ে তেতিয়া ওচৰৰ এটি পৰ্ব্বতলৈ আহুনিয়াই ক'লে, “তেন্তে সো পৰ্ব্বতটো যিমান দিন পৃথিৱীত থাকিব সিমান দিন যেন মোৰ সন্তানটিও জীয়াই থাকে। এই বৰ দিয়ক।” সেই বৰকে দি দেৱতাসকল অন্তৰ্জ্ঞান হ'ল। ঋষিয়ে আশা অনুযায়ী বৰ লাভ কৰাত যথা সময়ত তেওঁৰ এটি পুত্ৰ সন্তান লাভ হ'ল। ঋষিয়ে লৰাৰ নাম ৰাখিলে ‘নেৰাবী’।

নেৰাবী ডেৰা হলত বৰ লাভ কৰি আয়ুস লাভ কৰা বৃত্তান্তটো শুনি ভাবিলে “তেন্তেতো মোৰ জীৱনত কোনো বিপদ বিঘিনিৰ আশংকা নায়েই যেতিয়া মই এই পৰ্ব্বতৰ দৰেই সদায় থিৰ হৈয়েই থাকিম।” এই বুলি গপতে গপাটোপ হৈ শুক্লজনসকলক গণাগণকে নকৰা হৈ উঠিল।

এদিন এই হতবুদ্ধীয়া নেৰাবীয়ে অহঙ্কাৰত ওফলি পৰি ধনুপক্ষ নামে এগৰাকী মহাত্মাক অপমান কৰিলে। মহাত্মাই খঙৰ কোবত নেৰাবীক অভিলাপ দি ক'লে “পাষণ্ড, এই মুহূৰ্ত্তে তই ভয় হ’।”

কিন্তু নেধাবী অতিশাপক্ৰম হৈও দুৰ শৰীৰেই ব'ল। এনে অৱস্থা
লৈগি মহাশয়জন আচৰিত হ'ল। অন্যপ পিচতে তেওঁৰ মনত পৰিল
'নেধাবীয়ে দীৰ্ঘায়ু হবলৈ দৰ লাভ কৰিছিল।'

নিৰাপায় হৈ ধনুপক্ষই নহুব বনত বনবীয়া ন'হব কপ বৰি লবি গৈ
সেই পৰ্শ্বতটোৰ মাটি ৰান্ধি ঠান ঠানকৈ বহাই ভাঙি পেলালে। লগে লগে
নেধাবীৰ আত্মা শেষ হৈ গ'ল। তেওঁ ততালিকে মাটিত বাগৰি পৰিল
আৰু শেষ নিশ্বাস পেলালে।

এইদৰে উপমা সি ভৰমানে পুতেকক বুজাই ক'লে "পুৰাণৰ এই
গাৰৱা কথাটোৰ সাৰমৰ্ম বুজিবলৈ চেষ্টা কৰা। বৰ লাভ কৰিলেও
অহঙ্কাৰত গুৰু দীৱনটো নাশ নকৰিবা। আত্মসংযম কৰি কাল কটোৱা।
সময় সবটো হৈ ফুৰিবা। কোনো দিনেও বৈভাৱ প্ৰতি গম্ভান দেখু-
তাবলৈ নাপাহৰিবা।"

তেতিয়া বসন্ত ঋতু। গছ-বনৰ কুঁহিপাত আৰু মনে ফুলে হাবি বন
অকলকাই উঠিল। পৃথিৱীৰ সকলো জীৱ-জন্ত যেন চবাই-চিৰিকতিৰ
মাত শুনি আগলত নতনীয়া হৈ উঠিল।

অকল সেয়ে নহয় গোটেই পৃথিৱীয়েই দেখোন কলপৰ প্ৰভাৱত
অস্থিৰ। বৈভা মূনিৰ আশ্ৰমৰ ফুলনিত এদিন পৰাবহুৰ পত্নী গৰাকীয়ে
অকলগৰে ফুৰি আছিল। কপ, সাহ আৰু পবিত্ৰতা আদি গুণবিনাক
একেদৰে ধূপ খাই পৰাবহুৰ পত্নীগৰাকীৰ শৰীৰত এটি অপকপ শোভা
ধৰি উঠিছিল। তেনে সময়তে যবকৃত গৈ তাত উপস্থিত হ'ল আৰু পৰা-
বহুৰ পত্নীৰ সেই কপ দেখি মোহ গ'ল। কান ভাৱত ভোল গৈ তেওঁৰ
বুদ্ধি হত হ'ল।

যবকৃতে তেওঁক মাত দি ক'লে "হেৰা সুলভী, মোৰ ওচৰলৈ আহাচোন।
পৰাবহুৰ পত্নীয়ে এই কথা শুনি লাহ আৰু ভয়ত কঁপিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু
ঋষিপুত্ৰ যবকৃতৰ অতিশাপনৈ ভয় কৰি তেওঁৰ কাষ চাপি আছিল। তেতিয়া
দুৰাচাৰ মহাপাপী যবকৃতে নিদ্ৰৰ পাপ বাসনা চৰিতাৰ্থ কৰিলে।

বৈভা মনৱনতে তিনাৰপৰা আশ্ৰমলৈ উভতি আছিল। বোৱাবীয়েকে
মনৰ বেজাৰত কান্দি কাটি থকা দেখি তাৰ কাৰণ সুবি ক'লে "আই,
তুনিনো কিয় কান্দি আহা? কোৱাচোন বাক কি হৈছে?" তেতিয়া
বোৱাবীয়েকে লাহকাহ কান্দি কৰি গোটেই বুঢ়াতটো বৰ্ণাই ক'লে। সেই

বখা শুনি বৈভাব খণ্ডে চুলিৰ আগ পালেগৈ। তেওঁ তেতিয়াই মূৰবপৰা চুলি এডাল ছিঙি মদ্রপুত কৰি জুইত পেলাই দিলে। জুইতপৰা নাজকে সেই পোৰা চুলিদালৰ ধোৱাবপৰা বোৱাবীয়েকৰ নিচিনা এজনী দিপ্লিপি ছোৱালী উদ্ভৱ হ'ল। ঋষিয়ে মূৰবপৰা আকৌ এডাল চুলি ছিঙি জুইত পেলাই দিয়াত তাৰ পৰাও এটা বিকৃতাকাৰ প্ৰেত নৃষ্টি আবিৰ্ভাৱ হ'ল। এইদৰে আবিৰ্ভাৱ হোৱা দুগো নৃষ্টিৰে ঋষিয়ে যবকৃতৰ বিনাশ কৰিবলৈ আদেশ দিলে। তেওঁলোকেও আদেশ মান্য কৰি ভবদ্বাজৰ আশ্ৰমৰ ফালে গতি কৰিলে।

প্ৰাতঃবৃত্ত্য গম্যাপন কৰি বহি থকা অবস্থাত সেই কপৰতী বন্যাটি যবকৃতৰ আগত থিয় হ'লগৈ। নানান ভাৱৰ মনমোহা অগ্নি-তপ্তিৰে যবকৃতক মুহি তেওঁৰপৰা ছেগ বুজি কমণ্ডলুটো লৈ তাৰপৰা আঁতৰি গ'ল। এই ছেগতে সেই বদাকাৰ প্ৰেতটোৱে শেল এপাতেৰে যবকৃতৰ হানি বৰ কৰিবলৈ আগ বাঢ়ি গ'ল। যবকৃতে দেখা পাবেই ভয়তে জাপ মাৰি থিয় দিলে। নিজৰ বক্ষা কৰিবলৈ হলে অশুচি অৱস্থাত নৱই কোনো গুণ নধৰে বুলি ভাৱি হাত মুখ ধুবলৈ কমণ্ডলুটো বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। কমণ্ডলুটো নাপাই পানী বিচাৰি ওচৰত থকা পুখুৰীলৈ লব ধৰিলে। কিন্তু পুখুৰীলৈ গৈ দেখা পালে যে তাতো পানী শুকাই আছে। তেতিয়া ওচৰতে থকা নৈখনলৈ পোনাই বেগাই যাবলৈ ধৰিলে। কিন্তু হায়! নৈবো পানী শুকাই তলি উদং হৈ আছিল। এইদৰে ক'তো পানী আৰু বিচাৰি নাপালে। সিয়ালে সেই বিকটাকাৰ প্ৰেতটো তেওঁৰ পিচ লৈ খেদি গৈ আছে। এইদৰে গৈ গৈ যবকৃতে আন উপায় নোদেখি পিতাৰৰ যজ্ঞ ঘৰত লোমাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। যজ্ঞঘৰৰ দুৱৰীটোৰ এটা চকু বগা আছিল। যবকৃতৰ আউলী-আউলী বিকৃত অৱস্থাটো দেখি সি তেওঁৰ চিন হেৰুৱাই বাটত আগভেটা দি থিয় দিলে। এই সন্যোগতে সেই যম গদুশ প্ৰেতটোৱে শেল হানি যবকৃতৰ প্ৰাণ নাশ কৰিলে।

তবদ্বাজ আশ্ৰমলৈ উভতি আহি দেখিলে যে তেতিয়ালৈকে চোন যজ্ঞ ঘৰত হোমৰ জোৰটো জলোৱা হোৱা নাই। দুৱাৰ মুখত শোনেৰে হনা অৱস্থাত তেওঁৰ নিজৰ লৰাটিৰ নৃতদেহ পৰি আছে। ততালিকে তেওঁ বুজিব পাৰিলে যে বৈভাব ওচৰত কিবা এটা গুৰুতৰ অপৰাধৰ ফলত তেওঁৰ লৰাৰ এই দশা হ'ল।

তবদ্বাজে ব্যাকুল ভাৱে কালি কালি কৰলৈ ধৰিলে “হায় মোৰ বাছা! নিজৰ অহঙ্কাৰৰ দোষত আত্মি তোৰ এনে দশা হ'ল। ব্ৰাহ্মণসকলৰ অজ্ঞাতে

বেদ তই দেৱতাৰ দৰে নাত কৰিছিলি। পূৰ্ণাৰ্ধ চৰিত্ৰ থকা ভাৱ কৰাটো তোৰ পক্ষে বৰ অন্যায় কথা হৈছিল। সেই কাৰণতে অভিযুক্ত হৈ তোৰ এই গতি হ'ল। তই নোৰ একোটা নাশো লৰা আছিলি। বুজিলোঁ, তোৰ মৃত্যুৰ কাৰণ বৈভা। ময়ো অভিযাপ দিলোঁ সেই বৈভাৰো যেন তাৰ যেন কোনো এজন লগাৰ হাততে মৃত্যু হওক।" ভৱমানে পুত্ৰশোকত অধীন হৈ আচা মটনাৰ গছত নোৱাৰাকৈয়ে এনে অভিযাপ দিলে।

খন্তেক পিচতে তেওঁৰ গ'ল ন'ল। তেওঁ তেতিয়া ক'লে হয়। এই সংসাৰত অপুত্ৰক মানুহেইহে পুণ্যায়। মই নোৰ লগত হেৰুৱালোঁ আৰু বহুতো অভিযাপ দি হেৰুৱালোঁ আৰু কি টো মই পৃথিৱীত ছাঁহাই থাকিম?" এই বুলি পুত্ৰশোকত গছত কৰিবলৈ গছা চিত্ততে নিজেও ছাপ দি ভৱমানে প্ৰাণ বিসৰ্জন দিলে।

অকল শিখাই যথেষ্ট নহয়

বৈভা ঋষিৰ শিষ্য বৃহদ্বাল্ল নামে এজন বজাই মহাযত্নৰ আয়োজন কৰিলে। যজ্ঞৰ কাম নিয়াবিকৈ সম্পন্ন কৰিবৰ মনোৰে বাতৰুক বৈভাৰ পৰাবস্তু আৰু অৰ্ধবস্তু নামৰ লৰা দুটিক ৰাজধানীলৈ পঠাই দিবলৈ বৈভা মুনিৰ অনুৰোধ কৰিলে। পিতাকৰ আনুগত্য লৈ ঋষিক লৰা দুটি বসনে বৃহদ্বাল্লৰ ৰাজধানীলৈ গ'ল।

যত্ন চলি থকাৰ ভিতৰতে এদিন পৰাবস্তুৰ ঘৈণীয়েকক চাই আহিবৰ মন গ'ল। পৰাবস্তুৰে ওবে বাতি হাবিয়লীয়া বাট পাৰ হৈ দোকমোকৰ আগতে আশ্রম পালেগৈ। পিতাকে পছৰ ছালেৰে গা চাকি টোপনিত লালকান হৈ মাটিত শুই আছিল। পহ বুলি জন কৰি পৰাবস্তুৰে কাঁড় মাৰি দিয়াত পিতাকৰ মৃত্যু ঘটিল।

ভৱমানে মুনিৰ অভিযাপৰ ফলত পিতৃহত্যা কৰি পৰাবস্তু শোকত বৰ কাতৰ হৈ পৰিল। নিৰুপায় হৈ শেষত পিতাকৰ অস্তিত্ব-জিহ্ম সমাপন কৰি ভায়েক সৰ্ব্ববস্তুক খবৰ দিবলৈ তেওঁ ৰাজধানীলৈ গ'ল। ভায়েকক শৈ কলে "ভাই, বজাৰ যজ্ঞত যেন কোনো ক্ৰটি নহয় সেইটোলৈ লক্ষ্য ৰাখিবা। মই অজানত পিতৃহত্যা কৰি ব্ৰাহ্মহত্যা পাপত লিপ্ত হালোঁ। তুমি নোৰ প্ৰায়শ্চিত্তৰ নিমিত্তে ব্ৰত উপবাস আদি কৰি নোক

এই মহাপাপৰপৰা উদ্ধাৰ কৰা। অজ্ঞানকৃত পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্তৰ বিধান শাস্ত্ৰত উল্লেখ আছে। তুমি মোৰ হৈ ব্ৰত উপবাস খাটিলে মই অবলৈ যজ্ঞৰ সৰলো কান স্নগম্পন্য কৰিব পাৰিম। তুমি অবলৈ যজ্ঞৰ কান কৰিব নোৱাৰিবা। সেই কাৰণেহে তোমাক এই কথা বৈছোঁ।” ধৰ্মপ্ৰাণ ভায়েক অৰ্ৰবাসুৰে এই কথাত সন্মত হৈ বলে “বজ্জাৰ যাগ-যজ্ঞৰ বান আপুনিযেই ভালকৈ বৰাব পাৰিব। অবলে মোৰ পক্ষে টান হব। ব্ৰহ্মহত্যা পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্তৰ নিমিত্তে মই আপোনাৰ হৈ তপস্যা কৰিম অৰ্থাৎ প্ৰয়োজনীয় ব্ৰত উপবাস আদি সন্মাধা কৰিম।” এই বুলি অৰ্ৰবাসু বনলৈ গুচি গ’ল।

এই কথামতে অৰ্ৰবাসুৰে তপস্যা আৰু ব্ৰত উপবাস কৰি বকায়েবৰ পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত শেষ কৰি ঘূৰি ৰাজধানীলৈ গৈ যজ্ঞকাৰ্য্যত যোগ দিলে।

কিন্তু পৰাবাসুৰে নিজে ব্ৰহ্মহত্যা পাপ কৰি নিজে তাৰ ব্ৰত উপবাস পালন নকৰাত তেওঁ আচলতে পাপৰপৰা মুক্ত নহল। তাৰ ফলত তেওঁৰ অন্তৰত আকৌ পাপ বান কৰিবলৈ প্ৰবৃত্তি জাগি উঠিল। যজ্ঞস্থলীলৈ ভায়েকৰ আৰোঁ ঘূৰি অহা দেখি পৰাবাসুৰ মনত হিংসা উপজিল। ভায়েকৰ মুখমণ্ডল ব্ৰহ্মতেজত তেজীমান হৈ অহা দেখি তেওঁৰ মনত হিংসা ভাৱ আৰু একোৰ চৰি উঠিল। অন্যায় অপবাদ দি অৰ্ৰবাসুক অপদস্থ কৰিবলৈ অগৎ উপায়বিলাক তেওঁ মনে মনে পাতিবলৈ ধৰিলে।

এদিন পৰাবাসু বজ্জাৰ ওচৰলৈ গৈ কলে “মহাৰাজ, মোৰ ভাই অৰ্ৰবাসু ব্ৰহ্মহত্যা পাপত পৰি আছে। তেওঁ যজ্ঞস্থলীলৈ সোমাব নোৱাৰে।”

এই কথা শুনা নাত্ৰে ৰজাই ৰঙৰ বেগত গৈ যজ্ঞমণ্ডপৰপৰা অৰ্ৰবাসুক বাহিৰ কৰি উলিয়াই দি অপমান কৰিলে।

অৰ্ৰবাসুৰে চিঞৰি চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে “মহাৰাজ, মইতো ব্ৰহ্মহত্যা পাপ বৰা নাই।” কিন্তু সেই কথালৈ কোনেও কাণকে নিদিলে। অপমান পাই তেওঁ যজ্ঞস্থলী পৰিত্যাগ কৰি গুচি গল।

অৰ্ৰবাসুৰে যাওঁতে বাটে বাটে কৈ যাবলৈ ধৰিলে “মই শপত ৰাই কৈছোঁ—মই ব্ৰহ্মহত্যা পাপ কৰা নাই। মোৰ বকায়েহে কৰিছিল। মই তেওঁৰ কথামতে তেওঁৰে হৈ ব্ৰত উদ্‌যাপন কৰি তেওঁক পাপৰপৰা মুক্ত কৰিছোঁ।”

অন্যথাৰূপে এই কথা শুনি আগতৰৈ একোৰ চৰাই বিচাৰ দি অৰ্ৰবাসুক কবলৈ ধৰিলে “তুমিয়েই ব্ৰহ্মহত্যা পাপ কৰি তাৰ প্ৰায়শ্চিত্তৰ নিমিত্তে ব্ৰত পালন কৰি আহিছা। এতিয়া নিজে কৰা পাপবিলাকৰ ভাৱ কৰায়েবাৰ ওপৰত আপি দি নিছৰ গা সৰস্বাবলৈ বিচাৰিছা?”

এনে অন্যায়ভাৱে নিজৰ ওপৰত বৰা মিছা দোষাৰোপ আৰু জন-সাধাৰণৰ অপবাদ লবু-লাঞ্ছনাবিজাক সহ্য কৰি অৰ্দ্ধাবস্থৱে নিমাত হৈ ৰাজধানী ত্যাগ কৰি বনত গৈ উগ্ৰ তপস্যা কৰিবলৈ এবিলে।

তপস্যাব প্ৰভাৱত তিষ্ঠিব নোৱাৰি দেৱতাসকল আবিৰ্ভাৱ হৈ বনেহি “বাছা, তুমি বৰ ধৰ্ম্মীয়া, কোৱাচোন তোমাক বাক কি বৰ লাগে?”

ককায়েকৰ মিছা অপবাদত লবু-লাঞ্ছনা ভোগ কৰি অৰ্দ্ধাবস্থৱ বৰকৈ ঋং উঠিছিল যদিও লাহে লাহে সেই সকলো ঋং পাহৰি গ’ল। সেই কাৰণতে তেওঁ দেৱতাসকলৰ ফালে চাই কলে “হে দেৱতাসকল, আপোনা-লোকে দয়া কৰি মোৰ স্বৰ্গীয় পিতৃ দেৱতাৰ পুনৰ্জ্জীৱন দান কৰি মোৰ জ্যেষ্ঠক পিতৃহত্যা মহাপাপৰপৰা মুক্তি দিয়ক। আৰু এটা প্ৰাৰ্থনা এই— ভৰঘাজ ঋষি আৰু তেখেতৰ পুতেক যবজীতকো পুনৰ্জ্জীৱন দান দিয়ক।”

দেৱতাসকলে “তথাস্ত” বুলি বৰ দি অত্তৰ্দ্ধান হ’ল।

বৈভ্য মুনিৰ আশ্ৰমৰ কাষতে ৰহি এই কাহিনীটো লোমশ মুনিয়ে যুধিষ্ঠিৰক শুনাই কলে “পাণ্ডৱসকল, এতিয়া তোমানোকে এই গঙ্গাৰ পানীত স্নান কৰি ছয় বিপুলপৰা মুক্ত হোৱাইক।”

পৰাবস্থ আৰু অৰ্দ্ধাবস্থ একেজন পিতৃৰে সন্তান আছিল। বৈভ্য মুনি বেদজ্ঞ পুৰুষ। লৰা দুটিয়েও পিতাদেৱেকৰ ওচৰত বেদ শিক্ষা মহাপণ্ডিত হৈছিল। শিষ্য এটা বস্তু আৰু গৰুগুণ এটা বিভিন্ন বস্তু। সৎ আৰু অসৎ এই দুটি বিষয়ৰ আঁতি-ওঁৰি মাৰি আচল অৰ্থটো বুজি লোৱাৰ পিচত কোনেও যেন অসৎ বিষয়টো গ্ৰহণ নকৰে। কিন্তু শিক্ষাৰ পৰা লাভ কৰা জ্ঞান উপলব্ধি কৰিব পাৰিব লাগিব। তেতিয়াহে শিক্ষা আৰু শিক্ষাৰপৰা লাভ কৰা জ্ঞান এই দুয়োটা শোচ খাই এটা হৈ পৰিব। জ্ঞান বস্তুটো অস্তৱত দৰ্শক নবহিলে সেইটো আচলৰে কাব্যকবী নহয়। সেয়ে নহলে কৰ্ম্মত পণ্ডিত নহৈ তৰ্কতহে পণ্ডিত হব পাৰিব। অৰ্থাৎ ই আনাৰ গাৰ পোষকহে প্ৰকৃত শৰীৰ নহয়।

অষ্টাবক্র ষ্টুনি

এইদৰে পাণ্ডৱসকলে ভালেমান তীৰ্ণ ভ্ৰমণ কৰি থাকোঁতে এদিন উপনিষদত উল্লিখিত বা চিৰস্মৰণীয় ঋষিসকলৰ এখন আশ্রম পালেগৈ। লোকসমূহ নুনিৰে তেতিয়া সেই ঠাইভোগৰ নহিবা বৰ্ণনালৈ ধৰিলে।

“উদ্ধানব” এজন খ্ৰেষ্ঠ ঋষি আৰু বেদান্তবেত্তা। তেওঁৰ বহুতো নামে এজন শিষ্য আছিল। তেওঁৰ বহুতো গুণ আৰু অসাধাৰণ ভক্তি আছিল। বিস্তৃত পঠন-পাঠনৰ গুণ তেওঁৰ কৰ্ম আছিল। সেই কাৰণে আন আন শিষ্যসকলে তেওঁক সদায় বিজ্ঞপ্ত কৰি থাকে। কিন্তু সেই শিষ্যসকলৰ আচাৰ, নিয়ম, চাৰ-ভক্তি আদি বৰি গুণবিলাকলৈ চাই উদ্ধানকে তেওঁৰ শিক্ষাৰ অভাৱৰ কথাটোলৈ আওনাগ বৰিছিল। এনেকি শিষ্যৰ প্রতি মৰ্মতে তেওঁ নিজৰ বন্যা সূক্ষ্মতাক বিয়া দিলে। বানত সূক্ষ্মতাব গৰ্ভত এটি পুত্ৰ গভাৱৰ জন্ম হ’ল। পিতৃ-মাতৃৰ গুণবিলাক সম্ভাৱন একবৰ্ম জন্মগত সম্পত্তি। প্ৰবাদ আছে যে উদ্ধানকৰ নাতিনীয়েৰে মাকৰ গৰ্ভত থাকোঁতেই বেদৰ জ্ঞান লাভ কৰিছিল। পিতাকৰ ভুলকৈ পঢ়া বেদ পাঠৰোৰ শুনি সহ্য কৰিব নোৱাৰি মাকৰ পেটত থকা অৱস্থাতে হাত-ভৰি আচাৰি থাকে। সেই কাৰণেই তেওঁৰ জন্ম হওঁতে তেওঁৰ শৰীৰটো আঠোটা ভাঁজ লৈ আহিছিল। সেয়েহে তেওঁৰ নাম অষ্টাবক্র আছিল। এদিন নিখিলাৰ সভাপণ্ডিত ভাণ্ডিৰ লগত তৰ্কবাদত প্ৰবৃত্ত হন। তাত বহুভাষ পৰাস্ত হন আৰু নিতান্ত অপমানিত বোধ কৰিলে। ইতিমধ্যে অষ্টাবক্র বিস্তৃত বেচুৱা বানৰ পৰাই বৰ বিদ্বান হৈ উঠিছিল। এনে কি তেওঁৰ বাৰ বছৰ বয়স নৌ হওঁতেই বেদ-বেদান্ত আদি শাস্ত্ৰবিলাক অধ্যয়ন কৰা শেষ হৈছিল।

এদিন অষ্টাবক্রৰ লগত পৰিল যে জনৰ বজাই এখন মহাযজ্ঞৰ আয়োজন কৰিছে। সেই যজ্ঞলৈ হেনো ডাঙৰ ডাঙৰ পণ্ডিতসকল আহিব আৰু যথানিয়মে পণ্ডিতসকলৰ ভিতৰত শাস্ত্ৰ চৰ্চ্চা হব। এই কথা শুনি অষ্টাবক্রই বাৰ বছৰ বয়সত ভাগিনীয়েৰ শ্ৰেতকেতুব লগত লৈ নিখিলালৈ বুলি খোজ ললে।

অষ্টাবক্র আৰু তেওঁৰ ভাগিনীয়েক যিটো বাটেদি যজ্ঞলৈ গৈছিল সেই বাটেদিয়েই বজা আৰু বাজপৰিচালক মানুহবিলাকো লোমাবলৈ গৈছিল।

বসাব অনুচরগৰলৈ আগে আগে গৈ থাকোঁতে বাটত থকা মানুহবিলাকক আঁতৰি দিটো চিহ্নবি কৈ গৈছিল। বন্ধাব অনুচরগৰলৈ এনে ধৰণৰ কথা শুনি অষ্টাবক্র বাটৰপৰা আঁতৰ নহল বৰং উদ্ভব দিলে অনুচরগৰলৈ, কথা, খোৱা, ভাৰী আৰু তিৰতাগৰলৈ আৰু বেদন্ত ব্ৰহ্মগৰলৈ আন হে নানাগৈ বসিষ্ঠ বহাগো বাট এৰি দিব লাগে—এয়ে শাস্ত্ৰৰ অনুশাসন।

গ্ৰামগৰুনাৰ এজনৰ মুখত এনে চানৰ্ভ কথা শুনি বন্ধা বিচুতি হ'ল। তেওঁ অনুচরগৰলৈ কলে, এই গ্ৰামগৰুনাৰ কথা নিতান্তই গঁচ। তুইব অন্যপেই হওক বা বেছিনেই হওক শক্তি দুয়োৰে এৰে। এই বুলি বসাই অষ্টাবক্র আৰু শ্বেতকেতুক বাট এৰি দিলে।

অষ্টাবক্র আৰু শ্বেতকেতুৱে যজ্ঞৰ ওপৰ ভিত্তি পাঠতে দুৱৰীয়ে আশেভেঁটা দি কলে “এই মণ্ডপৰ ভিতৰত গৰু লৰা-ছোৱানীৰ গোমাবলৈ নানা। বয়সীয়া বেদন্ত ব্ৰহ্মগৰে এই মণ্ডপত গোমাৰ পাবে।”

অষ্টাবক্রই মুখপাতি কলে “আমিতো গৰু লৰা নহয়। আমি ব্ৰত পানন কৰি বেচ পঢ়া শেষ কৰি আহিছোঁ। বেচ-বেদান্তৰ কথাবোৰ আমি জানকৈ উপনয় কৰিছোঁ। সেই শাস্ত্ৰবিলাক যিগৰু লোকে আৱন্ত কৰিব পাৰিছে তেনে লোকক অকল মুখলৈ চাই বয়স বুজি বোঁতা নিকপণ কৰা ঠিক নহয়।”

দুৱৰীয়ে কলে “থৈ দিয়াহে দেও, মিছা কথাৰে মোক ভুৰকিয়াবলৈ নাহিবা ? মিছাতে বৰ কথাবোৰ নামাতিবা দেই। তোকাৰ দৰে গৰু লৰা এজনে বেদান্ত শাস্ত্ৰ আৱন্ত কৰিব পাৰিলানে ?”

অষ্টাবক্রই বলে “কোনোৱাটোৰ নিচিনা ভিত্তিৰ ফোপোলা হলে কি লাভ ? বাহিৰ চালেই ওপৰ প্ৰমাণ নাপায়। জ্ঞানীলোকগৰলৈ আৰাৰত সব দেখা গলেও শাস্ত্ৰমতে তেওঁৰ আগন বৰ ওখত। তেনে নথকা মানুহ বৰ ওখ হলেও সন্মানৰ পাত্ৰ নহয়—তেওঁ ওখ নিকোঁৱহে। এতেকে আমাক যাবলৈ দিয়া।

দুৱৰীয়ে কলে “তুমি বয়সীয়াও নোবোৱা বা ওখ-পাঅৰে ডাঙৰো নোহোৱা কিন্তু কথা হলে জানী বুঢ়া ঋষিৰ দৰেই। ওচি বোৱা ইয়াৰ পৰা।”

অষ্টাবক্রই আকৌ কলে, “দুৱৰী, অকল পকা চুলি বেইভালেই জোনত বুঢ়া হোৱাৰ চিন নহয়। পকা চুলি, বুঢ়াকালটো, ধন-বস্তু, ডাঙৰ বংশ

এইবিলাকে নানুহক প্ৰস্তুত জানী নৰিব নোৱাৰে—এয়ে ঋষিগন্ধৰ্ব নত ।
 যিটো বেদ-বেদান্ত পঢ়ি তাৰ নৰ্ম বুদ্ধিতে আৰু গুণানৰ্ধ উপলব্ধি কৰিব
 পাৰিছে তেওঁই আচলতে ঐষ্ট পুৰুষ । নই বস্তু সভাত নামপণ্ডিত
 ভাঙিব লগত তৰ্ক কৰিবলৈ নন বৰি আহিছোঁ । বস্তু তনকক মোৰ
 এই নিবেদন জনোৱাটো ।” ঠিক সেই সময়তে বজা আহি দূৱাবনুগ
 পালে । দেখা পায়োঁ বজাই অষ্টাবজ্জৰ চিনি পালে । তেওঁৰ আগতে
 নাটত দেখা পাই অহা লৰাটো বুলি জানিলে ।

বজাই তেতিয়া স্মৃধিলে “মোৰ ৰাজসভাত প্ৰধান পণ্ডিত ভাঙিলে
 আগতে জানেনমান পণ্ডিতৰ বিচাৰত পৰাজয় কৰিছে আৰু সেই পৰাজিত
 পণ্ডিতসকল সাগৰত ছাপ দিব লগাত পৰিছে । সেই কথাই ভোনাক
 একেটা ৰাটৰে লবলৈ বাধা নজন্মাবনে ?”

অষ্টাবজ্জই বলে “আপোনাৰ সভাৰ ডাঙৰ পণ্ডিতজনে মোৰ নিচিনা
 বেদ আৰু বেদান্তৰ পণ্ডিতৰ লগত আগতে তৰ্ক কৰা নাই । সাধাৰণ
 পণ্ডিতসকলক তৰ্কত হৰুৱাই বৰ অহঙ্কাৰ আৰু গৰ্ব অনুভৱ কৰিছে ।
 মোৰ পিতাকো তেওঁ হৰুৱাইছিল আৰু নাতুৰপৰা জাণিব পাৰিছোঁ তেওঁ
 ভৃগুপাত কৰিব লগা হৈছিল । নই আজি সেই পিতৃ ঋণ পৰিশোধ কৰিব
 বুলিয়েই আহিছোঁ । আজি সেই পণ্ডিতজনৰ লগত তৰ্কত বহিম । আজি
 আপোনাৰ এই সভাপণ্ডিতজন নিশ্চয় চকাহীন গাড়ীৰ নিচিনা হৈ মোৰ
 সমুখত ঠেকেচা খাই পৰিব । আপুনি কেৱল সেই মহাপণ্ডিতজনৰ লগত
 মোক তৰ্ক কৰিবলৈ অনুমতি দিয়ক ।”

মুখিয়াল সভাপণ্ডিত ভাঙিব লগত অষ্টাবজ্জৰ বিচাৰ আবস্ত হ'ল ।
 শাস্ত্ৰ বিচাৰৰ অন্তত সভাৰ সবলোৱেই ঘোষণা কৰিলে যে সভাপণ্ডিত
 হাবিছে আৰু অষ্টাবজ্জই জয়লাভ কৰিছে । মিথিলাৰ সেই পণ্ডিতজন
 লাজত তলমুৰ কৰি ব'ল । তৰ্ক-বিতৰ্কৰ ব্যৱস্থা অনুযায়ী তেওঁ সাগৰত
 বুকুত ছাপ দি প্ৰাণ বিসৰ্জ্জন দিলে ।

তেতিয়া অষ্টাবজ্জৰ পিতাক বহোডৰ আয়াই যেন পুতেকৰ খ্যাতি
 লাভত অতি আনন্দ লাভ কৰিলে । মহাবাৰ্য বচোঁতা ব্যাসদেৱে বহোডৰ
 মুখেদি কোৱা কথাৰে আমাটল তলত লিখামতে উপদেশ দিলে—

“পুতেক যে ৰাপেকৰ নিচিনাই হ'ব এনে কোনো নিয়ম নাই । নিশ-
 কতীয়া ৰাপেকৰ বলবান লৰাও জন্ম হ'ব পাৰে । আকৌ পঢ়াশুনা নজনা
 পিতৃৰো পণ্ডিত পুত্ৰ হ'ব পাৰে । নানুহৰ চেহেৰা চায়েই তেওঁ কিমানৰ

মানুহ ঠাৱৰ দৰা টান । অকল বাহিৰ ফালে চাওঁহি মানুহৰ বুজা টান ।
শেখা যায় বহুদূৰ পৰ্য্যন্ত পণ্ডিত নহলেও সাধাৰণ জ্ঞান তেওঁৰ বগেটে আছিল ।

ভীম আৰু ইলুমান

নাগান ভীম জনক কবি পাণ্ডৱসকল আশ্ৰমলৈ উভতি অহাৰ পিচত
এগ্নি দ্ৰোপদীয়ে ক'লে "এইকানাক বনত অৰ্জুনৰ অবিহনে বনৰ গোলমথ-
বিনাক মোৰ চকুত ভান নগা নাই । শব্যসাচীক দেখা নাপাই মোৰ
বনত অকণো আনন্দ ওপজা নাই ।

অৰ্জুনে দ্বিবাশ্ৰমত কবিবৰ ননেৰে তপস্যা কৰিবলৈ হিন্দানলৈ
গৈছিল । তেওঁৰ অবিহনে পৰুপাণ্ডৱৰ বাকী চাৰি ভাই আৰু দ্ৰোপদীৰ
বনত বৰ অশান্তি লাগি আছিল ।

ভীমসেয়ে পাৰ্শ্বানীক ক'লে "পাৰ্শ্বানী, তুমি অৰ্জুনৰ কথা ভাবি
যিবোৰ কথা কৈছিলো সেইবোৰ শুনি মোৰ মনত অমৃতৰ মিচিলা লাগিছে ।
ভাইক নেদেখি প্ৰাকৃতিক বনৰ সকলো গোলমথ মোৰ মনত শুকান শুকান
যেন লাগিছে , চাৰিউফালে আন্ধাৰ মুখাৰ যেন দেখিছোঁ । শব্যসাচীক
ইমান দিন ধৰি লগত নোপোৱাত মনপ্ৰাণ ছুঁফুটাই আছে । মহদেৱ,
তোমাৰ বাৰু কেনে লাগিছে ?"

মহদেৱে ক'লে "লাল, শব্যসাচীৰ অভাৱত প্ৰাণেই আশ্ৰমখনেই
উকল্ল যেন লাগিছে । এই ঠাই এৰি এডোখৰ নতুন ঠাইলৈ গৈ এই
মনৰ বিকাৰ শুচাববহে মন গৈছে ।"

যুধিষ্ঠিৰে পুৰোহিত ধোম্যক ক'লে "অশ্ৰমভৰ নিমিত্তে মই মহোদৰ
ভাইক শোভাবলৈ পঠাই দিছোঁ । তেওঁ যদিও বীৰ আৰু বিচক্ষণ যোদ্ধা
তথাপি কিয়নো বাক এতিয়ালৈকে উভতি আহিব পৰা নাই ? ভীষ্ম,
দ্রোণ, কৃপ আৰু অশ্বথামা এই চাৰিজনৰ জয় কৰিবলৈকে অৰ্জুনে দেৱদাছ
ইন্দ্ৰৰ আশীৰ্বাদ লাভ কৰিবলৈ বুলি হিন্দান অতিদুৰৈ গুচি গ'ল । সেই
চাৰিজন মহাবীৰো যে দুৰ্য্যোধনৰ ফলীয়া হৈ আমাৰ লগত যুদ্ধ কৰিব
এইটো গঠিক কথা । কৰ্ম্ময়ো দ্বিবাশ্ৰমতানে—তেওঁৰে। এখন মহাবীৰ ।
অৰ্জুনৰ লগত যুদ্ধ দিবলৈ তেওঁ আগ্ৰহ কৰি আছে । এনেকৈকৈ জয়
কৰাৰ উদ্দেশ্যেই অৰ্জুনৰ এই অভিযান । কাৰ্য্যসিদ্ধিৰ নিমিত্তেই তেওঁক

যেৰ গছটাত পেলাই দি আমি সুখেৰে দিন কটাইছোঁ । তেওঁৰ বিবহ অগ্ৰহ হৈ উঠিছে । আমি এইঠাইৰপৰাই তেওঁৰ বিদায় দিছিলোঁ । এই ঠাইতে থাকি থাকি তেওঁৰ বিবহটো বেহিৰৈ অনুভব কৰিছোঁহঁব । জানিছোঁ আমি এই ঠাই গলনি কৰি কিছুদিন আন ঠাইত থকা ভাল হ'ব । আপুনি এডোখৰ ভেনে উপযুক্ত ঠাইৰ নাম কওকচোন ।”

পুৰোহিত ধোমাই ভালেমান তপোবন আৰু তীৰ্থৰ প্ৰাবৃত্তিৰ সৌন্দৰ্য্যৰ কথা ক'লে । এই বিবহানলৰ তাপ শক্তিৰ বাবে সেই সেই ঠাই বিলাকলৈ যাবলৈ তেওঁলোকৰ গাভি-বাচি ওলাল । এইদৰে ভালেমান ঠাই ঘূৰিফুৰি আৰু সেই ঠাইবিলাকৰ মাহাত্ম্যৰ কথাবোৰ শুনি শুনি বিবহৰ তুই সামান্যবকমে হলেও পাতনাই কিছুদিন সেইদৰেই বটালে । নাহে নাহে দ্ৰৌপদীয়ে বনৰ মাজত আৰু পৰ্বতৰ ওপৰৰ হাবিগলীয়া আৰু শিলাময় বাটৰ ভাগৰত বাতৰ হৈ পৰে । গন্ধীৰ্ণ বাটবিলাক পাৰ হ'বৰ সময়ত ভীমসেনে সকলোকে উৎসাহ দি আৰু সেৱা শুশ্ৰূষা কৰি বাটৰ ভাগৰ নাব নিয়াবলৈ চেষ্টা কৰে । ভীমসেনৰ পুতেক ঘটোৎসবচেও নাহে সময়ে আহি পাণ্ডৱ-সকলৰ দুঃখকষ্ট নিৰাৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে ।

হিমালয় প্ৰদেশৰ ভালেমান চকুত লগা দৃশ্য দৰ্শন কৰি এবাৰ তেওঁলোকে এডোখৰ বৰ ডাঙ্গৰ আৰু ভয়লগা বন পালেগৈ । ঘূৰিহিৰে চিন্তাত পৰি ভীমৰ ক'লে “দ্বিতীয় পাণ্ডৱ, এই দুৰ্গম আৰু স্তব্ধবীয়া বাটত দ্ৰৌপদীৰ পক্ষে ভবি চনোৱা টান হ'ব । মই, নকুল আৰু লোমশ-নুনি এই তিনিজন আগ বাকি যাঁও, তুমি আৰু সহদেৱে এই ঠাইতে দ্ৰৌপদীক লৈ অতি সাৱধানে গঙ্গাদূৰাবত বাগ কৰা । আমি অলপ ঘূৰি আহি আকৌ তোনালোকৰ লগ লনহি ।”

ভীমসেনে ক'লে “মহাবাহু, দ্ৰৌপদীয়ে এই কথা মানানিব । আৰু আমি থাকি গ'লে আপোনাকো দুশ্চিন্তা বাচি যাব । আপুনি ভীমৰ সাধণ কৰাই টান হ'ব । বাফস আৰু বনবীয়া ভন্তৰে ভৰা এই হাবি-বনত আপোনাৰ এবি দিবলৈ মোৰ মনে বোনোপধ্যেই নানানে । পাহালী যোগ নত নিদিব । পাৰ হ'ব নোৱাৰা বাটপথবিলাকত মই তেওঁৰ দৃষ্টি লৈ যাম । নকুল সহদেৱকো টান পৰিলে পিঠিত হোৱা বাকি লৈ যাম । এই নিম্নে আপুনি নিশ্চিন্ত থাকব ।”

এই কথা শুনি যুধিষ্ঠিৰে ভীমৰ সাক্ষি নাবি ধৰি ক'লে “ভাই মোৰ, তোনাৰ শৰীৰৰ বন যেন দিনে দিনে বাকি যাওব ।” হাঁহিনাবি

বাধবি ছগাই আননি কবিতলৈ তোমাক পালে কিহে ? তোমাক মানুহ যেন দেখিছে, তোমাক বিবেচনা শক্তিও আছে—পতপতীৰ তেনে শক্তি নাই। তেহেনো এই বিবেচনা শক্তি থকা মানুহে পতপতীক কুপাব চকুৰে নাচায় নেনেই ? সেইটো দেখোন প্ৰকৃতিৰ নিগনেই। তোমাক দৰে চোৱা বুদ্ধিৰ মানুহে প্ৰাণী হিংসা বৰা অনুচিত, বুদ্ধিহা ? বাক, তুমিনো কোন হে ? বোমফালেনো যোৱা ? এই নিৰ্দিষ্ট কৰি থোৱা গীমা চেৰাই আগ বাঢ়ি গায়ৱা দেই। এইখিনিৰপৰা সিকালে দেৱ-লোকলৈ যোৱা বাট। এই বাটেদি যাবলৈ মানুহৰ সাধ্য নাই। তোমাক কুশল হওক। এতিয়া মো কলবাৰীৰপৰা কল দুটিমান খাই অহা বাটেই উভতি যোৱাটৈ। মোৰ কথা নেপেলাবা যদি বুদ্ধিমান হোৱা যুৰি যোৱা, মোক আননি নবৰিবা।

ভীমসেনাৰ এনে ধৰণে ইতিকিং কৰি কোৱা কথা শুনি ঋং উঠিল আৰু বলে “তই কোন অ’ ? তই দেখোন বান্দৰ এটা হৈ বৰ তত্ত্ব কথাবোৰ কৈছ ? মই কুৰা বংশত জন্ম লোৱা এজন অক্ৰিয় বীৰ। মই কুস্তী দেৱীৰ সন্তান। বায়ু-পুত্ৰ ভীমসেনা বুলি গোটেই জগতে মোক জানে। মোৰ বাটত আগ ভেটা নিদিবা দেই। ভালে ভালে বাট এৰি দিয়া।”

এইকথা শুনি বান্দৰটোৱে নিচিকুৰবে হাঁহি এটা মাৰি ক’লে। “মই এটা বান্দৰ গঁচা কিন্তু এই বাটেদি যাবলৈ চেষ্টা কৰিলে তোমাক প্ৰাণ নাধাবিব, ঠিক জানিবা।” ভীমসেনে কলে তোমাক উপদেশ ধোৱা, মোৰ প্ৰাণ থাকক বা নাথাকক সেই ভয় দেখুৱাব নানাগে। বাট এৰি দিয়া ভালে ভালে। মোৰ ঋং তোলাই নলবা বুজিছ। বান্দৰে ক’লে মোৰ উচিতৰ শক্তি নাই, মোৰ বয়সো বৰ বেছি হৈছে। তথাপি তুমি যদি একান্তই যোৱা তেন্তে মোক চেৰায়েই যাব লাগিব।”

ভীমসেনে উত্তৰ কৰিলে “শাস্ত্ৰত আছে যে বোণো জীৱ ডেই যাব নাপায়। সেই কাৰণে তোমাক চেৰাই যোৱা মোৰ পক্ষে অনুচিত হ’ব। নতুবা মই-তোমাকহে নানাগে সহজে এটা পৰ্ব্বতো পাৰ হব পাৰোঁ। তাহানি হনুমানে আপু মাৰি মাগব পাৰ হোৱাদি ময়ো আপুমাৰি তোমাক চেৰাই গলোহেঁতেন।”

বান্দৰে আচৰিত হোৱা যেন দেখুৱাই কলে, বাক ডাঙৰীয়া, সেই মাগব পাৰ হোৱা হনুমানটোনো কোন আছিল ? যদি জানে তেওঁৰ বিষয়ে মোক কওকচোন।

ভীমে বুকু দিহাই ক'লে “যি হনুমানে বানৰ পত্নী গীতাক বিচাৰি গৈ এশ যোজন সাগৰখন আপু মাৰি পাৰ হৈ গৈছিল সেই হনুমানক তুমি চিনি নোপোৱানে ? তেওঁৰেই মোৰ স্যোৰ্ঠ মহোদৰ । বন, বীৰ্য আৰু পৰাক্ৰমত নই তেওঁৰ সমানেই । বিশেষ এটা কান গনাধা বসিবলৈ নই এই দাপে আশাটি আহিছে । বেদি হ'ল, ভালে ভালে সোনকালে বাট এৰি দিয়া । নতুবা মোৰ খং উঠিলে তোমাৰ অনিষ্ট হবই হ'ব ।

বানৰে উত্তৰ দিলে “হে'বা, বীৰ পুৰুষ, তুমি বৈৰ্য্য স্বাচোন । বীৰৰ লক্ষণ বৈৰ্য্য । এই বুঢ়া আৰু দুৰ্ব্বলীৰ প্ৰতি অপৰ মেহভাৱ ৰাখাচোন । মোৰ এই বৰসত সহজে গা ডাঙিলেৰে শক্তি নাই । মোক দেখে যাবৰ মন নকৰা যদি মোৰ নেত্ৰদানকে একতীয়া কৰি গৈ সেই ফালে বাট উলিয়াই যাব পাৰা ।”

ভীমসেনে নিছৰ গাৰ বন শক্তিৰ ওপৰত বিশ্বাস কৰি পোণতে তেওঁ ভাবিলে নই ইয়াৰ নেওৰত ধৰি চোচোবাই গোটেইজনকে অতৰাই দিওঁ ।” এইবুলি বাপৰৰ নেওৰভাৰত ধৰি আঙুৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে । কিন্তু তালেনান বেদি চেষ্টা কৰিও নেওৰভাৰকে লৰাৰ নোৱাৰিলে । তেতিয়া তেওঁ আচৰিত হৈ ভয়তে ধৰ দি ব'ল । আকৌ এবাৰ দুইহাতে প্ৰাণটাকি বনদি আঙুৰি চালে । চকু ঘোপা হ'ল । ঘামি-জামি গ'ল । তথাপি কোনোপধ্যে ভীমসেনে নেওৰভাৰকে লৰাৰ নোৱাৰিলে । তেতিয়া তেওঁ লাজত তলমূৰ কৰি ব'ল । ভীমসেনে নম্ৰভাৱে স্মৰিলে “আপুনি কোন ? মোক ক্ষমা কৰিব । আপুনি সিহ্ন পুৰুষনে, দেৱতানে, নাইবা কোনোবা গুৰুৰ্ছ ? আপোনাৰ পৰিচা দি মোক কৃতজ্ঞ কৰক । ভীমসেনৰ তেওঁতকৈ এজন বলবান পুৰুষক পাই নিশ্চয় তেওঁলৈ ভক্তি হবই । কলে নই আপোনাৰ শিষ্য হলো আৰু আপোনাত শৰণ ললোঁ । দয়া কৰি মোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক ।

স্যোৰ্ঠ হনুমানে ক'লে “হে গৰাধাৰী পাণ্ডৱ বীৰ, নই তোমাৰে ভাই হওঁ । নই তুমি ইয়াৰ আগতে কোৱা সেই হনুমান । এই ঠাইৰ সিহ্নানে যোৱা বাটতো সিপুৰীলৈ যোৱা বাট । সি য'ক আৰু বাকসৰ বাসস্থান । তোমাৰ কেনেবাকৈ বিধিনি ঘটে বুলি নই বাট ভোঁ দি পৰি আছে । এইটোৱেই সেৱনোকলৈ যোৱা বাট । মানুহৰ শৰীৰ লৈ এই বাটোৰি যোৱা অসম্ভৱ । তুমি বিচাৰি অহা স্থগিতিকা ফুলৰ গছ সোঁ ওচৰৰে নৈখনৰ কাষতে আছে । সোৱা চোৱা—ইয়াৰপৰাই বিধি বিধি দেখা গৈছে ।”

বাহিনী বস্ত্র বা বার্য্যবাবণৰ সহায় নোপোৱাত মনতে লয় পায়। সেই কাৰণে আনি বেগা কানৰপৰা বহুতো বস্তু পাই থাকোঁৱক। অগৎ সঙ্কল্পবিলাক যদি লগে লগে বানত খটুৱাই দিয়া যায় তেন্তে এই অগৎখনৰ দুখৰ ভাব দিনে দিনে বাঢ়ি গৈ মানুহৰ জীৱনৰ ভাব বহন কৰা টানেই হৈ পৰিলহেঁতেন।”

তাৰ পিচত বৌশিকে অনুতাপ কৰি ভাবিলে “মোৰ মনৰ সঙ্কল্পটো খঙত পৰিণত হোৱাৰ কাৰণেই মোৰ এই অনুতাপৰ কাৰণ হৈ উঠিল। বেচেৰা নিৰ্দোষী চৰাইটোৰ মৰণৰ কাৰণটো হ’ল মোৰ মনৰ এই অমঙ্গলীয়া সঙ্কল্পটো।” এই ভাবি তেওঁ বেজাৰ মনেৰে ভিক্ষাৰ নিমিত্তে আগৰ নিচিনাকৈ গাঁৱৰ ফালে ওলাই গ’ল।

ভিক্ষাৰ নিমিত্তে তেওঁ এজন গৃহস্থৰ পদূলি মুখত থিয় দিলেগৈ। গিৰি-হঁতনীয়ে সেই সময়ত ঘৰৰ ভিতৰ ফালে ৰাচন কাঁহী-বাটি ধুই আছিল। সেই ৰাচন হৈ গলত গিৰিহঁতনীৰ চকুত পৰাকৈ কৌশিকে গা দেখুৱাই তাতে বৈ থাকিল। এনে সময়তে গিৰিহঁতজন গাঁৱৰ ফালৰপৰা উভতি ঘৰ পালেহি। ঘৰৰ ভিতৰলৈ গৈ ঘৰৰ ঘৈণীক সুধিলে “হেৰা, মোৰ বৰ ভোৰ লাগি আহিছে কিবা অনপ খাবলৈ জোগাব বৰাচোন।” এই কথা শুনি পদূলি মুখত বৈ থকা বৌশিবলৈ মন নকৰি আঁঠেৰেখে গিৰিহঁতৰ হাত ভৰি বুৰাই খাবলৈ জা-অনপান জতাই দিলে।

ভিক্ষাৰী ব্ৰাহ্মণজন পদূলি মুখতে বৈ আছিল। গিৰিহঁতে খাই অঁতালত হাতত ভিক্ষা লৈ গিৰিহঁতনীয়ে বৌশিবৰ কাষ চাপি কলে “আপুনি ইয়াত ভালেখিনি বেলি বৈ থাকিল, মোৰ দায় দোষ নধৰিব প্রভু।”

কৌশিকে খঙত অগ্নিশৰ্ম্মা হৈ কলে “জানানে নই ভিক্ষা কৰিবলৈ বহুতো গৃহস্থৰ ঘৰলৈ যাব লাগিব। অতপৰে মোৰ ফালে লক্ষ্য কৰা নাই। এইটো বৰ অন্যায় কথা।”

গৃহস্থনীয়ে হাতযোৰকৈ ক’লে “প্রভু, মোৰ দোষ শমা কৰিব। নই গৃহস্থৰ শুশ্ৰূষাত লাগি আছিলোঁ—গতিকৈ অনপ পৰম হ’ল।”

ব্ৰাহ্মণে উত্তৰ দিলে “হন, পতিসেৱা অৱশ্যে পৰ্ৱকাৰ্য্য। কিন্তু ভিক্ষাৰী ব্ৰাহ্মণক অৱহেলা কৰাও অনুচিত কথা। বুজিছো, আপোনাৰ অহঙ্কাৰ হৈছে।”

গিৰিহঁতনীয়ে তলমূৰ কৰি ক’লে “প্রভু, খং নাখাব। পতিসেৱা কৰা তিব্বতৰ ওপৰত আপুনি খং কৰা অনুচিত। নই বশী নহওঁ। পতিভক্তি-পৰায়ণা তিব্বতৰ ওপৰত আপোনাৰ খঙে একো বেয়া ফল নিদিয়ে।”

কৌশিক সেই বখাত অৰাক ! বগলীৰ কথাটো এই তিক্ততানীয়ে কেনেকৈ গম ধৰিলে । কৌশিকৰ চিন্তা হ'ল ।

গিৰিহঁতনীয়ে আকৌ কবলৈ ধৰিলে “হে মহাত্মা, ধৰ্ম্মৰ বহুত আপোনাৰ অবিদিত নহয় । থং বহুটো মানুহৰ মহা শত্ৰু, কিন্তু ইয়াৰ গুণাৰ্থ আপোনাৰ অজ্ঞাত । মোৰ দায়-দোষ নৰবিৰ । আপুনি ঋন্তেকৰ কাৰণে মিথিলালৈ গৈ ধৰ্ম্মব্যাধৰপৰা উপদেশ লওকগৈ ।”

এই কথাত কৌশিক নুনি আৰু আচৰিত হ'ল । পিচত ক'লে “আপোনাৰ মঙ্গল হওক । আপোনাৰ বাক্য কঠোৰ হলেও সেয়ে যেন মোৰ পক্ষে মঙ্গলজনক হয় । সকলো ক্ষেত্ৰতে আপুনি ভাগ্যৱতী হওক যেন ।” এই বুলি কৈ তেওঁ মিথিলালৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে ।

কৌশিক নুনি গৈ মিথিলাত সেই ধৰ্ম্মব্যাধৰ বিচাৰ লগালে ।

তেওঁৰ ধাৰণা আছিল তেওঁ উপদেশ লব খোজা ধৰ্ম্মব্যাধৰবাকী নিশ্চয় কোনোবা ঋষি বা নুনি হব । কিন্তু ভালেমান বেলিলৈকে ধুনীয়া ধুনীয়া ঘৰবাৰী, মনোমোহা ফুলনি বাগিচা বিনাৰ আৰু শান্তিপূৰ্ণ আশ্ৰমবিনাকৃত বিচাৰি চলাই কৰি নাপাই নথৈ অতন্ত এঠাইত কচাইৰ দৰে সেই ধৰ্ম্মব্যাধক মদহ বিক্ৰী কৰি থকা অৱস্থাত দেখা পালেগৈ ।

ব্ৰাহ্মণে হতবুদ্ধি হৈ আঁতৰতে ধৰ লাগি ব'ল । তেতিয়া কচাইজনে উঠি আহি কৌশিকৰ ওচৰ চাপি আবেবেখে ক'লে “ব্ৰতু, আপোনাৰ মঙ্গল নে ? সেই পত্তিব্ৰতা গিৰিহঁতনীয়ে আপোনাক মোৰ ওচৰলৈকে পঠাই দিছে হবনা ?”

এই কথা শুনি ব্ৰাহ্মণৰ মুখৰ মাত হবিল । কচাইকপী ধৰ্ম্মব্যাধে তেতিয়া ক'লে “দেৱ, আপোনাৰ অহা কাৰণটোও মোৰ ঘনা আছে । বাক এতিয়া মোৰ লগতে আহকচোন ।” এই বুলি ধৰ্ম্মব্যাধে কৌশিকক তেওঁৰ থকা বহালৈ লগতে লৈ গ'ল । ব্ৰাহ্মণে দেখা পালে যে ব্যাধে তেওঁৰ ঘৰ পায়েই বাপেক মাকক ভক্তিভাৱে সেৱা কৰিলে । তাৰ পিচত তেওঁ কৌশিকক নমুখা ছীৱন, ছীৱিকাৰ উপায়, আৰু কৰ্ত্তব্য কান আদিৰ বিষয়ে ভালেমান বহুমূলীয়া উপদেশ দিলে । শেষত কৌশিক নিছৰ গাৱলৈ উভতি আহিব আৰু উপেক্ষা কৰা পিতৃ-মাতৃৰ সেৱা কাৰ্য্যত নন-প্ৰাণ অপি দিলে ।”

ধৰ্ম্মব্যাধৰ উপদেশ আৰু গীতাৰ উপদেশ একে বস্তু । সকলোৰে শৰীৰত দেখিব আছে বুলি সকলো ছীৱকে সেৱা শুশ্ৰূষা কৰা কথাটো

তেতিয়া ভীমসেন 'অত্যন্ত আনন্দিত' হৈ হনুমানক ভক্তিতারে সেৱা জনাই ক'লে "আপুনি নোৱ জ্যেষ্ঠ ডাই, আপোনাৰ দৰ্শন পাই আমি নহৈ ক'লা হলোঁ। মোতকৈ আৰু ভাগ্যবান বোধকৰোঁ। তগতত নাই। আপুনি লাপ মাৰি সাগৰ পাৰ হৈ যোৱা ৰূপটো নোৱ এই চকুৰে চাবলৈ বৰ হেপাহ লাগিছে।"

হনুমানে মিচিদিয়াই হাঁহি এটা মাৰি নিজৰ গাটো ভাঙব কৰি দ্বিতীয় হিমানয় পৰ্ব্বতৰ দৰে দশোদিশ আৱৰি থিয় দিলে। ভীমসেনে আগতে হনুমানৰ অভিনৱ ৰূপৰ কথা শুনি আনন্দ পাই আছিল। এতিয়া সেই ৰূপটো নিজৰ চকুৰে দেখা পাই আচৰিত হ'ল আৰু লগে লগে অপাৰ আনন্দত বুৰ দিলে। বেলিৰ পোহৰৰ দৰে দশোদিক পোহৰোৱা হনুমানৰ ৰূপটো দেখি চবু চাট মাৰি ধৰাত অসহ্য হৈ ভীমসেনৰ চকু তপাই ধৰিলে।

হনুমানে ক'লে "ইয়াতকৈ আৰু বিৰাট ৰূপ দেখুৱাবৰ সময় এইটো নহ'ব। মুখৰ আগত শত্ৰুক দেখা পালে নোৱ এই শৰীৰটো আৰু বাঢ়ি যায়।"

এই বুলি বৈ হনুমানে সেই বিৰাট শৰীৰটো কোচ খুৱাই আনি ভীমসেনক সাৰাটি ধৰিলে। হনুমানৰ বিশাল বক্ষৰ পৰশ পাই ভীমসেনৰ সবলো দুখ ভাগৰ আঁতৰি গ'ল। সেই পৰশত ভীমসেনৰ বল যেন আগতকৈ বাঢ়ি গ'ল বুলি ভগৱান ব্যাসদেৱে মহাভাৰতত এইদৰে বৰ্ণনা কৰি গৈছে।

হনুমানে তেতিয়া ক'লে "বীৰ ভীমসেন, এতিয়া তোমাৰ গন্তব্য স্থানলৈ যোৱা। বেতিলাৰা 'আৱশ্যক' যেন দেখিলে নোক সুৰ'বিৰা। তোমাৰ মনুষ্য শৰীৰটো সাৰাটি ধৰি আজি যি দিব্য পৰশৰ স্পৰ্শ পালোঁ তাহানি ভগৱান শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ শৰীৰটো সাৰাটি ধৰি ঠিক এনে স্তৰেই অনুভৱ কৰিছিলোঁ। তোমাৰ মনৰ ধোখাৰে এটা বৰ খুভি লোৱা।"

ভীমে ক'লে "দাদা, আপোনাৰ দৰ্শনতে আমি পৰ'ভাই ভাগ্যবান হলোঁহঁব। আপোনাৰ আশীৰ্ব্বাদত শত্ৰু-সং কৰিব পাৰিম এই কথা ধুকুপ আনিছোঁ।"

হনুমানে তেতিয়া ভীমক বিদাৰ বালৰ আশীৰ্ব্বাদ দি ক'লে "যুদ্ধৰ সময়ত যেতিয়া তুমি সিংহনাদ কৰিবা তেতিয়া তোমাৰ সেই নামৰ লগত যোৱা নাম যুক্ত হৈ শত্ৰুৰ মাজত এটা ভয়ৰ কম্পন তুলি তন্ত কৰিব। তোমাৰ ভায়েৰা অৰ্জুনৰ বধৰ ধ্বংসৰ ওপৰত নহি থিত লৈ থাকিব। তোমালোৰৰ যুদ্ধ জয় অনিশ্চিত।"

তাৰ পিচত ভীমৰ মণ্ডত গৈ হনুমানে ওচৰৰ বিনামত ছোপনীৰ গাভিলাদৰ স্তম্ভদ্বিতীয় ফুৰ ফুৰি দেখুৱাই দিলে। সেই ফুৰে পোতা নাহে ছোপনীৰ বনবাগৰ কঠৈৰ কথা আৰু ফুৰ নিৰ কথাত ভীমসেনা বনত পৰি। বৰানিটকৈ ভীমে ফুৰ দিতি গৈ ছোপনীৰ কাষলৈ বেগা-বেগিকৈ উঠিল।

মই বগলী নহওঁ

বনবাগৰ কাষছোৱাৰ ভিতৰতে এদিন নাৰ্কণ্ডো ঋষি পাণ্ডৱকনৰ আশ্ৰমলৈ আহিল। শৰ্মপুত্ৰই যথাবীতি আদৰ গম্ভান দেখুৱাই ত্ৰীগম্ভৰ গুণ বগানি কবলৈ ধৰিলে “তিবত্ৰাৰ মহাওণ আৰু বনা গুণতকৈ এই গুণতত আচৰিত কথা আৰু একো নাই। তিবত্ৰা মানুহে দহমাহ দহদিন গন্তাত গৰ্ভত বাৰণ কৰি, গম্ভলো বকনৰ দুখ কঠে গহি থাকি, নিজা প্ৰাণৰ নাগাও এবি দি অৱশেষত সেই গম্ভান প্ৰগৰ কৰে আৰু গম্ভানৰ লান—পানৰ নিমিত্তে নানান চিত্ৰ-ভাৱনা আৰু দুখ দুৰ্গতি নানানো স্নেহভাৱ অটুট শৰিৰলৈ প্ৰাণপণ চেষ্টা কৰি থাকে। তিবত্ৰাকনো বহুত গনয়ত পুৰুষৰ হাতত লাৱনা-শত্ৰুনা গহিও ভক্তিভাৱে পতিৰ সেৱা যত কৰিবলৈ হেলা নকৰে। এইটো এটা কন আচৰিত কথানে, মুনীৰাহ?”

সেই কথাত নাৰ্কণ্ডো ঋষিয়ে সেই বিষয়ে এটা পুণ্য বাহিনী বৰ্ণনা কৰি ক’লে—

“তাহানিহন এজন নিষ্ঠাবান শ্ৰাদ্ধাৰ্হ নিৰ্দ্ধাৰিত ব্ৰহ্মচৰ্য্য ব্ৰত পান কৰি ধৰ্মকাৰ্য্যবিলাক সনাগা কৰি থাকে। তেওঁৰ নাম আহিল কৌশিক। এদিন এহোপা গহৰ তনত বহি তেওঁ বেদ পঠি আহিল। এনে গম্ভাতে তেওঁৰ মূৰত এটা চৰাইৰ বিষ্ঠা পৰিল। ওপৰলৈ চাই দেখে যে গহ্মোপাৰ ডাণ এটাত বগলী চৰাই এটা বহি আছে। এই বগলীটোৱে এনে অপকৰ্ম্ম বুলি ভাবি তেওঁৰ ঋণে মূৰ পালেগৈ। ঋণত চকু বগা কৰি তাৰ ফাৰে দৃষ্টি কৰা নাহে বগলীটো নৰি নাটত বাগৰি পৰিল। বগলীৰ শটো দেখি শ্ৰাদ্ধাৰে মনে মনে বৰ বেদাৰ পালে।

মানুহৰ সৰু সৰুপৰিলাক কানত ঋতুৱাবলৈ হলে ভালেমান বাহিৰা বস্ত আৰু কাৰ্য্যকাৰণৰ সহায় লব লগা হয়। কিন্তু অসং সৰুপৰিলাক

বাহিৰা বস্ত্ৰ বা দাৰ্ঘ্যবাহনৰ সহান নোপোৱাত ননতে লগ পায়। সেই কাৰণে আমি বেয়া কানৰপৰা বহুতো বন্ধা পাই থাকোঁঁক। অগতঃ সঙ্কল্পবিলাক যদি লগে লগে কানত খটুৱাই দিয়া যায় তেন্তে এই অগতঃখনৰ দুখৰ ভাব দিনে দিনে বাঢ়ি গৈ নানুহৰ খীৱনৰ ভাব বহন কৰা টানেই হৈ পৰিবহেঁতেন।”

তাৰ পিচত বোশিকে অনুভাপ কৰি ভাবিলে “নোৰ মনৰ সঙ্কল্পটো ঋণত পৰিণত হোৱাৰ কাৰণেই নোৰ এই অনুভাপৰ কাৰণ হৈ উঠিল। বেচেৰা নিৰ্দোষী চবাইটোৰ নবণৰ কাৰণটো হ’ল নোৰ মনৰ এই অনস্বলীয়া সঙ্কল্পটো।” এই ভাবি তেওঁ বেজাৰ মনেৰে ভিক্ষাৰ নিমিত্তে আগৰ নিচিনাকৈ গাৱঁৰ ফালে ওলাই গ’ল।

ভিক্ষাৰ নিমিত্তে তেওঁ এজন গৃহস্থৰ পদূলি মুখত থিগ দিলেগৈ। গিৰি-ইতনীয়ে সেই সময়ত ঘৰৰ ভিতৰ ফালে বাচন কাঁহী-বাটি ধুই আছিল। সেই কাম হৈ গলত গিৰিইতনীৰ চকুত পৰাকৈ বোশিকে গা দেখুৱাই তাতে বৈ থাকিল। এনে সময়তে গিৰিইতজন গাৱঁৰ ফালৰপৰা উভতি ঘৰ পালেহি। ঘৰৰ ভিতৰলৈ গৈ ঘৰৰ ষেণীক সুধিলে “হেৰা, নোৰ নব ভোক লাগি আহিছে কিবা অলপ খাবলৈ জোগাব কৰাচোন।” এই কথা শুনি পদূলি মুখত বৈ থকা কৌশিকলৈ মন নবৰি আধেবেধে গিৰিইতৰ হাত ভৰি ধুৱাই খাবলৈ জা-জলপান জতাই দিলে।

ভিক্ষাৰী ব্ৰাহ্মণজন পদূলি মুখতে বৈ আছিল। গিৰিইতে ৰাই অঁতালত হাতত ভিন্সা লৈ গিৰিইতনীয়ে কৌশিকৰ বাঘ চাপি কলে “আপুনি ইয়াত ভালেখিনি বেলি বৈ থাকিল, নোৰ দায় দোষ নধৰিব প্ৰভু।”

কৌশিকে ঋণত অগ্নিশৰ্ম্মা হৈ বলে “জানানে নই ভিক্ষা কৰিবলৈ বহুতো গৃহস্থৰ ঘৰলৈ যাব লাগিব? অতপৰে নোৰ ফালে লক্ষ্য কৰা নাই। এইটো বৰ অন্যায় কথা।”

গৃহস্থনীয়ে হাতফোৰকৈ ক’লে “প্ৰভু, নোৰ দোষ ক্ষমা কৰিব। নই গৃহস্থৰ শুশ্ৰূষাত লাগি আছিলোঁ—গতিকৈ অলপ পলম হ’ল।”

ব্ৰাহ্মণে উত্তৰ দিলে “হয়, পতিসেৱা অৱশ্যে ধৰ্ম্মবাৰ্য্য। কিন্তু ভিক্ষাৰী ব্ৰাহ্মণক অৱহেলা কৰাও অনুচিত কথা। বুজিছোঁ, আপোনাৰ অহঙ্কাৰ হৈছে।”

গিৰিইতনীয়ে তলমূৰ কৰি ক’লে “প্ৰভু, ঋণ নাথাক। পতিসেৱা কৰা তিক্ততাৰ ওপৰত আপুনি ঋণ কৰা অনুচিত। নই বগলী নহওঁ। পতিভক্তি-পৰায়ণা তিক্ততাৰ ওপৰত আপোনাৰ ঋণে একো বেয়া ফল নিদিয়।”

কৌশিক সেই কথাত অৱাক। বগলীৰ কথাটো এই তিব্বতাজনীয়ে বেনেকৈ গম ধৰিলে। কৌশিকৰ চিন্তা হ'ল।

গিৰিহঁতনীয়ে আকৌ কনলৈ ধৰিলে “হে মহায়া, ধৰ্ম্মৰ বহুত্ব আপোনাৰ অনিশ্চিত নহয়। থং বস্তুটো মানুহৰ মহা শত্ৰু, নিস্ত ইয়াৰ গুচাৰ্ঘ আপোনাৰ অত্ৰাত। মোৰ দায়-দোষ নধৰিব। আপুনি বস্তুত্বৰ কাৰণে নিখিলালৈ গৈ ধৰ্ম্মব্যাধৰপৰা উপদেশ লওকগৈ।”

এই কথাত কৌশিক নুনি আৰু আচৰিত হ'ল। পিচত ক'লে “আপোনাৰ মঙ্গল হওক। আপোনাৰ বাক্য কঠোৰ হলেও সেয়ে যেন মোৰ পক্ষে মঙ্গলজনক হয়। সকলো ক্ষেত্ৰতে আপুনি ভাগ্যবতী হওক যেন।” এই বুলি কৈ তেওঁ নিখিলালৈ বুলি যাত্ৰা কৰিলে।

কৌশিক নুনি গৈ নিখিলাত সেই ধৰ্ম্মব্যাধৰ বিচাৰ লগালে।

তেওঁৰ ধাৰণা আছিল তেওঁ উপদেশ লব খোজা ধৰ্ম্মব্যাধগৰাকী নিশ্চয় কোনোবা ঋষি বা নুনি হব। কিন্তু ভালেমান বেৰিলৈকে ধুনীয়া ধুনীয়া ধৰণাধাৰী, মনোমনোহা ফুলনি বাগিচা বিনাক আৰু শান্তিপূৰ্ণ আশ্ৰমবিনাকত বিচাৰি চলাধ কৰি নাপাই নদৈ অস্তত এঠাইত বচাইব দৰে সেই ধৰ্ম্মব্যাধক মঙ্গল বিক্ৰী কৰি থকা অৱস্থাত দেখা পালেগৈ।

ব্ৰাহ্মণে হতবুদ্ধি হৈ আঁতৰতে থৰ লাগি ব'ল। তেতিয়া কচাইজনে উঠি আহি কৌশিকৰ ওচৰ চাপি আবেৰেবে ক'লে “ব্ৰহ্ম, আপোনাৰ মঙ্গল নে? সেই পতিব্ৰতা গিৰিহঁতনীয়ে আপোনাৰ মোৰ ওচৰলৈকে পঠাই দিছে হবলা?”

এই কথা শুনি ব্ৰাহ্মণৰ মুখৰ মাত হৰিল। কচাইকপী ধৰ্ম্মব্যাধে তেতিয়া ক'লে “দেৱ, আপোনাৰ অহা কাৰণটোও মোৰ জনা আছে। বাক এতিয়া মোৰ লগতে আহকচোন।” এই বুলি ধৰ্ম্মব্যাধে কৌশিকক তেওঁৰ থকা বহালৈ লগতে লৈ গ'ল। ব্ৰাহ্মণে দেখা পালে যে ব্যাধে তেওঁৰ খৰ পায়েই বাপেক মাৰৰ ভক্তিভাৱে সেৱা কৰিলে। তাৰ পিচত তেওঁ কৌশিকক নমুখা জীৱন, জীৱিকাৰ উপায়, আৰু কৰ্ত্তব্য স্বাম আদিৰ বিষয়ে ভালেমান বহুনুলায়া উপদেশ দিলে। শেষত বৌশিক নিজৰ গাৱঁলৈ উভতি আহিল আৰু উপেক্ষা কৰা পিতৃ-মাতৃৰ সেৱা কাৰ্য্যত নন-প্ৰাণ অপি দিলে।”

ধৰ্ম্মব্যাধৰ উপদেশ আৰু গীতাৰ উপদেশ একে বস্তু। সকলোৰে শৰীৰত দৈশুৰ আছে বুলি সকলো জীৱৰে সেৱা শুশ্ৰূষা বৰা কথাটো

দৈশ্বৰক সেৱা কৰাব তুলা । সামান্যৰ নিৰাম না অৱস্থা নিৰ্ণয়্যত নাইবা
নিজে গা-নাগি বৰা চেষ্টাব ফলত মানুহ যেই সেই এটা কাম কৰি তীৱ্ৰিকা
নিৰ্বাহ কৰে । মানুহৰ বৃত্তি যিগেই নহওক সেইটো ধৰ্ম্মমতে কৰিলে
সেই বৃত্তিটোৱেই গৈ ভগৱানৰ পূজাত লাগে । কচাইৰ বৃত্তিটোও গাঁচাবৈয়ে
ভগৱানৰ পূজাত পৰিণত হৈছিল । এই প্ৰসিদ্ধ বাহিনীটো মহাত্মা নাৰ্কণ্ডেয়
মুনিগে বুধিষ্টিবৰ আগত বৰ্ণনা কৰি কৈছিল । বেদব্যাসে কৌশল কৰি
এই বাহিনীটো মহাভাৰতত উল্লেখ কৰি থৈছিল ।

ছপ্তেৰ স্মৃথ-শাস্তি নাই

পাণ্ডৱকল বনবাগত থকা কালত বহুতো ব্ৰাহ্মণে দেখা কৰিবলৈ
যায় তাৰে এজন ব্ৰাহ্মণে বনবাগী পাণ্ডৱকলৰ লগত সাক্ষাত কৰি হস্তিনা-
পুৰলৈ গৈ ধৃতবাস্তৱৰ ওচৰ পালে । মহাৰাজ ধৃতবাস্তৱে ব্ৰাহ্মণক দেখি
যথোচিত নান সৎকাৰ কৰিলে । ব্ৰাহ্মণে বনবাগী পাণ্ডৱকলৰ প্ৰকৃত
অৱস্থাৰ কথা মহাৰাজৰ আগত বৰ্ণনা কৰি কলে । ব'দে বতাহে ঘূৰি
পাণ্ডৱকলে অশেষ দুৰ্গতি ভোগ কৰা শুনি মহাৰাজে ইয়াৰ শেষ ফলৰ
কথাটো ভাবি বৰ কাতৰ হ'ল ।

তেওঁ ভাবিলে ধৰ্ম্মপুত্ৰৰ হাব বচন মানি ভীমসেনে কিমান দিন ধং
সামৰি থাকিব পাৰিব ? এদিন নহয় এদিন পাণ্ডৱকলে ধঙৰ গীমা চেৰাই
ভয়ানক অনৰ্থ ঘটাব । এয়ে ধৃতবাস্তৱৰ ভাৱ কাৰণ ।

অন্ধ ধৃতবাস্তৱে বিলাপ কৰি কবলৈ ধৰিলে “হায় হায় ! ভীমে আৰু
অৰ্জুনে নিশ্চয় এদিন নহয় এদিন আমাক শাস্তি বিহিবহি ! শকুনি, কৰ্ণ,
দুৰ্য্যোধন আৰু দুষ্টবুদ্ধি দুঃশাসন প্ৰভৃতিয়ে গৰুৰ আগত উঠি নৌ বিচাৰিছে
আৰু গিয়ালে ভীমসেনৰ ঋণে দ' কঁৱাটোৰ দৰে কোবৱহঁতক গিলি ধবলৈ
মুখ মেলি হা কৰি বৈ আছে !”

ধৃতবাস্তৱে এইদৰে চিন্তাকুল হৈ শোকত কবলৈ ধৰিলে “হায় ! হায় !
ধন-সম্পত্তিৰ মোহত এইদৰে জাহ যাৰলৈ নোক ফিহে পাইছিল ? আমাৰ
দেখোন একোৰে অভাৱ নাছিল । আমিনো বাক কিয় এনে কৰিলো ?
আমি দুৰ্নীতিৰ পথ কিয় গ্ৰহণ কৰিলো ? আমাৰ ধন-সম্পত্তিবোৰ ভাল

মানত খবচ নকদি, তখক নেওচা মি এনে দুৰাশা গোদণ কবিনটো আনাক
পাইছিল কিহে ? এইটো ধুকপ কথা যে আনাৰ উপযাচি কৰা কানৰ ক্যা
আনিমেই ভোগ কবিল লাগিল । ধনত্বে স্বৰ্গ বাসাতৈল শৈ শ্ৰিয়া অস্ত্ৰ লাভ
কৰি উাচি আহিছে । তেওঁ গোঁণনীৰে স্বৰ্গতৈল শৈও উভতি আহিব
পাবিছে । আনাৰ পাপৰ শাস্তিৰ দাবণেই তেওঁ এনে কান কবিনটৈল বাধ্য
হৈছে । নহলে জানো কোনোনা বাধ্যই ইজনোকটৈল শৈ আকৌ এই
নবতনৈ উভতি আহিব পোৱে নে ? আহিছে দেৱা আনাৰ শাস্তিৰ কাৰণে ।

এইনৰে ধুতলাই ননে ননে অতিশয় চিত্তিত হ'ল । আনকালে
দুৰ্য্যোধন আৰু দুষ্টাশয়ন এওঁলোকৰ এনেবোৰ চিত্তাই ননত ঠাইহে নাপালে ।
তেওঁলোকৰ ভাব হ'ল আন বকন । ভাণ্য ভাবৰ মানে আহিছে বুলি ভাবি
তেওঁলোকে ইটোৱে গিটোৱে ভাঙোপ নৰা কথাবে আনন ননে দিন
কটাবটৈল ধবিলে । কৰ্ণ আৰু শকুনিৰে দুৰ্য্যোধনক ক'লে “যুধিষ্ঠিৰৰ ৰাজ্য
আনাৰ হাতৰ মুঠিত । আনাৰ হিংসা-মিহানত পুৰি নবিবৰ আৱশ্যক নাই ।
আগোনাৰ চোকা যুদ্ধিৰ কাৰণেই এই মহৎ কাৰ্য্য সনাধা হ'ল ।” এই
কথা শুনি দুৰ্য্যোধনে ক'লে “কৰ্ণ, তুনি ঠিৰ কথা সৈহা । কিন্তু পাণ্ডৱ
দুখ-দুৰ্গতিবিনাক এবাৰ নিজ চকুৰে চাবৰ বৰ ইচ্ছা আছে । শক্ৰৰ দুৰ্গতি-
বিনাক নিজৰ চকুৰে চাবটৈল পালে আনন দুওণে চৰিব । কিন্তু ইয়াৰ
বাক উপায় কি ? বনটৈল শৈ এবাৰ তেওঁলোকৰ বিনৈবোৰ চাই অহা
যাওক কি ফোৱা ? কিন্তু পিতাৰ অনুমতি পোৱা টান হ'ব ।” এই বুলি
তেওঁ চিত্তিত হৈ ব'ল ।

অলপ পিচতে তেওঁ আকৌ কৰ্ণৰ ফালে চাই ক'লে “পঞ্চপাণ্ডৱ
ভপগ্যাৰ শক্তি দেখি পিতাই ভয় ৰাইছে । বনটৈল শনেই আনাৰ বিপদ
হব বুলি ভাবি আনাক অনুমতি নিদিব । ভ্ৰোপশী, ভীম আৰু অৰ্জুনৰ
বনৰাস খটা কটাবিনাক এই চকুৰে যদি দেখাই নাপালোঁ তেন্তে আমি
অতবোৰ কৰাৰ লাভ হ'ল কি ? এনেয়ে ৰানপাটত ৰহি সুখ ভোগ কৰি
নোৱ হলে হেপাহ ওচাই নাই । বনটৈল যাবই লাগিব । পাণ্ডৱৰ দুখ-
দুৰ্গতিবিনাক চাবই লাগিব । তুনি আৰু শকুনি দুইজনে শৈ বেনেতেনে
পিতাৰ অনুমতি লবটৈল যত্ন কৰাশৈ ।

পিচদিনা নিচেই পুৱাতে কৰ্ণ শোৱাৰপৰা উঠি দুৰ্য্যোধনৰ ওচৰটৈল
গ'ল । কৰ্ণৰ মুখখন আনন্দত উপচি থকা দেখি তাৰ কাৰণ সুবিলে ।
কৰ্ণই ক'লে “মই এটা উপায় উনিয়াইছোঁ । যৈত বনত আনাৰ এটা
শো-শাল আছে । বহুবেকত অস্ত্ৰতঃ এবাৰ শৰ-গাইবিনাক শণনা কৰি

অহা আৰু গৰখীয়াবিলাককো ধা-ধবন নোৱাটো আমাৰ কৰ্তব্য। আগৰ দিনতো এনে এটা নিয়ম আছিল। এনে এটা সুযোগ নৈ আমি বন্ধাৰ অনুমতি দ'ব পাবিলে বনলৈ যোৱাটো সূচন হ'ব। কৰ্মৰ এই যুক্তি মনত লগাত দুৰ্ঘ্যোধন আৰু শকুনিয়ো বৰ আনন্দ পালে। এয়ে বনলৈ যাৰ পৰা উপায় বুলি ভাবি শকুনি আৰু দুৰ্ঘ্যোধনে দুয়ো আনন্দত কোলা-কুলি কৰিবলৈ ধৰিলে। লগে লগে হাঁহিৰে তালফাল লগালে।

মুখিয়াল গৰখীয়াটোলৈ দুৰ্ঘ্যোধনে তেওঁলোকৰ মোৱাৰ বাতৰিটো পঠাই দিলে আৰু এই বিষয়ে পিতাক শূত্ৰবাট্ৰৰ ওচৰলৈ আহি পৰামৰ্শ কৰি যাবলৈ তেওঁক অনুৰোধ জনালে।

মুখিয়াল গৰখীয়াটো আহি শূত্ৰবাট্ৰৰ নিবেদন জনাই ব'লে “নহাভাব, বনৰ মাজত এডোখৰ ননোবন ঠাইত গৰখিলাক নিয়মনতে লালন-পালন কৰি ৰখা হৈছে। ৰাজকোঁৱৰসকল বনৰ ফালে গ'লে গৰখিলাক চাই-চিতি আহিব পাৰিব আৰু অনায়াসে গণনা কৰিবও পাৰিব। পিচত গৰখিলাকৰ ডিঙিত এবোটা চিন দি আহিব। সেইবোৰ কৰি পিচত সিবিলাকে মূগয়া আদি কৰি নিয়ম ৰক্ষা কৰি আহিব।” কোঁৱৰসকলেও বনৰ ফালে ফুৰিবলৈ যাবৰ নিমিত্তে নেৰা-নেপেৰাকৈ পিতাকৰ অনুমতি বিচাৰিবলৈ ধৰিলে।

শূত্ৰবাট্ৰই বিস্তৃত সন্মতি নিদিলে। তেওঁ ক'লে, ৰাজকোঁৱৰসকলৰ পক্ষে মূগয়া ক'বা এটা প্ৰধান কাম। আৰু গৰখীবিলাকৰ সংখ্যা গণনা ক'বাও তেওঁলোকৰ এটা কৰ্তব্য। বিস্তৃত এটা কথা, সেই বনত সম্প্ৰতি পাণ্ডৱসকল আছে। তালৈ এতিয়া তোমালোক যোৱা উচিত নহ'ব। এতিয়াও তোমালোকৰ ওপৰত পাণ্ডৱসকলৰ আক্ৰোশ যোৱা নাই। সেই কাৰণেই তুমি আৰু অৰ্জুনৰ ওচৰ চাপি তোমালোকৰ বাৰ দিবলৈ নোখোজোঁ।”

দুৰ্ঘ্যোধনে মাত লগালে “পিতা, পাণ্ডৱসকল যি ফালে আছে, সেইফালে আমি নাযাওঁ। অতি সাৱধানে আমি দূৰে দূৰে থাকিমগৈ।

বজাই ব'লে “তোমালোক যিমানৈ সাৱধান নোহোৱা, তোমালোকৰ বিপদ ঘটাব সম্ভৱনা আছে। পাণ্ডৱসকলে বনবাস খটা দুঃখ আৰু শোকত জৰ্জৰিত হৈ আছে। তেনে ঠাইলৈ এনে অৱস্থাত তোমালোক যোৱাটোৱেই অনুচিত। তোমালোকৰ কোনোবা লগুৱা-লিকচৌ দৈৱাং সেইফালে গৈ পাণ্ডৱসকলৰ বনবাসী বুলি অপমান কৰিলেই ভয়ানক গওগোলৰ সৃষ্টি হ'ব পাৰে। তোমালোকৰ মলনি আন কাৰোবাক পঠাই গৰখিলাকৰ গণনাৰ কামটো কৰাই আনিব পাৰা।”

শকুনিয়ে ক'লে "মহাৰাজ, যুধিষ্ঠিৰ ৰাষ্ট্ৰিক পুৰুষ। সভাৰ মাজত তেওঁ প্ৰতিজ্ঞা কৰি ধৈৰ্য্যে। আন পাণ্ডৱ সকলোটিয়ে তেওঁৰ কথা মতেই চলে। সেই কাৰণে কুন্তীপুত্ৰহঁতে আনাৰ ওপৰত ঝং নকৰে। দুৰ্য্যোধন নৃশংস বনিয়া। তেওঁলোকে এই গঙ্কল্পত তেওঁক বাৰা নিদ্ৰি। আশৰ ফালৰ নিময়মতে গৰবিনাকৰ গণনা কৰাটো উচিত কান। নয়ো তেওঁলোকৰ লগতে গৈ তেওঁলোকক চকু দি চনাই যান। বনৰ যি অংশত পাণ্ডৱসকল আছে সেই অঞ্চলৰ ফালে আমি নাযাওঁহক।" এইদৰে শকুনিয়ে ভৰষা দি অনুমতি বিচাৰিলে।

"বাক তেহে তোমালোকে যেনে ভাল দেখা কৰা বুলি কৈ বৃত্তৰাষ্ট্ৰই চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে।

(হিংস্ৰক প্ৰকৃতিৰ মানুহৰ প্ৰতিহিংসাৰ হেপাহ কেতিয়াও নপলায়। অলি ধকা ছুইকুৰা যেনেটোক নতুন নতুন ডকান কাঠ পালে বেহিটেকহে জনে, সেইদৰে হিংসাৰ ছুই বাৰ বুকত অলি থাকে স্মৰণ পালেই তেওঁৰ সেই ছুইকুৰাও বেছিকৈ অলি গৈ গোটেই অস্তৰখন দহি থাকে। তিতবতে ঘূৰি ঘূৰি পুৰি দ্ৰেই আৰু বেছি অন্যায়ৰ স্মৰণ বিনাকৰ আকাংক্ষা বাঢ়ি গৈ থাকে।)

দুৰ্য্যোধনৰ অপমান

ভাৰেনান সৈন্য-সামন্ত আৰু অনুচৰ লৈ দুৰ্য্যোধনে বৈত বনলৈ যাত্ৰা কৰিলে। বন পাই পাণ্ডৱসকলৰ দুঃখ কটৈ চাই আনন্দ উপভোগ কৰিব এইটো কথাকে কৰ্ম আৰু দুৰ্য্যোধনে ভাবি ভাবি বাটে বাটে গৈ আছিল। পাণ্ডৱসকলৰ আশ্ৰয় ধনীরপৰা দুইত্ৰিশ আঁতৰত তেওঁলোকে বাহৰ সজালে।

কৌৰৱসকলে গৰবিনাক গণনা কৰি সিহঁতক অন্ধৰে একাটা চিন দি গ'ল। তাৰ পিচত গৰবীয়াবিনাকে দেখুৱা খেন-ধেনানি চাই বৰ আনন্দ পালে। ইয়াৰ পিচত তেওঁলোক নৃশংসৰ কাৰণে বাহিৰ হৈ গ'ল।

নৃশংস কৰি কৰি দুৰ্য্যোধন গৈ পাণ্ডৱসকলৰ ধকা ঠাইৰপৰা অনুপ ওচৰৰে এখন বিনৰ দাঁতি পালেগৈ। সেই বিনৰ পাৰতে ৫০দিনমান থাকিবলৈ মনস্থ কৰি অনুচৰবিনাকক তাত বাহৰ সাজিবলৈ আদেশ কৰিলে।

সেই সময়ত হৈত বনৰ সেই বিনখনৰ পাবতে গন্ধৰ্বৰাজ চিত্ৰসেন আৰু তেওঁৰ পৰিবাৰ বৰ্গৰে বাহৰ বৰি আছিল। গন্ধৰ্বসকলে দুৰ্য্যোধনৰ অনুচৰবিন্যাসক ক'লে “তোনালোকে এই ঠাইত বাহৰ বৰিব নোৱাৰিবা। ততালিকে এই ঠাই পৰিত্যাগ কৰ।” অনুচৰবিন্যাসকে এই বাতৰি দুৰ্য্যোধনক দি ক'লেগৈ “বিলৰ পাবত গন্ধৰ্বসকলে বাহৰ বৰি আছে। তেওঁলোকে আমাৰ বাধা দিছে, বাহৰ গাজিবলৈ নিদিব।”

সেই কথা শুনি দুৰ্য্যোধনে খঙত বলিৰাৰ দৰে হৈ ক'লে “কোন বান্ধাই মোৰ আদেশ পালন কাৰ্য্যত বাধা জনাইছে? সৈন্যসকল তহঁতে তুৰন্তে গৈ সিহঁতক খেদি দিবি আৰু আমাৰ বাহৰ গাজিবি।”

দুৰ্য্যোধনৰ আদেশ মতে অনুচৰসকলে বিছুমান সৈন্য গামস্ত নগত লৈ ধুনধান বাহৰ সজাত লাগিলগৈ। তাকে দেখি গন্ধৰ্বসকলে খঙত সিহঁতক আক্ৰমণ কৰিলে। সংখ্যাত গৰহ দেখি সিহঁতে বলে নোৱাৰিলে আৰু পলাই ঘূৰি আহিব লগাত পৰিল।

এই কথা বাণতপৰা মাত্ৰে দুৰ্য্যোধনৰ খঙে মূৰৰ চুলি পালেগৈ। তেওঁ গৰহবৈ বিছুমান সৈন্য লৈ তেওঁৰ বানত বাধা দিবা গন্ধৰ্বহঁতক শেষ কৰিব বুলি বিনৰ পাৰ পালেগৈ।

দুই পক্ষৰে এখন তয়াময়া বণ লাগি উঠিল। পোণ প্ৰথমতে সাধাৰণ হিচাপে যুদ্ধ কৰাত গন্ধৰ্বসকলে বিশেষ একো কৰিব পৰা নাছিল। তেতিয়া চিত্ৰসেনে খঙৰ কোবত মায়া অস্ত্ৰ প্ৰহাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই মায়া অস্ত্ৰৰ আগত তিষ্ঠিব নোৱাৰি কৰ্ণৰে আদি কৰি কুব্জ বীৰ সকলোৱে বথ, ধ্বজ আদি সবলো যুদ্ধৰ সঁজুলি এৰি পৃষ্ঠভঙ্গ দি পলাই পত্ৰ নাৰিলে। দুৰ্য্যোধনে অবলৈ অকলে বণস্থলীত বিয় দি থাবিল। গন্ধৰ্বৰাজ চিত্ৰসেনে দুৰ্য্যোধনক তেনে অৱস্থাত পাই ধৰি বহিৰে বান্ধি বধত তুলি লৈ বিজয় শব্দ বজালে। ভালেমান বুকু বীৰ গন্ধৰ্বৰ হাতত বন্দী হ'ল। বিছুমানে যেনি পায় তেনি পলাই গৈ পাণ্ডৱসকলৰ বাহৰত পৰ্য্যন্ত আশ্ৰয় লব লগাত পৰিল।

সেই দৃশ্য দেখা পাই ভীমসেনাৰ আনন্দ চায় কোনে? তেওঁ হাঁহি হাঁহি যুধিষ্ঠিৰক কলেগৈ—“দাদা, আমাৰ কৰিবলগীয়া সকলোখিনি কাম গন্ধৰ্ব সকলেই শেষ কৰিলে। আমাৰ এই বনবাসৰ দুখ দুৰ্গতিবিলাক চাই আমাৰ বিৰূপ বৰিবলৈ বা বটাঘাত খাবলি চালিবৰ নমানে দুৰ্য্যোধনহঁতে আহি এইখিনি পাইছিলহি। তাৰ সমুচিত ফল পালে। পবন নিত্ৰ গন্ধৰ্ব-

বাজে আনাব ভাবখন নিষে বান্ধপাতি লোৱা বাবে তেখেত আনাব ধন্যবাদৰ পাত্ৰ ।’

শৰ্মপুত্ৰই কলে, “বাহা এই কথাত তুমি আনন্দ বৰা অনুচিত । আমা-বেই বংশৰ দুৰ্য্যোধন আজি বন্দী অৱস্থাত । তাৰ এটা প্ৰতিবাদ নিবিচাৰি তুমি আনন্দ লাভ বৰা কথাটো ভাল হোৱা নাই । ততালিকে গৈ দুৰ্য্যোধনৰ মুক্তিৰ বাবে যত্ন কৰাটোৱে ।”

যুধিষ্ঠিৰ এই কথাত ভীমৰ মন ভৰি গল । ভীমসেনে কলে “যি দুৰাচাৰ দুৰ্য্যোধনে আমাক সৰ্ব্বপ্ৰকাৰে বঞ্চিত কৰি, জতুগৃহতো জুই দি আমাৰ গৰংশে বিনাশ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল তেনে এটা মহাপাপীৰো-এতিয়া আমিহে মুক্তি দিব লগীয়া হ'ল ? যি পাৰ্শ্বই মোৰ আহাৰৰ লগত বিহ মিহলাই মোৰ অচেতন কৰি ৰচিৰে বান্ধি নৈৰ বুৰত জাহ মাৰলৈ পানীত পেলাই দিছিল সেইহে পাৰ্শ্ব আপুনি পুতৌহে ৰবিলৈ বৈছে ?” দ্ৰোপদীক প্ৰবাণ্য সভাৰ মাজত যি পাপিষ্ঠই অপমান কৰিবলৈ কুণ্ঠিত নহৈছিল তাক এতিয়া আপুনি ভাই বুলি মৰম দেখুৱাবলৈহে আগ্ৰহ ৰাখিছে ?

ঠিক তেনে সময়তে বন্দী দুৰ্য্যোধনে চিঞৰি চিঞৰি বন্দা যেন শুনা গ'ল । সেই কান্দোনাৰ বোল বাণত পৰাত যুধিষ্ঠিৰ চকল হৈ উঠিল । ভীমৰ যুক্তিবিলাক ন্যায্যগত নহয় যেন ভাবি ভায়েক বেউজানৰ দুৰ্য্যোধনৰ সহায়ৰ কাৰণে লৰালৰিতৈ পঠাই দিলে ।

ভীম আৰু অৰ্জুন দুয়ো জ্যেষ্ঠৰ আদেশত গৈ হেদেলি-ভেদেলি হৈ যোৱা কোৱৰ সৈন্যবিলাকক গোটাই লৈ গন্ধৰ্বসকলৰ সৈতে যুদ্ধ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে ।

পাণ্ডৱসকলে যুদ্ধ দিবলৈ আগবাঢ়া দেখি গন্ধৰ্বৰাজ চিত্ৰসেনে বলে পাণ্ডৱসকলৰ লগত যুদ্ধ ৰবিবৰ ইচ্ছা মোৰ নাই, মই পাপ মাতিবোৰৰ গৰ্ব ৰবৰ কৰিবলৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিলোঁ । এইবুলি গন্ধৰ্বৰাজে দুৰ্য্যোধনকে আদি ৰবি কোৱৰ বন্দীসকলক মুক্তি দি বিদায় ৰাখিলে । তেতিয়া কোৱৰসকলে লাম অপমানত তলমূৰ ৰবি হস্তিনাপুৰলৈ উলটি গ'ল । যুদ্ধ-ক্ষেত্ৰ এৰি আগতে পলাই যোৱা বৰ্ণয়ো আদৰাটোতে দুৰ্য্যোধনৰ লগ পাই তেওঁৰ লগতে উলটি গ'ল ।

বাটত যাওঁতে দুৰ্য্যোধনে কলে “কৰ্ণ, গন্ধৰ্বৰাজ চিত্ৰসেনৰ হাতত মোৰ মৃত্যু হোৱা হলেও ভাল আছিল ।”

কৰ্ণই নানা প্ৰকাৰে বুঢ়নি দিয়াতো দুৰ্য্যোধনৰ মনৰ বেদ গুচাব নোৱাৰিলে । দুৰ্য্যোধনে কলে—“মই হস্তিনাপুৰলৈ আৰু নাযাওঁ । ইয়াতে

অনশন কৰি প্ৰাণত্যাগ কৰিম । দুঃশাগন তুমি যোৱাটৈ, তুমিয়েই বাঘপাট
গ্ৰহণ কৰি ৰাজ্যশাগন কৰাটৈ । শত্ৰুৰ চৰুত আজি নই হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ
হৈ পৰিলোঁ । মোৰ মৃত্যুৱেই শ্ৰেয়ঃ ।”

দুঃশাগনে কবায়োকৰ ভৰিত ধৰি বান্দি বান্দি কলে—“দাদা, এনে
বান্ধ কেতিয়াও নবৰিব ।” দুইভায়েকৰ এনে বথা-বতৰা শুনি বৰ্ণৰ
অশ্রু হ’ল ।

বৰ্ণই ভাঠ দি কলে—“বৌবৰগৰল, এইদৰে দুখ-বেজাৰ বৰা আপোনা-
লোকৰ উচিত হোৱা নাই । সাধাৰণ মানুহৰ দৰে সামান্য এটা ঘটনাতে
ইমান ব্যাকুল হৈ বন্দা-বটা বৰা নিতান্ত অনুচিত । শোব কৰি লাভ কি ?
বুকুত গাহ বান্ধব । তাত ৰাজে আন একোতে লাভ নাই । পাণ্ডৱসৰললৈ
চাওক । তেওঁলোকে ইমান দুখ-কষ্ট ভোগ কৰিও নানা লঘু-লাঞ্ছনা হৈও
এদিনলৈবো লম্বোনে থাকি মৃত্যু বৰণ বৰাৰ কথা ভবা নাই । তেওঁলোকে
একমাত্ৰ শত্ৰুজয়ৰ কথাটোকে ভাবি ভাবি তাৰ বাবে সাতু হৈছে ।”

শকুনিৰে বুজাবলৈ ধৰিলে “ভাগিন, কৰ্ণৰ কথা শুনা । তোমাৰ দুখ
কিহৰ ? পাণ্ডৱসকলৰপৰা কাটি লোৱা ৰাজ্য সূখেৰে ভোগ কৰা উচিত ।
মৰণৰ কথা ভবা কেলেই ? মনৰ সঙ্কল্পবিলাক বিপৰীত মুখী কৰিছা
কেলেই ? শোব বৰা অনুচিত, বৈৰ্য্য ধৰা । এতিয়ালৈকে যিবোৰ ধান
কৰি আহিছা সেইবোৰ যদি আজি বেয়া হৈছে বুলি ভাবা তেন্তে পাণ্ডৱ-
সৰলৰ লগত মিত্ৰতা কৰি তেওঁলোকৰ ৰাজ্য ওভোটাঁই দি মনৰ সূখেৰে
থকাহে ভাল ।”

শকুনিৰ কথা শুনি দুৰ্য্যোধনৰ মনত আকৌ পূৰ্বৰ দুৰ্দ্বন্ধবিলাক
মনত পৰিল । পোৱা ৰাজ্য ধুৰাই দিয়া অশস্ত্ৰ, এই বাবণে অলপ
আগতে যিবোৰ কথা কৈছিল সেইবোৰ সপোন যেন লাগিল । ততালিকে
তৰ্জ্জন-গৰ্জ্জন কৰি বৈ উঠিল—“নই পাণ্ডৱক অস কৰিনেই ।”

বৰ্ণই কলে—“এয়েহে ৰাজোচিত কথা । বৰ ভাল কথা । মৃত্যু
বৰণ বৰাৰ আৱশ্যক কি ? জীয়াই থকা দিন কেইটাত্তেহে কান বৰি
স্বনান অৰ্জ্জন কৰিব পাৰি ?” এইবুলি বৈ কৰ্ণই দুৰ্য্যোধনক সাৱটি
ধৰিলে ।

তাৰ পিচত সকলোটি ঘৰাঘৰি উভতি গ’ল । বিদায়ৰ সময়ত কৰ্ণই
দুৰ্য্যোধনক কলে—“গধা, নই শপত ৰাই কৈছোঁ আপোনাৰ আগত যি
প্ৰতিজ্ঞা বন্ধ হৈ আছে সেই অনুযায়ী তেৰ বজ্জৰ অস্তত নই অৰ্জ্জুনক বধ
কৰিনেই ।” এই বুলি কৰ্ণই তৰোৱাল ছুই আকৌ শপত ৰালে ।

শ্রীকৃষ্ণৰ ক্ষুধা

পাণ্ডৱকনকৰ বনবাসৰ কালছোৱাৰ ভিতৰতে দুৰ্য্যোধনে মহা পৰ্যো-
ভবেৰে এক মহাযজ্ঞৰ আয়োজন কৰিলে। পোণতে তেওঁ ৰাজসুয় যজ্ঞকে
পাতিৰ বুলি ভাবিছিল কিন্তু ব্ৰাহ্মণসকলে কলে, “বৃত্ৰাষ্ট্ৰ আৰু যুধিষ্ঠিৰৰ
চীৰিত কালছোৱাৰ ভিতৰত আপোনাৰ ৰাজসুয় যজ্ঞ পাতিবলৈ অধিকাৰ
নাই। বিকু-যজ্ঞ নামে আৰু এক ডাঙৰ যজ্ঞৰ কথা শাস্ত্ৰত উল্লেখ আছে।
ৰাজসুয় যজ্ঞৰ সলনি আপুনি তাৰেই আয়োজন কৰক।”

সেই উপদেশমতে দুৰ্য্যোধনে বিকু-যজ্ঞ সম্পন্ন কৰিলে। যজ্ঞৰ অন্তত
নশৰীয়া প্ৰভাসকলে আনচ কৰিবলৈ ধৰিলে—ইনো কি যজ্ঞ? যুধিষ্ঠিৰে
যি ৰাজসুয় যজ্ঞ পাতিছিল ই তাৰ কুৰি ভাগৰ এভাগো নহয়।” কিন্তু
দুৰ্য্যোধনৰ পক্ষৰ মানুহবিলাকে দুৰ্য্যোধনৰ গুণ বৰ্ণানি যজ্ঞৰ মহিমা দুই মুখে
বৰ্ণাবলৈ ধৰিলে আৰু এই যজ্ঞ বৰ্ণাতি, নামাতা আৰু ভৰতে পতা
যজ্ঞতকৈ কোনো গুণে কম হোৱা নাই।” এই গুণ গান কাণত পৰাত
দুৰ্য্যোধনে বৰ আনন্দ পালে।

ৰাজসদনত থকা ধোঁচানোদকাৰী কৰ্মচাৰীসকলে দুই মুখে দুৰ্য্যোধনৰ
গুণ বৰ্ণানি কবলৈ ধৰিলে। সেই সময়তে কৰ্ণ আহি দুৰ্য্যোধনক কলেহি—
“অচিৰেই পাণ্ডৱবিলাকক বুদ্ধত পৰাহিত কৰিম। তেতিয়ালৈকে নাথোন
ৰাজসুয়-যজ্ঞ বন্ধ থাকিব। মই হলে অৰ্জুনক বধ কৰিম। যেতিয়ালৈকে
তেওঁক বধিব নোৱাৰোঁ। তেতিয়ালৈকে মই মাংস নাখাওঁ। মদো স্পৰ্শ
নকৰোঁ। আৰু কোনো ভিক্ষাৰীক বিনুখ নকৰোঁ।” সভাৰ মাজতে
কৰ্ণই এইবুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে।

এই কথা শুনামাত্ৰে সভাত থকা কোঁৱৰসকলৰ আনন্দৰ গীমা নাইকিয়া
হ’ল। কৰ্ণৰ প্ৰতিজ্ঞা শুনি সকলোৱে ভাবি ললে যে “পাণ্ডৱকনকৰ কাল
চলু চাপিল।”

চোৰাংচোৱাবনুখে কৰ্ণৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা পাণ্ডৱসকলে জানিবলৈ পালে।
বৰ্ণপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰ চিন্তিত হ’ল। বহুদিন তেওঁ সেই চিন্তাতে দিন কটাবলৈ
ধৰিলে। ভাবিলে “কৰ্ণ হ’ল কৰচ কুণ্ডলধাৰী আৰু বৰ পৰাক্ৰমী বীৰ।
তাতে আনাৰ দিনো বেয়া।”

এদিন পুৱঁতী নিশা যুধিষ্ঠিৰে এটা সপোন দেখিলে। সাধাৰণতে
মানুহে চোপনিৰ আগভাগতে বা শেষভাগত সপোন দেখে। যুধিষ্ঠিৰে সেই

সপোনত দেখা পালে দ্বৈত বনত থকা বনবীয়া জন্তুবোৰ আহি যেন তেওঁৰ আগত কান্দিবাৰ্টি কৈছে—মৃগয়া কৰি বৰি আপোনালোকে আনাৰ গঁচ মাৰিব খুজিছে। এইদৰে গঁচ মাৰি শেষ বৰাটো আপোনালোকৰ পৰে উচিত হোৱা নাই। দক্ষা বৰি আপোনালোকে এই ঠাই এৰি আন ঠাইলৈ গুচি গলেই আনি নিশ্চিত মনে থাকিব পাবোহঁক। আপোনালোকে কৃপা বৰিলে আনাৰ বংশ আকৌ বৃদ্ধি হ'ব। ইমানতে দয়াৰ চকুৰে চায় যেন। আপোনালোকৰ মঙ্গল হ'ব।” সপোন দেখি বুদ্ধিষ্টিৰে মনত বৰ আঘাত পালে। ভায়েকহঁতক চপাই লৈ সপোনৰ কাহিনীটো কোৱাত সকলোটিয়ে সেই বন পৰিত্যাগ কৰি আন ঠাইলৈ আঁতৰি গল।

(বনৰ পশু-পক্ষী সম্পূৰ্ণৰূপে বিনাশ কৰা যে অনুচিত এই কথা আনাৰ উপৰি পুৰুষমৰলে ভালকৈ উপলব্ধি কৰিছিল।)

এদিন দুৰ্ব্বাশা নুনিৰে দহ হাজাৰ শিষ্য সন্মুখিত দুৰ্য্যোধনৰ ওচৰলৈ গ'ল। অভ্যৰ্ণনাত বেনেৰাকৈ জুটী হলে ঋষিৰ শাপত পৰিব লাগিব এই ভয়ত মাৰধানে ভক্তিযুক্ত হৈ দুৰ্য্যোধনে নিজে ঋষিৰ আলপৈচান ধৰি অতিথি সৎকাৰ কৰিলে। সেই আলপৈচানত সন্তোষ পাই ঋষিয়ে দুৰ্য্যোধনক বৰ দিবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰি কলে, “বাছা তোমাক কি বৰ লাগে লোৱা।”

উগ্ৰনুষ্টি দুৰ্ব্বাসা নুনি তেওঁৰ সেৱাত তুষ্ট হৈছে বুলি ভাবি দুৰ্য্যোধনে পুণৰ্জন্ম পোৱাদি পালে। দুৰ্য্যোধনৰ আগমৰ সীমা নাই। আত্মীয়সকলৰ লগত আলোচনা কৰি পাপী দুৰ্য্যোধনে দুৰ্ব্বাসাৰ কাষ চাপি কলেগৈ—প্ৰভু, আপুনি শিষ্য সন্মুখিত মোৰ যেনেকৈ অতিথি হৈছেহি সেইদৰেই যেন আপুনি সকলোকে লৈ বনবাস খাটি ধৰা ভাই পাণ্ডৱসকলৰো অতিথি হয়গৈ। মহানহিনান্বিত কুল প্ৰেষ্ঠ যুধিষ্ঠিৰৰ অতিথি হৈ তেওঁলোকক কৃত্যৰ্ৰ কৰকগৈ। এইদৰে কৈয়েই তেখেতে এনে এটা সময়ত গণিষ্যে নুনিক যাবলৈ কলে। যেতিয়া পঞ্চপাণ্ডৱৰ খোৱা শেষ হয় আৰু বোচো অতিথি গলে যাবলৈ দিবৰ উপায় নাথাকে।

মানুহক পৰীক্ষা কৰি চোৱাই দুৰ্ব্বাসা নুনিৰ এটা কানৰ দৰেই দুৰ্য্যোধনৰ কথাত তেওঁ সন্মত হল আৰু কলে, ভাল কথা, নই সেইটোৰে কৰিম।

এইদৰে বৰ ধোৱা কানটোত দুৰ্য্যোধনৰ এটা অভিসন্ধি লুকাই আছিল। ভালকৈ আলপৈচান ধৰি দিন দুপৰীয়া ভোজনৰ পিচত অতিথি সৎকাৰ কৰিবলৈ বহু-বেহাৰিৰ যোগাৰ দিব নোৱাৰিলে দুৰ্ব্বাসাৰ দৰে অতিথিয়ে

খঃ উঠি পাণ্ডৱসকলক অভিশাপ দিব—এখে দুৰ্য্যোধনৰ পেটৰ ভাৰ । ঋষিক সন্তুষ্ট কৰি দুৰ্য্যোধনে নিতৰ মন্ত্ৰনৰ অৰ্থে বৰ নুগুজি শত্ৰুৰ অহিতৰ অৰ্থে প্ৰকাৰান্তৰে বৰ ঋজি ললে । এইটো দেখে দেখে কৰে হীন মানুহৰ প্ৰবৃত্তি ।

দুৰ্য্যোধনৰ প্ৰাৰ্থনা অনুযায়ী দুৰ্ৰ্ভাগা মূনি গৈ পাণ্ডৱসকলে দুপৰীয়া খাই-বৈ উঠি নিশ্ৰাম কৰা সময়তে তেওঁলোকৰ পত্নী ঘৰৰ পদূলি মুখত শিষ্য সন্মুখতে উপস্থিত হনগৈ । পাণ্ডৱসকলে ঋষিক দেখা পাই ভক্তি ম্পূৰ্ণ হৈ যথাবীতি পান্য-অৰ্ঘ্যাদিৰে ঋষিৰ সেৱা সংকাৰ কৰি বহিবলৈ আগম পাবি দিলে । ঋষিয়ে তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰলৈ চাই কলে “আনাব বৰ ভোক লাগি আহিছে । আনি এতিয়াই গৈ নৈত স্নান কৰি আহিন । তুনি লবানবিবৈৰ ভোজনৰ দিহা কৰা ।” এইবুলি কৈগেই ঋষিয়ে শিষ্যসকলক লৈ নৈৰ ফালে খোজ ললে ।

বনবাসৰ আগভাগতে যুধিষ্ঠিৰৰ তপস্যাৰ ফলত স্বয়ং আদিত্যদেৱ আবিৰ্ভাৱ হৈ পাণ্ডৱসকলক এটি অক্ষয় পাত্ৰ দান কৰি বৈছিল—“এই পাত্ৰটিৰপৰা তোমালোকে এই বাৰ বছৰ কাল সকলো প্ৰকাৰৰ খোৱা বস্তু পাই থাকিব । এই পাত্ৰটি হাতত লৈ দ্ৰোপদীয়ে বিনান মানুহক অনুদান কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰে সেই সকলোখিনি ইয়াৰপৰা পাই থাকিব । কিন্তু সকলোৰে শেষত দ্ৰোপদীৰ ভোজনৰ অন্তত ইয়াৰ সেই গুণ সেই দিনৰ কাৰণে অন্ত পৰিব ।” এয়ে আছিল আদিত্য দেৱৰ বৰ ।

ভগৱান আদিত্য দেৱৰ আশীৰ্বাদ স্বৰূপ সেই পাত্ৰটি পাই পাণ্ডৱসকলে নিতৌ বিকোনা অতিথি সংকাৰ কৰিবলৈ সন্মত হৈছিল । অতিথি সংকাৰৰ পিচত ভায়েক কেইজনৰ খোৱা হলেহে যুধিষ্ঠিৰে খাবলৈ বহে । অৱশেষত দ্ৰোপদীয়ে খাই-বৈ আহৰি হন । কিন্তু সেই দিনা দুৰ্ৰ্ভাগা মূনি আহি নৌ পাওঁতেই দ্ৰোপদীয়ে পাণ্ডৱসকলৰ ভোজন শেষ হোৱাত নিজেও খাই-বই উঠিল । গতিকে সেই দিনৰ নিমিত্তে সেই অক্ষয় পাত্ৰটিৰ দান শক্তি অন্ত হৈছিল ।

মুনীৰ দুৰ্ৰ্ভাগা ঘটৰপৰা শিষ্য সন্মুখতে উভতি আহি পালে তেওঁলোকক কি উপায়ে ভোজন কৰাৰ সেই কথাটো দ্ৰোপদী মহা চিন্তাত পৰিল । নিকপায় হৈ তেওঁ বাহুনি ঘৰত সোমাই ভগৱান শ্রীকৃষ্ণক একান্ত মনে চিন্তা কৰিবলৈ ধৰি হাতছোৱা কৰি কলে—“প্ৰভু এই শৰণাগতৰ বক্ষা কৰা ।” হিৰচিন্তে দ্ৰোপদীয়ে কাতৰকৈ কাকূতি কৰি তেওঁক ধ্যান কৰিবলৈ ধৰিলে ।

দ্রোপদীৰ ঐকান্তিক প্রাৰ্থনাত তুট হৈ সেই মুহূৰ্ত্তেই এই গল্গটৰপৰা পৰিত্ৰাণ কৰিবলৈ ভগবান শ্ৰীকৃষ্ণ স্বয়ং আৱিভান হৈ দ্রোপদীক কলৈহি—
 “দ্রোপদী মোৰ বৰ ভোক লাগিছে, ততালিৰে মোৰ বিয়া অলপ খাবলৈ দিয়া তাৰ পিচতো তোমাৰ কথা শুনিম।”

দ্রোপদীয়ে ব্যাবুল হৈ বলে—“হায়। হায়। প্রভু। ই আকৌ কেনে পৰীক্ষা তোমাৰ? মোৰ খোৱা-বোৱা শেষ হৈ গল। সূৰ্য্য দেৱতাৰ দানত পোৱা অম্বয় পাত্ৰৰ শক্তিও আজিৰ বাৰণে অস্ত হল। তদুপৰি দুৰ্ভাগা মুনিও শিষ্যসমন্বিতে আহি এতিয়া ভোজনৰ বাৰণে উপস্থিত। মই তেতে এতিয়া কৰে। কি? বিবুদ্ধিত পৰিলোঁ। স্নানান্তে দুৰ্ভাগা মুনি সশিষ্যে আহি পাবহিছে লাগে। ইয়াৰ ওপৰত আকৌ তুমিও ভোকে লম্বোনে আহি পানাহি?” বিত্ত ভগবান শ্ৰীকৃষ্ণই খঙৰ ভাও দেখুৱাই কলে—
 “মোৰ যে ভোকত পেট গৈ পিঠি পালেগৈ। কিবা অলপ খাবলৈ দিয়া বেগেতে। এতিয়া এইবোৰ কথা শুনিবৰ সময় নহয়। বেগাই চক্ৰটোকে লৈ আহাটৈ যোৱাটোন। মই তাকে এবাৰ চকু ফুৰাই চাই নওঁ।” দ্রোপদীয়ে নিৰুপায়ত পৰি চক্ৰটোকে ডাঙি আনি শ্ৰীকৃষ্ণৰ আগত দিলেহি। চক্ৰটোৰ কাণতে শাকৰ কণিকা আৰু ভাতৰ কণিকা এটি লাগি থকা দেখা পাই শ্ৰীকৃষ্ণই সেই কণিকাটিকে হাতত লৈ নিজৰ মনতে কবলৈ ধৰিলে, “এই খুদমান অনুকণেই বিশ্বাত্মা শ্ৰীহৰিৰ তুঙ্গত শোটেই বুঢ়াওধনৰে ভোক গুচাই দিবক।” তাৰ পিচত শ্ৰীকৃষ্ণই সেই শাবানু কণিকাটি ভোজন কৰিলে।

ইকালে দ্রোপদী লাজ আৰু চিন্তাত বিনোদ হৈ ব'ল। কাতৰ হৈ মনতে ববলৈ ধৰিলে “মই আজি চক্ৰটো ভালৰে বুৰলৈ নহ'ল হবলা। সেই কাৰণেই এই কণিকাটো কেনেবাকৈ বৈ গ'ল। মোৰ এৰা পাত্ৰৰ বস্ত্ৰহে আজি শ্ৰীকৃষ্ণৰ ভোগত লাগিল?” এই হেঁচাতে শ্ৰীকৃষ্ণই বাহনি যবৰ বাহিবলৈ গৈ ভীমসেনক মাতি ক'লে “ভীমসেন, তুমি ততালিৰে নৈৰ ঘাটলৈ গৈ ভোকাতুৰ হৈ পকা ঝগিসবলক খাবলৈ মাতি আনাটৈ যোৱা।”

ভীমসেনে লহালবিকৈ গৈ দুৰ্ভাগা মুনিৰ কাষ পালেগৈ। সেই সময়ত দুৰ্ভাগা ঋষি আৰু তেওঁৰ শিষ্যসকলে ভিঙিৰ গুবিলৈকে ভোজন কৰি উগাৰি পকাৰ পৰে উগাৰি পকা দেখা পালে। আৰু শিষ্যসকলে লাজত তনম্ব কৰি পকা দুৰ্ভাগা ঋষিক কোৱা শুনিলে “গুৰুদেৱ, আপুনি বৰ্ধ-পুত্ৰৰ ভোজনৰ যোগাৰ কৰিবলৈ কৈ আহিল হয়, ইফালে এতিয়া দেখোন

আনাৰ পেটত ভোকৰ নাম-শোকেই নাই ? ভোজনত তৃপ্তিবোধ আনাৰ এনেয়ে যেন হৈ আছে । পিচ মুহূৰ্ত্ততে ভীমক দেখা পাই দুৰ্ভাগা নুনিয়ে মাত দিলে “আনাৰ ভোজন হৈ গৈছে । যুধিষ্ঠিৰক কৰাটো আনাৰ শেষ যো সন্মান কৰে ।” এই নুনি কৈয়েই দুৰ্ভাগা নুনি গণিঘো তাৰপৰা উঠি আনফালে গুচি গ’ল ।

শোটেই বিশ্বাস্যও শ্রীতগৰানৰ অস্তবতে আছে । ভগৱান শ্রীকৃষ্ণই কণিকা মাত্ৰ শ্যাক্যনু ভোজন কৰি তৃপ্ত হোৱাত সেই সময়ৰ নিমিত্তে ব্ৰহ্মাও ব সকলো প্ৰাণীৰে পোৱাৰ তৃপ্তি অনুভূত হৈছিল । দুৰ্ভাগা নুনিও ইয়াৰ তিতবতে পৰিছিল ।

কালিকা লগা সৰোবৰ

নানান দুৰ্খ-দুঃখিতৰ মাজেদিয়েই পাণ্ডৱসকলৰ বনবাস -টি থকা বাব বহুৰ কা পাৰ হওঁ হওঁ হ’লগৈ ।

ইয়াৰ তিতবতে এদিন এজন বাৰাগী নিচনা ব্ৰাহ্মণৰ অৰণি কাঠত (জুই জলা টিঙিৰি) এটা পহ আহি গা যহা টেতে তাৰ জটীয়া শিঙত সেই কাঠডাল সোনাই লাগি ধৰিলে ।

[আশৰ কালত জুই কাঠৰ (জুই শলাইৰ) ব্যৱহাৰ নাছিল । সেই কাৰণে জুই উলিয়াবৰ নিমিত্তে আশ্ৰমবাসীগকলে “অৰণি কাঠ ব্যৱহাৰ কৰিছিল । অৰণি হ’ল দুডোৰ কাঠৰ টুকুৰা । সেই কাঠ দুডোৰৰ যহা মাৰি দিলেই জুই ওলা ।]

শিঙত সেই অৰণি কাঠৰ টুকুৰাটো লাগি ধৰাত চকু খাই পহটো তৰানবা ছিঙি লব মাৰিলে । ব্ৰাহ্মণজনে সেইটো দেখা পাই হতাশভাৱে কবলৈ ধৰিলে “হা হা পহটোৱে মোৰ অৰণি কাঠ টুকুৰা লৈ গ’ল । এতিয়া নই জুই বৰিন কিহেৰে ?” এইদৰে ব্যাকুলভাৱে গৈ ওচৰতে থকা পাণ্ডৱসকলৰ আগত উপস্থিত হৈ ব্ৰাহ্মণে নিজৰ বিপদৰ কথাটো নিবেদন কৰি সাহায্য প্ৰাৰ্পনা কৰিলে ।

সেই কথা শুনা মাত্ৰে পাণ্ডৱসকলে ততালিকে পহটোৰ পিচ লৈ বেদি গ’ল । বিহু সেই পহটো আছিল মাৰাণী । তালেনান দুৰ পিচে পিচে বেদি যোৱাৰ পিচত হঠাৎ পহটো অদৃশ্য হ’ল । পাণ্ডৱসকল ভাণৰি

পৰি এচোপা অঁহত গজৰ তলত বহিল। পিয়াহত গৰলোৰে অৰ্ধেঠ-কৰ্ধেঠ শুকাই গৈছিল। নকুলে যুৰিষ্ঠিবৰ ফালে চাই ক'লে “দাদা, ব্ৰাহ্মণৰ এই গামান্য উপকাৰ ফেলা আৰু বৰিব গোৱাবিলোহক। এতিয়া বুদ্ধক আনাৰ বল শক্তি কিমান টুটি গৈছে।”

নকুলৰ এনে পৰিতাপৰ বাক্য শুনি ভীৰুগেনে মাত লগালে “যেতিয়া দ্ৰোণদীক পাৰ্শ্বওহঁতে সভাৰ মাজলৈ লম্বু-নাহনা কৰিবলৈ টানি আনিছিল সেই সময়ত আমাৰ পক্ষে সেই পাৰ্শ্বওহঁতৰ হত্যা বৰা উচিত আছিল। সেইটোকে নকৰাৰ ফলত আজি আমাৰ এই অৱস্থা।” ভীৰু এইদৰে কৈ বিষণ্ণ মনেৰে এবাৰ অৰ্জুনৰ ফালে চালে।

অৰ্জুনে ক'লে “ঠিক কথা। মৃতপুত্ৰৰ কৰ্মশ বচন শুনিও মই মনে মনে ধাৰিলোঁ। সেইহে আৰু আমাৰ এই অৱস্থা।”

ভাগৰে যোগৰে সকলোটিৰে মনলৈ অহা দুখ বেজাৰ আৰু মানসিক দুৰ্ব্বলতালৈ লক্ষ্য কৰি যুৰিষ্ঠিব নিমাত হৈ ব'ল। বানত লগাই অন্যমনস্ক কৰিবৰ অভিপ্ৰায় কৰি এইবাৰ তেওঁ ক'লে, মোৰ বৰ পিয়াহ লাগিছে। নকুলৰ ফালে চাই ক'লে “ভাই নকুল, এই গৃহজোপাত উঠি ওচৰে পাছৰে ক'বাত পানী দেখানে চোৰাচোন।”

নকুলে ততালিকে গৃহত উঠি চানিউফালে চকু বুৰাই চাই ক'লে “দাদা, অলপ দূৰৈত পানী থকা যেন অনুমান কৰিছোঁ। তাত পানীত হোৱা ঘাঁহ বন আৰু বগলী আদি চবাই বিচুমান দেখা গৈছে। তাত পানী অৱশ্যে আছে।”

এই কথা শুনি যুৰিষ্ঠিৰে নকুলক আদেশ দিলে “ভাই, তুমি লৰানবিকৈ গৈ তাবপৰা অলপ পানী আনি খাবলৈ দিয়া। পিয়াহত প্ৰাণ যায় যেন লাগিছে, মোৰ।”

নকুলে লৰানবিকৈ সেই বিনৰ ফালে খোজ দিলে। ওচৰ পাই দেখে তেওঁৰ অনুমান ঠিক। বৰ আগল পালে। পোণতে নিজে পানী অলপ খাই পিয়াহ ওচাই লৈ আনৰ কাৰণে পিচত পানী লৈ যান বুলি ভাবি পুখুৰীত নামিল। কিন্তু পানীত হাত দিয়া নাহেই এটা মাত শুনিলে, ক'লে “হে মাত্ৰীপুত্ৰ, এনে মৰগাহ নকৰিবা। এই বিনখন মোৰ। মোৰ প্ৰশ্ন কেইটামানৰ উত্তৰ দিব পাৰিলেহে পানী খাব পাৰিবা।”

নকুল হতবুদ্ধি হ'ল। কিন্তু পিয়াহত ব'ব নোৱাৰি চলু মাৰি পানী এচলু খালে। এইদৰে পানী খাই পাবলৈ উঠি আহোঁতেই জলা-বলা লাগি মাটিত চলি পৰিল আৰু মৰাৰ দৰে হৈ পৰি ব'ল।

ইয়ালে নকুলৰ উলটি অহা পনম হোৱা দেখি যুধিষ্ঠিৰে সহস্ৰেৰক মাতি নকুলৰ ধৰ্ম কৰিবলৈ সেই বিনখনৰ ফালে পঠাই দিলে। তেওঁ শৈ বিনৰ পাব পায়েই দেখা পালে নকুল অচেতন অৱস্থাত মাটিত নৰাৰ দৰে পৰি আছে। ভাবিলে নিশ্চয় নকুলক কোনোবাই হত্যা কৰিলে। কিন্তু এতিয়া কি কৰা যাৰ দ্বিৰ কৰিবলৈ নো-পাওঁতেই পিৰাহত বৰ নোৱাৰি তেওঁ নৰানবিকৈ সেই বিলৰে পানী অনপ ধাবলৈ ধৰাত আকৌ তেওঁ সেই মাত শুনিলে। “হেৰা সহস্ৰে, এইখন গৰোবৰ নোৰ। নোৰ প্ৰশ্নৰ উৰে দিলেহে পানী ধাব পাৰিবা।”

পিৰাহত অৰ্ধে-কৰ্ধে শুকাই থকাত অসহ্য হৈ সহস্ৰেও পানী পালে। পিচত পাবলৈ উঠিহেই নকুলৰ নিচিনাবৈধে অচেতন হৈ মাটিত পৰি ব'ল।

দুই ভায়েককে উলটি অহা পনম হোৱা দেখি যুধিষ্ঠিৰে অৰ্জুনক মাতি ক'লে “অৰ্জুন পানী এটোপা আনিবলৈ শৈ নকুল সহস্ৰে দুয়ো আৰু ঘূৰি নাহিল দেখোন? তেওঁলোকৰ কিবা অধৰ্মৰ ঘটনা হৈছে নেকি বিচাৰ কৰি চোৱাচোন।” সেই কথা শুনি অৰ্জুনে নৰানবিকৈ সেই গৰোবৰৰ ফালে গ'ল। গৰোবৰ পাই দুয়ো ভায়েকক নৰাৰ দৰে হৈ পৰি থকা দেখা পালে। তেওঁ সেই দৃশ্য দেখি দুঃখিত হৈ ভাবিলে কোনোবা গুপ্ত শত্ৰুয়ে এটোলোকক বধ কৰিলে। কিন্তু তেওঁৰো অসহ্য পিৰাহ নগাত পানী ধাবলৈ ধৰোঁতেই আগৰ দৰেই অশ্বীৰি শব্দ উঠিল “মধ্যম পাওৱ অৰ্জুন, এইখন মোৰ গৰোবৰ, নোৰ প্ৰশ্নৰ সন্নিধান নিদিয়াটো পানী ধালেই তোমাবো ভায়েবাইতৰ গতিয়েই গতি হ'ব।”

অৰ্জুনৰ ধং উঠি ক'লে “কোন তুমি? মোৰ সন্মুখলৈ আহি বাধা নিদিয়াহি কিয়? মই এই বেনুৰেই তোমাৰ প্ৰাণ বধ কৰিম।” এই বুলি অৰ্জুনে শব্দভেদী বাণ এপাটি মাৰি পঠিয়ালে। ভেতিয়া সেই অশ্বীৰিয়ে মাত দিলে “অৰ্জুন, তোমাৰ বাণে মোক স্পৰ্শ কৰিব নোৱাৰে। ভালে ভালে প্ৰশ্নৰ সন্নিধান দি তোমাৰ পিৰাহ মাৰা। নহলে তুমিও প্ৰাণ এবিৰ লাগিব।”

শব্দভেদী বাণ অথলে যোৱা দেখি অৰ্জুনে মোৰ যুদ্ধ দিবলৈ গাছ হ'ল। কিন্তু যুদ্ধ নো কৰোঁতেই পিৰাহ নিৰাৰণ কৰি নবৰ মন্থেৰে গৰোবৰত নানি চনুৱে চনুৱে পানী ধাবলৈ ধৰিলে। পানী ধাই উঠি পাব পোৱা নাজেই তেৱেঁ। অচেতন হৈ মাটিত বাগৰি নৰাৰ দৰে পৰি থাকিল।

যুধিষ্ঠিৰে ভীমক মাতি আনি ক'লে “বাছা ভীমসেন, শত্ৰু সংহাৰক অৰ্জুনো দেখোন উলটি নাহিল ? তুমি সেই সৰোবৰৰ ফালে সিহঁতক বিচাৰি যোৱাচোন । ভাৱেবাহঁতৰ খবৰো কৰাটো, পানী এটোপাও আনাটো । আমাৰ সন্মুখটো নব বেগা হৈ অহা যেন অনুমান হৈছে । তোমাৰ নঙ্গল হওক বাছা । মোৰ পিয়াহত প্ৰাণ যায় যায় লাগিছে ।”

ভীমসেনে তৰা-নৰা ছিঙি সৰোবৰৰ ফালে ধোৱা ললে । গৈ দেখেগৈ পুখুৰীৰ পাৰত তিনি ভাই অচেতন অৱস্থাত পৰি আছে । ভায়েকহঁতৰ এনে দূৰৱস্থা দেখি ভীমে বৰ শোক পালে । মনে মনে ভাবিলে “এইটো যক্ষৰ বান যেন লাগিছে ! সিহঁতৰ যাতিৰে বুচি বধ কৰিছে । কিন্তু সদ্যহতে পানী এটোকা খাই পিয়াহটো পলুৱাই লওঁ ।” এই বুলি পানীত নানিল ।

ভীমেও আগৰ দৰে অশৰীৰীৰ শব্দ শুনিবলৈ পালে, “বাছা ভীমসেন, নৰসাহৰ কান নকৰিবা । এই পানী মোৰ । মোৰ প্ৰশুৰ উত্তৰ দি পানী ধোৱা । মোৰ কথা অমান্য কৰি পানী খালে তোমাবো নৃত্য স্থনিশ্চিত ।”

“নোক বাধা দিবলৈ তুমি কোন ?” বুলি ভীমে পানী কেইচলুনান খাৰেই পাৰত আহি অচেতন হৈ পৰি গ'ল ।

ভীমসেনকো যেতিয়া নহা দেখিলে তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰে মনে মনে ভাবিলে “বৰ আচৰিত কথা । ইমান বেগি হ'ল, এটা ভায়ে উলটি আহিব নাপায় নে ? কাৰণ কি ? আটাইকেইটি বাৰবাব অভিষাপতে পৰিল নেকি ? নতুবা পানীকে বিচাৰি চাবিওফালে যুৰিয়েই ফুৰিছে ? নই নিজেই এবাৰ চাবগৈ লগা হ'ল ।” এই বুলি ভাবি যুধিষ্ঠিৰে শঙ্কিত মনেৰে ভায়েবহঁতক বিচাৰি ওলাল ।

নৰমন্মুখ্যৰ সমাগম নথকা, পহু, বৰা-গাহৰি আদি বনৰীয়া পশু-পক্ষীৰে ভৰি থকা হাবি বন পাৰ হৈ যুধিষ্ঠিৰ সেই বালিবা লগা সৰোবৰৰ পাৰ পালেগৈ । সৰোবৰত গেউছীয়া বাঁহ-বন আৰু পুনি আদিৰে ঢাক খাই থকা দেখিলে । পাৰত দেখে চাৰিউটি ভায়েৰ মাটিত অচেতন অৱস্থাত নৰাৰ দৰে পৰি আছে । এই দৃশ্য দেখি যুধিষ্ঠিৰ চকু খাই উঠিল আৰু শোকৰ খুন্দা নাৰি ধৰিলে । শোকৰ আবেগ সহিব নোৱাৰি চকুৱেদি পানী বৰলৈ ধৰিলে ।

সেই অৱস্থাতে গৈ অৰ্জুন আৰু ভীমৰ গাত হাত বুলাই তেওঁ বিলাপ কৰি কবলৈ ধৰিলে “ভীম, তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা কটলৈ গ'ল ? বনবাসৰ শেষ অৱস্থাতে তুমি প্ৰাণ হেৰুৱালা ? দেৱতাসকলৰ বাক্য অথলৈ গ'ল !”

ভায়েক কেইজনৰ মৃতদেহ কেইটালৈ চাই চাই তেওঁ অস্থিৰ হৈ কবলৈ ধৰিলে “তোমালোকক বধ কৰিবলৈ কোন শত্ৰুৱে ইমান নবগাহ কৰিলে ? উঃ এই প্ৰাণহীন নকুল আৰু সহস্ৰেৰ নিষ্পন্দ শৰীৰ কেইটি দেখি মোৰ প্ৰাণ যায় যায় কৰিছে । এই ভণ্ডত আৰু মোৰ জীয়াই থকাৰ কাম নাই ।” এই বুলি যুধিষ্ঠিৰে নিজকে নিজে বিদ্ধাৰ দিবলৈ ধৰিলে ।

কিছু সময় যোৱাত শোক অলপ পাতলিনত যুধিষ্ঠিৰে গভীৰ চিন্তা কৰি গহীন হৈ কবলৈ ধৰিলে “এইটো নিশ্চয় কোনোবা মায়াবীৰ কাণ্ড ! ভাইহঁতৰ এজনৰ শাটো অকণো আঘাতৰ চিন-মোকাম নাই ! মুখৰ দালে চালে এটলোকক শুই থকা যেনহে দেখি ! কোনো শত্ৰুৰ ভবিৰ ধোত্ৰৰ চিনো দেখা পোৱা নাই ! এইটো দুৰ্য্যোদনৰ কিবা চক্ৰান্তও হ'ব পাৰে । পানীতেই কিবা বিহ নিহলোৱা আছিল বা ?” এই বুলি সেই পানীৰে যুধিষ্ঠিৰে ‘খাই চাওঁ’ বুলি পানীলৈ নানি গ’ল । সেই মুহূৰ্ত্ততেই সেই অশ্বৰীৰীয়ে নাত দিলে “বৰ্দ্ধপুত্ৰ, তোমাৰ ভায়েকাহঁতে মোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ নিদিয়াটোৰ বাধা নামানি পানী খাইছিল । তুমি যেন তেনে নকৰা । মোৰ প্ৰশ্নৰ উচিত সন্নিধান দি পানী খাই তুচ্ছ নিবাৰণ কৰা । এই সৰোবৰ মোৰ ।”

অশ্বৰীৰীৰ কথাবোৰ শুনি যুধিষ্ঠিৰে এইটো কোনোবা যক্ষৰ মায়া বুলি চিৰাং কৰিলে । তেতিয়া তেওঁ সেই শব্দ অহাৰ ফালে মূৰ দাঙি ক’লে, “ভাল কথা, আপোনাৰ প্ৰশ্ন কি কওকচোন বাক ।”

শূন্যবৰ্ণা অশ্বৰীৰীয়ে বহুতো প্ৰশ্ন কোবোৰে কৰিবলৈ ধৰিলে । যুধিষ্ঠিৰেও তলত উল্লেখ কৰা নতেই প্ৰশ্নৰ যথাযথ উত্তৰ দিলে ।

প্ৰশ্ন—কাৰ আদেশত বেলি সন্ধ্যা ওলায় ?

উত্তৰ—ব্ৰহ্মৰ শক্তি ।

প্ৰশ্ন—মানুহক কিহে বিপদত বন্ধা কৰি থাকে ?

উত্তৰ—গাহসেই মানুহক বিপদৰপৰা বন্ধা কৰি আছে ।

প্ৰশ্ন—কোন শাস্ত্ৰ পঢ়িলে মানুহ বিচক্ষণ জ্ঞানী হ'ব পাৰে ?

উত্তৰ—কোনো শাস্ত্ৰ পঢ়ি মানুহ জ্ঞানী হ'ব নোৱাৰে । মহাপুৰুষসকলৰ সত্ৰলাভৰ পৰাহে মানুহ জ্ঞানী হয় ।

যক্ষই আকৌ সুবিলে :—

প্ৰশ্ন—পৃথিৱীতকৈ কোন বস্তুৱে আনাক ষোণ্ডাভাৱে বন্ধা কৰি আছে ?

উঃ—সহনশীলা কল্যাণদায়িনী নাতৃ পৃথিৱীতকৈও অধিক কল্যাণী ।

প্র:—আজ্ঞাতকৈ ওখ কি ?

উ:—পিঠা ।

প্র:—নামুতকৈও বেগবান কোন ?

উ:—নন ।

প্র:—ভুজান কুটাভালতকৈও দহনশীল কোন ?

উ:—শোকাতুৰ হৃদয় ।

প্র:—ধ্বংসৰাৰ নকু কোন ?

উ:—নিদ্যা ।

প্র:—ঘৰত থকা মানুহৰ ভিতৰত নকু কোন ?

উ:—পৃথিৱী ।

প্র:—মৃত্যুৰ পাচত মানুহৰ লগত কি যায় ?

উ:—ধৰ্ম । মৃত্যুৰ পিচত গৈয়ে অকলে আত্মাৰ লগৰীয়া হৈ যায় ।

প্র:—আধাৰৰ ভিতৰত সকলোতকৈ ডাঙৰ আধাৰ কি ?

উ:—পৃথিৱী । কিয়নো, সকলো বস্তু পৃথিৱীতে থাকে ।

প্র:—সুখ কিহত ?

উ:—সজ্ঞ প্ৰবৃত্তিতে বা আচৰণতে সুখ উদ্ভৱ হয় ।

প্র:—মানুহে কি বস্তু ত্যাগ কৰিলে সকলোৰে প্ৰিয়ভাজন হয় ?

উ:—আত্মাভিমান ত্যাগ কৰিলে সকলোৰে প্ৰিয়পাত্ৰ হয় ।

প্র:—কি বস্তুৰ অভাৱ হলে দুখৰ অন্ত পৰে ?

উ:—খং । খং যদি নোহোৱা হয় তেন্তে তেওঁ আৰু দুখত নপৰে ।

প্র:—কি বস্তু নহলে মানুহ ধনী হ'ব পাৰে ?

উ:—আশা বা বাসনা পৰিত্যাগ কৰিলে মানুহে সম্পত্তিশালী হয় ।

প্র:—প্ৰবৃত্ত ব্ৰাহ্মণৰ গুৰি কিহত ? জ্ঞাতিত, সজ্ঞ বৃত্তিত, নে শিক্ষাত ?

উ:—জ্ঞাতিতে বা অকল পাণ্ডিত্যতে ব্ৰাহ্মণৰ নাধাৰে । সজ্ঞ বৃত্তিয়েই

বা চৰিত্ৰই ব্ৰাহ্মণৰ প্ৰবৃত্ত লক্ষণ । তাৰ অভাৱত মানুহ ব্ৰাহ্মণ হ'ব নোৱাৰে শিক্ষা লাভ কৰিও দুৰ্ব্বৃত্ত হ'লে ব্ৰাহ্মণ হ'ব নোৱাৰে । চাৰি বেদ পঢ়িও যদি দুৰ্ব্বৃত্ত হয় তেওঁ পণ্ডিত হৈনে থাকিব ।

প্র:—অগতঃ সকলোতকৈ আচৰিত কথা কি ?

উ:—দিনে দিনে মানুহ নবিব লাগিছে । তাক দেখিও যি মানুহে নিজে মৰাৰ কথাটো পাহৰি চিৰজীৱী হ'বলৈ বাঞ্ছা কৰি থাকে এইটোৱেই সবাতোকৈ আচৰিত কথা ।

এনে ধৰণৰ ভালেমান প্ৰশ্নৰ যথাযথ উত্তৰ বিচক্ষণভাৱে যুগিষ্ঠিবৰ

পৰা পাই অশবীৰী সন্তুষ্ট হ'ল। পিচত সেই অশবীৰীয়ে ক'লে “বম্বা, তোমাৰ প্ৰাণহীন ভায়েবাসকলৰ ভিতৰত কেৱল এজনেইহে প্ৰাণ লাভ কৰিব। তুমি এতিয়া কোনজনৰ প্ৰাণ বিচৰা ?

যুধিষ্ঠিৰে নুহুৰ্ত্তনান ভাবি ক'লে “শ্যাম কলেৱৰ, পন্থলোচন, বিশাল বুকু আৰু দীৰ্ঘবাহু ধৰ্ম্ম ভাই নকুলৰে প্ৰাণ দিয়ক।”

অশবীৰীয়ে তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন হৈ সুবিলে “দহ হাজাৰ হাতীৰ বল ধৰ্ম্ম ভীমসেনক এৰি নকুলৰ প্ৰাণ তিফা কৰাৰ অৰ্থ কি বজা ? ভীমসেনক তুমি সকলোতকৈ বেছি ভাল পোৱা দেখোন ? তদুপৰি সকলোতকৈ বেছি চোকা বুদ্ধিৰ বীৰ অৰ্জুন দেখোন তোমাৰ একমাত্ৰ বন্ধক ? এই দুজনক এৰি নকুলৰ প্ৰাণ তিফা কৰাৰ অৰ্থ কি ?”

যুধিষ্ঠিৰে ক'লে “হে নায়াৰ, কেৱল ধৰ্ম্মইহে মানুহৰ বন্ধক—ভীম বা অৰ্জুন নহয়। ধৰ্ম্মক অৱজ্ঞা কৰিলে মানুহৰ স্বেচ্ছাদেৰি মৰণ মিলিব। মোৰ পিতাৰ দুশৰাকী পৰিবাৰ—কুন্তীদেৱী আৰু মাত্ৰীদেৱী। কুন্তীদেৱীৰ এটি পুত্ৰ নই এতিয়াও জীৱিত। মাত্ৰীদেৱীৰো এটি পুত্ৰ জীৱিত থাকিলে আমি সন্মান হৈ থাকিম। গতিকে নকুলৰেই প্ৰাণ তিফা দিয়ক।”

সেই কথা শুনি অশবীৰীয়ে ক'লে “বাছা ধৰ্ম্মপুত্ৰ, বুজিলো তোমাৰ গাত সচাকৈয়ে পক্ষপাতিৰ দোষ নাই। বাৰু এতিয়া আটাই কেইজন ভায়েবাই প্ৰাণ লাভ কৰক। তোমালো মঙ্গল হওক।”

সাপ্ৰাত ধৰ্ম্মৰাজ যেনে পোনতে পছ কপ ধৰি আৰু পিচত গৈ তেৱেই অশবীৰী ভূত হৈ এই ঘটনা কৰিছিল। পুতেক যুধিষ্ঠিৰক ধাৰ্ম্মিক আৰু বিচক্ষণ পুৰুষ বুলি জানিবলৈ পাই বৰ আনন্দ পালে। তেওঁ তেতিয়া সো-শবীৰে যুধিষ্ঠিৰৰ আগত বিয় দি তেওঁৰ গাত হাত বুলাই মেহাশিষ্য দিলে। লগে লগে ভীমাৰ্জুন আদি কৰি সকলোটি ভায়েকৰ শৰীৰত প্ৰাণ সঞ্চাৰ হ'ল।

তাৰ পিচত ধৰ্ম্মৰাজ যেনে পুতেক যুধিষ্ঠিৰক বৰ দি ক'লে “বাৰ বছৰ বনবাসৰ কাল অস্ত হবলৈ আৰু নাথোন কেইদিনমানহে বাকী আছে। তোনালোকৰ অস্নাতবাসৰ এবছৰ কাল হোৱাও নিৰাপদেই পাৰ হ'ব। তোনাৰ শত্ৰুবিলাকে তোনালোকৰ কোনো সন্ধান নাপায়। তোনালোকৰ সকলো মনোবাঞ্ছা সম্পূৰ্ণৰূপে পূৰণ হ'ব।” এইদৰে বৰ দি তেওঁ অন্তৰ্ধান হ'ল।

বনবাস খটা সকলো দুখ-কষ্ট পাওৱসকলে গহি থাকিল যদিও যিফালে তেওঁলোকৰ নাভো বন হোৱা নাছিল। অৰ্জুনে পিতৃ দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰপৰা

দ্বিত্য-অত্ৰ লাভ কৰি নিৰাপদে উলটি আহিবগৈ। ত্ৰীনগেনেও স্মৃতিহীনা কুলৰ বিনৰ পাবত হনুমানৰ দৰ্শন আৰু পৰশৰ দুয়োটা লাভ কৰি আগত-বৈও বেছি শক্তিমানে হ'ল। কানিকা লগা গৰোবৰত ধৰ্মপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰে পিতৃ ধৰ্মৰাজৰ দৰ্শন, আশীৰ্বাদ আৰু নব লাভ কৰি পৰম পৰিত্ৰ হ'ল; তেওঁৰ কান্তি আগতকৈও দহগুণ বেছি উজ্জ্বল হ'ল।

ধৰ্মৰাজৰ প্ৰশ্নৰ অন্তত বৈশম্পায়ন মুনিয়ে বজা অনন্যৈক্য কৰে "ধৰ্মৰাজৰ নিত্ৰদৰ্শনৰ পুণ্য কাহিনী যি শুনিব, তেওঁৰ মন কেতিয়াও অন্যায় বাটেদি নাযায়। নিত্ৰ বিচ্ছেদ আৰু পৰহৰ্য্য গ্ৰহণ কৰা ইচ্ছা তেওঁৰ মনলৈ আহিব নোৱাৰে। অবৈধ প্ৰণয়ৰ ফালেও তেওঁ মন নেনেলে। যুগলীয়া বানত তেওঁৰ কেতিয়াও প্ৰযুক্তি নহয়।"

মোৰ এই লেখনীৰপৰা ওলোৱা মহাকাব্যৰ ভাঙনি পঢ়িও পাঠকসকলৰ যেন সেই স্মৃতি হওক এয়ে মোৰ ভগৱানৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা।

দাস বৃত্তি

যুধিষ্ঠিৰে বনবাসলৈ লগত অহা ব্ৰাহ্মণসকলক সন্মান কৰি ক'লে "হে শ্ৰেষ্ঠ দ্বিজসকল, মহাৰাজ শ্বতৰাষ্ট্ৰৰ পুত্ৰসকলৰ চক্ৰান্তত মোৰ ধন, মান, ৰাজ্য আদি সৰ্বস্ব হেৰুৱায়ো আপোনালোৰৰ সঙ্গ লাভ কৰি আনি ইমান দিনে এবাৰ প্ৰকাৰ সুখে সন্তোষে কটালো। এতিয়া আমাৰ বনবাস কাল চোৱাৰ ত্ৰয়োদশ বছৰটো চাপি আহিছে। বিধান মতে বৌৱৰসকলৰ অজ্ঞাতে আমাৰ সেই শেষৰ বাৰটা মাহ বটাৰ লাগিব। সম্প্ৰতি এই বাৰটা মাহ আপোনালোৰৰ লগত এৰা-এৰি হৈ থাকিব লাগিব। আকৌ কেতিয়া আপোনালোৰৰ লগত বিনা ভয়ে বা সঙ্কোচে দেখা-দেখি হৈ কথা বতৰা হব পাৰিম সেই কথা এক মাথো ভগৱানেহে জানে। এতিয়া আপোনা-লোকে আমাক আশীৰ্বাদ দিয়ক। ভয় আৰু অৰ্ধলোভৰ বশবৰ্ত্তী হৈ অজ্ঞাতবাসৰ কালছোৱাত বৌৱৰহঁতৰ আগত আমাৰ সন্ধান দিবলৈ বহুতো মানুহে চেষ্টা কৰি ফুৰিব। তেওঁলোৰৰপৰাও আনি আঁৰে আঁৰে ফুৰিবলৈ যত্ন কৰি থাকিব লাগিব।" এই বুলি যুধিষ্ঠিৰে খোকাখুকি মাতেৰে কপি-বলৈ ধৰিলে।

তেতিয়া পুৰোহিত ধোমাই শাসনা দি কবলৈ ধৰিলে "ৰাজা, তুমি

শাস্ত্ৰে পুৰুষ আৰু স্ত্ৰী । তোনাৰ পক্ষে এনেকৈ শোক কৰা বা মানসিক দুৰ্ব্বলতা দেখুৱা অশোভনীয় । ধৈৰ্য্যবৰি বুকত গাহ বাহি ভৱিষ্যতৰ চিন্তা কৰা । তাহানি দেখুৱায় ইহুই দৈত্যবিলাকৰ হাতত বঞ্চিত হৈ ব্ৰাহ্মণ ৰেণুৰে নিষাদ দেশত লুকাই আছিলগৈ । তেওঁ এইদৰে লুকাই থাকি শত্ৰুৰ শক্তি ধ্বংস কৰিবৰ মনেৰে নানা প্ৰকাৰ গোপন চেষ্টা কৰিছিল । তুনিও এতিয়া তেনে পন্থাকে অবলম্বন কৰা উচিত । ভগৱান বাহুদেৱে কাৰ্য্যসিদ্ধিৰ নিমিত্তে অসিদ্ধিৰ গৰ্ভত থিত লৈ বানন ৰূপ ধৰি জগতত অৱতাৰ হৈছিল । তেওঁ ছন কৰি বলিবজ্জাৰ বাহ্য বাঢ়ি লৈ জগতৰ কল্যাণ সাধন কৰিছিল । বৃত্তান্তবক বৰ কৰিবৰ নিমিত্তে ভগৱান নাৰায়ণে ইহুৰ বজ্জৰ ভিতৰত সোনাই লুকাই আছিল । দেৱকাৰ্য্য সিদ্ধিৰ নিমিত্তে অগ্নিদেৱে পানীৰ ভিতৰত লুকাই আছিল । প্ৰতিদিনে সূৰ্য্যদেৱ অস্তাচলত নাৰ গৈ আছে । বাৱণ বৰ নিমিত্তে স্বয়ং ভগৱানে দশবধৰ ঘৰত জন্ম গ্ৰহণ কৰি বহুতো দুঃখ কষ্ট ভোগ কৰিলে । এনেদৰেই তালেননা মহা মহা পুৰুষে গোপনে থাকি নিজৰ নিজৰ কাৰ্য্য সিদ্ধি কৰিছিল—এতিয়া তুনিও সেইদৰে অজ্ঞাতবাগ কৰাৰ পিচত শত্ৰুজয় কৰি জাগ্ৰতলৈ লাত কৰা ।”

ব্ৰাহ্মণসকলৰ সন্মতিক্ৰমে যুৰিষ্ঠিৰে তেওঁলোকক আৰু আন আন নিম্ন কুটুম্বসকলক বেজাৰ মনেৰে বিদায় দিলে । তেওঁলোক ঘৰাঘৰি উলটি গৈ ‘নাছবাতি পাওৱসকলে তেওঁলোকক এৰি থৈ ক’ববালৈ গুচি গ’ল’ বুলি নিজৰ নিজৰ গাঁৱত প্ৰচাৰ কৰিলেগৈ । প্ৰজাসকলেও সেই কথা শুনি বৰ বেজাৰ পালে ।

পাওৱসকলে বনৰ নাছত এডোখৰ গোপা ঠাইত বহি ভৱিষ্যতৰ কৰ্ম্মপন্থা আলোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে । ধৰ্ম্মপুত্ৰই অৰ্জুনক সুধিলে, “ভাই, গোটেই জগতৰ কথা তোনাৰ জ্ঞাত । শেষৰ এই বাৰটো নাহ বাক ক’ত কেনেকৈ কটোৱা সম্ভৱ হ’ব কোৱাচোৱা ?”

অৰ্জুনে উত্তৰত ক’লে “দাদা, স্বৰ্গ ধৰ্ম্মবান্ধবৰা আপুনি বৰ আৰু আশীৰ্ব্বাদ লাভ কৰিছেই । তথাপি আমি এই বাৰটো নাহ অতি দীৰ্ঘ ভাৱে অস্ৰুতে কটাব লাগিব । সকলোটি একে ঠাইতে থকা যুক্তি সম্ভৱ হ’ব । মনে ভাব পোৱা ঠাই তালেননা আছে । পাৰ্শ্বান, নম্বা, শাৰ্ব্বাৰ্হা, বৈদেহ, বাহ্লিক, দ্ৰপাৰ্ণ, শূৰসেনৰ ৰাজ্য, কলিঙ্গ, মগধ আদি দেশবিলাকেই আনাৰ অসাত বাসৰ উপযুক্ত ঠাই । এইবিলাকৰ ভিতৰত

আপোনাৰ মি ভোখৰ ঠাইকে মনে ধৰে তানৈবে যাওহঁক । মোৰ নগেবে বিৰাট বজাৰ নংগা দেশতে বাস কৰা সৰাজোতৈ ভান হ'ব । সেই দেশ অতি ননোৱন আৰু ঐশ্বৰ্য্যৰে ভৰপূৰ । আপোনাৰ ইচ্ছা কি প্ৰবণ কৰক । আপুনি চিন্তা বা বেজাৰ বৰি নাখাকিব ।”

যুধিষ্ঠিৰে ক'লে “নংগা দেশৰ বজা বিৰাট অৱশ্যে বন শক্তিশালী আৰু বয়োবৃদ্ধ । দুৰ্য্যোধনৰ কথা তেওঁ নানানে । বিৰাট বজাৰ ৰাজ্যতে অজ্ঞাত বাস কৰাটোৱেই আনাৰ শ্ৰেয়ঃ । সেয়ে মোৰ ইচ্ছা ।”

তেতিয়া অৰ্জ্জুনে ক'লে “দাদা আপোনাৰ ইচ্ছানতেই বাস হ'ব । পিচে বিৰাট বজাৰ যবত আপুনি কোনটো কাৰ্য্যভাৰ গ্ৰহণ কৰি থাকিবনৈ ভান পাব ?”

এই প্ৰশ্ন কৰাৰ সময়ত অৰ্জ্জুনৰ শোকে খুন্দানি ধৰিছিল । তেওঁ ভাবিলে—এই নিকপট ধৰ্ম পুত্ৰই ছল-চাতুৰী একোৰে তু নাপায় । ৰাজ-সুৰ যজ্ঞ পাতি ৰাজ চত্ৰবৰ্তী হোৱা যুধিষ্ঠিৰে আজি এজন বজাৰ কৰ্মচাৰী হৈ থাকিব লাগিব ।”

যুধিষ্ঠিৰে উত্তৰ দিলে “নই বিৰাট বজাৰ ৰাজসভাত থাকি কি কামৰ ভাব লমণৈ তাকে ভাবিছোঁ । বাক, নই বিৰাট বজাৰ লগত পাশাখেল খেলি মোৰ বিচক্ষণতাবে তেওঁক সন্তোষ লগাই থাকিম ।” সেইসময়ত নই গম্ভ্যাসীৰ ভেণচন কৰি বন্ধ নামলৈ তেচ, পাশাখেল বৰিন, জ্যোতিষ, শকুন শাস্ত্ৰ, বেদ-বেদান্ত, নীতিশাস্ত্ৰ, ৰাজনীতি আদি বিষয়ত পাণ্ডিত্য দেখুৱাই বজাক সন্তোষ লগান । লগে লগে সভাৰ কানো চলান । সভাত প্ৰচাৰ কৰিন যে নই বহুদিন ধৰি যুধিষ্ঠিৰৰ বন্ধু হিছাপে তেওঁৰ লগত বাস কৰি এইবোৰ ধৰ্ম শাস্ত্ৰ শিক্ষা কৰিছিলোঁ । এনে চলনা কৰি অতি সাবধানে বাল বটান । মোৰ নিমিত্তে তোমালোকে চিন্তা নকৰিবা । বাক ভীম, তুমি নো বিৰাট বজাৰ কোনটো কাৰ্য্যভাৰ গ্ৰহণ কৰিবা ? তুমি ভালেমান যক্ষ ৰাক্ষস জয় কৰিছা । ব্ৰাহ্মণৰ বল্যাণৰ কাৰণে তুমি বকাস্বৰক বধ কৰি একচক্ৰা নগৰ বন্ধা কৰিলা । হিড়িম্বৰ বধ কৰিলা । জটাস্বৰক বধ কৰি আনাক বন্ধা কৰিলা । তুমি ক্ৰোধ আৰু শক্তি দুই টাৰে অতিনাদ্ৰায় লাভ কৰিছা । তুমি যথার্থ বীৰ । তুমি বিৰাট বজাৰ যবত কি বাস কৰি গোপনে থাকিব পাৰিবা বুলি ভাবিছা ?” এইকথা সোধোতে যুধিষ্ঠিৰ চকু চুলচুলীয়া পৰিল ।

ভীমসেনে টপৰাই নাত দিলে । “বজা, নই হ'লে বিৰাটবজাৰ যবত ৰাহ্মনি সোনাই ৰাহ্মনি যবতে গোপনে থাকিব বুলি ভাবিছোঁ । বজা-

বান কামত যে মই নিপুণ সেই কথা আপোনার বিদিত । বিবাত বজাই নোমেধা মুণ্ডনা চৰ্চা, চুয়া, লেহা, পেগ নানান বচিন্দৰ খাদ্য প্রস্তুত কৰি তেওঁৰ তৃপ্তি লগাই থাকিম । হাবিবপৰা কাঠ-বাঁহ গোটাই আনি তেওঁৰ কাঙ্কনি-ঘৰ ভৰাই পেলোম । যি সকল বীৰ বাহু মজালৈ আছে তেওঁলোকৰ লগত মান্-মুঁজ বৰি তেওঁলোকৰ পৰাস্ত বৰি দেখুৱাই থাকিম ।” এই কথা শুনি যুধিষ্ঠিৰ চিন্তাত পৰিল । ভাবিলে ‘মান্-মুঁজ কৰিবলৈ হলে দেখোন ভীমবৰাই আনান অস্ত্রাত বাস প্রকাশ হৈ যাব । লগে লগে বিপদেও বেৰি ধৰিবহি ।’ যুধিষ্ঠিৰৰ চিন্তাৰ ভাব লক্ষ্য কৰি ভীমসেনে আগুগ দি ক’লে “ভয় নাথাব দাদা । মই কাকো বধিবলৈ নাযাওঁ । মান্-মুঁজ বৰি বিপক্ষক কেবল যন্ত্ৰণাহে দিম । তাত বাজেও বনৰীয়া চন্দ্ৰবিলাক ধৰি আনি বশ কৰি বজাক সন্তোষ লগাই থাকিম । সেই কাল হোৱাত মই ‘বল্লভ’ নাম লৈ থাকিম ।”

তাৰ পিচত যুধিষ্ঠিৰে অৰ্জুনৰ ফালে চাই ক’লে “ভাই অৰ্জুন, তুমি বিবাতৰ ঘৰত বি বান লৈ বটান বুলি ভাবিছা ? বাছা, তোমাৰ বীৰত্বৰ কথা ক’তো গোপন হৈ থকা নাই । তাতনো বাৰ তুমি তোমাৰ শৌৰ্য্য-বীৰ্য্য কেনেবৈ লুকাই ৰাখিবা ?” যুধিষ্ঠিৰে এইদৰে অৰ্জুনক প্রশ্ন কৰি একুৰি শ্লোকেৰে তেওঁৰ শৌৰ্য্য-বীৰ্য্যৰ কথা বখানি প্রকাশ কৰিলে । অৰ্জুনৰ দ’ৰে কীৰ্ত্তিনন্ত পুৰুষ এই জগতত নিৰল ।

অৰ্জুনে উত্তৰ দিলে “দাদা, ধনু-শৰ ধারণ কৰি আৰু তাৰ ব্যৱহাৰ কৰি কৰি নোৰ হাতে কান্ধে সকলোতে দাগ বহি গৈছে । আশ্ব গোপন কৰিবলৈ হ’লে মই নপুংগবৰ ভেশচন কৰি তিকতা মানুহৰ সাজ-পাৰ পিন্ধি বিবাত বজাৰ অন্তেষ পুৰত থাকিম । আগেয়ে উৰ্বশীৰ ওচৰত মই নপুংগক হোৱাৰ অভিপ্ৰায়ে পাই থৈছোঁ । পিতা ইন্দ্ৰদেৱতাৰ অনু-গ্রহত সেই শাপৰ নাথোন এবছৰ ভোগ কাল নিকপিত হ’ল, তাকো মোৰ ইচ্ছা মতে যেতিয়াই লও লব পাৰো । এতিয়া এই সময়ত সেই শাপ আৰু বৰ দুইটাৰে বাৰ্য্যত পৰিণত কৰাৰ এয়ে উত্তম সুযোগ । শশ্বৰ খাৰ পিন্ধি, ধোপাবান্ধি, তিকতাৰ ভেশত অন্তেষ পুৰত বাস কৰিম আৰু তিকতাসকলক নাচগান ইত্যাদি শিক্ষা দিম । ‘এনে কামত নোৰ যথেষ্ট হাত আছে’—এই-দৰে প্রচাৰ কৰি কম যে মই এই কাম যুধিষ্ঠিৰৰ প্রসাদত থাকি দ্রৌপদীক শিক্ষা দিছিলোঁ । এইদৰে বৈ মই বজাৰ অন্তেষপুৰত থাকিম । এই বুলি কৈয়েই তেওঁ দ্রৌপদীৰ ফালে চাই এটা মিচিকীয়া হাঁহি মাৰিলে ।

যুধিষ্ঠিৰে বিত্ত বেজানত চকুপানী টুকি টুকি ক'লে “কীৰ্ত্তি আৰু নামদেৱ গদুশ, বীৰকুল চুড়ানধি, নেকপৰ্জ্বতৰ দৰে উজ্জ্বল এই অমৰ্জুন আত্মি নপুংগদৰ ভাও তুৰি বিনাট বজান অশেষপুৰুষ চাকৰি বিচাৰি মাৰ লগা হ'ল ? হাঁগ ! হাঁয় ! নোৰ কপালত ইয়াকো চাবলগা আছিল ? কি দুৰ্ভাগ্য আমাৰ !”

ভাবপিচত নকুললৈ চাই যুধিষ্ঠিৰে ক'ৰে “বাজা, নকুল, তোমাৰ এই ননোনোহা শ্যানবৰণীয়া শৰীৰটো এবনাত্ৰ অৰ্ধভোগবহে উপযোগী। বৰ্ত্তমান আমাৰ এই সঙ্কটৰ সময়ত তুমিনো কোনটো কাম বাঢ়িলব খুছিছা ?” এই প্ৰশ্নৰ সময়ত মাত্ৰী দেৱীলৈ মনত পৰি যুধিষ্ঠিৰ বৰ কাতৰ হৈ পৰিছিল। নকুলে ক'লে “মই বিৰাটবজাৰ ঘোঁৰা শানত থাকি ঘোঁৰা বৰীয়াৰ বান চলাই। ঘোঁৰাত উঠা আৰু গিহঁতক বখামেলা কান মই বৰ ভাল পোও। ঘোঁৰাৰ বোগ ব্যাধিৰ চিৰিৎগাতো নোৰ হাত-বশ আছে। ঘোঁৰা শিনান হ'লে তাক দনাবলৈ নোৰ সবহ সময় নালাগে। বধত ঘোঁৰা ছুঁট দিয়াত মই পাকৈত। পাণ্ডৱগবলৰ ঘোঁৰা বৰীয়া আছিলোঁ বুলি চিনাকি দি মই বিৰাট বজাব ঘোঁৰাবৰীয়া কান লনগৈ।”

সকলোৰে শেষত যুধিষ্ঠিৰে সহদেৱক স্মিলিলে “সহদেৱ, তুমি স্বয়ং দেৱগুৰু বৃহস্পতি গদুশ বুদ্ধিমান আৰু অসুৰ গুৰু গুজচাৰ্য্যৰ দ'ৰে নীতি-শাস্ত্ৰ বিদ্। মন্ত্ৰণা-দানত তুমি অদ্বিতীয়। তোমাৰ মনৰ বাহ্য বেনে কোৱাছোন বাছা ?”

সহদেৱে ক'লে “নকুল যেতিয়া ঘোঁৰাবৰীয়া হ'ল, মই গবৰীয়া হৈ থাকিম বুলি স্থিৰ কৰিছোঁ। বিৰাট বজাৰ গৰুগাইবিলাক বনৰীয়া জন্তুৰ হাতবপৰা বক্ষা কৰি ফুৰিম। গৰু-গাইবিলাকৰ চিকুনে বাধি, পো-পোৱালি বুদ্ধি হৈ যাতে সংখ্যাত সবহ হয় আৰু গাধীৰ পানীও বাঢ়ি যায় তাৰ উপায় বৰিম। গৰুগাইৰ লক্ষণ গধৰুও নোৰ যথেষ্ট জ্ঞান আছে।”

পিছত দ্ৰোপদীৰ পালপৰাত তেওঁনো বিৰাট বজাৰ ঘৰত কি কান কৰি থাকিবগৈ সেই প্ৰশ্ন যুধিষ্ঠিৰে চেপ্টা কৰিও স্মৰিবলৈ তেওঁৰ মত্ৰ নগল। শোৰে ঋদ্দামাৰি ধৰিলে। প্ৰাগতকৈও ধ্ৰিষ, মাতৃৰ দ'ৰে পুছনীয়া, কোমলমতি বাজকুঁৱনী দ্ৰোপদীৰ হতুৱাইনো কি লাচনি-পাচনি বাস কৰাব ? ভাবোঁতে ভাবোঁতে যুধিষ্ঠিৰ হতবুদ্ধি হ'ল।

যুধিষ্ঠিৰ ভাৱশক্তি লক্ষ্য কৰি দ্ৰোপদীয়ে নিজে মাত লগালে “বজা,

নোব কাৰণে বোধকৰোঁ। আপুনি বৰ চিন্তাকুন হৈ পৰিছে ? বেছাৰ নকৰিব স্থানী। নহি বিৰাটবজাৰ অত্ৰেঘপুৰত বান-বন কৰিয়েই থাকিন বুলি স্থিৰ কৰিছো। বজাৰ বোৱাৰী সকলৰ নগত সখিপাতি তেওঁলোকৰ আনটৈপচান ধৰি দিন কটান। নোব কিন্তু সতীৰ ধৰ্ম আৰু ব্যক্তিৰ বজাই ৰাখি চলিম। সৈবিল্লীৰ এনে অধিকাৰ আছে। পঞ্চপাণ্ডৱ অত্ৰেঘপুৰত থাকি নহি এনে কামত পাত্ৰিত হৈ আহোঁ—এনে কথা প্ৰকাশ কৰিম। নহি বিৰাট ৰাজমহিষীৰপৰা কাৰ্য্যভাৰ গ্ৰহণ কৰি সকলোৰে অজ্ঞাতে থাকিম।

তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰে ভ্ৰোপদীক প্ৰশংসা কৰি ক'লে “কন্যাগী তুমি অৱশ্যে বংশৰ মৰ্য্যদা ৰক্ষা কৰা কথাকে কৈছা।”

এইদৰে পঞ্চপাণ্ডৱে নিছৰ নিছৰ বিষয়-বাৰ স্থিৰ কৰি ল'লে। পুৰোহিত বোমাই তেতিয়া তেওঁলোকক আশীৰ্বাদ দি ৰান্ধাই বুজাই ক'লে “বজাৰ বিষয়াসকল সদায় অতি সাৱধানে থকা উচিত। তেওঁলোকে সন্ময় মাত্ৰ-কথাত সংযত হৈ থাকিব লাগে আৰু শাস্ত্ৰভাৱে বজাৰ সেৱা কৰিব লাগে। ৰান্ধাই স্থখিলেহে মন্ত্ৰণা দিব, নচেৎ মোন হৈ থাকিব। কাম যদি অতি গৰুও হয় তথাপি বজাৰ আঁতৰত গৈটো বিষয়া সকলে কৰাটো অযুগত। ৰজা নবদেহবাৰী, অগ্নিস্বেতা মনুষ। অশ্বিৰ পৰা যেনেকৈ মানুহ অনপ আঁতৰি থাকে তেনেকৈ ৰজাৰ গাঁৱ কাষৰপৰাও আপ আঁতৰি থকা বিষয়াসকলৰ কৰ্ত্তব্য। কিন্তু অৱজ্ঞা বা অশ্ৰদ্ধা কৰি দূৰত থকাও উচিত নহয়। সেৱাসাধাৰ গিনিৱে সদায় প্ৰস্তুত থকাটো গৰ্ভতো ভাৱে ৰিণেয়। বজাৰ অতি বিশ্বাসী আৰু বজাৰ তলত বিশেষ বিৰা অধিকাৰ পালেও সন্ময় মনত ৰাখি লাগিব যে ততানিকে সেই বিশ্বাস বা অধিকাৰ হেৰুৱাব লগাত পৰিব পাবে। এই কথা মনত ৰাখি বিশেষ সাৱধানে থকা একান্ত যুগত। বেৱা বজাৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰি নিশ্চিত হৈ থকা উচিত নহয়। ৰজাৰ চকুত পৰিছো বুলি ভাবি তেওঁৰ বহা আগন্ত তেওঁ উঠা বান-নাহন্ত বহা বা উঠা অযুগত। ৰজাৰ বিষয়াসকল সন্ময় তৎপৰ আৰু সংযত হৈ থকা উচিত। ৰজাৰপৰা সন্মানাভাৱ বা অৱজ্ঞা লাভ কৰা এই দুয়োটাৰে সন্মান চকুৰে চাব লাগে। সন্মান লাভত বং পোৱা আৰু অৱজ্ঞাত বেৱাৰ পোৱা উচিত নহয়।

গোপনীয় কথা প্ৰকাশ কৰা অযুচিত। প্ৰকাশকৰপৰা কোনো

বকনৰ ভাব-ভেটি গ্ৰহণ কৰি নাপায়। গনবাক্ষ বিদ্যাৰ দিবা উন্মুক্তি দেখিলে হিংসা কৰা উচিত নহয়। বজাই কেতিয়াবা অভিত্ত কৰ্মচাৰীৰ পৰা বিদ্যাৰ কাৰ্টি লৈ অনভিত্ত নানুহৰ হাতত সেই বাৰ শোধাই দিয়াৰ প্ৰয়োজন দেখে। তেনে বজাত বিচলিত হোৱা অনুচিত। অন্তেষ পুৰত থকা শ্ৰী কৰ্মচাৰী সকলৰপক্ষেও তেনেকৈ সাবধানে চলা বৰ্তব্য। তেওঁলোকৰ লগত কোনো সম্পৰ্ক ৰাখিব নাপায়।”

এইদৰে বজাৰ বিদ্যাগকনৰ কৰ্তব্য সম্বন্ধে নানান উপদেশ দি ধোনায়ে শেষত আশীৰ্বাদ দি ক’লে “হে পাণ্ডৱসৰল, এবছৰ নাত্ৰ বিৰাট বজাৰ দাগৰূপে তেওঁৰ আলপৈচান ধৰি সংযমী হৈ থাকিব। আকৌ তোনালোকে তোনালোকৰ হেৰোৱা ৰাজ্য যুৰাই লৈ স্মৰ্থে সন্তোষে কাল বটাবলৈ পাবাইক।”

সত্যত্বৰ বক্ষণ

ধৰ্মপুত্ৰই সন্ত্যাসীৰ বেষ ধাৰণ কৰিলে, অৰ্জুনে নপুংসকৰ ভাও আৰু আন আন সকলোটিয়ে আলোচনা অনুযায়ী ভেঁচন কৰি বিৰাট বজাৰ আগত উপস্থিত হনগৈ। ভেঁচন কৰিলেও তেওঁলোকৰ সহজাত আৱৰ্ধনী শক্তি আৰু তেজ বলৈ যাব? তেওঁলোকে নতুন বেষ ধৰা সন্ত্ৰেও তেওঁলোকৰ বৰ্জাৰ দ’ৰে ব্যৱহাৰ বিলাক প্ৰকাশ পাইছিল। পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ এনে ৰাজলক্ষণযুক্ত ভাৱতদি দেবি বিৰাট বজাই তেওঁলোকৰ হতুৱাই ৰান-বন কৰাবলৈ নিজকে অপাবগ যেন ভাবি পোনে পোনেই দাগ হিচাবে গ্ৰহণ কৰিবলৈ ইতস্ততঃ কৰিলে। কিন্তু তেওঁলোক পাণ্ডৱসৰলৰ গৰব হৈ থকা প্ৰকাশ হোৱাৰ পিচত তেওঁলোকক তেওঁলোকৰ অভিত্তি নতে ৰানত নিযুক্ত কৰিলে।

যুধিষ্ঠিৰে বিৰাটবজাৰ ৰাজগভাত বজাৰ সখা হিচাবে ধাৰি পাশা খেল আদিৰে বজাৰ মনোবঞ্জন কৰি থাকিবলৈ ধৰিলে। ভীমসেনে ঘাই ৰান্ধনিৰ বাব লৈ থাকিল। মাল্-যুজাৰসকলৰ লগত মাল্-যুজ কৰি তেওঁলোকক ঘটুৱাই আৰু বনৰীয়া জন্তুবিলাকক ৰশ কৰি বজাৰ মনো-বঞ্জন কৰি থাকিবলৈ ধৰিলে।

অৰ্জুনে ‘বৃহন্নলা’ নাম লৈ বিৰাট ৰাজকুঁৱৰী উত্তৰা আৰু তেওঁৰ

সগীয়েক সৰুনক নাচগান শিকোৱাৰ ছেনু লৈ অস্ত্ৰে পুৱত কাল কটাবলৈ ধৰিলে। নকুনে বোঁৱা বধীয়া হৈ সেইবোৰক প্ৰতিপালন কৰি আৰু সিহঁতৰ বোগ হ'লে চিকিৎসাপাতি কৰি সময় কটালে। সহদেৱে বজাৰ গৰুগাইবিনাক বন্দণাবেন্দণৰ ভাৱলৈ থাকিল।

দ্রোপদীয়ে বিৰাটবত্ৰাৰ মহিষীৰ আল-পৈচান ধৰি তেওঁৰ সহোদয় নগাঁৱলৈ অস্ত্ৰেপুৱত সৈবিন্দ্ৰী নাম লৈ কাল কটালে। পৰুপাওৱৰ প্ৰতিভা বন্ধাৰ কাৰণে তেওঁ নিঃসঙ্কোচে সেই ভাৱ গ্ৰহণ কৰিলে।

ৰাজমহিষী স্নেহকাৰ ভায়েক কীচক বিৰাট বজাৰ প্ৰধান সেনাপতি হৈ আছিল। তেওঁ আৰু তেওঁৰ গোট-জাতি সকলে বিৰাট বজাৰ সৈন্য বিভাগত থাকি বৃদ্ধ বজাৰ সৈন্যবল অটুট ৰাখিছিল। মংগ্য দেশৰ বজা দৰাচনতে বিৰাট নহয়, কাৰ্য্যত কীচকেহে আচন ৰজা হৈ উঠিছিল, সৰ্ব-সাধাৰণে এইদৰেই কোৱা-বখনা কৰা দেখাগৈছিল। কীচকৰ প্ৰতিপত্তি ইমানেই প্ৰকাশ হৈছিল।

বল, বিহ্বল আৰু বজাৰ ওপৰত থকা অসাধাৰণ প্ৰতিপত্তিৰ বলত কীচক ভয়ানক অত্যাচাৰী আৰু কাঠচিঠীয়া হৈ উঠিছিল। দ্রোপদীৰ কপত নোহ গৈ তেওঁ তেওঁক সানান্য নিশিৰী জ্ঞান কৰি সহজে তেওঁক হাত কৰিব পাৰিব বুলি ভাবিছিল। সেইকাৰণে তেওঁ কেবাখাৰো চেপ্টাও কৰিছিল।

এই ঘটনাটোৰ কথা স্নেহকাৰে আদিকবি ৰাজ পৰিয়ালৰ তিৰতা সকলৰ কাণ চুৱাবলৈ দ্রোপদীয়ে বৰ কুণ্ঠা বোধ কৰি আছিল। দ্রোপদীয়ে বাহিৰত প্ৰকাশ কৰিছিল যে “কোনোবাই নোক হীন চকুৰে চালে নোৰ বন্ধক শঠৰ্ক সকলে তেওঁৰ প্ৰাণ বধ কৰিব।” দ্রোপদীৰ চান-চলন, চৰিত্ৰ আৰু তেজীয়া কথাবতৰা দেখি শুনি সকলোৱে ভাবিলে যে দ্রোপদীয়ে যি কৈছে সেইটো নিশ্চয় সচা হ'ব পাৰ। কিন্তু কীচকে সৈবিন্দ্ৰীৰ কথাৰে ভ্ৰম নকৰিলে। তেওঁ সৈবিন্দ্ৰীক লাভ কৰিবলৈ যড়যন্ত আৰম্ভ কৰিলে। যেতিয়া সকলো চেপ্টা নিমফন হ'ল তেতিয়া তেওঁ ভনীয়েক স্নেহকাৰ আগত নিহব হীন অভিপ্ৰায়ৰ কথা প্ৰকাশ কৰিলেগৈ।

কীচকে ভনীয়েকক স্বাবো কৰি ক'লে “স্নেহকা, তোমাৰ দাসী সৈবিন্দ্ৰীক দেখিবৰেপৰা নোৰ ভাত পানী নাইকিয়া হৈছে। তুমি তেওঁক নোৰ হাতত অৰ্পণ কৰ।”

স্নেহকাই ককায়েকক নানা প্ৰকাৰ ভাৱ কথাবে বুজাই নিবত

কবিতাই চেষ্টা কবিলে । কিন্তু কীচকে বোনা কথাকে নানানিলে । অৱশেষত নিৰাপায় হৈ স্তম্ভেফাই কবায়েকৰ ইচ্ছা পূৰণ কবিতাই মাতি হ'ল । দুয়ো পৰামৰ্শ কৰি ঢল-ঢল গোপনে দ্রোপদীক তালত পেলাবলৈ চেষ্টা কবিলে ।

এদিন বাতি কীচকৰ শোৱনী বোঠাত ভাল ভাল খোৱা বস্ত্ৰ আৰু নদ আদি যতনাই থৈছিল । স্তম্ভেফাই সৈবিক্তীৰ মতাই আনি তেওঁৰ হাতত এটা সোণৰ লোটা দি ব'লে "সৈবিক্তী, যোৱাঁচোন, এই লোটাটোতে কীচকৰ বোঠাৰ পৰা এলোটা নদ লৈ আঁহাগৈ ।"

সৈবিক্তীয়ে তলনুৰ কৰি ব'লে "এই বাতিখন মই কীচকৰ ঘৰৰ ভিতৰলৈ মাৰ নোৱাৰোঁ । মোৰ ভয়লাগে । কৃপা কৰি আন কাৰোবাৰ পঠাওক ।"

কিন্তু স্তম্ভেফাই সেই কথা নানানিলে । ধঙেৰে ব'লে "তুমি যাবই লাগিব । মই আন কাৰো পাচিৰ নোৱাৰোঁ ।" এইবুলি তেওঁ সৈবিক্তীক ডাবি মাৰি কীচকৰ ঘৰলৈ পঠাই দিলে ।

সৈবিক্তী ভগত বোহুনাছ খাই কীচকৰ শোৱনী বোঠাত সোনালগৈ । বানাতুৰ কীচকে নানান্ মন যোগোৱা কথাবে কাৰো-বোৱালি কৈ সৈবিক্তীৰ মন পাবলৈ চেষ্টা কবিলে । সৈবিক্তীয়ে কীচকৰ সেইবোৰ কথাত অসন্মতি প্ৰকাশ কৰি ব'লে "আপুনি ৰাজপৰিয়ালৰ লগত ঘনিষ্ঠ হৈ আছে । মোৰ নিচিনা তলখাপৰ লিগিৰী এজনীৰ সঙ্গ বিষ বিচাৰিছে ? অধৰ্ম্মৰ বাৰণে হাবিলাগ বৰিছে কিব ? মই আনৰ বিবাহিতা তিনতা । পতিৰে ভেনে তিবতাব আগত এনে কুংচিৎ প্ৰস্তাৱ একেবাৰে অবৈধ । মোৰ ওপৰত বলপ্ৰয়োগৰ চেষ্টা কবিলে আপোনাৰ প্ৰাণহানি ধুকপ বুলি জানিব । মোৰ বন্ধৰ শত্ৰুৰ্ব্ব সকলে আপোনাৰ নিশ্চয় বন কৰিব ।"

সৈবিক্তীয়ে অসন্মতি প্ৰকাশ কৰাত মোহাৰ পাপী কীচকে তেওঁৰ হাতত থাপুমাৰি ধৰি বল প্ৰয়োগ কবিতাই ধৰিলে । কিন্তু সৈবিক্তীয়ে গান নবনেৰে কীচকৰ ছাত্ৰপৰা আৰ্জোঁৰ মাৰি হাত এৰুৱাই লৈ ঘৰৰ বাহিৰ ওলাই লব মাৰি গুচি গ'ল । কীচকে ধঙত একো নাই হৈ পিচে পিচে খেদি গ'ল । ৰাজ সভাঘৰৰ কাষেদি পলাই যোৱা সৈবিক্তীক মতলীয়া কীচকে সকলোৰে গাফাতত গৌৰ মাৰি দি ব'লে "তই দাগীহে ।" ৰজাৰ ওপৰত প্ৰভাৱ দেখুৱাই সকলোকে নিজৰ বহতীয়া কৰি বখাত মহাপাপী কীচকে এনে নীচ কাম কবিতাই সাহ পালে । এই কাৰ্য্য দেখি সকলোৱে ভয় খালে । কিন্তু কীচকৰ এনে অন্যায় ব্যৱহাৰত কোনেও বাধা দিবলৈ সাহ নকৰিলে ।

সৈবিকীয়ে নিম্বৰ অপমান আৰু অগ্ৰহাৰ অৱস্থাৰ কথা ভাবি শোকত ব্যাকুল হৈ পৰিল। তেওঁ অজ্ঞাত বাগৰ কথা তন পেলাই বাতি ভীম-সেনৰ শোৰা কোঠাত গোমাই তেওঁক চৌপনিন্দৰণা অগ্ৰাই গৰলো কথা ধৰ্মাণ কৰিনেগৈ।

ঠোকাঠুনি মাতেৰে তেওঁ কলেগৈ “নই আৰু যদি থাকিব নোৱাৰে।” এই নীচ কীচকক এতিয়াই বন বন্ধিব লাগিব। আপোনালোকৰ প্ৰতিজ্ঞা বন্ধাৰ কাৰণেই নই ইয়াতলৈ আহি চন্দন ঘঁহা আদি কান কৰি অৱোগ্ৰা মানুহবিনাৰৰ আনপৈচান ধৰিহোঁহি। নাতু কুহীসেবীক আৰু আপোনা-লোকক কোনো দিনে ভয় কথা নাই। কিন্তু এতিয়া এই বাজ-মতেদপুৰত দিনে বাতিয়ে ভয়ে ভয়ে আনু ধৰি ফুৰিব নগা হৈছে। চাওকচোন মোৰ হাত দুখনতলৈ।” এইবুলি ছৌপদীয়ে তেওঁৰ হাত দুখন ভীমসেনৰ আগত নেলি দেখুৱালে। ভীমসেনে হাতদুখন দেখা পাই আশে-বেশে চানি নি নিম্বৰ কপাতত স্পৰ্শ কৰালে।

সৈবিকীৰ চৰুপানী মুচি সি ভীমসেনে ক’লে “কল্যাণি, নই আৰু যুৰিঙিবৰ প্ৰতিজ্ঞা পালনত সহায় কৰিবলৈ অপাৰণ। ধনত্ৰয়ৰ নৱগাও শুনিবলৈ অগনৰ্ণ। কীচক আৰু তাৰ সহকাৰীবিলাকক নই এই মুহূৰ্ত্তে গৈ বধ কৰিমগৈ।” এইবুলি তেওঁ চাৰিপাটি এবি একেজাপেই থিত দিলে।

হেতিয়া সৈবিকীয়ে ভীমসেনক বুজনি সি ক’লে “হঠাতে কোনো এটা কান কথা উচিত নহয়।” এইবুলি দুয়ো ভুলপ আলোচনা কৰি সঙ্কল্প দিব কৰি ল’লে। ‘কীচকক ছল কৰি বাতিৰ ভিতৰতে গোপনে নাটকবলৈ নাতি নি বধ কৰিব লাগি’ এইটোকে দ্বিবাং কৰি ল’লে।

পিচলি পুৱা নীচকে সৈবিকীক লোৱা পাই ক’লে “সেইদিন সৈবিকী, বজাৰ চকুৰ আগতে হোৱাক গোৱ নাৰি দিহাত্তা লেখোন হোৱাক বধা কৰিবলৈ কোনো আশংকা নাই ? বিৰাট, এই কথা লেখৰ নানত্ৰয়ে বধা। প্ৰধান সোণাপতি হনোও পৰাচলত নহাইহে এই লেখৰ বধা। এই কথাটো আমি হোৱাক জনাই ধৰোঁ। মোৰ পদ চাপিলে হোৱাক সকলোপ্ৰকাৰে স্থগ হ’ব। পাটহানীৰ ওপৰে বুলি সকলো স্থগ ভোগ কৰিবলৈ পায়। নই হোৱাক পদ হৈ থাকিব।” কীচকে এইবুলি আকৌ নিম্বৰ লেখৰ কথা কৈ কানকো কৰিবলৈ ধৰিলে।

সৈবিকীয়ে এইবৰ নীচকৰ কথাত সন্দেহ সি ক’লে ‘কীচক, মোৰ কথাত বিশ্বাস কৰক। অৱাৰ নিম্বৰ কথা যেন কোৱাও গৰ লগত।

মই দুৰ্গাম গহিবলৈ টান পাম । কথাটো যদি এদাঙ গোপন নহি বাধিন
বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দিগে মই আপোনাৰ সচিনী হবলৈ স্বীকাৰ কৰিছোঁ ।

এইকথা শুনা মাত্ৰে আনন্দত নতনীয়া হৈ কীচকে সৈবিক্তী থকা
ঘৰলৈ অকলৈ যাম বুলি কথা দিলে ।

তাৰপিচত সৈবিক্তীয়ে ক'লে “নাটঘৰত দিনৰ ভাগত তিনভা
সকলে নাচগান শিৰি থাকে আৰু বাতি হ'লে সকলো দিহাদিহি গুচি
যায়গৈ । তাৰ পিচতপৰা নাটঘৰ নিৰ্ভৰন হৈ থাকে । বাতিৰ ভাগত
আনি এই নাট ঘৰতে লগালগি হ'ন । আজি বাতি আপুনি সেই নাটঘৰলৈ
যাব । মই দুৱাৰ নজপোৱাকৈ তাৰ ভিতৰত শুই থাকিম ।’

এইকথা শুনি কীচকৰ আনন্দৰ পাৰ নাইকিয়া হ'ল ।

সেইদিনা কীচকে ভালকৈ গা-পা ধুই জক্‌নকীয়া সাজ-পাৰ পিন্ধি
হাতত-গাৰে, ভৰিত-গাৰে বাতি মেলি ধোৱা দুৱাৰ খনেদি লাহে লাহে
নাট ঘৰলৈ সোমাই গ'ল ।

নাটঘৰ সোমায়হে পালেঙত বোনোৰা মানুহ শুই থকা যেন দেখা
পাই তেৱেঁই সৈবিক্তী বুলি স্বীচৰে অনুমান কৰিলে । চক্‌মকীয়া বগা
পাটৰ কাপোৰ পিন্ধি থকা ভীমসেনৰে সৈবিক্তী বুলি ভাবি স্বীচকে তেওঁৰ
গাই পাই হাত বুলাবলৈ ধৰিলে । ভীমসেনে সিংহৰ দৰে গোত্ৰৰণি
মাৰি চকুৰ পচাবতে স্বীচকক ধাপু মাৰি ধৰি মাটিত বগবাই পেলালে ।

একাৰে মুকাৰে দুয়োৰে ভিতৰত মল্ল-যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল । “এইটো
নিশ্চয় সৈবিক্তীৰ গৰ্ভৰ্ব্ব স্বামীয়েই হ'ব—কীচকৰ এনে ধাৰণা হ'ল ।
কীচকো ভীমৰ দৰেই বলী আছিল । সেই বলত ভীম, কীচক, আৰু
বলবান এই তিনিও মালবুজত শ্ৰেষ্ঠ বীৰ বুলি গোটেই দেশত লেখত উঠিছিল ।
বালী আৰু সুগ্ৰীৱৰ যুদ্ধৰ দৰেই ভীম আৰু কীচকৰ মাল-যুদ্ধ চলিবলৈ
ধৰিলে ।

অৱশেষত ভীমসেনে কীচকক বধকৰি তেওঁৰ শৰীৰটো পিহি এটা
কোমোৰা যেন কৰি পেলাই দিলে । তাৰ পিচত দ্ৰৌপদীৰপৰা বিদায়
লৈ খৰ্খেনাকৈ বাকনি ঘৰলৈ গৈ হাত-পাত, গা-পা ধুই গাত চন্দন ঘঁহি
আনন্দ মনে শুই থাকিলগৈ ।

দ্ৰৌপদীয়ে নাটঘৰৰ বখীয়াবিলাকৰ জগাই দি ক'লে “কীচকে
মোৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰিবলৈ যোৱাত মোৰ স্বামী গৰ্ভৰ্ব্বই এওঁক বধ
কৰিলে । তোনালোকৰ সেনাপতিৰ অৰ্ঘ্য আচৰণৰ পৰিণাম চোৱাগৈ

—গোৱা মাটিত নুটিখাই পৰি আছে।” এইবুলি সৈবিন্দ্ৰীয়ে সেই কোমোবা যেন হৈ পৰি থকা কীচকৰ মঙ্গলৰ টোপোনাটো আঙ্গুলিয়াই দেখুৱালে।

মৎস্য দেশ সংৰক্ষণ

কীচক বধৰ পিচৰপৰাই দ্ৰৌপদীক দেখা পালেই সকলোৱে কোচ নোহু খাই থকা হ'ল। সকলোৱে ভাবিলে—‘এওঁ যেতিয়া ৰূপৱতী, এওঁৰ ৰূপত সকলো বুলিবা হৈছে। এওঁৰ বৰীয়া হ'ল গন্ধৰ্বগকন। তেওঁলৈ চালেই অপৰাধ নগা যেন হ'ল।’ এইটো নগৰবাগী আৰু ৰাজ কাৰেঙত থকা সকলো মুনিহ তিকতাৰ পক্ষে বৰ বিপদৰ কথাটো পৰিল। ‘সামান্যকৈ কিবা এটা ভগৰ লগালেও গন্ধৰ্বগকনে আমাক স্মৰণে নেবে। আন কথা নাই, এনে অৱস্থাত সৈবিন্দ্ৰীক কিবা উপায়ে নগৰবপৰা অঁতৰাই পঠোৱাৰে আমাৰ পক্ষে মঙ্গল হ'ব।’ এনেকৈ কথন মথন কৰি প্ৰজা সকলে সৈবিন্দ্ৰীক নগৰব ৰাজ কৰি দিবলৈ বুলি স্মদেফাৰ ওচৰত গোহাৰি জনালেগৈ।

স্মদেফাই সেইকথা শুনি সৈবিন্দ্ৰীক গৈ কলে “আই, তুমি পুণাৱতী তিকতা। দয়া কৰি আমাৰ মঙ্গ পৰিত্যাগ কৰি বিদায় লোৱা।’ এতিয়ালৈকে তুমি আমাৰ যি আনপৈচান ধৰিলা সেয়ে বহুত।”

অজ্ঞাতবাসৰ কাল অন্ত পৰিবলৈ আৰু নাথোন এমাহ মনয় বাকী। স্মদেফাৰ কথা শুনি বিষমুননে সৈবিন্দ্ৰীয়ে ক'লে আই মোৰ ওপৰত থা নাথাব। মই দেখোন জনাত একো ভগৰ লগোৱা নাই। মাত্ৰ একুৰি দহোটা দিন অপেক্ষা কৰক। এই দিন কেইটাৰ ওৰ পৰিলেই মোৰ বানী গন্ধৰ্ব গকনৰ অতীষ্ট সিদ্ধ হ'ব। তেতিয়া মই তেওঁলোকৰ লগ লমগৈ। গন্ধৰ্বগকন বিৰাটৰজা আৰু আপোনাৰ ওচৰত চিব কৃতজ্ঞ থাকিব। আই, বোক এতিয়াই বিদায় নিদিব।”

আৰু আহকাল কবিলে কেনেবাকৈ সৈবিন্দ্ৰীৰ থা উঠি অনৰ্ধ ঘটাব বুলি ভাবি ভয়ে ভয়ে স্মদেফা সৈবিন্দ্ৰীৰ কথাত মান্তি হ'ল।

বাৰ বছৰ কাল অন্ত পৰাৰ লগে লগে দুৰ্য্যোদনৰ আত্মনতে তেওঁৰ

চোৰাং চোৰাণীলৈকে পাওৱসকলৰ অগ্ৰাণ্ড বাসৰ কাৰ্য্য চোৱা আবশ্য হোৱা নাহিলেহে ভালেমান দেশ, নগৰ, গাঁও, নানা গোপন ঠাই সাধ্যমতে বিচাৰি চ'লাধু কৰি কোনো শুং-সুত্ৰে উলিয়াব নোৱাৰিলে। এইদৰে বেবানাহো পাব হ'ল, তথাপি পাওৱসকলৰ বহুতো চিনচাব নাপালে। অৱশেষত চোৰাংচোৰাণীলৈকে দুৰ্য্যোধনৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁলোকৰ নিষ্পত্তাৰ কথা জনালে।

তেওঁলোকে কলেগৈ “মহাবাহু, মানুহৰ, সনাগন থকা কোনো ঠাই বাৰ নিদিয়াকৈ পাওৱসকলক বিচাৰি চালোঁ। অচৰ্য্য অৰণ্য বহুতো বাৰ পৰা নাই। বনত থকা আশ্রম, পৰ্ব্বতৰ চিং আৰু নানান দেশ বিদ্যে-শিলৈ গৈও কতকৰমে বিচাৰিলো। কিন্তু পাওৱসকলৰ কোনো চিন-চানেই নাপালোঁ। ঘন-মানৱেৰে ভৰপূৰ নগৰবিলাকতো পাতি পাতি কৈ চালোঁ। কিন্তু তেওঁলোকৰ বাবো হাঁটোও নেদেখিলোঁ। আমি ঠিৰাঙেই কৰিলো যে তেওঁলোক আৰু এই সংসাৰত নাই।”

অন্য দিনৰ পিচত মহা শক্তিশালী কীচকক কোনোবা গছৰুই তিৰতাৰ ভেঁচন ধৰি হত্যা কৰিলে এই সংবাদ হস্তিনাপুৰ পালেগৈ। ‘কীচক’ক বনিবপৰা শক্তি এইজগতত নুঠেই তিনিঘনৰ আছে। তেওঁলোকৰে এজন হ'ল ভীমসেন। কিজানিবা ভীমসেনেই কীচকক বধ কৰিলে। হত্যাৰ কাৰণো সম্ভৱ দ্রৌপদীয়েই হব।—দুৰ্য্যোধনে এনে এটা ধাৰণা কৰিলে। আৰু সেই কথা বাস্তৱ সত্যত ভাঙি-পাতি ক'লে “মোৰ অনুমান, পাওৱসকলে নিশ্চয় বিৰাট বজাৰ যৰত গোপনে বাস কৰি আছে। বিৰাট বজাই মোৰ লগত নিজতা কৰিবলৈ অমান্তি হৈছিল। সেই কাৰণে মোৰ মনোৰে বিৰাট বাস্তৱ আক্ৰমণ কৰি তেওঁক শাস্তি বিহা উচিত। পোণতে তেওঁৰ গৰুগাইবিলাক হৰণ কৰি আনিম। পাওৱহঁত তাত থকাটো হলে আমাৰ লগত যুঁজ দিবলৈ নিশ্চয় আগ বাঢ়ি আহিব। অগ্ৰাত বাগৰ কালৰ ভিতৰত তেওঁলোকৰ সন্ধান উলিয়াব পাৰিলে তেওঁলোকক আকৌ ঘূৰি বাব বছৰ বাল বনবাসলৈ পঠাবপৰা যাব। পাওৱ-হঁতক তাত নাপালেও আমাৰ এবো ক্ষতি নহব।”

দুৰ্য্যোধনৰ সেই কথা শুনি ত্ৰিশূৰ্ত্ত্বৰাজ অশ্বৰ্থাই তেওঁৰ মতপ্ৰকাশ কৰি ক'লে “মৎস্য দেশৰ বজা বিৰাট মোৰো শত্ৰু। কীচকে মোৰ কেবাবাৰো লাঞ্ছনা দিছিল। তেওঁৰ মৃত্যুত বিৰাটৰ শক্তি কমি গৈছে। এই ছেগতে বিৰাটক সঠিকো আক্ৰমণ কৰিবলৈ মোৰ অনুমতি দিয়ব।”

কণই সেই প্ৰস্তাৱ অনুমোদন কৰিলে। ইয়াৰ পিচত সকলোৰে

পৰামৰ্শমতে সুশৰ্মাই সৈন্য গামন্ত্ৰ লৈ বিৰাট নগৰৰ দক্ষিণ অংশ আক্ৰমণ কৰাটোকে দ্বিৰ কৰিলে । তেতিয়া হ'লে বিৰাটে সকলো সৈন্য লৈ গৈ সেইমানেই বাধা দিবলৈ আৰু বাঢ়ি যাব । আৰু সেই ছেগতে দুৰ্য্যো-ধনেও তেওঁৰ সৈন্যবাহিনী লৈ উত্তৰ ভাগত আক্ৰমণ চলাব ।

এইমতে বন্য সুশৰ্মাই মৎস্য দেশৰ দক্ষিণ ভাগত আক্ৰমণ চলাই বিৰাট বজাৰ গৰা-গাইবিনাক হৰণ কৰি ডব খেতিৰ দিনৰ পথাৰবিনাকৰ শস্য-বিনাক এঘানবপৰা নটে কৰি উত্তৰনুৱাকৈ আগবাঢ়ি যাবলৈ কৰিলে । গুৱানবিনাকে ততালিকে এই সংবাদ বজাৰ আগত দিলেগৈ । বীচকৰ অভাৱত বিৰাট বন্যই প্ৰমাদ গণিবলৈ ধৰিলে । তেতিয়া হৃদ্যবেশী বন্ধাই নাত লগালে মহাৰাজ ! আপুনি কিয় চিন্তা কৰিছে ? নইগৈবতাবসন পৰিধান কৰিলেও অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ বিন্যাত পাৰ্গত । নই কবচ ধাৰণ কৰি বধত উষ্ণি শত্ৰুক দমন কৰি খেলি পঠাম । তাৰ কাৰণে আপুনি লেশমাত্ৰও চিন্তা নকৰিব । ৰাভনি বস্ত্ৰত, আপোনাৰ অশ্ববকক ধৰ্ম্মগ্ৰহি আৰু গো-বকক তস্বীপানক বধ একোখন দি আমাক সহায় কৰিবলৈ আদেশ কৰক । তেওঁলোক কেজনো দীৰ বুলি নোৰ ঘনা আছে । কেৱল মাত্ৰ বধ আৰু অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰ যোগাৰ পালেই হয় ।”

সেই কথা শুনি বিৰাট বজাই বৰ আনন্দ পালে আৰু তেতিয়াই সেই সকলো বস্ত্ৰ যোগাৰ কৰি স্ৰিয়ার সিংহ কৰিলে । বধবিনাক অন্যাই নানান অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰে সুসজ্জিত কৰিলে । অৰ্জুনৰ বাহিৰে চাৰিওজন পাওৱে সকলো বকনৰ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰে সাজি-কাটি সুশৰ্মাক আগভোটো দিবলৈ যাত্ৰা কৰিলে ।

দুয়োপক্ষৰ তিতবত এখন তৱা-বত্ৰা বধ লাগি উঠিল । দুয়ো পক্ষৰে ভাবেনান সেনা হতাহত হবলৈ ধৰিলে । সুশৰ্মাই বিৰাট বজাৰ বধ আক্ৰমণ কৰি চুৰ্ণীকৃত কৰি পেলালে । বিৰাট বজাই নাটত মিয় দি যুঁজ কৰিবলৈ ধৰিলে । সেই অৱস্থাত সুশৰ্মাই বিৰাটক বন্দী কৰি বধত তুলি লৈ বিদগ্ধ গৰ্কে আগুটিবলৈ ধৰিলে । বিৰাট বজা শত্ৰুৰ হাতত বন্দী হোৱাৰ বাত-ৰিটো প্ৰচাৰ হোৱা নাত্ৰে বিৰাট সৈন্যবিনাকে ছত্ৰভঙ্গ দিবলৈ ধৰিলে ।

সেই অৱস্থা লৈি যুধিষ্ঠিৰে ভীমসেনক আদেশ কৰিলে—“ভীমসেন, হাত মাত্ৰটি কৰি থাকিবৰ সময় নহয় । বিৰাট বজাহ মুক্ত কৰিবলৈ ছত্ৰভঙ্গ সিদ্ধ সৈন্যবিনাকক গোণাই লৈ সুশৰ্মাক আক্ৰমণ কৰা ।”

যুধিষ্ঠিৰৰ আদেশ পোৱা নাত্ৰে ভীমসেনে বুৰৰ আগত পদা প্ৰকাণ্ড গুহ্ৰ এডাল উত্থাপি নবলৈ চেষ্টা কৰা লৈি যুধিষ্ঠিৰে বাধা দি কলে “নহয়, সেইটো নকৰিব । হোৱাৰ আগৰ অভাগা অনুমতি গুহ্ৰ উত্থাপি সিংহনাব

বৰিলেই তোনাৰ চিন ওলাই পৰিব। সানাবণ স্বীতি অনুগাৰে বগত উঠি ধনু-কাঁড় লৈ যুদ্ধ কৰা।”

ভীমে তাৰে কবিলে। শেষত তেওঁ বিৰাট বজ্জাক নুহুত বৰি স্মৰ্ম্মাক আক্ৰমণ কবিলে। ছত্ৰভঙ্গ দিয়া মৎস্য সৈন্যবিলাকে ভীমসেনাৰ পৰাক্ৰম দেখা পাই নতুন উদ্যমেৰে সবলো গোটি খাই স্মৰ্ম্মাক সৈন্যক যুদ্ধত পৰাজিত কবিলে।

স্মৰ্ম্মাক পৰাজিত কৰি বন্দী কৰা বাতৰিটো গৈ নগৰত প্ৰচাৰ হোৱাত বিৰাট বজ্জাৰ প্ৰসাংগবলে যুদ্ধ ভয়ৰ আনন্দত ফুল, মালা, বনপুলি আদিৰে নগৰখন গজ্জাই পৰাই তনুকাৰ বৰি বিৰাট বজ্জাক আদৰি আনিবলৈ আগ-বাঢ়ি গ’ল।

নগৰবাগী প্ৰভাগকলে এইদৰে আদৰি অনাৰ যো-জা কৰি ধাৰোতেই সিকালে নগৰৰ উত্তৰ ভাগেদি সোমাই দুৰ্য্যোদনৰ সৈন্যবিলাকে বজ্জাৰ গৰু-গাইবিলাক চুব বৰি লৈ গ’ল। কৌৰৱৰ সৈন্যবিলাকে গৰুবোৰ বেৰি-কুৰি লৈ হাঁহিৰে বিৰীলি পাবিবলৈ ধৰিলে। বিৰাটৰ গুৱানবিলাকে এই গৰুবোৰো বাজকৌৱৰ উত্তৰক জ্বালিলে।

সিহঁতে কলেগৈ “বাজকৌৱৰ, শত্ৰুসৈন্যই অনাৰ গৰু-গাইবিলাক বাঢ়ি লৈ গ’ল। বিৰাট বজ্জাই দক্ষিণ ভাগত স্মৰ্ম্মাক আশতোটা দিবলৈ গৈছে। আমি অৱক্ষিত হোৱাত বিপদত পৰিলো। আপুনি আগবাঢ়ি গৈ গৰুবিলাক বন্ধা কৰক। এই গৰু-গাইবিলাক বংশৰ এটা শৌৰৱৰ চিন স্বৰূপ যেতিয়া সিহঁতক বন্ধা কৰিবই লাগিব।”

গুৱানবিলাকে অস্ত্ৰমুখৰলৈ গৈ এইদৰে কন্দা-বটা কৰি সংবাদ দিয়াত বাজকৌৱৰ উত্তৰে উদ্বেগিত হৈ কলে “আজি মোৰ উপযুক্ত সাৱধি থকা হ’লে মই এই গৰু-গাইবিলাক উদ্ধাৰ কৰিব পাবিলোঁহেতেন। মোৰ যুদ্ধৰ কৌশল দেখিলে শত্ৰুবিলাকে মোক সাক্ষাৎ অৰ্জুন বুলি জ্ঞানান হৈ থাকিব।”

এই কথা গৈ সৈবিন্দীৰ কাণত পৰিল। তেতিয়াই তেওঁ বাজকৌৱৰী উত্তৰাৰ কাষলৈ গৈ কলে “বাজকৌৱৰী, দেশত যোৰ বিপদ উপস্থিত। কৌৰৱ সেনা নগৰৰ উত্তৰ ভাগেদি সোমাই হেনো গৰু-গাইবিলাক ধ্বংস কৰি নিলেহি গুৱানবিলাকে উদ্ধাতু খাই আহি এই সংবাদ বাজকৌৱৰক দিছেহি। বাজকৌৱৰে এজন সাৱধি বিচাৰিছে বোলে। সাৱধিৰ অভাৱতে এতিয়া বিধিনিষিদ্ধি। মই জ্ঞাত বৃহস্পতি বোলে অৰ্জুনৰ সাৱধিৰ কান কৰিছিল। মই

পুণ্ডরিককলন যত ধন্য অত্যাশে এই কথা আনিব পানিছিলোঁ । যত্নতঃ বৃহন্নাথই অর্জুনবধা অস্ত্র শিক্ষাও লৈছিল । গতিকে তুমি গৈ তেওঁক উত্তর সাধিব কারণে এবাব ধন্যগোচোন ।”

উত্তরাই সেই কথাত নবানবিকৈ ভানেকক কলৈগৈ “উত্তর, মই গন পাইছোঁ, বৃহন্নাথই বোলে সাধিব কামত পাঠকত । তুমি এতিয়াই বৃহন্নাথ সাধি শৰি বাহ্য বস্ত্র ব্যবস্থা কৰাগৈ । মোৰ মথী শৈবিক্সীয়ে কৈছে বোলে এই বৃহন্নাথই পাণ্ডৱ সাধিব কাম কৰি বৰি বৰ নিপুণ হৈ পৰিছিল ।”

“বৰ ভান সংবাদ” বুলি উত্তর যাবলৈ গমনত হ'ল । তেওঁলৈ বাট নাচাই উত্তরাই খবখোদাকৈ গৈ নাটঘৰ সোনাগৈ । তাতে বৃহন্নাথক লগ ধৰি সকলো কথা ভাঙি কলে, “বৃহন্নাথ, আমাৰ পিতাৰ গো-বনবিনাক কোৱৰবিনাকৈ আহি হৰণ কৰি নিলে । বহুৰ অনুপস্থিতিত কোৱৰহঁতে ছেগুচাই নগৰ আক্রমণ কৰিছেহি । মই শৈবিক্সীয়ে কৈছে যে আপুনি হেনো অর্জুন সাধি হৈ অস্ত্ৰবিদ্যা লাভ কৰিছিল । ময়া কৰি বাহুবোঁৱৰ উত্তর সাধি হওক ।” এইদৰে কাণ্ডাওকৈ কোৱাত পোনতে আচৰিত হোৱা যেন দেখুৱাই পিচত বৃহন্নাথই গমনতি ঘনালে । বৰচ হাতত লৈ বুটিয়াই পিতাৰ ভাও দেখুৱালে । তেনে কৰা দেখি নাটঘৰত থকা সকলো তিব্বতাই গিল্পিলু কৰে হাঁহিবলৈ ধৰিলে । এইদৰে অলপ বেছি বং ধেনালি কৰি বৃহন্নাথ গাছি-কাচি উত্তর ওচৰলৈ গৈ সাধিব বাৰ লৈ লগত উঠি পাঠকত সাধিব দৰে বথ চনাই বুদ্ধ-মাত্ৰা কৰিলে । তেওঁৰ বথ পৰিচালনাত সকলো মোহ গ'ল । বথ কিপ্র বেণে বুদ্ধ-স্থলীৰ দলে যাবলৈ ধৰিলে ।

যাত্ৰাৰ সময়ত তিব্বতাসকলৰ ফালে চাই বৃহন্নাথই কলে, “চাই থাকা সকলোৱে, বাহুবোঁৱৰ ঘনাই হৈ আহিবই । শত্ৰুক পৰাভিত কৰি তেওঁ-লোকৰ বস্ত্ৰাশ্ৰাববিনাক কাচি আনি তোনালোকক উপহাৰ দিমহি ।” বৃহন্নাথৰ কথা শুনি বাহু-কাৰেও তিব্বতাসকলে উনাহেৰে উকলী দি জয়ধ্বনি কৰিবলৈ ধৰিলে ।

বিবাতপুত্ৰ উত্তৰ

ৰাজকোঁৱৰ উত্তৰে বৃহনুলাক সাবধি কৰি লৈ বঃ নগৰে যুদ্ধ নাস্তা কৰি ৰাতিবাবেঃপনা ওলাই গ'ল। তেওঁ বৃহনুলাক আশ্বেষ কৰি কলে-
 “যি ফালে সোনাট নৌবহইতে আনাৰ গোন্ধন হৰণ কৰি নিহত, সেই নান, নৈকে আনাৰ বধ কোনেবে চলাই দিয়া।”

ঘোঁৰা বিহুলী-বেণেৰে চলিবলৈ এৰিলে। যন্ত্ৰেকৰ ভিতৰতে কুৰ সৈন্য চৰুত পৰিল। ভৰিৰ বুলিৰে আবাশ নোৱা-কোৱা কৰি থকা অৱস্থান নাহতো কুৰ সৈন্যবিনাৰে গৰা-গাইবোৰ বেৰি ধৰি থকা দেখা পালে। উত্তৰে দেখা পালে, উত্তৰ ফালে ভীষ্ম, ব্ৰোধ, নৃপ, কৰ্ণ আৰু দুৰ্য্যোধনে বেচ মাতি লৈ থিয় দি আছে।

সেই দৃশ্য দেখি উত্তৰে অমানিতে ভয়ত কঁপিবলৈ এৰিলে। ভয়তে হাতেৰে চৰু তপাই এৰিলে। সেইফালে চাবলৈ আৰু সাহ নহল।

তেওঁ সাবধি কলে, “এই অপূৰ্ণ বীৰ বোদ্ধা সকলৰ লগত নহি কোন সাহে যুঁজ কৰে।” আছিল নোৱ অৱলৈ কোৱৰ লগত যুদ্ধ কৰাৰ শক্তি নাই। পিতা বিবাত বজাই সকলোবোৰ সৈন্য লৈ গৈ স্তম্ভৰ্শাৰ লগত যুদ্ধ কৰিছেগৈ। গোটেই নগৰ আদি বশকৰিহীন হৈ আছে। নোৱ কাৰণে আৰু সৈন্য বা সেনাপতি বোনো নাই। মই নিতান্ত অসহায়। এই হেন প্ৰসিদ্ধ বীৰসকলৰ লগত বি মতে নহি যুদ্ধ দিম। বৃহনুলা, নোৱাৰিন যুদ্ধ কৰিব। বধ যিৰাই লোৱা।”

এই কথা শুনি বৃহনুলাই হাঁহি মাৰি কলে “ৰাজকোঁৱৰ, তিক্ততা সকলৰ আগত বধ কথা মাতি নোৱ সাবধি পাতি যুদ্ধলৈ আগবাঢ়ি আহিছে। প্ৰতিজ্ঞা কৰি বখত আৰোহণ কৰিছে। এতিয়া নগৰৰ প্ৰভাসবলৈ আপোনাৰ ওপৰতে তেওঁলোকৰ জীৱন বশাৰ বধ নিৰ্ভৰ কৰি আছে। সৈবিক্ৰীয়ে মোক প্ৰশংসা কৰাত আপোনাৰ সন্মতি লৈ নহি আপোনাৰ লগত আহি এইখিনি পাইছোঁহি। কাচি নিয়া গোৱন উদ্ধাৰ নকৰি উলটি গ'লে মানুহে আনাক ইতিবিং কৰিব। মই বিত্ত উলটি যাব নোৱাৰে। আপুনি স্থিৰহৈ যুদ্ধ কৰক।” এইবুলি উত্তৰলৈ বাট নাচাই বৃহনুলাই বধ চলাই আগুৱাই যাবলৈ ধৰিলে। শত্ৰুসেনাৰ দাঘ চপাই বধ ৰাখি দিলে। চৰুৰ আগতে কুৰ সৈন্যক দেখা পাই উত্তৰে ভয়ত কঁপিবলৈ এৰিলে।

উত্তৰে কলে, “বৃহনুলা, মই যুদ্ধ কৰিব নোৱাৰিন। কোৱহঁতে সিহঁতৰ ইচ্ছানুসৰে গৰা-গাই লৈ যাওব। তিক্তভাসকলে তিবহাৰ কৰিলেও

কবিব। যুদ্ধ হ'লি কি হ'ব ? একো লাভ নেদেবোঁ। নই হ'লে যুদ্ধ নকৰাকৈয়ে উভতি যাওঁ। ব'লা, ব'লা, বথ ঘূৰাই নোৱা। তাকে যদি নবৰা, নই হলে এতিয়াই বথবপৰা ছাপ দি পনাই লব মাৰিন।" এইবুলি কৈয়েই বৃহনুলাই অপেক্ষা নকৰি বথবপৰা ছাপ নাৰি উত্তৰে নগৰৰ ফালে ভিৰাই লব মাৰিলে।

(পাঠকসকলে নাভাবিব যে এনে কথা শম্প বা শাৰুকধাতেহে সম্ভৱ। উত্তৰৰ নিচিনা ৰাজকোঁৱৰৰ মাজেই এনে কাম কৰে। আহি কানিৰ যুদ্ধ বিনাকতো বহুত বীৰে পোনে পোনে কথাৰে ভান-ফাল লগাই পিচত ভয়তে বলিয়াৰ নিচিনা কামবোৰ কৰি পেলায়। তালেনান বীৰ পুৰুষৰ এনে বৰণৰ তালেনান কাহিনীৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়। ভয় ননৰ এটা দুৰ্বলতাৰ চিন মাথোন। তাৰ ফলত বহুতো শাৰীৰিক লক্ষণ প্ৰকাশ পাবলৈ ধৰে। বীৰসকলে প্ৰথমতে ভয়কপী শব্দৰ লগত যুদ্ধ কৰি ভয়শূন্য হৈ অত্যন্ত আত্মশক্তিয়ে বুকু বান্ধি নিদ্ৰৰ দুৰ্বলতা দূৰ কৰি অৱমুক্ত হয়।)

উত্তৰৰ এনে দুৰৱস্থা দেখি পিচে পিচে খেদি গৈ অৰ্জুনে কলেগৈ, "ৰাজকোঁৱৰ ভয়ত পনাইছা কিয় ? নো যুদ্ধ লাগোঁতেই পনাই লব নৰা ক'ত ওলিছা ? ফত্মাৰ এনে নিয়ন ক'তো নাই। উভতি ব'লা।" উত্তৰে ব্ৰূক্ষেপ নকৰি নগৰৰ ফালে লৰিবলৈ ধৰিলে। বৃহনুলায়ো মূৰ চুলি আৰু গাৰ চান্দৰ বতাহত উৰাই নৈ প্ৰাণটাকি উত্তৰৰ পিচে পিচে ছাপলি নেলিলে। বেনেবাকৈ বৃহনুলাই আগহি বৰে বুলি উত্তৰে ৰণিমা-ৰণিটক লৰিবলৈ ধৰিলে। কোবৱসকলে এই কাণ্ড দেখি পাই আচৰিত হৈ নিন্দা-বধনা কৰাত লাগিল।

দ্রোণই কলে, "এইটো কোন ? দেখাত মত্তা মানুহ যেন লাগে, কিন্তু গাত দেখোন তিক্ততাৰ বেণ। অৰ্জুন নেকি ?"

কৰ্ণই কলে, "এইটো অৰ্জুন নে ? হলেইবা অৰ্জুন, আনবিলাক পাণ্ডৱ নাই যেতিয়া অকলে তেওঁ আনাক কি কৰিব ? বিবাট বন্ধাই উত্তৰৰ হাতত নগৰ বন্ধাব ভাব দি অশ্বপীৰ লগত যুদ্ধত ব্যস্ত। এই দুৰ্বলচিহ্নীয়া ৰাজকোঁৱৰটোৱে এজনী শাসীক মাৰখি নৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ আহিছে— ইমানহে কথা ?"

বৃহনুলা গৈ উত্তৰৰ কাষ চপাত উত্তৰে কাণবাওঁকৈ কবলৈ ধৰিলে, "মোক নৰবিবা দেও। তোমাক ধন, সম্পদ, কানি-কাপোৰ যি লাগে তাকে দিম। মোক নৰবিবা। তুমি বৰ সাহিৱান মানুহ। মোক এৰি দিয়া,

দাখো কৈ কৈছে। আইৰ নই একেটি ল'ৰা। তাতে নই নিচেই সৰু ল'ৰা, বয়সো বন। এতিয়াও আইৰ কোলা এৰা নাই। মোৰ বৰ ভা লাগিছে বন্ধু।" এইবুলি চিক্ৰি-বাখৰি গেহাই-কোপাই হাঁ-চমুনিয়াহ কাটি বৃহন্নাৰপৰা সাৰি মাৰলৈ অঁকাই পৰাই চাপনি নেলিলে।

বৃহন্নাও এৰা ভৰত নহয়। যেনে তেনে ধৰি লৈ টানি বন্ধনি আনি বপত তুলি ললে।

উত্তৰে উপায়ত্ব হৈ কান্দিবলৈ ধৰিলে—“নই এটা অজ্ঞান বালক। নিম্নকে বীৰ বুলি ভাবিছিলোঁ। হায়। হায়। নই এতিয়া কি কৰোঁ? কলৈ যাওঁ? নই বৰ হতভগীয়া।”

বৃহন্নাই বুজনি দি কলে “ৰাজকোঁৱৰ, তয় খাইছা কেনেই? কোৱন্ত-ইত্তৰ লগত নই যুদ্ধ কৰিম। তুমি কেৱল ঘোঁৰাৰ লেগামভাল ধৰি থাকা। তুমি বথখন চলাব পাৰিলে বাবী সবলো কাম নই চলাই দিব পাৰিম। নই নিশ্চয়কৈ কলোঁ, আনি জয়ী হমেনেই। পলাই গলেই নিগনে মৰিবা। মোৰ অশ্ব চালনাত বোৰসবলে ছত্ৰভঙ্গ দিয়েনে নিদিয়া চাই থাৰা। তোমাৰ গোধান উদ্ধাৰ কৰিনেই। যশ-মান সকলো তোমাবেই হব।” এইদৰে বঢ়াই-বুজাই বৃহন্নাই উত্তৰৰ হাতত ঘোঁৰাৰ লেগাম গতাই দি শশানৰ ওচৰত থকা গনিধ গছ এছোপাৰ তলত বথখন ৰাখিবলৈ উত্তৰক ইঙ্গিত কৰিলে।

এই দৃশ্য দেখা পাই দ্ৰোণই তেওঁক অৰ্জুন বুলি স্থিৰ কৰি ভীষ্মক ইঙ্গিতেৰে বুজাই দিলে। দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ সেই ইঙ্গিত বুজি পাই দুৰ্য্যোধনে কৰ্ণৰ ফালে চাই কলে “তেওঁ যেনে নহওক, আনাৰ চিন্তাৰ একো কাৰণ নাই। যদি অৰ্জুনেই হয়, আনাৰ আৰু এটা কাৰ্য্য সিদ্ধি হব। পূৰ্ব্বৰ কথামতে যদি ধৰা পৰে তেন্তে পাণ্ডৱহতে আকৌ ৰাৱ বজ্জৰ বনবাগ খাটিব লাগিব।”

গছৰ ওৰি পাই বৃহন্নাই ৰাজকোঁৱৰ উত্তৰক কলে “বিৰাট পুত্ৰ, তোমাৰ জয় হওক। এতিয়া বথৰপৰা ঘোঁৰা খুলি দি এই গছৰ ওপৰলৈ উঠি গৈ সো অশ্ব-শত্ৰুবিলাক লৈ আহাঁগৈ।”

ৰাজকোঁৱৰ হতবুদ্ধি হৈ ধিয় দি ব'ল। তয়ত কঁপিবলৈ ধৰিলে। বৃহন্নাই আকৌ মাত লগালে “বথত থকা অশ্ব-শত্ৰুবিলাক মোৰ বানত নাহে। এই গছৰ ওপৰত পাণ্ডৱসকলৰ ভালেমান অশ্ব-শত্ৰু টোপোলা ৰাখি লুকাই থোৱা আছে। সেই সকলোবোৰ তুমি তললৈ নমাই আনা।”

উত্তৰে ভা ধাই ললে “মানুহৰ মুখত শুনিচোঁ এই গহত হেনো এটা
বুঢ়া ব্যাধৰ বৈদ্যকৰ নৰা শ ওলোমাই ধোৱা আছে। এতিয়া মই শটো
চুম কেনেকৈ ? নোক তেনে কানটো কিয় আগবঢ়াই দিছা ?”

বুঢ়ালাই কলে “বাহকোঁৱৰ যিটো বস্ত্ৰ নেমি ধকা সেৱা পাইছা,
সেইটো নৰা শ নহয়। সেইটো পাণ্ডৱকনকৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ টোপোনাহে।
মই এইটো ভানকৈ আনে। দিবা বোৰ নকৰি গহৰপৰা সেইটো ননাই
আনা। পলম কৰিলে বিপদ ঘটব, উঠা, খব কৰা।”

নিৰপায় হৈ কোঁৱৰে টেশ্বৰক ভাবি-চিন্তি গহত উঠি সেই বান্ধি ধোৱা
অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ টোপোনাটো নাৰ্কে-মুখে সোপা লৈ তললৈ ননাই আনিলে।
টোপোনাটো শান্ধি ধোৱা চান-কাপোৰখন খুলি বুঢ়ালাই বেলিৰ পোহৰৰ
দৰে ঘূৰুৱাই ধকা অস্ত্ৰশস্ত্ৰবিনাক উলিয়াই বখত তুলি ললে।

ধনুশৰবিনাকৰ ত্ৰিবৰিবি পেনি বাহকোঁৱৰ উত্তৰৰ চকু আগ ধাই
গ’ল। তাৰ পিচত সেপ চুকি বুকু ভাট কৰি অস্ত্ৰশস্ত্ৰবিনাক এপাত
এপাতকৈ লুটিয়াই বগাই চানলৈ ধৰিলে। হাতত চোৱা নাহিলে
উত্তৰে নিমকে শক্তিমান বীৰ যেন অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিলে।

তেতিয়া উত্তৰে উল্লাহ নকৰে কবলৈ ধৰিলে ‘সাবধি, কি অচৰিত।
এইবোৰ তুমি পাণ্ডৱকনকৰ বুলি কৈছা ? তেওঁলোক দেখোঁ বাহকপৰা
পেনা ধাই মানুহৰ চকুৰ আঁৰত ক’লমাত লগ কৰি আছেগৈ। তুমি
পাণ্ডৱকনক চিনি পোৱা নেকি ?”

তেতিয়া বুঢ়ালাই বিবট পুত্ৰ উত্তৰৰ আগত তেওঁৰ নিজৰ আ-
ভাইকনকৰ আৰু ভ্ৰোণীক চিনাকি মি কৰলৈ ধৰিলে। ‘বহাৰ সন্তোষ
অৰ্জ সি সন্তই বহাৰ নগত পাণা খেলি থাকে তেওঁই বুধিৰৈ। বিনহে
হোমলোকক মিহাত শোৱা নৰা তুস্তিকৰ বহুশিক্ষা বাহি দিহে তেওঁই
হ’ল ভীমসন। যি সৈবিকীক হোমলোকৰ প্ৰধান সোপতি কীচক
চীং চকুৰে চাই নৰা পৰিল সেই সৈবিকীয়ে গৰা’। বোৰাবনীয়া
গৰা অৰা গৈ পানক ত্ৰীপান হ’ল ক’ল অৰা সন্তোষ। নহা
সন্তোষ। এতিয়া হোমলোকৰ তৰা কোলা কৰা নাই। নোৰ বহুশিক্ষা
এতিয়াই সি চকুৰ সোপা পৰা। ত্ৰীম, হোম অৰা অধুনাৰ চকুৰ
অ’লত কেবলক পৰাতিত কৰি গৰা’ইবিলক উত্তৰ কৰি আনি।
হোমলোক সন্তোষ বুজি হ’ব।”

সেই সন্তোষ উত্তৰে সন্তোষৰ সন্তোষৰ কৰি লগে লগে গৈ পৰা বীৰ
মই সন্তোষ সন্তোষ। বিনহে সিহে বুজি ধৰি আনি নোৰ বীৰ সন্তোষ

সজাই দিলেহি। স্বচক্ষে ত্ৰিভুবন বিখ্যাত ধনত্ৰয়ৰ দৰ্শন কৰি বহুপুণ্যৰ ভাণী হলোঁ। মোৰ অজ্ঞানকৃত গৰলো অপৰাধ মনা হবন।”

অৰ্জুনে উত্তৰৰ নমত গাহ চম্ভাবলৈ নিজৰ পৰাক্ৰমৰ কথাবোৰ বৰ্ণনা কৰিলে। তাৰ পিচত কোৱৰ সেনান গনুখলৈ বথ চলাই যুদ্ধস্থলিত নামি পৰিল আৰু সন্তোষ ভগৱানৰ স্তুতি কৰি ল'লে। হাতৰপৰা শাখা বলগ আদি অনল্কাৰ-পাতি ধৰাই ধৈ তাৰ ঠাইত বৰচ পিকি ল'লে। তাৰ পিচত কাপোৰেৰে চুলিতাৰ বান্ধি লৈ পুনৰুয়া হৈ ধিয় দি সকলোবোৰ অস্ত্ৰ সেৱা কৰি বথত উঠিল। গাভীৰত বাণ ছুৰি তিনিবাৰ শব নিক্ষেপ কৰিলে। চৌদিশৰপৰা প্ৰতিশবনি উঠিল। সেই শব্দ শুনি কোৱৰ বীৰগৰলে 'এইটো গাভীৰৰ শ্বনি' বুলি অনুমান কৰিলে। নিজৰ চিনাৰি দিবলৈ বথত উঠি ধিয় হৈ অৰ্জুনে দেৱদত্ত শব্দত ফুঁ দিলে। এই শব্দ শুনি কোৱৰ সেনা ততত বঁপিবলৈ ধৰিলে। সকলোৱে "সোণা পাণ্ডৱকল ওলালহি।" বুলি ভয় খাই চিঞৰ-বাখৰ লগালে।

ঘৰত তিকতাগৰলৰ আগত বৰ এজন বীৰৰ ভাও দেখুৱাই যুদ্ধক্ষেত্ৰৰ পৰা ভয়ত পৃষ্ঠভঙ্গ দিয়া কথাটো যে বেৱল হাঁহি খেলালিৰ নিমিত্তেহে যে বৰ্ণনা কৰা হৈছে এনে নহয়। গুণী নানুহে সাধাৰণতে গুণহীনক ঘিণ কৰে, বলীয়ে দুৰ্ব্বলীক নিন্দা কৰে—ই এটা মানুহৰ স্বভাৱ। সেই বুলি ধনগ্ৰয়ে বিত্ত তেনে কৰা নাই। তেওঁ প্ৰবৃত্ত বীৰ আৰু মহাত্মা। উত্তৰৰ দুৰ্ব্বলতা লক্ষ্য কৰি তেওঁ হতাশ নহৈ উত্তৰৰ অন্তৰত বল সঞ্চয় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে আৰু গৰলো হ'ল। ধৈৰ্য আৰু গাহ অৰ্জুনৰ জন্মগত গুণ বুলিয়েই তেওঁ অহঙ্কাৰশূন্য হৈ উপযুক্ত শিক্ষা দি উত্তৰক প্ৰকৃত বীৰ আৰু কীৰ্ত্তিমান কৰি তুলিলে।

অৰ্জুনে বদাপিও আত্মশক্তি লঙ্ঘন কৰি (অৰ্থাৎ শক্তিৰ অতিৰিক্ত) কোনো কামত হাত নিদিছিল। এইগিনিমেই অৰ্জুনৰ লগত অহা সংস্কাৰ। হঠাতে মুখৰ আগত আহি পৰা স্ত্ৰযোগৰ চেলু লৈ তেওঁ বদাচিত্তে কোনো যুগলীয় বাস কৰা নাছিল। অৰ্জুনৰ কেবাটাও নাম তনাঙ্গত আছিল। তাৰ এটা হ'ল 'বীভৎস' অৰ্থাৎ বুৎসিৎ বাস কৰিবলৈ তেওঁ বৰ লাগ কৰিছিল। সেই কাৰণে তেওঁ কোনো অন্যান্য কান নকৰিছিল।

শেষলৈ উত্তৰ অৰ্জুনৰ অহতে বীৰ হৈ উঠিছিল। পিচত গৈ কুৰুক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধত তেওঁ হাতীৰ পিঠিত উঠি শস্যৰ মুখানুধি হৈ যুদ্ধ কৰি বীৰৰ দৰে দৰ্শনাত কৰিছিল।

প্রতিজ্ঞা পালন

ਧਰਮੁ २५ ਸਿੱਖਾਂ ਨਹਿ ਦੋਸਤੁ ਸਾਧੁ ਸਾਧੁ । ਗਾਨੈ ॥ ਗਾਓਰ
ਏਕਾਨੁ ਸੋਰਧੁ ਸਾਧੁ ਨਹਿ ਏਕਾ ।

॥ अथैवमस्मिन्महाभारते ॥
 ॥ अथैवमस्मिन्महाभारते ॥

ভ্রোণের স্তন্য পানী দুয়ে। স্তন্য ন পুত হয়। তেওঁ কখন ফালে
 চাই কহে। শশাংকর শনি সন্দেহের সন্ধ্যা। শিব পিচ্ছত আর এতদ
 অশান্তি। স্তন্য পানি এত আটনি পাওর এতি।। তেওঁ স্তন্য আটনি
 পুবা হোরা। স্তন্য পুষ্কই অশুভে। অহি আনা। গা ৭ দিহেহি।
 গতিক আনা। তেওঁ লোনা সান্ধ্য। তেওঁ। পাওর। স্তন্য পুবা
 সন্দেহের সন্ধ্যা। স্তন্য পানি। ভ্রোণে। অশক। তেওঁ।
 পণ্ডিত। স্তন্য। এত। পুষ্ক। স্তন্য। স্তন্য। স্তন্য।
 এত। স্তন্য। স্তন্য। স্তন্য। স্তন্য।

[illegible][illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ননা অনুচিত। এনেবোৰ নানুহব যুদ্ধক্ষেত্ৰলৈ অনাটোৱেই ভুল। প্ৰভুৰ অনু ভোজন কৰি যিগৰন মহাপুৰুষ ইয়ালৈ আহিছে সেইসকল উভতি যাওব। নই কিন্তু যুদ্ধ কৰিমই বেচ নম্ৰ নাতি থকা সকলে, শত্ৰুৰ যশ কৰা ব্ৰাহ্মণসকলে, এই ঠাই পবিত্ৰাণ কৰাই উচিত।”

কৰ্ণই আচাৰ্য্যসকলৰ প্ৰতি এনে নিন্দাবাদ কৰা শুনি অশ্বখানাব অসহ্য হ'ল। তেওঁ আছিল কৃপাচাৰ্য্যৰ ভাগিনিসেব। তেওঁ ওনাই দিলে “হেৰা বৰ্ণ, আমি গৰুণাইবিলাক এতিয়ালৈকে হস্তিনাপুৰলৈ নিব পৰা নাই এখোন। এটা কানো নিছিত্ৰকৈ নবৰাকৈ অনৰ্ধন আত্মপ্ৰশংসা কৰি নৰিছা বিব ? আনিতো শত্ৰু নহয়। আমি যথাবীতি বেদ পঢ়ি শাস্ত্ৰজ্ঞান লাভ কৰিছোঁ। পাশাখেলত জয়লাভ কৰি বোনো বজাৰ ৰাজ্যবপৰা ৰক্ষিত কৰি পেলোৱা বোনো শাস্ত্ৰতে উল্লেখ পোৱা নাই। যুদ্ধ ভয় কৰি যি শত্ৰুৰ ৰাজ্য লাভ কৰে তেনে লোকে কেতিয়াও আত্মপ্ৰশংসা কৰা শুনা নাই। তোমালোকে বি এনে ভাঙৰ কাম কৰিলা যে এনেটক নিজেই নিভৰ গুণ বৰ্ণনা কৰি অস্থিৰ হৈ উঠিছা ? জুনে নীৰৱে ভুক্ত বস্তু হজম কৰি যায়। সূৰ্য্যযো নীৰৱে অশতত পোহৰ বিলাই থাকে। পৃথিৱীয়েও কোনো প্ৰশংসা নৈ অপেক্ষা নকৰি সদায় সকলোকে নীৰৱে বুৰুত গাবটি বৰি আছে। পাশাখেলত অন্যায়ভাৱে জয়লাভ কৰি ৰাজ্যলাভ কৰা কথাটোত নো প্ৰশংসাৰ খল ক'ত ? ব্যাবে যেনেকৈ চৰাই চিৰিবতিৰ প্ৰলুক কৰি ভালত আবদ্ধ কৰে সেইদৰে তোমালোকেও পাশাখেলত জয়লাভ কৰি পাণ্ডৱসকলক ৰাজ্যত বৰি প্ৰতিজ্ঞাত আবদ্ধ কৰি ৰাখিছা। ইসাত নো আকৌ আত্মপ্ৰশংসাৰ খল ক'ত ? বৰ্ণ, দুৰ্য্যোদন, বোৱাচোন বাৰ, তোমালোকেনো বোনধন যুদ্ধত পাণ্ডৱসকলৰ লগত জিকিব পাৰিছা ? এবৰজা দ্ৰৌপদীৰ প্ৰকাশ্য সভাৰ নাজত হীনভাৱে অপমান কৰিলা। তোমালোক মুৰ্খ, সুগন্ধি লাভৰ আশাত চন্দন গছ গুৰিতে কাটি পেলোৱাৰ দৰে স্তম্ভভোগৰ আশাত তোমালোকে বৌৱৰ বংশ উচ্ছেদ কৰিবলৈ ওনাইছা। পাশাখেলি যিমান সহজে ইন্দ্ৰপ্ৰহৰ জয় কৰিছা আজি পাৰ্বক চয় কৰা সিমান সহজ বুলি নাভাবিবা। গাণ্ডীবৰ তীক্ষ্ণ শব্দ আগত আজি ভৰ্ত্তিৰিত হবাইক। আতি গাণ্ডীবৰপৰা জয়লাভৰ চিন থকা অন্ধ নোনা ওনাৰ এৰাকুৰা জনা জুই নাখোন ! আৰু সেই জুইৰ তাপত তোমালোক ছেদেলি-ভেদেলি হৈ পৰিবাইক। অহঙ্কাৰী দুৰ্হইত, সাৱধান হৈ বৈ থানা। আজি আৰু তোমালোকৰ নিস্তাৰ নাই। ৰাভসভাত মহাপানী শৰুনিৰ চক্ৰান্তত তোমালোক জয়ী হব পাৰা কিন্তু ধৰ্ম্মক্ষেত্ৰ দৰূপ যুদ্ধক্ষেত্ৰত আতি ভয়ৰ আশা নকৰিবা।”

কুক্কাণ্ডকসকলক অধৈৰ্য্যভাৱে এনেকৈ কাৰ্জিয়া কৰি থকা দেখি ভীষ্মদেৱে লাহেকৈ মাত লগাই ক'লে “মোৰ কথা শুনাইক। জ্ঞানবুদ্ধি মানুহে নিজৰ আচাৰ্য্যক অপমান নকৰে। দেশকাল পাত্ৰ ভানকৈ ভানি বুদ্ধি নৈহে যুদ্ধত ননা উচিত। পণ্ডিতসকলৰো নিজৰ বেনিকা কেতিয়াবা বুদ্ধিজন ঘটাব পাৰে। মহা বুদ্ধিমান দুৰ্য্যোধনেও বধত উঠি বহি থকা ধনশ্ৰয়ক চিনিবকে নোৱাৰিলে। ঋতুৰ কোবত তেওঁৰ বুদ্ধিজন ঘটিলে। অশ্বখানা, কৰ্ণই বি কথা কৈছে সেইটো পূজণীয় কৃপাচাৰ্য্যক প্ৰকাৰান্তৰে উৎসাহ দিবৰ নিমিত্তেহে। গতিকে সেইটো ভাবলৈ লক্ষ্য কৰি তেওঁৰ কথা গহিবলৈ চেষ্টা কৰা। নিজৰ ভিতৰত এখন কাৰ্জিয়াৰ সৃষ্টি কৰিবৰ সময় এইটো নহ'ব। দ্ৰোণাচাৰ্য্য, কৃপাচাৰ্য্য আৰু অশ্বখানা, আপোনালোকক ক্ষমা কৰিব। দ্ৰোণ আৰু অশ্বখানা এই দুগৰাকী ব্ৰাহ্মণৰ ভিতৰত ব্ৰাহ্মণৰ আৰু ক্ষত্ৰিয় এই দুয়োটা গুণৰ গানশ্ৰয় পৰা দেখা যায়। এনে দুজন পুৰুষৰ সহায় আজি কৌৰৱসকলে বহু ভাগ্যৰ ফলত লাভ কৰিছে। দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ পৰাক্ৰম ইমান বেছি যে পৰশুৰামৰ বাহিৰে এই ভগতত তেওঁৰ সমকক্ষ কোনো নাই। আচাৰ্য্যপুত্ৰ ইমানতে ক্ষমা কৰিব। কাৰ্জিয়া পৰিহাৰ কৰক। আনি সকলোটি এবাৰগোট হলেই পাৰ্থক ভয় কৰিব পাৰিব। এতিয়া ভৱিষ্যত কৰ্ত্তব্য সম্পৰ্কেহে আলোচনা কৰি স্থিৰ কৰিব লাগে। আনৰ ভিতৰত কাৰ্জিয়া হলে ধনশ্ৰয়ক পৰাভূত কৰা আৰু সম্ভৱ নহ'ব।”

এইদৰে কুলপতি ভীষ্মদেৱে নানান প্ৰকাৰে বুজাই বাগি ভিতৰত কাৰ্জিয়াখনৰ অন্ত পেলালে।

দুৰ্য্যোধনৰ ফালে চাই ভীষ্মদেৱে ক'লে “বজা, ধনশ্ৰয় আহি যুদ্ধক্ষেত্ৰত উপস্থিত হৈছেহি। কানিয়েই তেৰ বছৰ অত পৰিছে। তোনালোকৰ গণনা ভুল হৈছে। বছৰ, মাহ, পক্ষ আদি কৰি ভাগবিলাক আৰু কালৰ গতি সম্পৰ্কে জ্যোতিষীসকলে মোৰ মতকে সমৰ্থন কৰিব। অধিনাস ধৰি গণনা কৰাত তোনালোকৰ লেপতৌ ভুল হৈছে। অৰ্জুনে গাওঁৱত বাণ যোজনা কৰি টকাৰ দিছে শুনা। মই ভানকৈয়ে কোনো অজ্ঞাতবাগৰ কানছোৱা কানিয়েই পূৰ্ণ হৈ গ'ল। যুদ্ধত নমাৰ আগতে বুদ্ধি স্থিৰ কৰি যুদ্ধ পৰিচালনা কৰিব লাগিব। দুৰ্য্যোধন, তুনি পাণ্ডৱসকলৰ লগত কিবা স্বৰূপে নিতনাত কৰিব ধোনা যদি এয়ে উপযুক্ত সময় বুলি জানিবা। যুদ্ধ বা সন্ধি কোনটো বিচৰা এতিয়াই তাক চিন্তা কৰি লোৱা।”

দূৰ্য্যোদনে ঠেপনাই ক'লে "নই গন্ধি আৰু শান্তি এটাবো প্ৰমাণী নহওঁ । এখন গাৱঁ পাওৱহঁতক নিদিওঁ । যুদ্ধৰ সম্পূৰ্ণ আয়োজন বন্দৰ ।"

শ্ৰোণাচাৰ্য্যই আদেশ দিলে "চাৰিভাগৰ এভাগ সৈন্য লৈ দূৰ্য্যোধন হস্তিনাপুৰলৈ উলটি যাওক । চাৰিভাগৰ এভাগে কাঢ়ি অনা গৰুগাইবিলাক আঙুৰি হস্তিনাপুৰলৈ খেদি লৈ যাওক । কাৰণ, গৰুগাইবিলাক এৰি দিয়া কথাটো পৰাচৰ্য্য স্বীকাৰ কৰাৰ নিচিনা হ'ব । বাকী যি আধা সৈন্য থাকিব তাৰে আমি পাঁচজনৰ অৰ্জুনৰ সৈতে যুদ্ধ কৰিম । মোৰ এই সিদ্ধান্তে বান কৰিলেই দূৰ্য্যোধনৰ মন্ত্ৰন হ'ব ।"

কৌৱৰ বীৰসকলে দূৰ্য্যোধনক বক্ষা কৰিবলৈ এনে ব্যৱস্থা কৰিলে । সিকানে অৰ্জুনে উত্তৰক ক'লে "উত্তৰ । শত্ৰু সৈন্যৰ মাজত দেখোন দূৰ্য্যোধনৰ বথ দেখা নাপাওঁ ? ভীষ্মদেৱে কৰচ ধাৰণ কৰি সোৱা দুবৈত থিয় দি আছে । দূৰ্য্যোধনক দ্বিষ্ট দেখা নাযায় । এওঁলোকৰ এৰা দি দূৰ্য্যোধনৰ লক্ষ্য কৰি বথ চলাই ব'লা । মোৰ মনে ধৰিছে গৰুগাইবিলাক মানবি লৈ দূৰ্য্যোধন পিছুৱাই গৈ আছে ।" সেই কথা ভাবি অৰ্জুনে আন কুৰুগৈন্য্যকনক এৰি গৰুগাইবিলাক আৰু দূৰ্য্যোধনৰ লক্ষ্য কৰি খেদি গ'ল ।

আগৰুচাৰ পূৰ্ণ মুহূৰ্ত্তত অৰ্জুনে গাণ্ডীবৰপৰা দুপাত শৰ শ্ৰোণাচাৰ্য্য আৰু ভীষ্মদেৱৰ ভৰিৰ ওচৰত পৰাবৈ নিষ্পেপ কৰি বীৰোচিত প্ৰণাম জনালে ।

দূৰ্য্যোধনে গাব বুলেবে খেদি লৈ যোৱা গোবন উদ্ধাৰ কৰিবলৈ বুলি অৰ্জুনে পোনে পোনে গৈ কুৰুগৈন্য্যবিলাকৰ শৰেৰে হানি ছেদেলি-ভেদেলি কৰি পেলালে । তাৰ পিচত গৰুগাইবিলাকৰ ঘুৰাই নিঘ ঠাইলৈ আঙুৰি লৈ যাবলৈ গুৱালবিলাকক আদেশ বৰিলে । গুৱালবিলাকেও সেই আদেশ মানন কৰি বনমতে সেইবিলাক আঙুৰি লৈ ঘৰনুৱা হ'ল ।

অৰ্জুনে দূৰ্য্যোধনৰ ফালে বোবাকুৰিটৈ খেদি যোৱা দেখা পাই ভীষ্মকে আদি কৰি কুৰুবীৰসকলে অৰ্জুনৰ পিচ লৈ তেওঁৰ ওপৰত শৰ বৰষিবলৈ ধৰিলে । অৰ্জুনেও বোনোফালে জ্ঞপেপ নকৰি বিশেষ দক্ষতাৰে যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে । প্ৰথমতে কৰ্ণক আক্ৰমণ কৰি তেওঁক যুদ্ধক্ষেত্ৰ পৰিত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য কৰিলে । তাৰ পিচত শ্ৰোণাচাৰ্য্যক আক্ৰমণ কৰিলে । শ্ৰোণাচাৰ্য্যকো পৰাহৰ্য্য স্বীকাৰ কৰিলে । পিতাকক পৰাভিত্ত হোৱা দেখি অশ্বখানাই আশৱাচি আহি অৰ্জুনৰ নুখানুখি হ'ল । কিন্তু অৰ্জুনে সেই সন্দেহত শ্ৰোণাচাৰ্য্যক যুদ্ধক্ষেত্ৰ পৰিত্যাগ কৰি যাবলৈ অৱসৰ দিলে । সেই

অৱসৰতে হোণই যুদ্ধ ক্ষেত্ৰ এৰি ওচি গ'ল। তেতিয়া অৰ্জুন আৰু
অশ্বখানাব ভিতৰত এখন তুনুল যুদ্ধ লাগি উঠিল। অশ্বখানা ব্ৰাহ্ম হৈ পৰাত
কৃপাচাৰ্য্য আহি তেওঁৰ লগত যোগ দিনেহি। তেওঁলোক পৰাহিত হ'ল।
এইদৰে সকলো বীৰ পৰাহিত হোৱাত কুৰুসৈন্য ছত্ৰতঃ দি পলাই গ'ল।

এই অৱস্থা দেখি ভীষ্মদেৱে যত্ন কৰি কুৰুসৈন্যবিলাক গোটাই নৈ
নিছে গৈ অৰ্জুনক আশ্ৰয় কৰিলে। পৰ্বত পাহাৰ যেনেকৈ বৰফে
ঢাকি পেনাগ সেইদৰে ভীষ্মৰ শৰে অৰ্জুনক ঢাকি পেনালে। বিত্ত ঋন্তেকতে
অৰ্জুনে কুৰুবীৰগকনৰ আশ্ৰয় ব্যৰ্থ কৰি সকলোকে ভীষ্মভাৱে আশ্ৰয়
কৰিলে। ভীষ্ম আৰু অৰ্জুনৰ এই যুদ্ধখন চাবলৈ হেনো স্বৰগৰ দেৱতা-
সকলো গামি আহিছিল।

কৌৰৱৰ প্ৰধান পাঁচজন বীৰে যেতিয়া দুৰ্য্যোধনৰ পিচ লোৱা অৰ্জুনক
ভেটা দিবলৈ অক্ষম হ'ল তেতিয়া অৰ্জুনে দুৰ্য্যোধনক অকলশৰীষাকৈ পাই
নানান নগুৰ শাস্তিৰে লাহিত অপমানিত কৰি এৰি দিলে। এইদৰে লঘু-
লাহু পাই দুৰ্য্যোধনে যুদ্ধক্ষেত্ৰৰপৰা প্ৰাণ লৈ পলাই গাবিবলৈ উপায়
বিচাৰিবলৈ ধৰিলে।

তেতিয়া অৰ্জুনে দুৰ্য্যোধনক ক'লে “তোমাৰ সন্মান আৰু হুখ্যাতিত
কলঙ্ক লাগি পলাই যাব খুজিছা কিম ?” সেই কথা শুনা মাজেই দুৰ্য্যো-
ধনৰ ঋঙে মূৰ পালেবৈ আৰু ঘেটীগাপৰ দৰে ঘোচ্ফোচাই গেলি অৰ্জুনৰ
মূৰৰ আগত ছপিয়াই পৰিলহি। কিন্তু ভীষ্মকে আদি কৰি কুৰুবীৰগকনে
সেই দৃশ্য দেখা পাই লৰি আহি দুৰ্য্যোধনক বেৰি ধৰি ৰক্ষা কৰিলেহি।
অৰ্জুনে তেতিয়া যুদ্ধ কৰি সকলোকে পৰাস্ত কৰি মোহিনী বাণ নাৰি
আটাইকেজনকে টোপনিত লালকান কৰি তেওঁলোকৰ পিতা কাপোৰবিলাক
কাটি ললে। যুদ্ধৰ কাপোৰ-কানি কাটি ধুঁহি লৈ যোৱাটো সেই কালত
সৰ্বশেষ ঘটনাৰ চিন বুলি প্ৰচলিত আছিল।

দুৰ্য্যোধনৰ চেতন অহাৰ পিচত ভীষ্মদেৱে তেওঁক হস্তিনালৈ উভতি
বাবলৈ উপদেশ দিলে। সেইমতে সকলো কুৰুসৈন্য লৈ তেওঁ হস্তিনা-
পুৰলৈ উভটি গ'ল।

তেতিয়া অৰ্জুনে উভৰৰ ফালে চাই ক'লে “ব'লা এতিয়া, নগৰৰ
ফাল বগ চনাই দিল। তোমাৰ গোৱন উদ্ধাৰ হ'ল। পৰাহিত হৈ
শত্ৰুবিলাক পলাই ওচি গ'ল। ৰাজকোঁৱৰ এতিয়া তুমি মুন-চন্দন পিহি
নগৰ প্ৰবেশ কৰা।”

উলটি যাওঁতে সাতট সন্ধি গছৰ ওপৰত পাণ্ডৱসকলৰ অস্ত্ৰশস্ত্ৰ বিনাক আগৰ দৰে সামৰি থৈ অৰ্জুনে পুনৰ বৃহন্নলাৰ ভেঁচন ধৰি নিজে বধৰ সাধি হৈ বধ চলাই নগৰৰ ফালে যাবলৈ ধৰিলে। উঠেৰে অগ্নাত বৰি আহিছে—এই সংবাদ নগৰত আগতীয়াই প্ৰচাৰ কৰিবলৈ বৃহন্নলাই শীঘ্ৰে দূত পঠাই দিলে।

বিবাটৰ ভাষ্টি

ত্ৰিগৰ্ত্তবাজ্যৰ অধিপতি সুশৰ্মাৰ জয় কৰি বিবাট বহা নিত ৰাছালৈ উলটি আহিল। নগৰৰ প্ৰজাসকলে বিজয়লাভৰ চিন-স্বৰূপে আনন্দ বোলাহল কৰিবলৈ ধৰিলে। অস্ত্ৰেশ্বপুৰলৈ গৈ ৰজাই উদ্ভবক দেখা নাপাই “উদ্ভব বনৈ গ’ল” বুলি বিচাৰ লগালে। অস্ত্ৰেশ্বপুৰত ত্ৰিবস্তাসকলে উৎসাহেৰে কবলৈ ধৰিলে “তেওঁ বোৰৰহঁতক জয় কৰিবলৈ বুলি নগৰৰ উদ্ভব ফাললৈ গৈছে।” ত্ৰিবস্তাসকলে সাধণা কৰিছিল যে ৰূপবান বীৰ উদ্ভবে সবলো যুদ্ধতে জয়লাভ কৰি উলটি আহিব আৰু সেই ভাবেই ‘বিবাটৰ আগত সেই বাৰ্তা দিছিল।

বহা চিন্তিত হৈ উঠিল আৰু কথাটোৰ ওবিগছ লবলৈ সকলোৰে স্তুৰি কুৰিবলৈ ধৰিলে। পিচত গোটেই বৃজাভট্টো গন পাই তেওঁ উষ্মিগু হৈ নহা চিন্তাত পৰিল।

এটা নপুংসকক সাধি কৰি ৰাজকোঁৱৰ এনে এটা বিধিনিপুৰ্ণ কামলৈ আগ ৰাচি গ’ল। নোৰ এটি নাত্ৰ প্ৰাণাৰিক পুত্ৰ। নিশ্চয় সি আৰু পৃথিৱীত নাই। নিশ্চয় ইয়াত কোনো সন্দেহেই নাই।” এইদৰে চিন্তা কৰি ৰজা কাতৰ হৈ পৰিল।

তাৰ পিচত মন্ত্ৰীসকলক মতাই আনি তেওঁ আদেশ শুনালে বোলে “শীঘ্ৰে সৈন্যসামন্ত লৈ যুদ্ধক্ষেত্ৰলৈ যোৱাইক। উদ্ভবক জীয়াই থকা যেন দেখা পালে যি কোনো প্ৰকাৰে তেওঁক বধা কৰি লৈ আহিবলৈ নাপাহৰিবা।” যুদ্ধক্ষেত্ৰত উদ্ভব কেনি কি ভাৱে আছে তাক জানি আহিবলৈ দূতক আদেশ কৰিলে।

বহুট বহাৰ সাধনা দিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। বনে “আপুনি ৰাজ-

কৌতুকৰ নিমিত্তে নিশ্চিত থাকক। বৃহত্তা তেওঁৰ সাধি হৈ গৈছে। তেওঁৰ কথা আপোনাৰ অবিদিত নহয়। নই তেওঁৰ শক্তিৰ কথা ভানকৈ নোহোৱা। তেওঁক সাধি পালে বখাবোহী যিয়েই নহওক বিজয়নাত তিননাত্ৰও সন্দেহ নাধাৰে। অশ্বৰীষ পৰাজয়ৰ বাতৰি কুৰুসৈন্যৰ মাজত ইতিমধ্যে নিশ্চয় প্ৰচাৰ হৈ গৈছে। বোৰৰ সৈন্য এতেপৰে যুদ্ধত পৰাজিত হৈ পলাই পৰাং দিছে। এই কথাটো বিবাট বজাই অলপ সাধনা পালে।

ইতিমধ্যে উত্তৰৰ দুতসকল আহি প্ৰচাৰ কৰি দিলেহি যে “উত্তৰৰ জয় হৈছে আৰু কুৰুসেনা ছত্ৰভঙ্গ দি পলাই গৈছে। কাচি নিয়া, গোবন আনাৰ হস্তগত হৈছে।” দুতৰ মুখৰ এই কথাবিনাকত কিন্তু বিবাট বজা প্ৰত্যয় মানিব নোৱাৰিলে।

বজাই বজাক ক’লে “এই বিষয়ে সন্দেহৰ কোনো কাৰণ নাই। দুতহঁতৰ কথা মিছা নহয়। বৃহত্তা সাধি হৈ গৈছে যেতিয়া জয়নাত নিশ্চিত। আপোনাৰ বুনাৰৰ জয় হৈছে—এই কথাটো সমূলি সন্দেহ নকৰিব। নই ধুৰপট্টক ভানো কৃষ্ণৰ সাধি বা দেৱৰাজ ইন্দুৰ সাধিয়েও বৃহত্তাৰ লগত দেব নাৰিব নোৱাৰে।” বজাৰ কথাটো বজা পতিয়ন গ’ল। আনন্দত অধীৰ হৈ দুতসকলক নানান ধন-বস্তু উপহাৰ দিলে।

ইয়াৰ পিচত বজাই আদেশ জাৰি কৰিলে যে “নগৰ গোটেইখন ছাক-ছন্দকৈ সজাই ধুনীয়া কৰিব লাগে। নই অশ্বৰীষ পৰাজিত কৰাটো এটা সামান্য কথা। বাহুকৌতুকৰ ছয়টোহে প্ৰকৃত জয়। প্ৰতি যবে যবে পূজা-পাঠ, গান-কীৰ্ত্তন হ’ব লাগে। গোটেই নগৰৰ ঘাই আনিবিনাকৰ ঠায়ে ঠায়ে বিজয় নিচান আঁৰি নিয়া হক। ডবা শব্দ আদি মানসিক ধ্বনিৰে শোভামায়া সহকাৰে নোৰ বীৰ পুত্ৰক আঁৰি আনিবলৈ সকলো প্ৰকাৰৰ আয়োজন সম্পূৰ্ণ কৰা।”

বিষয়ী পুতেকক বখাযোগ্য অভিনন্দন জনাবলৈ বিবাট বজাই নহী-সকলক, সৈন্যসান্ৱলিনাকক আৰু বাহুকৌতুকীসকলক আদেশ জনাই অস্ত্ৰ-পুৰলৈ সোমাই গৈ সৈবিক্তীক বনেগৈ “নই পুত্ৰৰ বিজয়ী লাভৰ আনন্দত নতলীয়া হৈছে। তুমি এতিয়া আনাৰ খেলৰ সকলো সমল ততালিকে লৈ আহাটো যোৱা।” তাৰ লগে লগে হেওঁ বজাৰ লগত বহি পাশাৰেনত নগু হৈ পৰিল।

খেলৰ লগে লগে কথা-বতৰাও চলিবলৈ ধৰিলে। স্বাভাৱিকতে বজাই পুত্ৰৰ নহৰ আৰু শক্তিৰ কথা বজাই কৰি কবই। নোৰ লৰাৰ বখাৰ আৰু গোবৰৰ সখা আদি। তাৰ শক্তিৰে প্ৰসিদ্ধ কুৰুসৈন্যসকল

যুদ্ধশেষতঃপৰা পলাবলৈ বাধ্য ববালে। চাঁহি নাৰি কৰুই উত্তৰ দিলে “হয় আপোনাৰ পুত্ৰৰ সোভাগ্যৰ কাৰণেই তেওঁ বৃহন্নাৰ সাৰথি হিচাপে লাভ কৰিলে। দাতকোঁৱৰ গঁচাতৈয়ে বৰ সোভাগ্যবান পুৰুষ—ইগাত লেশনাত্ৰও সন্দেহ নাই।”

কৰুৰ মুখত বাবে বাবে বৃহন্নাৰ প্রশংসা বাক্যবোৰ শুনি বজাই খঙত অসহনীয় হৈ কলে “আপুনি যেন যেন এটা নপুংসবৰ প্রশংসাহে কৰি আছে দেখোন? মোৰ লৰাৰ বিদ্বয় বার্তা। শুনি আপুনি অস্ত্ৰেপুৰত সোনাই থকা সেই নপুংসব সাৰথিৰ হে গুণ গাই আছে, মোৰ লৰাৰ জয়লাভ যেন এবোৱেই নহয়?”

কৰুই তেতিয়া অলপ টান স্বৰত প্ৰতিবাদ কৰি কলে “নই যি বৈছোঁ জানি-শুনিযেই বৈছোঁ। বৃহন্না সাধাৰণ পুৰুষ নহয়। তেওঁ যাৰ সাৰথিৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰে তেওঁৰ বোনেও যুদ্ধত পৰাভূত কৰিব নোৱাৰে। তেওঁ চলোৱা বখত যি আবোহণ কৰে তেওঁ জগতত আন বোনেও কলে নোৱাৰা বানো গনাধা কৰিব পাৰে।” কৰুৰ মুখত আকৌ বৃহন্নাৰ যশস্যা বাক্য শুনি খঙে-বিষে বচা অধৈৰ্য্য হৈ পৰিল।

বজাই বিপৰীত ভাৱৰ গুণ বখনা অসহ্য হোৱাত ঋং চন্দ্ৰালিৰ নোৱাৰি কৰুৰ গালত এটা চৰ নাৰি দিলে আৰু পাশাৰ পাশাটি মুখলৈ দলি নাৰি পঠিয়ালে। গুটিৰ খুন্দা কৰুৰ কপালত লাগিল আৰু তাৰপৰা তেজ ওলাবলৈ ধৰিলে।

সৈবিক্তী সেই সৰ্বমত ওচৰতে আছিল। তেওঁ লৰ নাৰি আহি বিহাৰ আঁচলেবে কৰুৰ তেজৰ বাবিলাক নহি সেই তেজ লগা কাপোৰখন এটা সোণৰ পাত্ৰত পানী লৈ তাত জুবুৰিয়াই থলে।

সৈবিক্তীৰ এই কাৰ্য্য দেখি বিৰাটৰ ঋং আৰু এখোপ চৰি উঠিল। কলে “সৈবিক্তী, সেইবোৰ কি কৰিছা? সোণৰ পাত্ৰত কাপোৰখন তুবুৰিয়াই থৈছা কিয়?” সৈবিক্তীয়ে উত্তৰ দিলে “মহাবাজ, সন্যাসীৰ তেজৰ এটা টোপ যদি কেনেবাকৈ মাটিত পৰে আপোনাৰ অকল্যাণ হব। সন্যাসীৰ তেজত সিনানবিনাৰ কণিকা আছে সেইবোৰ মাটিত পৰিবলৈ পালে সিনান শূৰ আপোনাৰ ৰাজ্যত অনাবৃষ্ট হৈ থাকিব। আপোনাৰ ৰাজ্যৰ মঙ্গলৰ কাৰণেই এই তেজ লগা কাপোৰখন সোণৰ পাত্ৰত তুবুৰিয়াই থৈছোঁ। নই তানো আপুনি কৰুৰ নহিনা এতিয়াও বুজা নাই।

ঠিক সেই সময়তে দূৰৰী আহি জনালেহি “উত্তৰ আৰু সাৰথি বৃহন্না দুয়ো উলটি আহিছে। বজাৰ স্পৰ্শ পাবলৈ কোঁৱৰ দূৰাৰত উপস্থিত।”

সেই কথা শুনা নাৱকে বজাই আবেগত আসন এৰি ছাঁই মাৰি উঠি কলে “বাহুকোঁৱৰক এই মুহূৰ্ত্তে মোৰ কাষটো লৈ আহাঁ যোৱা।” সেই সন্মতে কহুই দুৱবীৰ নহে নহে কৈ পঠালে “দেৱন বাহুকোঁৱৰক লৈ আহিবা, বৃহনুলা যেন ইয়ালৈ নাহে।”

কহুৱ কপালৰপৰা তেওঁ বৈ থকা দেখা পালে বৃহনুলা অৰাঁৱ হৈ পৰিব, এই কথা তেওঁ ভাগিছিল আৰু থং দ্ৰুৱ নোৱাৰিলে কেনে ঘটনা হব কোনে জানে। বুদ্ধক্ষেত্ৰৰ বাহিৰে আন কাৰোৱাৰা স্বৰ্গপুত্ৰৰ গাত আঘাত নগা অৰুনে সহিব নোৱাৰিব। সেই বাবে কহুই দুৱবীৰ বৃহনুলাক লগত লগাবলৈ ইচ্ছিত কৰিছিল।

বাহুকোঁৱৰ উত্তৰ অস্ত্ৰেপুৰলৈ সোমাই গৈ ভক্তিভাৱে পিতাকক সেৱা কৰাই কহুৱ ফালে যুৰি সন্মান জনাবলৈ এৰি দেখা পালে তেওঁৰ কপালত তেওঁ বৈ আছে। দেখি তেওঁ চিঞৰ মাৰি উঠিল। কাৰণ, তেওঁ ইতিমধ্যে জানিছে এই কহুই স্বৰ্গপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰ। তেওঁ বিৰক্ত ভাবেৰে সুধিলে “বাহু, এই মহাঅনুগ্ৰহৰ কপালত যা কেনেকৈ লাগিল আৰু তেওঁ বৈ আছে?”

বিবাট বজাই উত্তৰলৈ চাই কলে ‘বাহু, এই কথাটো মো ইমান ভাবিব লগা কি হৈছে। নহে তেওঁক নৰা গাঁচা। নহে যেতিয়া তোমাৰ বিজয় বাৰ্তা শুনি আনন্দ সাগৰত নগু সেই সময়ত তেওঁ তোমাৰ কপালত উঠাই কৰি নৰং তোমাৰ সাৱধি হৈ যোৱা সেই নপুংসকটোৰ যশস্যাৰে কৰিবলৈ ধৰিলে। তোমাৰ বল বিহীনৰ কথা কলে এই দুৰ্ভাগীয়া ব্ৰাহ্মণে তোমাৰ সাৱধিজনৰহে প্ৰশংসা কৰে। এইটো নিশ্চয় উপভূক্ত কৰা কথা অৱশ্যে নহি দুঃখিত যে তেওঁক আঘাত কৰিনোঁ। বাৰু এতিয়া সেই বখাৰ বখনা-বখনি নিষ্প্ৰয়োজন।

বাহুকোঁৱৰে সেই কথা শুনা নাৱে ভাত কঁপি কঁপি পিতাকক কলে পিতা, আপুনি সৰ্বনাশ কৰিলে। বৰ ভাঙৰ ভগৰ লগালে। পিতা, আপুনি এইটো বৰ ভাঙে অপৰাধ কৰিছে। এতিয়াই এই মহাপুৰুষক হাতে-ভৰিয়ে ধৰি কনা ধোৱক। নহলে আমি আনি সৰংশে নিৰ্মূল হ’ম।”

বাহুকোঁৱৰ এই কথাৰ একো তাৎপৰ্য্য বুজিব নোৱাৰি বলা কিংকৰ্ত্তব্য সিদ্ধি হ’ল কিন্তু উত্তৰ ইমান উৰিগু আৰু ব্যাকুল হৈ উঠিছিল তেওঁ নিজেই যুধিষ্ঠিৰক প্ৰণাম কৰি কনা প্ৰাৰ্থনা কৰিলে।

ইয়াৰ পিচত বনাই কিন্তু পুতেকক সাৱণি ধৰি তেওঁক সহৱাই গৈ ক’লে “বাহু, তুমি নিশ্চয় এজন মহাবীৰ, কেনেকৈ কোৱলকন্দ পৰাশ

কবিনা জানিবলৈ নই বৰ অৰৈখ্য হৈ আছে। কেনেবৈ বৌবরক হেৰুৱাই গৰুগাইবিলাক উদ্ধাব কৰি আনিলা? শীঘ্ৰে সকলো কথা বিতংকৈ মোক বুজাই নোৱা।

ৰাজকোঁৱৰে তলমূৰ হৈ উত্তৰ দিলে “পিতা, নই কোনো কুব্ৰসেনা ঘন বৰা নাই। গৰুগাইবিলাকে নই উদ্ধাব বৰা নাই। সকলো বান্ধু সনাও কৰিলে এজন দেৱবুনাৰেহে। তেৱেঁই আমাৰ বাৰ্য্যতাৰ গ্ৰহণ কৰি মোক বক্ষা কৰিলে আৰু বৌবরসেনা ছত্ৰভঙ্গ কৰি আমাৰ গোধন উদ্ধাব কৰি আনিলে। নই গঁচাই একোৰে বৰা নাই।”

বিবাট বহুই এই কথা শুনি আচৰিত হৈ স্থবিলে “ব’ত সেই দেৱ-কুমাৰজন? তেওঁক এই নুহুৰ্তে ইয়ালৈ আদৰি আনা। মোৰ পুত্ৰক যিজন মহাবীৰ পুৰুষে শত্ৰুৰ পৰাস্ত কৰি বক্ষা কৰি আনিলে, সেই বীৰশ্ৰেষ্ঠৰ মুখদৰ্শন কৰি জীৱন ধন্য বৰে। নই আজিয়েই মোৰ বান্ধা উদ্ধাবক তেওঁৰ হাতত অৰ্পণ কৰিম। বিবিনতে তেওঁক আজি পূজা কৰিবৰ ইচ্ছা হৈছে। বাছা, যোৱা, নুহুৰ্ততে তেওঁক ইয়ালৈ লৈ আহাটো।”

ৰাজকোঁৱৰে ক’লে “সেই বীৰ দেৱতাজন যুদ্ধজয় কৰিয়েই নিৰুদ্ধেশ হ’ল। বাইলৈ বা পৰহিলৈ সম্ভৱতঃ আনাক দেখা দিবহি। উত্তৰব এইদৰে কোৱাৰ অৰ্থ আছে। তেওঁ দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ পুত্ৰ যেতিয়া দেৱ-কুনাৰেই। বিশেষ তেওঁ এতিয়া বৃহস্পতিৰ ভেশ ৰবি নিৰুদ্ধেশ হোৱা কথাটোও গঁচা।

পিচত যেতিয়া বিবাটৰ ৰাজসভা আৰম্ভ হ’ল তেতিয়া বহু আৰু ৰাজকোঁৱৰৰ বিষয় লাভত তেওঁলোকৰ সদৰ্শনা জনাবলৈ ৰাজ্যৰ লেখত লবলগীয়া গণ্যমান্য ভদ্ৰমণ্ডনী আহি নিজৰ নিজৰ আসন গ্ৰহণ কৰি বহিল। কৰু, বলভ, বৃহস্পতি, তন্ত্ৰীপাল আৰু ধৰ্ম্মগ্ৰহী এই সকলো বহু আৰু ৰাজকোঁৱৰৰ বিষয় লাভত প্ৰকৃত মহাসম্মতি আছিল। তেওঁলোক ৰাজসভালৈ আহি, নিজৰ ইচ্ছাতে ৰাজকোঁৱৰসকলৰ আসন অধিকাৰ কৰি বহিল।

সকলোৰে ভাৱিলে বতাব আদেশ পাইহে এই পাঁচগৰাকী ৰাজবৰ্গচানী ৰাজকোঁৱৰসকলৰ আসনত বহিবলৈ সাহ কৰিছে। ইবিলাকে বিপদৰ সময়ত ৰজাক বহুতো উপকাৰ কৰাত আৰু যুদ্ধৰ সময়ত বৰ বীৰত্ব আৰু সন্তোষ প্ৰকাশ কৰা দেখি এই পাঁচোজন বীৰক সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ এনে এটা আশোজন কৰা হৈছে। গঁচাইবনে এই পাঁচগৰাকী বীৰে এনে সন্মান পোৱাৰ আশা।

বিবাট বজাই সভামণ্ডপত প্ৰবেশ কৰিয়েই সন্ধ্যাগী কৰ, বান্ধনি বস্ত্ৰত, নটুৱা বৃহন্মূলা, ঘোঁৰাবৰীয়া তন্ত্ৰীপাল আৰু গোৱাল ধৰ্ম্মগ্ৰন্থীক নিশ্চিন্তমনে সিংহাসনত বহি থকা দেখা পাই বঙত কদ্ৰমুত্তি ধৰিলে। বজাই বঙতে অলপ সময় কিবাকিবি কথা কোৱাত পৰুপাওৱে তাৰিলে ইমানেই বহুত হৈছে এতিয়া নিঘৰ পৰিচয় দিয়া উচিত। এই তাৰি ছদ্মবেশী পাণ্ডৱ-সকলে নিঘৰ নিঘৰ পৰিচয় সভাত ঘোষণা কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই ঘোষণা শুনা নাত্ৰে সভাৰ সকলোবিলাক আনন্দত অভিভূত হ'ল আৰু বিস্ময় মানিলে।

এবছৰ কাল ধৰি পাঁচ পাণ্ডৱ আৰু দ্ৰৌপদীয়ে বাহু কাৰেঙত থাকি বাহু পৰিয়ালৰ সেৱা যত্ন আৰু যুদ্ধত বজা-বাহুকৌটবৰ প্ৰাণ বক্ষা কৰি বিবাট ৰাজ্যৰ যে কি মহৎ উপকাৰ সাধিলে সেই কথা ভাবি আনন্দ আৰু কৃতজ্ঞতাত বিবাট ৰজাৰ দুই গালে আনন্দাশ্ৰু বৰলৈ ধৰিলে। বজাই যুধিষ্ঠিৰক হাতঘোৰ কৰি ক'লে “হে ধৰ্ম্মপুত্ৰ, এই ঋণ অভাৱনে কেনেকৈ পৰিশোধ কৰিম? ইয়াৰ প্ৰতিদানৰ সমল মোৰ কি আছে?” এই বুলি ধৰ্ম্মপুত্ৰক সাৰট মাৰি ধৰিলে।

বজাই সেই নুহুৰ্ত্তে তেওঁৰ গোটেই ৰাজ্য ধৰ্ম্মপুত্ৰক দান কৰিলে ধৰ্ম্মপুত্ৰই পুনৰ সেই ৰাজ্য ঘূৰাই দিলে। বজাই তেতিয়া নিঘৰ জীয়েক উত্তৰাক অৰ্জ্জুনলৈ বিয়া দিয়াৰ প্ৰস্তাৱ দাঙি ধৰিলে।

সেই কথাত অৰ্জ্জুনে মাত লগালে “বিবাটৰাজ, এইটো যুক্তিমনক কথা নহব। কাৰণ মই শুক হিচাপে ইমান দিন উত্তৰাক নাচ গান শিক্ষা দি আহিছোঁ—মই তেওঁৰ পিতৃস্বৰূপ।” কিন্তু সকলোৱে আলোচনা কৰি অন্তত অৰ্জ্জুনৰ পুতেক অভিমন্যুৰ লগতে উত্তৰাৰ বিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিলে।

ইতিমধ্যে দুৰাশ্বা আৰু প্ৰহৰক দুৰ্য্যোধানৰ ওচৰবপৰা কেইজনমান দূত আহি উপস্থিত হ'লহি। দূতসকলে যুধিষ্ঠিৰক ক'লে “হে ধৰ্ম্মপুত্ৰ, বজা দুৰ্য্যোধনে আমাক আপোনাৰ কাষলৈ পঠাইছে। তেখেতে জনাইছে যে ধনঞ্জয়ৰ অসাৱধানতাৰ ফলত আপোনালোকৰ অজ্ঞাতবাসৰ কথা ধৰা পৰিছে। সেইকাৰণে আপোনালোকে আকৌ যুৰি বাৰ বছৰ বনবাস খাটিব লাগিব। তেৰ বছৰ নৌ পূৰ হওঁতেই তেওঁ গা দেখা দিছে। গতিকে পূৰ্বৰ প্ৰতিজ্ঞা অনুযায়ী আপোনালোকে যুৰি বনবাস খাটিব লাগে।

ধৰ্ম্মপুত্ৰই হাঁহি মাৰি ক'লে “দূতসকল, এতিয়াই হস্তিনাপুৰলৈ উভতি যোৱাহঁক। প্ৰতিজ্ঞা অনুসৰি তেৰ বছৰ কাল পূৰ হ'লনে নাই সেই কথাৰ

বিচাৰ কৰিব পৰা পুৰুষ ভীষ্ম পিতৃানহ আৰু আচাৰ্য্য দ্ৰোণবপৰা ভালকৈ
বুঢ়ি লবলৈ দুৰ্য্যোধনৰ বোৱাঠাইব। তেওঁ বহু পৰ হোৱান পিচতহে
ধনঞ্জয়ৰ গাভীৰবপৰা টকাৰ উঠি শঙ্কসকলৰ বুকুত কঁপনি তুলিছিল আৰু
পনাব লগাত পৰিছিল।”

মন্ত্ৰণা

তেওঁ বহুৰ শেষ হলত পাণ্ডৱসকলে বিবাট বজাৰ ৰাজধানী পৰিত্যাগ
কৰি বিবাট ৰাজ্যৰ ভিতৰতে থকা উপপ্লব্য নামে এখন নগৰত প্ৰকাশ্য
ভাৱে বাস কৰি থাকিব। তাৰপৰা মিত্ৰ-বুটুৱসকললৈ দূত পঠাই ৰবৰ
বাতৰি দিলে।

স্বৰবাৰপৰা শ্ৰীকৃষ্ণ, বলৰাম, স্তভ্ৰা, অভিমন্যু আৰু যদুবংশৰ
ভালোমান শ্ৰেষ্ঠ বীৰ আহি উপপ্লব্য নগৰ পালেহি। অনাৰ্জনৰ
আগমন বাতৰি পৰুপাওৱে দ্ৰৌপদী আৰু বিবাট বক্ষাক লগত লৈ নানা
বাদ্য বজাই সন্মান পূৰ্ব্বক আদৰি নিলেহি। অজ্ঞাতবাসৰ প্ৰথমছোৱাত
পৰুপাওৱৰ মিসকলে অনিচ্ছা সৰেও এৰি যাবলৈ বাধ্য হৈছিল সেই
ইন্দ্ৰসেনকে আদি কৰি সকলো আহি পাণ্ডৱসকলৰ দেখা কৰিলেহি।
কাশীৰাজে লগত দুই অক্ষৌহিনী সেনা লৈ যুধিষ্ঠিৰৰ সাক্ষাৎ কৰিলেহি।
পাঞ্চানবাজ ভূপদেও তিনি অক্ষৌহিনী সেনা লৈ পৰুপাওৱৰ লগ ললেহি।
দ্ৰৌপদীৰ লৰাবেইটি, শিবগী, বৃষ্টদ্যুম্ন আদিয়েও ভূপদ বজাৰ লগতে
আছিল। ইয়াত বাজেও ভালোমান বজাই সৈন্য সামন্ত লৈ পাণ্ডৱসকলৰ
সাহায্যৰ্থে গোট খালেহি। পোনপ্ৰথমতে শাস্ত্ৰমতে অভিমন্যু আৰু উত্তৰাৰ
বিদ্যাধন হৈ গ'ল। তাৰ পিচত ৰজা আৰু বীৰসকল সকলো গোটখাই
বিবাটৰ ৰাজসভাত মন্ত্ৰণা আৰম্ভ কৰিলে। সেই সভাত বিবাট ৰজাৰ
কাষত ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু ধৰ্মপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰে আসন গ্ৰহণ কৰি বহিল
আৰু ভূপদ ৰজাৰ কাষত বলৰাম আৰু সাত্যকীয়ে আসন গ্ৰহণ কৰিলে।
ভালোমান বীৰপুৰুষ আৰু মহাপুৰুষ আহি পৰোভৰ কৰি সভাস্থল ভৰি
পৰিল। সভাগৃহৰ হাই উৰনি শান্ত পৰিলত সকলোৱে নিস্তৰ্ক হৈ শ্ৰীকৃষ্ণ
ফালে চাই ব'ল। তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই পোনতে আগবপৰা উঠি কথা
আৰম্ভ কৰিলে।

যুগিষ্ঠিৰ কপৰ পাশাখেলত হাবি তাৰ ফলতে তেওঁ নান্যবপৰা খেলা
খাই বাৰ বছৰ কাল বনবাস আৰু অসুস্থ এৰাৰে অসুস্থ বাসত থাকি বটোলে।
পাণ্ডৱসকলৰ প্ৰতিজ্ঞা অনুযায়ী এই দেৱ বছৰ ধৰি যি দুখ দুৰ্গতিৰ নাহেবে
তেওঁলোকে স্নিহা কটোলে সেই কথা আপোনালোকৰ প্ৰায় সকলোকেই
জানিছে। কত কট কত দুখ কত বেলা-নাহনা সহ্য কৰি থাকিব লগা
হৈছিল তাৰ ওৰ পাৰ নাই। সেইবোৰ যি হবলগা হৈ গ'ল। এতিয়া
যাতে দুৰ্য্যোধন আৰু ধৰ্মপুত্ৰ দুয়োৰে কন্যাধ হয়। ন্যায় আৰু ধৰ্ম
যাতে থাকে তাৰ উপায় আলোচনা কৰি আদিব সভাত হিব কৰিব লাগে।
অধৰ্মবুজ কোনো কথাকে ধৰ্মপুত্ৰই আশা নকৰে। ধৃতৰাষ্ট্ৰ যি পুতেক-
সকলে তেওঁক ছলনা কৰি পালেবানে দুখ কট লম্বু-নাহনা ভোগালে সেই
কৌৰৱসকলৰ মঙ্গল আৰু প্ৰতিজ্ঞাহে ধৰ্মপুত্ৰই বাহা কৰে। কৌৰৱ-
সকলৰ নোভ আৰু ধৰ্মপুত্ৰৰ ধৰ্মবুদ্ধি এই দুইটা কথা ভালকৈ আলোচনা
কৰি আপোনালোকে মন্তব্য দিব কৰক। দুৰ্য্যোধনৰ পোত কি আছে
আৰি নাহানো। ঢোকা বুদ্ধি আৰু সত্যগুণ সম্পন্ন এজন মৃতক দুৰ্য্যোধনৰ
ওচৰতৈ পঠাই সি আনাৰ সভাৰ অভিমত জনাই স্নিহা লাগিব আৰু পঞ্চ-
পাণ্ডৱক অৰ্হৰাজ্য দান দিয়াৰ প্ৰস্তাৱ কৰি দুৰ্য্যোধনৰ ওচৰতৈ গন্ধিব বপানে
পঠাই দিহক।" এইদৰে সভাৰ আগত নিজৰ মন্তব্য প্ৰকাশ কৰি শ্ৰীকৃষ্ণই
ককায়েক বাৰানৰ ফালে চালে।

বনবাসে ক'লে 'কৃষ্ণই ঠিক ধৰ্ম আৰু বাহ্যনীতিসম্মত মন্তব্যকে
দিছে। আপোনালোক সকলোৱে শুনিছেই। দুৰ্য্যোধন আৰু ধৰ্মপুত্ৰ
দুয়োৰে ভানৰ কাৰণেই কৃষ্ণই তেনে পৰামৰ্শ দিছে। নহি তেওঁৰ প্ৰস্তাৱ
সাদৰেৰে সমৰ্থন কৰিছোঁ। কুণ্ঠীৰ পুত্ৰসকলে তেওঁলোকৰ আধাৰাজ্য
ওভোতাই পাবলৈ বাহা কৰিছে। তাকে যদি গন্ধিবে লাভ কৰিব পাবে
তেহে দুই পক্ষৰে আৰু প্ৰভাসকলবোৰ মঙ্গল হব তাত অন্যপো সন্দেহ
নাই। সেই কাৰণেই দুৰ্য্যোধনৰ কাষলৈ এজন বিখ্যাত মৃত পঠোৱা
যুগুত হব। কৌৰৱ আৰু পাণ্ডৱসকলৰ মাজত গন্ধি স্থাপন কৰিব পাবে
এনে এজন উপযুক্ত লোক বাচি দিহক। ভীষ্মদেৱ, ধৃতৰাষ্ট্ৰ, দ্ৰোণাচাৰ্য্য,
বিবুৰ, কপ, অশ্বখান, কৰ্ণ আৰু শকুনিৰ লগত আলোচনা কৰি সেই
মৃতজনক কুন্তিপুত্ৰসকলৰ নিমিত্তে নম্ৰভাৱে আধাৰাজ্যৰ কথাটো জনাব।
তেওঁ নিজে যেন সেই আলোচনাত কোনো ঋণ উঠা কথাৰ পাতনি নেমেলে।
ধৰ্মপুত্ৰই জানি শুনি পাশাখেলত যোগদান কৰি বাহ্য হেৰুৱাইছে। নিজ
কুটুম্বসকলৰ বাহা নামানি তেওঁ নিজৰ দুৰ্ভুদ্ধিতাৰ দোষত পাশা খেল সমৰ্থন

কবিছিল। শকুনি হ'ল পাশাখেলত অন্বেয়। এই কথা জানিও যুধিষ্ঠিৰে
 চুইত ঘাঁপ দিলে। সেই গতিৰে মহাবাজৰ ওচৰত পাঁচ পাণ্ডৱৰ আধা-
 নাম্যৰ নিমিত্তে কাতুৰ্দ্দাস কৰি অনুৰোধ জনাব লাগিব। যি
 জনেই দৃত হৈ যাব তেওঁ যেন যুদ্ধপ্ৰিয় লোক নহন। যি কোনো প্ৰকাৰে
 গন্ধি স্থাপন কৰাত পাটকত যেন অনুমান হয় সবলোৱে এখনত হৈ তেনে
 এমন লোকৰে পঠোৱা যুগুত। দুৰ্য্যোধনৰ ওচৰত গৰুটো হৈ কথাৰে
 ভোল নিয়াব লাগিব। হে বাহেজ্জগকন, আপোনালোকে যুদ্ধৰ কথা
 ননলৈ নানিবহৈ। গন্ধিৰে হাত কৰিবপৰা ধন সম্পত্তিৰ গাৰ্হকতা বেছি।
 যুদ্ধ শটিলেই নানা প্ৰকাৰ দুৰ্নীতিৰ আশ্ৰয় লব লগা হৈ উঠিব পাৰে আৰু
 তাৰ লগে লগে নানান লাটখাটিও হব লাগিব।”

বলবানৰ অভিনত এইটোৱেই আছিল যে জানি গুনি যুধিষ্ঠিৰে
 পাশাখেলিবলৈ গৈছিল। প্ৰতিজ্ঞা অনুযায়ী তেওঁলোকে বনবাসত কাল
 কটালে। আৰোঁ যুৰি বনবাস খটাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। বৰ্ত্তনানে
 স্বাধীনভাৱে খবাব অধিকাৰ তেওঁলোকৰ বৰ্ত্তিছে। কিন্তু হেৰোৱা ৰাজ্য
 ওভোতাই পাবলৈ দুৰ্য্যোধনৰ ওচৰত পাণ্ডৱগকনৰ দাবী নবজে। পাশা
 খেলৰ সময়ত পণ বখা ৰাজ্য ওভোতাই দিয়াৰ প্ৰশ্ন উঠা নাছিল। এৰি
 দিয়া ৰাজ্য এৰা পৰিয়েই থাকিব। গতিৰে ভাল ভাৱে খুজিলে পাণ্ডৱ-
 গবলে যি হব এটা অংশ পাব পাৰে। কিন্তু অধিকাৰ সূত্ৰে হেৰোৱা
 ধনৰ ওপৰত দাবী নবজে। পাশাখেলত ধন সম্পত্তি পণ বখা কথাটো
 মুৰ্খানিৰ বাহিৰে আন একো নহয়। সজ্ঞানে পাশাখেলত ধনবস্তু হেৰুৱালে
 সেইবোৰ হেৰোৱাতে থাকি যায়। হেৰোৱা ধন ওভোতাই নোৱা বখাটো
 এবোপধ্যে সমৰ্থন কৰিব নোৱাৰি। একেটা বংশতে জন্ম লৈ ইটোৱে
 সিটোৱে যুঁজ বাগৰ কৰি থকা বখাটো বলবানে সমৰ্থন নকৰিলে। তেনে
 যুদ্ধৰপৰা নানান অনৰ্থৰ সূত্ৰপাত হব পাৰে—এয়ে আছিল বলবানৰ শঙ্কা।

(ব্যাসদেৱে বলবানৰ এই ভাৱৰ যোগেদি জগৎবাসীক সদায় এই
 উপদেশ মানি চলিবলৈ ইন্দ্ৰিত কৰিছে।)

বলবানৰ মুখত এনে বাক্য শুনি সাতাবিয়ে সহি থাকিব নোৱাৰিলে।
 তেওঁ ঋং মূৰাকৈ ক'লে “বলবানৰ কথাখিনি নহৈ হলে কোনো পধ্যেই
 ন্যায়সম্মত বুলি সমৰ্থন কৰিব নোখোৱোঁ। প্ৰত্যেকেই নিজৰ নিজৰ
 স্বাৰ্থ ৰাখিবলৈ নিজৰ কথা যুক্তি দেখুৱায়। প্ৰত্যেকে
 নিজৰ নিজৰ কথাবোৰ বৰাণী।”

ধৰ্ম হ'ব নোৱাৰে। বিবিনাক কথা অনীতি সি কেতিয়াও নীতি হ'ব নোৱাৰে। বনদেৱৰ কথা নহৈ যুদ্ধিবে খণ্ডন কৰিম। সেইবোৰ কথা নহৈ সমূলি সমৰ্থন কৰিব নোৱাৰোঁ। একেজনী মাকৰ গৰ্ভত ওপচা, দুটা সন্তানৰ এটা বীৰ আৰু আনটো ভীৰ হোৱা দেখা যায়। এবোজোপা গছতে এটা গুটি ধৰা কলি আৰু এটা গুটি নোহোৱা কলি হোৱাও দেখা যায়। কৃষ্ণৰ উক্তি ধৰ্মসম্ভৱ আৰু বলবানৰ উক্তি তেনে নহয়। ধৰ্ম-পুত্ৰৰ বাঢ়াটোৱা কথাবিলাক যিজনো সভাত প্ৰকাশ কৰিছে তেওঁৰ উক্তিৰ পৰা বুজা যায় তেওঁ দুৰ্য্যোধনৰ ভয়ত ভীত হৈছে। বৰ্ণনা কথা কোৱাৰ নিমিত্তে নোক সভাসদসকলে ক্ষমা কৰে যেন। যুধিষ্ঠিৰ পাশাখেলত নিপুণ নহয় আৰু সেই সময়ত খেলিবলৈ অনিচ্ছুক আছিল। তথাপি তেওঁক নানান চক্ৰান্ত কৰি মাতি নি ৰূপট পাশাৰে পৰাজিত কৰিলে। তেওঁ তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞা আখৰে আখৰে পালন কৰিলে। তেওঁ এতিয়া বি-বিশেষ কাৰণত দুৰ্য্যোধনৰ মুখলৈ চাই তেওঁৰ ওচৰত ৰাজ্য তিস্তা কৰিবগৈ? যুধিষ্ঠিৰতো তিস্তাৰী নহয়? নুব দোঁৱাই ৰাজ্য তিস্তা কৰিবৰ কোনো কাৰণ ঘটা নাই। পাণ্ডৱসকলে যথাবিধি বাৰ বছৰ কাল বনবাস খাটি শেষ কৰিলে। তাৰ উপৰিও এবছৰ কাল অজ্ঞাতবাস খাটি অন্ত কৰিলে। এনে স্থলতো দুৰ্য্যোধনে দূত পঠাই এই বাতৰি দিছে যে পাণ্ডৱসকলে অজ্ঞাতবাসৰ বছৰটো পুৰা নোৱা হওঁতেই গা দেখা দিলে। এনে অধৰ্মী দুৰ্য্যোধনকে আদি কৰি কোৱাৰহঁতক যুদ্ধত পৰাস্ত কৰি ধৰ্মপুত্ৰৰ ভবি-ছুই ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা ৰোজাইহে এৰিম। সিহঁতে তাকে নুৰুবে যদি সিহঁতৰ সকলোৰে যমপুৰীলৈ পঠান। ধৰ্মযুদ্ধৰপৰা দুৰ্নীতি ঘটিব নোৱাৰে। অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰ যুদ্ধত শত্ৰু হানি হলে অধৰ্ম হ'ব নোৱাৰে। শত্ৰুৰ ওচৰত হেয় হৈ থকা ব'ব নীচ কথা। দুৰ্য্যোধনে যুদ্ধ বাঞ্ছা কৰিলে আমি যুদ্ধ দিবলৈ সাজু হ'ম। একান্তকো পলম নকৰি আমি কৰ্তব্য দ্বিৰ কৰি পেলান। বিনা যুদ্ধই দুৰ্য্যোধনে ৰাজ্য ওভোতাই নিদিয়। ওভকাৰ্য্য পলমকৈ কৰা দুৰ্নীতিৰ কথা।

সত্যকিৰ এনে ডাঠি কোৱা কথাখিনি শুনি ভূপদ ৰজাই ব'ব বং পালে আৰু ক'লে—“ঠিক কথা, সত্যকিৰ কথা সম্পূৰ্ণ সঁচা। সেইটো নহৈ সমৰ্থন কৰিছোঁ। সৰু উপদেশ শুনি দুৰ্য্যোধন সৰু পথত যোৱা লোক নহয়। যুদ্ধৰ নিমিত্তে আমি অবিৰাম চেষ্টা কৰি থাকিব লাগিব। বহু-বাহুৱসকলৰ ওচৰলৈ দূত পঠাই আমি সৈন্য-সামন্ত আৰু যুদ্ধৰ আহিলাপাতি সংগ্ৰহ কৰিব লাগিব। শল্য, ধৃষ্টকেশু, জয়ন্তসেন, কেকয় আদি কৰি

বজাসকলৰ ওচৰলৈ লবালবিকৈ দূত পঠোৱা উচিত। ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ ওচৰলৈকো এজন যোগ্য দূত পঠাব লাগে। মোৰ সভাপণ্ডিত আৰু পুৰোহিতক ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ ৰাঘৱজাতলৈ পঠাই দিম। দূতৰ নুখেদিয়েই আনি আনাৰ বহুলা ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ জনান। ভীষ্মদেৱ, ধৃতৰাষ্ট্ৰ, দ্ৰোণাচাৰ্য আৰু দূৰ্য্যোধন এই কেইজনৰ প্ৰত্যেকৰে আনাৰ বহুলা কৰিলে দূতক যথাযথ উপদেশ দি পঠাই দিম।”

ঋপদৰাজৰ এনে পৰামৰ্শ শুনি ৰাস্ত্ৰদেৱ দিগ হল। ঋপদৰ ফালে চাই তেওঁ বৰলৈ ধৰিলে—“আপোনাৰ পৰামৰ্শ অতি যুক্তিপূৰ্ণ। তাকে কৰা উচিত। এয়ে ৰাজনীতি। বলৰাম আৰু মোৰ লগত কোৱৰ আৰু পাণ্ডৱকলৰ ঘনিষ্ঠতা একে ধৰণৰ। উদ্ভৱৰ বিয়াতলৈ বুলিহে আনি আহিছিলো। এতিয়া আনি ছাবৰালৈ উভটি যাম। জ্ঞান আৰু বনস এই দুয়োটাতে আপুনি শ্ৰেষ্ঠ পুৰুষ। আপুনি আনাৰ গুৰুত্বান্য। ধৃতৰাষ্ট্ৰয়ো আপোনাক সন্মানৰ চকুৰে চায়। দ্ৰোণ আৰু কৃপ আপোনাৰ বাল্যবন্ধু। ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ ওচৰলৈ গৈ বি বৰগৈ লাগে সেইমতেই দূতক উপদেশ দি পঠাই দিমক। সকলো প্ৰকাৰে চেষ্টা কৰি দূৰ্য্যোধনক সজ ৰাটলৈ আনিব নোৱাৰিলে আমালৈ সংবাদ পঠাব।”

মন্ত্ৰণা আৰু আলোচনা এইদৰে শেষ কৰি শ্ৰীকৃষ্ণ সদলবলে ছাবৰালৈ উভতি গল। বিৰাটৰাজ, ঋপদৰাজ আৰু যুধিষ্ঠিৰে যুদ্ধৰ সকলো আয়োজন কৰিবলৈ ধৰিলে। বজাসকললৈ দূত পঠাই ৰাতৰি দিলে। পাণ্ডৱৰ মিত্ৰৰজা সকলোৱে সৈন্যসামন্ত সংগ্ৰহত ব্যস্ত হ’ল।

গিফালে দূৰ্য্যোধন আদি কোৱৰ বীৰসকলেও হাত সাৰটি বহি থকা নাছিল। তেওঁলোকেও যুদ্ধৰ যাৱতীয় আয়োজন কৰিবলৈ যথাযোগ্য ব্যৱস্থা লগালে। সৈন্য সামন্ত সংগ্ৰহৰ কাৰণে তেওঁলোকৰো ইষ্ট-মিত্ৰ ৰাজ্যবৰ্গৰ অনুৰোধ জনালে। এইদৰে ভাৰত জুৰি যুদ্ধৰ সবলো আয়োজন আৰম্ভ হবলৈ ধৰিলে।

পুৰাণ লেখকে বৰ্ণনা কৰিছে সেই সময়ত চাৰিওফালে বজাসকলৰ তিতৰত উখল-নাখন লাগি উঠিছিল। ভাৰতৰ সকলো ঠাইতে সৈন্য সামন্তৰ অহা-যোৱা ৰবাত শোটেই দেশখন মানুহৰ সমাগমত তল বলাই উঠিছিল বুলি পুৰাণ লেখকে বৰ্ণনা কৰা আছে। (আজিকালিৰ নিচিনাকৈয়ে তাহানিখনো যুদ্ধৰ আগতীয়া আয়োজন ধুনধানৰে চলিছিল)

ঋপদৰাজে তেওঁৰ পুৰোহিতৰ মতাই আনি কলে—“পণ্ডিতব্ৰহ্মৰ, আপুনি পাণ্ডৱসকলৰ ফলীয়া হৈ ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ ৰাজসভালৈ যাব লাগে। কোৱৰ

আৰু পাওৰ এই দুয়োপক্ষৰে প্ৰকৃতি আপোনাৰ ভালকৈয়ে নিশ্চিত আছে ।
 শূত্ৰবাহুৰ জাতগাৰে পাওৰসকল এনেভাৱে বৰ্ণিত হৈছে । বিনুৰে শৰ্ম্ম
 আৰু ন্যায়সম্মত কথা কোৱাতো শূত্ৰবাহুই তালৈ জ্ঞপ্তি নকৰিলে । সেইজন
 বৃদ্ধ বজাই পুত্ৰস্নেহত অহভাৱেই পুত্ৰকৰ অন্যাগ্ৰ অনুবোধ বন্ধা কৰি
 চলিছে । আপুনি এতিয়া তালৈ গৈ শূত্ৰবাহুৰ আগত শৰ্ম্ম আৰু নীতিসম্মত-
 ভাৱে আলোচনা কৰকগৈ । বিনুৰে আমাৰ মন্তন নাহা কৰিয়েই পৰামৰ্শ
 দিব । কিন্তু ভীষ্ম, দ্ৰোণ, কৃপ আদি নহী আৰু বীৰসকলৰ নাজত নতাহত
 হব পাৰে । নহীসকল আৰু বোদ্ধা বীৰসকলৰ ভিতৰত মন্তৰ অমিল যেন
 পালে ন্যায় সম্মতভাৱে আলোচনা কৰি একমতলৈ আনিবৰ হলে বিশেষ-
 বৰ্ণনে বহু কৰিব লাগিব আৰু তাৰ বাবে সময়ো লাগিব পাৰে । সেই
 ভেগতে পাওৰসকলে যুদ্ধৰ আয়োজন চনু চপাব পাৰিব । আপুনি হস্তিনা-
 পুৰত স্থানীভাৱে থাকি সন্ধিৰ আলোচনা চলাই থাকিলে তেওঁলোকৰ যুদ্ধৰ
 আয়োজন চিলা ভাবে চলিব পাৰে । যদি কেনেবাকৈ সন্ধি স্থাপিত হয়
 তালৈকেই কথা । কিন্তু দুৰ্য্যোধনে যে সন্ধিত মত দিব সেই কথা মোৰ মনে
 নথৰে । সন্ধিৰ প্ৰস্তাৱ লৈ দূত শূত্ৰবাহুৰ ৰাজসভালৈ গলেই আমাৰ পক্ষে
 ভালেনান সুযোগ ওলাই পৰিব ।”

(পুৰণি কালত শত্ৰুৰ লগত সন্ধি স্থাপনৰ ছল কৰি দূত পঠাই নানাভাৱে
 মত ভেদৰ সৃষ্টি কৰি ঘূৰাই পকাই বীমাংসা কৰিবলৈ মন্ত কৰোঁতে বহুতো
 সময় লাগিছিল । আনফালে সেই সুযোগৰ ছলতে তলে তলে যুদ্ধৰ
 আয়োজন সম্পূৰ্ণ কৰি লোৱাৰ নিয়ম আঘিকালিৰ দৰেই সেই কালতো
 চলন্তি আছিল । আনেকি আৰু জাপানৰ ভিতৰত লগা বোৱা যুদ্ধতো
 দুয়োপক্ষৰ দূতসকলে কৰা সন্ধি স্থাপনৰ চেষ্টা নিম্নত হোৱাত পিচুদুৰ্ভতে
 জাপানীহঁতে ১৯৪১ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত আনেকিৰ নৌশক্তি চূৰ্ণাক্ত
 কৰি আনেকিৰ অধিকাৰত থকা পাৰ্চ হাৰাৰ হস্তগত কৰে । এইটো
 আগৰ ক্ষত্ৰিয় বহাগসকলৰ বীতিৰ লগত মিল থকা যেন লাগে । পৃথিৱীত
 (সূৰ্য্যৰ ওলত) একোৱেই নতুন নহয় ।)

পাৰ্থ-সাৰথি

পাণ্ডৱসকলে সন্ধি স্থাপনৰ প্ৰস্তাৱ দি হস্তিনাপুৰলৈ দূত পঠালে। লগে লগে তেওঁলোকৰ পক্ষৰ বজা সকলকো সৈন্য আৰু যুদ্ধৰ গননপাতি গোটাৰলৈ অনুবোধ জনালে। অৰ্জুনে নিজে স্বাক্ষৰ কৰিবলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

চোৰাংচোৱা পঠাই দুৰ্য্যোধনে পাণ্ডৱসকলৰ সকলো সংবাদ সংগ্ৰহ কৰিলে। হাত সাৰটি বহি নাধাকি তেৱেঁ। যুদ্ধৰ যাৱতীয় আয়োজন কৰিবলৈ দিহা কৰাত লাগিল। অৰ্জুন স্বাক্ষৰ কৰি যোৱা সংবাদটো পাই তেওঁ নিজেও এখন বেগী বধ লৈ স্বাক্ষৰ পালেগৈ। দুয়ো একেদিনাই স্বাক্ষৰাত উপস্থিত হল।

শ্ৰীকৃষ্ণ তেতিয়া শয়নত আছিল। দুয়ো শ্ৰীকৃষ্ণৰ ওচৰ গৰক্ষীয়া আৰু বন্ধু আছিল বুলি নিঃসঙ্কোচে শোৱনী কোঠালৈ সোনাই তাত অপেক্ষা কৰি থাকিলগৈ। আগতে দুৰ্য্যোধনে শ্ৰীকৃষ্ণৰ শোৱনী কোঠাত সোনাই তেওঁৰ মূৰ শিতানৰ ফালে ধকা এখন ওখ আগনত বহি ললে। পিচত অৰ্জুন সোনাই গৈ ভৰিৰ ফালে হাত যোৰকৈ থিয় দি ব'ল।

শ্ৰীকৃষ্ণৰ টোপনি ভগাত চকুমেৰি ভৰিৰ ফালে ধকা অৰ্জুনক দেখা পাই সাদৰ সন্তোষ জনালে। তাৰ পিচত মূৰ ঘূৰাই দুৰ্য্যোধনক দেখা পালে। তেওঁকো সাদৰ সন্তোষ জনাই হাঁহি হাঁহি স্নিগ্ধিলে—“অ' আপোনা-লোক দুয়ো দেখোন? কথাটো বা কি?” দুৰ্য্যোধনে মাত দিলে “এবা, এতিয়া আনাব ভিতৰত যুদ্ধ এখন হোৱাৰ সম্ভাৱনা হৈছে। যুদ্ধ লাগিলেই আপুনি আমাক সহায় কৰিব লাগিব। অৰ্জুন আৰু মই দুয়োজনেই আপোনাৰ নবন চেনেহ সন্মানে পাই আহিছো। আত্মীয়তা ভাৱৰ ফালৰপৰা আনি দুয়ো সন্মান। এজনৰ বেছি আনজনৰ বম এনেও নহয়। জয় জয়তে ময়েই আপোনাৰ বাঘ চাপিছোহি। মহাপুৰুষসকলৰ বীতি যে পোনতে অহা অভাগতক বিনুৰ কৰা উচিত নহয়। মহাত্মা-সকলৰ ভিতৰত আপোনাৰ স্থান সকলোৰে ওপৰত। হে জনাৰ্দন, আপুনি সকলোৰে পথপ্ৰদৰ্শক। মহাপুৰুষসকলৰ বীতি-নীতিবিলাক আপুনি আৰু কটকটীয়া কৰিব লাগিব। মই হলে আগতে পাইছোহি এই কথা আপুনি লক্ষ্য কৰিব।”

দুৰ্য্যোধনৰ কথা শুনি পুৰুষোত্তমে কলে—“আপুনি অহাটো অৱশ্যে আগ হ'ব পাৰে, কিন্তু হে ৰাজন, সাৰ পাই চকু মেৰিয়েই মই পোনে পোনে কুন্তীপুত্ৰকহে দেখা পালোঁ। আপুনি আহিছে আগতে নীচা কিন্তু মই হলে

আগতে অৰ্জুনবহে দেখা পানো। সেই কাৰণে এই নিমন্ত্ৰিত দুয়ো সন্মান
সন্মান হ'ল। গতিকে নই দুয়োক সন্মানে সহায় কৰিবলৈ বাধ্য। যি
কোনো বৃত্ত উপহাৰ দিবলৈ হলে পৌৰাণিক নিয়মনুসারে পোনে পোনে সন্মান
হাততে উপহাৰ দিব লাগে। সেই গতিকে নই পাৰ্ধকে প্ৰথম বৰটো দিম।
যুদ্ধৰ বেলিকা নোৰ নাৰায়ণী সেনাৰ প্ৰত্যেকজনই নোবেই নিচিনা বীৰ
যোদ্ধা। তেওঁলোক আটাইখন গোটে খালে এটা বিৰাট সেনান্স গঠিত হৈ
পৰে। যুদ্ধত কোনো পক্ষই তেওঁলোকৰ সন্মুখীন হৈ যুদ্ধ দিয়া অসম্ভৱ।
তেওঁলোকৰ শোকেই সৈন্য বাহিনীয়ে একলীয়া হৈ যুদ্ধ কৰিব। বিপক্ষত
নই অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰহীন হৈ যোগ দিম। পাৰ্ধ, তুমি স্থিৰভাৱে চিন্তা কৰি চোৱা।
তোমাক কোন পক্ষৰ সাহায্য লাগে কোৱা। অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰহীন নোক লাগেনে
নতুবা বীৰ নাৰায়ণী সৈন্যৰ সাহায্য লাগে? বয়সত তুমি সৰু কাৰণেই
তোমাৰ উত্তৰটো আগেয়ে শুনিব খোজো।

শ্ৰীকৃষ্ণৰ কথা শুনি তনুহুৰ্ত্ততে ধনন্তয়ে আনন্দমনেৰে তত্ত্বিতাৱে কৈ
উঠিল—“সুনাহাতে আপুনিহেই নোৰ যথেষ্ট সহায় হব।”

অৰ্জুন প্ৰভাৱিত হ'ল বুলি ভাবি দুৰ্য্যোধনে পেটে পেটে বৰ ভান পালে।
বাসুদেৱ সৈন্যসকলে তেওঁৰ ফলীয়া হৈ থাকিব বুলি দুৰ্য্যোধনে সন্মতি
দানালে। এটা বিৰাট সৈন্য বাহিনী তেওঁ লাভ কৰিলে বুলি ভাবি দুৰ্য্যো-
ধনে অপাৰ আনন্দ পালে। তাৰ পিচত তেওঁ বলবানৰ কাষ চাপি সকলো
কথা তেওঁৰ আগত ভাতিপাতি কলৈগৈ। ভীম সম শক্তিশালী বলবানে
দুৰ্য্যোধনৰ কথা শুনি কলে—“হে দুৰ্য্যোধন বিৰাটৰ বাহকুৰবীৰ বিদ্ৰাৱ
সময়ত নই যি কথা কৈছিলোঁ বোৰকৰে। তুমি শুনিছিল। নই তোমাৰ
ফলীয়া হৈয়েই সভাৰ নাছত কথা কৈছিলো। কোৱাৰ আৰু পাণ্ডৱ আনাৰ
নানত দুয়ো সন্মান। এই কথা নই কৃষ্ণক বাবে বাবে কৈ আহিছোঁ।
কিন্তু কৃষ্ণই নোৰ কথাটো কাণ দিয়া নাই। মইনো কি কৰিব পাৰোঁ?।
য'ত কৃষ্ণ নাই নই তাত থকা অসম্ভৱ। নই পাৰ্ধৰ পক্ষও নলও। তোমাৰ
পক্ষও লব নোৱাৰোঁ। কৃষ্ণলৈ চাই নই ইয়াকে তিৰাং কৰিছোঁ। দুৰ্য্যো-
ধন, তুমি সন্তোষ বংশৰ পুৰুষ। সকলো বজাই তোমাক সন্মানৰ চকুৰে
চায়। ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম অনুসৰণ কৰি যুদ্ধ কৰিবা।”

দুৰ্য্যোধনে পেটে পেটে ভাবিবলৈ ধৰিলে—“অৰ্জুন ভানকৈয়ে প্ৰভাৱিত
হ'ল। স্বৰকাৰ বিশাল সৈন্য বাহিনীটো নোৰ হাতলৈ আহিল। বলবান
নোৰ হিতাকাংক্ষী হৈয়ে ব'ল। বাহুদেৱ সৈন্যহীন আৰু অস্ত্ৰহীন। নোক

আক কোনে পায় ?" এইদৰে যুদ্ধৰ ভয়নাভ স্থনিশ্চিত বুলি সিদ্ধান্ত কৰি
আনন্দমনে দূৰ্য্যোধন চৰিত্তিপুৰণে উভতি গ'ল ।

"গতি শনশ্চয়, নাৰাগণী সৈন্য বাহিনী এৰি দি তুনি এইটো কি কাম
কৰিলা ?" এই বুলি শ্ৰীকৃষ্ণই পিচত অৰ্জুনক শোধাত অৰ্জুনে কলে—
"আপুনি যি কীৰ্তি অৰ্জুন কৰিছে নমো তাকে কৰিবলৈ বাধ্য কৰিছোঁ
হৃদীকেশ । আপুনি অকলে গৰুলোনিলাক বচাব শক্তি নষ্ট কৰিব পাৰে ।
নমো অকলে গৰুলোকে যুদ্ধত পৰাস্ত কৰিব পৰা শক্তি হাতত ৰাখিছোঁ ।
আপুনি অস্ত্ৰ ধৰিব নালাগে কেৱল নোৰ বধত বহি সাৱধি হৈ থাকিব ।
সেয়ে হলেই মই ভয়নাভ কৰিম । চিৰকাল মই এই আশাকে অন্তৰত
পুহি আছোঁ । আজি আপুনি নোৰ সেই আশা পূৰ্ণ কৰিলে প্রভু ।"

পাৰ্ধৱ কথাত শ্ৰীকৃষ্ণই হাঁহি মাৰি কলে—"পাৰ্ধ, তুনি নোৰ লগত
ধেনালি কৰিছা । অৱশ্যে এই কথা তোমাৰ মুখতহে শোভা পায় ।"
এই বুলি বাস্তৱদেৱে অৰ্জুনক আশীৰ্বাদ কৰিলে আৰু অৰ্জুনে প্রকৃত পৰা
নিৰ্ণয় কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে বুলি ভাবি তেওঁক প্রশংসা কৰিলে ।

শ্ৰীকৃষ্ণ পাৰ্ধৱ সাৱধি হ'ল । এনে সেই পুণ্য কথা ।

শল্যৰ শত্ৰুপক্ষত যোগদান

মদ্ৰবাজ শল্য নকুল আৰু মহদেৱৰ নোমানেক আছিল । উপপ্লব্যত
পাণ্ডৱসকলৰ যুদ্ধৰ আৰোজন চলি থকা গম পাই মদ্ৰবাজ শল্যযো পাণ্ডৱ-
সকলৰ ফলীয়া হৈ যুদ্ধত যোগদান কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে ।

সেইমতে মদ্ৰবাজ সঠৈন্যে উপপ্লব্যলৈ যাত্ৰা কৰিলে । তেওঁৰ বিৰাট
সৈন্যৰ দলটো তিনি মাইল বাট জুৰি আগুৱাবলৈ ধৰিলে । তেওঁ যাওঁতে
বাটত ঠায়ে ঠায়ে বিশ্রাম কৰি গৈছিল । মদ্ৰবাজে এই বিৰাট সৈন্যবাহিনী
লৈ পাণ্ডৱসকলৰ লগত যোগ দিবলৈ যোৱা বাতৰিটো দূৰ্য্যোধনৰ কাণত
পৰিলগৈ । বাতৰিটো পোৱা মাত্ৰে তেওঁ ভাবি ললে যে পাণ্ডৱহঁতৰ লগ
নো লওঁতেই কিবা উপায়ে মদ্ৰবাজক বাটতে ধৰি নেলি তেওঁৰ ফলীয়া
কৰিবলৈ যত্ন বৰা উচিত হ'ব । ইয়াকে ভাবি তেওঁ তেওঁৰ অনুচৰবিলাকক

আদেশ দি ক'লে "মহৰাজ শস্যই পাণ্ডৱপক্ষত যোগদান কৰিবলৈ আগবাঢ়ি গৈছে। তোমানোকে কিছুমান উৎকৃষ্ট উপলোকণ দি নানান গা-দুবিধা স্পাই তেওঁক আনাৰ মনীয়া কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাটোইক।" দুৰ্য্যোধনৰ এনে আদেশ পাই অনুচৰবিনাকে ভানভাৱে ঠায়ে ঠায়ে হুল্লৰ হুল্লৰ বিশ্ৰাম-ঘৰ নিৰ্মাণ কৰি মহৰাজ আৰু তেওঁৰ শোটেই সৈন্যবাহিনীলৈ নানান তৰহৰ উপহাৰ পঠাই দিলে। বেহা লগাই হৰেক বকনৰ খোৱা বস্ত্ৰ আৰু পিৱাহ শুচাবলৈ নানান তৰহৰ সববৎ, মদ আদি যতনাই ধলে। ওৰে বাটে ভালেমান খাদ্যবস্তু আৰু হেপাহ পনাই আৱান কৰিব পৰাকৈ বিশ্ৰাম-গাৰ পাই মহৰাজ আৰু তেওঁৰ সৈন্যসামন্তবিনাকে বৰ বং পালে।

মহৰাজ শস্যই ভাণিন যুধিষ্ঠিৰেই এনেবোৰ দুব্যৱস্থা কৰিছে বুলি অনুমান কৰি সঠিকো আঙুৱাই যাবলৈ ধৰিলে আৰু লগে লগে ই এটা বৰ ডাঙৰ সন্মান দিয়া হৈছে বুলি ভাবি বৰ আনন্দ অনুভৱ কৰিলে। তেওঁ তেতিয়া উপহাৰাদি লৈ অহা অনুচৰবিনাকক মতাই আনি ক'লে "আপোনা-নোকে নোক আৰু মোৰ সৈন্যবিনাকক যি সন্মান ধন্দৰ্শন কৰিছে আৰু লগে লগে আনাৰ গা-দুবিধাৰ কাৰণে যিনানবিনাক সমল পাত্ৰিৰ যতন কৰিছে তাৰ নিমিত্তে আনি বৰ বং পাইছোঁ। সেই শত্ৰুকে মই আপোনা-নোকক কিবা পুৰস্কাৰ দিবলৈ ইচ্ছা কৰিছোঁ। তাৰ পূৰ্বে অৱশ্যে মই কুন্তিপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰৰ অনুমতি নোৱাচোঁ উচিত হ'ব। সেই কাৰণে মই তুৰন্তে যুধিষ্ঠিৰৰ কাষলৈ গৈ মোৰ অহা বাতৰিটো ফনাই তেওঁৰ অনুমতি লৈ আহোঁগৈ।" সেই কথা শুনি অনুচৰবিনাকে সেই ধৰণটো ততালিকে গৈ দুৰ্য্যোধনক দিনেগৈ। অনুচৰবিনাকৰ লগতে দুৰ্য্যোধনো আঁবে আঁবে গৈ আছিল। এই কথা কাণতপৰা মাত্ৰে দুৰ্য্যোধন নিজে আগবাঢ়ি গৈ শস্যক গা দেখা দিলেগৈ।

শস্যই বিচুপ্তি হৈ স্মৰিলে "দুৰ্য্যোধন, আপুনিহে এইবিনাক উপহাৰ দি নোক সন্মান জনাইছিল? বাক তেখেত, নইনো আপোনাৰ এতিয়া কি প্ৰত্যুৎপকাৰ কৰিব পাৰে। কষ্টকচোন।" শস্যই ভাবিছিল মই পাণ্ডৱ-সকলক সহায় কৰিবলৈ অহা বুলি জানিও দুৰ্য্যোধনে আজি নিজৰ উপবতাৰ গুণত ক্ৰিয়ৱ নীতি অনুগৰণ কৰি নোক এনেদৰে সন্মান দেখুৱাইছে।

দুৰ্য্যোধনে উত্তৰ দিলে "মহৰাজ, একান্তই যদি আপুনি প্ৰত্যুৎপকাৰ কৰিবলৈ বিচাৰিছে তেন্তে মোৰ গোহাৰি এয়ে যে আপুনি বুদ্ধত মোৰ মনীয়া হ'ব লাগে। আপোনাৰপৰা এইফেৰা উপকাৰকে বাহা কৰিছোঁ।"

সেই কথাত শস্য সন্তুষ্ট হৈ পৰিল।

পুৰাণত ধৰ্মোপদেশ আৰু সোণাচান এই দুয়োটা কথাৰে বৰ্ণনা পোৱা যায়। এনে কথাত কোনো কোনোৱে কিম্বদন্তি মানিছিল আৰু আমিও মানি থাকোঁ। তেওঁলোকে কয় ই আকৌ কি ধৰণৰ শাস্ত্ৰ ? ইয়াত দেখোন অধৰ্মৰ উপদেশাদিও বৰ্ণোৱা আছে। এনেবিলাক অন্যায় কথাৰ উল্লেখ কৰা উচিত হোৱা নাই।

ফেৱন ধৰ্মোপদেশ দিয়া কথাবোৰ পুৰাণৰ লক্ষ্য বস্তু হলেও সাংসাৰিক আচাৰ নীতিবিলাকত মানুহৰ কোন কোন ধনত বন আৰু কোন কোন ধনত ঋণী প্ৰদাদ আদি যিটো সেই কথাও দেখুৱা আছে। মানুহে অনুযায় অৰ্জুন কৰাৰ বাটত কি কি ধৰণৰ বাধা-বিধিনিষিলাক আহি মানুহবিলাকক আওনাটে পৰিচালিত কৰে আৰু কেনে ধৰণৰ বাধা-বিধিনি উপস্থিত হৈ বিপদগামী কৰে সেইবিলাকৰপৰা উদ্ধাৰ পাবৰ কাৰণে ইয়াত গজ্ঞন, পণ্ডিত আৰু মহাপুৰুষসকলৰ পতনৰ কথা নাহে নাহে উল্লেখ থকা পোৱা যায়। এইবিলাকলৈকে চাই গজ বাট ধৰি চলিবলৈ মানুহে শক্তি উপাৰ্জন কৰি লব লাগে। এইবোৰৰ কাৰণেই পুৰাণত ঠায়ে ঠায়ে এনেবোৰ ঘটনাৰ উল্লেখ আছে। মহাত্মা, মহাপুৰুষ এনেকি অৱতাৰ সকলৰো নাহে নাহে পতন হোৱা কথা পুৰাণত উল্লেখ কৰা আছে। তাৰ কাৰণ এয়ে যে মানুহে যিমানহে শিক্ষা লাভ নকৰক, পতন আৰু অন্যায় বাটৰপৰা নিজক বৰ্দ্ধা কৰিবৰ কাৰণে বহু পৰিমাণে তেওঁৰ আত্মসংযম থাকিব লাগিব ; অন্যায় কথা বা কামৰ বিৰুদ্ধে সন্মত হোৱা আৰু বেছিকৈ দৃঢ় কৰি লবলৈকে এনেকৈ ঘটনাবোৰৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। শুদ্ধা তত্ত্ব আৰু অসীম বৰিষ শক্তি এই দুয়োটা মিলাই লৈ পুৰাণ আদি শাস্ত্ৰবিলাক লিখা হৈছে। সেইবিলাক পাঠ কৰিলে শ্ৰদ্ধা আৰু বিস্ময়ত মূৰ দৌ খাই যায়।

শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ আৰু ধৰ্মপুত্ৰই নাহে সময়ে অধৰ্মৰ কামো কৰিছিল—এই কথা পুৰাণ বচোঁতাই এইদৰে বৰ্ণনা কৰাৰ কি উদ্দেশ্য আছিল ? কাৰো অনুৰোধত তেওঁলোকে এনে বৰ্ণনা কৰা নাছিল। এইদৰে বৰ্ণনা কৰি মানুহৰ মনত সন্দেহ নগোৱা উদ্দেশ্য সিবিলাকৰ নাছিল। বাল্মীকি আৰু ব্যাসদেৱে নিজে চিন্তা কৰি নিজৰ মনত উদয় হোৱা ভাৱেৰে বানায়ণ আৰু মহাভাৰত বচনা কৰিছিল। বাল্মীকি আৰু ব্যাসদেৱ দুয়োজনে তেওঁলোকৰ কাব্যত বৰ্ণনা কৰা পুৰুষসকলক ধৰ্মসঙ্কটত পেলাই দি বহুত ঠাইত তেওঁলোকক আকৌ অধৰ্মৰ কামত লগাই দেখুৱাই তেওঁলোকৰ চৰিত্ৰ বচনা কৰিছিল। এনেবিলাক বৰ্ণনাৰ নিয়ম অনুযায়ী পাঠকসকলৰ মনত কেৱল ধৰ্মভাৱেই উদয় হৈ অন্তৰতো বন্ধমূল হোৱা সম্ভৱ। অন্যায়,

অৰ্ধৰ আৰু অসত্য ঘটনাৰ কথাবোৰ পঢ়িলেই পাঠকসকলৰ মনত বেতিয়াও অন্যান্য, অৰ্ধৰ আৰু অসত্যৰ ভাৱে ৰ্খিত নলয়। তেওঁলোকৰ বচনা প্ৰণালীৰ এয়ে অদ্ভুত কৌশল। তেওঁলোকৰ কাব্য পাঠ বহিলে আনৰ মনত সদায় জাগি থকা ভাৱ, পাপ কানলৈ ভয়, আত্মসংযম আৰু ধৰ্মচিন্তা দৃঢ়ভাৱে বদ্ধনুল হ'ব।

আজিকালিৰ বোলছবিবিলাকত হৰেকৰকনৰ বুৎচিং দৃশ্যবিলাক দেখুৱা হয়। বোলছবিৰ পৰিচালকসকলে নিজৰ স্বাৰ্থলৈ লক্ষ্য ৰাখি এনেবোৰ কুংসিং দৃশ্য দেখুৱাবলৈ অলপো দ্বিধা বোৰ নকৰে। ফলত দৰ্শকসকলে এনেবিলাক দৃশ্যত নোহ গৈ নিজৰ নিজৰ মন কলুষিত কৰি তোলে। পুৰাণ আদি শাস্ত্ৰবিলাকত এনে নীতি অবলম্বন কৰা হোৱা হোৱা নাই। পুৰাণৰ বাহিনী আৰু বোলছবিৰ কাহিনীৰ মাজত এয়ে পাৰ্থক্য। পুৰাণৰজা আৰু বোলছবি উদ্যোক্তাসকলৰ ভিতৰত নীতিৰ পাৰ্থক্য থকাত প্ৰত্যেক কাৰ্য্যক্ষেত্ৰতে তেনে পাৰ্থক্য দেখা যায়।

দুৰ্য্যোধনে ক'লে “আপোনাৰ ওচৰত পাণ্ডৱসকল যেনে চেনেহৰ পাত্ৰ নযো ঠিক তেনেই। আপুনি দয়া কৰি মোৰ সহায় কৰিব বুলি কথা দিয়ব।”

নিৰুপায় হৈ মদ্ৰবাজ শল্যই “তথাস্ত” বুলি কোৱাৰ ফলীয়া হবলৈ সন্মতি দিলে।

দুৰ্য্যোধনৰপৰা শ্ৰেষ্ঠ উপহাৰ পাই মদ্ৰবাজ শল্য ভ্ৰমত পৰি ওচৰ গম্ভীয়া আৰু চেনেহৰ পাত্ৰ পাণ্ডৱপক্ষ পৰিত্যাগ কৰি কোৱৰপক্ষ অবলম্বন কৰিবলৈ স্বীকৃত হ'ল।

আন ৰজাসকলৰ ওচৰলৈকো নানা প্ৰকাৰ উপহাৰ পঠাব পাৰিলে তেওঁলোকবোৰ শল্যৰ দৰেই এনে অনৰ্থ ঘটিবৰ সম্ভাৱনা আছে।

ইয়াৰ পিচত যুধিষ্ঠিৰৰ দেখা নকৰাকৈ উলটি যোৱা অনুচিত হব বুলি ভাবি শল্যই দুৰ্য্যোধনক ক'লে “বাৰ দুৰ্য্যোধন, আপুনি মোক বিশ্বাস কৰক—মই আপোনাৰ ওচৰত প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈ ব'লোঁ। কিন্তু সেই বুলি মই যুধিষ্ঠিৰক এবাৰ দেখা কৰি নোযোৱাটো অৱগুত হব বুলি ভাবোঁ। সকলোবোৰ কথা তেওঁক ভাঙিপাতি কৈ অহাটো মোৰ কৰ্ত্তব্য বুলি ভাবোঁ।”

দুৰ্য্যোধনে ক'লে “ভাল কথা, আপুনি ততালিকে গৈ যুধিষ্ঠিৰক দেখা ৰবি আহকগৈ। কেৱল মোক দি যোৱা কথাটো নাপাহৰিব।”

শল্যই ক'লে “দুৰ্য্যোধন, আপোনাৰ মঙ্গল হওক। আপুনি নিশ্চিত হৈ হস্তিনাপুৰলৈ উলটি যাওক। মই প্ৰতিজ্ঞা কেতিয়াও লংঘন নকৰোঁ।

এই নুনি মন্ত্ৰবাত শন্যাই যুধিষ্ঠিৰৰ উদ্দেশ্যে উপস্থান্য নগৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

পঞ্চ পাণ্ডৱে মন্ত্ৰবাজক দেখা পাই মানৱ যত্নাঘণ ঘনালে। মনুল আৰু মহেশ্বৰে নোনায়েকক অহা দেখি বৰ আনন্দ পালে। পঞ্চপাণ্ডৱে তেওঁলোকৰ মুখৰ বাহিনীবিলাক ভাঙি-পাতি কৈ কোবৰব লগত আগন্তুক যুদ্ধত তেওঁৰ সাহায্য আশা কৰিলে। তেতিয়া শন্যামো তেওঁৰ ইতিমধ্যে হৈ যোৱা ঘটনাটোৰ বিৱৰণ দি দুৰ্য্যোদনৰ ওচৰত কৰি অহা প্ৰতিজ্ঞাৰ কথাটো কলে।

পাণ্ডৱসকলে কিন্তু ধাৰণা কৰিছিল যে নোনায়েক মন্ত্ৰবাজে তেওঁলোকৰ পক্ষকে অৱলম্বন কৰিব। সেই কাৰণে তেওঁলোকে শল্যবাজৰ সাহায্যৰ কথাটো নৈ কোনো যত্নকে কৰা নাছিল। এই কথাটো সেইফেৰা অগাধ-মানতাব ফলতে ঘটিবলৈ পালে। যুধিষ্ঠিৰে মনৰ বেজাৰ মনতে বাধি নোনায়েকক কলে “বীৰ নানা, আপুনি দুৰ্য্যোদনৰপৰা উৎকৃষ্ট উপহাৰ পাই যি কথা দি আহিল তাক অৱশ্যে বক্ষা কৰাটো বাঞ্ছনীয়। আপুনি যুদ্ধ বিদ্যাত বাহুদেৱ সদৃশ। যুদ্ধস্থলীত কৰ্ম্মই অৰ্জুনৰ বৰ কৰিবলৈ আপোনাক সাৱধি পাতি লব। তেতিয়া আপুনি ভানো অৰ্জুন বধৰ কাৰণ হব পাৰিব? বৰং অৰ্জুনৰ বক্ষা কৰিবলৈ হে চাব? যদিও এই প্ৰশ্নটো মোৰ পক্ষে অসম্ভৱ হৈছে তথাপিও আজি মই সেই কথাটোকে স্মৰিছোঁ।”

শন্যাই বলে “বাছা, মই বঞ্চিত হৈ দুৰ্য্যোদনক কথা দি পেলালোঁ। তেওঁৰ পক্ষত থাকিয়েই তোমালোকৰ বিৰুদ্ধে অস্ত্ৰ ধৰিব লাগিব। কিন্তু অৰ্জুনৰ লগত যুদ্ধ দিবলৈ মোক সাৱধি ললে মই কট্টুক্তি কৰি কৰ্ণৰ তেজ কৰ্ম্মই দি অৰ্জুনক বশ্য কৰিম। সেইবাবে চিন্তা নকৰিবা। পাশা-খেলত ছন্দা কৰি ভ্ৰোপদী আৰু পঞ্চপাণ্ডৱ যি দুখ-কষ্ট ভোগালে সোনকালে তাৰ কান চাপি আহিছে। তোমালোকৰ ভালৰ দিন আহি আছে। বিবতাব লিখন কোনেও ধণ্ডাৰ নোৱাৰে। বাছা, মোৰ দোষ ক্ষমা কৰিবা।”

বৃজাসুৰ

এসময়ত ত্ৰিলোকৰ অধিপতি দেৱবাহু ইন্দ্ৰই দেৱতাগণৰ বোণ্য নৰ্য্যাদ্য পাহৰি অহঙ্কাৰত ওফলি উঠিল। শাস্ত্ৰত লিখা আছে যে সন্মান

দেখুৱাবলৈ হলেও সিংহাসনত বহি থকা বহাগকলে আসন এৰি উঠি যোৱাটো যুগুত নহয়। দেৱৰাজৰ এই কথা বিদিত আছিল যদিও গুৰুজন আহিলে তেওঁ কোনো সময়তে আসনত বহি থাকিব নোৱাৰিছিল। কিন্তু যেতিয়া অহঙ্কাৰত বুদ্ধি লোপ পালে তেতিয়া এদিন দেৱগুৰু বৃহস্পতিৰ আগমনত তেওঁ আসন এৰি উঠিও নাহিল আৰু অত্যাৰ্থনাৰ কাৰণে কোনো উপচাবো আগ নবঢ়ালে। অহঙ্কাৰত মত্ত হৈ গহীনভাৱে সিংহাসনত বহি থাকিল। বিদ্যা বিশাৰদ বুলি যি সকলোৰে ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ, মহান আৰু দেৱাসুৰৰ পূজনীয় সেই দেৱগুৰু বৃহস্পতিয়ে ইন্দ্ৰৰ এই অহঙ্কাৰ লক্ষ্য কৰি বৰ বেজাৰ পালে। দেৱৰাজৰ এই অহঙ্কাৰৰ উৎপত্তি কেৱল ঐশ্বৰ্য্যৰ কাৰণেই হোৱা বুলি ভাবি তেওঁ ততালিকে সভাগৃহ পৰিত্যাগ কৰি ঘৰনুৱা হৈ উলটি গুচি গ'ল। দেৱগুৰুৰ অনুপস্থিতিত সভাস্থলীৰ সৌন্দৰ্য্যত নোৱান পৰিল।

দেৱৰাজ ইন্দ্ৰই এই কথাটো টং কৰি নিজে অহঙ্কাৰৰ দোষত এনে হৰলৈ পালে বুলি ভাবি আৰু তাৰ দলত ভবিষ্যতত কিবা অশান্তি হ'বৰ আশঙ্কা কৰি বৰ ভয় খালে। পিচত তেওঁ উঠি গৈ গুৰুদেৱৰ চৰণত পৰি ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা ধুতিবলৈ দিব কবিলে।

কিন্তু দেৱগুৰু যোগেশ্বৰত দেৱৰাজৰ মুখৰ আগতে অস্থিত হ'ল। ইন্দ্ৰই নানান চেষ্টা কৰিও গুৰুদেৱক দেখা নাপাই ঘোৰ চিন্তাত পৰিল।

আচাৰ্য্যৰ অভাৱত দেৱৰাজ ইন্দ্ৰ শোকত বিহ্বল হৈ পৰিল। চিন্তা সাধৰত পৰি দিনে দিনে ক্ষীণাই শুকাই যাবলৈ ধৰিলে। আনফালে অমুৰ-বিনাকৰ বল-বীৰ্য্য দিনে দিনে বাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে। নাভে গম্ভীৰ গিহঁত আহি দেৱতাসকলক লম্বু-লাহুনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। দেৱতাসকলৰ এনে দুৰৱস্থা লক্ষ্য কৰি বৃত্তাব বৰ বেখা জ্বলিল। তেওঁ কলে—“দেৱতাসকল, গুৰুদেৱৰ অভাৱত আপোনালোকৰ বল শক্তি দিনে দিনে হ্ৰাস হৈ আহিছে। এইটো কেৱল ইন্দ্ৰৰ দুৰ্দৃষ্টিৰ কাৰণতে হ'বলৈ পাইছে। বটোৰ পুত্ৰ উপহী বিশ্বকৰ্ম ভক্তি তনাই তুট কৰি সোনদালে তেওঁক আচাৰ্য্য বৰণ কৰি আনক। তাৰে কবিলেই আপোনালোকৰ কাৰ্য্য সিদ্ধি হ'ব।”

বৃত্তাব এই উপদেশ দেৱতাসকলে বহুদিন পালন কৰিলে। বটোৰ লৰাটি নিচেই কমবয়সীয়া হলেও মহাতপস্বী আছিল। সকলো দেৱতা গৈ বিশ্বকৰ্মৰ কামচাপি কলেগৈ—“তাপসকুমাৰ, আপুনি বহুত সৰু হলেও সকলো শাস্ত্ৰত পটুৱক। কৃপা কৰি আপুনি আমাৰ আচাৰ্য্য পদটি গ্ৰহণ কৰিব লাগে।”

বিশ্বকপ সেই কথাত মাতি হ'ল।

সুদূৰ আৰু তপস্বী বিশ্বকপে নিয়মিত শিক্ষা দান কৰাত দেৱদাজ ইন্দ্ৰ আৰু দেৱতাসকলে অসুৰনিৰাকৰণৰ নিকৃতি লাভ কৰিবলৈ গনৰ্প হ'ল।

বিশ্বকপ ঋষ্টাব পুত্ৰ হলেও তেওঁৰ মাতৃ অসুৰ বংশৰ তিব্ৰতা আছিল। সেই কাৰণে ইন্দ্ৰই পেটে পেটে বিশ্বকপৰ ওপৰত গল্লেহ পোষণ কৰিছিল। তেওঁ মনতে ভাবিছিল “এওঁৰ মাক আনৰ শত্ৰুকুলৰ তিব্ৰতা। গতিকে বিশ্বকপে ভিতৰে ভিতৰে অসুৰহঁতৰ পক্ষ লব পাৰে।” এই গল্লেহ ইন্দ্ৰৰ মনত দিনে দিনে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে।

বিশ্বকপ আচাৰ্য্য হৈ থাকিবলৈ হলে কেতিয়াবা বিপদ ঘটাব বুলি শঙ্কা কৰি ইন্দ্ৰই বিশ্বকপৰ তপস্যা ভঙ্গ কৰিবলৈ মনে মনে কেইগৰাকীমান অপেশ্বৰী পঠাই দিলে। তেওঁলোক গৈ নানান বকন ভাৱ-ভঙ্গীৰে নাচ-গান কৰি বিশ্বকপৰ ওচৰত থাকিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু বিশ্বকপ অচল-অটল হৈ ব'ল। ইন্দ্ৰই এই উপায়েৰে বলে নোৱাৰা যেন দেখি এটা নীচ উপায়েৰে বিশ্বকপৰ অবলম্বন চিন্তা কৰিলে। অৱশেষত তেওঁ বহু হানি বিশ্বকপক হত্যা কৰিলে।

এই বিষয় পুৰাণত বৰ্ণিত আছে যে ইন্দ্ৰৰ এই পাপত পৃথিৱীত আন পক্ষে যোৰতৰভাৱে প্ৰাণশিষ্ট আবন্ত হল। ইন্দ্ৰৰ পাপৰ ফলত অগতত মৰাভূনি, সৃষ্টি হ'ল তিক্ততাসকলৰ স্বভাৱতে হোৱা শাৰীৰিক কষ্ট বাঢ়িল আৰু পানীত বুৰবুৰনিৰ সৃষ্টি হ'ল। নিজৰ মন্তান এনে অন্যায়কৈ হত হোৱা জানি ইন্দ্ৰৰ ওপৰত ঋষ্টাব অতিপাত ৰং উঠিল। ফলত তেওঁ এক মহাযজ্ঞৰ আয়োজন কৰিলে। সেই যজ্ঞৰ ফলত ইন্দ্ৰৰ প্ৰধান শত্ৰু বৃজাসুৰৰ জন্ম হ'ল। গান্ধাৰ্য অগ্নিবৰণা উত্তৰ হোৱা অসুৰক দেখা পাই ঋষ্টাই কলে—“হে ইন্দ্ৰৰ শত্ৰু, তোমাৰ উন্মতি হওক। তুমি ইন্দ্ৰক বধ কৰিব লাগিব।” এই বুলি ইন্দ্ৰক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ঋষ্টাই বৃজাসুৰক পঠাই দিলে।

বৃজাসুৰ আৰু ইন্দ্ৰৰ ভিতৰত এখন যোৰ যুদ্ধ লাগি উঠিল। বৃজাসুৰৰ বল শক্তি ইন্দ্ৰতকৈ বেছি আছিল। ইন্দ্ৰৰ পৰাজয় অৱশ্যভাৱী বুলি আশঙ্কা কৰি দেৱগি আৰু দেৱতাসকল গৈ বিষ্ণুৰ শৰণ নলৈগৈ। তেতিয়া মহা বিষ্ণুৱে কলে—“বাক তোমালোকে ভয় নকৰিবা। নই সময় বুজি গৈ ইন্দ্ৰৰ বহুৰ মাজত লুকাই থাকিমগৈ। শেষত দেৱবাহুবোৰে জয় হ'ব।”

দেৱতাসকলে সেই কথাত আশ্বাস পাই উলটি আহিল। তাৰ পিচত ঋষিসকলে বৃজাসুৰৰ কাষ চাপি কলেগৈ—“তুমি ইন্দ্ৰৰ লগত নিত্ৰতা স্থাপন কৰা। তোমালোক দুয়ো গন্য বীৰ। এই যুদ্ধৰ ফলত পৃথিৱীৰ

মানুহবিলাকে বন কষ্ট পাইছে।” এই কথাতে বৃত্তান্তৰে ঋষিসকলৰ ফালে হাতযোৰ কৰি ক’লে—“হে ধাৰ্মিক ঋষিসকল, আপোনালোকে নোক ক্ষমা কৰিব। ইচ্ছা আৰু নোৰ ভিতৰত পৰস্পৰ বন্ধু হোৱা অসম্ভৱ। দুজন এবাৰ মানান শত্ৰু পুৰুষৰ ভিতৰত কেনেকৈ নিশ হব পাৰে?”

ঋষিসকলে ক’লে—“এনে গন্ধেহৰ কোনো কাৰণ নাই। সংলোকৰ একতা কেতিয়াও নষ্ট নহয়।”

বৃত্তান্তৰে শেষত সৈমান হৈ ক’লে—“বাক মই যুদ্ধৰপৰা নিবৃত্ত হৈছো। কিন্তু মই ইচ্ছাৰ ওপৰত বিশৃংগ স্থাপন কৰিবলৈ অক্ষম। যি হওক বাক আপোনালোকে নোক এই বুলি এটা বৰ দিয়ক যে শিল, লোহা, শুকান বা পানী লগা কোনো অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰ দ্বাৰা ইচ্ছাই নোক বধ কৰিব নোৱাৰে। দিন বা ৰাতি নোৰ যেন মৰণ নঘটে। এই বৰেৰে নোক আশীৰ্বাদ বৰক।”

দেৱতা আৰু ঋষিসকলে সেই প্ৰাৰ্থনা শুনি “তপান্ত” বুলি কলে।

বৃত্তান্তৰ গন্ধেহৰ ধন যথেষ্ট আছিল। বৃত্তান্তৰে যুদ্ধ স্থগিত কৰা গন্ধেও ইচ্ছাই তেওঁৰ প্ৰতি গভীৰ স্থাপন কৰিব নোৱাৰিলে। বৃত্তান্তৰক বধ কৰিবলৈ তেওঁ হেঁচা চাই ফুৰিলে। এদিন কান গন্ধিয়া বৃত্তান্তৰক বন্ধনা কৰি বধ কৰিবলৈ এয়ে উঠন সূৰ্য্যোণ বুলি ভাবি ইচ্ছাই তেওঁক হঠাতে আক্ৰমণ কৰিলে। তালৈমান বেলি দুয়োৰে ভিতৰত যুদ্ধ চলিবলৈ ধৰিলে। বহুমান যুদ্ধৰ পিচত বৃত্তাই ক’লে—“হেৰ অৰন, কিয় পনন কৰিছ? বৃত্তান্ত-গুৰ হানি নোক বধ নকৰ কিয়? বিকুৰ তেহ তোৰ বৃত্তৰ ভিতৰত লুকাই আছে। সেই অস্ত্ৰকে নোৰ গাত নিক্ষেপ কৰ, সেয়ে নোৰ কান্য আৰু মই হৰিব কৃপাত স্বৰ্গলোকে কৰিম।”

সেই কথালৈ আওকাণ কৰি ইচ্ছাই বৃত্তৰ গাঁহাতখন কাটি পেলালে। বৃত্ত তাত নেশনাত্ৰও বিচলিত নহন। তেওঁ বাওঁহাতেৰে লোহাৰ গদাৰে গাত কোব মাৰি গিলে। তেতিয়া বাওঁহাতখনো ইচ্ছাই কাটি পেলালে। দুইখন হাত হেৰুৱাই বৃত্তাই ইচ্ছাক মুখ নেলি গিলি পোৱালে। তেতিয়া দেৱতাসকলে বিনাপ কৰিবলৈ ধৰিলে।

কিন্তু ইচ্ছাৰ প্ৰাণ যোৱা নাছিল। বহুদৈৱতে তেওঁ বৃত্তান্তৰক পেটফালি ওলাই আহিল আৰু মাণবৰ কান চাপিল। তাত ইচ্ছাই পানীৰ বুদবুদনিৰ নাহত বৃত্তপাত পুৰুৱাই সেই বুদবুদনি উঠা পানীৰ নাচেৰি বৃত্তান্তৰলৈ নহা-বিকুৰ তেহ সোনাই থকা বৃত্তান্তৰ নাৰি পঠালে। সেই অস্ত্ৰৰ আঘাতত বৃত্তান্তৰ প্ৰাণ নাহিব হৈ নাটিল মাৰি পৰিল।

তালৈমান নিশ যুদ্ধৰ দুঃখ কষ্টত লটি-ঘটি হৈ থকা ভণ্ডাতখনত শান্তি

প্ৰতিষ্ঠা হ'ল। কিন্তু ইচ্ছাই ব্ৰহ্মহত্যা পাপ আৰু গভাৰ অপনাপ বৰাব ফলত নিহব নতে অপমান পালে। তেওঁৰ দেৱশক্তি ক্ৰমে হৰি আহিল। লাহ পাৰি তেওঁ সকলোবোৰা আঁতৰি বনত লুকাই থাকিল।

ৰাজশক্তিৰ অভাৱত প্ৰজাগৰুৰ দুখ-কষ্টৰ সীমা নাথাকে। ৰাজশক্তিটো এজন মানুহত, এটা বংশত নাইবা এখন গভাৰ নাজতহে নিহিত হৈ থাকিব পাৰে। সেই গতিকে ইচ্ছাৰ অবিহনে দেৱতা আৰু ঋষিগৰুনে অশেষ দুখ-কষ্ট ভোগ কৰি থাকিব লগা হ'ল।

বজা নহৰ পৰাক্ৰমী, কীৰ্ত্তিমন্ত আৰু সম্ব গুণী পুৰুষ আছিল। দেৱতা আৰু ঋষিগৰুনে তেওঁৰ ওচৰলৈ গৈ ক'লে—“দেৱতাসকলৰ সিংহাসন গ্ৰহণ কৰি আনাৰ দেৱেন্দ্ৰৰ পদটো পূৰণ কৰক।” দেৱতা আৰু ঋষিগৰুৰ এনে প্ৰাৰ্থনা শুনি নহৰে নম্ৰভাৱে ক'লে—“দেৱেন্দ্ৰৰ পদ পূৰণ কৰিবলৈ নহি অপাৰগ। আপোনালোকক বক্ষা কৰা শক্তি মোৰ নাই। ব'ত ইচ্ছা আৰু ক'ত নহি।”

দেৱতাসকলে নেবানেপেৰাটোক আকৌ অনুৰোধ জনাই ক'লে—“আনাৰ সকলোটিৰে তপস্যাৰ ফল আপুনি লাভ কৰক। বিনা সঙ্কোচে আপুনি দেৱৰাজৰ পদটি গ্ৰহণ কৰক। যাৰে ওপৰত আপুনি দৃষ্টি পেলাব তেওঁৰে সকলো শক্তি আপুনি হৰণ কৰিব পাৰিব। সেই কাৰণতে আপুনি মহাশক্তি-শালী হবলৈ সক্ষম হব আৰু লগে লগে আপুনি স্বৰ্গৰ দেৱৰাজৰ পদৰ যোগ্যতা অৰ্জন কৰিব।” এই কথা শুনি নহৰ মাস্তি হ'ল। এজনৰ অভাৱত আন এজন বজা বা নেতা বাছি লোৱা নিয়মটো নতুন নহৰ। ইচ্ছাৰ অভাৱত দেৱতাসকলে নহৰক দেৱৰাজ পদৰ বাৰণে বাচি ললে। তাৰ পিচত নহৰৰ বেনেকৈ পতন হ'লগৈ সেইটো ঘটনাত শিকিবলগীয়া বহুত কথা আছে।

নহৰ

ব্ৰহ্মহত্যা পাপত লিপ্ত হৈ ইচ্ছাই লাজত ৰাজপদ পৰিত্যাগ কৰি কোনোবা বনত লুকাই থাকিলগৈ। নহৰ দেৱৰাজৰ পদত অভিষিক্ত হ'ল।

প্ৰথম ছোৱাত নহৰে যথেষ্ট আদৰ সন্মান পালে। পৃথিৱীত বজা হৈ

থকা বানহোৱাত তেওঁ যি কীৰ্ত্তি আৰু পুণ্য অৰ্জন কৰিছিল দেৱবাৰ্জৰ পদ লাভ বৰাব পিছত সেইখিনি পুণ্যৰ বলত কিছু দিনলৈ বক্ষা পৰি থাকিল। পিছত সেই পুণ্যৰ প্ৰভাৱ কমি অহাৰ লগে লগে তেওঁৰ দুৰ্দ্ধিন আবৃত্ত হ'ল। দেৱৰাজৰ পদ লাভ কৰি তেওঁৰ মনত অহঙ্কাৰ উপজিল। ক্ৰমে তেওঁৰ কীৰ্ত্তি পুণ্য, সংযম, সজ্ঞগুণ সবলোবোৰ লোপ পাবলৈ ধৰিলে।

স্বৰ্ণলোক এখন সুখ ভোগৰ ঠাই। সেই গতিকৈ নহৰেও ভোগ-বিনাসত গা ঢালি দিলে। তেওঁ বিপুল দাস হৈ পৰিল। এদিন তেওঁ ইন্দ্ৰপত্নী শচীদেবীক দেখা পাই নোহ গ'ল। দুৰ্দ্ধুন্ধিয়ে লগ লোৱাত তেওঁ সত্যসদ-সকলক সুধিলে—“দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ মহিষী নোৰ কাষলৈ নাহে বিয় ? এতিয়া আচনতে ময়েই দেৱৰাজ। এই নুহুৰ্ত্তে শচীদেবীৰ নোৰ কাষলৈ আনিব লাগে।” এই বুলি তেওঁ অনুচৰবিনাকক শচীদেবীৰ লৈ আহিবলৈ আদেশ কৰিলে।

এই সংবাদত শচীদেবী আতঙ্কিত আৰু ধঙত অস্থিৰ হৈ পৰিল। নিৰপায় হৈ তেওঁ দেৱগুৰু বৃহস্পতিৰ শৰণাপন্ন হৈ তেওঁৰ আশংক্য বিপদৰ কথা ভাঙি ক'লে—“ওৰদেৱ, নোক এই পাখণ্ডৰ ছাত্ৰপৰা বক্ষা বৰব।”

বৃহস্পতিয়ে তেতিয়া শচীদেবীক আশ্বাস দি ক'লে—“ইন্দ্ৰাণী ভয় নাখাব। সোনকালেই ইন্দ্ৰ ঘূৰি আহিব। সম্প্ৰতি বাক তুমি নোৰ ঘৰতে বাস কৰি থাক। তুমি তোমাৰ স্বামীক আকৌ ঘূৰাই পাব।”

শচীদেবীয়ে নহৰৰ আদেশ অমান্য কৰি দেৱগুৰু বৃহস্পতিৰ আশ্ৰয়ত আছে বুলি গন পাই দেৱৰাজ নহৰৰ খঙে মূৰ পালেগৈ।

নহৰৰ এনে হীন নতি গতি দেখি দেৱাতাসকল বিচুতি হ'ল। তেওঁ-লোকে নহৰক কলে—“দেৱৰাজ, আপুনি ঋং কৰিছে বিয় ? আপোনাৰ ঋং উঠিলে গোটেই তপস্বীৰ দুখ কষ্টৰ গীমা নাইকিয়া হ'ব। শচীদেবী সাক্ষাৎ ইন্দ্ৰৰ ধৰ্ম্মপত্নী। তেওঁক লাভ কৰিবলৈ বাহা কৰাটো আপোনাৰ পক্ষে ন্যায়াসম্মত হোৱা নাই। আপুনি ধৰ্ম্মৰ বাটেদিহে চলিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।” কামাতুৰ নহৰে দেৱতাসকলৰ কথাটো কাণকে নবৰিলে। বৰং প্ৰতিবাদ কৰি ক'লে—‘তাহানিখন যেতিয়া এই ইন্দ্ৰই অহল্যাৰ কাষলৈ গৈছিল তেতিয়া তোমালোকৰ ধৰ্ম্ম কত আছিল ? তেতিয়া দেখোন তোনা-লোকে হৰা-বৰা কৰা নাছিলহঁক ? মোক এতিয়া বাবা দিয়াৰ কাৰণটো কি ? তপস্বী বিশ্বকৰ্প ইন্দ্ৰই হত্যা কৰিলে তাৰেইবা প্ৰতিবিধা তোনা-লোকে কি কৰিলে ? শচীদেবীয়ে নোৰ বাসনা পূৰণ কৰিলে তেওঁৰ মঙ্গল-ইহে হব। তেওঁক কোনোমতে সন্তুষ্ট কৰাই নোৰ ওচৰলৈ লৈ আহাহঁক,

নহলে ভোনালোবো নহয় নহা।" এই বুলি নহায়ে দেবতা সকলবো আদেশ কবিলে।

সেবতাগকলে নহয়ব থং দেবি ভয়গাই দেবগবন কাগচাপি শচীদেবী নান্তি কবাই নহয়ব কাগচো পঠাই দিয়াচৌকে দিব কবিলে। সেইমন্তে সন্দনো দেবতা বৃহস্পতিব চেনলৈ গ'ল। তেঁচৌকে দেবগবন নহয়ব প্রতাপব কথা ভাঙ্গিপাতি হৈ শচীদেবীক নহয়ব কাগচো পঠাই দিবচৌ গোহাবি কনালে। এই কথা শুনানাত্রে শচীদেবী ভয়ত সম্পন্ন হ'ল।

তেতিয়া শচীদেবীয়ে বিনাপ ববি দেবগবন বৃহস্পতিক ক'লে—"হায়। হায়। গবনব নো এতিয়া কি গতি হব? নই নবি গলেও এনে পাপ কামত লিপ্ত হব নোৱাৰে। নই আপোনাৰ শবণ পশিলো। নোক বশা কবক দেবমি।"

বৃহস্পতিয়ে তেঁক সাধনা দি ক'লে—যি পুৰাণে শবণাশতক শব্ৰব হাতত গপি দিয়ৈ তেঁব বিনাশ অৱশ্যত্বাৱী। তেঁবপৰা হোতা বীজ-বিনাব নো নাটি কুটি ওলাইতেই নষ্ট হৈ যাব। তোনাক নই পবিত্যাগ নকৰে। নহয়ব মৃত্যু ওচৰ চাপিছে। তুনি নিৰ্ভয়ে থাক। কানকনত শব্ৰট আহি পৰিছে। পুনৰ যথা সময়ত ইয়াব অস্ত পৰিব।" এইবুলি যুক্তিৰে বুদ্ধি-দি দেবগবনে শচীদেবীক এই শব্ৰটবপৰা পবিত্যাগ পোতা শব্ৰত বৈ দিলে। বুদ্ধিমতী শচীদেবীয়ে সেই কথা বুজি পাই বুকুত সাহ বাঙ্কি-নহয়ব) ওচৰলৈ যাত্ৰা কবিলে।

শচীদেবীক দেখা পোতা নায়ে কান ভাবত বলিয়া হৈ নহয়ব বুদ্ধি লোপ পালে। সান্দত, উদ্ভাৱন, হৈ তেওঁ ক'লে—"সুন্দৰী, নই এতিয়া তিনোকব অধীশ্বৰ, তুনি পাপলৈ ভয় খাব নোনাথৈ। নোক নাথোন পতিকৰে বৰণ কৰা।"

পাপনতি নহয়ব কথা শুনি, পতিবৃত্তা শচীদেবী ধৰ লাগি স্ন। অনপ পিচত বৈৰ্য্য ধৰি কলে—"হে দেববাস, আপোনাৰ কাগত, থকা নোব পক্ষে উচিত হব, কিন্তু নোব এটা গোহাবি আছে। ইহা এতিয়াও জীৱিত আছে নে নাই সেই কথা নোব জানিবলৈ ইচ্ছা হৈছে, তেওঁ যদি জীৱিত আছে তেন্তে তেওঁ এতিয়া ক'ত আছে এই কথাৰ ভূলৈ বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰিলে। ইহা তেতিয়াই আহি আপোনাৰ লগত বসি। তেতিয়া হলে ভবিষ্যতে নোব গাত আন কোনো চোকা নাথানিব।"

এই কথা শুনি নহয়ব বুং পাই কলে—"এবা, তোনাক কথাটো, মুক্তিপূৰ্ণ জ্ঞান ন্যায্যত্বত, ভাবকথা, তুনি তেন্তে বিচাৰি আহাটো। নোব কথা

আৰু তোনাৰ প্ৰতিভা নাপাহৰিবা কিম্ব।” সেই কথাত নাস্তি হৈ শচীদেৱী বৃহস্পতিৰ ঘৰলৈ উনটি আহিল।

দেৱতাসকল মহাবিক্ৰম ওচৰলৈ গৈ নহষৰ সকলো কথা বিবৰি কৈ তেওঁৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰাই কলে—“হে নাথ, বুদ্ধক যি শক্তিয়ে নিহত কৰিলে সেইটো আপোনাৰেই শক্তি। কিম্ব ইন্দ্ৰ বৃক্ষহত্যা পাপত লিপ্ত হ’ল। তেওঁলোক অপৰাধৰ ভয়ত কোনোবা অজ্ঞান ঠাইত লুকাই আছেগৈ। তেওঁৰ এই পাপৰপৰা মুক্ত হব পৰা উপায়টো আপুনিয়েই দিয়া কৰি দিব কৰক প্ৰভু।”

ভগবান নাৰায়ণে তেতিয়া কলে—“ইন্দ্ৰই নোক আবাৰনা কৰিলেই মুক্ত হব। লগে লগে দুষ্টবুদ্ধি নহষৰো বিনাশ হ’ব।”

শচীদেৱীয়ে ভগবানৰ কৃপা ভিক্ষা কৰি দেৱতাসকলৰ অনুগ্ৰহত ইন্দ্ৰৰ সন্মত কৰিলেগৈ। মানস সৰোবৰত পদ্মফুলৰ ঠাৰিৰ ভিতৰত আঁহৰ লগত তেওঁৰ দেহাটো সুতা যেন কৰি বিনাই তাতে লুকাই আছিল। কেতিয়ানো পাপৰপৰা মুক্তি লাভ কৰি স্বৰ্গলৈ দেখা পাব তালৈকে বাট চাই তপস্যা কৰি আছিল। শচীদেৱীয়ে স্বামীক এই অৱস্থাত দেখা পাই শোকাভূৰ হৈ বিনাপ কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিচত শচীদেৱীয়ে নিজৰ কথা আদ্যোপান্ত ইন্দ্ৰৰ আগত বৰ্ণনা কৰি ক’লে।

সেইবোৰ শুনি ইন্দ্ৰই তেওঁক সাহসনা দি কলে—“পাপাত্মা নহষৰ বান ওচৰ চাপিছে। তুমি এতিয়া শোপনে নহষৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁৰ ইচ্ছানুসৰে কাম কৰাৰ ভাও তুৰিবা আৰু বৰা “সপ্তদ্বিগৈ বই নিয়া পাল্লিকত উঠি আপুনি নোৰ কাষলৈ আহিব লাগিব।” এইটো বান কৰিলেই নহষৰ বিনাশ ঘটিব।

ইন্দ্ৰদেৱৰ পৰামৰ্শ অনুযায়ী শচীদেৱী নহষৰ ওচৰলৈ গ’ল। দিযোৱা কথামতেই শচীদেৱী উনটি অহা দেখি মূৰ্খ নহষে আনন্দত উদ্ভৱ হৈ ক’লে—“কন্যাগী নই এতিয়া তোমাৰ কথামতে কাম কৰিবলৈ গাতু আছে। তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা তুমি ঠিকমতেই পালন কৰিবা।”

শচীদেৱীয়ে কলে—“দেৱৰাজ, নই আহিবোঁ। আপুনিয়েই নোৰ পতি হব পাৰিব। আপুনি ত্ৰিলোকৰ অধিপতি। বাক এতিয়া আপুনি নোৰ ননোখোৱা কাম এটা সমাধা কৰিবনে? ভগবান বিষ্ণু, মহাদেৱ, দেৱতাসকল আৰু অম্বৰবিাৰকে যি বাহনত ফেটিয়াও উঠা নাই তেনে এক বাহনত উঠি আপুনি নোৰ ওচৰলৈ আহিব লাগিব। প্ৰভু সপ্তদ্বিগৈ বৈ নিয়া

এখন পাল্কাঁত উঠি আপুনি নোব দামটৈ আহক, তেতিয়া নহে আপোনাক আশি আগনি ।”

নহমে উদ্ভব দিহে—“হে কল্পানাব শক্তিময়ী নপহী, তোমাব এই গল্পপটো নোব বব নহে খাইছে। তোমাব অভিনামিত বাহনখনো বব অপরূপ হব। নমো তাকে বব দাননা কৰি আহো। ‘চকু যুৰাই যাবে ওপবত দুটি পেলান তেতিয়াই তেওঁৰ সকলো শক্তি হৰি আগনি’ এনে এটা বব নহে আগতে লাভ কৰিহেঁ। মহম্মদকলে নোক বহন কৰি নিব এইটো অৱশ্যে নোহেইহে শোভা পায়। ভাল কথা, নহে তেহে তোমাব এই অভিনায় পূৰণ কৰিম।” এইবুলি কৈ নহমে শচীদেবীক বিদায় দিলে। তাৰ পিচত নদোন্মত্ত নহমে মহম্মদকলৰ আহ্বান কৰি তেওঁৰ পাল্কাঁখন লৈ নিবলৈ আদেশ কৰিলে। নহমৰ এই অন্যায়া আৰু পাপ গল্পপৰ কথা শুনি জগতবাগীৰ বিস্ময়ৰ গীনা নাইকিয়া হল।

মহম্মদকলে বহন কৰি নিয়া পাল্কাঁত উঠি আগবাঢ়ি গৈ থকা অৱস্থাত প্ৰতি ধোজতে নহমৰ পাপো বাঢ়ি গৈ থাকিল। শচীদেবীৰ কপৰ প্ৰতি নোহ ভাৱত বিভোল হৈ নহমৰ আৰু বেছি খবটৈ মাৰলৈ তত হেৰাই গ’ল। বাহক মহম্মদকলৰ আৰু খবটৈ মাৰলৈ আদেশ কৰিলে। বাহক-গকলৰ ভিতৰত অগন্ত্য ঋষিও আছিল। নহমে তেওঁক গোবনামি দি ‘সৰ্প’ ‘সৰ্প’ বুলি চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে।

‘সৰ্প’ শব্দৰ অৰ্থ হ’ল বেণাই যোৱা। এইটো এটা আদেশ সুচক বচন। অগন্ত্যক গোবনবা মাত্ৰে নহমৰ পাপৰ মাজা পূৰ্ণ হ’ল।

অগন্ত্যই তেতিয়াই অভিপায় দি বলে—“হেৰ অৰম তই স্বৰ্গচ্যুত হৈ পৰিবি। ‘সৰ্প’ ‘সৰ্প’ কৰি মুনিগকলক আদেশ কৰাব ফলত তই পৃথিৱীত গৈ সৰ্প জন্ম লৈ থাকিবি।”

সেই মুহূৰ্ত্তেই নহম পাল্কাঁৰপৰা ওপৰলৈ ভৰি কৰি মাটিত বাগৰি পৰিল আৰু সাপ ৰূপ ধৰি সেই পাপ মোচনৰ কাৰণে বহুকাল অপেক্ষা কৰি থাকিব লগা হ’ল।

ইদ্রই আৰো দেৱৰাজ পদ পাই স্বৰ্গৰাজ্যত বাস কৰিলে। শচীদেবী নিশ্চিত হ’ল।

এইদৰে উপপ্লব্যত যুৰিষ্টিৰ আৰু দ্ৰোপদীৰ আগত মোনায়েক শলাই, ইন্দ্ৰ আৰু ইন্দ্ৰাণীৰ দুখৰ বৃত্তান্ত বৰ্ণনা কৰি তেওঁলোকক সাফনা দিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

শন্যই পিচত ইবাকো ক'লে—“ক্ষমাশীল আৰু সহনশীল মানুহৰ
বিজয় লাভ অৱশ্যত্বাৱী। ধন-ঐশ্বৰ্য্যত মত্তনীয়া হৈ থকা মানুহৰ নাশ
হবই হব। ইন্দ্ৰ আৰু শচীদেবীৰ নিচিনাকৈ তোোনালোকে আৰু দ্রৌপদীয়ে
অশেষ যত্নগা ভূগি আছাইক। সেই সকলোবোৰ দুখৰ সোণকানেই ওৰ
পৰিব। তোোনালোকে পুনৰ ৰাছ্যলত ৰুবি স্মৰ্খে-সন্তোষে কাল কটাব
পাবিবা। নহমৰ দৰে দুষ্ট বুদ্ধি দুৰ্য্যোধন আৰু কৰ্ণৰ বিনাশ ঘটিবই।

সঞ্জয়ৰ দোতা

বিৰাট ৰাজ্যৰ উপথুব্য নগৰতে পাণ্ডৱসকলে বাসকৰা সময়ত নিত্ৰ
বছাগবনৰ ওচৰলৈ দূত পঠাই সৈন্য সামন্ত আৰু যুদ্ধৰ আহিলা পাতি
যোগাব কৰিবলৈ ধৰিলে। এইদৰে সংগ্ৰহ কৰোঁতে পাণ্ডৱসকলে সাত
অক্ষৌহিণী সৈন্য গোটালে। আনফালে কৌৰৱ পক্ষয়ো এনেদৰে সৈন্য
সংগ্ৰহ কৰাত লাগি গ'ল। তেওঁলোকৰ এবাৰ অক্ষৌহিণী সৈন্য গোট
পালে।

এক অক্ষৌহিণী আজিকালিৰ হলে এটা বিভাগীয় সৈন্যদলৰ গনান।
প্ৰতিটো বিভাগতে সকলো ধৰণৰ সৈন্য থাকে। বিভাগবিলাক আকৌ
কিছুমান গৰু গৰু দলত ভাগ কৰি লোৱা হয়। এনেধৰণৰ প্ৰতিটো গৰু
দলতে একোখন ৰথ, এটাকৈ হাতী, তিনিটা ঘোঁৰা আৰু পাঁচজনকৈ পদা-
তিক সৈন্য থাকে। প্ৰতি অক্ষৌহিণীত একৈশ হাজাৰ আঠশ
সত্তৰখন ৰথ, সেই অনুপাতে হাতী, তাৰ তিনিগুণ ঘোঁৰা আৰু পাঁচগুণ
পদাতিক সৈন্য থাকে। সেই অক্ষৌহিণীৰ লগত উপযুক্ত পৰিমাণে যুদ্ধৰ
শাবতীয় সৰস্ত্ৰান থাকে। আজি কালিৰ লোহাৰে আবৃত যান-সাহনবিলাকে
যিবিলাক কান কৰে আণৰ স্নিত সেইবোৰ কানত ৰথ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।
আজিকালিৰ 'চেকুবিলাকৰ কান আণৰ কানত হাতীৰে কৰোৱা হৈছিল।

ক্ৰপৰ বচাব পুৰোহিতে ভীষ্মদেৱৰ ওচৰলৈ গৈ যথা নিয়মে কুশাৰ্দ্দি
প্ৰশ্ন কৰাৰ পিচত ৰাঘৱলত পাণ্ডৱসকলৰ হৈ সকলো কথা বিবৃতভাৱে
আলোচনা কৰি হলে—“কৰ্ণৰ যে আশি অস্ত নাই এই কথা সকলোৰে
বিদিত। শূত্ৰৰাষ্ট্ৰ আৰু পাণ্ডু এই দুয়ো ৰজা বিচিত্ৰ বীৰ্য্যৰ পুত্ৰ। পিতৃ

গম্পান্তিত দুয়োবে গনান অধিকাৰ । এতিয়া মৃতবাহুৰ পুত্ৰসকলে গোটেই
বাৰ্য্য ভোগ কৰি আছে আৰু পাণ্ডু পুত্ৰসকলে বাহ্যমুখে হৈ কান কটাইছে ।
এইটো কেনেকৈ ন্যায় গম্ভাত কথা হব পাৰে ? কুৰু বংশৰ পাণ্ডৱসকলে
তেওঁলোকৰ সকলোবোৰ দুখ-কষ্ট পাহৰি এতিয়া সন্ধি কৰিবলৈ প্রস্তুত ।
যুদ্ধৰপৰা নানান অনৰ্থক সৃষ্টি হয় ; এই কথা ভাবিয়েই পাণ্ডৱসকলে যুদ্ধ
কৰিবলৈ হাবিমাগ কৰা নাই । ধৰ্ম্ম, ন্যায় আৰু প্রতিজ্ঞা অনুযায়ী
তেওঁলোকৰ যি প্ৰাপ্য তাকে যি শাস্তি স্বাপনৰ চেষ্টা কৰক অনৰ্থক পনন
নকৰিব ।”

জ্ঞান বুদ্ধ আৰু বীৰ শ্ৰেষ্ঠ ভীষ্মদেৱে বনে—“ভগবানৰ অনুগ্রহত পাণ্ডৱ-
সকলে সুখেৰেই কাল কটাই আছে । ভালেমান বৰষুণ গহাৱ পোৱা গন্ত্ৰেও
তেওঁলোক যুদ্ধ কৰি অনৰ্থক সৃষ্টি কৰাৰ পক্ষপাতী নহয় । তেওঁলোক সন্ধি
স্বাপনৰহে পক্ষপাতী । তেওঁলোকে পাবলগীয়া বাহ্যমুখে তেওঁলোকৰ
ঘূৰাই দিয়া উচিত আৰু এয়ে ধৰ্ম্ম ।”

ভীষ্মদেৱৰ কথা নৌ শেষ হবলৈ পাওঁতেই কৰ্ণই বগেৰে দূতৰ সভাৰ
মাজতে কৈ দিলে—“দূত তোমাৰ আন বিৰা নতুন কথা কব লগা আছে
যদি কৈ দিয়া । পুৰণা কথাবিলাক পাণ্ডুলি নাধাবিৰা—লাভ নাই । পাণ্ডা
খেলত যুৰিছিবে দেখেদেখিবৈ গোটেই বাহ্য আৰু ধন সম্পদ সকলো হেৰা-
বালে । হেৰোৱা সম্পদৰ ওপৰত আকৌ দাবী চলে কেনেকৈ ? যুৰিছিবৈ
তেওঁৰ প্রতিজ্ঞা যথানুসারে পালন কৰি কুব্জতালৈ আহি বিৰা অনপ পাবৰ
কাৰণে ভিক্ষা কৰি চাব পাৰে । বিৰাট আৰু ভূপদ বজাৰ সৈন্য বলৰ
ওপৰত ভৰগা কৰিয়েই হবলা তেওঁ হেৰোৱা বাহ্য উদ্ধাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা
কৰিছে ? ভয় দেখুৱাই দুৰ্য্যোধনৰ হাতৰপৰা যৎকিঞ্চিৎ কিবা অসপ লাভ
কৰাটোও অসম্ভৱ বুলি জানিবা । তেৰটা বছৰ নৌ পূৰ হওঁতেই আত্মপ্ৰকাশ
কৰি তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ প্রতিজ্ঞা ভঙ্গ কৰিছে । সেই কাৰণতে
আকৌ বাৰ বছৰ কাল তেওঁলোকে বনবাস খাটিবগৈ লাগিব ।”

ভীষ্মদেৱে তেতিয়া বনে—“হেৰা সাবধি পুত্ৰ, কিয় মিছা কথাবোৰ
কৈছা ? এই দূতৰ পৰামৰ্শমতে কাম নকৰিলে যুদ্ধত আমাৰ পৰাস্ত
অনিবাৰ্য্য আৰু বৌৰৱৰ সকলো বীৰৰ পতন অনিবাৰ্য্য ।”

এই কথা শুনা মাজৰে সভাৰ মাজত বোঁচাল লাগি উঠিল । তেতিয়া
দূতবাহুই মাত লগালে—“পৃথিৱীৰ কন্যানৰ অৰ্থে আৰু পাণ্ডৱসকলৰ মঙ্গল
স্থাননা কৰি মই সশ্ৰৱৰ পাণ্ডৱসকলৰ ওচৰলৈ পঠাবলৈ মনতে পাতি আছোঁ ।
দূত, আপুনি যুৰিছিবৰ ওচৰলৈ যুৰি গৈ এই সংবাদটো দিবগৈ ।”

তাৰ পিচত সত্ত্বয়্যক মাতি আনি বৃত্তবাষ্ট্ৰই কলে—“সত্ত্বয়্য তুমি পীণপুত্ৰ-সঁকলৰ ওচৰলৈ গৈ কৃষ্ণ সাত্যকি আৰু বিৰাট, আদি মহাত্মাটিকে মোৰ স্নেহ সত্ৰাষণ জনাই তেওঁলোকৰ কুশল বাতৰি লবা। তাত গোটেইবাৰ বত্ৰাসকলকো মোৰ সান্দৰ সত্ত্বাষণ জনাবা। ঋঃ উঠা কোনো কৰ্ম্মৰ অৱতাৰণা নকৰি যাতে ভালে ভালে যুদ্ধ নঘটে তেনে এটা স্থনীমাংগাৰ ব্যৱস্থা কৰি আহাটৈ।”

সেইমতে সত্ত্বয়্যে বৃথিষ্টিৰ ওচৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে। উপৰ্য্যুপৰ্য্য নুগৰ্ভত গোটেইখাই ধকা সকলোটি বহ্নাকে সান্দৰ সত্ৰাষণ জনাই সভাৰ মাজত পিয়লি হাতযোৰকৈ সত্ত্বয়্যে কলে—“হে ধৰ্ম্মপুত্ৰ, আপোনাৰ আকৌ দৰ্শন পাই মোৰ নয়ন সাৰ্বক কৰিলো। চোপাশে বেবি ধকা বহ্নাসকলৰ মাজত আপোনাক দৰ্শন কৰি ইচ্ছৰ নিচিনা লাগিছে। এই দৃশ্য দেখি আশ্চৰ্য্য নমন-প্ৰাণ আনন্দ-সাগৰত ডুবুখাই গৈছে। মহাবাহু বৃত্তবাষ্ট্ৰই আপোনাক সকলোটিৰে কুশল বাতৰি সুৰি পঠাইছে। তেওঁ যুদ্ধক বৰ বিপ কৰে। তেওঁ শান্তি বাৰ্ম্মনা কৰি পঠাইছে।”

এই কথা শুনি ধৰ্ম্মপুত্ৰই বৰ আনন্দমনেৰে কলে—“এইদৰে মীমাংসা হলে কোঁৱৰসকল মৰণৰ হাতৰপৰা বক্ষা পৰিব। আমিও যুদ্ধ-বিগ্ৰহৰ নানান লাটি ঘাটৰপৰা সকলোটি বক্ষা পৰিম। মনো শান্তিকৈ কাননা কৰি আহোঁ। যুদ্ধৰ সঙ্কলপত মোৰ অস্তৰখন বিয়াকুল হৈ পৰে। আনাৰ ৰাজ্য ওভোতাই পালেই আমি পূৰ্ব্বৰ সকলো দুখ কষ্ট পাহৰি যাম।”

সত্ত্বয়্যে উঠৰ দিনে—“বৃত্তবাষ্ট্ৰৰ পুত্ৰসকল নিতান্ত দুৰ্ব্ব। পিতামহৰ উপদেশটো আওকাণ কৰি নিজৰ নিজৰ মতে চলি আছে। সি বি কি নহওক বাক্য আপুনি ক্ষান্ত হৈ থাকক। ধৰ্ম্মপুত্ৰ, আপুনি সদায় ধৰ্ম্ম বাটে-দিনেই চলি আহিছে। যুদ্ধৰ নিমিত্তে একো আগোহন নকৰিব। যুদ্ধ কৰি ঐশ্বৰ্য্য লাভ কৰা একো সুখৰ কথা নহয়। আত্মীয় স্বজনৰ বধ কৰি ৰাজ্যলাভ কৰাত সুখ ক’ত? হে ধৰ্ম্মপুত্ৰ, যুদ্ধৰ কথা মনলৈ নাগিব। আশ্বিনুত ৰাজ্যলাভ কৰিলেও ৰাজ্যক্য আৰু মৃত্যু এই দুটা অৱস্থাৰ হাত সাৰিবৰ উপায় নাই। দুৰ্য্যোদনহঁত গঁজাকৈয়ে অতি দুৰ্ব্ব। আপুনি আপোনাৰ ধৰ্ম্ম আৰু ধৈৰ্য্য নষ্ট নকৰিব তেওঁলোকে ৰাজ্য এনোটি নিদিছেও যদি আপুনি দিহু ধৰ্ম্ম পৰিত্যাগ নকৰিব।”

যুধিষ্ঠিৰে কলে—“সত্ত্বয়্য, আপোনাৰ কথা গঁজা হব পাৰে। ধৰ্ম্ম সদা-টোকে ভাওব বস্তু। কিন্তু আনিতো এতিয়া অধৰ্ম্ম কৰিবলৈ আগবাঢ়ি নাই। ধৰ্ম্মৰ প্ৰকৃত বহন্যটো খীৰুফুই বানে। তেওঁ দুয়োপক্ষৰ দিত চিত্ত কৰে।

সেই বান্ধবেরে বি পৰানৰ্ণ দিয়ে সেই অনুযায়ী আমি সেইমতে কান দবাই উচিত হব এই কথা ধুকপ জ্ঞানিব ।”

তেতিয়া শ্রীকৃষ্ণই প্রকাশ কৰি বলে—“মই পঞ্চপাণ্ডবৰ সদায় মঙ্গলকে কামনা কৰি আহিছোঁ । ধৃতৰাষ্ট্ৰ আৰু তেওঁৰ পুতেকসকলেও স্বৰ্গলোকে দিন বটাওব সেইটোও মোৰ কাম্য । বৰ্ত্তমানে এইটো এটা জটিল সমস্যা আহি পৰিছে । মই নিজে হস্তিনাপুৰলৈ গৈ ইয়াৰ এটা স্ত্রীমাংসা কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিছোঁ । পাণ্ডৱসকলৰ মঙ্গলত যাতে কোনো বিধিনিষেধ নঘটে সেই ভাবে কোৱলসকলৰ লগত সন্ধি স্থাপন কৰাটোৱেই মোৰ কাম্য । তাকে কৰিব পাবিলে কোৱলসকলে নৃত্যৰ হাত সাৰি থাকিব পাৰিব । নযো এটা মহৎ পুণ্যৰ কাম সাৰি আনন্দ লভিব । সন্ধি অনুযায়ী পাণ্ডৱসকলে হেৰোৱা ৰাজ্য পালেও তেওঁলোকে ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ ওচৰত ৰাখ্য থাকি তেওঁৰ সেৱা-শুশ্ৰূষাত ব্ৰতী থাকিব । সেই বুলি তেওঁলোক যুদ্ধৰ কাৰণেও প্রস্তুত হৈ আছে । নীমাংসাৰ কাৰণে এতিয়া আমাৰ সমুখত দুটা পথ আছে । ধৃতৰাষ্ট্ৰই বিটোকে লবলৈ ইচ্ছা কৰে সেই পথেই তেওঁৰ কাৰণে মূৰলি হৈ থাকিব ।”

যুৰিষ্টিবে সপ্তমৰ বলে—“সপ্তম, কোৱল সভালৈ উলটি গৈ তুমি অৱিবা পুত্ৰ ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ আমাৰ হৈ কোৱাটো যে আপোনাৰ মহত্বৰ গুণত আমি লৰা কালতে ৰাজ্যলাভ কৰিছোঁ । এসময়ত আপুনিমহেই আমাৰ ৰাজ্যবোৰৰ খিতাপ দান কৰি ৰাঢ়পাটত বহুৱাইছিল । আজি আনাক ৰাজ্যৰপৰা বঞ্চিত কৰি পৰনুখাপেশী হৈ জীৱন-যাপন কৰিবলৈ দিয়া আপোনাৰ উচিত হৈছে জানো ? আপুনি আমাৰ ভক্তি ভাজন পিতৃসদৃশ । দুয়ো পক্ষৰে জীৱিকা নিৰ্ব্বাহৰ সত্ত্বে অনুপাতে তালেনান মাটি-বৃষ্টি আছে । আনাক সেইবিনাকৰপৰা বঞ্চিত কৰি আপোনাৰ পুত্ৰসকলক আমাৰ প্ৰতি শত্ৰুভাব লৈ থাকিবলৈ নিদিব । মোৰ এই বিনীত কথা কেইফাকি মহাৰাজ ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ জ্ঞানোক্তগৈ । পিতামহ ভীষ্মদেৱক মোৰ সেৱা জনাই মোৰ হৈ কৰগৈ যে তেওঁৰ নাতিসকলে নিজভাৱে থাকি যাতে জীৱন যাপন কৰিব পাৰে তাৰ কাৰণে তেখেতে যেন এটা পথ উলিয়াই দিয়ে । বিদূৰৰ আগতো এনে কথাকে কৰগৈ । তেওঁ আমাৰ বংশৰ হিতৰ কথাৰে কব । দুৰ্য্যোদনক শাস্ত কৰি মোৰ হৈ কব যে চেনেহৰ ভাই, তোমালোকে ৰাজ্যবোৰসকলৰ পছৰছাল পিঠাই বনলৈ খেদি পঠালা, দ্ৰৌপদীক সভাৰ মাজত অগমান কৰিবলৈ আগবাঢ়িলা, সেই সবনোবোৰ আমি সহি থাকিলোঁ । এতিয়া আনাক আমাৰ প্ৰাপ্য ৰাজ্যখণ্ড এৰি দিয়া । আগৰ বস্ত্ৰ আৰু বিচৰা নাই । আমাৰ পাঁচ ভাইৰ পাঁচখনি মাজ পাওঁ এৰি দি শাস্তি স্থাপন কৰা । হে

কুল তিনক আনি সকলোকে সূৰ্য্যে সন্মুখত অৰ্চন যাপন কৰোঁহঁক ।
সন্মুখ, মই এতিয়া যুদ্ধ আৰু শান্তি এই দুয়োটাৰ নিমিত্তে গাছ হৈ আছো ।”

যুধিষ্ঠিৰ এই কথা শুনি শ্ৰীকৃষ্ণ, উপস্থিত বন্ধাগৰুৰ আৰু পক্ষপাতৰ
শ্ৰবণত বিনয় নৈ সন্মুখ হস্তিনাপুৰলৈ উভতি গ’ল ।

বিনাযুদ্ধে নেৰে। মই সূচাগ্ৰ মেদিনী

সন্মুখক পাওৱৰ শ্ৰবণলৈ পঠাই দি মহা চিন্তাত পৰি ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ ওৰে
ৰাতি টোপনি নাহিলেই । বিনুব আহি পানত শ্ৰবণলৈ নতাই নি আলোচনা
কৰি ৰাতিটো কটাই গিলে ।

বিনুৰে ধৃতৰাষ্ট্ৰক ডাঙি কলে—“বৰ্তমান পাওৱসকলক ৰাখা ধুবাই দিগাই
একমাত্ৰ উপায় । তাকে কৰিলে দুয়ো পক্ষৰে মঙ্গল হ’ব । আপুনি পাওৱ-
সকলক নিজে সন্তানৰ দৰে চাওক । স্নেহেই একমাত্ৰ উপায় আৰু সেয়ে
ধৰ্ম্ম ।”

পিচদিনা নিচেই পুৱাতে সন্মুখ হস্তিনালৈ উভতি আহিল । যুধিষ্ঠিৰ
সভাত বিবিনাক কথা আলোচনা হৈছিল সেই সকলোবোৰ ডাঙিপাতি কলে ।
তেওঁ কলে—“মাইকে অৰ্জুনে কোৱা কথাবিনাক দুৰ্য্যোধনে শুনা উচিত ।
অৰ্জুনে বিৰাট ৰজাৰ ৰাছসভাত কৈছিল যে—মই শ্ৰীকৃষ্ণৰ সৈতে লগ
হৈ দুৰ্য্যোধন আৰু তেওঁৰ পক্ষৰ সকলোকে নিৰ্মূল কৰিম—এই কথাত
তিননালো সন্দেহ নাই । যুদ্ধৰ কাৰণে গাণ্ডীৰ নাচি আছে । তাত শৰ
নুছৰিলেও নিজেই উৰি যাবলৈ প্ৰস্তুত হৈ আছে । কাপোৰৰ মাজত
চাক খাই থকা অন্ন-শত্ৰুবিলাকে নুব উলিয়াই সুবিৰ লাগিছে—কাহানি যুদ্ধ
লাগিব বুলি । আৰু দেৱৰাছ ইন্দ্ৰকে আদি কৰি দেৱতা সকলকো পৰাজিত
কৰিবলৈ সন্মুখ । কিন্তু নুব দুৰ্য্যোধনে নিজেই নিজৰ মৰণ চপাই লবলৈ
আনাক যুদ্ধলৈ আহ্বান কৰিছে ।”

সন্মুখৰ মুখত অৰ্জুনৰ কথাবিনাক শুনি ভীষ্মদেৱে দুৰ্য্যোধনক বহুতো
বুজাই-বঢ়াই ক’লে—“অৰ্জুন আৰু শ্ৰীকৃষ্ণক নব আৰু নানাবিধ বুলি জানিবা
তোমালোকে তেওঁলোকৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধত থিয় দিলেই এই কথাৰ সঁচা মিছা
গম্ভীৰপাৰা ।” ইয়াৰ পিচত ভীষ্মদেৱে ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ ফালে চাই কলে—“পাওৱ-

গৰ্ভবতী, বঁধু, কবিবলৈ যে বৰ্ণই ভাঙোপ মানি আছে সেই বৰ্ণ পাওৱগকনৰ
 যোনি, ভাগৰ, এভাগো নহয়। তেওঁৰ বপানতে চলি তোনাৰ পুত্ৰগবলে
 নিয়ো নিজৰ বিনাশৰ বাট নুফলি কৰিছে নাথোন। বিৰাট নগৰ আক্ৰমণ
 বৰিবাৰে গৈ অৰ্জুনৰ হাতত আনাৰ গৰ্ভ বৰ্ণ হৈ আছে। সেই যুদ্ধত
 বঁধুও আছিল। গন্ধৰ্বগৰ্ভে তোনাৰ পুত্ৰৰ বণী কৰাত ইয়াত তৰ্জ্জন-
 গৰ্জন কৰি থকা বৰ্ণই তেতিয়া কি কৰিছিল? তেওঁ সেই সময়ত কোন
 মাৰ্গে পুত্ৰই পুত্ৰ নাবিছিল? কেৱল অৰ্জুনেই দেখোন গন্ধৰ্বগৰ্ভক
 পৰাস্ত কৰি তোনাৰ পুত্ৰৰ প্ৰাণ বৰ্ণা কৰিছিল।”

তেতিয়া বৃতৰাষ্ট্ৰই কলে—“এই বংশৰ গুৰিয়াল ভীষ্মদেৱে যি কৈছে
 সেইমতেই বাম কৰা, আনাৰ পক্ষে যুগুত কথা। যুদ্ধ কৰা অনুচিত, শাস্তি
 আৰু শক্তি স্থাপনেই উত্তম কাৰ্য্য।” কিন্তু নোৰ যি কন্যতা কৰি গৈছে।
 এই উদ্ধত পুত্ৰবিলাকে নোৰ কথা নানানি নিদৰ নতেহে
 চলিবলৈ বিচাৰে। প্ৰত্যেকজন জানীলোকে কৈ আছে গন্ধি আৰু
 শাস্তি স্থাপন কৰাটোৱেই শ্ৰেয়ঃ। নোবো সেয়ে নহ।” এইবিলাক আলো-
 চনানুলক কথা শুনি ধাক্কা দুৰ্য্যোধনে মাত লগালে “নহাবাজ, আনাৰ নিমিত্তে
 আপুনি শত্ৰু বৰি থাকিব নানাগে। আমি আনাৰ সবলো
 শক্তি সংগ্ৰহ কৰি লৈছোঁ। যুদ্ধত আনাৰ জয়লাভ স্থনিশ্চিত; ইয়াত
 তিননাজও সন্দেহ নাই। যুধিষ্ঠিৰে পাৰ্বোতে ছানো এতিয়া গোটেই
 ইন্দ্ৰপ্ৰস্থৰ আশা পৰিহাৰ কৰি বেৱল পাঁচখন গাঁৱৰ প্ৰস্তাৱ কৰিছে ইয়াৰ-
 পৰাই আপুনি বুজিব লাগিছিল যে যুধিষ্ঠিৰে আনাৰ এঘাৰ অপোহিণী
 সেনাৰ নাম শুনি ভৰ্ণত এনে কৰিছে। ইমান এটা বিৰাট সৈন্য বাহিনীৰ
 সন্মুখীন হোৱা পৰাপাওৱৰ পক্ষে এটা অসম্ভৱ কথা। গতিকে আনাৰ
 বিজয় সম্বন্ধে শত্ৰু বৰাব কোনো প্ৰশ্নই নুঠে।” এইদৰে দুৰ্য্যোধনে
 পিতাকক সাহ দিবলৈ ধৰিলে।

বৃতৰাষ্ট্ৰই কলে—“ৰাজা, যুদ্ধ কৰা কথাটো এটা অতি বেয়া কথা।
 অৰ্দ্ধৰাজ্য ভোগ কৰিয়েই তৃপ্ত থকা উচিত হব। আনাৰ পক্ষে সেয়ে
 বহত।”

পিতাৰ বৰা দুৰ্য্যোধনৰ অসহনীয় হৈ উঠিল; তেওঁ কলে—“নহয়
 পিতা, বিনাযুদ্ধে বেজীৰ আগ এটামানো ভূমি এৰি নিদিওঁ।” এই কথা
 কৈয়েই দুৰ্য্যোধনে উচাট মানি সভাস্থল পৰিত্যাগ কৰিলে। লগে লগে
 সভা ঘৰত ভয়ানক বোচাল লাগি উঠিল।

এনে সোণাবোপ কৰা সুনীয়াটো দিয়া নহৈ উচিত বুলি নাভাবোঁ। শান্তি স্থাপনৰ উদ্দেশ্য কৰিয়েই নহৈ কুৰু-গভাটলৈ দূত হৈ যাব খুজিছোঁ। গতাত মোক কেনেবাকৈ অসং ব্যৱহাৰ কৰিলে ততালিকে মোৰ হাতত সিহঁতৰ ছীৰ নাধাকিব। তালৈ গৈ শান্তি স্থাপন কৰিব নোৱাৰিলেও আমি লোক অপবাদৰ হাত সাৰি থাকিম। গতিকে নহৈ যোৱাটোৱেই শ্ৰেয়ঃ। আপুনি আৰু আপত্তি নবৰে যেন।”

তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰে কলে—“হে বৃক, আপুনি গৰ্ভস্ত। দুয়োপক্ষকে আপুনি ভালকৈ জানে। আলোচনাৰ কথাবিনাৰ পৰিপাটিকৈ জুৰিয়াই প্ৰকাশ কৰাত আপোনাত বাঘে আৰু এই জগতত দ্বিতীয় এঘনৰ ক্ষমতাও নাই।”

শ্ৰীকৃষ্ণই কলে—“হে অজ্ঞাত শত্ৰু ধৰ্মপুত্ৰ, আপোনাৰ পেটৰ কথা নহৈ বেচকৈ জানো। আপোনাৰ অন্তৰখন গততে ধৰ্মযুক্ত। সিপক্ষৰ অন্তৰবিনাৰ সদায় কলুষিত। আমাৰ বক্তব্যখিনি মাত্ৰ নহৈ বনগৈ। বিনা যুদ্ধে গন্ধিৰে যি লাভ কৰিব পাৰি তাতে আপুনি সন্তুষ্ট হৈ থাকিব। নাম মাত্ৰ হলেও তাকে যথেষ্ট জ্ঞান কৰিব। এই কথা মনত লৈ নহৈ তেওঁলোকৰ লগত আলোচনা কৰিব। কিন্তু অস্তিত্ব নক্ষণবিনাকলৈ চাই যুদ্ধৰ আশঙ্কাহে মনে ধৰিছে। তথাপিও শান্তিৰ কাৰণে চেষ্টা কৰা কৰ্তব্য।”

এই বুলি যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰত বিদায় লৈ শ্ৰীকৃষ্ণই হস্তিনাপুৰলৈ যাবলৈ বুলি বথত উঠিল।

শ্ৰীকৃষ্ণৰ দোতা

শান্তি স্থাপনৰ উদ্দেশ্যে শ্ৰীকৃষ্ণই সাত্যকিক লগত লৈ বথত উঠি হস্তিনাপুৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

যাত্ৰা কৰাৰ আগতে তেওঁ পাণ্ডৱসকলৰ লগত আৰোঁ এবাৰ বাহন্য-ভাৱে কথাবোৰ আলোচনা কৰি ললে। বীৰ শ্ৰেষ্ঠ ভীমসেনে কলে—যুদ্ধত বংশ নাশ অনিবাৰ্য্য, গতিকে আমি সেইটো কামনা কৰা নাই। শান্তি স্থাপন কৰি সুখেৰে বাল কটোৱাকে কামনা কৰিছোঁ।”

ডাঙৰ ডাঙৰ কমান্ডাৰ বীৰসকলে জগতত শান্তি কামনাকে বৰে।

শান্তি বান্ধা কথা ভীকতা নহয় এই সত্যটো অগতঃ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ ব্যাসদেৱে তীনসেনৰ হতুৱাই প্ৰকাশ কৰি গৈছে।

বিশ্ব দ্ৰোপদীয়ে কৌৰৱহঁতৰ হাতত পোৱা অপমান আৰু লাঞ্ছনাৰ কথা পাহৰিব পৰা নাই। মুক্ত চুলিটোৰ হাতেৰে থামুচি এৰি তেওঁ শ্ৰীকৃষ্ণৰ সন্মুখলৈ আহি কলে—নবদুঃস্থান মোৰ এই মুক্ত বেশলৈ চাই যি ভান দেখা তাকে কৰিব। অৰ্জুনে আৰু ভীমে যুদ্ধৰ কথা পাহৰি গ'ল। কিন্তু মোৰ বৃদ্ধ পিতা আৰু মোৰ পাঁচোটা পুত্ৰসন্তান যুদ্ধক্ষেত্ৰলৈ যাবই যাব। পিতাই যুদ্ধ কৰিব নোৱাৰা যেন দেখিলে স্নেহত পুত্ৰ অভিনয় কৰি সেনাপতি ৰবি মোৰ পুত্ৰহঁত কৌৰৱৰ সন্মুখীন হ'বগৈ। একমাত্ৰ ধৰ্মপুত্ৰৰ কাৰণেই নহি এই তেৰোটা বছৰ মোৰ পেটৰ ঋণ পেটতে গানৰি সহ্য কৰি আছোঁ। এতিয়া আৰু সেই ঋণ গানৰি ৰখা অসম্ভৱ হৈ পৰিছে।”

চক্ৰনোৰে গান ভাৰি থকা দ্ৰোপদীৰ মুখত এনেবিলাক কথা শুনি শ্ৰীকৃষ্ণই কলে—“দ্ৰোপদী, নাকাদিবা। ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ পুত্ৰসকলে মোৰ এই শান্তিৰ প্ৰস্তাৱ অগ্রাহ্য কৰিবই। শিয়াল কুকুৰৰ খাদ্য হৈ গিহঁত অচিৰে মাটিত বাগৰি পৰিব। ধৰ্মৰ ছয় তুনি অচিৰে নিজ চকুৰে দেখিবলৈ পাবা আৰু সেয়ে আসন্ন হৈ আহিছে।”

এই কথা শুনি দ্ৰোপদীৰ অন্তৰৰ দাহ অলপ পাতলিল।

কুণহন নামে এখন গাঁৱত শ্ৰীকৃষ্ণই এবাতিৰ কাৰণে জ্বৰণি ললে। শ্ৰীকৃষ্ণ অহা বাতৰি পাই হস্তিনাপুৰ নগৰ গোটেইখন আডম্ববেৰে সজাই পৰাই দিয়াত অকনকাই উঠিল। ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ আশ্ৰেণত নগৰৰ চুক কোণ কেউফালে নিৰ্ধুঁতভাৱে চাফটিকণ কৰি পৰিষ্কাৰকৈ সজোৱা হল। জনাৰ্দ্দনক যথা সম্ভৱ আডম্ববেৰে আদৰি আনিবলৈ হস্তিনাপুৰৰ প্ৰজাসকলে উলহ মানহকৈ আয়োজন কৰিলে।

দুঃশাসনৰ অটালিকাটো দুৰ্ব্যোধাৰটোতকৈ বেছি চকুত লগা আছিল। সেই কাৰণে ধৃতৰাষ্ট্ৰই শ্ৰীকৃষ্ণৰ বাগদ্বাৰ কাৰণে দুঃশাসনৰ অটালিকাটোকে সজাই পৰাই ঠিক কৰি ধলে। কৃষ্ণক আদৰি আনিবৰ নিমিত্তে বাতপথৰ মূৰে মূৰে বিতোপাকৈ জোৰণ তৈয়াৰ কৰা হৈছিল।

ধৃতৰাষ্ট্ৰই বিদূৰৰ লগত মন্ত্ৰণা কৰি কলে—“গোবিন্দক সম্বৰ্দ্ধনা জনাবৰ কাৰণে হাতী, ঘোঁৰা, ৰথ আদি নানা তৰহৰ উপহাৰৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব।”

বিদূৰে কলে—“এইবোৰ উপহাৰ দি গোবিন্দক তুষ্ট কৰিব নোৱাৰিব। যি উদ্দেশ্য লৈ তেওঁ কুৰুসভালৈ আহিছে সেই ব্যৱস্থাটো কৰি দিব পাৰিলেই

তেওঁ আচনাতে স্তম্ভী হ'ব। তেওঁ একমাত্ৰ শান্তি স্থাপনৰ কথাটোৱেহে আহিছে এতিয়া কেন্দ্ৰন তাৰ ব্যৱস্থা কৰি থওক। আন হাজাৰ বস্তুৰেও তেওঁৰ তৃপ্তি সাধন অসম্ভৱ।”

গোবিন্দ বখাশমগত আহি হস্তিনাত উপস্থিত হল। স্মৃতিত নাজ-আনিত প্ৰজাগৰনৰ প্ৰতাপত নিব দি বাট পানলৈ টান হোৱাত মানৱৰ বথ নহ'ব গতিৰে আগ নাঢ়িবলৈ ধৰিলে। শ্ৰীকৃষ্ণ পোনে পোনে ধৃতৱাষ্ট্ৰৰ বাবেওৰ ফালে গ'ল। তাত আদৰ সনাদৰ পাই তাৰপৰা বিদূৰৰ ঘনবুৰা হৈ গ'ল। কুন্তীদেৱীনে শ্ৰীকৃষ্ণৰ দৰ্শন পালেই পুত্ৰসকলৰ দুখ দুৰ্দ্ধশাৰ কথাটো মনত পৰি উচুপি উচুপি কান্দিবলৈ ধৰিলে।

শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁক বঢ়াই-বুজাই দুৰ্য্যোধনৰ ঘৰলৈ ফালে গ'ল। দুৰ্য্যোধনেও শ্ৰীকৃষ্ণক গাদৰ অভ্যৰ্থনা জনাই তেওঁৰ ঘৰতে আহাৰ কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। শ্ৰীকৃষ্ণই হাঁহি মাৰি কলে—“দুতৰ বান শেষ কৰিলেহে আহাৰ বৰা নিয়ম। মোৰ দোতা-বাৰ্য্য শেষ হলেই মোক আহাৰৰ বানৰে নিমন্ত্ৰণ কৰিব।” এই বুলি কৈ তেওঁ বিদূৰৰ ঘনলৈ গৈ খোৱা-বোৱা শেষ কৰি তাতে অলপ বিশ্রাম ললে।

তাৰ পিচত বিদূৰ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণ বিশদভাৱে আলোচনাত বহিল। অস্তত বিদূৰে শ্ৰীকৃষ্ণক কলে “হে কৃষ্ণ, ভীষ্ম দ্ৰোণ আদি বীৰসকলে দুৰ্য্যোধনৰ ফলীয়া হৈ যুদ্ধ কৰিবই আৰু সেই যুদ্ধত জয়ী হোৱা স্থানিচিত বুলি ধৰি লৈ দুৰ্য্যোধন গপত ওকলি আছে। এই কাৰণতে তেওঁৰ আগত গন্ধিব প্ৰস্তাৱ দাঙি ধৰাৰ লাভ দেখা নাই। সেই দূৰ্ব্ভৱতৰ ৰাজসভালৈ আপুনি যোৱাটো উচিত বুলি মোৰ মনে নকয়।” বিসৰলে দুৰ্য্যোধন আদিৰ প্ৰকৃতি আৰু চৰিত্ৰৰ বিষয়ে জানে তেওঁলোকৰ সবলোটিয়েই পেটে পেটে সন্দেহ কৰে যে এই দূৰ্ব্ভৱতৰ সভালৈ গলে শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰাণ হানিৰ আশঙ্কা আছে।

উদ্ভৱত শ্ৰীকৃষ্ণই কলে “বিদূৰ, আপোনাৰ কথা অৱশ্যে সঁচা। শান্তি স্থাপন কৰিব পাবিন বুলি আশা ৰাখি নই ইয়ালৈ অহা নাই। অপবাদৰ হাত মাৰি থাকিব পাবিন বুলি ভাবিয়েই নই কুকুসভাত যোগ দিবলৈ আহিছোঁ। মোৰ নিম্নৰ জীৱনৰ কাৰণে তিনমাত্ৰো চিন্তাৰ কাৰণ নাই।”

পিচদিনা পুৱাতে, দুৰ্য্যোধন আৰু শকুনি শ্ৰীকৃষ্ণৰ ওচৰলৈ আহি কলে “মহাৰাজে আপোনাৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰি আছে।” এইদৰে নিমন্ত্ৰণ পাই বিদূৰৰ লগত শ্ৰীকৃষ্ণ ৰাজসভালৈ গ'ল।

দাহ্মত্বৰ গৈ গভাঘৰত উপস্থিত হোৱা নাত্ৰে গভাঘৰ গৰলোৱে থি
হৈ তেওঁৰ গন্যন প্ৰদৰ্শন কৰিলে। শ্রীকৃষ্ণো বয়োবৃদ্ধগৰলক প্ৰণাম
চনাই আগন গ্ৰহণ কৰিলে। শিষ্টাচাৰ আদি দেখুৱাৰ পিচত গোবিন্দই
ধৃতৰাষ্ট্ৰক লক্ষ্য কৰি তেওঁৰ অহাৰ কাৰণটো প্ৰকাশ কৰিলে। পাণ্ডৱগৰলৰ
গোহাৰি চনাই কলে “মহাৰাজ, অনাহৰত প্ৰজা নাশ নকৰিব। ইমানদিনে
ভানটোকে বেয়া আৰু বেগাটোকে ভাল বুলি আপুনি কাম কাম আহিছে।
পুত্ৰগৰলক অধীনত ৰাখি শাসন কৰাহে আপোনাৰ কৰ্তব্য। পাণ্ডৱগৰল
যুদ্ধৰ কাৰণেও প্ৰস্তুত। কিন্তু তেওঁলোকে শান্তি কামনাহে কৰিছে।
আপোনাৰ আশ্ৰিত হৈ থাকি তেওঁলোকে শান্তিৰে কাল কটাবলৈ হাবিগ্ৰহ
কৰে। তেওঁলোককো নিম্বৰ গভানব দৰে চেনেহ কৰি আপুনি সোভাগ্যবান
হওক এয়ে মোৰ কামনা।”

ধৃতৰাষ্ট্ৰই কলে “গভাগৰলক, মোৰ একো দোষ নাই। নাধৰ
পৰামৰ্শ নতেই নই কাম কৰিবলৈ প্ৰস্তুত। কিন্তু নই শক্তিহীন। মোৰ
পুৰ্ণাত্ম পুত্ৰহঁতে মোৰ পৰামৰ্শ লৈ কাম কৰিব নোপোৱে। হে কৃষ্ণ, আপুনি
দুৰ্য্যোধনক এবাৰ বুঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰক।”

শ্রীকৃষ্ণই ক’লে “হে দুৰ্য্যোধন, আপুনি এক বিখ্যাত উচ্চ বংশত
জন্ম গ্ৰহণ কৰিছে। আপুনি ধৰ্ম পৰিত্যাগ নকৰিব। আপোনাৰ মনৰ
ধাৰণাবিনাক নীচ মানুহৰ ধৰণৰ দৰে। আপোনাৰ এই হীন সঙ্কল্পৰ
কাৰণে আপোনাৰ এই বিখ্যাত বংশটো বংশোন্মূৰ হৈছে। পাণ্ডৱগৰলে
আধোনাৰ যুৱৰাজ আৰু ধৃতৰাষ্ট্ৰক মহাৰাজ পদত প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ ইচ্ছা
প্ৰকাশ কৰিছে। পাণ্ডৱগৰলক অৰ্হ ৰাজ্য দি শান্তিস্থাপন কৰক।”

ভীষ্ম আৰু দ্ৰোণাচাৰ্য্যই শ্রীকৃষ্ণৰ কথামতে দুৰ্য্যোধনক শান্তিস্থাপনৰ
কাৰণে টানি কোৱাতো দুৰ্য্যোধনে কোনো মত প্ৰকাশ নকৰিলে।

পিচত কিছুৰে ক’লে “দুৰ্য্যোধনৰ এনে হীন মানসিক অৱস্থা দেখি
আই শাক্ষাৰী আৰু পিতা ধৃতৰাষ্ট্ৰ ৰব কাতৰ হৈ পৰিছে। তেওঁলোকৰ
এনে দুৰৱস্থা দেখি মোৰ মন ৰব অস্থিৰ হৈ উঠিছে।”

মহাৰাজ ধৃতৰাষ্ট্ৰই পুতেকক সত্ৰ বাটলৈ আনিবলৈ আকৌ এবাৰ
চেষ্টা কৰি ক’লে “দুৰ্য্যোধন, গোবিন্দৰ পৰামৰ্শ মানি কাম কৰি চোৱাচোন।
নহলে কোৱৰ বংশৰ ধ্বংস অনিবাৰ্য্য বুলি জানিবা।”

ভীষ্ম আৰু দ্ৰোণেও বাৰেপতি দুৰ্য্যোধনক সত্ৰ উপদেশ দি তেওঁৰ এই হীন
সঙ্কল্প পৰিহাৰ কৰিবলৈ বহু যত্ন কৰিলে। তেওঁলোকে পোনপটীয়াকৈ ক’লে
“শান্তিস্থাপনেই বংশ ৰক্ষাৰ একমাত্ৰ উপায় বুলি জানিবা। বুদ্ধত প্ৰস্তুত নহবা।”

এইদৰে সকলোৱে দুৰ্য্যোধনৰ উপদেশ দিবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া দুৰ্য্যোধনে ক'লে “নধুসূদন, আপুনি পাণ্ডৱসকলক বেছি নৰনৰ চকুৰে চায়। সেই কাৰণেই আপুনি বাবেপতি মোক দোষাৰোপ কৰি আছে। সভাৰ লোকসকলেও মোৰ দোষৰ কথাৰে গাঁৱ লাগিছে। মই কিন্তু নিজে কোনো অন্যায় কাম কৰিছোঁ। বুলি নাভাওঁ। পাণ্ডৱসকলে নিজে ইচ্ছা কৰি পাশাখেলত যোগ দি পৰাস্তিত হৈ ৰাজ্য হেৰুৱাইছে। তাৰ কাৰণে মই দায়ী হলোঁ কেনেকৈ? পাশাখেলত পৰাস্তিত হৈ বনলৈ গৈছে। এনেদৰে মোৰ কোনটো অন্যায় কামৰ নিমিত্তে তেওঁলোকে মোৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ ঘোষণা কৰিবলৈ উদ্যত হৈ যুদ্ধত মোৰ বৰ কৰিবলৈ সঙ্কল্প কৰিছে? যুদ্ধৰ ভয় দেখুৱাই মোক সঙ্কল্পচ্যুত কৰিব নোৱাৰিব। মোৰ লবাকালতে এবাৰ তেওঁলোকে অন্যায়ভাৱে ৰাজ্য লাভ কৰিছিল। অত্ৰোন বশতঃ বা ভয়ত কুলপতিসকলে এনে অন্যায় কাম কৰিছিল। তেতিয়া ময়ো সন্মতি দিছিলোঁ। কিন্তু আৰ্জি তেওঁলোকে ভাগ্য দোষত ৰাজ্য হেৰুৱাইছে। এতিয়া সেই ৰাজ্য ঘূৰাই দিবলৈ মই কেতিয়াও সন্মতি দিব নোৱাৰোঁ। ইয়াত মোৰ একো দোষ বা ত্ৰুটি নাই। পাণ্ডৱসকলৰ বেজীৰ আগ এটা-মানো ভূমি এৰি দিবলৈ মই অক্ষম।”

দুৰ্য্যোধনে নিজৰ নিৰ্দোষিতাৰ যুক্তি দেখুৱাই দিয়াত শ্ৰীকৃষ্ণে হাঁহি হাঁহি ক'লে “মূঢ়, আপুনি শকুনিৰ লগত যোগ হৈ ছল কৰি পাশাখেলৰ আয়োজন কৰিলে, দ্ৰোপদীক বল প্ৰয়োগ কৰি টানি আনি সভাত অপমান কৰিলে, এতিয়া আপুনি অকৌ কোনো অন্যায় কাম বৰা নাই বুলি সভাত বুকু ফুলাই আশ্ৰয় কৰিছে? এইবিলাক দেখ দেখ মিছা কথা নহয়নে?” দুৰ্য্যোধনে পাণ্ডৱসকলৰ ওপৰত যিনানবিলাক অন্যায় অত্যাচাৰ কৰি আহিছে সেই সবলোবোৰ শ্ৰীকৃষ্ণে সভাত প্ৰকাশ কৰি বনে।

ভীষ্ম আদি সকলোৱে শ্ৰীকৃষ্ণৰ উক্তিবিলাক সমৰ্থন কৰিলে। এইবোৰ দেখি শুনি দুঃশাসনে ক'লে “দাদা, এওঁলোক সকলোটিয়ে গোট খাই আপোনাৰ এতিয়াই বন্দী কৰি পাণ্ডৱহঁতক ৰাজ্যখন দিব যেন অনুমান হৈছে। আপুনি এই সভাগৃহ পৰিত্যাগ কৰক। এই সভাত আমি আৰু থকা অনুচিত।”

দুঃশাসনৰ এই বথাত দুৰ্য্যোধনে ভায়েকহঁতক লৈ সভাৰ এৰি গুচি গ'ল।

তেতিয়া গোবিন্দই সভাৰ সবলোকে ওলাই ক'লে “হে মনীষীসকল, কংস আৰু শিশুপাল বধ হোৱাত যদুকুল আৰু বৃষ্ণিকুলৰ লোকসকলে

অৰ্থেৰে জীৱন কটাইছিল। বংশ বন্দাৰ নিমিত্তে গনয়ে গনয়ে বংশৰ কণ্টক স্বৰূপ লোবৰিনাকক ধ্বংস কৰি পেলাব লগা হয়। আজি এই কুবকুল বন্ধাবো সেই উপায়কে কৰিব লগা হ'ল।”

ধৃতবাহুই বিদূৰক কাষলৈ নাতি নি ক'লে “নবনব ভাই বিদূৰ, বোৱা, গান্ধাৰীদেৱীক সভালৈ নৈ আহাঠৈ। তেওঁৰ ভালেখিনি দূৰদগিতা গুণ আছে। তেওঁৰ কথা দুৰ্য্যোধনে মানিব পাৰে।” কেইজনমান বিষয়া লগত লৈ বিদূৰ গান্ধাৰীদেৱীক আনিবলৈ অস্তমপুৰলৈ গ'ল।

গান্ধাৰীদেৱী ৰাজসভাত উপস্থিত হৱাহি। তেওঁ আৰু ধৃতবাহুই দুৰ্য্যোধনক সভালৈ যুৰাই আনিবলৈ মানুহ পঠাই দিলে। খঙে বিষে কান্ধনুতি ধৰি দুৰ্য্যোধনে চকু বঙা কৰি সভাৰ মাজলৈ আহিল। নাক গান্ধাৰীয়ে নানা প্ৰকাৰ উপদেশ দি বঢ়াই-বুঢ়াই তেওঁৰ সঙ্কল্প পৰিৱৰ্ত্তন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু দুৰ্য্যোধনে “মই নোৰ সঙ্কল্প পৰিত্যাগ কৰিব নোৱাৰোঁ।” বুলি উচাট মাৰি আকৌ সভাঘৰ ত্যাগ কৰিলে।

তাৰপৰা গৈ পোনে পোনে লগৰীয়াবিনাক গোটাই লৈ দুৰ্য্যোধনে নানা বকমৰ কটনাট কথা আলোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। দূত শ্ৰীকৃষ্ণক বান্ধি লৈ অপমান কৰিবলৈ যত্নবদ্ধ কৰিলে। এই সংবাদ সভাঘৰত প্ৰচাৰ হোৱাত কেয়োফানে বু-বু, বা-বা চলিবলৈ ধৰিলে। ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই এইকথা অগতেই অনুমান কৰিছিল। তেতিয়া তেওঁ সভাৰ মাজত বিথুকপ দেখুৱাই দিলে। অৱ ধৃতবাহুই সেই বিথুকপ দৰ্শন কৰিবলৈ খন্তেকৰ কাৰণে দৃষ্টিগঞ্জি নাভ কৰিছিল। (এইশ্বৰে ব্যাসদেৱে বৰ্ণনা কৰি গৈছে।)

সেই সময়ত ধৃতবাহুই হাতযোৰ কৰি প্ৰাৰ্থনা জনাই ক'লে “হে পুণ্ডৰীকাক, আপোনাৰ এই বিথুকপ দৰ্শন কৰি আজি নোৰ নয়ন মন সাৰ্বক হ'ল। এই নয়নেৰে ভগৱত আৰু আন একো দৃশ্য চাবলৈ হাবিয়াহ নকৰোঁ। নোৰ নয়ন আকৌ অন্ধ হওক।” ধৃতবাহুৰ নিজৰ প্ৰাৰ্থনা অনুযায়ী তেওঁ আকৌ অন্ধ হৈ ব'ল।

তেতিয়া ধৃতবাহুই গোবিন্দৰ ফালে চাই ক'লে “নাৰ, আনাৰ সকলো চেষ্টা অৰ্থেনে গ'ল। দুৰ্য্যোধনে কোনো কথালৈকে কাণ নকৰিলে।” পিচত মাতাকি আৰু বিদূৰ দুয়োকে দুফালে লৈ শ্ৰীকৃষ্ণই সভাস্থল পৰিত্যাগ কৰি গুচি গ'ল।

শ্ৰীকৃষ্ণই কুন্তীদেৱীৰ ওচৰলৈ গৈ সকলো বৃত্তান্ত ভাঁড়ি ক'লে। কুন্তীদেৱীয়ে পুত্ৰসকলৰ উদ্দেশ্যে আশীৰ্বাদ দি ক'লে “নোৰ ৰাচাইত

নন্দনে থাকক।” আৰু ক’লে “কৃত্ৰিয় তিব্ৰতাই যি উদ্দেশ্য কৰি পুত্ৰ
জাত কৰে নোৰ পুত্ৰহঁতবোৰে সেই উদ্দেশ্য সফল কৰাৰ সময় উপস্থিত।
নোৰ পুত্ৰকেইটিৰ বন্ধাৰ ভাৰ আপোনাতে অৰ্পণ কৰিলোঁ যাদব।”
কৃত্ৰিয় ছগনীগবলে যুদ্ধত বলিদানৰ কাৰণেই পুত্ৰজাত কৰে।
পুৰুষোত্তম তেতিয়া বধত উঠি উপপ্লব্যতৈ খবধবকৈ যাত্ৰা কৰিলে।
বৰ্জমান ক্ষেত্ৰত একমাত্ৰ যুদ্ধইহে গতি বুলি ধাৰণা হৈ ব’ল।

আসক্তি আৰু কৰ্ত্তব্য

শ্ৰীকৃষ্ণ হস্তিনাপৰবপৰা উভতি অহাত সন্ধিবে শান্তিহাপনৰ ক্ষীণ
আশা যে বিলোপ পালে এই কথা উপলব্ধি কৰিবলৈ কাৰো বাকী নাথাকিল।
শ্ৰীকৃষ্ণ উপপ্লব্যতৈ উভতি যোৱাৰ পিচত যুদ্ধই বংশনাশৰ কাৰণ হব বুলি
ভাবি কুন্তীদেবীয়ে দুখে বেজাৰে বান্দিবলৈ ধৰিলে।

কুন্তীদেবীয়ে মনত ভাবিলে “কৌৰৱৰ হাতত অপমান সহি থাকি
যুদ্ধ কৰি অনৰ্থ নঘটাবলৈ লবাহঁতৰ কবলৈ নোৰ জিৰা কোচ ধাই গৈছে।
কৃত্ৰিয় কুলত জন্ম গ্ৰহণ কৰি নোৰ লবাকেইটিয়ে কেনেকৈ সেইকথা
সহি থাকিব? যুদ্ধত উভয়পক্ষৰ লোক মৰি-হাজি বংশ উপাস্ত হ’ব।
শেষত গৈ লাভৰ ভিতৰত একো নাথাকিব? লবাহঁতেনো পিচত কি
সুখটো পাবগৈ বাক? এই সৰুটৰ সময়ত নই চাবিউপিনে আন্ধাৰ দেখিছোঁ।”

এহাতে বংশনাশ আনহাতে কৃত্ৰিয় ধৰ্ম্ম। এনে এটা পৰস্পৰ বিৰোধী
কথাত কোনটো পক্ষ গ্ৰহণীয় এই কথাটো নৈ কুন্তীদেবী ভাবি গুণি
বিনোবত পৰিল। আকৌ ভাবিলে “বাক, ভীষ্ম, দ্ৰোণ, বৰ্ণ এই তিনিজন
বীৰকনো নোৰ পুত্ৰহঁতে কেনেকৈ পৰাস্ত কৰিব? এই তিনি বীৰ জগতত
অজ্ঞেয়। এই তিনিজনৰ বখা নোৰ মনলৈ আহিলে অস্তৰখন কঁপি উঠে।
আনবিলাকৰ কাৰণে চিন্তা নাই। কুৰুসেনাৰ ভিতৰত এই তিনিজন
বীৰেই নোৰ পুত্ৰহঁতৰ প্ৰাণ নাশ কৰিবপৰা হৈ আছে। এওঁলোকৰ
ভিতৰত আচাৰ্য্য দ্ৰোণে হয়তো নিজ শিষ্যপুত্ৰ বুলি ভাবি মনতে যুদ্ধ
কৰি সিহঁতক প্ৰাণে নানাবিধ পাৰে। পিতামহ ভীষ্মস্বৰেও হয়তো নোৰ
লবাহঁতৰ প্ৰাণ নাশৰ কাৰণ নহব পাৰে। কিন্তু কৰ্ণতো পাণ্ডৱৰ আচল

শত্রু ? তেওঁ মোৰ এই বৰা কেইটাৰ প্ৰাণ বৰ কৰি দুৰ্য্যোধনৰ তৃপ্ত কৰিবলৈ চান্ধিলে। কৰ্ণ যে মহাবীৰ ইয়াত লেশমানো গন্দেহ নাই। কৰ্ণৰ কথা মনত পৰিলেই মোৰ বুকুত পোৰণি উঠে। তেওঁৰ লগত দেখা কৰি তেওঁৰ জন্মৰ আশোপাস্ত ঘটনাটো বুলি প্ৰকাশ কৰাৰ এইটোৱেই সময় ! সেই জন্ম বৃত্তান্ত শুনিবলৈ তেওঁৰ ভাৰতৰ ঘটিবই ঘটিব।”

পুত্ৰ চিত্ৰাত নিভোৰা কুন্তীদেবীয়ে গম্ভাৰ পাবত কৰ্ণৰ উপাসনা ঠাইলৈ বুলি খোজ ললে।

কৰ্ণই নিশ্চিষ্ট ঠাইতে বহি ধ্যানমগ্ন হৈ আছিল। পূৰ্বমুখ হৈ ওপৰলৈ হাত তুলি তেওঁ সূৰ্য্যদেৱতাৰ আৰাধনাত নিমগ্ন। আৰাধনা শেষ হোৱালৈকে কুন্তীদেবী কৰ্ণৰ পিচফালে থিা দি আছিল। ব'ন্দৰ তাপত পিঠিৰ পোৰণি নুঠালৈকে কৰ্ণ একান্তমনে ধ্যানত মগ্ন আছিল।

আৰাধনা শেষ হোৱাত পিঠিকালৈ মূৰ ঘূৰাই কৰ্ণই কুন্তীদেবীক দেখা পালে। ব'ন্দৰ তাপবৰণা মূৰটো বন্ধা কৰিবলৈ কুন্তীদেবীয়ে কৰ্ণই গাত লৈ থকা চাদৰখনৰ আগটোৱে মূৰটো ঢাকি লৈ থিয় দি আছিল। মূৰ ঘূৰাই কৰ্ণই এই দৃশ্য দেখি আচৰিত হ'ল। কাৰণ তেওঁ ভাবিলে যে পাণ্ডৱজাৰ প্ৰধান মহিষী হৈ আৰু পৰুণাওৱৰ জননী হৈ কুন্তীদেবীয়ে সামান্য এটা সাৰথিপুত্ৰৰ গ'ৰ চাদৰ মূৰত তুলি লৈছে কিয় ?

পুত্ৰনীয় নোকক যিভাৱে নাম আৰু বংশৰ পৰিচয় দি সেৱা সংকাৰ কৰিব লাগে তেনেভাৱেই কুন্তীদেবীক সেৱা জনাই কৰ্ণই নিজৰ পৰিচয় দি ক'লে “মাতৃৰাধা আৰু পিতা অধিবধৰ সন্তান মই। মোৰ নাম কৰ্ণ। মই আপোনাৰ সেৱা জনাইছোঁ। আপোনাক কেননভাৱে শুশ্ৰূষা কৰিব লাগে কওক মাতৃ মই তেনেভাৱেই শুশ্ৰূষা কৰিবলৈ প্ৰস্তুত।”

কুন্তীদেবীয়ে ক'লে “কৰ্ণ, তুমিতো বাৰাৰ সন্তান নোহোৱা আৰু সাৰথি অধিবধো তোমাৰ পিতা নহয়। তুমি স্মৃত কুন্ত জন্ম লৈছা বুলি নাভাবিবা। বাস্কন্যা কুন্তীদেবীৰ গৰ্ভত তোমাৰ জন্ম। সৌ ভ্যোতিৰ্ভগ্ন সূৰ্য্যদেৱতা তোমাৰ পিতা। বাছা, তুমি কুশলে থাক।” এই বুলি কুন্তীদেবীয়ে কৰ্ণৰ আগত তেওঁৰ জন্মৰ কাহিনী বৰ্ণাই কবলৈ ধৰিলে। কুন্তীদেবীয়ে ক'লে “কৰ্ণ, কবচ কুণ্ডল ধারণ কৰি দেৱকুমাৰ হৈ তুমি জন্ম লৈছিনা। তুমি ভাগ্যবানৰ লগত অচিনাকি হৈ থকাৰ কাৰণেই দুৰ্য্যোধনৰ লগত লগ লাগি সেই ভাই-বুঢ়াইৰ লগত বিৰোধ আচৰণ কৰিবলৈ ওপাইছা। বৃতৰাষ্ট্ৰৰ পুত্ৰসকলৰ মুখাপেক্ষী হৈ তুমি জীৱন ধারণ কৰা কথাটো বৰ অপমানৰ কথা বুলি ভাবোঁ। নিজৰ মাতৃ অৰ্জুনৰ

লগত লগ লাগি বীৰব দৰে ৰাজ্য শাসন কৰা । তুনি আৰু অৰ্জুন দুয়ো একেলগে থাকি দুষ্টক দমন আৰু শিষ্টক পালন কৰি থাকা । গোটেই জগতে তোমালোকৰে বীৰ্য্য আৰু জয় ঘোষণা কৰিব । শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু বনৰামৰ নিচিনাকৈ তোমালোক দুয়ো ভায়ে পৃথিৱীত বহতো খ্যাতি লাভ কৰিব পাৰিবা । তুনি আটাই কেউজন ভায়েকৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ । পাঁচ ভাইৰ মাজত দেৱতাসকলে বেৰি ধৰি থকা ব্ৰহ্মাৰ দৰে তুনিও প্ৰকাশ পাই থাকিবা । শাস্ত্ৰত আছে যে ধৰ্ম্ম সৰুটোৰ সময়ত পিতৃ-মাতৃৰ সন্তোষ নগোৱা-টোৱেই সৰাতোকৈ শ্ৰেষ্ঠ ধৰ্ম্ম ।”

ভগৱান সূৰ্য্যদেৱতাৰ পূজাৰ পিচতে কৰ্ণই গৰ্ভধাৰিণী মাতৃ কুন্তীদেবীৰ মুখত নিম্নৰ জন্মবৃত্তান্ত আৰু অন্তৰৰ বাননাৰ কথা শুনি তেওঁৰ মনত এনে এটা ভাব হ’ল যেন তেওঁৰ পিতৃ সূৰ্য্যদেৱে যেন তেওঁলোকৰ সন্মুখত উপস্থিত হৈ তেওঁৰ সকলো কথা সত্য বুলি বৈছেহি । কিন্তু ক্ষত্ৰক পিচতে কৰ্ণই মনটো ডাঠ কৰি ভাবিলে “নহয়, ভগৱান সূৰ্য্যদেৱে এইদৰে মোৰ ধৈৰ্য্য আৰু মনোবল পৰীক্ষা কৰিবলৈৰে মোৰ মনত এনেভাৱ জগাই তুলিছে ।” এই বুলি ভাবি কৰ্ণই মনক আৰু ডাঠ দি কুন্তীৰ ফালে চাই ক’লে “হে সত্ৰিয় জননী, আপোনাৰ কথাখিলাৰ ধৰ্ম্মবিকল্প বুলি ভাবোঁ । মই আপোনাৰ তৃপ্তিলাভৰ কাৰণেই সত্ৰিয় ধৰ্ম্ম এৰি দিব নোৱাৰোঁ । সত্ৰিয় ধৰ্ম্ম পৰিত্যাগ কৰিলে মোৰ যি অমঙ্গল সাধন হ’ব যুদ্ধক্ষেত্ৰত কোনো শত্ৰুৱে মোৰ বধ কৰিও তেনে অমঙ্গল সাধন কৰিব নোৱাৰিব । জন্মগ্ৰহণৰ পিচ নুহুৰ্ত্ততে আপুনি মোক গম্ভীৰ বুকত উটাই দিছিল । মোৰ সংস্কাৰ আৰু বৰ্ণৰ সময় পাৰ হৈ যোৱাত আজি আপুনি আহি মোক সত্ৰিয় বুলি পোৱাই দিছেহি । মাতৃৰ বৰ্ত্তব্য যথাসময়ত নকৰি এতিয়া পঞ্চপুত্ৰৰ মঙ্গলৰ কথা সুঁৱৰি মোৰ ধৰ্ম্ম পৰিত্যাগৰ কাৰণে উপদেশ দিছেহি । আজি পঞ্চপাণ্ডৱৰ লগত যোগদান কৰিলে সমস্ত জগতে ভাবিব যে এতিয়া কৰ্ণই পঞ্চপাণ্ডৱৰ ভয়ত ভীত হৈ পাণ্ডৱৰ পক্ষ অৱলম্বন কৰিলে । কোৱৰ-সকলৰপৰা মই ৰাজ্য, ষ্টিতাপ, সন্মান আদি লাভ কৰিছোঁ । এনে অৱস্থাত তেওঁলোকক বঞ্ছনা কৰি মোক পাণ্ডৱৰ পক্ষ লবলৈ উপদেশ দিছেহি । যুদ্ধৰ সাগৰখন পাৰ হবৰ কাৰণে কোৱৰসকলে মোক ‘তৰণে নৌকা’ বুলি এৰি নিশ্চিত হৈ আছে আৰু নবো যুদ্ধৰ কাৰণে তেওঁলোকক উৎসাহিত কৰি আছে । এনে অৱস্থাত মই তেওঁলোকক কি বুলি প্ৰভাৱণা কৰি নিপদগ্ৰস্ত কৰিম ? উপকাৰৰ প্ৰত্যাশকাৰ কৰাৰ উপযুক্ত সময় উপস্থিত । এনে সময়ত প্ৰবঞ্ছনা কৰি তেওঁলোকৰ অনিষ্ট সাধন চিন্তি কেনেকৈ সঙ্গনা

জীৱন ধাৰণ কৰিম ? নাতু, নোক নোৱে ধৰণ পৰিশোধ কৰিবলৈ সুবিধা
নিক। প্ৰাণ দিও নহৈ তোক কৰিব লাগিব। নকৰিলে নহৈ সাধাৰণ
চোৱৰ দৰে ইমান দিনে তেওঁলোকৰ আত্মবৎস কৰাহে হব। গতিকে
নোৱে সমস্ত শক্তি সংগ্ৰহ কৰি আপোনাৰ পুত্ৰসকলৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰিব
লাগিব। অন্যথা নহৈ ঘৃণিত আৰু অকৃতজ্ঞ হব লাগিব। আপোনাৰ
সাক্ষাতত মিছা কথা কোৱা উচিত নহয়। আপুনি নোক ক্ষমা কৰিব
নাতু ! কিন্তু সেই বুলি আপোনাৰ এই চেষ্টা অথলৈ নাযায়। আপোনাৰ
পাঁচোটা সন্তানৰ ভিতৰত একমাত্ৰ অৰ্জুনৰ সৈতেহে নহৈ যুদ্ধ কৰিম।
সেই যুদ্ধত তেওঁৰ বা নোৱে বেই সেই এজনৰ মৃত্যু ঘটিব। আপোনাৰ
আন কেইটি সন্তানে নোৱে হাজাৰ অন্যান্য কৰিলেও নহৈ তেওঁলোকক অত্যাচাৰত
নকৰোঁ। গতিকে আপুনি চিৰকাল পৰাপুত্ৰৰ জ্ঞানী হৈয়ে থাকিব।
যুদ্ধৰ শেষত আপোনাৰ বাকী চাৰি দীৰ সন্তানৰ লগত আৰু এটি যোগ
হৈ আপুনি বীৰ জ্ঞানী হৈ ব'ব। এতিয়া আপুনি বিদায় গ্ৰহণ
কৰক।”

দ্ব্যেষ্ঠ সন্তানৰ মুখত ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্মৰ কথাবিনাক শুনি কুন্তীদেৱীয়ে
কৰ্ণক সাৰটমাৰি ধৰি চকুপানী টুকিবলৈ ধৰিলে।

কুন্তীদেৱীয়ে ক'লে “বিধিৰ বিধান কোনে ধৰা? মৰু ভায়েৰা
কেইটাক তুমি যে অত্যাচাৰ কৰিলা সেয়ে বহুত। তোমাৰ মঙ্গল হওক।”
কৰ্ণক এইবুলি আশীৰ্বাদ দি বীৰজ্ঞানী কুন্তীদেৱী উলটি গ'ল।

পাণ্ডৱ সেনাপতি

গোবিন্দ উপপ্লব্য নগৰলৈ উলটি আহি হস্তিনাপুৰৰ সকলো বৃত্তান্ত
কলেহি। অৱশেষত কলে, “কল্যাণ কামনা কৰি সঁচা কথাৰে তেওঁলোকৰ
কাৰণেও ভালেমান উপদেশ দিয়া হ'ল। কিন্তু সকলো অথলৈ গ'ল।
এতিয়া চতুৰ্ধ উপায় দল লগোৱাৰ বাহিৰে আন নাই। বয়সস্থ সকলোও
নানান উপদেশ দিয়া সৰহেও মৰ্ণ পুৰ্য্যোদনে তালৈ কাণসাৰকে নকৰিলে।
এতিয়া পলন নকৰি যুদ্ধৰ সকলো আয়োজন কৰিব লগা হ'ল। কুৰু-
ক্ষেত্ৰই বৰ বলি লবলৈ আগ্ৰহেৰে বাট চাই আছে।”

যুধিষ্ঠিৰে ভায়েক কেইজনৰ বনে, “বীৰগবন, আৰু শান্তিৰ আশা নববিৰা । আমাৰ সৈন্য গানত লৈ বেহু বচনা কৰিব লাগে ।”

সেই কথামতে সৈন্যবিনাকক গাতভাণে ভাগ কৰা হ'ল । একাদিক্ৰমে অৰ্পদ, বিৰাট, ধৃষ্টদ্যুম্ন, শিখণ্ডী, গাতাৰি, চেকিতান, ভীমসেন এই গাতজনৰ প্ৰতিজনৰে এটা এটা বিভাগৰ নায়ক নিযুক্ত কৰা হ'ল । তাৰপিচত এতিয়া সবলোৰে ওপৰৰ সৰ্ব্বাধিনায়ক কাক নিযুক্ত কৰা হব সেই লৈ আলোচনা আৰম্ভ হ'ল ।

যুধিষ্ঠিৰে ঘৰে ভয়ে সহদেৱক সুবিলে, “সহদেৱ তুনি কোৱাচোন এই গাতজনৰ ভিতৰত বোনজনক সৰ্ব্বাধিনায়ক পতা যাব ? সাক্ষাত অগ্নি সদৃশ অৰি দমনবাৰী ভীষ্মদেৱৰ সন্মুখীন হব পাৰে আৰু গোটেই সৈন্য-বাহিনীক যোগ্যভাৱে পৰিচালনা কৰিব পাৰে এনে এজন বীৰ পুৰুষক সৰ্ব্বাধিনায়ক পতা উচিত । তোমাৰ মতে এই বিষয়ত কোন যেন অনুমান হয় ?”

আগৰ দিনত এনে নিয়ম আছিল যে কোনো এটা কথাৰ নীমাংসা বৰিবৰ হলে সবলোতৰৈ কনিষ্ঠজনৰ পোনতে সুধিব লাগে । এনে কৰিলে ভেৰাগবনৰ উৎসাহ আৰু স্বাধীন চিন্তাৰ ভাৰ বৃদ্ধি পায় । সেই কাৰণেই এনে প্ৰথাৰ চনতি আছিল । পোনতে জ্যেষ্ঠজনৰ সুবিলে কনিষ্ঠ-জনৰ স্বাধীন মত প্ৰকাশ কৰাৰ ক্ষমতা লোপ পায় । শেষত কনিষ্ঠজনৰ মত লবলৈ গলে তেওঁৰ মৰ্য্যাদাবোধ শূণ্য হোৱাৰ আশঙ্কা থাকে ।

সহদেৱে বনে—“অজ্ঞাতবাসৰ বালছোৱাত যিজন বজাৰ আশ্ৰয়ত আমি অজ্ঞাতবাস সন্ধান কৰি আহিলোঁ আৰু যাব ছোঁত আশ্ৰয় লৈ আমি আমাৰ ন্যায্য অধিকাৰ দাবী কৰিবলৈ যো-জা কৰিছোঁ সেই বিৰাট বজাৰে সৰ্ব্বাধিনায়ক হিচাবে নিৰ্ব্বাচন কৰা মোৰ মতে উচিত হব ।”

তাৰ পিচত নকুলৰ সোধাত তেওঁ বলে—“বয়সত, জ্ঞানত, সাহসত, বংশ গোৱৰত আৰু বল বুদ্ধিত যিজনৰেই সকলোতকৈ শ্ৰেষ্ঠ সেই অৰ্পদ বজাকে প্ৰধান সেনাপতি বৰণ কৰা উচিত বুলি ভাবোঁ । ভৱদ্বাজৰ ওচৰত তেখেতে অস্ত্ৰ বিদ্যা শিক্ষা লাভ কৰিছিল । দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ বিৰুদ্ধে থিয় দিবলৈ তেখেতে অভিলাষ কৰিছে । তেখেত সবলোৰে পুত্ৰনীয় । তেখেতেই দ্ৰোণদীৰো পিতাৰ । সেই ফালৰপৰাও তেখেত আমাৰ পিতৃ তুল্য । গতিকে অৰ্পদ বজাকে প্ৰধান সেনাপতি বৰণ কৰিলে আমি ভীষ্মদেৱ আৰু দ্ৰোণাচাৰ্য্য এই দুয়োজনৰে সন্মুখীন হব পাবিম ।”

তাৰ পিচত যুধিষ্ঠিৰে ধনঞ্জয়ৰ প্ৰশ্ন কৰিলে ।

অৰ্জুনে কলে—“শ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ যন স্বৰূপ স্নিতেন্দ্ৰিয় ধৃষ্টদ্যুতকে সেনাপতি নিৰ্ব্বাচন কৰা উচিত হব বুলি নহৈ ভাবোঁ। পৰশুৰাম বিজয়ী তীৰ্থদেৱৰ অস্ত্ৰৰ গন্মুখীন হবলৈ একমাত্ৰ ধৃষ্টদ্যুতই গক্ষম। ক্ৰপদ পুত্ৰৰ বাহিৰে আন কেৱে পিতামহৰ গন্মুখীন হব পাৰিব বুলি মোৰ মনে নধৰে। তেখে-
তকে এই পদত অভিষেক কৰক।”

ইয়াৰ পিচত ভীমসেনে কলে—“হে ৰাঘৱ, অৰ্জুনে যি কৈছে সেইটো ময়ো সমৰ্ণন কৰোঁ।; কিন্তু তীৰ্থদেৱক ৰথ কবিতৰ কাৰণে শিখণ্ডীয়ে তন্ন গ্ৰহণ কৰিছে বুলি ঋষি-মুনিসকলৰ মুখে শুনিবলৈ পাইছোঁ। পৰশুৰামৰ দৰে তেতিয়ান সেই শিখণ্ডীৰ প্ৰধান সেনাপতি বৰণ কৰাটো মোৰ মতে উচিত হব বুলি ভাবোঁ। শিখণ্ডীৰ বাহিৰে তীৰ্থদেৱক অয় কৰা আনৰ পক্ষে সম্ভৱ নহয়।”

অৱশেষত মীনাংসাৰ কাৰণে যুধিষ্ঠিৰে শ্ৰীকৃষ্ণক প্ৰশ্ন কৰি কলে—
“হে কৃষ্ণ, এই বিষয়ে আপোনাৰ এটা স্থপৰামৰ্শ বিচাৰোঁ।”

শ্ৰীকৃষ্ণই কলে—“বিসকলৰ নাম প্ৰকাশ হৈছে সেই সকলো কেইজন বীৰেই সেনাপতিৰ যোগ্য। প্ৰতিজনই দুৰ্য্যোদনৰ বুকু কঁপাই তুলিবলৈ গক্ষম। তথাপি মই অৰ্জুনে কোৱামতে ধৃষ্টদ্যুতকে প্ৰধান সেনাপতি পদত বৰণ কবিলৈ অনুৰোধ কৰিছোঁ।”

কুকু সেনাপতি

ক্ৰপদবাজে নিজৰ ভীয়েক দ্ৰোপদীৰ অৰ্জুনৰ হাতত অৰ্পণ কৰিছিল। কুকুসভাত দ্ৰোপদীৰ অপমানৰ পোতক তুলিবলৈ তেওঁ তেওঁটা বছৰ বাট চাই আছে। এতিয়া তেওঁৰে বীৰপুত্ৰ ধৃষ্টদ্যুত প্ৰধান সেনাপতিৰ পদত অভিষিক্ত হল। বীৰসকলৰ সিংহনাঢ়, শঙ্খবনি, দুমুতি আদিৰ শব্দত আৰাণ-পাতাল বিদীৰ্ণ হল। মহাপয়োভবেৰে পাণ্ডৱসৈন্য গৈ কুৰুক্ষেত্ৰত গোট খালে।

তীৰ্থদেৱ কোঁৱৰ সেনাৰ প্ৰধান সেনাপতি নিৰ্ব্বাচিত হ'ল। দুৰ্য্যোধনে কৰপুটে তেওঁৰ গুণবৰ্ণনা প্ৰাৰ্থনা জনালে—“কান্তিক যেনেকৈ দেৱতাসকলৰ সেনাপতি, সেইদৰে আপুনিও আমাৰ সেনানায়ক হৈ বিজয় আৰু কীৰ্ত্তি অৰ্জন কৰক। আমি আপোনাৰ অনুসৰণ কৰিম।”

ভীষ্মদেবে কলে “গেগে হওন, কিন্তু নোব হলে এটা কথা তোমানোবে বুজি লবা। ধৃতবাহুব পুত্র তোমানোকৰ লগত নোব যি গধৰু পাণ্ডৱ পুত্ৰ-সকলৰ লগতো নোব সেই একেটা গধৰুই। তোমানোকৰ ওচৰত যি প্রতিজ্ঞা কৰিছোঁ সেইটো পালন কৰি নই ঋণ পৰিশোধ কৰিম। নই দহ হাজাৰ বাঁকৰ লগত ধৰাশায়ী কৰিম। কিন্তু পঞ্চপাণ্ডৱক বন কৰিব নোৱাৰিম। এই যুদ্ধ নোব মতত হোৱা নাই। পাণ্ডৱসকলক বধ নকৰি নই আন গবলো কৰ্ত্তব্য গমাধা কৰিম। আৰু এটা কথা, তোমাৰ প্ৰিয় বন্ধু স্তত পুত্ৰই সদায় নোব নিৰক্ষাচৰণ কৰি থাকে। পোণতে তেওঁক সোধাটো তেওঁ সেনাপতি হব খোছে নে নোখোছে। তাত কিন্তু নোব গনুলি আপত্তি নাই।” আগৰ পৰাই কৰ্ণৰ ব্যৱহাৰ ভীষ্মদেৱৰ মনত মুঠেই ভাল লগা নাছিল।

অহঙ্কাৰত মতনীয়া হৈ কৰ্ণই দৃঢ়স্বৰে মাত দি কলে “ভীষ্মদেৱ ছীৱিত থকাটোকে নই আঁতৰে আঁতৰে ধাৰিম। তেওঁৰ পতনৰ পিচতহে নই যুদ্ধত যোগ দিমহি। তেতিয়া অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰি নই নিম্নহাতে বন কৰিম।”

মনীষীসকলৰ ভিতৰতো মননীয়া মানুহৰ প্ৰতি এটা অসহিষ্ণুতাৰ আৰু নিজতকৈ শক্তিমান লোকৰ ওপৰত এটা ঈৰ্ষাভাৱ আগৰ দিনতো দেখা গৈছিল।

ভীষ্মদেৱৰ ব্যৱস্থানতে দুৰ্য্যোধনে ভীষ্মদেৱক সেনাপতিৰ পদত অভিষিক্ত কৰিলে। পিতামহৰ নেতৃত্বত কুৰুসৈন্য অপাৰ সাগৰৰ দৰে কুৰুক্ষেত্ৰৰ বণধনীত অৱতীৰ্ণ হ'লগৈ।

৫

বলৰাম

বীৰশ্ৰেষ্ঠ বলৰাম পাণ্ডৱৰ ছাউনীত উপস্থিত হ'লহি। দীৰ্ঘবাহু, নীল-বস্ত্ৰৰ বাপোবেৰে শৰীৰ আবৃত হ'ল। যুদ্ধে গিহ বিক্ৰমেৰে ছাউনীলৈ সোমাই অহা দেখা পাই শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু পাঁচ পাণ্ডৱে তেওঁক গম্ভীৰ অত্যাধিক ভাৱে। বয়োবৃদ্ধ কপদৰাজ আৰু বিৰাট বজ্জাক যথাবিহিত সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰি বলৰামে ধৰ্মপুত্ৰৰ বাঘ চাপি বহিলগৈ।

বলৰামে তেতিয়া কলে “ভৱত বংশত হিংসা, শিয়াল আৰু খঙৰাগ

সাক্ষি গৈছে। শাস্তিৰ সকলো চেষ্টা বিফল হ'ল। এতিয়া যুদ্ধলৈ দুয়ো-
পক্ষই কাঢ়ি-পাৰি গুৱাইছে। সেই গতিকে নই কুৰক্ষত্ৰলৈ আহিছোঁ।”

মনৰ দুখ আৰু ক্ষোভত অলপ সময় নীৰৱে থাকি তেওঁ আকৌ কবলৈ
ধৰিলে “হে শৰ্মপুত্ৰ, সঙ্কট কান ওচৰ চাপিল। গোটেই পৃথিৱীখন এতিয়া
মৃত বিকৃত শৰীৰবিন্যাসেৰে কলুষিত হৈ পৰিব। বিবিধ বিধানত পৃথিৱীৰ
অজিয় কুল মনৰ মনলৈ যাবলৈ কুৰক্ষত্ৰত গোট খাইছেহি। নই কৃষ্ণক
বাৰে বাৰে কৈ আছোঁ যে আমাৰ মানত কোৱৰ আৰু পাণ্ডৱ দুয়ো সমান।
তেওঁলোকৰ দুয়ো পক্ষই অন্যায় কামত হাত দিছে। সেই কাৰণে আমাৰ
পক্ষে কোনো পক্ষতে যোগ দিয়া উচিত নহয়। কিন্তু মোৰ কথাটো কৃষ্ণই
আওকাণ কৰিলে। অৰ্জুনৰ প্ৰতি কৃষ্ণৰ প্ৰাণৰ এটা অসাধাৰণ আকৰ্ষণ
আছে। সেই কাৰণে তেওঁ তোমালোকৰ পক্ষ অৱলম্বন কৰি তোমালোকক
যুদ্ধ কৰিবলৈ অনুমতি দিছে। একপক্ষত কৃষ্ণ আৰু আন পক্ষত নই থকা
কথাটো বাস্তৱীয় নহয়। তুমি আৰু দুৰ্য্যোধন দুয়ো মোৰ ওচৰত সদায়ুজ
শিক্ষা কৰিছিল। দুয়োজনেই মোৰ শিষ্য। দুয়োকে নই সমানে স্নেহ
কৰোঁ। কোৱৰৰ নাশ নই কোনোমতেই গহ্য কৰিব নোৱাৰিম। তোমা-
লোকে যাক যুদ্ধত নামাইক। হত্যা কাওই গীনা অতিক্ৰম কৰক। নই
তীৰ্থ ভ্ৰমণৰ কাৰণে ওলালোঁ। ঘৰত অধৰ্ম্মবিন্যাস দেখি দেখি মোৰ
ভিত্তি লাগি উঠিছে।”

এইদৰে দুখ প্ৰকাশ কৰি শ্ৰীকৃষ্ণৰ ছোৰ্ট সহোদৰ বনবানে মনৰ
বেজাৰত পৰম বুদ্ধক ধ্যান কৰি তীৰ্থযাত্ৰা কৰিলে। এইদৰে ব্যাগদেৱে
বৰ্ণাই গৈছে।

দুটা বা ততোধিক কৰ্ত্তব্যৰ ভিতৰত কোনটো সমাধা কৰা যুগুত তাক
ঠিৰাং কৰিব নোৱাৰা অৱস্থাটোকে ধৰ্ম্ম-সঙ্কট বোলে। নাহে নাহে শ্ৰেষ্ঠ
পুৰুষসকলৰ ভিতৰতো এনে ধৰ্ম্ম-সঙ্কট ঘটা দেখা যায়। কিন্তু অযোগ্য
পুৰুষৰ ভিতৰত এইবোৰ সঙ্কট নাই। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ ইচ্ছামতে
কাম কৰি যায়। কিন্তু মহাপুৰুষসকলে কামনা বাসনা পৰিত্যাগ কৰি
নাহে সনযে এনে ধৰ্ম্ম-সঙ্কটত পৰে। মহাভাৰতত দেখিবলৈ পাব যে
ভীষ্মদেৱ, বিদূৰ, বুধিষ্ঠিৰ আৰু কৰ্ণৰ বহুতো সময়ত ধৰ্ম্ম সঙ্কট ঘটিছিল।
সেই সঙ্কটবপৰা তেওঁলোকে কেনেকৈ বক্ষা পৰিছিল সেই কথা ভাৰত
কাব্যত পোৱা যায়। তেওঁলোকে প্ৰকৃতিৰ গুণত, বুদ্ধিৰ বলত আৰু
সম্মতিকৰণ গুণত এনে সঙ্কটবপৰা বক্ষা পাবলৈ উপায় উলিয়াব পাৰিছিল।
কিন্তু আধুনিকালি সমালোচকসকলৰ ভিতৰত কোনোৱে এই কথা পাহৰি

এবেখন তুনাচালনীতে সবলোকে গনানে জুখিবলৈ চেষ্টা কৰে। সেইটো এটা বৰ অন্যায় কথা। বানায়গত দশবধ, কুন্তবৰ্ণ, মাৰীচ ভৰত আৰু লক্ষ্মণৰ ভিতৰতো নাহে নাহে ধৰ্ম্ম-সঙ্কটৰ উপস্থিত হৈছিল। কিন্তু যি কোনো প্ৰকাৰে উপায় উদ্ভাৱন নকৰি সেই সবলোকে উদ্ধাৰ পাইছিল। সেইবোৰ আলোচনা কৰি থাকিলে আনৰ উপকাৰ হব। এইদৰেই বল-বানে ধৰ্ম্ম সঙ্কটত পৰি যুদ্ধক্ষেত্ৰ ত্যাগ কৰি ভীৰ্যাৱতী হৈ গুছি গল। কুব্জ-ক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধৰপৰা নাথোন দুজন পুৰুষ আঁতৰি আছিল। এজন বলবান আনজন ভোমৰাছ বন্ধুবান্ধৱ। ভোমৰাছৰ ঘটনাটো ব্যাখ্যা কৰিবলৈ এৰ অধ্যায় লাগিব। বন্ধুৰ নুনলীনা তনীয়ক কক্লিণী শ্ৰীকৃষ্ণৰ পত্নী আছিল।

কক্লিণী

বিদৰ্ভৰ বহু ভীষ্মৰ পাঁচোট লৰা আৰু এটি ছোৱালী আছিল। ছোৱালীটিৰ নাম কক্লিণী। কক্লিণী আছিল কপে গুণে অতুলনীয়া। শ্ৰীকৃষ্ণৰ যশ-গুণৰ কথা শুনি কক্লিণীয়ে তেওঁক পত্নীৰূপে বৰণ কৰিবলৈ বৰ হেঁপাহ কৰিলে। আত্মীয় কুটুম সবলো এই প্ৰস্তাৱত সন্মত হ'ল। কিন্তু ভীষ্মৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ কৰ্ম্মাই আগবেপৰা শ্ৰীকৃষ্ণৰ ওপৰত ননে ননে হিংসা ভাব ৰাখি আছিল। তেওঁ কক্লিণীৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ হাতত অৰ্পণ নকৰি চেদিৰাজ শিশুপালৰ হাতত বৰং অৰ্পণ কৰিবলৈ পিতাকক অনুৰোধ কৰিলে। পিতাক বুঢ়া হৈ অহাৰ পতিকে লৰাৰ বখাতে হতভম্ব দিনে। গৈ থৈ কক্লিণীৰ শিশুপালৰ হাততে সপি দিয়াৰ সম্ভাৱনাই দেখা দিলে।

শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰণত নিৱেদিতা আৰু গাফাত ভগৱতী স্বৰূপিনী কক্লিণীয়ে আশুৰিৰ স্বভাৱৰ শিশুপালক কোন সতে আশ্ৰয়সমৰ্পণ কৰিব? বুঢ়া পিতাকে তেওঁক বন্ধা কৰিবলৈ অপাৰগ। আনফালে ককায়েক কৰ্ম্মাই তেওঁৰ শিশুপালৰ হাতত গভাই দিবলৈ দৃঢ়সঙ্কল্প। এনে দোমোজাত পৰি কক্লিণী অতিশয় ব্যাকুল হৈ পৰিল।

পিচত এদিন কক্লিণীয়ে বুকু ভাঠ কৰি এই সঙ্কটৰপৰা যি কোনো উপায়ে পৰিত্ৰাণ পাবলৈ এটা উপায় উদ্ভাৱনৰ কাৰণে স্থিৰভাৱে চিন্তা কৰিলে। এই বিষয়ে তেওঁ এজন বুদ্ধিমান ব্ৰাহ্মণৰ ওচৰলৈ গৈ পাবৰ্শও

কবিলে। শ্রীমন্ত নাট-কাছ কাতি কবি তেওঁ সেই ব্রাহ্মণজনক শ্রীকৃষ্ণ কাষলৈ পঠাই দিলে। নিচৰ বিপদৰ কথা নিবেদন কবি তেওঁক এই গল্পটোৰপৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ অনুৰণ বিনয় কৰি ব্রাহ্মণক দূতৰূপে শ্রীকৃষ্ণ ওচৰলৈ যাবলৈ অনুৰোধ কৰিলে।

ব্রাহ্মণ গৈ স্বাক্ষৰ উপস্থিত হৈ শ্রীকৃষ্ণৰ আগত কক্সিণীৰ বিপদৰ কথা ঘনাই তেওঁৰ বন্দাব কাৰণে প্রাৰ্থনা কৰিলে। ইয়াৰ পিচত তেওঁ কক্সিণীৰ মনৰ দুখৰ কাহিনী বৰ্ণাই লিখি দিয়া পত্ৰখন শ্রীকৃষ্ণৰ হাতত দিলে।

পত্ৰত লিখা আছিল “মই আপোনাক পতি বৰণ কৰিলোঁ। মোৰ মন-প্রাণ সকলো আপোনাৰ চৰণত অপিত হোৱাত মই আপোনাৰ সম্পত্তি হালোঁ। আপোনাৰ এই সম্পত্তি শিশুপালে কাচি নিয়াৰ পূৰ্বেই আপুনি আহি আপোনাৰ নিচৰ সম্পত্তি বক্ষা কৰকহি। কাইলৈকে আপুনি অহা উচিত হব। শিশুপাল আৰু ছবাসকৰ সৈন্যবিনাকক বধ কৰি আপুনি এই সম্পত্তি উদ্ধাৰ কৰি নিব লাগিব। আপুনি বীৰশ্ৰেষ্ঠ। নিশ্চয়কৈ আপোনো আপুনি আপোনাৰ সম্পত্তি উদ্ধাৰ কৰিবলৈ সক্ষম। শিশুপালৰ নগত নোক বিয়া দিবলৈ দাদাই দূত গল্পত কৰিছে। বিবাহৰ নিয়ম অনুযায়ী মই আগতে দেৱী পূজাৰ কাৰণে নিতিৰ-কুটুম্বসকলক লৈ দেৱী মন্দিৰলৈ যাম। সেই ছোৱতে আপুনি আহি আপোনাৰ এই সম্পত্তি উদ্ধাৰ কৰকহি। নতুবা মই এই প্রাণ বিসৰ্জন দিবলৈ বাধ্য হম। আৰু ঘূৰি ঘূৰি মই নিশ্চয় আপোনাক লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হম।” পত্ৰ পাঠ শেষ কৰিয়েই শ্রীকৃষ্ণ নবানবিকৈ গৈ বধত উঠিল।

বিদৰ্ভৰ ৰাজধানী কুণ্ডিন নগৰ অগ্ৰজিত হৈ উঠিল। ভীষ্মক বজ্জাব আদেশত কক্সিণীৰ বিয়াৰ আয়োজন বুম্বামেৰে চলিবলৈ ধৰিলে। শিশুপাল আৰু তেওঁৰ বহুবৰ্গ সকলো আহি উপস্থিত হ’ল। এওঁলোকৰ সকলোটিয়েই শ্রীকৃষ্ণৰ শত্ৰু আছিল।

শ্রীকৃষ্ণ অকলে বধত উঠি যাবলৈ ওলাইছে—এই কথা গৈ বলবানৰ কাণত পৰিল। বলবানে ভাবিলে “বিদৰ্ভৰ ৰাজকুঁৱৰীৰ কাৰণেই কৃষ্ণৰ এই অভিযান।” ভায়েক কৃষ্ণ যে তালৈ গলেই শত্ৰুইতে তেওঁৰ সন্নিষ্ট কৰিব পাৰে, এই বুলি ভাবি সেই মুহূৰ্ত্তে বলবানে অসংখ্য সৈন্যৰ এটা বাহিনী লৈ নিজে কুণ্ডিন নগৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

কক্সিণীয়ে অশেষপুৰবৰপৰা ওলাই দেৱী মন্দিৰলৈ যাবলৈ গাজু

হৈ ওলাল। লগত ইষ্ট-নিজ-বুটুপ আৰু সৈন্য-সামন্ত ওলাল। মন্দিৰ
 প্ৰবেশ বৰি তেওঁ বিবাহ সম্পাদনৰ উদ্দেশ্য বৰি পূজা সেৱা সন্মান কৰিলে।
 দেৱীৰ চৰণত ভক্তিভাৱে সেৱা জনাই প্ৰাৰ্থনা কৰিলে “হে ভগৱতী, আপোনাৰ
 চৰণত দণ্ডৱৎ জনাইছোঁ। মোৰ আশীৰ্বাদ বৰবৰ মাতৃ—মোৰ যেন কৃষ্ণ
 লাভ হয়। এই বৰকে মই শ্ৰীচৰণত প্ৰাৰ্থনা কৰিলোঁ।” ককিণীয়ে
 একান্তমনে এই বুলি দেৱীৰ চৰণত আশ্ব নিবেদন কৰিলে।

মন্দিৰবৰপৰা বাহুতলৈ ওলোৱা মাত্ৰে ককিণীয়ে শ্ৰীকৃষ্ণৰ বখত উঠি
 অহা দেখা পালে। চুহুৰে টনা লোহাৰ দৰে তেওঁ পোনে পোনে গৈ
 নিজে শ্ৰীকৃষ্ণৰ বখত উঠিলগৈ। শত্ৰুৰ মুখৰ আগতে শ্ৰীকৃষ্ণই ককিণীক
 বখত তুলি লৈ তেওঁলোকৰ মাজেদিয়েই বখ চলাই আশবাচি যাবলৈ ধৰিলে।
 ককিণীৰ লগত অহা সৈন্য-সামন্তবিলাকে লৰালবিকৈ গৈ বিদৰ্ত
 বখাৰ আগত সবলো বৃত্তান্ত কৈ গোচৰ দিলে।

বৰুৱাই শুনি ততালিকে কলে “মই জনাৰ্দনৰ বধ নকৰাটো উলটি
 নাহোঁ।” এই বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰি ডাঙৰ সৈন্য বাহিনী এটা লৈ বৰুৱাই
 শ্ৰীকৃষ্ণৰ পিচে পিচে ধেদি গ’ল। সেই ছোঁতে বলৰানো গগৈয়ে
 তাত উপস্থিত হলগৈ। দুয়োপক্ষৰ মাজত তুমুল বণ আৰম্ভ হ’ল। বল-
 ৰাম আৰু শ্ৰীকৃষ্ণই শত্ৰুসৈন্য ছত্ৰভঙ্গ কৰি যুদ্ধত জিৰি দাবকালৈ উলটি
 গ’ল। দাবকাত শ্ৰীকৃষ্ণৰ লগত ককিণীৰ বিবাহ-কাৰ্য্য যথাৰীতি সম্পন্ন
 হ’ল।

৩

যুদ্ধত পৰাস্ত হৈ বৰুৱাই লাজে অপমানে ধুবি আৰু কুণ্ডিনলৈ উলটি
 নগল। যুদ্ধৰ স্থলীতে এখন নতুন নগৰ স্থাপন কৰি তাতে ৰাজ্য শাসন
 কৰিবলৈ ধৰিলে।

কুব্জকৈ যুদ্ধ আৰম্ভ হব বুলি জানি ৰজা বৰুৱাই এক অশ্বোহিণী
 সৈন্য লৈ কুব্জকৈ উপস্থিত হলগৈ। শৈয়েই ধনত্ৰয়ক কলৈগৈ “হে
 পাণ্ডৱ, আপোনাৰ শত্ৰু সৈন্য বহুত বেছি। আপোনালোকৰ সাহায্যৰ
 কাৰণে মই গগৈয়ে আহিছোঁ। শত্ৰুহঁতৰ যিটো বিভাগকে আক্ৰমণ
 কৰিবলৈ আদেশ দিব মই সেই বিভাগকে আক্ৰমণ কৰিম। দ্ৰোণ, দূপ
 বা ভীষ্ম ইবিলাকৰ ভিতৰত যেই কোনো এজনক আক্ৰমণ কৰিবৰ শক্তি
 মোৰ আছে। নোটতে আপোনালোকক জয়যুক্ত কৰাই মোৰ একমাত্ৰ
 কাম। আপোনাৰ কেনে ইচ্ছা, প্ৰকাশ কৰি বওক।”

বন্ধুৰ কথা শুনি অৰ্জুনে বাহুদেৱৰ ফালে চাই উত্তৰ দিলে “হে ভোক্তাৰ বন্ধু, আমি শত্ৰুপক্ষৰ বিপুল সৈন্য দেখি ভয় খোৱা নাই। আপোনাৰ সাহায্য আমাক নানাগে। সম্প্ৰতি আপোনাৰ মন গলে ইয়াতে থাকিব পাৰে, কিম্বা ঘূৰিও যাব পাৰে।”

ৰঙে-লাজে বন্ধু সঠৈন্যে গৈ দুৰ্য্যোধনৰ ওচৰ পাই বলে “পাণ্ডৱকলে মোৰ সাহায্য উপেক্ষা কৰিলে। মই এতিয়া আপোনাক সহায় কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিছোঁ।”

দুৰ্য্যোধনে কলে “পাণ্ডৱকলে আপোনাক উপেক্ষা কৰাতহে আপুনি মোৰ ওচৰলৈ আহিছে। পাণ্ডৱ উপেক্ষিত সাহায্য নোক নানাগে।” উভয় পক্ষৰপৰা অপমানিত হৈ বন্ধু নিকপায় হৈ স্বদেশলৈ ঘূৰি গ’ল।

যুদ্ধত যোগ দিয়া নিদিয়া কথাটো নানান কাৰণত হব পাৰে। কোনো কোনো সাত্ত্বিক ভাবাপন্ন মানুহে যুদ্ধ-বিগ্ৰহ ভাল নাপায়। বজ্জোণৰ কাৰ্য্যবিলাকত, অহঙ্কাৰ, স্বেচ্ছাচাৰ আদি অপকাৰী গুণবিলাকৰ বশবৰ্ত্তী হব লাগে বুলি বহুতে যুদ্ধ বেয়া পায়। আকৌ কোনোৱেৰা আলস্য বা ভয় আদি কৰি তমোগুণৰ বশবৰ্ত্তী হৈ যুঁজ-বাগৰ আদিত যোগ নিদিয়ৈ। বলবানে ভাবত যুদ্ধত সাত্ত্বিক ভাবাপন্ন পুৰুষ হিচাবে যোগ নিদিলে। ধৰ্ম্মমতে বৰ্ত্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ নকৰি বন্ধুই নিজৰ গপতে ওফলি পৰিছিল বুলিয়েই উভয় পক্ষ হাততে লম্বু-লাহুনা ভোগ কৰিলে।

অসহযোগ

যুদ্ধ আৰম্ভৰ প্ৰথম দিনা কুক সেনাপতি ভীষ্মদেৱে দুৰ্য্যোধনক অভয় দি নিজৰ পক্ষৰ বীৰসকলৰ বীৰত্ব, শৌৰ্য্য, পৰাক্ৰম আদিৰ গুণ বৰ্ণনা কৰি উৎসাহ দিবলৈ ধৰিলে। কথা প্ৰসঙ্গত কৰ্ণৰ বিষয়েও আলোচনা কৰিলে।

ভীষ্মদেৱে কলে “দুৰ্য্যোধন, কৰ্ণৰ শক্তিত মোৰ ভৱশা নাই। তেওঁ তোমাৰ প্ৰীতি লাভ কৰিছে। পাণ্ডৱসকলৰ লগত তোমাৰ শত্ৰুতা বৃদ্ধি কৰিবলৈ তেওঁ নানা প্ৰকাৰে চেষ্টা চলাই আহিছে। আত্ম প্ৰশংসা কৰি তেওঁ নিজকে বৰ বীৰ বুলি ববাই কৰি ফুৰে। তেওঁ অহঙ্কাৰত মত্তনীয়া

কৃষ্ণৰ উপদেশ

(গীতা শাস্ত্ৰ)

যুদ্ধ আবশ্য হোৱাৰ আগ নুহুৰ্ত্ত উভয় পক্ষৰ বীৰগকলে পূৰ্ণৰ বীতি অনুগৰি চলি অহা কিছুমান নিয়ম মানি চলিবলৈ প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈ লয় যুদ্ধৰ নিয়ম প্ৰণালীবিন্যাসৰ বাবে অনুযায়ী সালসলনি হৈ থাকে। সেই বালৰ যুদ্ধৰ নিয়মবিন্যাসক লৈ দৃষ্টি ৰাখি সেইনতে চিন্তা কৰিলেহে মহাভাৰতৰ যুদ্ধৰ প্ৰকৃত তথ্য জানিবৈ গম ধৰিব পাৰি। সেয়ে নহলে তাত বৰ্ণনা বৰা কিছুমান কথা বুজিবলৈ টান বা অসম্ভৱ যেন লাগে।

তেতিয়াৰ দিনত যুদ্ধৰ এনে নিয়ম আছিল যে প্ৰতিদিনৰ যুদ্ধ সূৰ্য্য অস্ত হলেই যুদ্ধ স্বৰ্গিত হয় তাৰ পিচত উভয় পক্ষৰ সৈন্য বিন্যাসপ্ৰতিবে গোটে যায়। যুদ্ধও সমানে সমানেহে চলে। ধৰ্মবিৰোধী যুদ্ধ কৰা নিষেধ আছিল। বথাবোধীয়ে বথাবোধীৰ লগত, গজাবোধীয়ে গজাবোধীৰ লগত, পদাতিৰে পদাতিকৰ লগত, অশ্বাবোধীয়ে অশ্বাবোধীৰ লগতেহে যুদ্ধ কৰিছিল। আশ্বপ্ৰাৰ্থী শত্ৰুক আৰু শৰণাগতৰ গাত অশ্বাঘাত নিষেধ আছিল। যুদ্ধত লিপ্ত থকা দুজন যুঁজাৰ লোকৰ ভিতৰত দুয়ো দুয়োৰে অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰাত বাধে ৰাখিবৰপৰা আন বোনোবাই আহি অশ্বাঘাত কৰি তেওঁলোকৰ এজনকো বধ কৰা নিয়ম নাছিল। নিৰস্ত্ৰ, অসামৰণ, কৰচ-বিহীন, পলায়মান কোনো সৈনিক বা সেনাপতিৰ ওপৰত অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰা নিষেধ আছিল। যুদ্ধৰ আহিলা-পাতি যোগ-নিয়াৰৰ বা শত্ৰু-ভেৰী আদি বাদবসকলৰ ওপৰত অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ বৰা নিষেধ আছিল। 'এইদৰে যুদ্ধৰ নীতি-নিয়ম পালন কৰি যুদ্ধ আবশ্য বৰিব' এই বুলি কোৱাৰ আৰু পাওৱ উভয় পক্ষই প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈছিল।

কালৰ গতিত দেখা যায় যে মানুহৰ মনত ন্যায় আৰু অন্যায়বোধ কথাটোৰ সালসলনি হৈ থাকে। আজিকালিৰ যুদ্ধত একোৱেই আজ্ঞাৰ ৰহিৰ্ভূত নহয়। আজিৰ যুগত আনকি অশ্বাগাৰ, নিমাত পশু, অশ্ব আৰু অশ্ববক্ষৰ, উট, ঋচৰ আৰু ঔষধালয় আদি আৰু যুদ্ধত লিপ্ত নথকা যেই কোনো বস্তুৰ মানুহকো ধ্বংস কৰা যুদ্ধৰ ধৰ্মবিৰোধী নহয় বুলি ভাবে। এতিয়া আৰু শত্ৰু পক্ষ ধ্বংস কৰাৰ বোনো সীমাবেধা নাই থাকে যতে যেনেভাবে পাবে বধ কৰা দোষৰ কথা নহয়; কিন্তু আগৰ দিনত এনে নাছিল।

মহাভাৰতৰ যুদ্ধৰ দিনত প্ৰচলিত নীতি-নিয়মবিন্যাস

সময়ে সময়ে বিশেষ কিবা কাৰণত ভঙ্গ কৰা হৈছিল। ভাবত যুদ্ধত উভয় পক্ষই মানবোচিত আৰু মৰ্য্যদা যুদ্ধ ভাবেই যুদ্ধ কৰিছিল তথাপি কেতিয়াবা নিয়মবিলাক ঘটনাক্ৰমে ভঙ্গ হোৱা দেখা যায়। গতিকে যুদ্ধত নানি নোৱা নীতিবিলাকৰ ভিতৰত কোনো কোনোটো সময়মতে কাৰণ বশতঃ ভঙ্গ কৰিলেও গৰহ ভাণেই পালন কৰা হৈছিল। কিন্তু নিয়ম ভঙ্গ কৰা নিশ্চিনীয় বুলি গণ্য কৰা হৈছিল আৰু নিয়ম লংঘনকাৰীসকলেও সেই কথাত লজ্জা বোধ কৰিছিল।

পিতামহ ভীষ্মই তেখেতৰ অধীনত থকা যুদ্ধাৰ্থী কৌৰৱসকলৰ মানে চাই কলে “হে বীৰসকল, তোমালোকৰ পক্ষে গোৱৰপূৰ্ণ সুযোগ উপস্থিত। তোমালোকৰ সন্মুখত আজি স্বৰ্গৰ দুৱাৰ খুলি থোৱা আছে। ইন্দ্ৰ, ব্ৰহ্মাকে আদি কৰি স্বৰ্গৰ দেৱতাসকলৰ লগত বাস কৰিবৰ সৌভাগ্য আজি অপেক্ষা কৰিছে। তোমালোকৰ উপৰি পুৰুষসকলৰ পত্নী অৱলম্বন আৰু ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্ম অনুসৰণ কৰা। আগলৈকে যুদ্ধ কৰি হয় বিজয় লাভ বা স্বৰ্গ লাভ কৰা। এয়ে আনাৰ কুলৰ সনাতন ধৰ্ম্ম। চিন্তা পৰিহাৰ কৰা। আনন্দ মনে যুদ্ধ কৰি কীৰ্ত্তি আৰু মহিমা অৰ্জন কৰাইক। ধৰ্ম্ম ভিতৰত সোনাই থাকি নানান ৰোগৰ আক্ৰমণত মৰণ বৰণ কৰাটো ক্ষত্ৰিয়ৰ ধৰ্ম্ম নহয়। যুদ্ধক্ষেত্ৰত অস্ত্ৰৰ বৰি হোৱাটোহে ক্ষত্ৰিয়ৰ ধৰ্ম্ম।”

সেনাপতি ভীষ্মদেৱৰপৰা এনে উদগনি পাই কুৰ্মবীৰসকলে উৎসাহিত হৈ বিজয় আৰু কীৰ্ত্তি লাভৰ আশাত উত্ৰাল হৈ বৰ্ষক্ষেত্ৰত যোগ দিবৰ আৰু সন্মতি জনাবৰ কাৰণে বৰ্ষবাদ্য বজাবলৈ হুকুম কৰিলে লগতে কোৱৰৰ জয়ধ্বনি দিলে।

ভীষ্মদেৱৰ বথৰ চূড়াল ওপৰত তালগছ আৰু পল্লৱ নক্ষত্ৰৰ চিহ্ন শোভা পাইছিল। অশ্বখানৰ বথৰ চূড়াত আঁকি থোৱা গিঁহৰ নেজ বতাহত উৰিবলৈ ধৰিলে। দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ বথৰ চূড়াত সোণবৰণীয়া পতাকাত কমণ্ডলু আৰু ধনু প্ৰকাশ পাইছিল। কৃপাচাৰ্য্যৰ ধ্বজত বৃষভ, জয়ধ্বজৰ ধ্বজত বৰাহৰ প্ৰতীক শোভা পাইছিল। দুৰ্য্যোধনৰ পতাকাত কেঁটাগাপ ফণাযুক্ত হৈ গণৰ্বে উৰিছিল। এইদৰে আন আন বীৰসকলৰ ধ্বজও নানান চিহ্নেৰে শোভিত হৈ উৰিবলৈ ধৰিলে।

বেহৰে আগুৰি থকা কোৱৰ সেনাবাহিনী দেখা পাই যুৰিষ্টিৰে অৰ্জুনক আদেশ কৰিলে “শত্ৰুৰ সেনাবাহিনীটো বৰ বিশাল। আনাৰ সৈন্য সংখ্যা কম গতিকে সেনাবিলাক ধূপ বন্ধা কোশলেৰে যুদ্ধ কৰিবলৈ দিব লাগিব যাতে আনভাবে সৈন্য সন্মবেশত হিঁহু থাকে তেতিয়া হলে আনাৰ সেনাবোৰ

:

হৈ ফুৰিছে। কৰ্ণক নই হলে মহাবীৰী বুলি শব্দৰ নোৱাৰে।। গদায় পৰনিদা কৰি ফুৰাই তেওঁৰ স্বভাৱ। তেওঁৰ চন্মগত বৰচ-কুণ্ডল লোপ পালে। তাৰ কাৰণেই যুদ্ধক্ষেত্ৰত পৰাক্ৰম দেখুৱা তেওঁৰ অস্ত পৰিছে। পৰশুবানৰ অভিলাপত বিপদকালত তেওঁৰ স্মৃতিবন ঘটিব। অৰ্জুনৰ লগত যুদ্ধত তেওঁৰ নৃত্য অবশ্যস্বাৰী।।” ভীষ্মদেৱৰ এনে অধীন গতা কথাবিলাক দুৰ্য্যোদন আৰু কৰ্ণৰ কাণত বেছীৰ খোচৰ মিটিয়া লাগিল।

ভীষ্মদেৱৰ বখা সমৰ্পন কৰি স্রোণেও কলে “বৰ্ণ অহঙ্কাৰত মতনীয়া। তেওঁৰ বিবেচনা শক্তি লোপ পালে। অসাবধানতাৰ কাৰণেই তেওঁৰ পৰাজয় ঘটিব।”

এই বখা শুনি কৰ্ণ খঙত বনিয়া হোৱাদি হ’ল। চকু বজা কৰি তেওঁ ভীষ্মক বলে “পিতামহ, মোৰ কোনো দোষ নাই। অগচ আপুনি নিতৌ মোক বিনা কথাত অপমান কৰি থাকে। মোক ঘেম আৰু দৰ্শা ভাবে কথাবোৰ কৈ মোৰ অন্তৰত আঘাত দি থাকে। নই বিত্ত এই সবলোবোৰ কেৱল দুৰ্য্যোদনলৈ চাই সহ্য কৰি থাকোঁ। যুদ্ধত মোৰপৰা কোনো উপকাৰ নহব বুলি আপুনি প্ৰকাশ কৰিছে। মোৰ অন্তৰৰ বখা কওঁ শুনক। দৰাচলতে চাবলৈ গলে এই যুদ্ধত আপোনাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। আপুনি অনৰ্থক মিছা কথাবোৰ কৈ নাথাবিব। কোৱৰ-গকলৰ প্ৰতি আপোনাৰ অলপো স্নেহভাৱ নাই। বজাই এই কথা নাছানে। আপোনাৰ আঁহফলা কথাবিনাবে মোৰ আৰু দুৰ্য্যোদনৰ মাজত থকা প্ৰীতি ভাৱ নষ্ট কৰিছে। মিত্ৰ বিচ্ছেদ ঘটাবৰ কাৰণেই মোৰ প্ৰকৃত পৰাক্ৰম উলাই কৰি নিন্দাবাদ কৰি আছে। আপোনাৰ এনে আচৰণ আন কোনেও সহ্য কৰি নাথাকে। সত্ৰিয়গকলৰ ভিতৰত বাৰ্দ্ধক্যটোৱেই সন্মানৰ বস্তু নহয়। প্ৰকৃত শক্তি থাকিলেহে সন্মানৰ পাত্ৰ হয়। দুৰ্য্যোদন আৰু মোৰ ভিতৰত যি প্ৰীতিৰ বান্ধোন আছে সেই বান্ধোন ছিদ্ৰি দিব পাবলি বুজি জ্ঞান নকৰিব।” এই বুলি কৰ্ণই ভীষ্মক কথাত স্তম্ভিত কৰিলে।

তাৰ পিচত কৰ্ণই দুৰ্য্যোদনলৈ চাই কলে “বীৰ দুৰ্য্যোদন, দকৈ চিন্তা কৰি নিছৰ মঙ্গলৰ পথ আৱিষ্কাৰ কৰক। পিতামহক আপুনি বিশ্বাস নকৰিব। বীৰ যোদ্ধাগবলৰ ভিতৰত এখেতে আঁহ-যালিবলৈ যত্ন কৰি ফুৰিছে। মোৰ বখা এখেতে যি বুলি প্ৰকাশ কৰিছে তাৰপৰা যুদ্ধত আপোনাৰ বিধিনিহে ঘটিব। মোৰ শক্তি নষ্ট কৰি মোৰ উৎসাহ দমন কৰিবলৈহে এখেতে উক্তি-পৰি লাগিছে। বাৰ্দ্ধক্যত ভৰি দি এখেতৰ মন তললৈ গৈছে। এখেতৰ বাল চাপি আহিছে আৰু লগে লগে ‘নই’

ভাৰটো বৰকৈ ৰাতি গৈছে। অগতঃ এখেতে কাকো গন্মানৰ চকুৰে নাচায়। বুঢ়ালোকৰ কথা শুনিব লাগে গঁচা কিন্তু শাস্ত্ৰমতে বুঢ়া বয়সকো এটা গীনা আছে। এখেতে দুনাই ৰান্যকাল লাভ কৰিছে। এনেকুৱা বুঢ়াৰ পৰামৰ্শ কোনো কামতে নালাগে। আপুনি এইহেন পুৰষক সেনাপতি পদত বৰণ কৰিছে? আন পুৰষৰ বীৰত্বৰ ওপৰত ভিৰ দি এখেতে কীৰ্ত্তি অৰ্জন কৰিবলৈ বিচাৰিছে। এওঁৰ তলত নই যুদ্ধ নকৰে।। ভীষ্মৰ পতনৰ পিচত নই যুদ্ধত যোগ দিব।”

অহঙ্কাৰী নানুহে নিজৰ অহঙ্কাৰৰ কথা নহানাকৈ থাকে। যি আনৰ অহঙ্কাৰৰ কথা আলোচনা কৰি তেওঁক গাৱধানত চলিবলৈ উপদেশ দিয়ে সেইজনে তেওঁকেই হে অহঙ্কাৰী বুলি ভাবে। পনৰ সোধ প্ৰকাশ কৰাটো তেওঁ মহাসোধ বুলি ভাবে। কৰ্ণ আৰু ভীষ্মৰ কথাবপৰা এই ভাৱটো প্ৰকাশ পাইছে।

তেতিয়া ভীষ্মই মাত লগালে “সুত পুত্ৰ, এইটো অতি গৰুটৰ সময় বুলি ভাবি নই আছি তোমাৰ এই অসহনীয় কথাবোৰ গহি থাকিলো। সেই কাৰণেই আছি তুমি জীৱিত অৱস্থাত মোৰ সন্মুখত থিয় দি থাকিব পাৰিছা। তোমাৰ এই বিদ্বেষ ভাৱৰ বুদ্ধিৰ উদ্গনি পাই কোৱৰগকলৰ আছি এনে মোৰ অমঙ্গল ঘটিছে।” এই বুলি কৈ ভীষ্ম মৌন হৈ ব’ল।

দুৰ্য্যোধনে ভীষ্মদেৱক কলে “হে গাঙ্গ্ৰেয়, আপোনালোক দুয়ো গৰাকীৰে পৰা নই মঙ্গল কামনা কৰিছোঁ। আপোনালোক দুয়োজনকই বীৰোচিত কাম কৰিব বুলি বাধা কৰিছোঁ। কাইলৈ পুত্ৰবপৰা যুদ্ধ আবস্ত হব। এই বিষয়ে আপোনালোকে যেন আৰু ৰাসানুবাদ নবৰে এয়ে কামনা।”

ভীষ্মদেৱৰ নেতৃত্বত কৰ্ণই যুদ্ধক্ষেত্ৰত ভৰি নিদিয়ে বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে। দুৰ্য্যোধনে তাতে গম্ভীৰ হ’ল। কৰ্ণৰ প্ৰতিজ্ঞাও ৰক্ষা হ’ল। এই মতে ভাৰত যুদ্ধৰ প্ৰথম দহ দিন কৰ্ণ যুদ্ধৰপৰা আঁতৰি থাকিল কেৱল তেওঁৰ সৈন্যবিলাককহে যুদ্ধ ক্ষেত্ৰলৈ পঠাই দিলে। দশম দিনত ভীষ্মদেৱৰ সৰ্ব্বশৰীৰ শৰেৰে ঠকা-গৰকা হোৱাত তেওঁ যুদ্ধক্ষেত্ৰত চলি পৰিল। সেই সময়ত কৰ্ণই তেওঁৰ কাষ চাপি নিজৰ অপৰাধ স্বীকাৰ কৰি ক্ষমা খুজিলে। তেওঁ পিতামহৰ আশীৰ্বাদ তিফা কৰিলে। তাৰ পিচত কৰ্ণৰ কথামতেই দ্ৰোণাচাৰ্য্য সেনাপতি পদত অভিষিক্ত হ’ল। কৰ্ণয়ো যুদ্ধত যোগ দিলে। দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ মৃত্যুৰ পিচত কৰ্ণ কৌৰৱ সেনাপতি নিযুক্ত হ’ল।

কৃষ্ণৰ উপাদেশ

(গীতা শাস্ত্ৰ)

যুদ্ধ আৰম্ভ হোৱাৰ আগ নুহুৰ্ভূত উভয় পক্ষৰ বীৰগৰ্বে পূৰ্ণৰ বাঁতি অনুগৰি চলি অহা বিছুমান নিয়ম মানি চলিবলৈ প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈ নহয় যুদ্ধৰ নিয়ম প্ৰণালীবিলাকৰ বাহিৰ অনুযায়ী গালগলনি হৈ থাকে। সেই বাহিৰ যুদ্ধৰ নিয়মবিলাকলৈ দৃষ্টি ৰাখি সেইমতে চিন্তা কৰিলেহে মহাভাৰতৰ যুদ্ধৰ প্ৰবৃত্ত তথা ভাৱলৈ গম ধৰিব পাৰি। সেয়ে নহলে তাত বৰ্ণনা কৰা বিছুমান বধা নুজিবলৈ টান বা অসম্ভৱ যেন লাগে।

তেতিয়াৰ দিনত যুদ্ধৰ এনে নিয়ম আছিল যে প্ৰতিদিনৰ যুদ্ধ সূৰ্য্য অস্ত হলেই যুদ্ধ স্বগতি হয় তাৰ পিচত উভয় পক্ষৰ সৈন্য মিলিপ্ৰীতিৰে গোট ৰায়। যুদ্ধও সমানে সমানেহে চলে। ধৰ্ম্মবিৰোধী যুদ্ধ কৰা নিষেধ আছিল। বধাৰোহীয়ে বধাৰোহীৰ লগত, গজাৰোহীয়ে গজাৰোহীৰ লগত, পদাতিকে পদাতিকৰ লগত, অশ্বাৰোহীয়ে অশ্বাৰোহীৰ লগতেহে যুদ্ধ কৰিছিল। আশ্বপ্ৰাৰ্থী শত্ৰুক আৰু শব্দগতৰ গাত অশ্বাঘাত নিষেধ আছিল। যুদ্ধত লিপ্ত থকা দুজন যুঁজাৰ লোৱাৰ ভিতৰত দুয়ো দুয়োকে অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰাত বাধে বাহিবৰপৰা আন কোনোবাই আহি অশ্বাঘাত কৰি তেওঁলোকৰ এজনকো বধ কৰা নিয়ম নাছিল। নিৰস্ত্ৰ, অসামৰ্থ, কৰচ-বিহীন, পলায়মান বোনা সৈনিক বা সেনাপতিৰ ওপৰত অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰা নিষেধ আছিল। যুদ্ধৰ আহিলা-পাতি যোগ-নিয়ামক বা শত্ৰু-ভেৰী আদি বাদকসকলৰ ওপৰত অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰা নিষেধ আছিল। 'এইদৰে যুদ্ধৰ নীতি-নিয়ম পালন কৰি যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিব' এই বুলি কোৱাৰ আৰু পাওৱ উভয় পক্ষই প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈছিল।

কালৰ গতিত দেখা যায় যে মানুহৰ মনত ন্যায় আৰু অন্যায়বোধ কথাটোৰ গালগলনি হৈ থাকে। আজিকালিৰ যুদ্ধত এবোৱেই আক্ৰমণৰ বহিৰ্ভূত নহয়। আজিৰ যুগত আনকি অশ্বাগাৰ, নিমাত পশু, অশ্ব আৰু অশ্ববক্ষক, উট, ৰচচৰ আৰু ঔষধালয় আদি আৰু যুদ্ধত লিপ্ত নথকা যেই কোনো বয়সৰ মানুহকো ধ্বংস কৰা যুদ্ধৰ ধৰ্ম্মবিৰোধী নহয় বুলি ভাবে। এতিয়া আৰু শত্ৰু পক্ষ ধ্বংস কৰাৰ কোনো সীমাবেধা নাই থাকে যতে যেনেভাবে পাবে বধ কৰা দোষৰ কথা নহয়; বিত্ত আগৰ দিনত এনে নাছিল।

মহাভাৰতৰ যুদ্ধৰ দিনত প্ৰচলিত নীতি-নিয়মবিলাক

সময়ে সময়ে বিশেষ কিবা কাৰণত ভঙ্গ কৰা হৈছিল। ভাৰত যুদ্ধত উভয় পক্ষই মানবোচিত আৰু মৰ্য্যদা যুক্ত ভাবেই যুদ্ধ কৰিছিল তথাপি কেতিয়াবা নিয়মবিলাক ঘটনাক্ৰমে ভঙ্গ হোৱা দেখা যায়। গতিকে যুদ্ধত নানি নোৱা নীতিবিলাকৰ ভিতৰত কোনো কোনোটিো সময়মতে কাৰণ বশতঃ ভঙ্গ কৰিলেও সবহ ভাগেই পালন কৰা হৈছিল। কিন্তু নিয়ম ভঙ্গ কৰা নিশ্চিনীয় বুলি গণ্য কৰা হৈছিল আৰু নিয়ম লংঘনকাৰীসকলেও সেই কথাত লজ্জা বোধ কৰিছিল।

পিতামহ ভীষ্মই তেখেতৰ অধীনত থকা যুদ্ধাৰ্থী কৌৰৱসকলৰ ফালে চাই কলে “হে বীৰসকল, তোমালোকৰ পক্ষে শৌৰৱপূৰ্ণ সন্মোগ উপস্থিত। তোমালোকৰ সন্মুখত আজি স্বৰ্গৰ দুৱাৰ খুলি ধোৱা আছে। ইন্দ্ৰ, ব্ৰহ্মাকে আদি কৰি স্বৰ্গৰ দেৱতাসকলৰ লগত বাস কৰিবৰ সৌভাগ্য আজি অপেক্ষা কৰিছে। তোমালোকৰ উপৰি পুৰুষসকলৰ পদ্ম অৱলম্বন আৰু ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্ম অনুসৰণ কৰা। আগন্দেৰে যুদ্ধ কৰি হয় বিজয় লাভ বা স্বৰ্গ লাভ কৰা। এয়ে আনাৰ কুলৰ সনাতন ধৰ্ম্ম। চিত্তা পৰিহাৰ কৰা। আনন্দ মনে যুদ্ধ কৰি কীৰ্ত্তি আৰু মহিমা অৰ্জন কৰাইক। ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই থাকি নানান ৰোগৰ আক্ৰমণত মৰণ বৰণ কৰাটো ক্ষত্ৰিয়ৰ ধৰ্ম্ম নহয়। যুদ্ধক্ষেত্ৰত অস্ত্ৰৰ বলি হোৱাটোহে ক্ষত্ৰিয়ৰ ধৰ্ম্ম।”

সেনাপতি ভীষ্মদেৱৰপৰা এনে উদগনি পাই কুৰুৱীৰসকলে উৎসাহিত হৈ বিজয় আৰু কীৰ্ত্তি লাভৰ আশাত উত্ৰাৱল হৈ ৰণক্ষেত্ৰত যোগ দিবৰ আৰু সন্মতি জনাবৰ কাৰণে ৰণবাদ্য বজাবলৈ ছুকুন কৰিলে লগতে কোঁৱৰৰ জয়ধ্বনি দিলে।

ভীষ্মদেৱৰ ৰথৰ চুড়াৰ ওপৰত তালগছ আৰু পল্ল নক্ষত্ৰৰ চিহ্ন শোভা পাইছিল। অশ্বখানাৰ ৰথৰ চুড়াত আঁকি ধোৱা সিংহৰ নেজ বতাহত উৰিবলৈ ধৰিলে। দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ ৰথৰ চুড়াত সোণবৰণীয়া পতাকাত কনকনু আৰু ধনু প্ৰকাশ পাইছিল। কৃপাচাৰ্য্যৰ ধ্বজত বৃষভ, জয়ধ্বজৰ ধ্বজত বৰাহৰ প্ৰতীক শোভা পাইছিল। দূৰ্য্যোধনৰ পতাকাত কেঁটা সাপ ফণাযুক্ত হৈ সগৰ্কে উৰিছিল। এইদৰে আন আন বীৰসকলৰ ধ্বজও নানান চিহ্নেৰে শোভিত হৈ উৰিবলৈ ধৰিলে।

বেছৰে আগুৰি থকা কোঁৱৰ সেনাবাহিনী দেখা পাই যুধিষ্ঠিৰে অৰ্জুনক আদেশ কৰিলে “শত্ৰুৰ সেনাবাহিনীটো ৰব বিশাল। আনাৰ সৈন্য সংখ্যা কম গতিকে সেনাবিলাক খুপ বন্ধা কোশলেৰে যুদ্ধ কৰিবলৈ দিব লাগিব যাতে আনভাবে সৈন্য সন্মবেশত ছিদ্ৰ থাকে তেতিয়া হলে আনাৰ সেনাবোৰ

নাশ পাব পাৰে। গতিকে সূচিনুগ (বেছী নুখীয়া) বেহ গাতি আনাৰ
গৈয়া গনাবেশ্য কৰা।”

এইদৰে উভয় পক্ষৰে সেনাবাহিনীৰ বেহ বচনা কৰা হ’ল। অৰ্জুনে
যেতিয়া উভয় পক্ষৰ যোদ্ধাসকলক দেখা পালে আৰু বিশেষতঃ আৰ্য্যায়সকলক
দেখি অৰ্জুন বৰ কাতৰ হৈ পৰিল। তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনৰ কাতৰতা
বা অৱগমতা আৰু সন্দেহ দূৰ কৰিবৰ নিমিত্তে তেওঁক যি কৰ্ম্মযোগ্য উপদেশ
প্ৰদান কৰিলে, সেইবোৰ কথা শ্ৰীভগৱানৰ নিজৰ মুখৰ বাণী বুলি আদ্বিও
লক্ষ লক্ষ লোকে বিশ্বাস কৰে আৰু পৃথিৱীত এনে গাহিত্য অবিতীয়
আৰু অনূল্য বুলি গৃহীত হৈছে। ইয়াৰ ঘাই উপদেশ বাণী এয়ে যে
মানুহে কৰ্ত্তব্য কাম শ্ৰদ্ধাৰে কৰিব লাগে, ফলাকাংক্ষা ৰাখিব নালাগে বা
তাৰ প্ৰতি যেন কোনো আশংকা নাথাকে। এইদৰে সকলো বকনৰ বা
শ্ৰেণীৰ ধনী-দুখীয়া, উচ্চ-নীচ, পণ্ডিত-মূৰ্খ সবলোৱে পালন কৰিলে ভীৰৱত
সমস্যাবহন সংসাৰত যে পোহৰ পাব সন্দেহ নাই। ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ
শ্ৰীমুখৰপৰা ওলোৱা এই অনূল্য উপদেশাবলীয়েই ‘শ্ৰীমদ্ভগবদ্গীতা’ নামে
জনাযাত।

যুধিষ্ঠিৰৰ আশীৰ্বাদ ডিঙা

যুদ্ধ আৰম্ভ হবলৈ সকলো আয়োজন সম্পূৰ্ণ। সকলোৱে ভাবিলে
যুদ্ধ আৰম্ভ হ’ল। এনে সময়তে ধৈৰ্য্যশীল বীৰ যুধিষ্ঠিৰে কবচ আৰু
ধনু-শৰ পৰিত্যাগ কৰি বথৰপৰা নামি খোজ বাটি আগবাঢ়ি কোঁৱৰৰ
সেনাপতিজনৰ বথৰ ফালে যাবলৈ ধৰিলে। যুধিষ্ঠিৰক এনে অৱস্থাত
দেখা পাই সবলোৱে কোৱাকুই কৰিলে “যুধিষ্ঠিৰে ই কি কৰিছে ?
হঠাতে আৰু মনে মনে এইদৰে গৈছে কলৈ বা কৰে কি ?”

ধনঞ্জয়ো আচৰিত হল আৰু ততালিকে বথৰপৰা নামি ককায়েকৰ
অনুসৰণ কৰিলে। সকলোৰে মনত সন্দেহ আৰু চিন্তা হ’ল—যুধিষ্ঠিৰে
সত্তৱতঃ তেওঁৰ স্বাভাৱিক সাপ্তিক ধৰ্ম্মভাৱৰ অনুপ্ৰেৰণাত যি কোনো গৰ্ভত
যুদ্ধ পৰিত্যাগ কৰিবৰ নিমিত্তে কৰু সেনাপতিৰ ওচৰ চাপি গৈছে।

আগবাঢ়ি অৰ্জুনে গৈ ধনুপুত্ৰক স্মিলিলে “মহাৰাজ, আপুনি কিয় এনে

আচৰিত ধৰণে শত্ৰুসেনাৰ ফালে আগ বাঢ়িছে? আপুনি আনক একো কোৱা নাই। সিফালে শত্ৰুগৰুৱে কবচ ধাৰণ কৰি অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰে স্তম্ভিত হৈ থকা অৱস্থাত কিয় আপুনি সকলোবোৰ অস্ত্ৰ পৰিত্যাগ কৰি যুদ্ধৰ আৰম্ভণিতে অকলৈ খোজ কাঢ়ি আগ বাঢ়িছে?

গভীৰ চিন্তাত মগ্ন হৈ থকাত যুধিষ্ঠিৰে কোনো কথাৰ উত্তৰ নিদি আঙুৱাই যাবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া বাহুদেৱে কলে “অৰ্জুন, মই এখেতৰ সঙ্কল্প বুজিব পাৰিছোঁ। যুদ্ধাৰম্ভৰ আগে আগে এখেতে গুৰুজনসকলৰ আশীৰ্বাদ লাভ কৰিবলৈ যাত্ৰা কৰিছে। গুৰুজনৰ অনুমতি আৰু আশীৰ্বাদ লাভ নকৰাকৈ যুদ্ধ কৰা নীতিসন্মত নহয়। পিতামহ আৰু দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ পৰা সেই অনুমতি আৰু আশীৰ্বাদ লাভ কৰিবলৈকে এওঁ ধনুশৰ আৰু কবচ ত্যাগ কৰি আগ বাঢ়ি গৈছে। এয়ে ধৰ্ম আৰু বিজয় লাভৰ ৰীতি।”

যুধিষ্ঠিৰে ভীষ্মদেৱৰ সন্মুখীন হৈ প্ৰণামান্তত কৰপুটে থিয় হোৱা দেখি কোৱৰ সেনাসকলে কবলৈ ধৰিলে “গোৱা চোৱাঁ, আনাৰ বিৰাট সৈন্যবাহিনী দেখি ভয়ত যুধিষ্ঠিৰে সন্ধিৰ প্ৰস্তাৱ লৈ শিবদৌৰাই আমাৰ নান্দত উপস্থিত হৈছেহি। এই কাপুকষে ক্ষত্ৰিয় জাতিৰ কলঙ্ক স্বৰূপ হৈ পৃথিৱীত জন্ম নৈছে।” এইদৰে কুৰুসেনাই যুধিষ্ঠিৰক নিশা কৰি নানান কথাৰে একালে বিক্ৰম আনফালে ৰঙা লগোৱা কথাৰে আনন্দ কৰিবলৈ ধৰিলে।

সশস্ত্ৰ শত্ৰুসেনাৰ নান্দত পোনাই পিতামহ ভীষ্মদেৱৰ চৰণত পৰি নম্ৰভাৱে কলে “হে অজৈয় বীৰ, আমি আপোনাৰ লগত যুদ্ধ দিবলৈ প্ৰস্তুত হৈছোঁ। এতিয়া আপোনাৰ অনুমতি আৰু আশীৰ্বাদ তিহা কৰিছোঁ।”

পিতামহ ভীষ্মদেৱে আশীৰ্বাদ দি কলে “বাছা, ভৱতকূলত তোমাৰ জন্ম, তুমি কুলধৰ্ম মানি চলিছা। মই বৰ আনন্দ পাইছোঁ। যোৱা যুদ্ধ কৰাটো। মই পৰাধীন হৈ আছোঁ কাৰণে কোৱৰ পক্ষত যোগ দিবলৈ সক্ষম হৈছোঁ। কিন্তু যুদ্ধত তোমাৰ পৰাজয় নহয়।”

এইদৰে অনুমতি আৰু আশীৰ্বাদ লাভ কৰি যুধিষ্ঠিৰে পিতামহক প্ৰণিপাত জনাই বিদায় ললে। তাৰ পিচত তেওঁ আচাৰ্য্য দ্ৰোণৰ কাষলৈ গৈ তেওঁকো কৰপুটে প্ৰসংগ কৰি নিজৰ নিয়ম ৰক্ষা কৰি তদনুযায়ী প্ৰাৰ্থনা জনালে। আচাৰ্য্যদেৱে ধৰ্মপুত্ৰক আশীৰ্বাদ দি কলে “অৰ্ধ কাৰো দাগ নহয়, নানুহ নিজেহে অৰ্ধৰ দাগ। মই কোৱৰসকলৰ ওচৰত

ঋণী। তেওঁলোকৰ পক্ষেই যুদ্ধ কৰিম। কিন্তু ধৰ্মপুত্ৰ, তেমাৰ জয় স্তম্ভিচিত জানিবা।” এইদৰে যুধিষ্ঠিৰে কৃপাচাৰ্য্য আৰু নোনায়েক শল্যৰ পৰাও আশীৰ্বাদ লাভ কৰি নিজৰ যুদ্ধস্থানলৈ উলটি আহিল।

যুদ্ধ আৰম্ভ হ’ল। জয়ে জয়ে হৃদয় যুদ্ধ আৰম্ভ হ’ল। এজনে এজনৰ লগত সমানে সমানে ধনু বাঁড লৈ যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। ভীষ্মই পাৰ্শ্বৰ লগত, গাত্যকিয়ে কৃতবৰ্ম্মাৰ লগত, অতিমন্যুয়ে বৃহন্নাৰ লগত, ভীমে দুৰ্য্যোধনৰ লগত, যুধিষ্ঠিৰে শল্যৰ লগত যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। ধৃষ্টদ্যুম্ন আৰু দুৰ্য্যোধনৰ মাজত তয়াময়া বণ লাগি উঠিল। বীৰসকলে যুদ্ধৰ নিয়ম পালন কৰি যুদ্ধ চলাবলৈ ধৰিলে।

এইদৰে সমকক্ষ বীৰসকলৰ মাজত অগণন হৃদয় যুদ্ধ চলিবলৈ ধৰিলে। হৃদয় যুদ্ধৰ বাহিৰেও ‘সঙ্কুল’ যুদ্ধ চলিবলৈ ধৰিলে। একেলগে দুয়ো পক্ষৰ বীৰসকলে জুম বান্ধি যেয়ে যাবে পাৰ্য তাকে আক্ৰমণ কৰি যুদ্ধ কৰাকে সঙ্কুল যুদ্ধ বোলে। এই ভীষণ সঙ্কুল যুদ্ধত দুয়ো পক্ষৰ ভালেমান বীৰে বলিয়াৰ দৰে যুদ্ধ কৰি কৰি প্ৰাণ এৰিবলৈ ধৰিলে। তেজ্জে-মঙহে মাটিয়ে-বালিয়ে একাকাৰ হৈ পৰিল। চাওঁতে চাওঁতে বহু সৈন্য, হাতী, ঘোঁৰা আদি চামে চামে পালে পালে মৰি গোটেই বণখলিখন উপচি বোকা হোৱাত বণ চলা পৰ্য্যন্ত টান হ’ল। বীৰসকলৰ ভিতৰত সেই যুদ্ধৰ খলিত কাৰো কতো বণ আগবাঢ়িব নোৱাৰা অৱস্থা হ’ল। সকলোৰে ভিতৰত হৃদয় যুদ্ধ বন্ধ হৈ সঙ্কুল যুদ্ধত পৰিণত হ'লগৈ। বৰ্ত্তমান কালৰ যুদ্ধত হৃদয় যুদ্ধ নাই। অজিহালিৰ যুদ্ধমাত্ৰেই সঙ্কুল যুদ্ধ।

পিতামহৰ অধীনত কোৱৰ বীৰসকলে দহ দিন ধৰি যুদ্ধ কৰিলে। ভীষ্মদেৱৰ পতনৰ অন্তত দ্রোণাচাৰ্য্য কুক সেনাপতি নিযুক্ত হ’ল। তেখেতৰ নৃত্যৰ পিচত কৰ্ণই সেনাপতিৰ পদ লাভ কৰিলে। যুদ্ধৰ সোতৰ দিনৰ দিনা কৰ্ণই অৰ্জ্জুনৰ হাতত প্ৰাণ বিসৰ্জ্জন দিলে। ইয়াৰ পিচত শল্য সেনাপতি হৈ কুকশ্বেত্ৰ যুদ্ধ চলালে। সেই অষ্টাদশ দিনেই যুদ্ধৰ শেষ দিন।

ভাৰত যুদ্ধ ঠুঠৰ দিন ধৰি চলিছিল। যুদ্ধৰ শেষ ছোৱাত অনায়াস বীৰ্ত্তি-নীতি অনুসৰণ কৰা হৈছিল। ধৰ্ম্ম একেদিনাই শেষ নহয়। সঙ্কটাপন্ন অৱস্থাত ধৰ্ম্মৰ পৰীক্ষা চলি থাকে। সঙ্কট কালত মহাপুৰুষসকলেও অধৰ্ম্ম আচৰণ কৰা দেখিলে বহুতো নানুহে অনায়াস কাম কৰিবলৈ পিচ নোহোঁ-হঁকে। এইদৰে ধৰ্ম্ম আৰু নীতি নিয়মবিলাক নোপ হৈ ক্ৰমে অধৰ্ম্ম আৰু অগত্যই জগতখন গ্ৰাস কৰি পেলায়। যুদ্ধৰ এয়ে শেষ বন।

প্রথম দিনৰ যুদ্ধ

কুকুগৈন্যৰ ভিতৰত ঘৰে ঘৰে দুঃশাসনৰ বাহিনীটো আগবাঢ়ি গ'ল। সিংহনাদ, শঙ্খনাদ, শিঙাৰ শব্দ, ভেৰীংগিনাদ, ডব্বৰ বাদন, ঘোঁৰাবিনাকৰ হেঁসাবব, হাতীৰ চিঞৰ-বাখৰ আদি শব্দকণিত পৃথিৱী তল-ওপৰ হৈ উঠিল। অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰবিলাক তক্ তক্ কৰে চক্ৰমকাবলৈ ধৰিলে। বাপেকে পুতেকক, পুতেকে বাপেকক হত্যা কৰিবলৈ ধৰিলে। মোনাই ভাগিনৰ ভিতৰত কটাকটি মৰানবি লাগি উঠিল।

প্ৰথম দিনতে ভীষ্মদেৱৰ প্ৰবল আক্ৰমণ দেখি পাণ্ডৱসকলৰ বুকু কঁপি উঠিল। ভীষ্মদেৱৰ বধ যেনি পাই তেনি চলিবলৈ ধৰিলে। যেনিয়েই বধ যায় তেনিয়েই যেন মৃত্যুৰ মহানাবী লাগিবলৈ ধৰিলে। এনে অৱস্থা দেখা পাই অৰ্জুন তনয় অভিন্যুয়ে অসহনীয় হৈ পিতামহক আক্ৰমণ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি গ'ল। উভয় পক্ষৰ বীৰসকলৰ ভিতৰত একেবাৰে নুননীয়া অভিন্যুয়ে বয়োবৃদ্ধ ভীষ্মদেৱৰ লগত যুদ্ধ কৰা দেখি দেৱতাসকলেও তৰষ মানিলে। অভিন্যুৰ বধৰ সোণৰ কলচিৎ গছৰ ছবি অঙ্কিত আছিল। অভিন্যুৱে কৃতবৰ্ম্মৰ ওপৰত এপাত বাণ, শল্যৰ ওপৰত পঞ্চবাণ আৰু ভীষ্মদেৱৰ ওপৰত ন পাত বাণ বৰ্ষণ কৰিলে। অভিন্যুৰ এপাত শবতে দুৰ্ম্মধৰ সাৰথিৰ নুৰ ছিগি মাটিত বাগৰি পৰিল আৰু এপাত শবত কৃপৰ অস্ত্ৰ ঋণ-বিধু হৈ গ'ল। অভিন্যুৰ যুদ্ধৰ কোশল দেখি স্বৰ্গৰ দেৱতাসকলে পুষ্প বৃষ্টি কৰিবলৈ ধৰিলে। ভীষ্মদেৱ আৰু তেওঁৰ সহকাৰী বীৰসকলে 'অভিন্যু অৰ্জুনৰ যোগ্য পুত্ৰ' বুলি প্ৰশংসা কৰিবলৈ ধৰিলে।

ইয়াৰ পিচত কোবৰ বীৰসকলে অভিন্যুক বেবি-কুৰি ধৰি আক্ৰমণ কৰিলে। অভিন্যুৱে হেলাবদে যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। ভীষ্মৰ আটাই-বিলাক অস্ত্ৰ অভিন্যুৰ হাতত ঋণ-বিধু হৈ গ'ল। তেওঁৰ এপাত অস্ত্ৰও লক্ষ্যব্ধ নহল। অভিন্যুৱে এপাত শৰ মাৰি ভীষ্মদেৱৰ বধৰ চূড়াবপৰা তালগছৰ ছবি থকা পতাকা খহাই মাটিত পেলালে। এই দৃশ্য দেখি ভীষ্মসেনৰ অপাৰ আনন্দ হ'ল। পিতৃব্য ভীষ্মসেনৰ সিংহনাদ কাণত পৰাত অভিন্যুৰ উৎসাহ বাঢ়ি গ'ল। কোনল বয়সীয়া লৰাটিৰ অদ্ভুত যুদ্ধকৌশল দেখি ভীষ্মদেৱে বৰ আনন্দ পালে। লৰাটিৰ ওপৰত গাৰ বনেৰে অস্ত্ৰ হানিৰ লাগিব বুলি এবাৰ ভাবি ভীষ্মদেৱে মনত বৰ কষ্ট অনুভৱ কৰিলে। ভীষ্মদেৱৰ ধনুৰপৰা অভিন্যুৰ গাঁৱ ওপৰত ধাৰাঘাৰে

অস্ত্র ববিষণ হবলৈ ধবিলে । বিৰাটবাজ, তেওঁৰ পুতেক উত্তৰ, ভ্ৰপদপুত্ৰ
ধৃষ্টদ্যুম্ন আৰু ভীমে অভিমন্যুৰ বৰ্ণ। কৰিবলৈ পিতামহক আক্ৰমণ কৰিলে ।
তেতিয়া ভীষ্মই অভিমন্যুৰ এৰি তেওঁলোকক আক্ৰমণ কৰিলে ।

সেই সময়তে বিৰাটপুত্ৰ উত্তৰে হাতীত উঠি শল্যৰ আক্ৰমণ কৰিলে ।
হাতীৰ ভৰিৰ লাঠিত শল্যৰ বথৰ আঠোটা ঘোঁৰা হত হ'ল । ইয়াকে দেখি
উত্তৰৰ ওপৰত শক্তি অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰিলে । সেই অস্ত্ৰই উত্তৰৰ কবচ
ভেদি পেলালে । উত্তৰৰ হাতৰ অঙ্গুষ্ঠ আৰু তোমৰ খহি পৰিল । হাতীটোও
মতলীয়া হৈ উঠাত উত্তৰ আচাৰ খাই নাট্টিত বাগৰি পৰি প্ৰাণ এবিলে ।

মতলীয়া হাতীটোৱে শল্যৰ ফালে খেদা নাৰি গ'ল । শল্যযো শক্তি-
শেল লৈ হাতীক খেদি গ'ল । হাতীয়ে শেলৰ খোচ খাই ভীষণ তৰ্জ্জন
গৰ্জ্জন কৰি নাট্টিত লুটি খাই প্ৰাণ এবিলে । ভায়েক উত্তৰৰ প্ৰাণ যোৱা
দেখি বিৰাটৰ শ্বেত নামৰ আন এটি পুত্ৰই ঋত উগ্ৰমুণ্ডি ধৰি নিজৰ বথ
লৈ শল্যক বেণেৰে খেদা নাৰি গ'ল । শ্বেতৰ বাণত শল্যৰ প্ৰাণ যায়
যায় দেখি কোঁৱৰ সৈন্যৰ সপ্তৰথীয়ে তেওঁক বেচি ধৰিলে । দুয়ো পক্ষৰ
যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল । কোঁৱৰ পক্ষৰপৰা ববিষণ হোৱা চোৰা চোৰা বাণ-
বিনাক শ্বেতই নিজৰ অস্ত্ৰেৰে ছিন্ তিন্ কৰি কাটি পেলালে । শেষত
সপ্তৰথীয়ে একেলগে শ্বেতৰ ওপৰত শক্তিশেল হানিৰলৈ ধৰিলে । শ্বেতই
সেই সাতোজনৰ বাণ ঋণ ঋণ কৰি পেলালে । শ্বেতৰ অস্ত্ৰত যুদ্ধ বৌশল
দেখি দুই পক্ষৰে বীৰসকলে তবধ মাগিলে । শল্যৰ বিপদ লক্ষ্য কৰি
দুৰ্য্যোদনে এটা ডাঙৰ সৈন্য বাহিনী সাহায্যৰ কাৰণে পঠাই দিলে ।
দুয়ো দলৰ তুনুল যুদ্ধ লাগি উঠিল । সেই যুদ্ধত ভালেমান বীৰে প্ৰাণ
বিসৰ্জ্জন দিলে । বথবিনাক ভাগি চুৰ্নাৰ হ'ল । অগণন হাতী ঘোঁৰা
যুদ্ধত পৰি মৰিল । শ্বেতই দুৰ্য্যোদনৰ সৈন্য বাহিনী ছিন্ তিন্ কৰি
ভীষ্মদেৱক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে । দুয়োৰে ভিতৰত ভয়ানক বণ
লাগি উঠিল ।

শ্বেতই ভীষ্মৰ বথৰ চুড়া ছিঙি পেলালে । তেতিয়া ভীষ্মই শ্বেতৰ
ধ্বজ কাটি পেলাই সাবথিৰ প্ৰাণ বধ কৰিলে । শ্বেতই শক্তিশেল এপাত
ভীষ্মলৈ টোৰাই নাৰি পঠিয়ালে । কিন্তু ভীষ্মদেৱে সেই শেল কাটি ঋণ
ঋণ কৰি পেলালে ।

ইয়াৰ পিচত শ্বেতই ভীষ্মৰ বথৰ ওপৰত গদাঘাত কৰিবলৈ ধৰিলে ।
সেই গদাঘাতৰ বোৰত বথখন চুৰ্নাৰ হৈ ভাগি যোৱাৰ আশঙ্কা দেখি ভীষ্ম-

সেৱা বধৰপৰা ছপিয়াই নাটিত পৰিল। লগে লগেই বধখন ধ্বজে সৈতে ভাগি চুবাব হৈ গ'ল। পিতামহে তেতিয়া খঙত উগ্রমুখি ধৰি আন এখন বধত উঠি এপাত শক্তিশালী বাণ শ্বেতলৈ টোৱাই মাৰি পঠিয়ালে। সেইপাত বাণত শ্বেত যমপুৰী পালেগৈ। দুঃশাগনে বাদ্যভণ্ডৰ তালে তালে আনন্দত কিবীলি পাৰি নাচিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিচত পিতামহে আকৌ পাণ্ডৱ সেনা আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

প্ৰথম দিনৰ যুদ্ধত পাণ্ডৱ পক্ষৰ বিস্তৰ ক্ষতি হ'ল। ধৰ্ম্মপুত্ৰই প্ৰনাদ গণিলে। দুৰ্য্যোধনৰ অপাৰ আনন্দ। পাণ্ডৱসকল গোট খাই শ্ৰীকৃষ্ণৰ কাষ চাপি বেজাৰ মনে স্নিগ্ধিলে “আমি এতিয়া কি উপায় কৰোঁ?”

শ্ৰীকৃষ্ণই যুধিষ্ঠিৰৰ ফালে চাই কলে “হে ভাৰত শ্ৰেষ্ঠ, কিয় চিন্তা কৰিছে? মহাবীৰ আটাই কেইটি ভায়েক আপোনাৰ লগে লগে আছেই দেখোন। ভয়ৰ কাৰণ কি হ'ল? সাত্যকি, বিৰাট, ভীষ্ম, ধৃষ্টপ্ৰয়ু, আদি বজ্জাসকল আৰু মই স্বয়ং আপোনাৰ পক্ষত থিয় দি আছোঁ। গতিকে আপোনাৰ চিন্তাৰ একো কাৰণ ঘটি উঠা নাই। ভীষ্ম-নিবনৰ কাৰণে শিখণ্ডীয়ে বাট চাই দিন গণি আছে—সেই কথা পাহৰি গলে নেকি?” এইবুলি শ্ৰীকৃষ্ণই যুধিষ্ঠিৰক ডাঠ দিবলৈ ধৰিলে।

দ্বিতীয় দিনৰ যুদ্ধ •

প্ৰথম দিনৰ যুদ্ধত পাণ্ডৱ সৈন্যই ভয় ধোৱা যেন দেখি পাণ্ডৱ সেনাপতি ধৃষ্টপ্ৰয়ু চিন্তিত হৈ পৰিল। সেই কাৰণে তেওঁ পিচদিনা যুদ্ধৰ নিমিত্তে সৈন্যবিলাকৰে এখন স্তুপত বেহ তৈয়াৰ কৰি তেওঁলোকৰ নানা প্ৰকাৰে উদ্গনি দিবলৈ ধৰিলে।

দুৰ্য্যোধনে অহঙ্কাৰত বুকু ফিলাই নিজৰ সৈন্যসামন্তবিলাকৰ ফালে চাই চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে “বীৰসকল, আনাৰ বিজয় লাভ সন্নিশ্চিত। প্ৰাণৰ মনতা পৰিত্যাগ কৰি যুদ্ধ কৰি যোৱা।” ভীষ্মৰ নেতৃত্বত কুৰু সৈন্যসকলে দ্বিতীয় দিনাও পাণ্ডৱসৈন্যক আক্ৰমণ কৰিলে আৰু বেহ ছেদেলি ভেদেলি কৰি পাণ্ডৱ সেনা বধ কৰিবলৈ ধৰিলে।

তেতিয়া অৰ্জুনে তেওঁৰ সাৰথি শ্ৰীকৃষ্ণক কলে “আমি এনেকৈ অসাৱধান

হৈ যুদ্ধ কবিলে পিতানহে আনাৰ সকলো সেনা বধি অস্ত কবিল। ভীষ্ম-দেৱক বধ কবিল গোৱাবিলে আনাৰ আৰু নশা নাই।”

শ্ৰীকৃষ্ণই কলে “অৰ্জুন, গোৱা চোৱাঁ, পিতানহৰ বধ লৈ আছে। আনাৰ বধো সেইফালে লৈ গাওঁ। তেওঁক আক্ৰমণ কৰিবলৈ তুমি গাছু হোৱা।” এই বুলি কৈ শ্ৰীকৃষ্ণই ভীষ্মৰ ফালে বধ চলাই দিলে।

তেওঁকে চোৱাঁই অৰ্জুন অহা দেখি ভীষ্মদেৱে অস্ত্ৰেৰে আন্দৰ সত্ৰাঘণ ঘনালে। বীৰ চূড়ামণি অগৰিখাত পিতানহে অন্যৰ্ণ শব্দ শব্দান কবিলে। পিতানহক সদায় গুৰুপৰ্ণে বশা কৰি চলিব লাগিল দুৰ্য্যোধনে সেনাবিনাকক এনে আদেশ জনাই পৈছিল। এতিয়া ভীষ্মৰ সহকাৰী বীৰসকলেও অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

ধনশ্ৰৱে কোনোপিনে জ্ঞপ্তি কৰা নাছিল। ধনশ্ৰৱৰ লগত যুদ্ধ দিব পৰা কোৱৰসকলৰ ভিতৰত মুঠেই তিনিজন বীৰ আছিল। তেওঁলোক পিতানহ ভীষ্ম, দ্ৰোণাচাৰ্য্য আৰু কৰ্ণ। আৰু সেই কথা সকলোৰে ঘনাছাত। অৰ্জুনে শত্ৰুৰ মাছত সোনাই বধী নহাবধী সকলোৰে বুকু কঁপাই তুলিলে। তেওঁ গাভীৰেৰে অবলীলাক্ৰমে শত্ৰুসৈন্য সন্ধ্যাকৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। শত্ৰু পক্ষৰ বথবিলাকৰ মাছত তেওঁৰ বধ চকুৰে নগিব নোৱাৰা যেন হৈ অদ্ভুত কৌশলত যেনি তেনি ঘূৰাবলৈ ধৰিলে। তেনে দেখি দুৰ্য্যোধনৰ বুকু কঁপি উঠিল। ভীষ্মৰ ওপৰত তেওঁৰ আস্থা কমি আহিল।

দুৰ্য্যোধনে ভীষ্মক কলে “গাঙ্গেয়, আপুনি আৰু দ্ৰোণ জীৱিত থকাতো অৰ্জুন আৰু শ্ৰীকৃষ্ণই আনাৰ সকলো সেনা শেষ কৰি আনিছে। মোৰ প্ৰতি যিজনৰ গঁচাকৈয়ে প্ৰেম আছে সেই কৰ্ণই আছি কেৱল আপোনাৰ কাৰণেই যুদ্ধৰপৰা আঁতৰি আছে। নহি আপোনাৰ সেনাপতি পদত বৰণ কৰি বঞ্চিত হব লগা হ’ল। যান্ত্ৰণীক বধিবলৈ এতিয়াই বিৰা উপায় আছে যদি বৰব।”

ভীষ্ম আৰু অৰ্জুনৰ যুদ্ধখন চাবৰ নিমিত্তে সৰণৰপৰা দেৱতা আৰু গন্ধৰ্বসকল নামি আহি যুদ্ধক্ষেত্ৰ পালেহি। দুয়োজন বীৰৰ বথত বগা ঘোঁৰা ঘোঁটা আছিল। দুয়োজন সমকক্ষ বীৰ আৰু দুয়ো নিজৰ নিজৰ যুদ্ধকৌশল দেখুৱাবলৈ আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিছিল। ভালেমান বেলি যুদ্ধ চলিবলৈ ধৰিলে। দুয়ো বীৰে অগণন শব্দ বৰিষণ কৰিলে। এজনৰ অস্ত্ৰ আনজনে কটাকটি কৰিবলৈ ধৰিলে। বোনো বোনো সময়ত ভীষ্ম-দেৱৰ ভীষ্ম বাণে শ্ৰীকৃষ্ণৰ বক্ষ হানিবলৈ ধৰে। শবৰিদ্ধ ঠাইৰপৰা তেজৰ সোঁত বৈ আছিল। তেজৰে বাঘলী হৈ শ্ৰীকৃষ্ণক ফুলি থকা

পনাশ ফুৰিব লগে লগে ছত্ৰখনকাই ধকা যেন দেখা গৈছিল। মানৱৰ দ্বিবা দেখত আঘাত লগা সেনি অৰ্জুনে বিশেষ কিপ্ৰতাৰে পিতামহৰ ওপৰত নানান তৰহৰ শব বৰষিবলৈ ধৰিলে।

দুয়ো বাঁবে কাকো কোনেও পৰাস্ত কৰিব নোৱাৰিলে। অৰ্জুন আৰু ভীষ্মদেৱে ভাৰেনান বেদি অদ্ভুত কৌশল দেখুৱাই যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। দুয়োৰে বধ দুখন ইফালে গিফালে এনে বৰণে চলিবলৈ ধৰিলে যে দুয়ো পক্ষৰ সৈন্যবিলাকে কেৱল বধৰ শব্দ দেখিহে কাৰ কোন বধ চিনিব পাৰিছিল। শব্দ চিহ্নৰ বাহিৰে অৰ্জুন আৰু ভীষ্মৰ বধ চিনাক্ত কৰিবলৈ আন উপায় নাছিল। এইদৰে অদ্ভুত বৰণে যুদ্ধ চলাই ভীষ্ম আৰু অৰ্জুনে কুব্জক্ষেত্ৰৰ যোদ্ধাসকলক আৰু সৰণৰ দেৱতাসকলক তৰাধ লগাইছিল। আনফালে দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ লগত তেওঁৰ ঘোৰ শত্ৰু ধৃষ্টদ্যুনুই যুদ্ধ চলাই আছিল।

দ্ৰোণাচাৰ্য্যই অতি কিপ্ৰতাৰে ধৃষ্টদ্যুনুৰ গাত আঘাত কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু ধৃষ্টদ্যুনুই অটনভাৱে কঠুৱা হাঁহি নাৰি দ্ৰোণৰ সেই আঘাত ওলোটাই দি তেওঁৰ গাত শব বৰষিবলৈ ধৰিলে। দ্ৰোণেও অতি দক্ষতাৰে ধৃষ্টদ্যুনুৰ আঘাত প্ৰতিৰোধ কৰিবলৈ ধৰিলে। এনেদৰে বহুবাৰ দ্ৰোণই ধৃষ্টদ্যুনুৰ বাণ, ধন্ডা আৰু শৰাঘাত তেওঁৰ অস্ত্ৰেৰে প্ৰতিৰোধ কৰিলে। ধৃষ্টদ্যুনুৰ সাৰথি মৃত্যু মুখত পৰাত তেওঁ বধৰপৰা নামি গল লৈ দ্ৰোণক আক্ৰমণ কৰিবলৈ আগ বাঢ়ি গ'ল। দ্ৰোণৰ শৰৰ কোবত ধৃষ্টদ্যুনুৰ গদা মুঠিৰ পৰা ছলকি পৰিল। তেতিয়া ঋষদ পুত্ৰই বহুত উগ্ৰমুগ্ধি ধৰি সিংহৰ দৰে গোভৰণি নাৰি দ্ৰোণক ধন্ডা লৈ আক্ৰমণ কৰিলে। দ্ৰোণেও শব হানি ঋষদ পুত্ৰৰ গতি ৰোধ কৰি পেনালে। ধৃষ্টদ্যুনুৰ এই অৱস্থা লক্ষ্য কৰি ভীমসেনে লৰি আহি বাণ নাৰি দ্ৰোণৰ গতি ৰোধ কৰি ধৃষ্টদ্যুনুক ৰক্ষা কৰিলে আৰু তেওঁক নিছৰ বধত তুলি ললে।

তাকে দেখি দুৰ্য্যোধনে ভীমক আক্ৰমণ কৰিবলৈ কলিঙ্গসেনাক আদেশ দিলে।

ভীমসেনে পাই কলিঙ্গ সৈন্যবাহিনীক ছত্ৰভঙ্গ কৰি পেনালে। যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত প্ৰচাৰ হৈ গ'ল যে যেনেহে যেন ভীমৰ ৰূপ ধৰি কলিঙ্গ সেনাবিলাকক এফালৰপৰা দংশি নিছে। মনে মনে কলিঙ্গ সেনা নিহত হোৱা দেখি ভীষ্মদেৱে তেওঁলোকৰ ৰক্ষাৰ কাৰণে আগবাঢ়ি গ'ল। ভীষ্মই ভীমক আক্ৰমণ কৰা দেখা পাই সাত্যকি অভিনব আদি বীৰসকলে ভীষ্মদেৱক আক্ৰমণ কৰিলে। সাত্যকিৰ শৰাঘাতত ভীষ্মৰ সাৰথিয়ে স্বৰ্ণ লাভ কৰিলে। যোৱাবিলাকে চকু ৰাই বধসহ তৰানৰা ছিঙি যুদ্ধক্ষেত্ৰ এৰি

পলাই গ'ল। এই দৃশ্য দেখি পাণ্ডৱসকলে বৰ উৎসাহ পালে। তেতিয়া তেওঁলোক গোট খাই এবেলগে বুৰসেনাক ভীষণভাৱে আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই দিনৰ যুদ্ধত অৰ্জুনৰ অদমনীয় পৰাক্ৰমত কৌৱৰ বাহিনীৰ ভালেমান ক্ষতি হল। কৌৱৰসকলে নিৰাশ ভাৱে বেলি মাৰ যাবলৈ বাট চাই ব'ল।

বেলি মাৰ গলত ভীষ্মই দ্ৰোণক কলে “আজিলৈ যুদ্ধ এবোবাৰে বন্ধ ৰখাই ভাল। আমাৰ সৈন্যবিলাক ভগ আৰু ভাগবত অৱশ্যে হৈ পৰিছে।” পাণ্ডৱ পক্ষত ধনঞ্জয় আদি সকলো বীৰে বাদ্যভণ্ড বজাই জয়োন্মাদ কৰি নিজৰ ছাউনীলৈ উলটি গ'ল। প্ৰথম দিনৰ যুদ্ধত পাণ্ডৱসকলে যেনেকৈ ভগ খাইছিল দ্বিতীয় দিনৰ যুদ্ধৰ অন্তত কৌৱৰসকলেও সেইদৰে ভয়ত হতাশ হৈ পৰিছিল।

তৃতীয় দিনৰ যুদ্ধ

তৃতীয় দিনা ৰাতি পুৱাৰ লগে লগে ভীষ্মদেৱে তেওঁৰ সৈন্যবিলাক লৈ গৰুড বেছ সাজি নিজে সকলোৰে আগত থাকিল। দুৰ্য্যোধনে বেছৰ পিচফালে নিজৰ সৈন্যবাহিনী লৈ বেছ বক্ষাৰ ভাৰ ললে। বিশেষ গাৰ-ধানেৰে সকলো ব্যৱস্থা শে্ষ কৰা হ'ল। সেইদিনা পাণ্ডৱৰ পক্ষে বেছভেদ কৰা অসম্ভৱ বুলি কৌৱৰসকলে ঠিবাং কৰিলে।

পাণ্ডৱসকলেও তেওঁলোকৰ সেনাবিলাক লৈ দৃঢ়ভাৱে বেছ বচনা কৰিলে। ধনঞ্জয় আৰু ধৃষ্টদ্যুনিই কৌৱৰ পক্ষৰ গৰুড বেছ আক্ৰমণ কৰিবৰ মনেৰে অৰ্দ্ধচন্দ্ৰাকৃতি বেছ বচনা কৰিলে। সোঁফালে ভীমসেনে আৰু বাঁওফালে অৰ্জুনে বেছ ৰক্ষা কৰি থাকিল।

এইদৰে দুয়োপক্ষই ইদলে সিদলক আক্ৰমণ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। দুয়ো পক্ষৰ সকলো সেনাই যুদ্ধত যোগ দিলে। যুদ্ধক্ষেত্ৰত তেজৰ নৈ বৰলৈ ধৰিলে। বথ, ঘোঁৰা আৰু হাতীৰ লৰা ধপৰাত শোটেই আকাশ ধূলিময় হৈ গ'ল। ধনঞ্জয়ে কুদ্ৰমুৰ্ত্তি ধৰি আক্ৰমণ চলায়ো শত্ৰুৰ বেছ ভেদ কৰিব নোৱাৰিলে।

ইয়াৰ পিচত কুকসেনাই পাণ্ডৱৰ বেছ ভেদ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

কৌৱৰসকলে সমস্ত শক্তি প্ৰয়োগ কৰি অৰ্জুনক হেচি ধৰিলে। তীক্ষ্ণধাৰ চক্ৰমকাই ধকা শব্দবিনাক, শেন, গদা, মুগ্ধৰ আদি নানা বকমৰ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ অৰ্জুনৰ বধৰ ওপৰত ধাৰাঘাৰে পৰিবলৈ ধৰিলে। শ্ৰীকৃষ্ণৰ অদ্ভুত বধ পৰিচালনাৰ স্ৰব্ধাংশ লৈ অৰ্জুনে অতি দক্ষতাৰে অস্ত্ৰ নিক্ষেপ কৰি শত্ৰুপক্ষৰ সকলো চেষ্টা বিকল কৰি পেলালে।

আনফালে শকুনি আৰু তেওঁৰ বিৰাট সৈন্যবাহিনীটো সাত্যকি আৰু অভিনম্বাৰে ভীষণভাৱে আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। সাত্যকিৰ বধ চূৰ্ণ-বিচূৰ্ণ হৈ গ'ল। তেওঁ ততানিকে অভিনম্বাৰ বধত উঠিনগৈ। দুয়োৰীৰে লগ লাগি শকুনিৰ সৈন্যবাহিনীক আক্ৰমণ কৰি নিধূন কৰিলে। ভীম আৰু দ্ৰোণই যুধিষ্ঠিৰৰ সৈন্য বাহিনীৰ ওপৰত প্ৰৱন আক্ৰমণ চনালে। নকুল আৰু সহদেৱে ধৰ্মপুত্ৰৰ সহায়ৰ কাৰণে দ্ৰোণৰ সৈন্যদল আক্ৰমণ কৰিলে। ভীম আৰু ধৰ্ম্যোৎকচে দুৰ্য্যোধনক আক্ৰমণ কৰিলে। এই যুদ্ধত ধৰ্ম্যোৎকচে তেওঁৰ পিতাকতকৈও বেছি পৰাক্ৰম দেখুৱাইছিল।

ভীমসেনৰ শৰাঘাতত দুৰ্য্যোধন মুৰ্ছা গৈ বধৰ ওপৰত বাগনি পৰিল। দুৰ্য্যোধনৰ তেনে অৱস্থা দেখা পাই সাবধিয়ে যুদ্ধক্ষেত্ৰৰপৰা বধ লৈ পলাই আঁতৰ হৈ গ'ল। দুৰ্য্যোধন মুৰ্ছা যোৱা দেখি কুৰসৈন্যই বেহতস হোৱাৰ আশঙ্কা কৰিলে। সাবধিয়ে বধ লৈ পলোৱা দশ্যটোৱেই ভয়ৰ কাৰণ হ'ল। ভেতিয়া কুৰসেনাবিনাকেই বিতত হৈ ছত্ৰভঙ্গ দিয়াত আপোনা আপুনি বেহ ভাগি গ'ল। পলাতক সেনাবিনাকৰ পিচে পিচে ৰেদি গৈ ভীমসেনে যাকে য'তে ধৰিব পাৰিলে তাকে ত'তে ধৰি শেষ কৰিলে।

কৌৱৰ সেনাৰ এনে বিনাই দেখি ভীম আৰু দ্ৰোণই বহু পুৰুষাৰ্থ কৰি সৈন্যবিনাকক আকৌ সংগঠন কৰিবলৈ ধৰিলে। দুৰ্য্যোধনে সংগ্ৰা পাই যুদ্ধক্ষেত্ৰত উপস্থিত হৈ ছত্ৰভঙ্গ দিয়া সৈন্যবিনাক গোট খুৱাবলৈ ধৰিলে।

তাৰ পিচত তেওঁ ভীমসেনৰ কাষ চাপি গৈ কলৈগৈ 'পিতামহ, আপোনাৰ আৰু দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ নেতৃত্বত কৌৱৰ সেনাই আতি ছত্ৰভঙ্গ চি যেনি পাই তেনি পলাই গৈছে। এনে অপমান আছি আপোনালোকে কেনেকৈ সহি আছে? নোৰ ৰোধেৰে পাণ্ডৱ প্ৰতি আপোনালোকৰ স্নেহেই ইয়ান মুন কাৰণ। পাণ্ডৱ, ষ্টুতান্যু আৰু শতাকিক আপুনি আক্ৰমণ নকৰে বুলি নোক আশতে নহনালে কিয়? আপোনালোকে অতি সহজে তেওঁলোকক আক্ৰমণ কৰিব পাৰে। আপুনি আৰু দ্ৰোণাচাৰ্য্যই যদি একাটাই নোক পৰিত্যাগ কৰিব বুলি পেটে পেটে ভাবিছে সেই কথা নোক

খুলি বৈ দিয়ব ।” এইদৰে দুৰ্য্যোধনে পিতামহক তিবন্ধাব ববিবলৈ ধৰিলে ।

যুদ্ধত পৰাজয় ঘটিব বুলি আশঙ্কা বৰি আৰু নিজৰ ক্ৰটিৰ নিমিত্তে পিতামহৰ অসন্তোষৰ কাৰণ ঘটা বুলি অনুমান বৰি দুৰ্য্যোধনে পিতামহক বুটুজি কৰি হেঁপাহ ওচালে ।

মুৰ্খ দুৰ্য্যোধনৰ বখাবিলাক শুনি ভীষ্মদেৱে হাঁহি মাৰি ক’লে “বাসন, মই আশাতে সজ উপদেশপূৰ্ণ কথা বৈছিলোঁ—তুনি তালৈ আওকাণ কৰিলা ? তুনি পাণ্ডৱসকলক বেতিয়াও জয় বৰিব নোৱাৰিবা । জাজ্ঞন্যমান গাঁচা কথাটো আগতে মই বৈ ধৈছেঁ । জানি-শুনিও তুনি যুদ্ধত নামিছা । ইয়াত নোৱৰ বিদ্যুন্মাত্ৰও দোষ বা ভুল হোৱা নাই । তথাপি মই তোনাৰ কাৰণেই বৰ্ত্তব্য পালন কৰিছোঁ । মই বৃদ্ধ হৈছোঁ । নোৱৰ শক্তিয়ে আটে নানে যি কৰিছোঁ সকলো অকপট ভাবেই কৰিছোঁ । নোৱৰ সমস্ত শক্তি তোনাৰ চবুৰ আগতে শত্ৰুৰ ওপৰত প্ৰয়োগ কৰিছোঁ ।” এইবুলি ভীষ্মদেৱে পুনৰ যুদ্ধ ববিবলৈ আবণ্ড কৰিলে ।

দিনৰ আগভাগতে অস্থিত বণ-বোশল দেখুৱাই শত্ৰুসেনা ক্ষয়াক্ষয় বৰি শেষভাগত পাণ্ডৱসকল ভাণৰি গৈছিল । ভীষ্মদেৱে যে ছেগ বুজি ছত্ৰভঙ্গ দিয়া সেনাবিলাক শোচাই লৈ আকৌ হঠাতে আক্ৰমণ চলাব সেই বখা পাণ্ডৱসকলে কল্পনাও কৰা নাছিল । দুৰ্য্যোধনৰ কৰ্ম্মৰা বাৰ্য্য শুনি ভীষ্মদেৱৰ ঋণে মূৰ পাইছিলগৈ । সেই ঋণতে তেওঁ বিজুলী সকাৰে গৈ শত্ৰুসেনাৰ ওপৰত জপিয়াই পৰিলগৈ । নাভুত-নাশ্ৰুত এখন যুদ্ধ লাগি উঠিল । সকলোৱে ভাবিলে কিবা মায়াৰ বলত অশ্বশন ভীষ্ম আহি বণস্থলীত যুদ্ধ দিবলৈ অৱতীৰ্ণ হৈছেহি । ছগা যেনেকৈ দলে দলে জুইত পুৰি নৰে সেইদৰে পালে পালে পাণ্ডৱসেনা ভীষ্মৰ শবৰ নুখত পৰি নৰিবলৈ ধৰিলে । বাকী পাণ্ডৱ সেনাই ধৰকাচুটি হেৰুৱাই যেনি পাই তেনি বঁৰিভি ছিটিকা দি যাবলৈ ধৰিলে । পাৰ্ব, শ্ৰীকৃষ্ণ, শিখণ্ডী আদি পাণ্ডৱ বীৰসকলে সেই সৈন্যবিলাক আগচি ৰাখিবলৈ অনেক চেষ্টা কৰিও বিফল হ’ল । তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক ক’লে “এতিয়া তোনাৰ পৰীক্ষাৰ সময় ওচৰ চাপিছে । ভীষ্ম, দ্ৰোণ আদি কুৰুদ্বীৰসকলক বধ কৰিবলৈ তুনি প্ৰতিজ্ঞা কৰি ধৈছিনা । সেই প্ৰতিজ্ঞা পালনৰ এয়ে সুবৰ্ণ সুযোগ । আনাৰ ফালৰ সৈন্য-বিলাক ভয়ত বিহ্বল হৈ পৰিছে । এতিয়া তুনি ভীষ্মদেৱক আক্ৰমণ কৰা ।”

অৰ্জুনে ক’লে “হে কৃষ্ণ, উঠন কথা তেখেত, আনাৰ বধ ভীষ্মৰ আগলৈ লওক ।”

ততালিকে ধনত্ৰয়ৰ বধ ভীমৰ ফালে আগবাঢ়ি গ'ল। তাকে দেখি পিতামহে শব বৰষিবলৈ ধৰিলে। অৰ্জুনে গাভীৰত তিনি পাত শব যোজনা কৰি পিতামহৰ ধনুৰ্ধন ভাঙ্গি পেলোৱে। পিতামহে ততালিকে আন এখন অস্ত্ৰলৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। পিতামহৰ হাতৰ সেই অস্ত্ৰ-বনো অৰ্জুনে ঝণ্ড-ঝণ্ড কৰি পেলোৱে। অৰ্জুনৰ বীৰৰ দেখি ভীমই বৰ আনন্দ লাভ কৰি 'আঁহা বীৰ' বুলি আকৌ এপাত শব অৰ্জুনৰ গাটৈ চৌৱাঁই অৰ্য্যৰ্ধ কৈ নাৰি পঠিয়ালে। অৰ্জুনে কিপ্ৰতাবে সেই শব ভোট দি ৰাখিলে। কিন্তু অৰ্জুনৰ এই ভোট দিয়া বীতি শ্ৰীকৃষ্ণৰ ননঃপুত নহ'ল। পিতামহৰ শবৰ কোবটো বৰ শক্তিশালী আছিল। পিতামহৰ প্ৰতি অৰ্জুনৰ গভীৰ তল্লি আৰু শ্ৰদ্ধা থকাত পিতামহৰ শবৰ বেণটো ভোটাদিবলৈ ইত্যন্ততঃ কৰিছিল। শ্ৰীকৃষ্ণই নগতে ভাবিলে যে পাণ্ডৱ সৈন্যবিনাকে যেনি তেনি বিশুদ্ধন হৈ পৰিছে যেতিয়া এনে অৱস্থাত অৰ্জুনে চিনাই দিয়াটো যুক্তি সঙ্গত নহয়। শ্ৰীকৃষ্ণই অতি কৌশলেৰে বধ পৰিচালনা কৰিবলৈ ধৰিলে। শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুন দুয়ো কেইবাটাও আঘাত সহিব লগা হৈছিল। জনাৰ্দ্দনৰ লাহে লাহে ঝং উঠি আহিছিল।

শ্ৰীকৃষ্ণই নাত লগালে "পাৰ্ধ, আৰু সহ্য নহয়, নই স্বহস্তে ভীমক বধ কৰোঁ দিয়া।" এইবুলি কৈয়েই পোঁতাৰ লেগান এৰি দি চক্ৰবাহণ কৰি বধৰপৰা জপিয়াই পৰি ভীমৰ ফালে খেলা নাৰি গ'ল।

ইয়াকে দেখিও ভীম বিচলিত নহ'ল। বৰ আনন্দ নেনেৰে ভীমই কবলৈ ধৰিলে "হে পৰ্ম্মানোচন, নাৰত, নোকনাথ, মৃত্যুকৰি আগবাঢ়ি আহক। নই আপোনাক কাকুতি কৰি আহ্বান কৰিছোঁ। নোৱেনকে চৌৱাঁই আপুনি বধৰপৰা নানি আহিছে। আপুনি নোৰ প্ৰাণ সংহাৰ কৰক প্ৰভু। সেইটো ঘটিলেই নোৰ খ্যাতি ত্ৰিনোকত বিচপি পৰিব। আপোনাৰ হাতত প্ৰাণ এৰিবলৈ পালে নই পৰন পৰ লাভ কৰিবলৈ সন্মত হ'ম।"

শ্ৰীকৃষ্ণৰ এই কাৰ্য্য অৰ্জুনে সন্মৰ্শন কৰিব নোৱাৰি ততালিকে তেওঁ বধৰপৰা নানি শ্ৰীকৃষ্ণৰ পিচে পিচে খেলা নাৰি গৈ বৰ কষ্টেৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ হাতত ধৰি ক'লে "বাহুস্তেৰ, ঝং নকৰিব। বধলৈ উলটি ব'লক। নই এই কান সনাতা কৰিব, আপুনি বধত উঠক গৈ।" অৰ্জুনে এইদৰে কাকুতি বচনৰে শ্ৰীকৃষ্ণক প্ৰবোধ দিয়াত শ্ৰীকৃষ্ণই উত্ততি গৈ বধ চলাবলৈ ধৰিলে। ইয়াৰ পিচত অৰ্জুনে কিপ্ৰতাবে কুৰুসেনা আহ্বান কৰি অগণন শত্ৰুসেনা বধ কৰিলে। বেনি নাৰ মোতাৰ আগৈ আগৈ কোবৰ সেনা পৰাক্ৰিত হৈ ভগ্ন-নোৰথ হৈ ছাউনীলৈ উলটি গ'ল।

খুলি বৈ দিয়ব।” এইদৰে দুৰ্য্যোধনে পিতামহক তিবন্ধাৰ কবিবলৈ ধৰিলে।

যুদ্ধত পৰাজয় ঘটিব বুলি আশঙ্কা কৰি আৰু নিজৰ ক্ৰটিৰ নিমিত্তে পিতামহৰ অগন্তোষৰ কাৰণ ঘটা বুলি অনুমান কৰি দুৰ্য্যোধনে পিতামহক কুটুজি কৰি হেঁপাহ ওচালে।

মূৰ্খ দুৰ্য্যোধনৰ কথাবিলাক শুনি ভীষ্মদেৱে হাঁহি মাৰি ক’লে “ৰাজন, মই আগতে সজ উপদেশপূৰ্ণ কথা কৈছিলোঁ—তুমি তালৈ আওকাণ কৰিলা ? তুমি পাণ্ডৱসকলক কেতিয়াও জয় কৰিব নোৱাৰিবা। জাজ্ঞল্যমান গঁচা কথাটো আগতে মই কৈ থৈছোঁ। আনি-শুনিও তুমি যুদ্ধত নামিছা। ইয়াত মোৰ বিন্দুনাশও দোষ বা ভুল হোৱা নাই। তথাপি মই তোমাৰ কাৰণেই বৰ্জ্য পালন কৰিছোঁ। মই বৃদ্ধ হৈছোঁ। মোৰ শক্তিয়ে আটে নানে যি কৰিছোঁ সকলো অৰুপট ভাবেই কৰিছোঁ। মোৰ সমস্ত শক্তি তোমাৰ চকুৰ আগতে শত্ৰুৰ ওপৰত প্ৰয়োগ কৰিছোঁ।” এইবুলি ভীষ্মদেৱে পুনৰ যুদ্ধ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

দিনৰ আগভাগতে অদ্ভুত বণ-কৌশল দেখুৱাই শত্ৰুসেনা ক্ষয়াক্ষয় কৰি শেষভাগত পাণ্ডৱসকল ভাগবি গৈছিল। ভীষ্মদেৱে যে ছেগ বুজি ছত্ৰভঙ্গ দিয়া সেনাবিলাক গোটাই লৈ আকৌ হঠাতে আক্ৰমণ চলাব সেই কথা পাণ্ডৱসকলে কল্পনাও কৰা নাছিল। দুৰ্য্যোধনৰ কৰ্ত্তৱ্য বাক্য শুনি ভীষ্মদেৱৰ খঙে মূৰ পাইছিলগৈ। সেই খঙতে তেওঁ বিজুলী সকাৰে গৈ শত্ৰুসেনাৰ ওপৰত অপিয়াই পৰিলগৈ। নাভুত-নাশ্ৰুত এখন যুদ্ধ লাগি উঠিল। সকলোৱে ভাবিলে কিবা নায়াৰ বলত অগণন ভীষ্ম আহি বণস্থলীত যুদ্ধ দিবলৈ অৱতীৰ্ণ হৈছেহি। ছগা যেনেকৈ দলে দলে জুইত পুৰি নবে সেইদৰে পালে পালে পাণ্ডৱসেনা ভীষ্মৰ শৰৰ মুখত পৰি নৰিবলৈ ধৰিলে। বাকী পাণ্ডৱ সেনাই খবকাচুটি হেৰুৱাই যেনি পাই তেনি ফঁৰিঙি ছিটিকা দি যাবলৈ ধৰিলে। পাৰ্শ্ব, শ্ৰীকৃষ্ণ, শিখণ্ডী আদি পাণ্ডৱ বীৰসকলে সেই সৈন্যবিলাক আগচি ৰাখিবলৈ অনেক চেষ্টা কৰিও বিফল হ’ল। তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক ক’লে “এতিয়া তোমাৰ পৰীক্ষাৰ সময় ওচৰ চাপিছে। ভীষ্ম, দ্ৰোণ আদি কুব্জবীৰসকলক বধ কৰিবলৈ তুমি প্ৰতিজ্ঞা কৰি থৈছিল। সেই প্ৰতিজ্ঞা পালনৰ এয়ে সুবৰ্ণ সুযোগ। আনাৰ ফালৰ সৈন্য-বিলাক ভয়ত বিহ্বল হৈ পৰিছে। এতিয়া তুমি ভীষ্মদেৱক আক্ৰমণ কৰ।”

অৰ্জুনে ক’লে “হে কৃষ্ণ, উঠন কথা তেন্তে, আনাৰ বধ ভীষ্মৰ আগলৈ লওক।”

বৰষিবলৈ ধৰিলে । অভিনয়্যৰ খঙৰ নুষ্টি দেখি দুৰ্য্যোধনে নিজৰ সেনা-
 বাহিনী লৈ গৈ শন্যক বেচি ধৰি বন্ধা কৰিলেনেই । সেই মুহূৰ্ত্ততে
 ভীমসেনো তাত উপস্থিত হনহি ।

ভীমসেনে প্ৰচণ্ড বেগে গদা যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে । সেই দৃশ্য
 দেখি দুৰ্য্যোধনৰ ভায়েক কেইজন কঁপি উঠিল । কিন্তু দুৰ্য্যোধনে খঙত
 বদ্ধ নুষ্টি ধৰি ভীমক আক্ৰমণ কৰিলে । হাতীৰ পিঠিত উঠি অহা এগ্ন
 সেনা ভীমসেনৰ ফালে চোঁৱাই আহিল । তেতিয়া ভীমসেনে এডাল
 নৌহ গদা লৈ বধৰপৰা নানি হাতীবিনাক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে ।
 ভীমৰ আক্ৰমণৰ প্ৰতাপত হাতীবোৰ উজাৱল হৈ পৰিল । সিহঁতে উৰা-
 দিহু নাপাই ইটোৱে সিটোক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে । হস্তী বাহিনীবো
 এনে পৰিণাম খটা কথা আশৰ কালতো দেখা গৈছিল । পাণ্ডৱকলে
 সেই ছেগতে মন্দন্ত হাতীবিনাকৰ ওপৰত শৰ বৰষিণ কৰি আৰু মতলীয়া
 কৰি তুলিলে ।

ভীমসেনে সেই হাতীবিনাকৰ নাভলৈ সোমাই গৈ গদাবে কোবাই
 হাতীবোৰ এদালৰপৰা বধি মাৰলৈ ধৰিলে । ইন্দ্ৰই যেনেকৈ পৰ্ব্বত
 বিনাকৰ শক্তি হীন কৰি পেলাইছিল ভীমেও সেইদৰে হাতীবিনাকৰ শক্তি
 নধিনুৰ কৰি পেলাইছিল । হাতীৰ নৰাশৰে দ'ন বাহি বণস্থলী পৰ্ব্বত-
 কাৰ হ'ল । যি দুই চাৰিটা ছীয়াই ব'ল সেই কেইটা যেনি তেনি পলাবলৈ
 ধৰাত সিহঁতৰ গচকত পৰি ভালেমান কুক সৈন্যই প্ৰাণ হেৰুৱালে । তেতিয়া
 দুৰ্য্যোধনে নিৰুপায় হৈ বাকী আটাইবিনাক কুৰ সৈন্যক ভীমসেনৰ বিৰুদ্ধে
 যুদ্ধ দিবলৈ আদেশ কৰিলে । ভীমসেন কিন্তু নেকপৰ্ব্বতৰ দৰে অটল
 হৈ ব'ল ।

পাণ্ডৱ বীৰ-সকলেও ভীমসেনৰ সহায়ৰ অৰ্থে আগবাঢ়ি গৈল ।
 দুৰ্য্যোধনৰ চোকা চোকা শৰবিনাকে ভীমৰ বুকু ভেদ কৰিবলৈ ধৰিলে ।
 ভীমসেনে আকৌ বধত উঠি গাবধিক কলে “বিশোক, এই যুদ্ধ
 ক্ষেত্ৰত ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ পুত্ৰহঁত আহি নোৰ সন্মুখীন হোৱাত নই বৰ বং
 পাইছোঁ । হেপাহৰ বহু লাভ কৰাৰ দৰে এটোৱাকক আজি নই হাতৰ
 নুষ্টিত পাইছোঁ । তুনি কেৱল কোণলৈৰে বধ চালনা কৰা নই আজি
 এটোৱাকক একে একে যমৰ ঘৰলৈ পঠাই দিওঁ ।” এইবুলি ভীমে
 দুৰ্য্যোধনৰ ওপৰত অসংখ্য শৰ বৰষিবলৈ ধৰিলে । কৰচ নথকা হেতেন
 সেইদিনাই দুৰ্য্যোধনৰ ঘৌৱন শেষ হনহেতেন । সেই দিনাৰ বুদ্ধত ভীম-
 সেনে দুৰ্য্যোধনৰ সাতোচাকৈ ভায়েকক হত্যা কৰি অস্ত কৰিলে । দুৰ্য্যো-

সকলোৱে কবলৈ ধৰিলে “ঠিক কথা, অৰ্জুনে ছয়লাভ কৰাটো ঠিকেই হৈছে।” সেইদিনা অৰ্জুনৰ যুদ্ধ কোশল এনে চমৎকাৰ আছিল।

চতুৰ্থ দিনৰ যুদ্ধ

(যুদ্ধৰ নীতি-নিয়ম প্ৰতি দিনে একে ধৰণৰে আছিল। যুদ্ধ বুলিলেই হত্যা, আক্ৰমণ, শৰমৰা এইবিলাক চলিযেই থাকে। সেই একে ধৰণৰ বিবৰণবোৰ পঢ়ি বিশেষ বিৰা তৃপ্তি পাব বুলি মনে নকৰে। কিন্তু কথা হ’ল—মহাভাৰতৰ কাহিনী বুলিলে যুদ্ধই নুল ঘটনা। যুদ্ধৰ বৰ্ণনাখিনি বাদ দিলে মহাভাৰতত উল্লেখ কৰা পুৰুষ সকলৰ চৰিত্ৰবিলাক প্ৰবৃত্ত মতে গাঁৱৰ কৰা বঠিন হৈ পৰে।)

চতুৰ্থ দিনা ৰাতি পুৱালতে ভীষ্মদেৱে কোৱৰ সেনাগবলক লৈ বেছ বচনা কৰি ললে। তেওঁক স্ৰোণ আৰু দুৰ্য্যোধনে আগুৰি ল’লে। সেই দৃশ্য দেখি এনেহে লাগিছিল যেন দেৱতা সকলে ইন্দ্ৰবহে বেঢ়ি ধৰি আছে। বেছবছ সেনাগবলক মহাৰথ, হাতী আদিৰে সজাই পৰাই লোৱাত মেৰাচ্ছনা আকাশৰ দৰে দেখা গৈছিল। পিতামহে সেনা সকলক আগ বাঢ়িবলৈ আদেশ দিবলৈ। কপিধ্বজ নামৰ ৰথত আৰোহণ কৰি অৰ্জুনে পিতামহৰ কোশল প্ৰণালী চাই ল’লে। তেৱেঁ যুদ্ধৰ কাৰণে প্ৰস্তুত হ’ল। দুয়োদলৰ যুদ্ধ আৰম্ভ হ’ল।

অশ্বখায়া, তুৰিথৰা, শল্য, চিত্ৰসেন আৰু শল্যপুত্ৰ এই পঞ্চবখীয়ে অৰ্জুন পুত্ৰ অভিন্যুত আক্ৰমণ কৰিলেগৈ। এটা সিংহই যেনেবৈ বহুতো হাতীক অবলৈ আক্ৰমণ কৰে সেইদৰে অভিন্যুতৰেও পাচোঁজন বীৰৰ আক্ৰমণ প্ৰতিবোধ কৰিবলৈ ধৰিলে। যুদ্ধৰ পাতি এখোপ চৰি উঠিল। ভালেমান নীৰে পুতেকক আক্ৰমণ কৰা দেখি অৰ্জুনে খঙত সিংহনাদ কৰি সেই বীৰসকলক আক্ৰমণ কৰিলেগৈ। ধৃষ্টদ্যুত্ৰই এটা দিবাট সেনা বাহিনী লৈ সেই যুদ্ধত যোগদান কৰিলে।

যুদ্ধত শল্যৰ পুতেকৰ প্ৰাণ যোৱাত শল্যই ধৃষ্টদ্যুত্ৰৰ কোবেৰে আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। শল্যৰ এপাট বাণতে ধৃষ্টদ্যুত্ৰৰ ধনু ষও বিধও হৈ গ’ল। তাকে দেখি অভিন্যুতৰে শল্যৰ ওপৰত তীক্ষ্ণ বাণ

পঞ্চম দিনৰ যুদ্ধ

ধৃতবাট্টই সঙ্কটক কলে সঙ্কট মই যো সাধৰত ডুবা গাবৰ যাত্ৰী
ধুমুহা সঙ্কল সাধৰত সাঁতুৰি পাব হবনৈ চেষ্টা কৰিছোঁ । কিন্তু বুজিছোঁ মই
এই শোক সাধৰত ডুৰ যাব লাগিব ।

যুদ্ধ ক্ষেত্ৰৰ বীভৎস কাণ্ডবিলাক সঙ্কটে বৰ্ণনা কৰোতে গুণি থাকি
নাহে নাহে বৃদ্ধ আৰু অন্ধ ধৃতবাট্টই শোকে-বেলাৰে অভিত্যত হৈ পৰিছিল ।

ধৃতবাট্টই কন্দানুৱাহৈ কলে নোৰ পুত্ৰহঁতক ভীমসেনো বধ
কৰিব বুলি আশঙ্কা হৈছে । তেওঁলোকক বন্ধা কৰিবপৰা বীৰ আনাৰ
পক্ষত গাই যেনেই আশা কৰিছোঁ । যুদ্ধত আনাৰ সৈন্যবোৰ পলাই
যোৱা দেখি ভীম ভ্ৰোণ কৃপ আৰু অশ্বখানাই হাত সাৰটি আছে যে কি ?
নোৰ পুত্ৰ দুৰ্য্যোধনৰ হিতৰ কাৰণে তেওঁলোকে কি ব্যৱস্থা কৰিছে ?
হাঁহ নোৰ পুত্ৰহঁত জীৱিত থাকিবলৈ চাটো ?

সঙ্কটে মাত ল'গালে 'মহাৰাজ শ্বিৰ হওক । পাণ্ডৱসকলৰ
সকলো কল্প ধনুৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত । সেই কাৰণেই তেওঁলোক জয়যুক্ত
হৈ আছে । আপোনাৰ পুত্ৰসকল বীৰ হলেও তেওঁলোকৰ সঙ্কল্প অতি
হীন । সেই গতিকে তেওঁলোক শক্তিহীন হৈ পৰিছে । পাণ্ডৱসকলৰ
ওপৰত তেওঁলোকে তাতাত অত্যাচাৰ কৰি আহিছে । তেওঁলোকে এতিয়া
সেই দুৰ্দ্ধৰ কন ভোগ কৰিব লাগিব । পাণ্ডৱৰ শক্তিত কোনো নাশাজ্ঞান
নাই । অস্ত্ৰিয়ৰ বীতি নাই তেওঁলোকে যুদ্ধ চলাইছে । শক্তি আৰু
ত্যাগ পথ অনুসৰণ কৰি তেওঁলোক শক্তিমান হৈছে । নিত্ৰসকলৰ পৰানৰ্ণ
লৈ আপুনি আগুৱাই কৰিছিল । বিন্দুৰ ভীম ভ্ৰোণ আৰু ময়ো এই
অত্যাচাৰ যুদ্ধৰপৰা বিৰত থাকিবলৈ অনুৰোধ কৰা সত্ত্বেও আপুনি তালৈ
আগুৱাই কৰিলে । তিতি ওখৰ পাখাও বুলি কৈ মুখ যেনেকৈ
যন্ত্ৰণা ভোগ কৰে সেইদৰে আপুনিও আনাৰ হিত বচাবিলাক অহিত বুলি
তাবি নিজে সশাৰ কথাৰে সন্দেহ কৰি বশ পাশৰ পথ পৰিহাৰ কৰি
পোকাকুল হৈ পৰিছে । এতিয়া আপুনি দুখৰ সাধৰত নিশা । যুদ্ধৰ
চতুৰ দিয়া বাতি দুৰ্য্যোধন ভীমক আপোনাৰ মিচিলাকৈয়ে কথা সুধিছিল ।
সেই বৃত্তান্ত শুক । এইবুলি সঙ্কটে দুৰ্য্যোধনৰ প্ৰশ্নবোৰৰ কথা কবলৈ
ধৰিলে ।

ধনেও নানান অস্ত্র ভীমৰ গাটলৈ মাৰিবলৈ ধৰিলে । দুৰ্য্যোধনৰ শৰৰ আঘাতত ভীমৰ ধনুখন দুটুকুৰা হৈ গ'ল । ভীমসেনে ততালিকে আন এখন ধনু লৈ দুৰ্য্যোধনক ভেটা দিলে । দুৰ্য্যোধনে তেতিয়া এপাত ভীক্ষু শৰ অব্যৰ্থ সন্ধান কৰি ভীমলৈ মাৰি পঠিয়ালে । সেই শৰাঘাতত ভীমসেন মূৰ্ছা গ'ল ।

সেই মুহূৰ্ত্ততে বাৰী পাওৰসকল আৰু অভিন্যূৰে দুৰ্য্যোধনক ধৰি লৈ আক্ৰমণ কৰিলে । পিতৃৰ দুৰাৱস্থা দেখা পাই ঘটোৎসবেও ঝঙত বলিয়া হৈ ঘোৰ যুদ্ধ চলালে । ঘটোৎসকচৰ এই প্ৰচণ্ড আক্ৰমণ বুৰুসেনাই সহিব নোৱাৰিলে ।

ভীষ্মই ক'লে “এই বান্ধৱ লগত যুদ্ধ কৰিবলৈ মই অক্ষম । আমাৰ সৈন্যবিলাকো ভাগৰি পৰিছে । বেলিও মাৰ যাঁও যাঁও হৈছে । বাতি হলেই বান্ধৱ বিক্ৰম বাঢ়ি যায় । অহা কালিলৈ ইয়াক বধিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগিব ।” ভ্ৰোণৰ ফালে চাই এই কথা বৈ ভীষ্মদেৱে কোৱাৰ সেনাক ছাউনীলৈ উলটি যাবলৈ আদেশ কৰিলে । ‘দুৰ্য্যোধনে সেইদিনাৰ যুদ্ধত কেবাজনো স্নাতৃ হেৰুৱাই বৰ শোৰননেৰে ছাউনীলৈ উভতি গৈ কাতৰ হৈ পৰিছিল ।

সঙ্গৰ মুখত যুদ্ধৰ বিৱৰণ শুনি ধৃতৰাষ্ট্ৰই বলে “বাহা সঙ্গৰ, নোৰ পুত্ৰ কেইজন আৰু আমাৰ পক্ষৰ বীৰবিলাক যুদ্ধত নিহত হৈ থকা সংবাদকে তুমি মোক নিতৌ দি আছা । সেইবোৰ শুনি শুনি মই বৰ বেজাৰ পাইছোঁ । কি উপায়েনো বাকি দুৰ্য্যোধনে যুদ্ধত জয়লাভ কৰিব ? মোৰ বৰ শঙ্কা লাগি আছে । নোৰ বিশ্বাস জন্মিছে যে পুৰুষৰ প্ৰচেষ্টাতকৈ বিধিৰ বিধান বেছি বলৱান ।”

সেই কথা শুনি সঙ্গয়ে ক'লে “আপোনাৰপৰাই এই অনৰ্থ ঘটিবলৈ পালে । এতিয়া বেজাৰ কৰি লাভ নাই । মই ভাল খবৰ কেনেকৈ নিজে সাজি বম ? মনৰ চকলতা দুৰ কৰি স্থিৰ চিত্তে সত্য ঘটনাবিলাক শুনি যাওক ।”

“এৱা, বিদূৰৰ কথাবিলাক গাঁচা হবগৈ যেন মনে ধৰিছে ।”
—এই বুলি কৈ ধৃতৰাষ্ট্ৰ অতিশয় শোৰাকুল হৈ পৰিল ।

পঞ্চম দিনৰ যুদ্ধ

ধৃতবাট্টাই সঞ্জয়ক ক'লে “সঞ্জয় নই বেন সাগৰত ডুবা নাৱৰ যাত্ৰী খুন্সী সঙ্কল সাগৰত গাঁতুৰি পাৰ হবলৈ চেষ্টা কৰিছোঁ । কিন্তু বুজিছোঁ নই এই শোক সাগৰত ডুব যাৰ লাগিব ।”

যুদ্ধ ক্ষেত্ৰৰ বীভৎস কাণ্ডবিনাক সজয়ে বৰ্ণনা কৰোতে শুনি থাকি নাছে নাচে বৃদ্ধ আৰু অন্ধ ধৃতবাট্টাই শোকে-বেচাবে অভিভূত হৈ পৰিছিল ।

ধৃতবাট্টাই কন্দনমুৱাই ক'লে “মোৰ পুত্ৰহঁতক ভীমসেনে বধ কৰিব বুলি আশঙ্কা হৈছে । তেওঁলোকক বক্ষা কৰিবপৰা বীৰ আনাৰ পক্ষত নাই যেনেই অনুমান কৰিছোঁ । যুদ্ধত আনাৰ সৈন্যবোৰ পলাই যোৱা দেখি ভীষ্ম, দ্ৰোণ, কৃপ আৰু অশ্বখামাই হাত সাৰাটো আছেনে কি ? মোৰ পুত্ৰ দুৰ্য্যোধনৰ হিতৰ কাৰণে তেওঁলোকে কি ব্যৱস্থা কৰিছে ? হাঁ, মোৰ পুত্ৰহঁত ছীৱিত থাকিবনে চাটো ?”

সজয়ে মাত লগালে “মহাৰাজ হিব হওক । পাণ্ডৱসকলৰ সকলো কৰ্ম্ম ধৰ্ম্মৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত । সেই কাৰণেই তেওঁলোক ছয়যুদ্ধ হৈ আছে । আপোনাৰ পুত্ৰসকল বীৰ হলেও তেওঁলোকৰ সঙ্কল্প অতি হীন । সেই পতিকৈ তেওঁলোক শক্তিহীন হৈ পৰিছে । পাণ্ডৱসকলৰ ওপৰত তেওঁলোকে নানান অত্যাচাৰ কৰি আহিছে । তেওঁলোকে এতিয়া সেই দুৰ্দ্ধৰ ফল ভোগ কৰিব লাগিব । পাণ্ডৱৰ শক্তি কোনে মায়াচান নাই । ক্ষত্ৰিয়ৰ ৰীতি নানি তেওঁলোকে যুদ্ধ চলাইছে । শক্তি আৰু ন্যায় পথ অনুসৰণ কৰি তেওঁলোক শক্তিনান হৈছে । নিত্ৰসকলৰ পৰানৰ্ণ লৈ আপুনি আওকাণ কৰিছিল । বিনুব, ভীষ্ম, দ্ৰোণ আৰু ময়ো এই অন্যায় যুদ্ধৰপৰা বিৰত থাকিবলৈ অনুৰোধ কৰা নহেও আপুনি তালৈ আওকাণ কৰিলে । “তিত্তা ঔঘৰ নাধাওঁ” বুলি কৈ বুৰ্জ যেনেকৈ যন্ত্ৰণা ভোগ কৰে সেইদৰে আপুনিও আনাৰ হিত বচনবিনাক অহিত বুলি ভাবি নিত্ৰৰ সন্তানৰ কথাৰে সমৰ্থন কৰি বংশ নাশৰ পথ পৰিষ্কাৰ কৰি শোকাবুন হৈ পৰিছে । এতিয়া আপুনি দুৰ্বৰ সাগৰত নিমগ্ন । যুদ্ধৰ চতুৰ্থ দিনা ৰাতি দুৰ্য্যোধনে ভীষ্মক আপোনাৰ নিচিনাকৈয়ে কথা কহিছিল । সেই সূত্ৰাত্ত শুনক ।” এইবুলি সজয়ে দুৰ্য্যোধনৰ প্ৰশ্নবোৰৰ কথা কবলৈ ধৰিলে ।

যুদ্ধৰ চতুৰ্থ দিনা ৰাতি দুৰ্বেগ্যধনে পিতামহৰ কাষ চাপি গগন্ধনে ক'লে “আপুনি, ভ্ৰোণ, বৃপ অশ্বখানা, কৃতবৰ্মা, স্তম্ভকিণ, ভূবিশ্বা, বিকৰ্ণ আৰু ভগদত্তই মৃত্যুভয় কি নষ্ট তাক নানানে। এয়ে সকলোৰে ধাৰণা। আপোনালোকৰ বল বিক্ৰমৰ অন্ত নাই। পাণ্ডৱ পক্ষৰ সকলো-
নীৰ গোট খালেও আপোনালোকৰ এজনকো পৰাস্ত কৰিব নোৱাৰে। এনে স্থলতো কুন্তীপুত্ৰ সকলে প্ৰতিদিনে আমাক ভীষণ ভাৱে আঘাত কৰি আনাৰ পক্ষৰ বহুতো বীৰৰ প্ৰাণ নাশ কৰিছে। ইয়াৰ মূল কাৰণটো কি?”

উত্তৰত পিতামহে ক'লে “ৰাজন, মোৰ কথা শুনা। নই বহুবাৰ তোমাক হিত কথা কৈ আহিছোঁ। বুঢ়াসকলৰ কথাটো তুমি বাণকে দিয়া নাই। পাণ্ডৱসকলৰ লগত সন্ধি কৰা উচিত হ'ব। এনে কবিলে তোমাবোৰে কল্যাণ হ'ব আৰু জগতবোৰে কল্যাণ হ'ব। তোমালোকে পাণ্ডৱ-
সকলোৰে সৈতে লগ লাগি এই ৰাজ্য ভোগ কৰি থাকিব পাৰা—এই কথাৰে বাবেপতি কৈ আছোঁ। তুমি বিস্তৰ সেই কথা গ্ৰাহ্য কৰা নাই। পাণ্ডৱক তুমি বেয়া ভাৱে উলাই কৰিছা। এতিয়া তাৰেই কৰ্মফল ভোগ কৰিছা। শ্ৰীকৃষ্ণৰ আশ্ৰিত পাণ্ডৱসকলে জয়ী হোৱা অনিশ্চিত—তাৰ লেশমানো সন্দেহ নাই। এতিয়াও শান্তিস্থাপন কৰিব পাৰা। নব-নাৰায়ণ স্বৰূপ শ্ৰীকৃষ্ণজৰ্জুনক অবমাননা কৰিলে অচিৰে তোমাৰ নাশ হ'ব।”

দুৰ্বেগ্যধনে এবাৰ নামাতি বিদায় লৈ গোঁ গোঁকৈ ছাউনীত উলটি বিশ্রাম লবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু দুশ্চিন্তাত সেই ৰাতি তেওঁৰ চকু জ্বপকে নাখালে।

পঞ্চম দিনা ৰাতি পুৱাওঁতেই দুয়ো পক্ষ সৈন্যসামন্ত সহিতে যুদ্ধক্ষেত্ৰত উপস্থিত হ'ল। ভীষ্মদেৱে কুব্জসৈন্যসকলক গোটাই লৈ বটুকটীয়াকৈ বেহ এখন ৰচনা কৰিলে। পাণ্ডৱসৈন্যসকললৈ যুধিষ্ঠিৰেও তদনুৰূপ দৃঢ় বেহ সজ্জিত কৰি প্ৰস্তুত হ'ল। যথাৰীতি সেনাবাহিনীৰ আগ ভাগত ভীমসেন থাকিল। শিখণ্ডী, ধৃষ্টদ্যুম্ন আৰু সাত্যকিয়ে ভীমসেনক সহায় কৰিবলৈ আগবাঢ়ি গ'ল। আন বীৰসকলে তেওঁলোকৰ পিচফাল বন্ধা কৰি থাকিল। যুধিষ্ঠিৰ নকুল আৰু সহদেৱ সকলোৰে পিচত ব'ল।

ভীষ্মদেৱৰ ধনুৰপৰা শৰ বৰিষণ হবলৈ ধৰিলে। ভীষ্মৰ আক্ৰমণৰ কোবত পাণ্ডৱসকল বিচলিত হৈ পৰিল। সৈন্যসকল অস্ত্ৰহীন হোৱা দেখি অৰ্জুনে ভীষ্মদেৱক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

দুৰ্যোধনে দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ ওচৰলৈ গৈ কটুক্তি বচনেনে তেওঁৰ ঋং তুলি নোৱাত দ্ৰোণই কলে “মুৰ্খ তুনি, পাওগোকনৰ পৰাক্ৰমৰ কথা শাহানা বুলিয়েই তুনি এনে নাও নাতিহা। মই কিন্তু অপপো কপটতা কৰা নাই।” এই বুলি দ্ৰোণই পাণ্ডৱ সৈন্যক প্ৰহৰাভাৱে আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। সাত্যকি আৰু দ্ৰোণৰ নাৱত ভীষ্ম যুদ্ধ লাগি উঠিল। দ্ৰোণৰ আক্ৰমণ সাত্যকিয়ে সহ্য কৰিবলৈ টান পালে। তাকে দেখি ভীমে দ্ৰোণক আক্ৰমণ কৰিলেগৈ।

এইবাৰ যুদ্ধৰ গতি ভীষ্ম হৈ উঠিল। সেই মুহূৰ্ত্তত শিখণ্ডীয়েও ভীষ্ম আৰু দ্ৰোণৰ ওপৰত শব বৰিষণ কৰিবলৈ ধৰিলে। শিখণ্ডীক দেখা পোৱা নাহে ভীষ্মই সেই ঠাই পৰিত্যাগ কৰি ওচি গ’ল। শিখণ্ডী বহুদিন তিৰতা হৈ আছিল। ক্ষত্ৰিয় নিয়ম অনুযায়ী তিৰতাৰ ওপৰত অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰা অবিধি বুলি ভীষ্মদেৱে শিখণ্ডীৰ ওপৰত অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ নকৰিলে। অস্ত্ৰত এই নীতিৰ কাৰণেই বিধিৰ বিধানত ভীষ্মৰ মৃত্যু ঘটিবলৈ পালে।

ভীষ্মদেৱে কামুদ্ৰি আঁতৰ হোৱাত দ্ৰোণে শিখণ্ডীক প্ৰহৰাভাৱে আক্ৰমণ কৰিলে। মহাৰথী শিখণ্ডীয়ে দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ প্ৰহৰ আক্ৰমণ সহিব নোৱাৰিলে। তেওঁ পিছুৱাই গ’ল।

দিনৰ আগছোৱাত ধোৱ সৰু লু যুদ্ধ চলিল। দুয়োপক্ষৰ ভালেমান সৈন্য বধত পৰিল। দিনৰ শেষছোৱাত সাত্যকিক আক্ৰমণ কৰিবলৈ দুৰ্যোধনে এটা ডাঙৰ সৈন্যবাহিনী পঠাই দিলে। কিন্তু সাত্যকিয়ে সেই সৈন্যবাহিনীটো ছিনুতিবু কৰি তাৰ মাজৰপৰা ভূবিশ্বাক উলিয়াই লৈ তেওঁক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। ভূবিশ্বৰা এজন প্ৰবল পৰাক্ৰমী বীৰ। সাত্যকিৰ সৈন্যবিলাকে ভূবিশ্বৰাৰ আক্ৰমণ সহিবলৈ টান পাই বগভঙ্গ দিবলৈ ধৰিলে। সাত্যকিয়ে অকলৈ বীৰ বিক্ৰমেৰে যুদ্ধ দিবলৈ ধৰিলে। লগে লগে সাত্যকিৰ দহোটা পুত্ৰয়ো ভূবিশ্বৰাক আক্ৰমণ কৰিলে।

ভূবিশ্বৰাই সেই দহোটা নবাক অকলৈ ভেটা দিলে। দহোজন বীৰ-পুত্ৰই তেওঁক বেঢ়ি লৈ তেওঁৰ ওপৰত শব বৰিষিবলৈ ধৰিলে। ভূবিশ্বৰাই বিপুল বিক্ৰমেৰে সেই আক্ৰমণ ব্যৰ্থ কৰি দহোজন বীৰকে বধ কৰিলে। দহোটিটোক পুত্ৰ বজ্ৰপাত পৰা গছৰ দৰে মাটিত বাগৰি পৰাত শোক আৰু খঙত ক্ৰন্দুতি ধৰি সাত্যকি বিজুলী সৰাৰে গৈ ভূবিশ্বৰাক আক্ৰমণ কৰিলে। দুয়োৰে বধ ভাগি চূৰ্ণাকৃত হ’ল। তেতিয়া দুয়ো ঝড়গ যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। ভীমসেনে দেখা পায়ই ততালিকে গৈ সাত্যকিক নিজৰ বধত তুলিলেগৈ আৰু সেই ঠাই এৰি ওচি গ’ল। খঙা যুদ্ধত ভূবিশ্বৰাক বলে পৰা অসম্ভৱ বুলি ভীমে জানিছিল। সেই কাৰণে ভীমে এনে কৰিছিল।

বেলি পৰি অহাৰ লগে লগে অৰ্ছুনে অগণন কুব্ৰগৈন্য বধ কৰিলে । পাৰ্শ্বক বধিবৰ কাৰণে দুৰ্যোগ্যধনে অসংখ্য দীৰ সৈন্য পঠাইছিল । সেই সকলোবোৰ আহি অনা ছুইত হুগা পৰাদি অৰ্ছুনৰ শৰত পৰি বধিবলৈ ধৰিলে । পাণ্ডৱপন্থৰ বজা সকলে পাৰ্শ্বক বেলি লৈ অয়ভজা বজাবলৈ ধৰিলে । লগে লগে বেলিও মাৰ গ'ল । ভীষ্মদেৱৰ আদেশত ভাগদি পৰা কুব্ৰগৈন্যবিলাকে হাতী বোনা লৈ যুদ্ধক্ষেত্ৰ পৰিত্যাগ কৰি নিজৰ শিবিৰলৈ বিদায় ললে ।

ষষ্ঠ দিনৰ যুদ্ধ

যুধিষ্ঠিৰৰ আদেশমতে ধৃষ্টদ্যুত্ৰই পাণ্ডৱ সেনাসকলৰে মকৰ বেহ প্ৰণয়ন কৰি ললে । কুব্ৰগৈন্যই সেই দিনা ক্ৰৌঞ্চবেহ বচনা কৰিছিল ।

সেই ৰাত্ৰ পশুপক্ষীৰ নামানুযায়ী বেহ বচনা কৰা হৈছিল । যোগ সাধনৰ কাৰণে হিন্দুশাস্ত্ৰত যিবিলাক আসনৰ কথা উল্লেখ কৰা আছে তাৰ ভিতৰতো কোনো কোনো আসন পশুপক্ষীৰ নামৰ অনুকৰণ কৰা হৈছিল । সৈন্য কেনেভাৱে সজোৱা উচিত, সৈন্যসকলে কি ধৰণে গৈ প্ৰতিপক্ষক আক্ৰমণ কৰিবগৈ, কোন কোন ভাগত কোন কোন সেনাপতি কোন ঠাইত থাকি নিজৰ নিজৰ সৈন্য চলনা কৰিব, কি ভাৱে শত্ৰুপক্ষক আক্ৰমণ কৰি শত্ৰুনাশ কৰিব লাগিব তাৰ বাবে কৰি লোৱা ব্যৱস্থাটোকে 'বেহ' বুলি কয় । আঁতৰৰ পৰা বেহ এটা দেখিলে পশুপক্ষীৰ আকাৰ যেন মনে ধৰে । সেই আকাৰ চাই পেহৰ মৎস্য, শড়ুৰ আদি নাম ৰখা হয় । সেই দিনত যুদ্ধত নানা প্ৰকাৰ বেহৰ ব্যৱহাৰ আছিল ।

প্ৰতিদিন ভাবত যুদ্ধত সেই দিনটোৰ কাৰণে যুদ্ধ বাৰ্ষ্যৰ লক্ষ্য মনত ৰাখি দুয়োপক্ষই যুদ্ধ আৰম্ভ কৰে । সেই লক্ষ্যমতে বেহ আদি সকলো কথা সেনাপতিৰ নিৰ্দেশনতে বচনা কৰা হয় । কোনটো বীতি মানি যুদ্ধ কৰিলে উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ সম্ভাৱনা আছে সেই কথা বিশেষভাৱে চিন্তা কৰি সেনাপতিয়ে সেই বৰণৰ উপযুক্ত বেহ বচনা কৰি লৈছিল ।)

ষষ্ঠ দিনৰ যুদ্ধত ৰাতিপুৱা ভাগতে ভালেমান সৈন্য হানি হ'ল ।

দ্রোণৰ সাবধিৰ প্ৰাণ গ'ল । দ্রোণই নিজে ৰথ চলাই তুলাৰ মাজত জুই সোমোৱাদি পাণ্ডৱ সেনাৰ মাজত সোনাই পাণ্ডৱসেনা দংশিবলৈ ধৰিলে ।

ঋতুৰ তিতবত দুই পক্ষৰ বেছ ছেদেনিভেদেনি হৈ পৰিন । দুয়োপক্ষই
 বেহ বাণিব নোৱাৰাত স্বাভাৱিকতে গধূল যুদ্ধ কৰিবলৈ লাগি গ'ল ।
 ধাৰাধাৰে তেজৰ নৈ বৈ গ'ল । গোটেই যুদ্ধতলী, নৰা সৈন্য, নৰা হাতী,
 বোঁৰা, ভগাছিগা বধ আৰু ঋণ-বিধি হোৱা অস্ত্ৰশস্ত্ৰৰে পৰ্ব্বতাকাৰ হ'ল ।

তেনে অৱস্থাতে ভীমসেনে শত্ৰুসেনাৰ মাজত সোনাই লৈ দুৰ্য্যোধনৰ
 বাতৃসকলক বিচাৰি ফুৰিলে। তেওঁলোকেও সবহপৰ বিচাৰ কৰিব গলগাঁকৈ
 ততালিকে ভীমসেনক আগুৰি ধৰিলে। দুঃশাসন, দুৰ্ব্বাসহ, দুৰ্দ্দদ, জয়,
 জয়ংসেন, বিকৰ্ণ, চিত্ৰসেন, সুদৰ্শন, চাক্ৰচিত্ৰ, স্বৰ্ণৰ্শ, দুৰ্গৰ্গকে আদি কৰি
 সকলো বীৰে আহি ভীমসেনক বেচি ধৰি একেলগে আক্ৰমণ চলালে।
 দুৰ্য্যোধনৰ ভায়েক কেইজনো ভাবিছিল যে সেইদিনা ভীমসেনক জীৱন্ত
 বন্দী কৰিব পাৰিব। যুদ্ধৰ প্ৰকোপ চৰি উঠিল। এই যুদ্ধ তাহানি দেৱা-
 সুবৰ যুদ্ধৰ দৰেই ভীষণ যেন অনুমান হৈছিল। ভীমসেনে শেষত অৰীৰ
 হৈ গদা হাতে বধৰপৰা ছপিয়াই পৰি সাৰথি বিশোকক ক'লে “বিশোক,
 তুমি ঋত্বেক ইয়াতে বৈ থাক, মই অকলৈ ধৃতবাষ্ট্ৰৰ নৰা কেইটাক যমপুৰীলৈ
 পঠাই আহোঁ।” এই বুলি কৈয়েই ভীমে এফানবপৰা গদাৰে শত্ৰুপক্ষৰ বধ,
 ধোঁৱা, হাতী সৈন্য আদি দলি দংশি গৈ ধৃতবাষ্ট্ৰৰ পুত্ৰসকলৰ সন্মুখীন হ'নগৈ।

জীনসেন বধসহ শত্রুর মাজত অদৃশ্য হৈ পৰা দেখি ষ্টেড্মানুই বিছলী-সকাৰে
তীনক সহায় কৰিবলৈ আহিল। কিন্তু তীনক বধত নেদেখি চকুলো টুকি
ব্যাকুলভাৱে সাৰথিক সুধিলে, “বিশোক প্ৰাণধিক তীনসেন ক’ত ?” তেওঁ
ভাবিছিল বধৰ ওপৰত নাই যেতিয়া তীনসেন যুদ্ধত পৰিল।

ভাবিছিল বধৰ ওপৰত নাই যেতিয়া ভীমসেনে মূৰত বান্ধিছিল
 গাৰথিয়ে তলমূৰ কৰি ক'লে "নোক ইয়াতে অপেক্ষা কৰিবলৈ কৈ
 বধৰপৰা নানি গদা হাতে আগবাঢ়ি গৈছে। বখাবোহণ কৰি যুদ্ধৰত
 বৃত্তৰাষ্ট্ৰৰ 'পুত্ৰসকল আৰু তেওঁলোকৰ সেনাৰ মাজত সোনাই তেওঁ অদৃশ্য
 হৈ পৰিছে।" এই সংবাদ পাই ভীমসেনেৰ আগলৈ বিপদৰ কথা চিন্তা
 কৰি ধুঙৈদ্যুত ততালিকে শত্ৰুৰ মাজত সোমাল। ভীমৰ গদাঘাতত ধৰাশায়ী
 হোৱা হাতী ঘোৰাবিলাকৰ পৰা খেদি ভীমক বিচাৰি গ'ল।

হোৱা হাতী ঘোৰাবিলাকৰ পৰা বোদি ভাৰক নিচোৱাৰ পৰা
 ষ্টেড্যুন্সই গৈ গৈ ভীমসেনক শত্ৰু নাজত দেখা পালে। বখাৰোহণ
 কৰি যুদ্ধ কৰা শত্ৰুৰ নাজত বজাজ দেহেৰে বহুত কষ্টমুক্তি ধৰি গদাহাতে
 ভীমে যুদ্ধ কৰি আছে। চকুৰ পচাবতে ষ্টেড্যুন্স গৈ তেওঁক নিজৰ বহুত
 তলি লৈ তেওঁৰ গাৰপৰা শববিলাক টানি উলিয়াই পেনালে।

দুৰ্য্যোধনৰ আদেশত কুবীৰসকলে গমবেত হৈ ঋগ্নপুত্ৰ আৰু ভীম-
সেনক প্ৰহৰিতাৰে আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। দুৰ্য্যোধনে আদেশ কৰিলে

চোরা, শত্রুহঁত যুদ্ধত অপ্রস্তুত হৈ পৰিছে। এই ছেগতে তেওঁলোকক তুবন্তে বধ কৰা।" দুর্যোধনৰ সেই আদেশ পাই কুরুবীৰসকলে অপ্রস্তুত ধৃষ্টদ্যুম্ন আৰু ভীমসেনৰ আক্রমণ কৰিলে।

তেতিয়া ধৃষ্টদ্যুম্নই দ্রোণাচাৰ্য্যৰপৰা লাভ কৰা এটা অস্ত্ৰত অস্ত্ৰবিদ্যাৰ বনত শক্রসেনাবিলাকৰ অচেতন কৰি পেলালে। দুর্যোধনে এনে দৃশ্য দেখি তাত উপস্থিত হৈ নোহনাশৰ অস্ত্ৰৰ সহায়ত কুরুসৈন্যবিলাকৰ চেতন আনি পুনৰ যুদ্ধ দিবলৈ আদেশ কৰিলে।

ইতিমধ্যে যুধিষ্ঠিৰে অভিনম্যৰ বাৰজন বীৰ সহ ভীমসেন আৰু ধৃষ্টদ্যুম্নৰ সহায়ৰ কাৰণে পঠাই দিলে। স্তুত্ৰাৰ বীৰপুত্ৰ সৈন্যে গৈ উপস্থিত হোৱাত ধৃষ্টদ্যুম্নই দৃগুণ উৎসাহেৰে যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। ভীমসেনেও ছেগ বুজি পানী এটোপৰ খাই লৈ কেৱল বজাৰ বথত উঠি যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু সেইদিনা দ্রোণাচাৰ্য্যৰ পৰাক্ৰম অতি উগ্র হৈছিল। তেওঁ ধৃষ্টদ্যুম্নৰ সাৰথি আৰু ঘোঁৰা বধ কৰি বথখন চূৰ্ণাকৃত কৰিলে। তেতিয়া ক্ৰপদপুত্ৰই অভিনম্যৰ বথত উঠি যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। পাণ্ডৱ সেনা জন্তমান হ'ল। কোৱৰবীৰসকলে দ্রোণক প্ৰশংসা কৰিবলৈ ধৰিলে।

তাৰ পিচত ভীষণ সকল যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। হাজাৰ হাজাৰ বীৰ সৈন্যৰ পতন হ'ল। দুর্যোধন আহি ভীমৰ আগত থিয় হ'লহি। দুয়োৰে পূৰ্বৰ হিংসা তাৰ জাগি উঠিল। পোনতে বাক্যযুদ্ধ আৰম্ভ কৰি পিচত অস্ত্ৰযুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। বৰ্থাবোধন কৰি দুয়ো যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। যুদ্ধই ভীষণ আকাৰ ধাৰণ কৰিলে। দুর্যোধনে এবাৰ প্ৰবল আঘাত পাই নুচুৰ্ছা গ'ল। কৃপ আহি বৰ চতুৰতাৰে নিজৰ বথত তুলি ললে। সেইবাৰলৈ তেওঁৰ কৰ্ধমপি প্ৰাণ ৰক্ষা পৰিল। ভীষ্মদেৱ সেই মুহূৰ্ত্তত উপস্থিত হ'লহি। তেওঁ অকলৈ যুদ্ধ কৰি পাণ্ডৱ সেনা পিছুৱাই দিলে। বেলি নাৰ যোৱাৰ অলপ আগতে অলপ সময়ৰ কাৰণে তীব্ৰতাৰে যুদ্ধ চলি আছিল। সেই ঋন্তেকৰ ভিতৰতে অগণন বীৰে প্ৰাণ এৰিলে। তাৰ পিচত বানিনুনি হোৱাত সঙ্কেত পাই সেইদিনৰ কাৰণে দুয়োদলে যুদ্ধৰ সামৰণি মাৰিলে। সেই দিনাৰ যুদ্ধত ভীমসেন আৰু ধৃষ্টদ্যুম্নই কৰ্ধমপি প্ৰাণ লৈ শিবিৰলৈ উলটি আহিব পৰাত যুধিষ্ঠিৰে বৰ আনন্দ অনুভৱ কৰিলে।

সপ্তম দিনৰ যুদ্ধ

আগদিনাৰ যুদ্ধত অগ্ৰাঘাতত আহত হৈ দুৰ্য্যোধনে পিতামহৰ কাষ চাপি বলেগৈ। “প্ৰতি দিনে যুদ্ধ জিনি পাওৱাকলে আমাৰ বেহ ভেদ বৰি বীৰসকল বধি অস্ত্ৰ কৰি আনিছে। এনে অৱস্থা দেখিও আপুনি স্থিৰ হৈ আছে দেখোন?”

ভীষ্মদেৱে দুৰ্য্যোধনৰ সাধনা দিবলৈ বুলি ক’লে “বজ্জা, নই আৰু দ্ৰোণ, শাব্ব, কৃতবৰ্ম্মা, অশ্বখামা, বিকৰ্ণ, ভগদত্ত, শৰুনি, অৱন্তি দেশৰ দুই ভাই, ত্ৰিগৰ্ত্ত্বৰাজ, মগধৰাজ, কৃপাচাৰ্য্য এই সকলোবিলাকেই তোমাৰ কাৰণে প্ৰাণ দিবলৈ কৃতসঙ্কল্প হৈ যুদ্ধ কৰা তুমি নিজ চকুৰে দেখি আছ। তেনেদৰে তোমাৰ চিন্তাৰ কাৰণ কি? ব্যাকুল নহবা।” এইবুলি ভীষ্মদেৱে সেই দিনৰ কাৰণে বেছ বচনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

ভীষ্মদেৱে আকৌ এবাৰ দুৰ্য্যোধনলৈ চাই ক’লে “চোৱা সোৱা হাজাৰে হাজাৰে বথ, বথী, ঘোঁৰা, হাতী, নানাদেশৰপৰা অহা অস্ত্ৰশত্ৰু আৰু এই বিৰাট পদাতি সৈন্য লৈ দেৱতাসকলকো পৰাজয় কৰিবপৰাকৈ প্ৰস্তুত হৈছোঁ। ভয় নকৰিবা।” এইদৰে প্ৰবোধ দি দুৰ্য্যোধনৰ আঘাতৰ বষ্ট লাঘব হোৱা এপালি ঔষধ প্ৰয়োগ কৰিলে।

ঔষধ প্ৰয়োগত দুৰ্য্যোধনৰ ঘাৰ বিষ কম পোৱাত বুকুত সাহ বাঢ়ি সপ্তম দিনৰ যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। সেইদিনা কুকসেনাই ‘মণ্ডন’ বেছ বচনা কৰিলে। ওচৰাওচৰিকৈ দহজন বাঁড়ী আৰু প্ৰতিকাঁড়ীৰ কাষে বাষে দহজন চৰ্ম্মধাৰী সেনা থিয় দিলে। সকলোৰীৰে পৰিপাটিবৈ কবচ ধাৰণ কৰি ললে। এই বিশাল সেনাবাহিনীৰ মাজত দুৰ্য্যোধন বথত উঠি দেৱ-গতাৰ মাজত গান্ধাং ইন্দ্ৰৰ নিচিনা উজ্জলি শোভা ধৰি আছিল।

যুধিষ্ঠিৰে পাণ্ডৱ সেনালৈ সেইদিনাৰ যুদ্ধৰ কাৰণে “বজ্জ” বেছ বচনা কৰিলে। সেই দিনাৰ যুদ্ধত ভালেমান ঠাইত খণ্ডযুদ্ধ চলিছিল। অৰ্জুনৰ আক্ৰমণত ভীষ্মই প্ৰতি আক্ৰমণ কৰিলে। আনফালে দ্ৰোণ আৰু বিৰাট বজ্জাৰ মাজত যুদ্ধ চলিল। এঠাইত শিখণ্ডী আৰু অশ্বখামাই যুদ্ধ কৰিছিল। আন এঠাইত দুৰ্য্যোধন আৰু ধৃষ্টদ্যুম্নই যুদ্ধ কৰিছিল। এফালে নকুল আৰু সহদেৱে মোমায়েক শল্যক আক্ৰমণ কৰিছিল। অৱন্তি দেশৰ দুই ভায়ে ধামন্যুৰ সৈতে যুদ্ধ দিছিল আৰু আন এফালে ঘটোৎকচৰ লগত

ভগদত্তৰ দুৰ্য্যোদন বধ লাগি উঠিছিল। আন এমুৱত অনদুখে সাত্যকিৰ আক্ৰমণ কৰা চকুত পৰিল। লগে লগে ভূবিশ্বৰাই ধৃষ্টকেতুক, যুৰিষ্ঠিৰে শ্ৰীতানুক আৰু চেৰিতানে কৃপাচাৰ্য্যৰ লগত যুদ্ধ কৰি আছিল।

দ্রোণ আৰু বিৰাটৰ যুদ্ধত বিৰাটৰ পৰাজয় ঘটিল। বধ আৰু সান্থি হেৰুৱাই বিৰাটৰাছে পুতেক শত্ৰুৰ বধত উঠিলগৈ। বিৰাট পুত্ৰ উত্তৰ আৰু শ্বেতই প্ৰথম দিনৰ যুদ্ধতে প্ৰাণ হেৰুৱালে। গপ্তন দিনৰ যুদ্ধত চবুৰ আগতে শত্ৰুও নিহত হ'ল।

ক্ৰপদ পুত্ৰ শিখণ্ডীয়ে অশ্বখানৰ আক্ৰমণত বধ হেৰুৱালে। বধৰ পৰা জপিগাই তেওঁ চাল-তবোৱাল লৈ যুদ্ধ বৰিবলৈ ধৰিলে। অশ্বখানৰ শবত শিখণ্ডীৰ চাল-তবোৱাল দুটুকুৰা হৈ গ'ল। খঙৰ কোবত শিখণ্ডীয়ে ভগা তবোৱালখনকে বোৰেৰে অশ্বখানৰ গাতলৈ মাৰি পঠিয়ালে। চকুৰ পঁচাবতে অশ্বখানই সেই ভগা তবোৱালখন তীক্ষ্ণ শৰ হানি লক্ষ স্ৰষ্টে বৰি গলে। শিখণ্ডীয়ে ক্ষত দেহেৰে লৰি আগবাঢ়ি সাত্যকিৰ বধত উঠিলগৈ।

সাত্যকি আৰু অলম্বুষৰ যুদ্ধত সাত্যকিয়ে পোনতে বৰ আঘাত পাইছিল। কিন্তু শেষত অলম্বুষে পৰাজয় মানি কোনোমতে প্ৰাণ লৈ পলাল। ধৃষ্টদ্যুম্নৰ হাতত দুৰ্য্যোধনৰ বধ ভাগিল আৰু ঘোঁৰা মৰিল। খঙগ হাতত লৈ তেওঁ ধৃষ্টদ্যুম্নক খেদি গৈ আক্ৰমণ কৰিলে। শকুনিৰে ইতিমধ্যে দুৰ্য্যোধনৰ বধত তুলি ললেগৈ আৰু আনফালে গুচি গল। কৃতবৰ্ম্মাই ভীমসেনৰ প্ৰৱলভাৱে আক্ৰমণ কৰিলে। অৱশেষত কৃতবৰ্ম্মা পৰাজিত হ'ল। কৃতবৰ্ম্মাৰ গৰ্ব্বশৰীৰ শৰাঘাতত জৰ্জৰিত হৈ বটলাপহৰ নিচিনা হৈ পৰিল। বধ ঘোঁৰা সকলো হেৰুৱাই পৰাজয় মানি লৰি লৰি শকুনিৰ বধত উঠিবলৈ গল।

অৱন্তি দেশৰ দুই ভাই বিল্ব অনুবিন্দই যুধামন্যুক আক্ৰমণ কৰি পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিলে। তেওঁলোকৰ সেনাবিলাকো মৰি অস্ত হ'ল। ভগদত্তই হাতীৰ পিঠিবপৰা ঘটোৎকচক আক্ৰমণ কৰি জবলাত কৰিলে। ঘটোৎকচৰ সৈন্যসামন্তবিলাক পৃষ্ঠভঙ্গ দি পলাই সাৰিল। বিত্ত ঘটোৎকচ পলাই নটৈ আৰৌ যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। দুয়োৰে ভিতৰত এখন তবামৰা বধ লাগি উঠিল। শেষত ঘটোৎকচে পৰাজয় মানি যুদ্ধক্ষেত্ৰ পৰিত্যাগ কৰিলে। কোবৰসন্দনে আনন্দত জয়বনি কৰিবলৈ ধৰিলে।

আনফালে শলাই তেওঁৰ ভাগিনীয়েক নকুল আৰু সহদেৱৰ সৈতে যুদ্ধ দিছিল। নকুলৰ বধ চূৰ্ণ হ'ল আৰু ঘোঁৰা হত হ'ল। তেতিয়া

তেওঁ সহস্বেৰ বধত উঠি দুয়ো এৰে বধেৰেই যুদ্ধ চলালে। সহস্বেৰৰ তীক্ষ্ণ শৰাঘাতত শল্য নুঠে। গ'ল। তাকে দেখি গাৰখিগে শল্যৰ বধৰন আনফালে লৈ গুচি গ'ল। হস্তবাহু পিঠি দিয়া দেখা পাই কুব্জগৈন্য অৰীৰ হৈ পৰিল। দুই মাত্ৰীতনয়ে বিছল শব্দ বজাই শল্যৰ ভালমান গৈন্য বধ কৰিলে।

ঠিক দুপৰ হ'লত যুৰিষ্ঠিৰে শ্ৰুতায়ুক লক্ষ্য কৰি বধ চলাই দিলে। ধৰ্মপুত্ৰৰ শৰ শ্ৰুতায়ুৰ শৰত খণ্ড-বিধণ্ড হ'ল। তাৰ পিচত শ্ৰুতায়ুয়ে গপ্তবাণ মাৰি যুৰিষ্ঠিৰৰ কবচ ভেদি তেওঁক যুণীয়া কৰিলে। তেতিয়া ধৰ্মপুত্ৰই খঙৰ বেগত শ্ৰুতায়ুৰ বুকুলৈ টোৱাই এপাত তীক্ষ্ণ শৰ মাৰি পঠিয়ালে।

(ব্যাসদেৱৰ বৰ্ণনামতে সেইদিনা ধৰ্মপুত্ৰই নিছ প্ৰকৃতি পৰিত্যাগ কৰি খঙত অৰীৰ হৈ পৰিছিল।)

অৱশেষত বধ, ঘোঁৰা আৰু গাৰখি সকলো হেৰুৱাই শ্ৰুতায়ুয়ে যুদ্ধক্ষেত্ৰ এৰি পলাই গ'ল। তাকে দেখা পাই কুব্জগৈন্যবিলাক বিছল হৈ পৰিল।

চেৰিকতানে কৃপাচাৰ্য্যক আক্ৰমণ কৰাৰ ফলত বধৰন হেৰুৱালে। তাৰ পিচত হাতত গদা লৈ একে কোবেই কৃপৰ ঘোঁৰা আৰু গাৰখিক বধ কৰিলে। তেতিয়া কৃপই বধৰপৰা নামি লৈ যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। চেৰিকতানে কৃপৰ শৰাঘাতত বৰ কাতৰ হ'ল। পিচত গদা ঘুৰাই ঘুৰাই গৈ কৃপক প্ৰাণটাকি আক্ৰমণ কৰিলে। কৃপয়ো শৰেৰে প্ৰতিবোধ কৰিবলৈ ধৰিলে। পিচত চেৰিকতানে খঙা লৈ কৃপৰ ওপৰত ছপিয়াই পৰিল। তেতিয়া কৃপয়ো খঙা যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। এই খঙা যুদ্ধত দুয়ো আহত হৈ মাটিত বাগৰি পৰিল। সেই মুহূৰ্ত্তত ভীমসেন আহি চেৰিকতানৰ তেওঁৰ বধত তুলি লৈ আঁতৰি গ'ল। তেনেতে শকুনিযেও তালৈ গৈ কৃপক তেওঁৰ বধত তুলি আনফালে গুচি গ'ল।

ধৃষ্টকেতুৱে ভূৰিশ্ৰবালৈ যটনবতি নামৰ এবিধ অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰি তেওঁৰ বুৰত আঘাত কৰিলে। সেই অস্ত্ৰাঘাতত ভূৰিশ্ৰৱা বহিৰাঙ্গিত হৈ জিলিকি উঠিল। এই অৱস্থাতো ভূৰিশ্ৰৱাই ধৃষ্টকেতুৰ এনে প্ৰকোবেৰে আক্ৰমণ কৰিলে যে ধৃষ্টকেতু বিঘ্ৰত হৈ পলাই যাবলৈ বাধ্য হ'ল। তাৰ পিচত দুৰ্য্যোধনৰ তিনিজন ভায়েক আহি অভিমন্যুক আক্ৰমণ কৰিলে। কিন্তু তেওঁলোক তিনিও সেই যুদ্ধত অভিমন্যুৰ হাতত ভীষণভাৱে হাবি গ'ল। অভিমন্যুৱে তেতিয়া কলে “শ্ৰেষ্ঠ ভীমসেনে তোমালোকক বধ কৰিবলৈ

প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল সেই কাৰণে নহি আজি তোমালোকক মুক্তি দিলোঁ ।” এইবুলি কৈ অভিনয় আন ফালে গুচি গল । ইয়াৰ পিচত তীব্ৰ আহি অভিনয়ক আক্ৰমণ কৰিলে । তাকে দেখি অৰ্জুনে শ্ৰীকৃষ্ণক কলে “হে কৃষ্ণ, পিতামহৰ ফালে বেগাই বধ চলাওব তেওঁক আক্ৰমণ বৰোঁগৈ ।” আন আন পাণ্ডৱকলেও অৰ্জুনক সহায় কৰিবলৈ আগবাঢ়ি গ’ল । পিতামহে পাণ্ডৱবলৰ আক্ৰমণ বাৰ্ধ কৰিলে । যুদ্ধ কৰোঁতে বৰোঁতে বেগি নাৰ গল । বৰ ভাগৰ লগাত আৰু শৰাঘাতত সকলোৰে শৰীৰ ধ্বংসকৰা হোৱাত সৈন্যবিলাক নিম্ন নিম্ন শিবিৰলৈ উলটি গল ।

চাউনীলৈ গৈ বীৰসকলে নিম্ন নিম্ন গাঁৱপৰা শৰবিলাক বাহিৰ কৰি আৰু ঘাৰিলাক ধুই পৰিকাব কৰি ঔষধাদি প্ৰয়োগ কৰি বিক্ৰাম ললে । অলপ সময় তেওঁলোকে গীত বাদ্য শুনি আনন্দ লাভ কৰিলে । স্বৰ্গীয় ভাৱৰ গীতত যুদ্ধৰ দুখ ভাগৰ পাহৰি অলপ সময়ৰ কাৰণে তেওঁলোকে স্বৰ্গস্থ অশ্বিনুভৱ কৰিলে ।

(ব্যাসদেৱৰ লিখনীত সেই দৃশ্য অতি মনোৰম হৈছিল বুলি বৰ্ণনা কৰা হৈছে । মহাভাৰতৰ বৰ্ণিত উপদেশ আৰু তত্ত্ববিলাকৰ মৰ্ম সহজে ইয়াৰ পৰাই বুজিব পাৰি ।)

• অষ্টম দিনৰ যুদ্ধ

আজি যুদ্ধৰ অষ্টম দিন । ভীষ্মদেৱে কুৰুসৈন্য লৈ ‘কুৰ্ষ বেহ’ বচনা কৰিলে । যুধিষ্ঠিৰে ধৃষ্টদ্যুম্নক কলে “সৌ দেখিছা, কৌৰৱসকলে আজি কুৰ্ষবেহ বচনা কৰিছে? সেই বেহ ভেদ কৰিবলৈ হলে আমাৰ সৈন্যবিলাক লৈ তাৰ উপযোগী বেহ বচনা কৰা ।”

ধৃষ্টদ্যুম্নই সেইমতে পাণ্ডৱ সেনাবে ‘ত্ৰিশিখ’ বেহ বচনা কৰি ললে । এক শিখৰত ভীমসেন, এক শিখৰত সাত্যকি আৰু মধ্যম শিখৰত যুধিষ্ঠিৰ নিজে বসিব হৈ ললে ।

(আমাৰ পূৰ্বপুৰুষসকল যুদ্ধবিদ্যা বিশাৰদ আছিল । এই যুদ্ধবিদ্যা ক্ৰিয়াকুলৰ মাজত বংশানুক্ৰমে প্ৰচলিত হৈ আছিল । শিক্ষা মুখে মুখে চলিছিল । কোনো পুথি-পাঁজিত সেই বিদ্যা লিপিবদ্ধ নাছিল । শত্ৰুৱে

যি যি অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰে সেইবোৰক ভেটা দিবলৈ প্ৰতিপক্ষৰ বজাসকলেও তাৰ উপযোগী অস্ত্ৰশস্ত্ৰ আৰু কৌশল অৱলম্বন কৰিছিল।

কুব্জকেন্দ্ৰৰ যুদ্ধ বহু হাৰ্ছাৰ বচৰ আগতে ঘটিছিল। ভাৰত কাব্যত বৰ্ণনা কৰা যুদ্ধৰ বীতি-নীতি আধুনিক যুগৰ বীতি-নীতিৰ লগত তুলনা কৰি সেই দিনৰ যুদ্ধ প্ৰণালীক অনৌকিক কিম্বা কাল্পনিক বুলি ভাবি তাত ব্যৱহাৰ একো নাই বুলি ভবা উচিত নহয়। ইংৰাজ বীৰ নেতৃচনে মুঠেই ডেৰ শ বছৰৰ আগতেহে নৌ-যুদ্ধত অশেষ বীৰৰ দেখুৱাইছিল। তেওঁৰ নৌ-শক্তিৰ লগত আফ্ৰিকালিৰ নৌ-শক্তি তুলনা কৰিলে সেইদিনত ব্যৱহাৰ কৰা অস্ত্ৰপাতি আৰু নাৱৰ অৱস্থা অতি হীন আছিল বা সেই দিনৰ অৱস্থা অতি সানান্য যেন লাগে। নেতৃচনৰ নৌ-যুদ্ধৰ ঘটনা নাথোমে শ বছৰৰ আগৰ কথা। কিন্তু মহাভাৰতৰ যুদ্ধ তেনে বহু বছৰৰ আগত ঘটিছিল। গতিকে এতিয়াৰ তুলনাত বহু আচৰিত হ'ব লগা কথা একো নহয়।

আগ্নি আৰু এটা কথা ভাবি চোৱা উচিত। কবি বা লিখকসকলে যুদ্ধৰ যি বিৱৰণ দিয়ে তাৰপৰা প্ৰকৃত যুদ্ধকৌশল, নীতি-নিয়ম, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰ পৰিচালনা আদি কথাবোৰ ভালকৈ উপলব্ধি কৰাৰ আশা পোষণ কৰা উচিত নহয়। যুদ্ধবিদ্যা যুদ্ধবহুগ্য, যুদ্ধতত্ত্ব আদি কৌশলবিলাক সেই কালত যুদ্ধ ব্যৱসায় অৰ্থাৎ ক্ষত্ৰিয়াসকলে বংশানুক্রমে মুখে মুখে শিকি লৈছিল। কবি আৰু ঋষিসকলৰ পুথিপঞ্জিত সেইবোৰ যুদ্ধ কৌশলৰ বৰ্ণনা পোৱা নাযায়। যদিও আধুনিক একোখন উপন্যাসত বোণীৰ চিকিৎসা আৰু ঔষধ-পাতিৰ বৰ্ণনা দেখা যায়, তথাপিও সেই বৰ্ণনাই চিকিৎসা বিদ্যাত পাৰ্গত এজন লোকক আকৃষ্ট কৰিব নোৱাৰে। সেইদিনৰ নকৰবেহ, কুৰ্মবেহ, শৰবৰ্ধণ, অস্ত্ৰই অস্ত্ৰক কটাকটি কৰা, ধুনীয়া হৈও জীয়াই থকাৰ ক্ষমতা, কবচধাৰীয়ে কবচ লৈ বন্ধা পোৱা আদিৰ বৰ্ণনা ব্যাসদেৱৰ কাব্যত নাই। ব্যাসদেৱে যে যুদ্ধৰ ইমান বিতং বৰ্ণনা কৰি থৈছে সেইটোৱেই আচৰিত কথা।

যুদ্ধৰ প্ৰথম ভাগতে ভীমসেনে ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ আঠোজন ল'ৰা বধ কৰিলে। দুৰ্য্যোধনে অতৰত বৰ আঘাত পালে। ভীমসেনে গভাৰ মাদত যি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল সেইটো আজিয়েই পালন কৰা কথাটো ভাবি কুৰসেনা বৰ শঙ্কিত হৈ পৰিল।

সেইদিনা অৰ্জুনৰ পক্ষে এটা নৰ্ম্মান্তিক বেজাৰৰ কথা ঘটিছিল। তেওঁৰ চেনেহৰ পুত্ৰ ইৰাবান যুদ্ধত পৰিল। ইৰাবান অৰ্জুনৰ ঔৰসত নাগকন্যাৰ ঋতজাত সন্তান আছিল। এই বীৰপুত্ৰই পাণ্ডৱপক্ষত থাকি যুদ্ধ কৰাত

কৌবরৰ অশেষ ক্ষতি সাধিত হৈছিল। এওঁৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ দিবলৈ দুৰ্য্যোধনে বাকস অলম্বুযক পঠাইছিল। দুয়োৰে মাজত যোৰ যুদ্ধ হৈছিল। অন্তত ইবাবানে যুদ্ধত প্ৰাণ বিসৰ্জ্জন দিলে।

এই বাতৰি পাই বৰ বেজাৰ মনেৰে অৰ্জ্জুনে বামুদেৱক বৈছিল “যুদ্ধত যে যোৰ বিপদ ঘটিব বিদুৰে সেই কথা আগতে উনুৰিয়াই থৈছিল। ধন-সম্পদৰ লোভত আমি গৰ্ব্বনশীয়া বাৰ্ষ্যত হস্তক্ষেপ কৰিছোঁ। এই-বিলাক হত্যাৰাওঁৰপৰা আমি দুই পক্ষই কি লাভ কৰিম? মৰুসুদন, যুধিষ্ঠিৰে দুৰ্য্যোধনৰ ওচৰত বেরল পাঁচখন গাওঁ তিক্ষা কৰি সন্ধিৰ চেষ্টা কৰিছিল। তেওঁৰ সেই কামৰ মৰ্ম আৰু দূৰদৰ্শিতা মই এতিয়াহে উপলব্ধি কৰিছোঁ। মূৰ্খ দুৰ্য্যোধনে পাঁচখন গাৱঁ দিবলৈ সন্মত নহল। তেৱেঁই এই হত্যাৰাওঁৰ নিমিত্তে দায়ী। লোকে নোক ভীক বুলি নিন্দা কৰিব বুলি ভাবি মই যুদ্ধ কৰিছোঁহি। যুদ্ধক্ষেত্ৰত বীৰসকলৰ পতন দেখি মোৰ অন্তৰ ব্যথিত হৈছে। আমাৰ জীৱন গঁচটোৱেয়ে মহাপাপৰ জীৱন।” এইবুলি অৰ্জ্জুনে বৰ অনুতাপ কৰিবলৈ ধৰিলে।

অৰ্জ্জুনপুত্ৰ ইবাবান যুদ্ধত নিহত হোৱাত ভীমৰ পুতেক ঘটোৎকচে তৰ্জ্জন-গৰ্জ্জন কৰি সৈন্যে শত্ৰুৰ মাজত প্ৰবল আক্ৰমণ চলাই এফালৰ পৰা বহু সৈন্য দংশি যাবলৈ ধৰিলে। তাকে দেখি সৈন্যসকল সেই আক্ৰমণত ত্ৰস্ত হৈ ছত্ৰভঙ্গ দিয়াত দুৰ্য্যোধন স্বয়ং আহি তাত উপস্থিত হলহি।

দুৰ্য্যোধনৰ সহায়ৰ অৰ্থে বঙ্গৰাজে হস্তী সেনাগৰ তেওঁৰ লগত যোগ দিলেগৈ। অষ্টম দিনৰ যুদ্ধত দুৰ্য্যোধনে বৰ সাহ দেখুৱাইছিল। তেওঁ ভালেমান শত্ৰুসেনা বধিছিল। সেই অৱস্থাত বিৰজি আৰু খঙত জাহ্নবান্যমান হৈ ঘটোৎকচে এপাত বিৰাটাকাৰ শব দুৰ্য্যোধনলৈ টোৱাই মাৰি পঠিয়ালে। বঙ্গৰাজে ততালিকে তেওঁৰ নিজৰ হাতীৰে আগতেটা দিহে দুৰ্য্যোধনৰ বক্ষা কৰিলে। সেই শবত হাতী বাগৰি পৰি নিহত হ’ল।

দুৰ্য্যোধনৰ সঙ্কটাপন্ন দেখি ভীষ্মদেৱে দ্ৰোণৰ অধীনত এদল সৈন্য তেওঁৰ সহায়ৰ কাৰণে পঠাই দিলে। কৌবৰৰ সেই শক্তিমান বাহিনীক ঘটোৎকচে প্ৰৱলভাৱে আক্ৰমণ কৰিলে। কিন্তু নিজে বিপদত পৰিল।

তেতিয়া ঘটোৎকচে বিপদৰ সঙ্কেত জনাই গৰ্জ্জন কৰাত যুধিষ্ঠিৰে ভীমসেনৰ পঠাই দিলে। ভীমৰ উপস্থিতিত যুদ্ধই ভীষণ আৰাৰ ধাৰণ কৰিলে।

অষ্টম দিনৰ যুদ্ধত দুৰ্য্যোধনৰ যোদ্ধাৰ ভায়েক নৃত্যৰ মুখত পৰিল

নবম দিনৰ যুদ্ধ

নৱম দিনা যুদ্ধ আৰম্ভ নো হওঁতেই দুৰ্য্যোধনে পিতামহৰ কাষলৈ গৈ নিজৰ পৰাজয়ৰ কথাত অসন্তোষ প্ৰকাশ কৰি কৰ্কশভাৱে বাক্যবাণেৰে আঘাত কৰি পিতামহক কবলৈ ধৰিলে। কিন্তু পিতামহ ইমানতো ধৈৰ্য্য ধৰি প্ৰশান্ত ভাৱে থাকিল। পিচত বেজাৰ মনেৰে ভীষ্মদেৱে বলে “দুৰ্য্যোধন, যজ্ঞাশ্লিত ঘটাহতিৰ দৰে মই মোৰ শক্তি অনুযায়ী তোমাৰ কাৰণে নিতে নিতে যুদ্ধত প্ৰাণশক্তি ক'ব কৰি আছোঁ। তোমাৰ নিমিত্তে এই যুদ্ধত মই প্ৰাণ বিসৰ্জ্জন দিবলৈকো কৃতসঙ্কল্প। ইমানতো তুমি কৰ্কশ বচনেৰে মোৰ মনত আঘাত দিছা কিয়? কেনেকৈ আক কিমানলৈকে কি কোৱা উচিত বা বি' কোৱা অনুচিত এই কথা চিন্তা নকৰাকৈ তুমি এইদৰে হীন কথাবিলাক কৈছাহি। মৰিবৰ সময়ত গছ-গছনিও সোণালী যেন দেখি—এনে এটা প্ৰবাদো আছে। তুমিও বখাৰোৰ আওপাকৈ বুজি লৈছা। নিজে নিজৰ শক্তি কৰি পৰক ঘিণ কৰাৰ কুফল অৰ্জন কৰি এতিয়া তাৰ ফল ভোগ কৰিছা। পুৰুষত্ব নেহেৰুৱাই বীৰবিক্ৰমে যুদ্ধ কৰাটোহে তোমাৰ কৰ্ত্তব্য। তোমাৰ ধৰ্ম্মও সেয়ে। শিখ-গুৰি লগত মই হলে যুদ্ধ নকৰোঁ। স্ত্ৰী বধৰ ভাৱ মই লব নোৱাৰোঁ। পাণ্ডৱসকলক বধ কৰাটোও মোৰ দ্বাৰা নহ'ব কাৰণ সেইটো কৰিবলৈ মোৰ মনে নক'ম। ইয়াত বাজে মই আন সকলো বীৰৰ লগত যুদ্ধ দিন। ক্ষত্ৰিয় ৰীতি অনুসৰি হৃদয়ৰ দুৰ্কলতা এৰি যুদ্ধ কৰা শে' যোৱা। যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত হতাশ হৈ লাভ নাই। ক্ষত্ৰিয়ৰ দৰে যুদ্ধ কৰিলে তোমাৰ খ্যাতি অনিবাৰ্য্য ফল সেয়ে নহওক। পিতামহে দুৰ্য্যোধনক এইদৰে সাৱনা বাক্যৰে উপদেশ দি সেই দিনাৰ যুদ্ধৰ কাৰণে বেহ বচনা কৰিবলৈ আদেশ দিলে।

দুৰ্য্যোধন অপৰ শান্ত হৈ দুঃশাসনৰ ওচৰলৈ গৈ ক'লে “ভাই দুঃশাসন, আজি আমি সকলো শক্তি প্ৰয়োগ কৰি যুদ্ধ কৰিব লাগিব। পিতামহে শুদ্ধ সঙ্কল্প লৈ আমাৰ নিমিত্তে যুদ্ধ কৰি আছে। তেওঁ কেৱল শিখগুৰি লগতহে যুদ্ধ নকৰোঁ বুলি কৈছে। আনবিলাকৰ নিমিত্তে আমাৰ চিন্তা কৰিবলগীয়া নাই। আমি সদাই সাৱধানে লক্ষ্য কৰি থাকিব লাগিব যাতে শিখগুৰিয়ে পিতামহক আক্ৰমণ কৰিবলৈ সুযোগ নাপায়। অসাৱধান হলে এটা সামান্য নিশাণিয়েও সময়ত সিংহক বধ কৰিব পাৰে।

সেইদিনা অভিমন্যু আৰু অলপুষ্পৰ মাজত ঘোৰ যুদ্ধ চলিছিল। অভি-

মনুই বীরশ্রেষ্ঠ পিতা ধনঞ্জয়ৰ নিচিনাকৈয়ে ভীষণ পৰাজন দেখুৱাই অলম্বক বধ পৰিত্যাগ কৰি যুদ্ধক্ষেত্ৰপৰা পলাই যাবলৈ বাধ্য কৰিলে।

গাত্যকি আৰু অশুখাৰ নাভতো তথানয়া যুদ্ধ চলিছিল। স্রোণে অৰ্জুনক আৰু ভীষ্মই আন আন পাণ্ডৱসকলক আক্ৰমণ কৰিছিল। দুৰ্য্যোধনে পিতামহক গহায় কৰিবলৈ দুঃশাগনক পঠাই দিছিল। সেইদিনা ভীষ্মদেৱে পাণ্ডৱসকলক প্ৰবলভাৱে আক্ৰমণ কৰিছিল কাৰণে পাণ্ডৱ সকলো বন্ধ বিফল হৈ পৰিছিল। এই যুদ্ধত পাণ্ডৱপক্ষৰ অশেষ ক্ষতি হ'ল। হাবিত ৰাট হেৰুৱাই গৰু-গাইবিলাক যেনেকৈ যেনি পায় তেনি যাবলৈ ধৰে সেই দিনা পাণ্ডৱ সৈন্যৰো তেনে গতি হৈছিল।

সেই অৱস্থাত বধ ঘূৰাই শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক বলে “পাৰ্ধ, তুনি আৰু তোমাৰ ভ্ৰাতৃসকলে আজি তেৰবছৰ ধৰি যিটো মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰিছিল। আজি সেই মুহূৰ্ত্তটো উপস্থিত। সজিয় ধৰ্ম্ম স্মৰণ কৰ। আজি ভীষ্মক বধ কৰিব লাগিব।”

সেই কথা শুনি অৰ্জুনে তলমূৰ কৰি ক'লে “আচৰ্য্য আৰু পিতামহক কোনোমতেই বধ কৰিব নোৱাৰি। তাতলৈ বনবাসেই মোৰ কাৰণে ভাল আছিল। কিন্তু আপোনাৰ আদেশত আজি মই সেই কাম সমাধা কৰিব লগাত পৰিলোঁ। আপুনি তেস্তে বধ চলাওক।” অনিচ্ছাসম্বন্ধে ব্যাকুলভাৱে অৰ্জুনে ভীষ্মৰ লগত যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই সময়ত ভীষ্মদেৱক ঠিক দুপৰৰ বেৰিটোৰ দৰে জলি থকা দেখা গৈছিল।

পাৰ্ধৰ বধ পিতামহৰ ফালে যোৱা যেন দেখি পাণ্ডৱ সেনাসকলৰ উৎসাহ বাঢ়ি গ'ল। ভীষ্মই এনেভাৱে অৰ্জুনৰ বধৰ ওপৰত শৰ বৰষিবলৈ ধৰিলে যে শৰবৃষ্টিৰ প্ৰকোপত অৰ্জুনৰ বধ ঘোঁৰা এনেকি শ্ৰীকৃষ্ণ অৰ্জুন আদি সকলোবোৰ চকুৰে নথিৰ নোৱাৰা হৈ পৰিল। শ্ৰীকৃষ্ণই অলপো বটাক নৰৰাকৈ বধ চলাবলৈ ধৰিলে। অৰ্জুনৰ অস্ত্ৰাঘাতৰ প্ৰত্যাপত পিতামহৰ অস্ত্ৰ কেবাবাৰে ব্যৰ্থ হৈ পৰিছিল। পিতামহে অৰ্জুনক মনে মনে প্ৰশংসা কৰি পূৰ্ণোদ্যমে অৰ্জুন আৰু শ্ৰীকৃষ্ণক শৰাঘাত কৰিবলৈ ধৰিলে।

তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক ক'লে “তুনি আজি প্ৰবৃত্ত বীৰৰ দৰে যুদ্ধ কৰা নাই।” এইবুলি বৈ শ্ৰীকৃষ্ণই বধপৰা জাপ মাৰি দিলে। হাতত চক্ৰ ধৰি তেওঁ পিতামহক খেদি গ'ল।

ৰাত্ৰদেৱক ধঙৰ মন্তি ধৰি অহা দেখি পিতামহে শিৰ দোৱাই গম্গাহ নাতেৰে ক'লে “হে পদ্মপল্লৱ লোচন আহক, আপোনাৰ শ্ৰীহস্তত মোৰ দেহপৰা প্ৰাণ ওলাই গলে কৃতাৰ্হ হ'ম। আহক প্ৰভু!”

অৰ্জুনে ততানিলৈ কেশৱৰ পিচে পিচে নৰি গৈ তেওঁক দুটাহাতে শাৰণি ধৰি কাকূতি কৈ ক'লে "নাথৱ, যুদ্ধত অস্ত্ৰ ধাৰণ নকৰোঁ। বুলি আপুনি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল, সেইটো ভঙ্গ নকৰিব। ই মোৰেই কৰ্তব্য। মোৰ পূজাপাদ আৰু ভক্তিতানন পিতানহক নগেই মোৰ শৰেৰে বধ কৰিম। বাক আপুনি বধ চাওক গৈ।" অৰ্জুনেৰ কাকূতিত ভনি বাহুসেৰ পাও হৈ পুনৰ বধৰ ফালে উলটি গ'ল।

ভীষ্মসেৰে আকৌ যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। পাওত সৈন্য সেই যুদ্ধৰ ধকোপত অতিষ্ঠ হৈ উঠিল। তেনেতে বেণি নাব গ'ল। নগে নগে সেই দিনলৈ যুদ্ধৰো মানবণি পৰিল।

দশম দিনৰ যুদ্ধ আৰু ভীষ্মৰ পতন

যুদ্ধৰ দশম দিনা শিখণ্ডীক সন্মুখত ৰাখি অৰ্জুনে পিতানহ ভীষ্মৰ ওপৰত আক্ৰমণ চলাবলৈ ধৰিলে। ঘূইত দিউ পৰি প্প্প্প কৰে খনি উঠাৰ দৰে ভীষ্মসেৰকো আগতকৈ একোৰ বেছি বলত আৰু তেজীয়াৰ দোকা গ'ল।

শিখণ্ডীৰ শৰে বুদ্ধ পিতানহৰ নক ভেঙি যাবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া পিতানহৰ চকুৱেদি ঘূইৰ ফিৰিঙতি ওলাবলৈ ধৰিলে। সেই অৱস্থা দেখি এনেহে মনে ধৰিলে যেন পিতানহৰ কোপ দৃষ্টত পৰি শিখণ্ডী সেই মুহূৰ্ততে ভয় হৈ ৰাৱ। কিন্তু পিচ মুহূৰ্ততে পিতানহৰ সেই নুভিয়ে শাস্তভাৱ ধাৰণ কৰিলে। পতনৰ সময় আগলৈ বুলি অনুমান কৰি পিতানহে তিবহাৱ ওপৰত অস্ত্ৰপ্ৰণোণ অৱিধেয় বুলি ভাবি ক্ষান্ত হৈ ৰল। পিতানহৰ এনে স্বীৰ ভাৱ দেখি সকলো সৈন্যই অদ্ভুত মানিলে। দেৱতাগৰনেও বিস্ময় মানিলে।

পিতানহৰ এনে নিম্পন্দতাকো অৱজ্ঞা কৰি শিখণ্ডীয়ে পিতানহৰ ওপৰত ধাৰাসাৰে শৰ নিক্ষেপ কৰিবলৈ ধৰিলে। পিতানহক যুদ্ধত নিম্পন্দ হৈ থকা দেখি অৰ্জুনে মন ভাঠ কৰি পিতানহৰ মৰ্মহল লক্ষ্য কৰি শৰ নৰি পঠিয়ালে।

সৰ্বশৰীৰ শৰবিদ্ধ হৈ পৰাত পিতানহে মিচিকিয়া হাঁহি মাৰি দুঃশাসনক ক'লে "এই সকলোবোৰ অৰ্জুনে নৰা শৰ, শিখণ্ডীৰ নহয়। কেঁচুৱাট

যেনেকৈ মাৰুৰ সূহি পেলায় সেইদৰে এই শৰবিলাকৈ মোৰ প্ৰাণবান্ধু সূহি আনিছে।” প্ৰিয় শিষ্য অৰ্জুনৰ শৰবিলাক পিতামহে এই ভাবেৰেই গ্ৰহণ কৰিছিল।

তেতিয়া পিতামহই এপাত ভয়ানক শক্তিশালী শৰ অৰ্জুনলৈ টোকাই মাৰি পঠিয়ালে। তিনিপাত শৰেৰে অৰ্জুনে সেই বাণ খণ্ডখণ্ডকৈ কাটি পেলালে। এবাৰ তেওঁৰ শেষ যুদ্ধ বুলি ঠিবাং বৰি পিতামহে খণ্ড আৰু চান লৈ বথৰপৰা নামি যাৰলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু তাৰ আগতে অৰ্জুনে পিতামহৰ হাতৰ চান শৰেৰে হানি খণ্ড খণ্ড কৰিলে। পিতামহৰ শৰীৰত বিদ্ধি থকা অৰ্জুনৰ শৰবিলাকৰ ইপাত সিপাতৰ ব্যৱধান এক বা দুই আঙুলিবোৰমহে আছিল। তেতিয়াই পিতামহে তললৈ মূৰ বৰি বথৰপৰা বাগৰি পৰিল। পৰিবৰ সময়ত সদগৰপৰা দেৱতাসকলে জীৱৰ প্ৰতি কৰ্মযোগে প্ৰণাম জনালে আৰু সেই মুহূৰ্ত্তত স্নগন্ধ আৰু শীতল বায়ু বলিৰলৈ ধৰিলে।

গঙ্গাদেৱী জীৱৰ বল্যাণৰ অৰ্থে স্বৰ্গৰপৰা মৰ্ত্তালৈ নামি আহিছিল। মাতৃস্বৰূপা জাহ্নবীয়ে মৰ্ত্ত্যবাসীসকলৰ জীৱন বক্ষাৰ কাৰণে পানী আৰু খাদ্য দান কৰি ধন্যা হৈছে। জাহ্নবীৰ পবিত্ৰ পানীত স্নান কৰি জগৎ-বাসীয়ে নিজৰ নিজৰ মঙ্গল সাধন কৰি আহিছে। মাতৃস্বৰূপা সেই গঙ্গাদেৱীৰ পুতেকেই এই ভীষ্মদেৱ। এখেতে তেখেতৰ পিতৃদেৱতাৰ আনন্দ দিবলৈকে নিজৰ পাণ্ডিৱ সূৰ্যৰ আকাংক্ষা পৰিত্যাগ কৰি নিঃসন্তান হৈ থাকিবলৈ অবিবাহিত জীৱন যাপন কৰি কঠোৰ ব্ৰহ্মচাৰ্য্য ব্ৰত পালন কৰিছিল। এই গৰাকী বীৰ পুৰুষে পৰশুৰামৰ লগত যুদ্ধজয় কৰি পৃথিৱীত অপ্ৰতিদ্বন্দ্বী বীৰ বুলি খ্যাতি লাভ কৰিছিল। দুৰ্য্যোধনৰ সন্দেহ ভঞ্জন কৰিবলৈ আৰু নিজক সত্য প্ৰমাণ কৰিবলৈকেহে বেনে এওঁৰেই বুদ্ধত স্তুত-পূৰ্ণ পৰাক্ৰম দেখুৱাই সৰ্বশৰীৰত শৰবিদ্ধ হৈ পৰিছিল। অৱশেষত নিজৰ কৰ্ত্তব্য সমাপন কৰি ভাৰত যুদ্ধৰ দৰ্শন দিয়া বথৰপৰা শৰবিদ্ধ হৈ মাটিত বাগৰি পৰিছিল।

পিতামহ ভীষ্মদেৱৰ পতনৰ লগে লগে কৌৰৱসকলৰ মন ভাগি গ’ল। ব্যাসদেৱে এইদৰে বৰ্ণনা কৰিছে।

পিতামহৰ শৰীৰ ভূমিস্পৰ্শ নোহোৱাকৈ ব’ল। সৰ্বশৰীৰ শৰেৰে ঢাক খাই থকাত তেওঁৰ শৰীৰ শৰৰ ওপৰতে বৈ থাকিল। এই শৰণঘাত

শুই পৰা ভীষ্মদেৱৰ শৰীৰবপৰা এটি অপূৰ্ণ অভিনৱ জ্যোতি বাহিৰ হৈ আগতকৈও তাতিকাৰ হৈ পৰিছিল। সেই মুহূৰ্ত্ততে উভয় পক্ষৰ সৈন্য-সকলে যুদ্ধ স্থগিত ৰাখি দলে দলে আহি শবশয্যাতে পৰি থকা পিতামহৰ দৰ্শন লাভ কৰিবলৈ উবুৰি খাই পৰিল। প্ৰজাপতি ব্ৰহ্মাক যেনেকৈ সকলো দেৱতাই বেচি ধৰি ভক্তিভাৱে সেৱা জনায় সেইদৰে পিতামহকো উভয়পক্ষৰ ৰজা আৰু সেনাসকলে ভক্তিভাৱে সেৱা সংকাৰ কৰি বিষণ্ণ মনে থিয় দি ব'ল।

শবশয্যাৰ ওপৰতে শুই পিতামহে মাত লগালে “মোৰ নুবটো ওলনি আছে। নুবটো পোনাই দিলে অপপ ভান পান।” উপস্থিত থকা ৰত্ন-সকলে লবানৰিকৈ গৈ পাটৰ কাপোৰেৰে মেৰিয়াই এটা কোমল গাৰ লৈ আহিলগৈ। সেইটো দেখি পিতামহে ক'লে “সেইটোৰ আৱশ্যক নাই।” পিচত চকুফুৰাই অৰ্জুনৰ ফালে চাই ক'লে “বাছা পাৰ্ধ, মোৰ নুবটো পোনাই ৰাখিবলৈ এটা উপযুক্ত ব্যৱস্থা কৰি দিব নোৱাৰানে?”

যি অৰ্জুনে প্ৰাণধাতী অস্ত্ৰ নিক্ষেপ কৰিছিল সেই প্ৰিয় শিষ্যৰ ফালে হাঁহি এটা মাৰি চাই এনে আভা কৰাত অৰ্জুনে চকুৰ পচাৰতে সাৱধানে গ'ণ্ডীৱৰপৰা তিনিপাত শৰ মাৰি পিতামহৰ নুবটো ত'ৰ ওপৰত তুলি ভেঙা দি থলে।”

তেতিয়া পিতামহই ক'লে “হে ৰজাসকল, অৰ্জুনে যি গাৰ দিলে সেইটো মোৰ উপযোগী গাৰ হোৱাত আনন্দ লাভ কৰিছোঁ। প্ৰাণ পৰিত্যাগ কৰি স্বৰ্গপ্ৰাপ্ত হোৱা উপযুক্ত সময় আহি পৰা নাই। উত্তৰায়ণলৈকে মই এই ভাৱেই থাকিব লাগিব। মই সেই সময়লৈকে জীৱিত থাকিম। যি-সকল লোক সেই সময়লৈকে জীয়াই থাকিব তেওঁলোকে মোক ইচ্ছা কৰিলে দেখা পাব।”

ইয়াৰ পিচত পিতামহে অৰ্জুনৰ ফালে কেৰাহিকৈ চাই ক'লে “মোৰ বৰ পিয়াহ লাগিছে। মোক অপপ পানী আনি দিয়া।”

অৰ্জুনে সেই আদেশ পালন কৰিবলৈ ততালিকে গ'ণ্ডীৱ হাতত লৈ পিতামহৰ সোঁফালে নুবৰ কাষতে নাতিত এপাত শৰ মাৰি পঠিয়ালে। সেই শৰে পাতাল ভেদ কৰি অনুশ্য হৈ পৰাত শৰ ভেদ কৰা ছিহ্নইটি তৎক্ষণাত এটি পানীৰ ধাৰা ওলাই ভীষ্মৰ নুবত পৰিবলৈ ধৰিলে। নাভু-গতাদেৱীয়ে নৰনৰ সন্তানৰ তৃষ্ণা নিবাৰণৰ কাৰণে পাতাল ভেদ কৰি আবিৰ্ভাৱ হ'ল। ব্যাসদেৱে এইদৰে বৰ্ণনা কৰি গৈছে। সেই অন্ত তুল্য পানী ৰাই পিতামহৰ তৃষ্ণা নিবাৰণ হোৱাত বৰ তৃপ্তি পালে।

তেতিয়া পিতামহে দুৰ্য্যোধনৰ ফালে চাই ক'লে “বজা, তোমাৰ এতিয়াও স্তব্ধ হওব। অৰ্জুনে মোৰ তুচ্ছা নিৰাৰণৰ অৰ্ণে বেণেটক পানী উলিয়াই আগিলে সেইটো স্বচক্ষে দেখিলা। এই পৃথিৱীত অৰ্জুনৰ বাহিৰে আন কোনেও এই বাম কৰিব নোৱাৰে। মোৰ শেষ নিশ্বাসৰ লগে লগে এই যুদ্ধৰ সামৰণি মাৰা। বাছা, মোৰ বখা মানি লোৱাঁ। আৰু পন্থা নকৰিবা। তেওঁলোকৰ লগত সন্ধি কৰা। পাণ্ডৱৰ লগত আৰু যুদ্ধ নকৰিবা। ততালিৰে সন্ধিৰ কাৰণে প্ৰস্তুতহোৱাঁ।” কিন্তু হাব, নৃত্য আসন্ন হ'লে বোঁগীৰ মুখত ঔষধ আদি যেনেকৈ তিতা লগে পিতামহৰ এই উপদেশবিলাকো দুৰ্য্যোধনৰ মনত তেনেকুৱাই লাগিল। বজাসকলেও লাহে লাহে নিজ নিজ শিবিৰলৈ প্ৰস্থান কৰিলে।

ভীষ্ম আৰু কৰ্ণ

“পিতামহ শৰশয্যাতে পৰি আছে। এই বাতৰি শুনি কৰ্ণ পিতামহৰ কাষলৈ গৈ তেওঁৰ চৰণ চুই সেৱা কৰিলে।

কৰ্ণই কলে “হে কুলনায়ক, মই নিৰপৰাধী, বিষ্ঠা আপুনি মোৰ বৰ ঘৃণাৰ চকুৰে চাই আহিছে। সেই বাণপুত্ৰ মই আজি আপোনাক প্ৰণাম জনাইছোঁহি।”

প্ৰণামান্তে মূৰ তোলা পিতামহে তেওঁৰ মুখত ভগব চিন কুটি উঠা দেখা পালে। বেকা লাগি পিতামহে কৰ্ণক আশীৰ্বাদ কৰি গাতে হাত ফুৰাবলৈ ধৰিলে। শৰাঘাতত তেওঁৰ দৃষ্টিশক্তি প্ৰায় লোপ হৈ আহিছিল। তথাপি পিতামহে সেই শৰজালৰ মাছেদিয়েই কৰ্ণৰ ফালে চকু ঘূৰাই কবলৈ ধৰিলে “বাছা, তুমিতো বাধাৰ পুত্ৰ নোহোৱাঁ। তুমিও কৃতীৰেই পুত্ৰ। লোকৰহস্যৰ সত্ত্বেদ বখা নাৰদ মুনিয়ে নোক এই কথা বৈছিল। স্তুতপুত্ৰ, দৰাচলতে তোমাৰ ওপৰত মোৰ কোনো ৰোষ নাই। অকাৰণ কথাত তুমি পাণ্ডৱসকলৰ ওপৰত হিংসা ভাব লৈ আছা বুলি মই বেয়া পাই আছিলোঁ। তোমাৰ শৌৰ্য্য-বীৰ্য্য মই ভানকৈয়ে জানো। শৌৰ্য্য-বীৰ্য্যত তুমি যে ফালঙনি আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ সমকক্ষ তাত সন্দেহ নাই। তুমি পাণ্ডৱৰ সহোদৰ। তেওঁলোকক চেনেহৰ চকুৰে চাবা। সেয়ে ধৰ্ম্ম। যুদ্ধক্ষেত্ৰত

নোৱাৰ কৰ্তব্য শেষ হ'ল। নোৱাৰ অৱশ্যে নগতে যেন তোমাৰ আৰু পাণ্ডৱ-
সকলৰ বৈবাহিকৰো অৱশ্যে হ'ল। এনে নোৱাৰ মনৰ শেষ কামনা।”

এই কথা শুনি কৰ্ণই বিনীত ভাৱে কলে “পিতামহ, মই যে কুন্তী
দেৱীৰে পুত্ৰ সেই কথা নকোৱা চানো। মই যে গাঁচাকৈয়ে মানপি পুত্ৰ
নহয় সেইটোও চানো। কিন্তু দুৰ্য্যোধনৰ সম্পত্তি ভোগ কৰি আহোঁ
যেতিয়া তেওঁৰ ওচৰত মই ধনী। তেওঁক আমি ত্যাগ কৰি তেওঁৰ শত্ৰু
বগত যোগ দান কৰা নোৱাৰ পক্ষে অসম্ভৱ। দুৰ্য্যোধনৰ পক্ষে মই যুদ্ধ
কৰিবই লাগিব। সেই কথাও আপোনাৰ অনুমতি আশা কৰিছোঁ। নোৱাৰ
কথা আৰু দামত বচতো ভল শান্তি ঘটিছে। নোৱাৰ সেই সকলো অপৰাধ
মাৰ্জনা কৰি নোৱাৰ আশীৰ্বাদ কৰব পিতামহ।” কৰ্ণই এইদৰে পিতামহৰ
ওচৰত ক্ষমা ভিক্ষা গুছিলে।

ধৰ্ম্মপ্ৰাণ ভীষ্মদেৱে কৰ্ণৰ কথাখিনি শুনি অলপ দ্বিষ্ট হৈ চিন্তা কৰি
কলে “ভাল কথা, তোমাৰ ইচ্ছামতেই বান কৰি যোৱা। ধৰ্ম্মৰ উয়
অনিশ্চিত।”

পিতামহৰ বৃত্তাৰ অন্তৰ্ভুক্ত ভাৱত যুদ্ধৰ ওৰ নপৰিল। পিতামহৰ
চিত্তোপদেশ আওকাণ কৰি কোৱাৰ বীৰসকলে পুনৰ যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হ'ল।
পিতামহৰ নেতৃত্বৰ অবিহনত কুৰুসেনাগৰু বৰীণাবিহীন ছাণীৰ পানৰ
দৰে হৈ পৰিল। সেই সত্যসক পিতামহৰ পতন হোৱাত কোৱাৰসকলে
কৰ্ণক কলে “হে বীৰশ্ৰেষ্ঠ কৰ্ণ, তুমি এতিয়া আমাৰ কৰ্ণাৰ হোৱা।”
এই বুলি তেওঁলোকে লগে লগে সেই কথা ঘোষণাও কৰিলে।

কোৱাৰসকলৰ দৃঢ় ধাৰণা আছিল যে কৰ্ণই যুদ্ধত যোগ দিলেই তেওঁলোক
যুদ্ধত লিখিব। পিতামহৰ নেতৃত্বত মহাদিন ৰবি যুদ্ধ চলিল। কৰ্ণই
তেতিয়ালৈকে যুদ্ধত যোগ দিয়া নাই। পিতামহে কৰ্ণৰ গৰ্ভ গৰ্ভ কৰি
কথা কোৱাত কৰ্ণই কৈছিল “আপোনাৰ নেতৃত্বত মই যুদ্ধ নকৰোঁ।
আপুনি যুদ্ধত পাণ্ডৱসকলৰ ৰণ কৰি দুৰ্য্যোধনৰ তথী কৰি দিলেই মই
তেওঁৰপৰা বিদায় লৈ বগলৈ গুচি যাম। আপোনাৰ মানত মই মহাবীৰ
নহওঁ। আপোনাৰ মানত পাঁচ পাণ্ডৱ আৰু তেওঁলোকৰ পশুৰ বীৰ-
সকলহে মহাবীৰ। বিত্ত যুদ্ধত আপোনাৰ পতন হ'লে মই আপোনাৰ
নিৰ্কাণ্টিত মহাবীৰসকলৰ পৰাভূত কৰি দুৰ্য্যোধনৰ ভিত্তিত জয়মান্য
পিতাই দিম। এনে এটা প্ৰতিজ্ঞা কৰি কৰ্ণই যুদ্ধৰ প্ৰথম মহোটা দিন
যুদ্ধক্ষেত্ৰৰপৰা আঁতৰি আছিল। এতিয়া তেওঁ পশুপত্ৰ পিতামহৰ কাষ

চাপি গৈ দিনীতভাৱে কলে “হে পৰশুৰাম নিভয়ী বীৰশ্ৰেষ্ঠ, শিশুগীৰ শৰাণাতত আপোনাৰ আজি পতন হ'ল। ধৰ্ম্মৰ আকাৰ স্বৰূপ সৰ্ব্বগুণী হৈয়ো আজি আপোনাৰ এনে অৱস্থা হৈছে। গতিকে এই কথা ধুকপ যে এই জগতত আৰু আন কোনেও পুণ্যফল লাভ কৰিবলৈ সমৰ্থ নহ'ব। আপুনি বৌৱৰকুলৰ জ্ঞানকৰ্ত্তা হিচাপে তেওঁলোকৰ নিপদ সাগৰত তৰণী স্বৰূপ হৈ আছিল। ইয়াৰ পিচত পাণ্ডৱসকলৰ আক্ৰমণৰ প্ৰনোপ বৌৱৰ-সকলে সহ্য কৰিবলৈ বন কষ্ট খাব লাগিব। জুইৰ লগত বতাহ লগ লাগি যেনেদৈ অৱণ্য দাহ কৰি যায় অৰ্ছুনৰ লগত শ্ৰীকৃষ্ণ লগ লাগি সেইদৰে কুৰুসৈন্যও দহি যাব তাত আৰু সন্দেহৰ থল নাই। আপোনাৰ শুভদ্ৰুষ্টি যেন মই লাভ কৰিব পাৰোঁ। এবে মোৰ অন্তিম প্ৰাৰ্থনা।”

ভীষ্মদেৱে বৰ্ণক আশীৰ্বাদ দি বলে “বাছা কৰ্ণ, নৈনিলাবৰ যেনেটক আধাৰ হ'ল সাগৰ, বীছবিলাবৰ আধাৰ মাটি, প্ৰাণীসকলৰ প্ৰাণ হ'ল মেঘ, সেইদৰে তুমিও তোমাৰ নিজস্ববলৰ স্থিৰ আধাৰ স্বৰূপে থিয় দিছা। দুৰ্য্যোধনক ৰক্ষা কৰিবা। তেওঁলোকৰ নিমিত্তে তুমি কছোছ দেশ জয় কৰিবা। তেওঁলোকৰ নিমিত্তে তুমি হিনাত্য দুৰ্ণবাসী বিৰাতসবলৰ দমন কৰিছিল। তেওঁলোকৰ নিমিত্তে তুমি গিৰিগুছৰ ৰজাসকলকো জয় কৰিবা। তেওঁলোকৰ নিমিত্তে তুমি কেইবাটাও সংকাৰ্য্য সাধন কৰিছা। এতিয়াও তুমি কুৰুসেনাৰ ৰক্ষক হৈ থাকা। তোমাৰ মদন হওক। শত্ৰুৰ লগত যুদ্ধ কৰাগৈ। কুৰুসেনাৰ নিজৰ সেনা বুলি ভাব কৰি ৰক্ষা কৰি থাকিবা।” এই বুলি পিতামহে বৰ্ণক আশীৰ্বাদ কৰিলে।

পিতামহৰ আশীৰ্বাদ লাভ কৰি কৰ্ণই ৰং মনে বথত উঠি যুদ্ধক্ষেত্ৰত উপস্থিত হ'লগৈ। কৰ্ণক পাই দুৰ্য্যোধন আনন্দত অধীৰ হৈ পৰিল আৰু লগে লগে পিতামহৰ অভাৱ পাহৰি গ'ল।

একাদশ দিনৰ যুদ্ধ

দুৰ্য্যোধন আৰু কৰ্ণ দুয়ো ৰহি সেনাপতি নিৰ্ব্বাচনৰ বাবে পৰামৰ্শ কৰিলে।

কৰ্ণই কলে “যিসকল ক্ষত্ৰিয় বীৰে আপোনাৰ পক্ষ লৈ যুদ্ধ কৰিছে তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকেই সেনাপতি পদৰ উপযুক্ত পুৰুষ। শক্তি, পৰাক্ৰম,

সাহ, বুদ্ধি, ধৈৰ্য্য, শৌৰ্য্য, বংশ গবিনা, দ্ৰাৱ আদি সকলো বিষয়তে আনিই কেজন বজাই সমান যেন মোৰ মনে ধৰে। তেওঁলোকৰ ভিতৰত এজনক সেনাপতি পদত বৰণ কৰিলে আন কেমনে অসন্তুষ্ট অনুভৱ কৰিব পাৰে। তাত আমাৰ ক্ষতিৰ সম্ভাৱনা আছে। এনে অৱস্থাত নোৱৰোঁতে আচাৰ্য্য দ্ৰোণকে সেনাপতি পদত বৰণ কৰিলে উত্তম সন্মান হ'ব। ধনুৰ্দ্ধৱসকলৰ ভিতৰত তেওঁই শ্ৰেষ্ঠ। কোনো ক্ষত্ৰিয় তেওঁৰ সন্মুখত হ'ব নোৱাৰে। তেওঁকেই সেনাপতি পদত অভিষিক্ত কৰক।" কৰ্ণৰ পৰামৰ্শত দুৰ্য্যোধন সন্মত হ'ল।

ক্ষত্ৰিয় বীৰসকলৰ সাহসাত দুৰ্য্যোধনে দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ ফালে হাতযোৰ কৰি কলে "গুৰুদেৱ, ছাতি, কুল, শাস্ত্ৰদ্রাৱ, বয়স, বুদ্ধি, বীৰ্য্য, মানৱ্য আদি সকলো গুণত আপুনি আমাৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ স্থান অধিকাৰ কৰিছে। আচি আপোনাক সেনাপতি পদত অভিষিক্ত কৰিবলৈ মানস কৰিছোঁ। আপোনাৰ নেতৃত্বত নিশ্চয় যুদ্ধবিজয় যুদ্ধত পৰাজিত কৰিব পাৰিব বুলি আমাৰ দৃঢ় বিশ্বাস।"

এই কথা শুনা নাত্ৰকতে সকলো বজাই সন্মত হৈ উচ্চৈশ্বৰে সিংহনাদ কৰি দুৰ্য্যোধনৰ উৎসাহ বৰ্দ্ধন কৰিলে। যথাবীতি দ্ৰোণৰ অভিষেক কাৰ্য্য সম্পন্ন হৈ গ'ল। চয়ম্বনিয়ে আকাশ-পাতাল ভেদি গ'ল। বন্দনাকাৰী সকলৰ স্বতিপাঠ আৰু চয়ম্বনি শুনি কোঁৱৰসকলে অভাৱনীয় উৎসাহ পাই ভাবি ললে যে তেওঁলোকে যুদ্ধত জয়লাভ কৰিবই।

সেনাপতি দ্ৰোণাচাৰ্য্যই সেনাসকলক লৈ শকত বেহু বচনা কৰিলে। ইমান দিন কৰ্ণ যুদ্ধৰপৰা আঁতৰি আছিল। এতিয়া তেওঁৰ বথ যুদ্ধস্থলিত ইফালে সিফালে চলি থকা দেখা পাই কোঁৱৰ সেনাই নতুন প্ৰেৰণা পালে। সেনাসকলৰ ভিতৰত আলোচনা হ'ল যে পিতামহে পাণ্ডৱসকলক বধিবলৈ অনিচ্ছুক হৈ যুদ্ধ কৰি আছিল। কৰ্ণই কিম্ব তেনে নকৰে। এইবাৰ কিন্তু পাণ্ডৱসকলৰ মিত্ৰ নাই।

দ্ৰোণাচাৰ্য্যই কোঁৱৰ সেনাপতি হিচাপে পাঁচ দিন যুদ্ধ পৰিচালনা কৰিলে। বুদ্ধ হলেও ডেকাৰ দৰে যুদ্ধক্ষেত্ৰৰ সকলো দিশে ঘূৰি উন্নতৰ দৰে যুদ্ধ চলাবলৈ ধৰিলে। বতাহে যেনেকৈ ভাৱববিলাক ছেদেলি ভেদেলি কৰি পেনাৰ দ্ৰোণমো সেইদৰে পাণ্ডৱ সেনাবিনাকৰ ৰচিত বেহু ভেদ কৰি ছেদেলি ভেদেলি কৰি পেনাবলৈ ধৰিলে। সাত্যকি, ভীম, অৰ্জুন,

ধৃষ্টদ্যুম্ন, অভিমন্যু, দ্রুপদ, বাণীৰাৱ আদি ভালেমান বীৰক দ্রোণাচাৰ্য্যই অকলে আহৰণ কৰি যুদ্ধত পৰাচিত কৰিলে। দ্রোণাচাৰ্য্যই পাঁচ দিনৰ সেনাপতিত্বত পাণ্ডৱ পক্ষৰ নানাভাৱে বিগ্ৰহ কৰি আৰু অশেষ কৃতিসামান্য কৰিলে।

জীৱন্তে যুধিষ্ঠিৰক ধৰিবলৈ ফল্গু

দ্রোণাচাৰ্য্য সেনাপতি হোৱাত দুৰ্য্যোধন, কৰ্ণ আৰু দুঃশাসনে গোপনে পৰামৰ্শ কৰি এটা সিদ্ধান্ত কৰিলে। সেইমতে দুৰ্য্যোধনে দ্রোণৰ কাষ চাপি কলেটো “আচাৰ্য্য, আপুনি এটা উপায় কৰি তীৱন্ত অৱস্থাত যুধিষ্ঠিৰক ধৰি আমাৰ ওচৰলৈ আনিব পাৰিলে বৰ ভাল হয়। ইয়াত বাজে আনি আন একো কামনা নকৰোঁ। আপুনি এইফেৰা কাম সনাবা কৰি দিব পাৰিলে আমি সকলোৱেই নৈথে কৃতজ্ঞ হন।”

দুৰ্য্যোধনৰ কথাত দ্রোণে বৰ আনন্দ লাভ কৰিলে। পাণ্ডৱসকলৰ বৰ বনিবলৈ আচলতে দ্রোণৰ ইচ্ছা নাছিল। কৰ্ত্তব্যৰ অনুবোধত পৰি তেওঁ যদিও যুদ্ধত যোগদান দিছিল তথাপি পাণ্ডু পুত্ৰসকলক বিশেষকৈ যুধিষ্ঠিৰক বন্দী কৰা কথাটোত তেওঁ আনন্দ অনুভৱ কৰিলে।

দ্রোণে কলে “দুৰ্য্যোধন, দেখিছোঁ তুমিও যুধিষ্ঠিৰক প্ৰাণ বন্ধাব বানে যত্নপৰ হৈছা। তোমাৰ মনল হওব। বৰ্মপুত্ৰৰ প্ৰাণহানি কৰা সঁচাকৈয়ে অনুচিত, তুমিও যেতিয়া তাৰেই বিবেচনা কৰিছা তেতিয়া তেওঁ যে অজাতশত্ৰু তাত আৰু সন্দেহৰ পল নাই। বৃষ্ঠীপুত্ৰৰ অজাতশত্ৰু বুলি গোটেই ভাঙতে ভানে। আমি তোমাৰ মনতো তেনে ভাব থকা প্ৰকাশ পোৱাত সেই কথাটোৰ সত্যতা প্ৰমাণিত হৈ পৰিছে। তীৱন্তে তেওঁৰ বন্দী কৰি আনিবলৈ যত্ন কৰিব লাগিব যেহেতু তুমিও হত্যাৰ পক্ষপাতী নহম। এই কথাবপৰা যুধিষ্ঠিৰক বঁাতি দহঙণ বৃদ্ধি হৈছে। সঁচাকৈয়ে তেওঁ সৌভাগ্যশালী পৰম।”

অলপ পৰ বৈ দ্রোণই আকৌ কলে “বাছা, তোমাৰ কথাবপৰা নই এইটো অনুমান কৰিছোঁ যে যুদ্ধ জয় কৰি পাণ্ডৱসকলৰ তেওঁলোকৰ প্ৰাপ্য ৰাজ্য দান কৰি সন্ধি স্থাপন কৰিবা। সেই কাৰণেই তোমাৰ মনত জীৱন্তে যুধিষ্ঠিৰক বন্দী কৰাৰ কথাটো উদয় হৈছে হবলা?” এই বুলি দ্রোণাচাৰ্য্যই প্ৰকৃষ্মমমেৰে দুৰ্য্যোধনৰ বানে চাই ব'ল।

ধৰ্মৰ চয় সুনিশ্চিত ভাৱি ভ্ৰোণই পেটে পেটে তৃপ্তি অনুভৱ কৰি
ভাবিলে "বুদ্ধিমান বৰ্ণপুত্ৰৰ জীৱন গঁচাকৈয়ে শ্ৰেষ্ঠ ভীৱন। কুন্তীপুত্ৰ
ধৰ্মততে সোভাণাশানী পুৰুষ। তেওঁৰ ওপে শত্ৰুৰ হৃদয়ে স্পৰ্শ কৰি
চয় লাভ কৰিছে।"

দুৰ্য্যোদনে ব্ৰত্ৰেহ যে পাহৰিব পৰা নাই এই কথা ভাৱি ভ্ৰোণে
মনে মনে দুৰ্য্যোদনক বৰ ভাল পালে।

মুৰিভিৰক ভীৰৱে বন্দী কৰিবলৈ ভ্ৰোণে দলি কৰা কথাটো চোৰাং-
চোৰাবপৰা দানিৰ পাৰি আৰু আচাৰ্য্যই সেই বান সনাৰা বৰিবলৈ
প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হোৱা খবৰটোও শুনি পাণ্ডৱসকল অলপ শঙ্কায়ুক্ত হৈ পৰিল।
আচাৰ্য্যদেৱৰ শৌৰ্য্য-বীৰ্য্য অত্ৰ কোণন আদিৰ কথা তেওঁলোকৰ ভনা
আছে। গতিলে মুৰিভিৰৰ লগত উপযুক্ত সহায় গাবখি আৰু গা-চোৱা
ৰাখিবলৈ সকলো তৎপৰ হৈ পৰিল।

সেই অনুযায়ী পাণ্ডৱসকলৰ যুদ্ধৰ গতিবিধি নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি নোৱা
হ'ল। মুৰিভিৰক সমস্তে বন্ধা কৰিবৰ নিমিত্তে পাণ্ডৱসকলে তদুপাতে
যুদ্ধৰ বেহ বচন কৰি ললে।

ভ্ৰোণৰ নেতৃত্বত একাদশ দিনা কোৱৰ সেনাই বিপুল বিক্ৰমেৰে যুদ্ধ
কৰিলে। আচাৰ্য্যদেৱৰ পৰাক্ৰমে লেখত লবলগীয়া হৈছিল। জুৱে
যেনেকৈ হাবি বন জুৰি লৈ এফালৰপৰা দংশি ছাদৰাৰ কৰি লৈ যাব
সেইদৰে পাণ্ডৱসকলেও, ভ্ৰোণে এফালৰপৰা সৈন্যসানন্ত দংশি দংশি নিয়া
যেন দেখিবলৈ পালে। ভ্ৰোণই তীব্ৰ বেগে যেনি তেনি বধ চাননা কৰি
যমৰ দৰে তাওৰ নৃত্য কৰিবলৈ ধৰিলে। ষ্টুৰ্য্যমুৰ সৈন্যবিনাস ছত্ৰভঙ্গ
কৰি দিলে। লানান ঠাইত মহাবীৰসকলৰ ভিতৰত হতাহতি যুদ্ধ চলিবলৈ
ধলিলে। চতুৰ শকুনিৰ লগত সহদেৱে যুদ্ধ কৰিছিল। দুয়োৰে বধ
ভাগি চুবুৰা হ'ল। যেন দুটা দীৱন্ত পৰ্কটবহে সংঘৰ্ষ হৈছে। ভীমৰ
লগত বিৰিংগতিৰ যুদ্ধ চলিছিল। তেওঁলোকৰ বথো ভাগি চূৰ্ণীকৃত
হৈছিল। শন্যই তেওঁৰ ভাগিনীয়েক নকুলৰ লগত যুদ্ধ কৰি হাঁহি এটা
নানি বৰ বোৰেৰে তেওঁক আঘাত কৰিলে। সেই আঘাতত নকুলৰ থং
উঠি বোনায়েকৰ বৰৰ বৰ আৰু ছত্ৰ খণ্ড খণ্ড কৰি কাটি মাটিত বগৰাই
পেলালে। পিচত নকুলে শত্ৰুৰূপ কৰি বিদায় ঘোষণা কৰিলে। কৃপা-
চাৰ্য্যই ষ্টুৰ্য্যকৈতুক আশ্বৰ্য কৰি বৰ আঘাত কৰিলে। গাত্যকি আৰু
কৃতকৰ্মৰ ভিতৰত ভীষণ যুদ্ধ লাগি উঠিল।

বিৰাট বজাই বৰ্ণন আক্ৰমণ কৰিলেগৈ। অভিনয়ৰ পৰাক্ৰম অভূত-পূৰ্ব হৈছিল। তেওঁ অকলে পৌৰ, কৃতবৰ্মা, অগ্ৰদ্রথ আৰু শল্য এই চাৰিওজন বীৰকে আক্ৰমণ কৰি যুগীয়া কৰিলে।

ইয়াৰ পিচত ভীম আৰু শল্যৰ মাজত ভীষণ গদাযুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। শেষত শল্যই পৰাজয় মানি যুদ্ধ পৰিত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল। তেতিয়া কৌৰৱ সেনা হতাশ হৈ পৰিল। এই হেগতে পাণ্ডৱ সৈন্যই কৌৰৱ সেনাৰ ওপৰত বায়ুবেগে জপিয়াই পৰি ছত্ৰভঙ্গ কৰি দিলে।

সেই অৱস্থা দেখা পাই সৈন্যসকলক উৎসাহিত কৰি তুলিবৰ মনেৰে দ্ৰোণাচাৰ্য্যই যুধিষ্ঠিৰলৈ লক্ষ্য কৰি বথ চলাই দিলে। সিদ্ধু দেশৰপৰা অনা আঠোটা শক্তিমান আৰু গুৱনি ঘোঁৰা দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ বথত যোৱা আছিল। দ্ৰোণৰ বথ যুধিষ্ঠিৰৰ ফালে বিজুলী সন্ধাৰে যোৱা দেখা পাই যুধিষ্ঠিৰে বাচি বাচি ভীমৰ বাণ দ্ৰোণৰ ওপৰত বৰষিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু আচাৰ্য্য তাত বিচলিত নহৈ সেই সকলো বাণ প্ৰতিৰোধ কৰি এনেভাৱে যুধিষ্ঠিৰলৈ লক্ষ্য কৰি শব হানিবলৈ ধৰিলে যে তাৰ কোবত যুধিষ্ঠিৰৰ ধনু ভাগি মাটিত বাগৰি পৰিল। আচাৰ্য্য আহি যুধিষ্ঠিৰৰ সন্মুখত উপস্থিত হল। যুধিষ্ঠিৰে বাণা দিবলৈ যথাশাস্ত্ৰ চেষ্টা কৰিও বিফল হ'ল। দ্ৰোণক বাণা দিবলৈ কোনো সক্ষম নহল।

‘যুধিষ্ঠিৰ বৰা পৰিল’ বুলি খবৰ এটা যুদ্ধক্ষেত্ৰত ওলাই গল।

সেই মুহূৰ্ত্ততে অৰ্জুন বিজুলী সন্ধাৰে গৈ সেই ঠাইত উপস্থিত হ'ল। আহোঁতে বাটত তেওঁ ঠম্‌য়ে ঠালে তেজৰ সোঁত বৈ থকা আৰু নদৰৰ টুকুৰা গিচৰতি হৈ পৰি থকা দেখা পাই আহিছিল। আহি পায়েই তেওঁ দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ ওপৰত ভীষ্মভাৱে শব হানিবলৈ ধৰিলে।

শব গুণত লগোৱা আৰু নিষ্পেদ কৰাব মাজত ব্যৱধান নোহোৱা হৈ পৰিল। গাণ্ডীৱৰপৰা ধাৰাসাৰে শব বৰিষণ হবলৈ ধৰিলে। বাণে বাণে যুদ্ধৰ থলী অন্ধকাৰ হৈ পৰিল। গোটেই আকাশ বাণে ছাটি পেলালে।

অৰ্জুনৰ এই অস্ত্ৰৰ আগত তিষ্ঠিব নোৱাৰি দ্ৰোণ পিচ ছহঁদি যাবলৈ ধৰিলে। যুধিষ্ঠিৰ ধৰা নপৰিল। সেইদিনৰ বাৰণে যুদ্ধও অন্ত পৰিল। দৌৰৰ সেনাসকলে অন্তৰত ভয় লৈয়েই শিৰিবলৈ উলটি গ'ল। পাণ্ডৱ-সকলে গণাৰ্কে শিৰিবলৈ উলটিল। পিচে পিচে কেশৱ আৰু অৰ্জুনৰে কথা-পাতি গৈছিল। এইভাৱে ভাৰত যুদ্ধৰ একাদশ দিনৰ যুদ্ধ সামৰণি পৰিল।

দ্বাদশ দিনৰ যুদ্ধ

যুধিষ্ঠিৰক জীৱন্তে বন্দী কৰাৰ প্ৰথম চেষ্টা অথনে যোৱাত দ্ৰোণে দুৰ্য্যোধনক বলে “ধনন্তয় যুধিষ্ঠিৰৰ লগত থাকে নানে তেওঁক জীৱন্তে ধৰা অসম্ভৱ। মই অলপো প্ৰতীক্ষা কৰা নাই। অৰ্জুনক বিৰা স্বৰূপে আঁতৰাই ৰাখিব পাবিলে মই পাণ্ডৱবাহিনী ভেদ কৰি যুধিষ্ঠিৰক হাত কৰিব পাৰোঁ। তেওঁ যুদ্ধৰ ঠাইৰপৰা পলাই নাগাবিলে তেওঁক মই বন্দী কৰি আনিবোঁ। দৈবাৎ তেওঁ যুদ্ধক্ষেত্ৰৰপৰা পলাই গলেও আমাৰ ভয় লাভেই হব।”

দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ এই কথা শুনি ত্ৰিশত্ৰিংশৰাজ শূশৰ্ম্মাই তেওঁৰ ভায়েকৰ লগত এটা গোপন পৰামৰ্শ কৰিলে। সংসপ্তক বৃত্ত ধৰি অৰ্জুনক তেওঁলোকৰ লগত যুদ্ধলৈ আহ্বান জনালে যুধিষ্ঠিৰৰপৰা আঁতৰাই ৰাখিব পৰা যাব এই সঙ্কল্পকে তেওঁলোকে সিদ্ধান্ত কৰিলে। সেইমতে কৌৰৱসকলে নিজৰ ভিতৰৰপৰা এদল সেনা বাচি উলিয়ালে। তেওঁলোকে যথাৰীতি অগ্নিপূজা কৰি কুশৰ মেখেলা পিকি ‘প্ৰাণ ত্যাগ কৰিম’ বুলি সঙ্কল্প ললে। সঙ্কল্পটো এই বুলি ললে যে “অৰ্জুন বধ নহয় নানে আনি যুদ্ধৰপৰা উলটি নাহে। ভয়ত পৃষ্ঠভঙ্গ দি পলাই আহিলে অ’মি মহাপাপাৰ ভাগী হম।” ইয়াৰ পিচত তেওঁলোকে মৰণ কালত কৰিব লগা দান আদি কাৰ্য্য সমাপ্ত কৰি মৃত্যু বৰণ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰি যুদ্ধলৈ আগবাঢ়ি গল।

কৌৰৱৰ এই সংসপ্তক বাহিনী গৈ অৰ্জুনৰ যুদ্ধৰ কাৰণে আহ্বান জনালে।

(এটা বিশেষ উদ্দেশ্য সাধনৰ কাৰণে এজন বা ততোধিক সেনাই নিজৰ প্ৰাণৰ মায়া পৰিত্যাগ কৰি মৃত্যু বৰণ কৰে। তাৰ পটভূমি আজি-কালিৰ যুদ্ধতো দেখিবলৈ পোৱা যায়। অৰ্জুনক যুধিষ্ঠিৰৰপৰা আঁতৰাই নিয়াৰ উদ্দেশ্যে ত্ৰিশত্ৰিংশ সেনা বাহিনীয়ে সংসপ্তক বৃত্ত অৱলম্বন কৰি অৰ্জুনক যুদ্ধলৈ আহ্বান জনালে।)

অৰ্জুনে তেতিয়া ধৰ্ম্মপুত্ৰক কলে মহাবীৰ, অ’মি শত্ৰুপক্ষৰ সংসপ্তক বৃত্ত ধৰা সৈন্যদলে মোৰ নাম ধৰি যুদ্ধলৈ আহ্বান জনাইছে। যুদ্ধৰ কাৰণে মোক কোনোৰাই আশ্ৰয় জনালে মই পিছ ভৰি নিদিওঁ এনে এটা প্ৰতিজ্ঞাত আবদ্ধ হৈ আছোঁ। শূশৰ্ম্ম! অ’মি তেওঁৰ লগৰীয়াসকলে মোক যুদ্ধলৈ আহ্বান জনাইছে। মই ইহঁতক বধ কৰি মূৰি অ’হিবলৈ অনুমতি কৰক।” যুধিষ্ঠিৰে কলে “ব’হা, তুমি দ্ৰোণৰ সঙ্কল্পৰ কথাটো আনিচাই নহয় ?

সেই কথা ভাবি কাম বৰা । জীৱন্তে নোক বন্দী কৰিব বুলি দুৰ্য্যোদনৰ আগত তেওঁ প্ৰতিজ্ঞা কৰি গৈছে । দ্ৰোণ মহা শক্তিমান, বীৰ, অস্ত্ৰবিদ্যা বিশাৰদ, বঠৈ গহিষু আৰু আলস্যহীন পুৰুষ ।

সেই কথাত অৰ্জুনে কলে “আপোনাৰ বন্ধাব ভাব বীৰ সত্যজিতৰ ওপৰত দিয়া হৈছে । তেওঁ আপোনাৰ লগে লগে থাকিব । তেওঁৰ দেহত প্ৰাণ থাকে নানে আপোনাৰ লেণানো বিপদৰ শঙ্কা নাই ।” এইবুলি ধৰ্মপুত্ৰৰ পাঞ্চাল ৰাজকোঁৱৰৰ সত্যজিতৰ ওচৰত গতাই দি সংশপ্তবসকলৰ আহ্বানমতে সুধৰ্ত্ত সিংহৰ দৰে অৰ্জুন শত্ৰু সেনা আক্ৰমণ কৰিলে ।

অৰ্জুনে শ্ৰীকৃষ্ণক বলে “হে কৃষ্ণ, চাওক সোৱা ত্ৰিগৰ্ত্ত সেনাবিনাক ধ্বংস দি বৈ আছে । ব্ৰতৰ মহিমাত শোকৰ সমবতো তেওঁলোক হাঁহিমুগেই আছে । স্বৰ্গ স্মৃতিতকৈও অধিক স্মৃতি যেন তেওঁলোক অৰীৰ হৈ পৰিছে ।” এইবুলি অৰ্জুনে শত্ৰুসেনাৰ মাজত প্ৰবেশ কৰিলে ।

অশ্বি ভাবত যুদ্ধৰ দ্বাদশ দিন । চাওঁতে চাওঁতে যুদ্ধই ভীষণ আৰাৰ ধাৰণ কৰিলে । অৰ্জুনৰ শব্দ সংসপ্তক সৈন্যৰ হাহাকাৰ উপস্থিত হল । ত্ৰিগৰ্ত্তৰাজে সৈন্যসকলক সাৱধান বাণী শুনাই বৰ আশ্চৰ্যান কৰিবলৈ ধৰিলে ।

বীৰসকলে উৎসাহিত হৈ কবলৈ ধৰিলে “হে বীৰ সৈন্যসকল, মহা মহা ক্ষত্ৰিয়সকলৰ আগতে আমি শপথ ৰাই ব্ৰত গ্ৰহণ কৰিছোঁ । এনে ভীষণ আৰু কঠোৰ শপথ গ্ৰহণৰ পিচত যুদ্ধৰ কাৰণে ভয় ধোৱা বা বিচলিত হোৱা আমাৰ পক্ষে অনুচিত । সেয়ে হলে আমি সংসাৰত হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ হম ।” এইবুলি বৈ শশি গিনাদ কৰি যোৱাৰ যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে ।

অৰ্জুনে বলে “হৃষীকেশ, প্ৰাণান্ত নহয় নানে এওঁলোকে যুদ্ধ ত্যাগ নকৰে—এওঁলোকে ভয়ো নকৰে । বধ ভালকৈ চলাওক ।”

মহুৰুদনে তীব্ৰ গতিৰে বধ পৰিচালনা কৰিলে । দেৱাত্মনৰ যুদ্ধত ইন্দ্ৰৰ বধৰ দৰে সাৱধি শ্ৰীকৃষ্ণো নানা প্ৰকাৰ গতিৰে চক্ৰাবাৰে যুদ্ধ ধনিত বধ চাবনা কৰিবলৈ ধৰিলে । অৰ্জুনৰ গাভীৰে পূৰ্ণ শক্তি প্ৰদোশ কৰি সংসপ্তক সৈন্য বধ কৰিবলৈ ধৰিলে । সংসপ্তক সৈন্যই চক্ৰৰ আগত শ শ অৰ্জুন দেখিবলৈ ধৰিলে । আঘাত পোৱা বীৰসকল ধ্বাশাসী হৈ নাতিত পৰা পনাশলুৰ দৰে শোভা পানলৈ ধৰিলে ।

তুনুৰ বধ লাগি উঠিল । বাণ বৰ্ষণৰ প্ৰকোপত মহুৰুদন তিতবতে অৰ্জুনৰ বধ আৰম্ভ কৰি অক্লান্ত নোহোৱা হৈ পৰিল ।

জেলি। যীশুকে স্বর্গে রাখিয়া তুমি খীসাই দাও। ১৫৮
 গৈদারি নি কান হয় গরী কৃষ্ণ নই খীসাই মাছ। ॥খীসন বা।
 নখিধুত *কৃষ্ণ অস্ত্র এজিবার হৈ ঈনি।

এবার কনক বহু ছাত্র এই যুদ্ধক্ষেত্রে লেখিনৈ পোড়া নি।
 সুওহী স্নক ঠা ঠা হৈ পরা লেহাবাব যুদ্ধস্বনী উপচি পদি এল
 জীপ দৃশ্য বিধি হন।

ଗ ଗନ୍ଧର୍ବ ଗୋବର ନାତି ଅର୍ଜୁନେ ବୁଦ୍ଧତ ନିଷ୍ଠ ହେ ଏହା ଅନ୍ୟାତ ଗୋ ॥
 ଚାନ୍ଦାୟେ ଦେହବନ୍ଧ ହେ ଏହା ପାଣ୍ଡବମନ୍ଦନର ତିବ୍ରତ ପୁରିବିବନେ ନନ୍ଦା ବନି
 ବନ ଚାନ୍ଦା କବିବନେ ଗାନଧିକ ଆନ୍ଧ୍ର ନନ୍ଦିନ । ଛୋପାଚାନ୍ଦର ଅନ୍ଧୀତ
 ଏହା ଭାବ ଶୋଭାବାହିନୀ ତେଜସ୍ବୀ ଛୋପାୟ ଆମାମି ଗୋ ବୁଦ୍ଧିବେ
 ଦେଖି ଗାନେ । ଗେତିଆ ଗେତ ବହୁବାହୁ ମନ୍ଦରୀ ଗବେ ଆନ୍ଧ୍ର ଗି ଗବେ
 ଗୋ ଗ୍ରାନ୍ଥ । ଗୋ ବନ୍ଦୀ କବିବର ଗବେୟେ ଆମାମି ଆମିଷ । ଅତି
 ଗବେୟେ ଆମାମି ଗୋ ବନ୍ଦୀ ନନ୍ଦିନ ।

ମନେକେ ଆନନ୍ଦ ଯେ ବନ୍ଧୁ ମିଳିବ ।
 ଯୋଗୀଚାରୀର ଆଶ୍ରମେ ଯାଏ ଗାଆଁର ଛାତ୍ର ପୁରୁଷ ବିଶୁଦ୍ଧ ମନେ ।
 ସେଠାରେ ଆଶ୍ରମରେ ଆଶ୍ରମ । କବିର ସେ ଏକ ଗାଆଁର ମିଳନ । କାଳିଦାସ ବାହୁଳ୍ୟ
 ଯେତେବେଳେ ଗୋରାହି ଯାଏ ସେଠା ପାଇଁ ଯାଆନ୍ତାଏ ଏକ ସୁନ୍ଦର ଗାଆଁ । ସୁନ୍ଦର
 ଯାତ୍ରା ଯେ ଯେମିତି ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଯାତ୍ରା ସେ ପରିବ । ଏ ବାହୁଳ୍ୟ ଯେ
 ନବ୍ୟ ଆତ୍ମ ଏକ ଏକ ଆଶ୍ରମ କବି ଯେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ଛାତ୍ର ବାହୁଳ୍ୟ ଯେ
 ଗୁଡ଼ି । ୧ ।

ধৰাশাগী হৈ প্ৰাণ এবিলে। যুধামন্যু, সাত্যকি, শিখণ্ডী আৰু উত্তমোজ্জ্বল
শৰেবে ঘূৰীয়া কৰি দ্ৰোণাচাৰ্য্যই যুৰিষ্টিবৰ ফালে চোঁচা ললে। সেই
মুহূৰ্ত্তত ক্ৰপদপুত্ৰ পাঞ্চালে নিম্বৰ প্ৰাণ তুচ্ছ কৰি দ্ৰোণৰ ওপৰত প্ৰবলভাৱে
আক্ৰমণ চলালে। তেওঁৰ প্ৰবল শৰাঘাতত উল্কাৰ দৰে প্ৰাণ এৰি বথৰ
পৰা চলি মাটিত পৰিল।

তেতিয়া দুৰ্য্যোধনে কৰ্ণক বলে “বাৰেয়, দ্ৰোণৰ পৰাক্ৰম দেখিলেনে?
ইমান পিচত আৰু পাণ্ডৱসকলে যুদ্ধলৈ হেঁপাহ নকৰে। চোৱাঁ চোৱাঁ
সোৱা তেওঁলোকৰ সৈন্যবিলাকে ছত্ৰভঙ্গ দি পলাইছে।

বৰ্ণই সেই বখা শুনি মূৰ জোকাৰি বলে “নহয় দুৰ্য্যোধন, পাণ্ডৱসকল
ইমান সহজে পৰাতুত নহয়। সহজে যুদ্ধ এৰি নাযায়। বিহ, জুই,
পাশাখেল আৰু দীৰ্ঘকাল বনবাসত তেওঁলোকে যিমান দুখ-বষ্ট ভোগ কৰিছে
সেইটো তেওঁলোকে ইমান সহজে পাহৰিব নোৱাৰে। চোৱাঁ, চোৱাঁ,
সোৱা পাণ্ডৱসকলে গোট বান্ধি আবেঁ দ্ৰোণক আক্ৰমণ কৰিছেহি। ভীম,
সাত্যকি, যুধামন্যু, ক্ষত্ৰবৰ্ণা, নকুল, উত্তমোজ্জ্বল, ক্ৰপদ, বিৰাট, শিখণ্ডী,
বৃষ্ণকেশু আদি ভালেমান বীৰে যুৰিষ্টিবৰ বশ কৰিবলৈ গোট বান্ধি আগ
বাঢ়িছে। দ্ৰোণ ভীষণ বৰমে আক্ৰান্ত হৈ পৰিছে। দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ ওপৰত
ইমান এটা গুৰুভাৱ দি আমি দুবৈবপৰা বৈ চাই থকা নিতান্ত অনুচিত
হৈছে। মহাবীৰসকলৰো দায়ীত্ব বহন কৰাৰ এটা সীমা আছে। ভালেমান
ভেকুলী একগোট হৈ মহা হুঙীকো বৰিব পাৰে। দ্ৰোণৰ সহায়ৰ কাৰণে
আমি ততালিকে আগবঢ়া উচিত। তেওঁক অকলৈ এৰি দিয়া উচিত
নহয়।”

বীৰ ডগদস্ত

যুৰিষ্টিবৰ কৰিবলৈ দ্ৰোণে কেবাবাৰো বিফল চেষ্টা কৰিলে।

দুৰ্য্যোধনে এটা বিৰাট সেনাবাহিনী ভীমৰ বিৰুদ্ধে পঠাই দিলে।
ভীমে বথৰ ওপৰত থিয় দি সেই সৈন্যবাহিনী আক্ৰমণ কৰিলে। ভীমসেনাৰ
অৰ্দ্ধচন্দ্ৰাকৃতি বাণৰ প্ৰকোপত দুৰ্য্যোধনৰ বথ, ধ্বজা আৰু ধনু খণ্ড-বিখণ্ড
হৈ ছিগি-ভাঙি গ'ল। দুৰ্য্যোধনৰ এই দুৰৱস্থা দেখি ন্লেচ্ছৰাজ অঙ্গই
এটা প্ৰকাণ্ড হাতীৰ পিঠিত উঠি ভীমসেনাক আক্ৰমণ কৰিলে। ভীমে

অস্ত্র হানি অস্ত্র হাতী আৰু অস্ত্রাজ দুয়োৰে বধ কৰিলে। তেতিয়া কুক সৈন্যবিলাকে ভয় খাই যেনি-তেনি পলাবলৈ ধৰিলে।

কৌৱৰ হাতী, বধৰ ঘোঁৰা বিহ্বস্ত হৈ পলাবলৈ ধৰিলে। শই শই পলাতক সেনা যুদ্ধত পৰিবলৈ ধৰিলে। এইদৰে কৌৱৰ সেনা পলাবলৈ ধৰা দেখি প্ৰাগ্‌জ্যোতিষৰ বীৰ ৰজা ভগদত্তই সহি থাকিব নোৱাৰিলে। তেওঁ তেতিয়া তেওঁৰ প্ৰখ্যাত 'সুপ্ৰতীক' নামৰ ভয়ঙ্কৰ হাতীটোৰ ওপৰত উঠি ভীমৰ কালে আগবাঢ়ি গৈ ভীমক আক্ৰমণ কৰিবলৈ হাতীক ইচ্ছিত দিলে। লগে লগে হাতীটোৱে কাণ দুখন মেলি লৈ শুঁবেৰে কোবাই কোবাই ভীমসেনাৰ বধ ঘোঁৰা সকলো চুৰ্ণাকৃত কৰি পেলালে। ভীমসেনে হাতীৰ মৰ্মস্থানৰ সন্তোষ ভানিছিল। বধ আৰু ঘোঁৰা হেৰুৱাই ভীমসেনে ভাপু মাৰি মাটিত পৰিমেই হাতীৰ দুই ভৰিৰ মাজত সোমাই হাতীৰ মৰ্মস্থানত গাঁৰ বনেৰে ডুকুৱাবলৈ ধৰিলে। হাতীয়ে যত্নগত বনিয়াৰ দৰে হৈ কুমাৰৰ চাকৰ দৰে ঘূৰি ঘূৰি ভীমক শুঁবেৰে মেৰিয়াই ধৰি আঁতৰলৈ দলি মাৰি দিবলৈ চেষ্টা বিচাৰিলে। শেষত ভীমক শুঁবেৰে পকাই ধৰি গুৰিয়াবলৈ ধৰিলে। কিন্তু ভীমসেনে নুবপোলোকা দি আকৌ মৰ্মস্থানত ডুকুৱাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

সেই হেগতে পাণ্ডৱ পক্ষৰ কোনোবা হাতী আহি ভগদত্তৰ হাতীটোক আক্ৰমণ কৰিবলৈ বুলি আশা কৰিয়েই ভীমসেনে সেইদৰে সময় কটাইছিল। হাতীৰ তলত সোমাই ভীমসেন নেদেখা হৈ পৰাত সকলোৱে ভাবিলে যে আজি ভগদত্তৰ হাতীৰ খচকত ভীমসেনৰ প্ৰাণ গল। এই খবৰ যুদ্ধক্ষেত্ৰত প্ৰচাৰ হৈ গল।

ভীমসেন সঁচাসঁচিকৈয়ে বিপদগ্ৰস্ত হৈছে বুলি ভানি যুধিষ্ঠিৰে ভালেমান বীৰসেনা ভগদত্তৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ দিবলৈ পঠাই দিলে। ইতিমধ্যে দ্ৰুপদৰাজে এটা যুদ্ধৰ হাতীৰ পিঠিত উঠি ভগদত্তৰ হাতী আক্ৰমণ কৰিলেগৈ। দুয়োটা হাতীৰ মাজত ভয়ঙ্কৰ যুদ্ধ চলিবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত দ্ৰুপদৰাজৰ হাতী বাগৰি পৰিল। সেই স্থযোগতে ভীমসেনে হাতীৰ আক্ৰমণৰপৰা হাত সাৰি আহিল।

ভালেমান মহাবীৰ হাতত আক্ৰান্ত হৈও ভগদত্ত দলি নগল। বৰ তেওঁ দাৱাশিৰ দৰে জলি-পকি উঠিল। আক্ৰমণকাৰী সকলো বীৰকে উপেক্ষা কৰি ভগদত্তই সাত্ত্বিক আক্ৰমণ কৰিবলৈ নিজৰ হাতীটোক ইচ্ছিত কৰিলে। সুপ্ৰতীকে সাত্ত্বিক বধ আক্ৰমণ কৰি শুঁবেৰে মেৰিয়াই ধৰি বধখন দুৰৈলৈ আহাৰ মাৰি পঠিালে। সাত্ত্বিকিয়ে নিৰূপায় হৈ

চবুৰ পচাবতে নাট্যিত ছপিয়াই পৰি কণমপিহে প্ৰাণ বশ্য কৰিলে ।
গাবখিয়ে বিচক্ষণতানে বধ আৰু ঘোঁৰা বশ্য কৰি ঘূৰি আহি গাতাপিন
বাস পালেহি ।

ভগদত্তৰ হাতীচো পাণ্ডৱ সেনাৰ মাজলৈ সোমাই গৈ ভানেনান বীৰক
বধে সৈতে বগবাই পেলাই আতঙ্কৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ ধৰিলে । ঐশাবতত
উঠি ইহুই যেনেকৈ অস্ত্ৰৰ দমন কৰি ফুৰিছিল ভগদত্তয়ো সেইদৰে নিজৰ
হাতীত উঠি পাণ্ডৱ সেনাৰ নগ্নবশান্তি কৰিবলৈ ধৰিলে ।

কুলা যেন বাণ দুখন বোবাই বোবাই, অগাধবণ দীঘনীয়া গুঁৰভালেদে
সৈতে এই হাতীচোৱে অগণন বধ, ঘোঁৰা, বীৰসেনা আদি দমন কৰি
যাবলৈ ধৰিলে । অস্ত্ৰৰ পোচ খালেই হাতীচোৱৰ উড্ডণালি চৰিহে যায় ।
গৰখীবাই গৰবোৰ যেনেকৈ পেদি লৈ যায় ভগদত্তয়ো এই হাতীচোৱে
পাণ্ডৱৰ সৈন্যবাহিনী পিচুৱাই পেদি নিলে । ভীম নিৰপায়ত পৰি বধত
উঠি ভগদত্তক পুনৰ আক্ৰমণ কৰিলেগৈ । হাতীচোৱে গুঁৰভান ওপৰলৈ
দাঙি পানীৰ ঘোনোহনি তুলি বৰকৈ গোছৰণি মাৰি ভীমৰ ঘোঁৰা কেইটা
আক্ৰমণ বৰাত বধ এৰি পলাই লব মানিলে ।

সেই সময়ত আন এফালে অৰ্জুনে সংগপ্তক সৈন্যৰ লগত যুদ্ধত ব্যস্ত
আছিল । পাণ্ডৱ সেনাবাহিনীৰ মাজৰপৰা ধূৱনি কুঁৱলী ধূলি উৰা দেখা
পাই আৰু হাতীৰ গোছৰা গোমৰা শব্দ শুনি অৰ্জুনে ভাবিলে পাণ্ডৱ
সেনাৰ নিশ্চয় কিবা বিঘিনি ঘটিছে । তেতিয়া তেওঁ শ্ৰীকৃষ্ণক কলে “হে
মৰুগুদন, এইচো ভগদত্তৰ হাতীৰ গোছৰণি, সেই বিখ্যাত স্তম্ভতীবৰেই
গোছৰণি যেন অনুমান হৈছে । হাতীৰে যুদ্ধ কৰাত ভগদত্তৰ সমবক্ষ
বীৰ এই পৃথিৱীত আৰু কেও নাই । তেওঁ আজি আমাৰ গৰ্ৱনাশ ঘটাব ।
আমি তুৰন্তে সেই ঠাইলৈ যোৱা উচিত । সংগপ্তকৰ লগত যুদ্ধ অলপ
সময়ৰ বাবেগৈ ক্ষান্ত দিয়া যাওক । দ্ৰোণ আৰু যুধিষ্ঠিৰে যুদ্ধ কৰি থকা
ঠাইলৈ বধ চলাই লৈ বলা ।”

সেইমতেই শ্ৰীকৃষ্ণই সেইফালে বধ চলাই নিলে । স্মৰ্গা আৰু তেওঁৰ
অনুচৰসকলে “বৰা, বৰা, কলৈ যোৱা” বুলি পিচৰ পৰা চিঞৰি চিঞৰি
আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে ।

প্ৰত্যেকৰ কাৰণে অৰ্জুনে উভয় গৰুটত পৰিল । তেওঁ ভাবিলে ‘সংগপ্তক
সেনাই বোক যুদ্ধলৈ আহ্বান কৰি আনিছে । নই তালৈ পিঠি দিয়া অনুচিত
হব । আনফালে আমাৰ সৈন্য ছেদেলি-ভেদেলি হৈ গৰুতাপন্ন অৱস্থাত
পৰিছে । তাত গৈ সহায় নকৰিলেও মনুহ বিপদ ঘটিব ।”

এই ছেগতে এপাত শক্তিশালী শেল স্মশ্রুতাই অৰ্জুনৰ গাটৈ আৰু এপাত ভনান্দনৰ গাটৈ টোৱাই মাৰি পঠালে। কিন্তু চকুৰ পচাৰতে অৰ্জুনে তিনিপাত শব মাৰি স্মশ্রুতাক পৃষ্ঠভঙ্গ দিবলৈ বাধ্য কৰিলে। তেতিয়া তেওঁ তীব্ৰ বেগে যুদ্ধিষ্টিবৰ ফালে বধ চনাই দিবলৈ শ্ৰীকৃষ্ণক অনুবোধ কৰিলে।

অৰ্জুনৰ উপস্থিতিত পাণ্ডৱ সেনাই নতুন বল পালে। তেতিয়া দুর্যোপক্ষৰ ভিতৰত ভীষ্মতৰ যুদ্ধ আৰম্ভ হল। বনৰীয়া হাতীয়ে বাঁহবাৰী দলি যোৱাৰ দৰে অৰ্জুনে চাওঁতে চাওঁতেই কোবৰ সেনা দলি নোহাৰি গৈ ভগদত্তৰ মুখামুখি হনগৈ। অৰ্জুনক দেখা পাই ভগদত্তই স্মপ্ৰতীকক হেৰুচি অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ইঙ্গিত কৰিলে। স্মপ্ৰতীকে কানাস্তক ফনৰ দৰে 'হঃ' কৰি অৰ্জুনৰ বধৰ ওপৰত ছপিয়াই পৰিলগৈ। শ্ৰীকৃষ্ণই চকুৰ নিমিষতে বধধন অতি বিচক্ষণাতৰে পাক মাৰি বক্ষা কৰিলে।

ভগদত্তই হাতীৰ ওপৰৰপৰা অৰ্জুন আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ ওপৰত শব বৰষিবলৈ বৰিলে। অৰ্জুনে গাণ্ডীৱৰপৰা শব মাৰি হাতীৰ কবচ ভেদ কৰিলে। এই শবাসাতত হাতীটো বৰ ঘাইল হ'ল। তেতিয়া ভগদত্তই এপাত শক্তিশালী শেল শ্ৰীকৃষ্ণলৈ টোৱাই মাৰি পঠিালে। অৰ্জুনে সেই শেল শৰেৰে খণ্ড খণ্ড কৰি পেলালে। ভগদত্তই দুনাই আন এপাত তীক্ষ্ণতৰ কাঁড় অৰ্জুনৰ গাটৈ মাৰি পঠিালে। সেইপাতে অৰ্জুনৰ কিৰীটিটো খহাই পেলালে।

অৰ্জুনে ততালিকে নুৰত কিৰীটিটো ধুৱাই লৈ ভগদত্তক কলে "ভগদত্ত শেষবাৰৰ কাৰণে এবাৰ জগতখন চাই লোৱা।" এইবুলি অৰ্জুনে গাণ্ডীৱত টঙ্কাৰ ফুটালে।

ভগদত্তৰ চুলি পৰি চাল সোঁতোৰা সোঁতোৰ হৈ বুঢ়া হৈছিল যদিও তেওঁৰ মুখখন সিংহৰ দৰে ভয়তৰহ আছিল। কপালৰ ছাল ওলবি পৰি চকু পোত খাই পৰাত পাটৰ টম্বানিৰে লৰালবিকৈ সেই চাল ওপৰলৈ তুলি বান্ধি ললে। অপ্রতিদ্বন্দ্বী বীৰ এই ভগদত্তৰ ভয়ত আৰু আন সজগুণত ভগ্নবিধাত আছিল। মানুহে তেওঁক ইন্দ্রৰ সখা বুলি অৰ্ঘ্য দিছিল। শেষবাৰ জগতখন চাই লোৱা বুলি কৈয়েই অৰ্জুনে ভগদত্তৰ ওপৰত বাণ বৰিষণ কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই বাণৰ প্ৰচণ্ডাঘাতত ভগদত্তৰ বৰ্মাধ্বনভেদি গল। সেই দিনত বীৰসকলে কবচ ধাৰণ কৰি লয়। কবচৰ কোনোবা অংশ ভাঙি গলে সেই ভাগ অংশই দি শব মাৰি শত্ৰু বধ কৰিব পাৰি। এইবোৰ কোশল সেই কাৰ্য যুদ্ধ দিল্লীৰ অহৰ্গত আছিল।

বুঢ়া ভগদত্তই ধনুকাঁড় হেৰুৱাই তেওঁৰ অক্লুণ পাতকে মদ্র উচ্চাবি অৰ্জুনৰ গাটল মাৰি পঠিয়ালে। সেই অক্লুণ অৰ্জুনৰ গাত পৰা হলেই তেওঁৰ মৃত্যু অনিবাৰ্য্য আছিল। বিত্ত চকুৰ পলকতে শ্ৰীকৃষ্ণই সেই অক্লুণ নিজে বুকুপাতি গ্ৰহণ কৰিলে। বৈষ্ণৱ নগ্ৰেবে মদ্রপুত অক্লুণ নাধৰব বুকুত পৰি বনমালাৰ ৰূপ ধৰি তেওঁৰ কণ্ঠত শোভা পালে।

তেতিয়া অৰ্জুনে মাত দিলে “জনাদৰ্শন, আপুনি শত্ৰু নিশ্চিহ্ন অস্ত্ৰগ্ৰহণ কৰিলে কিয়? আপুনি যুদ্ধ নবৰি বেরল বথেই চলাব বুলিহে প্ৰতিজ্ঞা বৰিছিল? মই অস্ত্ৰেণশ্ৰে সজ্জিত হৈ থকা দেখিছেই এনে অৱস্থাত আপুনি তাত কি বুলি হস্তক্ষেপ কৰিলে?”

শ্ৰীকৃষ্ণই উত্তৰত বলে “সখা, তুমি নাজানা, এই অক্লুণাত্ৰ ভোনাৰ প্ৰাণনাশৰ বাৰণ আছিল। সেইটো মোৰেই সম্পত্তি, মোৰ সম্পত্তি মোলৈ কেনেকৈ উলটি আহিল চোৱা।” এই বুলি শ্ৰীকৃষ্ণই মিচিকীয়া হাঁহি এটা মাৰি সেই বনমালা অৰ্জুনক দেখুৱাই দিলে।

তাৰ পিচত পাৰ্ধই এপাত শৰ স্প্ৰতীকলৈ টোৱাই মাৰি দিলে। সেই শৰ গাপৰ নিচিনাকৈ গৈ স্প্ৰতীকৰ মূৰেদি সোমাই অদৃশ্য হৈ পৰিল।

তেতিয়া ভগদত্তই পুনৰ অৰ্জুনক আক্ৰমণ বৰিবৰ মনেৰে হাতীটো হেঁচুকিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু নিৰ্ধনী মানুহৰ ষেণীয়ে যেনেকৈ গৃহস্থৰ কথা উপেক্ষা কৰে হাতীটোৱেও এইবাৰ নিজৰ শৰীৰটোৰে নানা অসুবিধা কৰি দাঁতেৰে মাটি খান্দি ভীষণ গৰ্জ্জন কৰি মাটিত চাচ কৰে বাগৰি পৰি নৰি থাকিল।

হাতীটোক নামাৰি অৰ্জুনে ভগদত্তৰ বধিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। সেই-টোত অক্ষম হৈ অৰ্জুনে বৰ বেহাৰ পালে। অৰ্জুনৰ শবত ভগদত্তৰ ৰূপালৰ বান্ধটো ছিগি পৰিল। ৰূপালৰ ওলোনা হালে ভগদত্তৰ চকু জাপ খুৱাই দিলে। তেতিয়া তেওঁ আন্ধাৰ-মুখাৰ দেখিলে। ইয়াৰ পিচত এপাত চোকা শৰ মাৰি অৰ্জুনে ভগদত্তৰ বুকু ফালি পেলালে।

পৰ্বতৰ টিঙৰপৰা ফলে ফুলে ভাতিকাৰ হৈ থকা গছ এমোপা বাগৰি আহি মাটিত পৰাৰ দৰে সোণৰ গুটি নগিৰে তলবনাই থকা বহল বুদ্ধখন নই ভগদত্ত মাটিত বাগৰি পৰিল। কোবৰ সেনাবিনাক বিনোবত পৰিয়েদি তেনি ফাঁহিচিটকা দি পলাবলৈ ধৰিলে।

তাকে দেখি শকুনিৰ দুজন সহোদৰ বৃষ আৰু অচলে লগ লাগি অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিলেহি। সন্মুখৰপৰা এজনে আৰু পিচফালৰপৰা আনজনে আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। অৰ্জুনৰ হাতত তেওঁলোকৰ ৰথ চূৰ্ণাক্ত হল।

অৰ্জুনে তেতিয়া তেওঁলোকৰ সেনাবিলাক ছেদেনি-ভেদেনি কৰি পেনানে।
বৃষ আৰু অচন দুয়োৰে আকৃতি একে বৰমৰ আছিল। দুই বীৰেই
অৰ্জুনৰ হাতত মৃত্যু বৰণ কৰিলে।

বাসদেৱে বৰ্ণনা কৰি কৈছে, “যুদ্ধ ক্ষেত্ৰ এৰি পনাই নোবোৱাৰ
কাৰণে এই দুটি বীৰৰ শৰীৰবৰণা পবিত্ৰ কীৰ্ত্তিৰ দেউতী ওনাই চৌদ্দিশ
পোহৰ হৈ পৰিছিল।”

অপ্ৰতিদ্বন্দ্বী বীৰ মহোদৰ দুটিৰ মৃত্যুত শকুনিৰে খঙত উগ্ৰমুগ্ধি ধৰি
কপট যুদ্ধ বীতিৰ আশ্ৰয় লৈ মায়া অস্ত্ৰলৈ অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিবলৈ
আছিল। অৰ্জুনে ততালিকে শব মাৰি সেই মায়া অস্ত্ৰ চূৰ্ণ কৰি পেনালে।
অৰ্জুনৰ শৰাঘাতত শকুনি অতিষ্ঠ হৈ বধ লৈ তীব্ৰ বেগে বণক্ষেত্ৰৰপৰা
পনাই সাৰিল। তাৰ পিচত পাণ্ডৱ সৈন্যই দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ সেনাবাহিনীক
ভীষণভাৱে আক্ৰমণ কৰি অগংঘা কৰুস্বীৰৰ প্ৰাণ বধ কৰিলে। তেজৰ
সোঁতেৰে গৈ বৰলৈ ধৰিলে। কুৰ সৈন্যসকল কৱচহীন হৈ ঘাইলৈ হৈ ভয়ত
বিহ্বল হৈ পৰাত দ্ৰোণে দ্বাদশ দিনাৰ যুদ্ধৰ সানৰণি মাৰিলে। কোৱৰপক্ষই
ভাৰাক্ৰান্ত হৃদয়ে শিবিৰলৈ যাব ধৰিলে, কাৰণ তেওঁবিলাকৰ হানী প্ৰচুৰ
হৈছিল। আনফালে পাণ্ডৱ সৈন্য হাঁহিনুখে শিবিৰ পাই যোদ্ধা-
সকল জুইৰ চাৰিওকাষে বহি বংমনে কথা পাতিবলৈ ধৰিলে আৰু অৰ্জুন
প্ৰভৃতি বিজয়ী বীৰসকলৰ গুণ বৰ্ণানিবলৈ ধৰিলে।

অভিমত

পিচ দিয়া নিচেই পুৰাত্মে দুৰ্য্যোধন মনত তীব্ৰ বিৰক্তি আৰু খঙ লৈ
দ্ৰোণৰ ওচৰ প'ই বিহিত অভিবাঙ্গ জনাই কলে “হে ব্ৰাহ্মণশ্ৰেষ্ঠ, কালিৰ
যুদ্ধত যুধিষ্ঠিৰক হাততে প'য়ো বন্দী নকৰি এৰি নিলে। আপুনি না কৰা-
হেঁতেনেই হয়। যুধিষ্ঠিৰক বন্দী কৰিবৰ ইচ্ছা থকা হলেই কালি অপেনাক
কোনেও বধা দিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। আপুনি নেৰ আশত যি বুলি প্ৰতিজ্ঞা
কৰিছিল সেইটো বক্ষা কৰিব নোৱাৰাৰ কাৰণ নহি হলে ধৰিব পৰা নাই।
মহাপুৰুষসকলৰ কাৰ্য্যকৰ্ম্মাপ বুজাই ধৰ ছাটিল যো লাগে।” দুৰ্য্যোধনে
তাত উপস্থিত থকা কেইবাগৰাকীও বীৰৰ সন্মুখতে দ্ৰোণাচাৰ্য্যক এনেদৰে
দোষাবোপ কৰিবলৈ ধৰিলে।

দূৰ্য্যোধনৰ কথাবোৰ শুনি হোণে প্ৰাণত নব আঘাত পালে। তেওঁ কলে “দূৰ্য্যোধন, তোমাৰ মিনিতে নই অদপটচিত্তে মোৰ সমস্ত শক্তি প্ৰয়োগ কৰিছোঁ। কিন্তু তোমাৰ গৰুড়প আৰু বাক্য এটাও বাচোচিত হোৱা নাই। নই পূৰ্বতে কৈছোঁ। যুধিষ্ঠিৰৰ কাষত অৰ্জুন উপস্থিত থাকিলে আনৰ উদ্দেশ্য গফল হ'ব। যদি অৰ্জুনক আঁতৰাই ৰাখিবলৈ কিবা ব্যৱস্থা কৰিব পাৰা তেন্তে আহিও নই প্ৰাণপনে চেষ্টা কৰিব পাৰোঁ। এইদৰে আশ্বাস দি দূৰ্য্যোধনক গাফিলত কৰিলে।

অন্যোদয় দিনাও সংগ্ৰাম সৈন্যই অৰ্জুনক যুদ্ধলৈ আহান জনালে। তেওঁলোকক আক্ৰমণ কৰি বৰি অৰ্জুন দক্ষিণমুখ হৈ যাবলৈ ধৰিলে। সেইমানে গৈ দূৰ্য্যোধনৰ মাজত ভীষণ যুদ্ধ লাগি উঠিল। এনে যুদ্ধ কাহানিও হোৱা নাই আৰু ভবিষ্যতেও হ'বলৈ গম্ভাৱনা নাই।

ধনত্ৱয়ে এইদৰে শনিৰ ভাণত যুদ্ধত অৱদ্ধ থকাৰ হোণে তেওঁৰ সৈন্যদল লৈ ‘পদ্ম’বেহ বচনা কৰি যুধিষ্ঠিৰৰ বিনাশে যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। ভীম, নাভাকি, ঘটোৎকচ, চেকিতান, ধৃষ্টদ্যুম্ন, অশ্বপত্নী, যুধানন্যু, শিখণ্ডী, উত্তৰোচা বিৰাট, কেবল আৰু যুগ্মসমবলৰ বাহিৰেও ভালেমান পাণ্ডৱ সৈন্যই দ্ৰোণৰ সৈন্য বাহিনীৰ গতি মোৰ কৰিবলৈ প্ৰাণান্ত চেষ্টা কৰিও বিফল হ'ল। দ্ৰোণৰ ভীষণ আক্ৰমণৰ প্ৰতাপ দেখি সকলো স্তম্ভিত হ'ল।

স্বভদ্ৰা পুত্ৰ অভিমান্যু বয়সত ৰালক হলেও যুদ্ধ বিন্দ্যাত শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ দৰেই বিদ্যাত হৈ উঠিছিল। তেওঁক মাতি আনি যুধিষ্ঠিৰে কলে “বাছা অভিমান্যু, দ্ৰোণাচাৰ্য্যই ভীষণভাৱে আক্ৰমণ কৰি আমাক অতিষ্ঠ কৰি তুলিছে। কিবা স্বৰূপত আমাৰ পৰাজয় ঘটিলে আৰু অৰ্জুনৰ নিন্দাৰ পাত্ৰ হ'ব লাগিব। দ্ৰোণৰ বেহভেদ কৰিবলৈ আমাৰ এজন বীৰকো গাধ্য নহ'ল। কিন্তু তুমি সেই বান কৰিবলৈ সমৰ্থ হ'বা বুলি মোৰ বিশ্বাস। তুমি গৈ দ্ৰোণৰ সৈন্য প্ৰতিৰোধ কৰাটো গৈ।”

অভিমান্যুৱে কলে “মই শত্ৰুৰ বেহ ভেদ কৰিব পাৰিম ভাতৃ গদেহ নাই, কিন্তু বেহৰ মাজত কিবা অনৰ্থ ঘটিলে ওলাই আহিবলৈ উপায় নাপান।

তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰে কলে “বীৰপুত্ৰ তুমি ৰাক বেহত প্ৰৱেশ কৰাটো গৈ। তোমাৰ পিচে পিচে আনি সকলো বেহৰ মাজলৈ সোমাই যান। তুমিবেহল বেহ ভেদ কৰি সোমোৱাৰ দিহা কৰা আৰু সকলো বীৰকে লৈ তোমাক ৰক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰিম।”

ধৰ্মপুত্ৰৰ এনে বাণী শুনি ভীমসেনেও দৃঢ়তাৰে কলে, “তোমাৰ পাচে

পাচে নয়া প্রবেশ কৰিব। শূঠলানু গাতাকি, পাৰ্শ্বান সোনা, কেবল আৰু
নয়া সোনা সকলোবোৰ হোৱাৰ পিচলৈ শৰুৰ বেহৰ ভিতৰলৈ সোমাই
যাব। কোনো প্ৰকাৰে বেহ ভেদ কৰি এবাৰ সোমাই লব পাৰিলে আনাৰ
হাতত শৰুসোনা ধৰণ হৈ যাব।

অভিনয়্যে কলে “ভাল কথা, আজি তেহে নোৰ পৰাক্ৰম দেখুৱাই
নানা আৰু পিতাক আগলৈ দিব পাৰিব।” এই বুলি কৈ অভিনয়্যে নগতে
খীৰু আৰু অৰ্জুনক সন্মত কৰি বিপুল উল্যানেৰে যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে।

“হোৱাৰ বন-বিক্ৰম বৃদ্ধি হওক”—বুলি যুৰিছিব অভিনয়্যক আশীৰ্বাদ
কৰি আগবাঢ়ি গিলে।

অভিনয়্যে তেওঁৰ গাবথিক কলে “তুমিহ, সোৱা দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ বধ
দেখা গৈছে। সেই বধলৈ সোমাই আনাৰ বধ চলাই দিয়া।” গাবথিকেও
সেইদৰে বধ চালনা কৰিলে।

“বধ খবৰক চলোৱা” বুলি অভিনয়্যে গাবথিক বাবে বাবে কবলৈ
ধৰিলে। গাবথিলে অনুভাৱে কলে “আবুগান, যুৰিছিব আজি আপোনাক
গুৰুতাল অৰ্পণ কৰিছে। স্বীকৃত্যে বহুতক চিত্ত কৰি লৈ বেহত প্ৰবেশ
কৰিব। দ্ৰোণ অতি যুদ্ধবিদ্যা বিশাৰদ, বনী আৰু আপুনি তেনেই মানক।”

অভিনয়্যে বিচিকিয়া হাঁহি এটা মাৰি কলে “খীৰু যাব নানা,
অৰ্জুন যাব পিতা, ভয়কপী ভূত তেওঁৰ কাষ চাপিব নোৱাৰে। এই শৰু
শক্তি মোৰ শক্তিৰ মোলভাৰ এভাগে নহয়। তুমি আৰু বেগেৰে দ্ৰোণৰ
ফালে বধ লৈ বনী। ভয় নাই।” গাবথিয়ে সেইদৰে তীব্ৰবেগে বধ
চলাবলৈ ধৰিলে।

অভিনয়্যৰ বধৰ ঘোঁৰা মাত্ৰ তিনিবছৰ বয়সৰ আছিল। বধ আছিল
সোণৰ। বধ বাবুবেগে চলিছিল। কোৱৰ সোমাই বধ দেখা মানে চিঞৰি
চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে—“সোৱা অভিনয়্য আহিছে, অভিনয়্য আহিছে”
বুলি। আন পাওৱ সকলো অভিনয়্যৰ পিছে পিছে গৈ আছিল। অভিনয়্য
কলে “এওঁতো অৰ্জুনতকৈও
মন্যক দেখা পাই কোৱৰ সোমাকলে ভাবিলে “এওঁতো অৰ্জুনতকৈও
শক্তিশালী বীৰ।” এই ভাবি সকলো সন্তুষ্ট হৈ পৰিল। হাতীৰ পালক
যেনেকৈ সিংহ পোৱানীয়ে আক্ৰমণ কৰে অভিনয়্যেও সেইদৰে গৈ কুৰ-
সৈন্যক আক্ৰমণ কৰিলে। সাগৰৰ মাজত পানীৰ পাক ঘূৰণি উঠাদি
কোৱৰসোনাৰ মাজতো সেইদৰে এটা হেন্দোলনিৰ পাক উঠিল। চাই

ধাক্কোতেই দ্রোণাচার্য্যৰ চকুৰ আগতে অভিনয়্যে কৰাৰেই ভেন কৰি গ'ল। ছুইত ছগা পবাদি অভিনয়্যৰ অস্ত্ৰৰ মুখত মলে মলে কুৰুসৈন্য জাহ যাবলৈ ধৰিলে। যি যি বীৰেই এই বালকৰ পূৰ্ণ বোধ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি গৈছিল সেই সবলো বীৰৰে কৰচ ভেন বনি অভিনয়্যে তেওঁলোকৰ মৰ্মস্থানত আঘাত কৰিছিল। যজ্ঞস্থলী কুশাসনময় হৈ থকাৰেই যুদ্ধস্থলীখনো কুৰুসেনাৰ শব্দেহেৰে উপচি পৰিছিল। ধেনু, শব, গদা, চান, তৰোৱান, অক্ষুণ, শেল, শূন আদি অস্ত্ৰবিলাকেৰে গোটেই ধনিধন গিঁচবতি হৈ পৰিল। যেনিয়েই চকু দিয়া যায় তেনিয়েই কেৱল মানুহৰ ভগা ছিগা হাত ভৰি, কটা মূৰ আদিয়ে চকুত পৰে।

যুদ্ধত অভিনয়্যৰ পৰাক্ৰম দেখি দুৰ্য্যোধনৰ খঙে মূৰ পালেগৈ আৰু নিজেই তেওঁক আক্ৰমণ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি গ'ল। স্বয়ং বজাই অভিনয়্যক আক্ৰমণ কৰিবলৈ যোৱা দেখি দ্রোণে দুৰ্য্যোধনক বন্ধা কৰিবলৈ চাৰিও-ফালৰপৰা সৈন্যবিলাকক আগবাঢ়ি আহিবলৈ আদেশ কৰিলে। কিছুসময় যোৰ যুদ্ধ চলিল। অতি বঠেৰে কুৰুবীৰসকলে দুৰ্য্যোধনৰ প্ৰাণ বন্ধা কৰিলে। অভিনয়্যেৰে বেজাৰ মনে ভাবিলে “মুঠিৰ গবাহ গিনিবলৈ নাপালোঁ।” এই বুলি মনে মনে অপপ দুখ কৰিলে। মিসকল বীৰ দুৰ্য্যোধনক বন্ধা কৰিবলৈ আগবাঢ়ি গৈছিল, তেওঁলোকৰ সকলোটি অভিনয়্যৰ আক্ৰমণৰ প্ৰকোপত পৃষ্ঠভঙ্গ দি পলাই সাৰিল।

তেতিয়া কুৰুবীৰসকলে নিকপায়ত পৰি যুদ্ধৰ নীতি আৰু নৰ্য্যদা ভঙ্গ কৰি বালকৰ একেলগে বেৰি লৈ আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। বানি চাপৰিয়ে যেনেকৈ সাগুৰৰ চৌবিলাক বোধ কৰি যায় অভিনয়্যেও সেইদৰে সেইদৰে শত্ৰু সেনাৰ আক্ৰমণ বোধ কৰিবলৈ ধৰিলে। দ্রোণ, অশ্বত্থামা, কৃপা, কৰ্ণ, শকুনি, শল্য আদি মহা মহা ধনুৰ্দ্ধবসকলে বধত উঠি অভিনয়্যৰ ওপৰত ধাৰাঘাৰে শৰ বৰষিবলৈ ধৰিলে। অসুমন্য নামেৰে এজন বজাই তেওঁৰ বধত উঠি মাথাৰেগেৰে গৈ অভিনয়্যক আক্ৰমণ কৰিলে। অভিনয়্যেৰে হাঁহিনুখে এপাত শৰ মাৰি তেওঁক বধি ধলে। তাৰ পিচত অভিনয়্যেৰে এনেভাৱে এপাত শৰ মাৰি কৰ্ণৰ কৰচ ভেন কৰিলে যে সেই শৰাঘাতত কৰ্ণ খহু মতু খাই গ'ল। এইদৰে ভালেমান বীৰে অভিনয়্যৰ শৰাঘাতত আহত হৈ যুদ্ধ ক্ষেত্ৰ এৰি ল'ব মাৰিলে। বহুত বীৰে বৰাদ্ৰৱত প্ৰাণত্যাগ কৰিলে। সাংঘাতিক শৰাঘাতত শল্য বধৰ ভিতৰতে পৰি মূৰ্ছা গ'ল। তাকে দেখি শল্যৰ ভায়েকে প্ৰচণ্ড বেগেৰে গৈ অভিনয়্যক আক্ৰমণ কৰিলেগৈ। কিন্তু অৰ্জ্জুন পুত্ৰৰ শৰাঘাতত তেওঁৰ বধ ভাগি চূৰ্ণাকৃত হ'ল। লগে লগে তেওঁৰ

প্রাণো গা। বোনাদেক হীকৃষ্ণ আৰু পিতাক অৰ্জুনবপৰা অভিনয়াৰে দিনিতাক অস্ত্ৰ শিক্ষা নৈচিত্ৰ সেই সকলোবিতাক আদি শক্ৰৰ ওপৰত প্ৰয়োগ কৰিছিল। এনে নথিত আছে যে বানকৰ বন-বিহন দেখা পাই ভ্ৰোণৰ বিস্ময়ত চকু বেল ধাই গা।

ভ্ৰোণই কৃপন আশত কলে "অভিনয়াৰ সকলক যীৰ যে অশতত দিবা এইটো অতি গাঁচা কথা।" সেই কথা দুৰ্ব্যোধনৰ কাণত পৰাততেওঁ খঙত উগ্রনুষ্টি ধৰি কলে "আচাৰ্য্যই নিশ্চয় অৰ্জুনক নবন কৰে। আৰু সেই কাৰণেই তেওঁ আলি তেওঁৰ পুতেকৰ গুণ গান কৰিছে। তেওঁ অভিনয়ক ইচ্ছা কৰি বশ নকৰি এপি গিলে।" আচলনতে অভিনয়ক বোধ কৰিবলৈ আচাৰ্য্যৰ গাৰ্হাভীত আছিল। অৰ্ধৰ যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হৈ দুৰ্ব্যোধনে এইদৰে ভ্ৰোণ আৰু ভীষ্মদেৱৰ ওপৰত সংগ্ৰহ পোষণ কৰি নিজেই পিচত পৰিতাপ কৰিবলগীয়া হৈছিল। তেনেতে দুঃশাগনে মাত দিলে "গৰ্হেক অপেক্ষা কৰক, নহি এই মূৰ্ত্তে এইমূৰ্গ বানকক বধ কৰিম।" এই বুলি সিংহনান কৰি অভিনয়ক আক্ৰমণ কৰিলেগৈ।

নানা প্ৰকাৰে বধ পৰিচালনা কৰি দুয়ো যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। অস্ত্ৰত দুঃশাগনে ভীষণ শৰাঘাতত আধা নৰা অৱস্থাত বধৰ ওপৰত লুটি ধাই পৰিল। সেই অৱস্থা দেখা পাই দুঃশাগনৰ গাৰ্হাভীয়ে লবানবিতক বধ ঘূৰাই যুদ্ধক্ষেত্ৰ এপি গ'ল। শক্তিমান দুঃশাগনৰ পৰাচয় হোৱা দেখি পাণ্ডৱসকলে আনন্দ ধৰি কৰিবলৈ ধৰিলে।

ইমান পিচত কৰ্ণৰ প্ৰচণ্ড আক্ৰমণত অভিনয়া কাতৰ হৈ পৰিল। তথাপি সূতহা-পুত্ৰই অবিচলিতভাৱে অব্যৰ্থ সন্ধানত এপাত শৰ মাৰি কৰ্ণৰ ধনু ভাঙি তেওঁক মাটিত লুটি ধুৱাই পেলালে। কৰ্ণৰ এই অৱস্থা দেখা পাই তেওঁৰ ভায়েকে অধিবধৰ পুতেকে অভিনয়ক আক্ৰমণ কৰিলেগৈ। পিচ দুৰ্ভৱতে অভিনয়াৰ শৰত তেওঁৰ মূৰ ছিঙি মাটিত বাগৰি পৰিল। তাৰ পিছত অভিনয়াৰ শৰৰ প্ৰকোপত কৰ্ণ আৰু তেওঁৰ সৈন্য-গানপ্ত সকলো পনাই লৰ মাৰিবলৈ বাধ্য হল। তেনে অৱস্থা দেখা পাই বাকী কৰু গৈন্যবিতাক ছত্ৰত হৈ পৰিল। ভ্ৰোণে তেওঁলোকক নিৰ্ভয় দিয়া সবেও সকলোবোৰ পনাই যেনি পাই তেনি গুছি গল। অভিনয়াৰে কিন্তু ছহকালি হাবিত ছুই লাগি এফালবপৰা দহি যোৱাদি শক্ৰসৈন্যক নধিমূৰ কৰিবলৈ ধৰিলে।

অভিনম্ভ-বধ

পাণ্ডৱসকলৰ পৰামৰ্শ অনুযায়ী অভিনম্ভাৰে বেছ ভেদ কৰি শত্ৰুৰ নামতৈ সোনাই যোৱাত তেওঁলোকে তেওঁৰ অনুসৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে । তাৰে সৈথি বৃত্তান্তৰ ভাগিনিয়েক মহাপৰাক্ৰমী সিদ্ধুৰাজ তদন্তৰে উন্নত হাতীৰ দৰে পাণ্ডৱসকলক প্ৰচণ্ড বেগেৰে আহৰণ কৰিলে । তেওঁৰ নিহন, সাহ, উপস্থিত বুদ্ধি আৰু সময়োপযোগী বৌশল সৈথি কুব্জসৈন্যৰ সাহ বাঢ়িল । যিডোৰৰ ঠাইত তদন্তৰে পাণ্ডৱসকলক আগভোগ দিলেগৈ ভালেমান কুব্জসৈন্য গৈ সেই ঠাইত গোটখাই পৰিল । বেচৰ স্তৰাণ্ডা মুৰখাই গল । সিদ্ধুৰাজৰ কপালী ধ্বংসা দেখা পাই কুব্জসৈন্য বৰনন্দ হৈ উঠিল । অভিনম্ভাৰে উলিয়াই লোৱা বেছৰ পথ বন্ধ হৈ গল ।

যুধিষ্ঠিৰে শৰ নানি তদন্তৰ অস্ত্ৰ কাটি পেলালে । চকুৰ পচাবতে আন এখন ধনুতৈ তদন্তৰে মহাপাত শৰ যুধিষ্ঠিৰৰ গাতৈ নানি পঠিয়ালে । ভীনসেনে ততালিকে তদন্তৰ বধ আৰু ধনু ভাঙি চূৰ্ণ নিচূৰ্ণ কৰি পেলালে । সিদ্ধুৰাজে নিতীকভাৱে আন এখন অস্ত্ৰেৰে ভীনসেনৰ ধনু ভাঙি পেলালে । পিছত ভীনৰ বধৰ ঘোঁৰাও বধ কৰিলে । ভীনসেনে ততালিকে বধৰপৰা অপিয়াই পৰি লৰি গৈ সাত্যকিৰ বধত উঠিল ।

এইদৰে তদন্তৰে নানা ছল বৌশল কৰি ভাগি যোৱা বেছ পুনৰ নতুন কৈ ঠিক কৰি লৈ পাণ্ডৱসকলৰ পথ বোধ কৰি পেলালে । বেছৰ নামত অভিনম্ভাৰে নিঃসহায় অৱস্থাত অবলে যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে ।

বৌবৰৰ বেছ ভেদ কৰি স্তম্ভাপুত্ৰই বৌবৰ বীৰ সকলৰ এফালৰপৰা বৰি যাবলৈ ধৰিলে । যিসবলে তেওঁক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধেদি গল সেই সকলো সাগৰৰ বুকুত মূৰ দাঙি উঠি নাৰ যোৱা চৌৱ দৰে চিনচাব নোহোৱাতৈ অনন্ত সাগৰত লীন হৈ গল । দুৰ্য্যোধনৰ কুমাৰ বীৰ লক্ষণ দেখাত বৰ ধুনীয়া কিন্তু বীৰ্য্যবান যোদ্ধা আছিল । সকলো বীৰ যেতিয়া অভিনম্ভৰ আক্ৰমণত তিষ্ঠি নোৱাৰি পিছুৱাই গল তেতিয়া সেই বালক যোদ্ধা আগবাঢ়ি বীৰদৰ্পে অভিনম্ভৰ আক্ৰমণ কৰিলেগৈ । তেতিয়া সাহপাই পিছুৱাই যোৱা কুব্জবীৰসকলেও আৰৌ উলটি কুমাৰ লক্ষণৰ সহায় কৰিবলৈ আগুৱাই গল । কুব্জবীৰসকলে পৰ্বতৰ ওপৰত ধাৰাঘাৰে বৰষুণ পৰাদি অভিনম্ভৰ ওপৰত শৰ বৰিষিবলৈ ধৰিলে ।

দূৰ্য্যোধন পুত্ৰই পৰাক্ৰমেৰে যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। অস্ততঃ স্তম্ভত পুত্ৰৰ এপাত তীক্ষ্ণ সৰ্পাস্কৃতি বাণ গৈ লক্ষণৰ গাত পৰিলগৈ। নৱনী মুৰব্বিনে চিকুণ চুনিভাবেৰে শুৱনী হৈ ধকা দিপলিপ কুমাৰ লক্ষ্মণ অভিনয়ৰ সেই শৰাঘাতত ধৰাশায়ী হৈ চকু মুদিলে।

কুব্জেনাৰ নাজত চাৰিওফালে হায়, হায় বৰ উঠিল।

দূৰ্য্যোধনৰ কাণত সেই কৰাণ শব্দ পৰাত তেওঁ গাভি উঠি কলে “তুৰন্তে এই পাতকী অভিনয়ৰ বৰ কৰাইক।”

এই আদেশ পাই দ্ৰোণ, কৰ্ণ, কৰ্ণ, অশ্বথামা, বৃহদ্বন আৰু কৃতবৰ্ণা এই ছয়জন মহাকাৰীয়ে অভিনয়ক বেচি ধৰিলে।

দ্ৰোণে কৰ্ণক কাণে কাণে কলে “এওঁৰ কৰচ ভেদ কৰা অসম্ভৱ। যিৰ লক্ষ্য কৰি এওঁৰ ঘোঁৰাৰ লেগান ছেদ কৰি পোনোৱা কিন্তু পিচফালৰ পৰা আঘাত কৰিবা।”

সূৰ্য পুত্ৰয়ো তাকেই কৰিলে। পিছফালৰপৰা আক্ৰমণ কৰি তবো-
ৱালৈকে অভিনয়ৰ ধনুৰন ভাঙি পেনালে। অভিনয়ৰ ঘোঁৰা আৰু সাৰথি দুয়োটা বৰ কৰিলে। অভিনয় বধহীন, সাৰথিহীন আৰু ধনুহীন হৈ পৰিল। ক্ষত্ৰিৰ গৌৰ্য্যৰ অৱতাৰ স্বৰূপ অভিনয়ৰে তেতিয়া চাল তবোৱাল লৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই সময়ত অভিনয়ৰ শক্তি, গান্ধৰ্য আৰু নিচিন্ত পৰাক্ৰম দেখি শক্ৰসৈন্য ভয় আৰু বিস্ময়ত জন্তমান হল। সেই তবোৱালৈকে আক্ৰমণকাৰীয়ে সকলোকে বাধা দিবলৈ ধৰিলে। ভূমি স্পৰ্শ নকৰাকৈ অভিনয়ৰে যেন আলাসতে যুদ্ধ কৰি আছে সকলোৱে তেনেয়েন দেখিবলৈ পালে। পিচত দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ একপ্রচণ্ড শৰাঘাতত অভিনয়ৰ হাতৰ তবোৱালখনো দুৰণ হৈ পৰিল। কৰ্ণৰ এপাত শব্দ তেওঁৰ চাল-
খনো ভাঙি গল। তেতিয়া অভিনয়ৰে ভগ্ন বধনৰ চকা এটা আহুৰি তুলি লৈ স্মৰ্শনধাৰী মহা বিষ্ণুৰ দৰে চক্ৰাকাৰে তাৰেই যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। বধৰ চকাৰ ধূলিকণাবিলাক গাত সৰি পৰি তেওঁৰ শৰীৰৰ সৌন্দৰ্য্য বাচি উঠিছিল বুলি পুৰাণাকাৰে এইখিনিও এটি স্মৃতি বৰ্ণনা দিছে।

প্ৰত্যেক বেচি অভিনয়ৰে দ্বিতীয় জনাৰ্দ্দনৰ দৰে প্ৰৱন পৰাক্ৰমেৰে মহাযুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। তেতিয়া নিকপাৰত পৰি সকলো শক্ৰসৈন্যই একেদৰে শব বৰষি অভিনয়ৰ হাতৰ সেই বধচক্ৰও বঁও বিধও কৰি পেনালে। তেনেতে দুঃশাসনৰ পুতেকে এডাল গদাটল যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। দুয়ো দুয়োকে প্ৰহাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। শেষত দুয়ো মাটিত বাগৰি পৰিল। দুঃশাসন পুত্ৰই ততালিকে জাপ মাৰি থিয় দিলে। পিচ মুহূৰ্ত্ততে অভিনয়

উঠা নাককে দুঃশাসন পুত্ৰই তেওঁৰ মূৰত গদাৰে কোব মাৰি দিলে । হাছাব হাছাব বীৰৰ লগত যুদ্ধ দি অৱশ্যে হৈ অহা অৱস্থাত অভিন্যূয়ে সেই গদা-
ঘাত গহিব নোৱাৰি বাগনি পৰি মুচ্ছা গল । অলপ পিচত তেওঁৰ প্ৰাণ বায়ু
বাহিব হৈ স্বৰ্গী হ'ল ।

গল্পৰে ধৃতবাষ্ট্ৰক কলে “বহল এটা পন্থন পুখুৰীত গোমাই লৈ হাতীয়ে
যেনেকৈ পানী বোকা মগন কৰে অভিন্যূয়েও বিৰাট কুকৰাহিনীক তৰুপ
মগন কৰি অন্তত নৃত্য বৰণ কৰিলে । এই প্ৰাণহীন অভিন্যূয়ৰ বেচি লৈ
আপোনাৰ পক্ষৰ সৈন্য গানন্ত সকলে বনবীণা ছত্ৰ বৰ কৰি পশুৰুদ্ধিৰ
চিকাবীবোৰে ঘূৰি ঘূৰি নৃত্য কৰাদি জপিগাই জপিগাই নৃত্য কৰিবলৈ
ধৰিলে । যিসকল প্ৰকৃত বীৰ আছিল তেওঁলোকে কিন্তু চবুনো টুকিলে ।
আবশ্যত চৰাই-চিৰবতিবিলাকে কেৱল কৈ গ'ল “ই মহা অধৰ্ম্ম, মহা
অধৰ্ম্ম ।”

কুৰবীৰসকলে অভিন্যূয় বধত আনন্দত উত্ৰাৱল হৈ আশ্ৰয় লবলৈ
ধৰিলে । কেৱল ধৃতবাষ্ট্ৰৰ পুতেক যুযুৎসুৱে খঙত চিঞৰি চিঞৰি কবলৈ
ধৰিলে “এইটো নিতান্ত অধৰ্ম্মৰ কাম কৰিলে । সৈন্যসকল আপোনালোকে
যুদ্ধৰ বৰ্দ্ধ পাহৰি গ'ল । আপোনালোকে লাজ ৰাজ কাতি কৰি বংশধৰালি
হে কৰিছে । ছিঃ ছিঃ ! হে ক্ষত্ৰিয় নাম বাবীবীৰসকল, মহাঅধৰ্ম্মত লিপ্ত
হৈ আগু বিপদলৈ আওকাণ কৰি মূৰ্খৰ দৰে আপোনালোকে এনে বিজয়ো-
লাস আৰম্ভ কৰিছে ।” এই বুলি তেওঁ অস্ত্ৰ শস্ত্ৰ দুৰলৈ দলি মাৰি পেলাই দ
যুদ্ধক্ষেত্ৰ পৰিত্যাগ কৰি গুছি গ'ল । যুযুৎসু বৰ ধৰ্ম্মভীৰু আছিল । তেওঁৰ
কথাবোৰ বৌদ্ধসকলে মনত তিতা লাগিছিল যদিও তেওঁৰ মনৰ প্ৰকৃত ভাব
প্ৰকাশ কৰি বৈছিল ।

পুত্ৰাশোক

যুদ্ধান্তৰ শোক সাগৰত নিমগ্ন

ভ্ৰোণ, অশ্ৰুখামা আৰু দুৰ্য্যোধনক যুদ্ধত পৰাস্ত কৰি যি বীৰপুৰুষে
অগ্নি সদৃশ পৰাক্ৰমেৰে অতৰিলাৰ শত্ৰুসেনা সংহাৰ কৰিলে সেইজন
বীৰ আজি অনন্ত শয্যাতে শুই আছে আৰু মাব নাপায় । হে মহাবীৰ,
তুমি দুঃশাসনক যুদ্ধত পৰানুগ হনলৈ বান্ধ কৰিছিল। গাঁচাকৈয়ে তোমাৰ

পৰিব। উঠা, তুমি তেওঁলোকৰ সাহস আৰু ভৰষাহে দিয়া উচিত। শোৰ পৰিত্যাগ কৰা।”

অলপ শান্ত হৈ বীৰপুত্ৰৰ মৃত্যু বাহিনীটো অৰ্জুনে ভালকৈ শুনিবলৈ হেপাহ কৰাত যুধিষ্ঠিৰে বলে “নবেই অভিমন্যুৰ উৎসাহ দি কনো, ‘পদ্মবেহ ভেদ কৰি বাটটো মুকলি কৰি দিব পাবিলেই আমি তোমাৰ পিচে পিচে গৈ বেহৰ নাজত সোমানগৈ। তোমাৰ বাহিৰে এই বেহ ভেদ কৰা বৌশল আমাৰ সকলোৰে অজ্ঞাত। তোমাৰ নামা আৰু পিতাই ভাল পোৱা বানটো আজি তুমি সন্ধান কৰা।’ সেই বখাত অভিমন্যুৱে বংমনে সেই দুৰ্ভেদ্য বেহ ভেদ কৰি বেহৰ নাজলৈ সোমাই গ’ল। আমিও তেওঁৰ পিচে পিচে গলোঁ। কিন্তু সোমোৱা বাটৰ মুখতে পাতৰী জয়দ্রথ আমাৰ ভেটা দিলে। অভিমন্যু বেহত সোমাই যোৱাৰ লগে লগে বেহৰ বাট ততালিকে জাপ ৰাই গ’ল। সিন্ধুৰাজে প্ৰচণ্ডৰূপে আহি আমাৰ প্ৰৱেশ পথ বন্ধ কৰি দিলে। অসংখ্য মহাবীৰ একে গোটেই হৈ ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্মৰ সকলো নীতি উলংঘা কৰি বীৰ অভিমন্যুক গম্ভৰীয়ে একেলগে যুঁজি ধৰ কৰিলে।

যুধিষ্ঠিৰৰ মুখত ঘটনাৰ বৰ্ণনা শুনি “হা পুত্ৰ” বুলি এটা কৰুণ ধ্বনিৰে অৰ্জুন মাটিত বাগৰি পৰি মুচুৰ্ছা গ’ল। ক্ষত্ৰক পিচত গংগা পাই উগ্ৰমুখি ধৰি প্ৰতিজ্ঞা কৰি কলে “মোৰ পুত্ৰৰ মৃত্যুৰ কাৰণ জয়দ্রথ মই বালিলৈ বেলি নোৱাৰ যাওঁতেই তাৰ প্ৰাণ বধিম। তাৰ বন্ধাৰ কাৰণে দ্ৰোণ আৰু কৃপাই যোগ দিলেও সেই আচাৰ্য্যসকলকো অস্ত্ৰহানি স্বৰ্গলৈ পঠিয়াম। এমে মোৰ প্ৰতিজ্ঞা।” এই বুলি অৰ্জুনে গাভীৰত টকাৰ দিলে। শ্ৰীকৃষ্ণয়ো লগে লগে পাঞ্চজন্য শস্ত্ৰ ফুঁকি উৎসাহ দিলে।

তীনসেনে তেতিয়া কলে “এই টকাৰ আৰু শস্ত্ৰ ধ্বনি ধৃতবাস্তিৰ পুত্ৰসবলৰ বিনাশ-সঙ্কেত বুলি সকলোৱে জানি লোৱা।”

সিন্ধুৰাজ জয়দ্রথ

অভিমন্যুৰ মৃত্যুৰ কাৰণ একমাত্ৰ জয়দ্রথ। বাইলৈ বেলি নোৱাৰ যাওঁতেই অৰ্জুনে তেওঁক বধিবলৈ প্ৰতিজ্ঞা কৰিছে। চোৰাংচোৱাৰ মুখে এই সংবাদ কৌৰৱসকলে শুনিবলৈ পালে।

বৃদ্ধক্ষত্র নামে সিদ্ধু দেশৰ এজন খ্যাতনামা বজা আছিল। বৰঠোৰ' তপস্যাৰ ফলত জয়দ্রথ নামে তেওঁ এটি নবা সন্তান লাভ কৰিলে। লৰা ভূমিস্থ হোৱা মাত্ৰে আকাশবাণী শুনিলে “এই কোঁৱৰ জগৎবিখ্যাত বীৰ হ'ব আৰু এওঁ এগৰাকী বিখ্যাত ক্ষত্ৰিয় বীৰ শিবোমণিৰ হাতত নিধন হৈ উৰ্দ্ধলোকলৈ গমন কৰিব।”

‘ভীৰৱাত্ৰেই মৃত্যুৰ অধীন’ এই কথা সকলোৰে জনাজাত হ'লেও মৃত্যুৰ নাম শুনিলে পণ্ডিত কিম্বা ঋষি-মুনিসকলোৰে প্ৰাণত ভয়ৰ সন্কাৰ হয়। বৃদ্ধক্ষত্র বজাই সদ্যোজাত শিশু পুত্ৰটিৰ মৃত্যুৰ বাৰণটি আৰাধনাগীৰপৰা শুনিবলৈ পাই বজা অতিশয় দুঃখিত হ'ল। বৃদ্ধ বচাই তেতিয়াই “আকাশবাণী সঁচা হ'লে পুত্ৰৰ শিব যিজনৈ ছেদ কৰিব তেওঁৰ শিবো যেন সেই মুহূৰ্ত্তে আপোনা-আপুনি চূৰ্ণাক্ত হব” এই বুলি অতিশাপ দিলে।

জয়দ্রথৰ বয়স হোৱাত বৃদ্ধক্ষত্ৰই পুতেকৰ হাতত ৰাজ্যভাৰ গভাই দি তপস্যা কৰিবলৈ বনলৈ গুচি গ'ল। তেওঁ শৈ শানন্তক নামে এখন ডাঙৰ পথাৰৰ কাষত আশ্ৰম এখনত বাস কৰিবলৈ ধৰিলে। পিচত সেই পথাৰখনেই পিচত কুব্জক্ষত্ৰ নামে জনাজাত হ'ল।

অৰ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা শুনি জয়দ্রথে তাহানিৰ আকাশবাণী মতে তেওঁৰ অস্তিন কাল চাপিন বুলি শকা কৰিলে। তেতিয়া তেওঁ দুৰ্য্যোধনৰ কাষলৈ গৈ কলে “মই আৰু যুদ্ধত যোগদান নকৰোঁ। এতিয়া মই ৰাজ্যলৈ উলটি যাওঁ।”

সেই কথাত দুৰ্য্যোধনে ডাঠ দি কলে “সৈন্যবজ, আপুনি বিচলিত হৈছে কিয়? আনি বহুত বীৰ একেলগে গোটিখাই আপোনাক বন্ধা কৰিম। কৰ্ণ, চিত্ৰসেন, বিৰিংশ, ভূবিপ্ৰবা, শল্য, বুঘসেন, পুৰোনিদ্র, অয়, ভোজ, কধোজ, সুদক্ষিণ, সত্যব্ৰত, বিকৰ্ণ, দুৰ্ম্মুখ, দুঃশাসন, সুবাহ, কলিঙ্গ, অৱন্তীৰ ৰজাসকল, দ্ৰোণ, অশ্বখামা, শকুনি আৰু মই স্বয়ং তীয়াই থাকোঁতে আপুনি যুদ্ধক্ষেত্ৰ পৰিত্যাগ কৰা অনুচিত হব। আপোনাৰ বন্ধাৰ কাৰণে মই আজি নোৰ গোটেই সেনাবাহিনী নিবুল কৰিম। এনে সঙ্কটৰ সময়ত আপুনি আনক পৰিত্যাগ নকৰিব।” দুৰ্য্যোধনৰ আশ্বাস বাক্য শুনি জয়দ্রথে যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হ'বলৈ সন্মতি দান কৰিলে।

জয়দ্রথে তেতিয়া দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ কাষ চাপি সুধিলেগৈ “ওৰাণ্ডে, আপুনি নোৰ আৰু অৰ্জুন দুয়োৰে অস্ত্ৰণ্ডৰ। আনাৰ দুজনৰ ভিতৰত কিবা কম-বেছি আছে নে কি?”

দ্ৰোণই উত্তৰত ক'লে, “বাহা, মই ওৰাণ্ড কৰ্ত্তব্য হিচাবে দুয়োকে

শীত পৰি যোৱা ঋণ আৰু জলন্ত জুয়েই জগতৰ জীৱকুলৰ মৃত্যুৰ ৰূপ ধৰি শীত পৰি গ'ল। জীৱসকলৰ জন্ম-মৃত্যু নিগম্বাধীন কবিতাৰ মনেৰে বোগ-ব্যাদি আৰু বিপদ-বিঘিনি জীৱকুলৰ স্বাভাৱিক ধৰ্মৰ দৰে হৈ কাৰ্য্যত পৰিণত হৈ পৰিছে। “মৃত্যু” বোলা কথাটো জীৱৰ হিতৰ কাৰণে হোৱা এটা ব্যৱস্থাহে নাথোন। এনে মৃত্যুত দুখ বৰা বা শোকাঁকুল হোৱা উচিত নহয়। জীৱৰ মৃত্যু দেখি পৰিতাপ কৰাৰ এবো বাৰণ নাই। জীৱিতসকলৰ কাৰণেহে দুখ বেজাৰ কবিতা লাগে।” এইদৰে অতীতৰ বখা, ইতিহাস আৰু তত্ত্বজ্ঞানৰ বিষয়ে নানান উপদেশ দি পিতামহ কৃষ্ণ হৈপায়নে যিবিধৰক সাধনা দিলে। পুনৰ ববলৈ ধৰিলে “বাছা, জগতত যিগবনে বেছি উদ্ভৃতি লাভ কৰি সোভাগ্যৱান আৰু ঐশ্বৰ্য্যশালী হৈছে তেওঁলোক সবলো এই মৃত্যুৰ অধীন—এই কথা তোমাৰ অজ্ঞাত নহয়। নৰক, স্বৰ্গোত্তৰ, অদ্ৰ, শিৱি, শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ, ভগীৰথ, দিলীপ, নাট্যাতা, যযাতি, অযতীৰ, শশিবিদু, কায়া, বসুদেৱ, ভবত, ভৃগু, পৰশুৰামৰে আদি কৰি মহাপুৰুষসকল আৰু ভালেমান নামজনা ৰাজচক্ৰবৰ্ত্তীগৰল মৃত্যুৰ মুখত পৰিছে। এতেকে তুমি পুত্ৰৰ কাৰণে আৰু শোক কৰি নাথাকিবা। তন্মুহুৰ্ত্তে অভিমন্যুৱে স্বৰ্গ লাভ কৰিছে। সেই স্বৰ্গগামী আত্মাৰ কাৰণে শোক কৰিব নাপায়। শোকাঁকুল লোকৰ শোৰ বাঢ়িছে গৈ থাকে। যথাবি বিবেকী পুৰুষ শোক পৰিত্যাগ কৰি সত্য বীৰ্ত্তি-লাভৰ কাৰণেহে যত্ন কৰা যুগুত।” ব্যাসদেৱৰ এনে সাধনা ৰাৰ্য্যত বৰ্মপুত্ৰৰ মনৰ দুখ লাঘৱ হোৱাত তেওঁ সেই ঠাই এৰি গুচি গল।

সংশপ্তক সৈন্য মধিমুৰ কৰি বৰি শ্ৰীকৃষ্ণসহ ধনঞ্জয় শিবিৰলৈ উলটি আহিল।

ৰাটত ধনঞ্জয়ে কৃষ্ণক কলে “গোৱিন্দ, মোৰ আজি মনটো বিৰা উৰুঙা উৰুঙা লাগিছে—একো বুজিব পৰা নহি। মুখেদি যেন বথাকে নোলায় যেন লাগিছে। বুকুৰ ভিতৰখনত যেন বেজাৰে খুন্দা মাৰি ধৰাদি ধৰিছে। যুৰিষ্ঠিৰ ভালে কুশলে আছেনে ছাটৈ ? তেওঁৰ বোধ কৰে। কোনো বিঘিনি ঘটাই নাই নহননে ?”

ৰাস্বদেৱে কলে “ধনঞ্জয়, আটাই বেজান ভায়েকে সৈতে ধৰ্মপুত্ৰ মদলে আছে। তেওঁৰ কাৰণে সমূলি চিন্তা নকৰিবা।”

ৰাটতে সাংস্কৃত্য আছিল আদি সমাপন কৰি পুনৰ বথত উঠি নিজৰ ছাউনীৰ কাষ পালেগৈ। যিনানেই ছাউনীৰ কাষ চাপি গ'ল অৰ্জুণৰ মনত যিনানেই বিৰা এটা আশঙ্কা ৰাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে।

অৰ্জুনে শ্ৰীকৃষ্ণৰ ফালে চাই কলে “জ্ঞানার্জন, ক’তা শিবিৰত দেখোন
প্রতিদিন বাতি উঠা বাস্তবতৰ শব্দ নুওনো ? বীৰ যোদ্ধাগকলে দেখোন
আমাৰ আঁতৰৰ পৰাহে অভিবাদন জনাইছে ? তেওঁলোকৰ এছনো দেখোন
আমাৰ ওচৰলৈ আগ বাঢ়ি অহা নাই ? এইবোৰ দেখোন কিবা অগাধৰণ
আৰু পেনিমেনি যেন লাগিছে ! হে মাৰ, সঁচাকৈয়ে মোৰ ডাইগকন
কুশলে আছেনে ? মই দেখোন মনটোক একোপধ্যে শান্ত কৰিব পৰা নাই।
অভিনম্বাৱেও দেখোন তেওঁৰ ভাষেক কেইটিক লৈ মোক আদৰি নিবলৈ
অহা নাই, কি হ’ল ?” এই বুলি কৈ কৈ তেওঁ ছাউনীৰ ভিতৰ সোমাল।

“কাৰো মুখত আনন্দ নাই—সকলোৰে মুখ ওশোল খাই পৰিছে।
অভিনম্বা ইয়াত নাই কিয় ? ক’তা, মোৰ লগত কোনেও মাত-বোল কৰাহি
নাই। দ্ৰোণাচাৰ্য্যই আছি যুদ্ধত পদাৰোহ বচনা কৰাৰ কথা শুনিছিলো।
সেই বেহ ভেদ বৰিব পৰা শক্তি স্তুত্ৰা পুত্ৰৰ বাহিৰে কাৰো সাধ্য নাই।
তেখেত অভিনম্বা বেহ ভেদ কৰি তাতে সোমাই বন নেকি ? কিন্তু বেহৰ
পৰা বাহিৰ হব পৰা কোশল মইতো তেওঁক শিকোৱা নাছিলো। তেখেত
কি তেওঁ বেহৰ ভিতৰতে নিহত হৈ ব’ল ?” এইদৰে বনতৰে আচল
কথাটো অনুমান কৰিয়েই বৰ শোকাভূৰ হৈ পৰিল।

তাৰ পিচত অৰ্জুনে বিনাপ কৰি কবলৈ ধৰিলে “হাব হাব। মোৰ
চেনেহৰ সন্তানটি আজি কানাতক যমৰ আলহী হ’ল। যুধিষ্ঠিৰ, ভীষ্ম, ভীমসেন,
ধৃষ্টদ্যুম্ন, পৰাশৰী সাত্যকি এই সকলো জীয়াই থকাতে স্তুত্ৰা তনব আছি
শত্ৰুৰ হাতত প্ৰাণ বিসৰ্জন দিব লগা হ’ল। উঃ স্তুত্ৰাক মই এতিয়া
কি বুলি সাধনা দিম ? দ্ৰোণদীকে বা কি বুলি কনঠে ? উত্তৰাকো
সাধনা দিবলৈ আছি কোন আছে ?”

তেতিয়া পুত্ৰ শোকাভূৰ বীৰ অৰ্জুনক বাহুদেৱে গাত হাত বুলাই
কলে “হে মহাবীৰ অৰ্জুন, তুমি এইদৰে শোক নকৰিবা। আনি যে
ক্ষত্ৰিয়। অশ্ৰুশত্ৰই হ’ল আমাৰ জীৱনৰ জীৱন আৰু অশ্ৰুশত্ৰই আমাৰ
নৰণো। যি বীৰে যুদ্ধক্ষেত্ৰ এৰি পলাই নাযায় তেওঁৰ গৰ্হনেই হ’ল একমাত্ৰ
মৃত্যু। মহাবীৰগকনৰ প্ৰতি অকাল মৃত্যুটো অতি গৰ্হ কথা। পুণ্যাশ্ৰা-
মকলে যি শ্ৰেষ্ঠ লোক লাভ কৰে অভিনম্বাৱেও তাক লাভ কৰিছে।
যুদ্ধক্ষেত্ৰত প্ৰকৃত বীৰপুৰুষগকলে মৰণ বৰণ কৰিবলৈ হাবিয়াহ নকৰে
চানো ? আছি যি ক্ষেত্ৰত বীৰ অভিনম্বাৱে মৰণ বৰণ কৰিছে সেই যুদ্ধ-
ক্ষেত্ৰই ক্ষত্ৰীয়গকনৰ একমাত্ৰ সন্মান লক্ষ্য। তুমি এনেকৈ শোকত
বাকুল হৈ পৰিলে তোমাৰ ডাইগকন আৰু নৃপতিসকলো বৰ অসীৰ হৈ

ଓଁ ନାତ୍ରେ ଦୁଃଶାସନ ପୁତ୍ରଇ ତେଓଁର ମୁବତ ଗଦାବେ କୋବ ନାରି ନିଲେ । ହାଜାବ ହାଜାବ ବୀବର ନଗତ ଯୁଦ୍ଧ ଦି ଅରଣ ହେ ଅହା ଅରନ୍ଧ୍ରାତ ଅଭିମନ୍ୟୁରେ ସେଇ ଗଦା-
ସାତ ଗହିବ ନୋରାବି ବାଗାବି ପବି ମୁଚ୍ଛା ଗଲ । ଅନପ ପିଚତ ତେଓଁର ପ୍ରାଣ ବାଧୁ
ବାହିବ ହେ ଅବର୍ଣ୍ଣ ହଲ ।

ସଞ୍ଜେ ଧୂତବାହିର ବଳେ “ବହନ ଏଟା ପନୁନ ପୁଖୁବୀତ ମୋମାହି ଲେ ହାତୀବେ
ସେନେକେ ପାନୀ ବୋବା ମହନ ବବେ ଅଭିମନ୍ୟୁରେଓ ବିବାଟ ବୁକ୍‌ବାହିନୀବ ତରୁପ
ମହନ ବବି ଅନ୍ତତ ମୃତ୍ୟୁ ବବଣ ବବିଲେ । ଏହି ପ୍ରାଣହୀନ ଅଭିମନ୍ୟୁବ ବେଟି ଲେ
ଆପୋନାବ ପକ୍ଷର ମୈତ୍ର୍ୟ ସାମନ୍ତ ସବଳେ ବନବୀସା ଛତ ବଧ ବବି ପଞ୍ଚବୁଦ୍ଧିବ
ଚିକାବୀବୋବେ ସୁନି ସୁବି ମୃତ୍ୟୁ ବବାଦି ଛପିଆଇ ଛପିଆଇ ମୃତ୍ୟୁ ବବିବଲେ
ବବିଲେ । ସିଗବଳ ପ୍ରକୃତ ବୀବ ଆଛିଲ ତେଓଁଲୋକେ ବିଷ୍ଟ ଚକ୍‌ଲୋ ଟୁବିଲେ ।
ଆବାଶତ ଚବାଇ-ଚିବବତିବିନାକେ ବେରଲ ବେ ଗଲ “ହି ମହା ଅବର୍ଣ୍ଣ, ମହା
ଅବର୍ଣ୍ଣ ।”

କୁକ୍‌ବୀବସବଳେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ବନ୍ତ ଆନନ୍ଦତ ଉଦ୍‌ବାରଲ ହେ ଆମ୍‌ଫାଲନ ବବିବଲେ
ବବିଲେ । କେରଲ ଧୂତବାହିର ପୁତେବ ଯୁୟୁଂସ୍ତରେ ଶଞ୍ଜତ ଚିଞ୍ଚାବି ଚିଞ୍ଚାବି ବବଲେ
ବବିଲେ “ଏହିଟୋ ନିତାନ୍ତ ଅବର୍ଣ୍ଣର ବାମ ବବିଲେ । ମୈତ୍ର୍ୟସବଳ ଆପୋନାଲୋବେ
ଯୁଦ୍ଧର ଧର୍ମ ପାହାରି ଗଲ । ଆପୋନାଲୋବେ ଲାଜ କାଜ ବାତି ବବି ବଂଧେମାଲି
ହେ ବବିଛେ । ଛିଃ ଛିଃ ! ହେ ଶକ୍ତିବ ନାନ ଧାବୀବୀବଗଲ, ମହାଅବର୍ଣ୍ଣତ ଲିପ୍ତ
ହେ ଆସନୁ ବିପଦଲେ ଆଠକାଣ ବବି ମୁର୍ଖର ଦବେ ଆପୋନାଲୋକେ ଏନେ ନିଛନ୍ଦୋ-
ମାସ ଆବନ୍ତ ବବିଛେ ।” ଏହି ବୁଲି ତେଓଁ ଅନ୍ତ ଶକ୍ତ ଦୁବଲେ ଦଲି ନାବି ମେଲାଇ ଦ
ଯୁଦ୍ଧକେତ୍ର ପବିତ୍ୟାଗ ବବି ଶୁଛି ଗଲ । ଯୁୟୁଂସ୍ତ ବବ ଧର୍ମତୀବ ଆଛିଲ । ତେଓଁର
କଥାବୋବ କୋରସକଲେ ମନତ ତିତା ଶାଖିଛିଲ ଯଦିଓ ତେଓଁର ମନର ପ୍ରକୃତ ଭାବ
ପ୍ରକାଶ ବବି ବେଛିଲ ।

ପୁତ୍ରାଶୋକ

ଯୁଦ୍ଧିଷ୍ଠିର ଶୋକ ଜାଗବତ ନିମନ୍ତ

ହୋଣ, ଅଶ୍ରୁଧାନା ଆବ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନକ ଯୁଦ୍ଧତ ପରାନ୍ତ ବବି ସି ବୀବପୁବସେ
ଅଗ୍ନି ଗଦୁଣ ପରାଜନେବେ ଅତବିଳାକ ଶକ୍ତେନା ଶଂହାର ବବିଲେ ମେହିଜନ
ବୀବ ଆଜି ଅନନ୍ତ ଶୟାତ ଓହି ଆଛେ ଆବ ଗାବ ନାପାୟ । ହେ ମହାବୀବ,
ତୁନି ଦୁଃଶାସନକ ଯୁଦ୍ଧତ ପରାନ୍ତମୁଖ ହବଲେ ବାଧ୍ୟ ବବିଛିଲା । ଗଞ୍ଜାଟେକେ ତୋନାବ

মৃত্যু হৈছেনে? তেহে কিহৰ কাৰণে আছি আনাব এই বিষয় অভিযান? কিহৰ কাৰণে বাচ্য? উঃ নই অৰ্জুনক কি বুলি সাধনা দিম। সুভদ্রা বৎসহাৰা গাভীৰ দৰে হৈছে নই তেওঁক নো কি বুলি সাধনা দিম? মনহীন কথা তেওঁলোকক কেনেকৈ ক'ন? লোভী মানুহৰ বুদ্ধি হত হয়। নবু লোভীয়ে যিদৰে তলদফালে মন নকৰি অকল ওপৰফালৰ নোচাকলৈ চাই থাকোঁতে হঠাৎ তলৰ গাঁতত অলক্ষ্যে পৰি নৰে সেইদৰে নৱো বাহ্যালোভী হৈ বহুকাল সুখৰ আশা কৰি এই কোনল বয়সৰ লৰাটি বাৰ সুখ আৰু আনন্দত দিন গৈছিল সেই প্ৰাণৰ নিৰিক কাৰান্তক যুদ্ধক্ষেত্ৰলৈ পঠাই দিলোঁ। মোৰ নিচিনা অৰন নূৰ্ণ এই পৃথিৱীত আৰু কোনো নাই। অৰ্জুনৰ অনুপস্থিতিত তেওঁৰ চেনেহৰ লৰাটিক বক্ষা নকৰি বৰং মৃত্যুৰ কবান গৰাহত পেনাই দিলোঁ।

এইদৰে যুধিষ্ঠিৰে তেওঁৰ শিবিৰত বহি বিলাপ কৰি কৰি শোকত বিহ্বল হৈ পৰিল। তেখেতৰ চাৰিওফালে তাত থকা বীৰসকলে 'বেৰি বৰি অভিনয়ৰ পৰাক্ৰম আৰু শৌৰ্য্য-বীৰ্য্যৰ কথা সুঁৱনি নবগাত্ৰিক বেচাবত তলনুৰ কৰি ব'ল।

অসহ্য শোকত যেতিয়া পাণ্ডৱসকল শ্ৰিয়মাণ হৈ থাকে সেই সময়ত পাণ্ডৱসকলৰ আচাৰ্য্য গুৰু পিতামহ ব্যাসদেৱ সেই ঠাইত উপস্থিত হৈ সাধনা দিবলৈ আহে। এতিয়াও তেওঁ যুধিষ্ঠিৰৰ আগত উপস্থিত হ'ল। যুধিষ্ঠিৰে ব্যাসদেৱক যথাবিহিত সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰি আসনত বহুৱানে আৰু কলে "গুৰুদেৱ, মনলৈ কোনোমতে শান্তি আনিব পৰা নাই। বৰতো চেঠা কৰি আছোঁ।

তেতিয়া ব্যাসদেৱে কলে "তুমি জ্ঞানী আৰু শাস্ত্ৰজ্ঞ পুৰুষ। শোকৰ অধীন হৈ এইদৰে হতবুদ্ধি হোৱা তোমাৰ পক্ষে উচিত হোৱা নাই। নৰণৰ কথা তুমি জানিও এইদৰে অজ্ঞানীৰ দৰে শোকাকুল হোৱা তোমাৰ পক্ষে অশোভনীয়।" এইদৰে ব্যাসদেৱে ধৰ্ম্মপুত্ৰক সাধনা দিবলৈ বৰিলে। আৰু কলে "এই দিশুঋণতৰ্জন ব্ৰহ্মাই সৃষ্টি কৰিলে, তেনে ক্ৰমে প্ৰীতসকল বুদ্ধি পাই জ্ঞাতৰ্জন ভৰি পৰিল। দিনক দিনে তুভাৰ বুদ্ধি পাবলৈ বৰিলে। তাকে দেখি কি স্বৰূপে এই মহাভাৰ কন্যৰ পাৰি ব্ৰহ্মাই তাৰ উপায় চিন্তিবলৈ বৰিলে। অনেক চিন্তা কৰিও তেওঁ কোনো উপায় উদ্ধাৰন কৰিব নোৱাৰিলে। সেই চিন্তাতে অলি পুৰি অস্থত তেওঁ ভীৰুকুল ভাৰন কৰিবলৈ অগ্ৰসৰ হ'ল। তেতিয়া ভগৱান ব্ৰহ্মই তেওঁৰ কামলৈ গৈ উপায় দেখুৱাই সিদ্ধাত তেওঁৰ মনা জুই শান্ত হৈ পৰিল। অৰ্থাৎ ব্ৰহ্মৰ সেই

শাঁত পৰি যোৱা ঋক্ আৰু জলন্ত জুমেই অগ্নতৰ জীৱকুলৰ নৃত্যৰ ৰূপ ধৰি শাঁত পৰি গ'ল। জীৱকুলৰ জন্ম-মৃত্যু নিয়ন্ত্ৰাধীন কৰিবৰ নেনেৰে ব্যাধি আৰু বিপদ-বিধিনি জীৱকুলৰ স্বাভাৱিক ধৰ্মৰ দৰে হৈ কাৰ্য্যত ১৭।৩ হৈ পৰিছে। “মৃত্যু” বোলা কথাটো জীৱৰ হিতৰ কাৰণে হোৱা এটা ব্যৱস্থাহে নাথোঁন। এনে মৃত্যুত দুখ কৰা বা শোকাকুল হোৱা উচিত নহয়। জীৱৰ মৃত্যু দেখি পৰিতাপ বৰাৰ একো কাৰণ নাই। জীৱিতসকলৰ কাৰণেহে দুখ বেজাৰ বৰিব লাগে।” এইদৰে অতীতৰ কথা, ইতিহাস আৰু তত্ত্বজ্ঞানৰ বিষয়ে নানান উপদেশ দি পিতামহ কৃষ্ণ বৈপায়নে যথিষ্ঠিবৰ সাধনা দিলে। পুনৰ কবলৈ ধৰিলে “বাছা, অগ্নতত যিসকলে বেছি উদ্গুৰ্দ্ধি লাভ কৰি সৌভাগ্যৱান আৰু ঐশ্বৰ্য্যশালী হৈছে তেওঁলোক সকলো এই মৃত্যুৰ অধীন—এই কথা তোমাৰ অজ্ঞাত নহয়। মৰুৎ, স্নহোজ, অঙ্গ, শিৱি, শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ, ভগীৰথ, দিলীপ, মাৰুতা, যযাতি, অশ্বৰীষ, শশিৰিন্দু, কাশ্য, বসুিদ্ৰেব, ভৰত, ভৃগু, পৰশুৰামৰে আদি বৰি মহাপুৰুষসকল আৰু ভালেমান নামজলা ৰাজচক্ৰবৰ্ত্তীগৰল মৃত্যুৰ মুখত পৰিছে। এতেকে তুমি পুত্ৰৰ কাৰণে আৰু শোক বৰি নাখাবি। তনুহুৰ্ত্তে অভিনয়ৱে স্বৰ্গ লাভ কৰিছে। সেই স্বৰ্গগামী আত্মাৰ কাৰণে শোক কৰিব নাপায়। শোকাকুল লোৰৰ শোক বাঢ়িহে গৈ থাকে। যথাব বিবেকী পুৰুষ শোক পৰিত্যাগ কৰি সজ্জ কীৰ্ত্তি-লাভৰ কাৰণেহে যত্ন কৰা যুগুত।” ব্যাসদেৱৰ এনে সাধনা বাৰ্য্যত ধৰ্ম্মপুত্ৰৰ মনৰ দুখ লাঘব হোৱাত তেওঁ সেই ঠাই এৰি গুচি গল।

সংশপ্তক সৈন্য মধিনুৰ কৰি বধি শ্ৰীকৃষ্ণসহ ধনঞ্জয় শিবিৰলৈ উলটি আহিল।

বাটত ধনঞ্জয়ে কৃষ্ণক কলে “গোৱিন্দ, মোৰ আজি মনটো কিবা উৰুঙা উৰুঙা লাগিছে—একো বুজিব পৰা নাই। নুখেদি যেন কথাৰে নোনায যেন লাগিছে। বুকুৰ ভিতৰখনত যেন বেজাৰে খুন্দা মাৰি ধৰাদি ধৰিছে। যুৰিষ্ঠিব ভালে কুশলে আছেনে ছাটো? তেওঁৰ বোধ কৰে। কোনো বিধিনি ঘটাই নহয়নে?”

বাসুদেৱে কলে “ধনঞ্জয়, আটাই কেদৰন ভায়েকে সৈতে ধৰ্ম্মপুত্ৰ মদলে আছে। তেওঁৰ কাৰণে গমলি চিন্তা নকৰিবা।”

বাটতে গায়ংকৃত্য আহিক আদি সমাপন কৰি পুনৰ বধত উঠি নিছৰ ছাউনীৰ কাষ পালেগৈ। যিহানেই ছাউনীৰ কাষ চাপি গ'ল অৰ্জুনৰ মনত সিনানেই কিবা এটা আশঙ্কা বাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে।

অৰ্জুনে শ্ৰীকৃষ্ণৰ ফালে চাই বলে “জ্ঞানৰ্দন, ক’তা শিবিৰত দেখোন
প্ৰতিদিন বাজি উঠা বাদ্যভণ্ডৰ শব্দ নুশুনো? বীণ যোদ্ধাসকলে দেখোন
আমাক আঁতৰৰ পৰায়ে অভিবাদন জনাইছে? তেওঁলোকৰ এজনো দেখোন
আমাৰ ওচৰলৈ আগ বাঢ়ি অহা নাই? এইবোৰ দেখোন কিবা অসাধাৰণ
আৰু খেলিনেলি যেন লাগিছে। হে মানৱ, গঁচাকৈয়ে মোৰ ভাইসকল
কুশলে আছেনে? মই দেখোন মনটোক একোপধ্যে শান্ত কৰিব পৰা নাই।
অভিনব্যাৱেও দেখোন তেওঁৰ ভায়েক কেইটিক লৈ মোক আদৰি নিবলৈ
অহা নাই, কি হ’ল?” এই বুলি কৈ কৈ তেওঁ ছাউনীৰ ভিতৰ সোমাল।

“কানো মুখত আনন্দ নাই—সকলোৰে মুখ ওন্দোন ধাই পৰিছে।
অভিনবু ইয়াত নাই কিয়? ক’তা, মোৰ লগত কোনেও মাত-বোল কৰাই
নাই। দ্ৰোণাচাৰ্য্যই আজি যুদ্ধত পদ্যবেহ বচনা কৰাৰ কথা শুনিছিলো।
সেই বেহ ভেদ কৰিব পৰা শক্তি স্বভদ্ৰা পুত্ৰৰ বাহিৰে কানো গাৰ্য নাই।
তেখেত অভিনবু বেহ ভেদ কৰি তাতে সোমাই ব ল নেকি? কিন্তু বেহৰ
পৰা বাহিৰ হব পৰা বৌশল মইতো তেওঁক শিকোৱা নাছিলো। তেখেত
কি তেওঁ বেহৰ ভিতৰতে নিহত হৈ ব’ল?” এইদৰে বনয়নে আচল
বৰাটো অনুমান কৰিয়েই বৰ শোকাভূৰ হৈ পৰিল।

তাৰ পিচত অৰ্জুনে বিলাপ কৰি কবলৈ ধৰিলে “হায় হায়! মোৰ
চেনেহৰ সন্তানটি আজি কালান্তক যমৰ আনহী হ ল। যুধিষ্ঠিৰ, ভীমসেন,
ধৈৰ্ম্ম্যনু, পৰাক্ৰমী গাত্যকি এই সকলো জীয়াই ধকাতে স্বভদ্ৰা তনয় আছি
শত্ৰুৰ হাতত প্ৰাণ বিগৰ্জ্জন দিব লগা হ’ল। উঃ স্বভদ্ৰাক মই এতিয়া
কি বুলি সাহনা দিম? দ্ৰোপদীৰে বা কি বুলি কনঠৈ? উত্তৰাকো
সাহনা দিবলৈ আজি কোন আছে?”

পৰিব। উঠা, তুমি তেওঁলোকৰ সাহস আৰু ভৱঘাহে দিয়া উচিত।
শোক পৰিত্যাগ কৰা।”

অনপ শান্ত হৈ বীৰপুত্ৰৰ মৃত্যু বাহিনীটো অৰ্জুনে ভালবৈ গুণিবলৈ
হেপাহ কৰাত যুধিষ্ঠিৰে বলে “মসেই অভিন্যুৰ উৎসাহ দি কলো,
‘পদ্মবেহ ভেদ কৰি বাটটো মুকলি কৰি দিব পাৰিলেই আনি তোমাৰ
পিচে পিচে গৈ বেহৰ মাজত সোমামগৈ। তোমাৰ বাহিৰে এই বেহ
ভেদ কৰা বৌশল আমাৰ সবলোৰে অজ্ঞাত। তোমাৰ মানা আৰু পিতাই
ভান পোৱা কামটো আজি তুমি সমাধা কৰা।’ সেই কথাত অভিন্যুৰে
বংমনে সেই দুৰ্ভেদ্য বেহ ভেদ কৰি বেহৰ মাজলৈ সোমাই গ’ল। আনিও
তেওঁৰ পিচে পিচে গ’লোঁ। কিন্তু সোমোৱা বাটৰ মুখতে পাতকী জয়দ্রথ
আমাক ভেটা দিলে। অভিন্যু বেহত সোমাই যোৱাৰ লগে লগে বেহৰ
বাট ততালিকে জাপ খাই গ’ল। সিন্ধুৰাজে প্ৰচণ্ডবেগে আহি আমাৰ প্ৰৱেশ
পথ বন্ধ কৰি দিলে। অসংখ্য মহাবীৰ এৰে গোট হৈ ক্ষত্ৰিয় ধৰ্মৰ সকলো
নীতি উলংঘা কৰি বীৰ অভিন্যুক সপ্তবধীয়ে এবেলগে যুঁজি ৰখ কৰিলে।

যুধিষ্ঠিৰৰ মুখত ঘটনাৰ বৰ্ণনা শুনি “হা পুত্ৰ” বুলি এটা কৰণ ধ্বনিৰে
অৰ্জুন মাটিত বাগৰি পৰি নুৰ্ছা গ’ল। ক্ষত্ৰিয় পিচত সংজ্ঞা পাই
উগ্ৰমুৰ্ত্তি ধৰি প্ৰতিজ্ঞা কৰি কলে “মোৰ পুত্ৰৰ মৃত্যুৰ কাৰণ জয়দ্রথ
মই কালিলৈ বেলি নো মাৰ যাওঁতেই তাৰ প্ৰাণ ৰখিম। তাৰ ৰক্ষাৰ কাৰণে
জোণ আৰু বৃপই যোণ দিলেও সেই আচাৰ্য্যসকলকো অস্ত্ৰহানি স্বৰ্ণলৈ
পঠিগাম। এয়ে মোৰ প্ৰতিজ্ঞা।” এই বুলি অৰ্জুনে পাণ্ডৱত টকাৰ দিলে।
শ্ৰীকৃষ্ণো লগে লগে পাকজনা শঙ্খ ফুঁকি উৎসাহ দিলে।

ভীমসেনে তেতিয়া কলে “এই টকাৰ আৰু শঙ্খ ধ্বনি ধৃতবাস্তৱ
পুত্ৰসকলৰ বিনাশ-সংক্ৰান্ত বুলি সকলোৱে জানি লোৱা।”

সিন্ধুৰাজ জয়দ্রথ

অভিন্যুৰ মৃত্যুৰ কাৰণ একমাত্ৰ জয়দ্রথ। কাইলৈ বেলি নো মাৰ
যাওঁতেই অৰ্জুনে তেওঁক ৰখিলৈ প্ৰতিজ্ঞা কৰিছে। চোৰাংচোৰাৰ মুখে
এই সংবাদ কৌৰৱসকলে শুনিবলৈ

বৃদ্ধক্ষেত্র নামে সিদ্ধু দেশৰ এজন খ্যাতনামা বজা আছিল। কঠোৰ তপস্যাব দ্বন্দ্বত ভয়দ্রথ নামে তেওঁ এটি লৰা সন্তান লাভ কৰিলে। লৰা ভূমিস্থ হোৱা মাত্ৰে আকাশবাণী শুনিলে “এই বোঁৱৰ ভগৎবিখ্যাত বীৰ হ’ব আৰু এওঁ এগৰাকী বিখ্যাত ক্ষত্ৰিয় বীৰ শিবোমণিৰ হাতত নিবন হৈ উৰ্দ্ধলোকলৈ গমন কৰিব।”

‘ভীৰমাঞেই নৃত্যৰ অধীন’ এই কথা সকলোৰে জনাত হ’লেও নৃত্যৰ নাম শুনিলে পণ্ডিত কিম্বা ঋষি-মুনিসকলোৰে প্ৰাণত ভয়ৰ সঞ্চাৰ হয়। বৃদ্ধক্ষেত্র বতাই সদ্যোজাত শিশু পুত্ৰটিৰ নৃত্যৰ কাৰণটি আকাশ-বাণীৰপৰা শুনিবলৈ পাই বজা অতিশয় দুঃখিত হ’ল। বৃদ্ধ বতাই তেতিয়াই “আকাশবাণী গঁচা হ’লে পুত্ৰৰ শিৰ ঘিঙনে ছেদ কৰিব তেওঁৰ শিৰো। যেন সেই মুহূৰ্ত্তে আপোনা-আপুনি চূৰ্ণাকৃত হব” এই বুলি অভিশাপ দিলে।

ভয়দ্রথৰ বয়স হোৱাত বৃদ্ধক্ষেত্ৰই পুতেকৰ হাতত ৰাজ্যভাৰ গতাই দি তপস্যা কৰিবলৈ বনলৈ গুচি গ’ল। তেওঁ গৈ গানন্তক নামে এখন ডাঙৰ পথাৰৰ কাষত আশ্ৰম এখনত বাস কৰিবলৈ বসিলে। পিচত সেই পথাৰ-খনেই পিচত কুব্জক্ষেত্ৰ নামে জনাজাত হ’ল।

অৰ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা শুনি ভয়দ্রথে তাহানিৰ আকাশবাণী নতে তেওঁৰ অস্তিন কান চাপিল বুলি শঙ্কা কৰিলে। তেতিয়া তেওঁ দুৰ্য্যোধনৰ কাষলৈ গৈ কলে “নই আৰু যুদ্ধত যোগদান নকৰোঁ। এতিয়া নই ৰাছালৈ উলটি যাওঁ।”

সেই কথাত দুৰ্য্যোধনে ডাঠ দি কলে “সৈন্যস্বৰ্গ, আপুনি বিচলিত হৈছে কিয় ? আনি বহুত বীৰ একেলগে গোটখাই আপোনাক ৰক্ষা কৰিম। কৰ্ণ, চিত্ৰসেন, বিৰিংশ, ভূবিপ্ৰবা, শল্য, বৃষসেন, পুৰোনিয়, অয়, ভোজ, কৰ্ণোজ, সুলক্ষিণ, সত্যব্ৰত, বিকৰ্ণ, দুৰ্ম্মুখ, দুঃশাসন, সুবাহ, কলিঙ্গ, অৱন্তীৰ ৰজাসকল, দ্ৰোণ, অশ্বথামা, শকুনি আৰু নই অয়ঃ দীৱাই কলিঙ্গ, অৱন্তীৰ ৰজাসকল, দ্ৰোণ, অশ্বথামা, শকুনি আৰু নই অয়ঃ দীৱাই থাকোঁতে আপুনি যুদ্ধক্ষেত্ৰ পৰিত্যাগ কৰা অনুচিত হব। আপোনাৰ ৰক্ষাৰ কাৰণে নই আজি মোৰ গোটলৈ সেনাবাহিনী নিদুৰ্দ্ধ কৰিম। এনে সঙ্কটৰ সময়ত আপুনি আমাক পৰিত্যাগ নকৰিব।” দুৰ্য্যোধনৰ আশ্বাস বাক্য শুনি ভয়দ্রথে যুদ্ধত প্ৰস্তুত হ’বলৈ সন্মতি দান কৰিলে।

ভয়দ্রথে তেতিয়া দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ কাষ চাপি শুধিলে “ওৰসেত, আপুনি মোৰ আৰু অৰ্জুন দুয়োৰে অস্ত্ৰধাৰ। আনাৰ দুজনৰ ভিতৰত কিবা কম-বেছি আছে নে কি ?”

দ্ৰোণই উত্তৰত ক’লে, “বাহা, নই ওৰৰ কৰ্তব্য হিচাবে দুয়োকে

সমানে শিক্ষা দিও। শিক্ষার ধরণ এবে হলেও অভ্যাস আৰু অন্যদৃশ্যৰ ফলত তোনাতকৈ অৰ্জুন কিছু ওপৰত আছে। সেই নুনি তুনি ভয় পোৱা অনুচিত। মই অৰ্জুনৰ অভেদ্য বেহ বচনা কৰি তোমাক গৰুনোবে পিচত পই বন্দা কৰি থাকিম। তুনি আনন্দ মনোবে ধৰ্মবন্দা কৰি যুদ্ধ কৰি থাকিবা। সমগত আনি গৰুনো মনৰ মনতৈ যাবই লাগিব। যুদ্ধক্ষেত্ৰত বীৰগৰুণে তপস্বীগৰুণৰ দৰে কঠোৰ তপস্যা কৰি অৰ্জুন কৰা শ্ৰেষ্ঠলোক অতি গহলৈ লাভ কৰে। গতিকে ভয় ত্যাগ কৰি যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হোৱা।”

ৰাতিপুৱানত গৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ অস্ত্ৰবিদ্যা বিশাৰদ দ্ৰোণই কুকসৈন্য লৈ বেহ বচনা কৰিলে। জয়দ্রথ আৰু তেওঁৰ বন্দাৰ্বে ভূবিশ্বৰা, কৰ্ণ, অশ্বখামা, শল্য, নৃষ্যগেন আৰু বৃপাই গৰুনো প্ৰকাৰৰ সৈন্যসামন্ত লৈ বেহবপৰা বাবনাইল পিচত থাকিল। জয়দ্রথক বশক বীৰগৰুণ আৰু পাণ্ডৱগৰুণৰ মাজৰ ঠাইপিনিত দ্ৰোণাচাৰ্য্যই তেওঁৰ সৈন্য লৈ শৰট বেহ বচনা কৰি ললে। শৰট বেহৰ পিচত পদ্মবেহ আৰু তাৰ পিচত সুচীবেহ বচনা কৰি লোৱা হ'ল। এই সুচী বেহৰ পিচত জয়দ্রথ সদলবলে থিত ললে। শৰট বেহৰ সমুখ ভাগত দ্ৰোণ থাকিল। বগা বৰচ বগা ভূষণ বগা বিৰীণী পিকি লোৱাত দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ তলবলাই জ্বিলিৰি পকা দেখা গৈছিল। বঙা বঙৰ ঘোঁৰা যুতি লোৱা বখৰ স্বজাত যুদ্ধবেদীৰ চিহ্ন আৰু পহছালৰ প্ৰতীক দেখা গৈছিল। সেইবিলাক বতাহত উৰি গৰা দেখা পাই কৌৱৰসবলৰ উৎসাহ নাচি গৈছিল। বেহৰ বচনা শক্তি আৰু কোশল দেখি দুৰ্য্যোদনৰ মনতৈ বিশ্ৰাম ঘূৰি আহিল।

এহেজাব ৰথ, এশ হাতী, তিনিহাজাৰ ঘোঁৰা, দহ হাজাৰ পদাতিৰ সেনা আৰু এহেজাব পাঁচশ অস্ত্ৰবাৰী বীৰ লৈ ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ পুতেক দুৰ্ভৰ্ষণ কৌৱৰ সেনাৰ সমুখ ভাগত থিয় হৈ শত্ৰু ফুঁকি ঘোষণা কৰিলে “খঙত গুমনি থকা অজ্ঞেয় ধনঞ্জয় ক'ত ? আজি আমাৰ লগত যুদ্ধ দি শিলত আফালি টুকুৰা টুকুৰ হৈ পৰা নাটক চৰব দৰে তেওঁ আজি আমাৰ লগত যুদ্ধত খঙ-বিখঙ হৈ যাব।”

যি ঠাইত অস্ত্ৰ পৰিবৰ্ত্তে পাবে তেনে ঠাইবপৰা অলপ আঁতৰত থিয় দি অৰ্জুনে শত্ৰুৰে প্ৰতিশবনি কৰিবলৈ ধৰিলে। লগে লগে কৌৱৰ সেনায়েো শত্ৰুৰে কৰিবলৈ ধৰিলে।

অৰ্জুনে তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণক কলে “ভে বোশৱ, দুৰ্ভৰ্ষণৰ ফালে ৰথ

পৰিচালনা কৰা। তেওঁৰ হস্তী বাহিনীটো আক্ৰমণ কৰি বেহ ভেদ কৰোঁৱে।”

প্ৰবল বতাহৰ কোব খাই ডাৱৰবিনাক যেনেকৈ ঠানবান হৈ যায় সেইদৰে অৰ্জুনৰ প্ৰবল আক্ৰমণত দুৰ্মৰ্ষণৰ সৈন্যবিনাক ছত্ৰভঙ্গ দি যেনি পাই তেনি পনাবলৈ ধৰিলে। সেই অৱস্থা দেখি দুঃশাসনৰ বৰ ধং উঠিল তেওঁ এটা ডাঙৰ হস্তী বাহিনী লৈ অৰ্জুনক বেঢ়ি ধৰিলে।

দুঃশাসন অতি দূৰত্ব হলেও যুদ্ধত বৰ পৰাক্ৰমী আছিল। অতি পৰাক্ৰমেৰে তেওঁ যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু অৰ্জুনৰ হাতত কুকসৈন্য নৰি গোটেই যুদ্ধৰ পলিখন ভৰি পৰিল। যুদ্ধক্ষেত্ৰই ভীষণ আকাৰ ধাবণ কৰিলে। অৰ্জুনৰ প্ৰবল পৰাক্ৰমত তিষ্ঠিৰ নোৱাৰি দুঃশাসনৰ সৈন্যবিনাক পনাই পত্নঃ মাৰিলে। শেষত দুঃশাসনেও প্ৰাণ লৈ পনাই দ্ৰোণৰ শৰণাপন্ন হ'লগৈ।

সব্যাসাচীৰ বধো পিচে পিচে গৈ দ্ৰোণৰ সন্মুখত উপস্থিত হ'ল। ধনশ্ৰুয়ে দ্ৰোণাচাৰ্য্যক ক'লে “হে নৰশ্ৰেষ্ঠ, পুত্ৰশোকত নৰ্ম্মাহত হৈ নই গিৰুৰাজৰ উদ্দেশ্যে আহিছোঁ। মোৰ প্ৰতিজ্ঞা পালন কৰিবৰ নিমিত্তে আশীৰ্ব্বাদ কৰক।” দ্ৰোণই মিচিকিয়াই হাঁহি এটা মাৰি ক'লে “অৰ্জুন, মোক পৰাজয় কৰিব নোৱাৰিলে ছয়দ্রথক হত্যা কৰা অসম্ভৱ বুলি জ্ঞানিবা।” সেই কথাত যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। দ্ৰোণে ধনুত টকাৰ দি অৰ্জুনৰ ওপৰত শৰ বৰষিবলৈ ধৰিলে।

পাৰ্শ্বয়ো দ্ৰোণাচাৰ্য্যক শৰাঘাত কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই সকলো শৰ দ্ৰোণই অনাগ্ৰাসে বোধ কৰি শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ ওপৰত অগ্নিবাণ নিক্ষেপ কৰি ভেঙেলোকক ঠেকত পেনাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। অৰ্জুনেও দ্ৰোণৰ ধনুখন ভাঙি পেনাবলৈ চল বিচাৰিলে। সেই ভাবি অৰ্জুনে ধনুত শৰ যোজনা কৰিব যোজোতেই দ্ৰোণই অৰ্জুনৰ ধনুৰ গুণ কাটি পেলালে। তাৰ পিচও দ্ৰোণই হাঁহি হাঁহি অৰ্জুনৰ বধ, ধোঁৱা, সাৰথি আৰু অৰ্জুনৰ ওপৰত ধাৰাঘাৰে শৰ বৰষিবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া অৰ্জুনৰ বৰ ধং উঠিল। আৰু ‘আচাৰ্য্যক সম্বৰণ কৰিবই লাগিব’ বুলি ননতে ভাবি লৈ একেলগে ডালেমান শৰ মাৰি পঠিয়ালে।

দ্ৰোণই সেই সকলোবিনাক শৰ বোধ কৰি চকুৰ পচাবতে এনে ক্ৰিপ্ৰ-তাবে শৰ হানিবলৈ ধৰিলে যে শৰৰ প্ৰকোপত অৰ্জুনৰ বধ আৰু ধোঁৱা এনেকৈ ছাতি ধৰিলে যে বগবানী এজাবত নেমেৰা হৈ পৰিল।

সমানে শিক্ষা দিহোঁ । শিক্ষার ধরণ একে হলেও অভ্যাস আৰু অব্যয়গায়ক
মনত তোমাতকৈ অৰ্জুন কিছু ওপৰত আছে । সেই বুলি তুমি ভয় ধোৱা
অনুচিত । মই অৰ্জুনৰ অভেদ্য বেহু বচনা কৰি তোমাক সবলোৰে
পিচত থৈ বন্ধা কৰি থাকিম । তুমি আনন্দ মনেৰে ধৰ্মৰক্ষা কৰি যুদ্ধ
কৰি থাকিবা । সময়ত আমি সবলো যমৰ ঘৰলৈ যাবই লাগিব । যুদ্ধ-
ক্ষেত্ৰত বীৰসকলে তপস্বীসকলৰ দৰে কঠোৰ তপস্যা কৰি অৰ্জুন বৰা
শ্ৰেষ্ঠলোক অতি সহজে লাভ কৰে । গতিকে ভয় ত্যাগ কৰি যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত
হোৱা ।”

বাতিপুৰানত সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ অস্ত্ৰবিদ্যা বিশাৰদ দ্ৰোণই কুব্জসৈন্য লৈ
বেহু বচনা কৰিলে । জয়দ্রথ আৰু তেওঁৰ বন্ধাৰে ভুবিশ্বৰা, বৰ্ণ, অশ্বখানা,
শল্য, বৃষসেন আৰু কৃপই সবলো প্ৰকাৰৰ সৈন্যসামন্ত লৈ বেহুৰপৰা
বাবনাইল পিচত থাকিল । জয়দ্রথৰ বন্ধক বীৰসকল আৰু পাণ্ডৱসকলৰ
মাজৰ ঠাইখিনিত দ্ৰোণাচাৰ্য্যই তেওঁৰ সৈন্য লৈ শকট বেহু বচনা কৰি
নলে । শকট বেহুৰ পিচত পদ্মবেহু আৰু তাৰ পিচত সুচীবেহু বচনা
কৰি লোৱা হ’ল । এই সুচী বেহুৰ পিচত ছবদ্রথ সদলবলে থিত ললে ।
শকট বেহুৰ সমুখ ভাগত দ্ৰোণ থাকিল । বগা কবচ বগা ভূষণ বগা বিৰীণী
পিকি লোৱাত দ্ৰোণাচাৰ্য্যক তলবলাই জ্বলিবি থকা দেখা গৈছিল । বঙা
বঙৰ ঘোঁৰা যুতি লোৱা বধৰ ধ্বজাত যত্নবেদীৰ চিহ্ন আৰু পহুছালৰ প্ৰতীক
দেখা গৈছিল । সেইবিলাক বতাহত উৰি থকা দেখা পাই কৌৰৱসকলৰ
উৎসাহ বাঢ়ি গৈছিল । বেহুৰ বচনা শক্তি আৰু কৌশল দেখি দুৰ্য্যোদনৰ
মনলৈ বিশ্বাস ঘূৰি আহিল ।

এহেজাৰ বধ, এশ হাতী, তিনিহাজাৰ ঘোঁৰা, দহ হাজাৰ পদাতিক
সেনা আৰু এহেজাৰ পাঁচশ অস্ত্ৰধাৰী বীৰ লৈ ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ পুতেক দুৰ্মৰ্ণণ
কৌৰৱ সেনাৰ সমুখ ভাগত থিয় হৈ শত্ৰু ফুঁকি ঘোষণা কৰিলে “গুৰুত
গুৰু থকা অজেন বনজয় ক’ত ? আজি আমাৰ লগত যুদ্ধ দি শিত
আফালি টুকুৰা-টুকুৰ হৈ পৰা নাটৰ চৰন দৰে তেওঁ আমি আমাৰ লগত
যুদ্ধত গুণ-বিগু হৈ যাব ।”

সি ঠাইত অস্ত্ৰ পৰিবৰ্ত্তে পাৰে তেনে ঠাইবপৰা অলপ আঁতৰত থিয় দি
অৰ্জুনে শত্ৰুৰে প্ৰতিশ্বৰ্ণি কৰিবলৈ ধৰিলে । লগে লগে কৌৰৱ সেনায়ে
শত্ৰুৰে কৰিবলৈ ধৰিলে ।

অৰ্জুনে ত্ৰেতীয়া ঈন্দ্ৰাফ কলে “দে কেশৱ, দুৰ্মৰ্ণণৰ ফানে বধ

পৰিচালনা কৰা। তেওঁৰ হস্তী বাহিনীটো আক্ৰমণ কৰি বেহ ভেদ কৰোঁৱৈ।”

প্ৰথম বতাহৰ কোব খাই ভাৱবিলাক যেনেকৈ ঠানবান হৈ যাব সেইদৰে অৰ্জুনৰ প্ৰথম আক্ৰমণত দুৰ্নৰ্ষণৰ সৈন্যবিলাক ছত্ৰভঙ্গ দি যেনি পাই তেনি পলাবলৈ ধৰিলে। সেই অৱস্থা দেখি দুঃশাসনৰ বৰ খং উঠিল তেওঁ এটা ডাঙৰ হস্তী বাহিনী লৈ অৰ্জুনক বেচি ধৰিলে।

দুঃশাসন অতি দুৰ্বল হলেও যুদ্ধত বৰ পৰাক্ৰমী আছিল। অতি পৰাক্ৰমেৰে তেওঁ যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু অৰ্জুনৰ হাতত কুকুসৈন্য নৰি শোটেই যুদ্ধৰ ধলিখন ভৰি পৰিল। যুদ্ধক্ষেত্ৰই ভীষণ আকাৰ ধারণ কৰিলে। অৰ্জুনৰ প্ৰথম পৰাক্ৰমত তিষ্ঠিব নোৱাৰি দুঃশাসনৰ সৈন্যবিলাক পলাই পত্নঃ মাৰিলে। শেষত দুঃশাসনেও প্ৰাণ লৈ পলাই দ্ৰোণৰ শবগাপল্ল হ’লগৈ।

সব্যাসাচীৰ বধো পিচে পিচে গৈ দ্ৰোণৰ সন্মুখত উপস্থিত হ’ল। ধনঞ্জয়ে দ্ৰোণাচাৰ্য্যক ক’লে “হে নবশ্ৰেষ্ঠ, পুত্ৰশোকত মৰ্মাহত হৈ নহৈ সিকুৰাজৰ উদ্দেশ্যে আহিছোঁ। মোৰ প্ৰতিজ্ঞা পালন কৰিবৰ নিমিত্তে আশীৰ্বাদ কৰক।” দ্ৰোণই মিচিকিয়াই হাঁহি এটা মাৰি ক’লে “অৰ্জুন, নোক পৰাজয় কৰিব নোৱাৰিলে ভয়দ্রথক হত্যা কৰা অসম্ভৱ বুলি জানিবা।” সেই কথাত যুদ্ধ আৰম্ভ হ’ল। দ্ৰোণে ধনুত টকাৰ দি অৰ্জুনৰ ওপৰত শৰ বৰষিবলৈ ধৰিলে।

পাৰ্ধৱ্যো দ্ৰোণাচাৰ্য্যক শৰাঘাত কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই সকলো শৰ দ্ৰোণই অনায়াসে বোধ কৰি শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ ওপৰত অগ্নিবাণ নিক্ষেপ কৰি ভেটলোকক ঠেকত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। অৰ্জুনেও দ্ৰোণৰ ধনুখন ভাঙি পেলাবলৈ চন বিচাৰিলে। সেই ভাৰি অৰ্জুনে ধনুত শৰ যোজনা কৰিব বোঁছোতেই দ্ৰোণই অৰ্জুনৰ ধনুৰ গুণ কাটি পেলালে। তাৰ পিচত দ্ৰোণই হাঁহি হাঁহি অৰ্জুনৰ বধ, ধোঁৱা, সাৰথি আৰু অৰ্জুনৰ ওপৰত শৰাঘাতে শৰ বৰষিবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া অৰ্জুনৰ বৰ খং উঠিল। আৰু ‘আচাৰ্য্যক গৰৱণ কৰিবই নাগিব’ বুলি ননতে ভাৰি লৈ একেলগে ভালমান শৰ মাৰি পঠিয়ালে।

দ্ৰোণই সেই সকলোবিলাক শৰ বোধ কৰি চকুৰ পচাবতে এনে কিপ্ৰ-তাবে শৰ হানিবলৈ ধৰিলে যে শৰৰ প্ৰকোপত অৰ্জুনৰ বধ আৰু ধোঁৱা এনেকৈ ছাতি ধৰিলে যে বণধনী এছাবত নোদেখা হৈ পৰিল।

শ্রীকৃষ্ণই দ্রোণৰ পৰাক্ৰম দেখি অৰ্জুনক কলে “পার্প, আৰু চাই থকাৰ সকান নাই, দ্রোণৰ ইয়াতে এবি আনফালে যোৱাই ভাল। ইনান শৰা-মাততো এই ব্ৰাহ্মণৰ ভাগৰ লগা নাই।” সেই বুলি কৈ শ্রীকৃষ্ণই দ্রোণৰ বাওঁহাতেদি বধ চলাই আন সৈন্যবিনাকৰ গনুৰীন হ’লগৈ।

তাকে দেখি দ্রোণই অৰ্জুনক কলে “বাছা, ক’লৈ পনাইছা? যুদ্ধত শত্ৰুৰ পৰাজয় নবৰাকৈ আন ঠাইলৈ যোৱা অনুচিত। মোৰ লগত যুদ্ধ দিয়া।”

উত্তৰত অৰ্জুনে কলে “আপুনিতো মোৰ শত্ৰু নহয়। আপুনি মোৰ গুৰু আৰু মই আপোনাৰ পুত্ৰগন শিষ্য। আপোনাক পৰাজিত কৰিব পাৰে এনে ধৰি পৃথিৱীত বোনো নাই।” এই বুলি অৰ্জুনে আওকণীয়া ভাও ধৰি দ্রোণৰ ওচৰৰপৰা আনফালে যুদ্ধ দিবলৈ ওচি গ’ল।

অৰ্জুনে ভোজ সৈন্যবিনাকৰ মাজত সোমাই এবেনৰে বৃতবৰ্মা আৰু সুদক্ষিণক আক্ৰমণ কৰি পৰাজিত কৰিলে। তাৰ পিচত শ্ৰুতায়ুয়ে অৰ্জুনৰ আক্ৰমণ কৰাত অৰ্জুনেও তেওঁলৈ শৰ হানিবলৈ ধৰিলে। ভয়ানক যুদ্ধ লাগি উঠিল। শ্ৰুতায়ুৰ ধোঁৱা বগত পৰিল। তেতিয়া শ্ৰুতায়ুয়ে এডাল গদা লৈ শ্রীকৃষ্ণৰ গালৈ মাৰি পঠালে। শ্রীকৃষ্ণই যুদ্ধ বৰা নাছিল। কিন্তু তেওঁৰ গালৈ মৰা গদা নিতলৈ উলটি শ্ৰুতায়ুৰ গাতহে পৰিলগৈ। ফলত সেই গদাঘাতত শ্ৰুতায়ুৰ ততালিকে প্ৰাণ গ’ল। ইয়াৰ বাই বাবৰ তেওঁৰ মাতৃৰ বৰ লাভ।

শ্ৰুতায়ুৰ মাক পৰ্দ্দাশাই বৰণ দেৱতাৰ তপস্যাতে তুঠ কৰি প্ৰাৰ্থনা জনাই কৈছিল যে ‘মোৰ পুত্ৰ যেন শত্ৰুৰ অৰধ্য হয়।’ সেই প্ৰাৰ্থনাত বৰণ দেৱতাই সন্তুষ্ট হৈ বৰ দি কলে যে “তোমাৰ পুত্ৰৰ এপাত অতি সুন্দৰ অস্ত্ৰ দিম। সেই অস্ত্ৰ লৈ যুদ্ধ কৰিলে তেওঁক বোনেও অৰ কৰিব নোৱাৰিব। কিন্তু যুদ্ধ নবৰাটোৰ থকা বোনো ধীৰৰ, সেই অস্ত্ৰেৰে আঘাত কৰিলে কিন্তু সেই অস্ত্ৰই উলটি গৈ তোমাৰ পুত্ৰকে আঘাত কৰিব। এই কথা কৈ বৰণে তেওঁৰ হাতত এডাল সুন্দৰ গদা দিলে। যুদ্ধত মন্তলীয়া হৈ সেই কথা পাহৰি শ্ৰুতায়ুয়ে শ্রীকৃষ্ণক আঘাত কৰাত শ্রীকৃষ্ণই সেই গদাঘাত বুকুপাতি ললে। মন্ত্ৰোচ্চাৰণত ভুল হলে যেনেকৈ সেই মন্ত্ৰোচ্চাৰণ বৰ্বোঁতাখনৰ অনিষ্ট ঘটে সেইদৰে শ্ৰুতায়ুৰ ভুল প্ৰয়োগৰ ফলত সেই গদাঘাতে উলটি শ্ৰুতায়ুকে বধ কৰিলে। লগে লগে বতাহত উতলি পৰা গছৰ দৰে শ্ৰুতায়ু ভূমিশায়ী হৈ প্ৰাণ এবিলে।

তার পিচত কছো-ব বস। স্থলক্ষিপে অর্জুনক প্রবল বেগেবে আক্রমণ
করিবনৈ ধবিলে । যনতঃ যুদ্ধত তেওঁৰ বধ জাণি পৰি প্ৰাণ হেৰু-
ৱালে ।

সহাবীৰ শ্ৰুতায়ু আৰু সুনক্ষিণৰ পতনত কুক্ৰসেন্য ভয়ত বিচলন হৈ পৰিল। তাকে দেখি আন দুজন শ্ৰুতায়ু আৰু অশ্ৰুতায়ু নামে মহোদৰ বীৰ আহি অৰ্জুনক দুফালৰপৰা আক্ৰমণ কৰিলে। এই ভীষণ যুদ্ধত অৰ্জুন আহত হৈ খৰা স্তম্ভত আঁঠু বহি বিশ্রাম লৈ। শ্ৰীকৃষ্ণই তেতিয়া অৰ্জুনক উৎসাহ দিবলৈ ধৰিলে। ধনুৰ বিপ্ৰাণ লৈ অৰ্জুনে পুনৰ যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। অস্তত সেই দুই বীৰ মহোদৰে অৰ্জুনৰ হাতত প্ৰাণ দিলে। তেওঁলোকৰ লগত অহা দুজন পুতেকে আঁঠুৰ আঁঠু আহি অৰ্জুনৰ লগত যুদ্ধ দিলে। তেওঁলোকেও অৰ্জুনৰ শৰাঘাত সহিব নোৱাৰি প্ৰাণ বিসৰ্জন দিলে।

এইসৰে আৰু ভাৰেনান বীৰৰ প্ৰাণ নৈ গাওঁতৰাৰী অৰ্জুনে কৃতকাৰ্য্য-
তাবে শত্ৰুসৈন্য ভেদ কৰি শৈ ছদ্মৰূপৰ উদ্দেশ্যে বেণাই বধ চনাই দিলে।

କବଚ ସାବଣ

সত্যৰ মুখে অৰ্জুনৰ বিজয় বাৰ্ভা শুনি হৃৎবাট্টই কলে “হে সত্য,
শান্তি স্থাপনৰ প্ৰত্যাহ লৈ ঘনাকৰ্ণ হস্তিনাতলৈ আহোঁতে নই দুৰ্য্যোধনক লুটাই
লুটাই বৈছিলোঁ। ‘দুৰ্য্যোধন, এয়ে উপযুক্ত যুগোণ নিমিছে, এই যুগোণ
এৰি নিম্বি। ভায়েবাইতৰ লগত সন্ধি স্থাপন কৰা। আনৰ নষ্ট
বাৰ। কৰিছেই দেশৰ আশ্বিন হৈছে। তেওঁৰ পৰানৰ্গলৈ আওকাণ
নকৰিবা। কিন্তু দুৰ্য্যোধনে নোৰ সেই কথাটো দাবসাৰ নকৰিলে। কৰ্ম
আৰু দুঃশাসনৰ কথাতহে তেওঁ কাণ দিলে। বালে যেতিয়া ধৰিছে
তেতিয়া তেওঁ এই সৰ্ব্বনশীয়া পথ বিচাৰি লৈছে। শ্ৰোণ যুদ্ধৰ পক্ষপাতী
নাহিন। ভীষ্মদেৱ, ভূবিধৱা, কৃপ আৰু অন্যান্য ভালেমান বীৰে যুদ্ধৰ
বিপৰীতেই পৰানৰ্গ লিহিন। কিন্তু নোৰ মুৰ্খ সত্যানে সেই কথা নুভনি
ৰাখা নোভত অহ হৈ হীন সন্তপ বশতঃ বিবেচ, যুগা আশি বিপূৰ বশতঃ
হৈ যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে।” হৃৎবাট্টই এইসৰে বেচাৰ কৰিবলৈ ধৰাত
সত্যে কলে “এতিয়া আপোনাৰ পৰিতাপৰ একো ফল নাই। সকলোখিনি

প্ৰাণৱন্ত পানী ওলাই অস্ত হৈ গ'ল এতিয়া ভেঁটা দি আৰু লাভ নাই। এতিয়া পৰিতাপ কৰিলে কি লাভ হব? পাশাখেলবপৰা আপুনি ধৰ্ম-পুত্ৰক অঁতবাই নানিলে কিয়? সেইটো বৰা হ'লেই দেখোন আজি এনে মহাদুখ হবলৈ নাপালেহেঁতেন। তাৰ পিচতো যুদ্ধৰ প্ৰথম আয়োজনৰ সময়তে আপুনি নিজৰ পুতেকৰ যুদ্ধ কৰিবলৈ বাধা নিদিলে কিয়? সেইটো বৰা হ'লেও আজি এনে মনোবষ্ট ভুগিবলৈ নাপালেহেঁতেন। পিতৃৰ বৰ্তব্য পালন কৰি পুত্ৰক কুলনাশ কৰা এই যুদ্ধখনৰপৰা বিৰত বৰা হলেই এই দুঃখৰপৰা হাত সাৰি থাকিব পাৰিলেহেঁতেন। বুদ্ধিমান পুৰুষসকলৰ ভিতৰত আপুনি এজন শ্ৰেষ্ঠ পুৰুষ। আপুনিযেই তেতিয়া বিবেক বুদ্ধিহীন হৈ বৰ্ণ আৰু শকুনিৰ হীন পৰামৰ্শ সমৰ্থন কৰিছিল। কেশৱ, যুধিষ্ঠিৰ আৰু দ্ৰোণই আজিও আপোনাৰ বুদ্ধি আৰু পৰামৰ্শত আস্থা বখা নাই। ৰাত্ৰদেৱে আপোনাৰ ৰাজ্যলোভী আৰু ৰপটীয়া ধাৰ্মিক বুলিহে গণ্য কৰিছে। ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম অনুসাবে প্ৰখ্যাত বীৰৰ দৰে কোবৰ-সকলে যথাসাধ্য চেষ্টা কৰিছে। তেওঁলোকক আপুনি নিশা কৰিবনোৱাৰে। প্ৰাণৰ মাম্মা এৰি তেওঁলোকে যুদ্ধ কৰি আছে। অৰ্জুন, শ্ৰীকৃষ্ণ, সাত্যকি আৰু ভীমসেনৰ বিৰুদ্ধে তেওঁলোক যুদ্ধ দিবলৈ অক্ষম। তথাপি আপোনাৰ পুত্ৰ দুৰ্য্যোধনে যথাসাধ্য চেষ্টা কৰিছে। বৰ্তমানে তেওঁক কিম্বা আন যুজ্জাৰসকলক নিশা বৰা মিছা।”

ধৃতৰাষ্ট্ৰই কলে “ৰাছা সঞ্জয়, নই মোৰ কৰ্তব্যত জটী স্বীকাৰ কৰোঁ। তোমাৰ বখা সঁচা। ৰপালৰ লিখন কোনেও খণ্ডাব নোৱাৰে। তুমি প্ৰকৃত ঘটনা বিস্তৃত ভাবে কৈ যোৱা। বদন, অনঙ্গল, দুঃখ, সুখ সকলো বিবৰি কৈ গৈ থাকাঁ।” এই বুলি কৈ ধৃতৰাষ্ট্ৰই চিন্তান্বিত হৈ সঞ্জয়ৰ বিবৰণ শুনি যাবলৈ ধৰিলে।

অৰ্জুনৰ বখখন সিদ্ধুৰাজৰ ফালে আগবাঢ়ি যোৱা দেখি দুৰ্য্যোধন চিন্তাকুল হৈ দ্ৰোণৰ ওচৰ চাপি গ'ল।

দুৰ্য্যোধনে অভিযোগ তুলি কলে “বেহ ভেদ কৰি অৰ্জুন ভিতৰলৈ সোনাই গ'ল। আনাৰ পৰাজয় লক্ষ্য কৰি অগ্ৰদূতৰ বন্ধক বীৰসকলে ধৈৰ্য্য-চ্যুত হব পাৰে। আচাৰ্য্যৰ পিচ পেলাই অৰ্জুন এখোছো আগ ৰাঢ়ি যাৰ নোৱাৰিব বুলি ৰজাসকলে ধাৰণা কৰিছিল। কিন্তু এতিয়া সেই ধাৰণা অমূলক বুলি প্ৰতিপন্ন হ'ল। আপোনাৰ চকুৰ আগতে তেওঁ ৰথ চলাই আপোনাকো চেবাই আগুৱাই গ'ল। আপুনিও পাণ্ডৱসকলৰ নন্দন চিন্তাকে কৰি আছে বুলি অনুমান হৈছে। মোৰ মন ৰৰ বিচলিত হৈ

পৰিছে। আপোনাৰ ওচৰত মই কিবা দোষ বা ত্রুটি কৰিছোঁ নেকি ? নোক কি কাৰণত পৰিত্যাগ কৰিব খুজিছে ? এই কথা আশতে কেনেবাকৈ ঘনা হলে মই ভয়দ্রৱক যুদ্ধত মানিবলৈ নিদিৰোঁহেঁতেন। তেওঁ নিজ ৰাশ্যলৈ উঠি যাবলৈ বিচাৰিছিলেই কিন্তু নোৰ অনুৰোধত তেওঁ তেনে নকৰি যুদ্ধত নিপ্ত হ'ল। এতিয়া মই বুজিলোঁ তেনে কৰাটো নোৰ পক্ষে যোৰ অন্যায় হৈছিল। যদি কেনেবাকৈ অৰ্জুনে ভয়দ্রৱক আক্ৰমণ কৰিবলৈ পায় তেওঁৰ আৰু নিস্তাৰ নাই। মই মনৰ বিকাৰত যদি বন বৰিছোঁ, নোক নিজগুণে ক্ষমা কৰিব আচাৰ্য্যদেৱ। আপুনি দয়া কৰি নিজে সিঁহুৰাচক ৰক্ষা কৰকটৌ।”

সেই কথাত হ্ৰোণই ক'লে “বজা, তুমি এইবোৰ অনুলক কথা কৈছা। তোমাৰ ওপৰত মই একো ঝং কৰা নাই। তুমি নোৰ পুত্ৰতুল্য। নোৰ নানত অশুখান্না যেনেকুৱা তুমিও তেনেই। তুমি নোৰ কথা মানি চলা। নোৰ এই কৰচটো তুমি ধাৰণ কৰা। এইটো পিন্ধি নলেই তুমি অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিবলৈ সক্ষম হবা। মই এতিয়া এই ঠাই এৰি যাবৰ সাধ্য নাই। পাণ্ডৱ সেনাই আমাক প্ৰৱনভাৱে আক্ৰমণ কৰিছেহি। অৰ্জুনবিহীন হৈ যুধিষ্ঠিৰে যুদ্ধ চলাইছে। এটক ধৰিবৰ নিমিত্তে মই সকলো প্ৰকাৰ চেষ্টা কৰি আছোঁ। এতিয়া সেই সন্মোহন হাতত পাইছোঁ। তেওঁক বন্দী কৰি তোমাক গুতাই দিব লাগিব। সেই সন্মোহন এৰি অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিবলৈ যোৱা অন্যায় হব। বেহুৰ মুখ এৰি গলেই যোৰ অনৰ্থ ঘটিব। যোৱা তুমি নোৰ কৰচ ধাৰণ কৰি যুদ্ধ কৰাটৌ। ভয় নাখাবা। তুমি এজন শ্ৰেষ্ঠ বীৰ। কোনো অস্ত্ৰই এই কৰচ ভেদ কৰিব নোৱাৰে। নস্ত্ৰপুত এই কৰচে তোমাক ৰক্ষা কৰি থাকিব। ব্ৰহ্মাৰপৰা কৰচ লাভ কৰি যেনেকৈ দেবেন্দ্ৰ যুদ্ধলৈ গৈছিল সেইদৰে তুমিও নোৰ এই নস্ত্ৰপুত কৰচ ধাৰণ কৰি যুদ্ধ কৰাটৌ। তোমাৰ মন্ত্ৰন হওক।”

দ্বিধ্য কৰচ ধাৰণ কৰি দুৰ্ব্যোধনে বহুতো আশুস্ত হল আৰু পুত্ৰনীয় আচাৰ্য্যৰ উপদেশ সাৰোণত কৰি বিশাল সৈন্যবাহিনী এটা লৈ সাহেবে বুকু ৰাখি অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিবলৈ আশ ৰাচি গ'ল।

অৰ্জুনে কুব্জসৈন্য অতিক্ৰম কৰি ভালেমান দূৰ আগবাঢ়ি গ'ল। বধৰ ঘোঁৰা পুটা ভাগৰি পৰা দেৱি শ্ৰীকৃষ্ণই ৰত্নক চিৰপিৰ কাৰণে বধ ৰখাই ঘোঁৰাৰ লেগান ধুনি দিবলৈ উপহ্ৰম কৰিলে। তেনেতে বিশ আৰু অনুবিশ নানে দুই ভাই ককায়েক আহি অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিলে। অৰ্জুনে

ততালিকে তেওঁলোকৰ সৈন্য-সামন্তবিনাকৰ আক্ৰমণ কৰি নও-ভও কৰিলে আৰু দুই ভাইককাইক বধ কৰিলে । তাৰ পিচত শ্ৰীকৃষ্ণই ঘোঁৰা দুটা গোলো কাই দি অলপ ঘিৰাবলৈ দিলে । বহুতক জিৰণিৰ পিচত ভাণৰ পনোৱাত শ্ৰীকৃষ্ণই পুনৰ ঘোঁৰা দুটি লৈ অয়ত্ৰপৰ ফালে বধ চলাই দিলে ।

শ্ৰীকৃষ্ণই বাটত অৰ্জুনক ব'লে “ধনঞ্জয়, পিচফালে নন কৰাচোন দুৰ্য্যোধনে আমাৰ পিচ লৈছে । ইয়াতকৈ আৰু ভাল স্থিতি নাপাবা । বহুদিন গাঁচি পোৱা মনৰ খংটো নাৰ নিগাবলৈ তৎপৰ হোৱা । সকলো অনৰ্থৰ মূল হ'ল এই দুৰ্য্যোধন । এতিয়া লক্ষ্য গভীৰ ভিতৰত পৰিছে । এওঁ মহাবীৰ আৰু দূৰবপৰা আক্ৰমণ কৰিবলৈ এওঁ বৰ পাৰ্গত । গাত মহাধনু ভিৰাব পৰা শক্তি নিহিত আছে । তেওঁ অস্ত্ৰবিদ্যা-বিশাৰদ, যুদ্ধৰ সময়ত মত্ত হাতীৰ দৰে শক্তিশাল হৈ পৰে আৰু আমাৰ ঘোৰ শত্ৰু ।” এইবুলি দূৰৈত থকা দুৰ্য্যোধনৰ ফালে আঙুলিয়াই অৰ্জুনৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিলে । শ্ৰীকৃষ্ণই ততালিকে বধ ঘূৰাই লৈ দুৰ্য্যোধনক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ইচ্ছিত কৰাত অৰ্জুনে দুৰ্য্যোধনক আক্ৰমণ কৰিলে ।

দুৰ্য্যোধনে সেই আক্ৰমণলৈ বেবেপ নকৰিলে । তেওঁ অৰ্জুনক কলে “অৰ্জুন, তুমি মহৎ কাৰ্য্য সমাধা কৰিব পৰা বুলি মানুহৰ মুখত শুনিবলৈ পাওঁ । মই কিন্তু সেই কথা এই দুটা চৰুবে দেখিবলৈ পোৱা নাই । তোমাৰ খ্যাতিৰ মূল কথা হ'ল তোমাৰ পৰাক্ৰম । তাকে এতিয়া এবাৰ দেখিবলৈ আশা কৰিছোঁ । তোমাৰ পৰাক্ৰমটো বাক আঙ্গি দেখুৱাচোন ।”

দুয়োৰে ভিতৰত এখন তুমুল যুদ্ধ লাগি উঠিল ।

শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক কলে “পাৰ্থ, বি আচৰিত কথা হৈছে ? আজিচোন তোমাৰ অস্ত্ৰই দুৰ্য্যোধনৰ আহত কৰিব পৰা নাই ? মই আজি এই প্ৰথম দেখিলোঁ যে গাণ্ডীৱৰ শৰ অথলে যায় । ই নোহোৱা-নোপৰা কথা ? তোমাৰ অস্ত্ৰধাৰণৰ শক্তি হৰি আহিল নেবি ? নতুবা গাণ্ডীৱে তেওঁৰ স্বভাৱ আজি পৰিত্যাগ কৰিলে ? নহলে আজি দুৰ্য্যোধনৰ ওপৰত যিবিলাক শৰ বৰষিছা সেইবোৰ ব্যৰ্থ হৈ নাটত উফৰি পৰিছে কিম ?”

তেতিয়া অৰ্জুনে ব'লে “কৃষ্ণ, এওঁ আজি আচাৰ্য্যদেৱৰ কৰচ ধাৰণ কৰি যুদ্ধ কৰিছে বুলি অনুমান হৈছে । এই কৰচৰ মাহাত্ম্য পূৰ্বে আচাৰ্য্যদেৱে মোক শুনাইছিল । মনে ধৰিছে আচাৰ্য্যদেৱে তেওঁৰ সেই কৰচকে দুৰ্য্যোধনক ধাৰণ কৰাই যুদ্ধলৈ পঠাই দিছে । ভাববাহী পশুৰ দৰে এওঁ

অনৰ্থক সেই কৰচ ভাৱ লৈ ফুৰিছে। এতিয়া নোৱ কনতা চাই লওক।” এই বুলি অৰ্জুনে এপাট শৰ নাৰি দুৰ্য্যোধনৰ ঘোঁৰা, গাবথি আৰু বথ সকলোবোৰ স্বংগ কৰি পেনানে। তাৰ পিচত দুৰ্য্যোধনৰ হাতৰ কৰচ ভেদি পেনানে। শৰীৰৰ যি অংশ কৰচে নচকাটকৈ আছিল সেই ঠাই লক্ষ্য কৰি অৰ্জুনে এপাট শৰ নাৰি পঠিয়ালে। হাতৰ তলুৱা আৰু গাৰ উদং অংশত অৰ্জুনে শৰাঘাত কৰাত দুৰ্য্যোধনে তিষ্ঠিব নোৱাৰি যুদ্ধখনি এৰি পনাই যাবলৈ বাধ্য হ’ল।

দুৰ্য্যোধনে পৃষ্ঠভঙ্গ দিয়াত শ্ৰীকৃষ্ণই বিজয় গৌৰৱ ঘোষণা কৰি পাঞ্চজন্য শংখত ফুঁক দিলে।

অয়ম্ভধক বক্ষাকাবী বীৰসকল ভয়ত ভ্ৰস্তমান হৈ উঠিল। ভূনিশ্ৰমা, শালু, কৰ্ণ, বুধসেন, কৃপ, শল্য, অশ্বত্থাৰা আৰু ছয়ম্ভধ এই আঠোজন বীৰেই বখাবোধন কৰি অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিলে।

ধৰ্মপুত্ৰৰ চিন্তা

দুৰ্য্যোধনক অৰ্জুনৰ পিছে পিছে খেদি যোৱা দেখা পাই পাণ্ডৱসকলে শত্ৰুসৈন্যক ভীষণভাৱে আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। জয়ম্ভধৰ বক্ষাব নিমিত্তে দ্ৰোণ যাবলৈ পালে তেওঁলোকৰ সৰ্বনাশ ঘটিব বুলি ভাবি ধৃষ্টদ্যুম্নই আচাৰ্য্যৰ বিৰুদ্ধে সৈন্য পঠাই দিলে। ভ্ৰপদ পুত্ৰৰ এই চক্ৰান্তৰ ফলত কুৰুসৈন্য তিনিভাগে বিভক্ত হৈ দুৰ্ব্বল হৈ পৰিল।

ধৃষ্টদ্যুম্নই তেওঁৰ বখত উঠি গৈ দ্ৰোণৰ বগৰ ওপৰত আঘাত কৰিবলৈ ধৰিলে। দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ বঙা বৰণৰ ঘোঁৰা আৰু ধৃষ্টদ্যুম্নৰ বগা বৰণৰ ঘোঁৰা ওচৰা-ওচৰি হোৱাত বেছি মাৰ যোৱাৰ সময়ত মেঘৰ ওপৰত পৰা বঙৰ দৰে দেখা গ’ল। ধৃষ্টদ্যুম্নই হাতত চাল-তৰোৱাল লৈ দ্ৰোণৰ বগৰ ওপৰত জপিয়াই পৰিল। বথ আৰু ঘোঁৰাৰ ওপৰত দুই ভৰি দি থিয় হৈ দ্ৰোণক আক্ৰমণ কৰিলে। শোন চৰায়ে যেনেকৈ নঙহ চোঁ মাৰি লৈ যাবৰ সময়ত ইফালে সিফালে চকু বঙা কৰি চোঁ মাৰে ধৃষ্টদ্যুম্নয়ো সেইদৰে চকু বঙা কৰি ইফালে সিফালে অগ্ৰ চালনা কৰি আজন্ম শত্ৰু দ্ৰোণকো অত্যাঘাত কৰিবলৈ ধৰিলে। এইদৰে ভালেমান সময় যুদ্ধ চলিল। পিচত দ্ৰোণৰ বৰ ঋ

উঠাত ধৃষ্টদ্যুম্নৰ ওপৰত প্ৰাণঘাতী বাণ বৰষিবলৈ ধৰিলে, কিন্তু গাত্যকিয়ে ঢকুৰ পচাবতে আগনাচি গৈ সেই বাণৰ ওপৰত বাণ মাৰি লও-ভও কৰি পেলালে। তেতিয়া দ্ৰোণে গাত্যকিক আঘাত কৰিব ধোঁতাত পাকানবদী-সকলে ধৃষ্টদ্যুম্নৰ অঁতৰাই লৈ গ'ল।

দ্ৰোণে ব'লা ফেটী সাপৰ দৰে খঙত উগ্ৰনৃত্তি ধৰি গাত্যকিক আক্ৰমণ কৰিলে। পাণ্ডৱপক্ষত গাত্যকি অন্যতম প্ৰধান বীৰ আছিল। দ্ৰোণে তেওঁৰ ওপৰত প্ৰচণ্ডভাৱে আক্ৰমণ কৰা দেখি তেওঁ বীৰদৰ্পে তেওঁৰ সন্মুখীন হ'ল।

গাত্যকিয়ে তেওঁৰ সাৰথিক ক'লে “এওঁ কুলধৰ্ম পৰিত্যাগ কৰি স্বত্ৰিয় বৃত্তি অবলম্বন কৰি পাণ্ডৱসকলৰ অনৰ্থ সৃষ্টি কৰিছেহি। এওঁই দুৰ্য্যোধনৰ অহঙ্কাৰৰ মূল কাৰণ। এওঁ নিজেও মহাবীৰ বুলি অহঙ্কাৰ কৰে। গতিকে বথ বেগাই চনোৱা—এওঁৰ সেই দৰ্প চূৰ্ণ কৰোঁ।”

সাৰথিয়ে বায়ুবেগে বথ চলাবলৈ ধৰিলে। দ্ৰোণ আৰু গাত্যকি দুয়োৰে বাণ বৰিষণৰ প্ৰতাপত বেলিৰ পোহৰ ঢাব খাই পৃথিৱীধন আন্ধাৰ হৈ পৰিল। গাঁতৰপকা ওলোৱা সাপৰ দৰে দুয়ো ভীষণ বেগেৰে নাৰাচ নামে লোহাৰ বাণ হানিবলৈ ধৰিলে। দুয়োৰে বথ ভাগি চুৰমাৰ হৈ গ'ল। দুয়ো বীৰ বজ্জাল-বলৈব হৈ পৰিল। আন বীৰসকলে নিম্ন নিজৰ যুদ্ধ পাহৰি এই দুই বীৰৰ যুদ্ধ চাবলৈ ধৰিলে। তৰ্জুন-গৰ্জ্জুন, সিংহনাদ, শব্দ আৰু দুন্দুভিৰ শব্দ সকলো নিতাল মাৰিলে। নানান তৰহৰ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰেৰে দুয়ো যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। দেৱতা, বিদ্যাধৰ, গন্ধৰ্ব, যক্ষ, বক্ষ, আদি সকলোৱে আবাশবৰণা এই দৃশ্য খব লাগি চাবলৈ ধৰিলে।

গাত্যকিৰ প্ৰচণ্ড শৰাঘাতত দ্ৰোণৰ ধনু ভাগি থাকিল। ভৰষাজ পুত্ৰই ততালিকে আন এখন ধনু লৈ তাত গুণ দিলে। সেই ধনুও গাত্যকিৰ বাণা-ঘাতত ভঙ্গ হল। দ্ৰোণে তেতিয়া পুনৰ আন এখন ধনু লৈ শৰগন্ধান কৰিবলৈ ধৰোঁতেই গাত্যকিয়ে সেই ধনুখনো ভাঙি পেলালে। গীৰাম, কাৰ্ত্তবীৰ্য্য, ধনঞ্জয়, ভীষ্মদেৱ এইসকলৰ দৰেই গাত্যকিয়ে যুদ্ধ কৰা দেখি দ্ৰোণাচাৰ্য্যই তৃপ্তি অনুভৱ কৰিলে। শত্ৰুসকলৰ প্ৰকৃত বীৰত্ব, শৌৰ্য্য-বীৰ্য্য, শক্তি আদি দেখা পালে আচাৰ্য্যসকলে স্বাভাৱিকতে সন্তোষ লাভ কৰে। যি বীতি অনুযায়ী দ্ৰোণে অস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰিছিল গাত্যকিয়েও তদনুকূপ বীতিৰেই অস্ত্ৰৰ প্ৰতিপ্ৰয়োগ কৰিছিল। এইদৰে ভালেমান বেলি যুদ্ধ কৰাৰ পিচত দ্ৰোণা-চাৰ্য্যই গাত্যকিৰ প্ৰাণ বৰ কৰিবলৈ আগুৱাস্ত্ৰ যোজনা কৰিলে। গাত্যকিয়ে ততালিকে সেই অস্ত্ৰৰ প্ৰতিবিধান কৰিবলৈ বৰণাস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰিলে।

শেষত সাত্যকি যেতিয়া শক্তিহীন হৈ পৰিল সেই অৱস্থা দেখি কোবৰ সেনাৰ আনন্দত ঠাই নাইকিয়া হ'ল।

তেনে অৱস্থাত সাত্যকি আহত হব পাৰে বুলি আশঙ্কা কৰি যুধিষ্ঠিৰে বীৰসকলক ক'লে "বীৰশ্ৰেষ্ঠ সত্যসন্ধ, পৰাক্ৰমী সাত্যকি শ্ৰোণৰ হাতত বেগাকৈ আহাশ্ব হৈ পৰিছে। ততানিকে তেওঁক সহায় কৰিবলৈ আগ বাঢ়ি যোৱা।"

ধৃষ্টদ্যুম্নকো পাই যুধিষ্ঠিৰে ক'লে "তুমিও যোৱা শ্ৰোণক এই মুহূৰ্ত্তে আক্ৰমণ কৰাটো। সেই শ্ৰাৱণে সাত্যকিক বধিবলৈ উপক্ৰম কৰিছে। পলম নকৰিবা, তুৰন্তে যোৱা।" নতুবা শ্ৰোণৰ হাতত আজি আনাৰ সৰ্বনাশ হাম্বি। সৰু সৰু ল'ৰাবোৰে যেনেকৈ চৰাই পোৱালী ধৰি ভৰিত বচি লগাই উৰাই বেননি চায়, সেইদৰে শ্ৰোণয়ো সাত্যকিক লৈ উননি আছে। সাত্যকিয়ে অৱশ হৈ আৰ যুদ্ধ কৰিবলৈ অক্ষম হৈ পৰিছে। লগত আৰু কেইজনমান বীৰ লৈ ততানিকে যোৱা। যমৰ মুখৰ ভিতৰত শূপাৰি দাঁতৰ নাচত সাত্যকি ওননি বৈ আছে।" এই বুলি সকলো পাণ্ডৱ সেনাক শ্ৰোণৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰিবলৈ আদেশ দিলে।

পাণ্ডৱ সেনাসকলে ততাতৈয়াকৈ গৈ শ্ৰোণৰ লগত যুদ্ধ কৰি সাত্যকিক অতি কষ্টেৰে উদ্ধাৰ কৰি আনিলে।

তেনেতে পাঞ্চজন্য শব্দৰ নিনাদ শুনা গ'ল। যুধিষ্ঠিৰে সেই শব্দ শুনি শুনি চিন্তিত হৈ পৰিল। ব্যাকুলভাৱে তেওঁ সাত্যকিক কলেগৈ "সাত্যকি, কেৱল পাঞ্চজন্যৰ নিনাদকে কাণত পৰিছে দেখোন ? শাণ্ডীৰৰ টকাৰ দেখোন নুশুনো ? পাৰ্শ্বৰ কাৰণে চিন্তা লাগিছে। ভৱদ্রথৰ বক্ষক বীৰ-সকলে বেৰি ধৰি তেওঁ আকৌ কিবা বিপদত পেলাইছে বা ? সন্মুখফালে সিন্ধু সৈন্য, পিচফালে শ্ৰোণৰ সৈন্য। এই দুই দলৰ মাজত পৰি অৰ্জুন বিপদাপন্ন হৈছে যেন পাইছোঁ। অৰ্জুন বেলি নো ওলাওঁতেই শত্ৰুৰ মাজলৈ সোমাই গৈছিল—এতিয়া বেলি আহি লাহ দিলেহি। পাঞ্চজন্যৰ শ্বনি শুনি অৰ্জুনৰ প্ৰাণাশ্ব হৈছে বুলি শঙ্কা হৈছে। অকলৈ বাহুদেৱেই যুদ্ধ কৰি আছে হবনা। সাত্যকি, তোমাৰ অসাধ্য একো নাই। অৰ্জুন তোমাৰ সখা আৰু আচাৰ্য্য। তেওঁ আজি সঙ্কটাপন্ন। সাত্যকি, তোমাক ধনুৰ্ভায়েও প্ৰশংসা কৰি কয় বোলে সাত্যকিৰ নিচিনা পৰাক্ৰমী মহাবীৰ অতি বিৰল। বনবাসৰ কালতো বোক তেওঁ এই কথা বাৰে বাৰে কৈ আছিল। সোৱা চোৱা যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত বুলি উৰিছে। নিশ্চয় অৰ্জুনক শত্ৰুসেনাই বেৰি ধৰিছে।

জয়দ্রথ মহাবীর । তেওঁৰ বন্দাব কাৰণে ভালেনান বীৰে প্ৰাণ দিবলৈ অগ্ৰসৰ হৈছে । যোৱা বেগাই যোৱা ।” এইবুলি যুধিষ্ঠিৰে উঠাই উঠি গাত্যকিক অৰ্জুনৰ মহাঘৰ কাৰণে যাবলৈ আদেশ কৰিলে ।

যুধিষ্ঠিৰৰ মুখত এনে কথা শুনি গাত্যকিয়ে বলে “আপুনি তো কেতিয়াও ধৰ্ম্মচ্যুত হোৱা নাই ? আপোনাৰ আদেশ মোৰ শিনোদ্যৰ্য্য । ধনঞ্জয়ৰ নিমিত্তে নহি কি কৰিব নোৱাৰোঁ ? তেওঁৰ অৰ্পে মোৰ প্ৰাণ তুচ্ছ বুলি ভাবোঁ । আপোনাৰ আদেশ পালে নহি দেৱতাগৰাকীকো সন্মুখীন হ'ব পাৰো । কিন্তু বাহুসেৱ আৰু অৰ্জুনে নোক যি কৈ গৈছিল সেই কথা নিবেদন কৰিব খোজোঁ । নোক তেওঁনোক কৈ গৈছে যে আনি জয়দ্রথক বধ কৰি উঠাটো নহা পৰ্য্যন্ত তুমি যুধিষ্ঠিৰক বক্ষা কৰি থাকিব । অতি সাৱধানে থাকিব । তোনাৰ ওপৰত ভৰসা কৰিয়েই আনি জয়দ্রথৰ উদ্দেশ্যে যাত্ৰা কৰিলোঁ । কুৰু সৈন্যৰ ভিতৰত একনাজ দ্ৰোণৰ ওচৰতে থুব সাৱধান হৈ থাকিব । তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞা তোনাৰ অজ্ঞাত নহয় । ধৰ্ম্মপুত্ৰক তোনাৰ আশ্ৰয়তে ৰাখি আনি নিশ্চিত হৈ ওলাইছোঁ । এনেদৰে শিবিনাকে আদেশ কৰিছে যি স্বলত নহি সেই আদেশ কেনেকৈ উলংঘা কৰোঁ ? আপুনি অৰ্জুনৰ কাৰণে চিন্তা নকৰিব । তেওঁ অজ্ঞেয় । সিদ্ধুবাজ বা অন্যান্য বজ্জাৰ এজনো তেওঁৰ ঘোঁৰা ভাগৰ এভাগো নহয় । হে ধৰ্ম্মপুত্ৰ, আপোনাক কাৰ আশ্ৰয়ত ৰাখি যাওঁ ? দ্ৰোণৰ আক্ৰমণ বোধ কৰিব পৰা বোনা এজনৰো ইয়াত দেখা নাই । দটক গনি চাই নোক যি কৰিবলৈ ক'য় নহি সেইনতেই কৰ্ত্তব্য পালন কৰিব ।”

যুধিষ্ঠিৰে কলে “নহি০ দটক ভাবি চিন্তিয়েই তোনাক অৰ্জুনৰ মহাঘৰ কাৰণে যাবলৈ পাচিছোঁ । মোৰ অনুমতি লৈ তুমি তুবন্তে যাত্ৰা কৰ । মহাবলী ভীম, ধৃষ্টদ্যুমানু আদি ভালেনান বীৰসকল মোৰ ওচৰত আছে । মোৰ কাৰণে সনুলি চিন্তা নকৰিব ।” এইবুলি তেওঁ ততালিকে অতি বেগী ঘোঁৰাবে আৰু অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰে মজ্জিত কৰি গাত্যকিক বধ এখন দিবৰ কাৰণে আদেশ কৰিলে । বধ সজোৱা হ'লত যুধিষ্ঠিৰে আশীৰ্ব্বাদ কৰি গাত্যকিক অৰ্জুনক মহাঘৰ কৰিবলৈ পঠাই দিলে ।

“ভীমসেন, ধৰ্ম্মপুত্ৰক বক্ষা কৰিব ” বুলি নিভিয়াই কৈ গাত্যকিয়ে ধনঞ্জয়ৰ উদ্দেশ্যে যাত্ৰা কৰিলে ।

গাত্যকিক যোৱা দেখি কুৰুসৈন্যই তেওঁক ভীষণভাৱে ভেটা দি ধৰিলে । সকলো আক্ৰমণকাৰীকে এফালৰপৰা পৰাস্ত কৰি অতি বোৰেৰে গাত্যকি

আঙুঠাই গল। বাটে বাটে অগণন শত্ৰু সৈন্যৰ সন্মুখীন হবলগীয়া হোৱাত অৰ্জুনৰ কাষ পানলৈ তেওঁৰ বহুতো পলন হৈছিল।

সাত্যকিয়ে যুধিষ্ঠিৰক পৰিত্যাগ কৰি যোৱা কথাটো লক্ষ্য কৰি হোণই পাণ্ডৱ সেনাক ভীষণভাৱে আক্ৰমণ কৰিলে। সেই আক্ৰমণ গহিব নোৱাৰি পাণ্ডৱ সেনা ছেদেনি-ভেদেনি হৈ পৰিল আৰু পিছুৱাই যাবলৈ ধৰিলে। যুধিষ্ঠিৰ ঘোৰ চিন্তাত পৰিল।

যুধিষ্ঠিৰৰ আশংকা

“অৰ্জুন ধুৰি নাহিল, তেওঁক বিচাৰি পঠোৱা সাত্যকিও এতপৰেও দেখোন উলটি নাহিল? ভীম, তোমাৰ কনিষ্ঠৰ কাৰণে মহা চিন্তাত পৰিছে। পাণ্ডৱ্য শত্ৰুৰ লগে লগে গাণ্ডীৱৰ টকাৰ নুগুনি মোৰ অন্তৰ কঁপি উঠিছে। মহাপৰাক্ৰমী ধীৰ সাত্যকি আনাৰ অতি বিশ্বাসভাজন বহু তেওঁৰ সহায়ৰ কাৰণে পঠালোঁ। তেওঁক কোনো ধৰৰ সহ উলটি নাহিল। মোৰ চিন্তা বাঢ়িহে গৈছে।” এইবুলি যুধিষ্ঠিৰে ভীমৰ আগত ক্ষেদ কৰি চিন্তিতভাৱে বোণ হৈ বন।

ভীমসেনে কলে “লদা মই কেতিয়াও আপোনাক ইমান চিন্তিত হোৱা দেখা নাই। ধৈৰ্য্য ধৰক দাদা। কি কৰিব লাগে অনুমতি দিয়ক। কোনো চিন্তা উদ্ভিগুতাৰ বোকাও মনটো নিমগ্ন হবলৈ নিদিব।”

যুধিষ্ঠিৰে কলে, “মৰমৰ ভীম তোমাৰ ভ্ৰাতৃ মৃত্যুৰ মুখত পৰিল বুলি মোৰ শঙ্কা হৈছে। তোমাৰ সেই ভ্ৰাতৃৰ মৃত্যুৰ পিচত শ্ৰীকৃষ্ণই নিজে ধনুশৰ ধৰি যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিছে। মই কেৱল মাৰবৰ শত্ৰুধৰ্ম্মি হৈ শুনি আছোঁ। ধনুশৰৰ গাণ্ডীৱ নিস্তদ্ধ। আজি অপ্রতিদ্বন্দ্বী মহাবীৰ প্ৰাণপ্ৰতিন ধনুশৰ পতন হৈছে নিশ্চয়। মোৰ বুদ্ধিবল ধৰিছে। মোৰ কথা শুনা বাছ। তুমিও এই মুহূৰ্ত্তে ধনুশৰ ওচৰলৈ যোৱা। সাত্যকি আৰু ধনুশৰৰ অনুগ্ৰহান কৰি কৰ্ত্তব্য পালন কৰাওঁ। মোৰ আদেশ মানি সাত্যকিয়ে ক্লকসৈন্য ভেদ কৰি ধনুশৰ উদ্ধেশ্যে আগবাঢ়ি গৈছে। তুমিও শৈ তেওঁলোকক ভালে ধকা দেখা পালেই সিংহনাদ কৰি মোক তোমালোকৰ কুশলবাৰ্ত্তাৰ জাননী দিবা।”

ভীমসেনে বলে “প্রভু, শোক নবনিব। মই তুবন্তে তালৈ গৈ তেওঁ-লোকৰ কুশল বাৰ্তা জনাম।” আৰু এৰে। নটৈ ভীমসেনে ধৃষ্টদ্যুম্নৰ ওচৰলৈ গৈ বলে “পাঞ্চাল, ধৰ্মপুত্ৰক হাত কনিবলৈ দ্ৰোণাচাৰ্য্যই নানান বৌশল প্ৰয়োগ কৰিব লাগিছে সেইবধা আপুনি জানে। বজ্জাক বক্ষা কৰা প্ৰধান বৰ্তব্য, কিন্তু তেওঁৰ আদেশ পালন কৰিবলৈ বাধ্য হৈ মই ধনঞ্জয়ৰ উদ্দেশ্যে যাত্ৰা কৰিব লগা হ'ল। আপোনাৰ ওপৰতে সৰ্ব্বভৰসা কৰি মই ওলালোঁ।”

মহাবীৰ দ্ৰোণৰ প্ৰধান শত্ৰু ধৃষ্টদ্যুম্নই বলে “ভীম, কোনো চিন্তা নব-নকৰিব। আপুনি নিশ্চিন্তমনে যাৰ পাবে। মোক আশতে বধ নবৰাবৈ দ্ৰোণৰ সাধ্য নাই যুধিষ্ঠিৰক বন্দী কৰিবলৈ।” সেই কথা শুনি ভীমসেনে ক্ৰতপদে অৰ্জুনক বিচাৰি গুছি গ'ল।

ভীমসেনেও ধনঞ্জয়ৰ বিচাৰি গুচি যোৱা দেখি কুৰু সৈন্যবিলাকে তেওঁৰ আশতেচা দি বেৰি ললে। ভীমসেনে সিংহ বিক্ৰমেৰে কুৰুসৈন্য আৰু বৃতৰাষ্ট্ৰৰ বাৰজন কুমাৰৰ প্ৰাণ সংহাৰ কৰি দ্ৰোণৰ মুখানুখি হ'লগৈ। দ্ৰোণে তেওঁক আশচি ধৰি কলে “ভীমসেন, মই তোমাৰ শত্ৰু, মোক পৰাজিত নকৰাবৈ তুমি এখোজো আশবাচিৰ নোৱাৰা। তোমাৰ স্বাতৃ অৰ্জুনেও মোৰ অনুমতি লৈহে শত্ৰুৰ মাজত সোনালগৈ। কিন্তু তোমাক মই অনুমতি নিদিওঁ।”

দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ ধাৰণা আছিল যে ভীমসেনেও ধনঞ্জয়ৰ দৰেই তেওঁক সন্মান দেখুৱাব। কিন্তু দ্ৰোণৰ কথা শুনি ভীমে উগ্ৰনৃত্তি ধৰি কলে “ব্ৰাহ্মণ, ধনঞ্জয়ে কেতিয়াও আপোনাক অনুমতি লৈ শত্ৰুৰ মাজলৈ যোৱা নাই। শৌৰ্য্য-বীৰ্য্য আৰু পৰাক্ৰম দেখুৱাই হে তেওঁ শত্ৰুৰ বেহ ভেদ কৰি গৈছে। মই অৰ্জুনৰ দৰে আপোনাক দয়া দেখুৱাবলৈ অহা নাই। মই আপোনাৰ শত্ৰু। এসময়ত আপুনি আমাৰ পিতৃতুল্য আৰু গুৰু আছিল। সেই সময়ত আমি আপোনাক যথেষ্ট ভক্তি দৰ্গাইছিলো। কিন্তু আপুনি এইমাত্ৰ কলে যে আপুনি আমাৰ শত্ৰু। সেয়ে হওক।” এইবুলি কৈয়েই ভীমসেনে শদা ধুৱাই দ্ৰোণক আক্ৰমণ কৰিলে। শদাৰ প্ৰচণ্ড আঘাতত দ্ৰোণৰ বধ ভাণি ঠান ঠান হৈ গ'ল।

দ্ৰোণে লৰানবিকৈ আন এখন বধত উঠিলগৈ। কিন্তু ভীমৰ শদাঘাতত সেই বধো ঠান ঠান কৰি ভাঙি পেলালে। এইদৰে দ্ৰোণৰ শদাঘাতেৰে অৰুণা কৰি কুৰুসৈন্যকলক খেদি নাট মোকলাই ভীমসেনে শত্ৰুবেহ ভেদ কৰি বৰ্ষক্ষেত্ৰৰ নামলৈ সোমাই গ'ল।

সেইদিনা দ্ৰোণৰ আঠখন বথ ভাগি চুবুৰাৰ হ'ল। তাৰ পিচত ভোজ সেনাসকলে ভীমসেনক আক্ৰমণ কৰাত ভীমসেনে তেওঁলোককো ধ্বংস কৰি কৰি আগুৱাই যাবলৈ ধৰিলে। ইয়াৰ পিছতো যি সকলে তেওঁৰ সন্মুখীন হৈছিল সেই সকলকো বৰি অস্ত কৰিলে। তেতিয়া তেওঁ শীঘ্ৰে আগবাঢ়ি গৈ দূৰত দেখা পালে যে অৰ্জুনে তেতিয়াও ছয়দ্রথৰ সেনাৰ লগত যুদ্ধ চলাই আছে।

ভীমে অৰ্জুনক দেখা পামেই সিংহনাদ কৰাত সেই নাদ শুনি কৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ চিন্তা দূৰ হ'ল। সিবিলাকে আনন্দত বিজয় ধ্বনি কৰিলে। যুধিষ্ঠিৰে সেই সিংহনাদ শুনি তেওঁৰ মনৰ সন্দেহ দূৰ হ'ল আৰু চিন্তা শূন্য হৈ আনন্দ পালে। কিন্তু নগ্ন নগ্নে ভাবিলে, "বেলি নো মাৰ যাওঁতেই অৰ্জুনে তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞা অনুসাৰে অভিব্যু বধকাৰী সিহুবাচ্ ছয়দ্রথক বধ কৰি উলটি আহিব; ধনঞ্জয়ৰ হাতত ছয়দ্রথ বধ হলে দুৰ্য্যোধনে সন্ধিৰ প্ৰস্তাৱ দাঙি ধৰিব পাৰে, তেওঁৰ ভাতৃসকলৰ মৃত্যুৰ পিচত মুৰ্খ দুৰ্য্যোধনৰ নতিগতি ভাল হ'ব পাৰে অগনিত শ্ৰেষ্ঠ ৰজা আৰু বীৰসকলৰ পতন হ'ল বুলি ভাবি ভাবি সেই বন্দুজিয়ে নিছৰ বুদ্ধি বুদ্ধিৰ পাৰি শান্তি স্থাপনৰ চেষ্টাও কৰিব পাৰে; পিতামহৰ ভীষ্মৰ পতনৰ পিচত এই পাপ শত্ৰুভাৰ দূৰ হৈ যিসকল জীয়াই থাকিলগৈ তেওঁলোকৰ বন্ধাৰ কিবা উপায় ওলাবনে চাওঁ?" এনেকৈ যুধিষ্ঠিৰে নগ্ন নগ্নে ভাবি চিন্তি শান্তি স্থাপনৰ সপোন দেখিছিল।

যেতিয়া যুধিষ্ঠিৰে এইদৰে নিজৰ মনতে শান্তি স্থাপনৰ সপোন দেখি আছিল সেই সময়ত ভীম, সাত্যকি আৰু ধনঞ্জয়ৰ লগত ছয়দ্রথৰ তুলন বণ চলি আছিল।

অগতঃ নীতি-নিয়মবিলাক কেনেকৈ প্ৰতিপালিত হ'ব আৰু তাৰ কাৰণে কি ভাবিনো চেষ্টা চলাব লাগিব সেই কথা একমাত্ৰ ভগৱানৰ বাহিৰে আন কোনে জানিব পাৰে? তেওঁৰ সকলো যে অভাৱনীয়।

কৰ্ণ আৰু ভীম

যেতিয়া পাণ্ডৱসকলে অভিনয়ক বন্ধা কৰিবলৈ আগ বাঢ়ি গৈছিল তেতিয়া জয়দ্ৰথোৱে তেওঁলোকক আগচি ধৰিছিল। তাৰে ফলত অভিনয় বন্ধ হ'ল আৰু তাৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল জয়দ্ৰথ। তাৰে পিচদিনা সেই জয়দ্ৰথৰ বন্ধ বৰিবলৈ গল্পৰূপে বৰি অৰ্জুনে তেওঁৰ অনুসন্ধানত যাত্ৰা কৰিলে। কিন্তু অৰ্জুনৰ উলাটি অহা পলম দেখি যুধিষ্ঠিৰ অতিষ্ঠ হৈ গাতাবিক আৰু পিচত ভীমসেনাকে অৰ্জুনৰ অনুসন্ধানত পঠাই দিছিল। অৰ্জুনৰ মঙ্গল সংবাদ যুধিষ্ঠিৰক জনাবলৈ তেওঁক কৈ অহা অনুসাৰে ভীমসেনে সিংহনাদ কৰিছিল। সেই শব্দ শুনি যুধিষ্ঠিৰে অৰ্জুন নিৰাপদে জীৱিত আছে বুলি বুজি মনত শান্তি আৰু আনন্দ কিবাই পাইছিল।

মহাভাৰতৰ বৰ্ণিত যুদ্ধৰ চতুৰ্দশ দিনত অতি প্ৰৱলভাৱে বিভিন্ন ঠাইত যুদ্ধ হৈছিল। গাতাবি আৰু ভূবিশ্বা, বৰ্ণ আৰু ভীম, অৰ্জুন আৰু জয়দ্ৰথৰ মাজত অতি ভীষণ আৰু নাতুত-নাশত যুদ্ধ লাগি উঠিছিল। পাকাল আৰু পাণ্ডৱসকলৰ আক্ৰমণ প্ৰতিবোধ কৰি আকৌ উলাটি তেওঁলোকক আক্ৰমণ কৰি দ্ৰোণে পুনৰ বেহৰ মুখত নিহৰ ঠাই নলেগৈ। অৰ্জুন আৰু জয়দ্ৰথৰ যুদ্ধত দুৰ্য্যোদনে নিজে জয়দ্ৰথৰ লগত যোগ দিছিলগৈ। কিন্তু দুৰ্য্যোদনে অৰ্জুনৰ আগত তিষ্ঠি নোৱাৰি পিছ হুঁহুৰি যাবলৈ বাধ্য হ'ল।

এইদৰে নানান ঠাইত নানান ভাৱে তুনল বৰ লাগি উঠিছিল। দুয়ো পক্ষৰে গমুখ আৰু পিছভাগত বৰ গৰুল অৱস্থা হৈ পৰিছিল। সেই অৱস্থাত দুৰ্য্যোদনে দ্ৰোণৰ বাঘ চাপি অভিযোগ কৰি কলে "অৰ্জুন, ভীম আৰু সাত্যকিৰে কুক সৈন্য ভেদ কৰি সিন্ধুৰাজৰ আশ্ৰয় কৰি পেপুৱা লগাইছে। ভীষণ বকনে যুদ্ধ চলিব লাগিছে। আপোনাৰ নেতৃত্বত আমাৰ বেহ ঠান্-বান্ হৈ গ'ল আৰু লগে লগে আমাৰ সকলো উদ্দেশ্য অকলে গ'ল। এইটো বৰ আচৰিত যেন লাগিছে! সকলোৱে কেৱল প্ৰশ্ন তুলিছে অনুবিদ্যা বিণাবদ দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ পৰাজয় ঘটিব কেনেকৈ? নই নিৰত্বৰ। আপোনাৰ হাতত দেখোন আজি আমাৰ এনে দশাহে ঘটিবলৈ পালে? কাৰণটো কি?"

দ্ৰোণে উত্তৰ দিলে "তুমি মোক অনাহকত নিন্দা কৰিছা দুৰ্য্যোধন। ই সত্য আৰু ধৰ্ম্মবিশুদ্ধ কথা। অতীত কৰ্ম্মৰ নিমিত্তে পিচত অনুতাপ

কবি পৰক টান কথা শুনাই একো লাভ নাই। ভবিষ্যতৰ কৰ্মপথ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি বৰ্ত্তমানে কৰ্ত্তব্য কৰি যোৱাহে উচিত।

চিত্তাশ্ৰম দুৰ্য্যোধনে কলে “বৰ্ত্তমানে কি কৰ্ত্তব্য সেইটো আপুনিয়েই চিন্তা কৰি স্থিৰ কৰক। পৰিপাটিকৈ আলোচনা কৰি এটা স্থনীমাংসা উদ্ধাৰন কৰি তাক কাৰ্য্যত পৰিণত কৰাহে যুগত।”

দ্রোণে কলে “বাছা, সম্প্ৰতি যুদ্ধৰ অৱস্থা অতি গৰুটাপন্ন। তিনিজনকৈ মহাবীৰয়ে আমাক ভেদ কৰি গৈছে গঁচা, তথাপিও তেওঁলোক যিমান আগুৱাই গৈছে বুলি আমি ভয় ধাইছো তুমি পিচত থাকি বাধা জনাই আছা বুলি পাণ্ডৱসকলেও সিমান ভয় ধাইছে। পাণ্ডৱসকলৰ মূই ফালে আমি আছোঁহঁক। সেই কাৰণে তুমি এতিয়া বুকু ডাঠ বৰি জয়দ্রথৰ লগে লগে থাকি তেওঁক যৎপৰোনাস্তি সহায় কৰি থাকি। চিন্তা নৃত্যৰ এটা কাৰণ বুলি জানিবা। গতিকে সেই চিন্তাক বৰি থাকিলে একো লাভ নহব। মই এই ঠাইতে ধৰাটো ৰাছনীয়া বুলি ভাবোঁ। আৱশ্যক বুদ্ধি বীৰসকলক আৰু যি লগে সৈন্য-সামন্ত বা যুদ্ধৰ আহিলা-পাতি ভোমালোকৰ সহায়ৰ বাবে পঠাই থাকিম। ইয়াতে ধোপনি লৈ পাণ্ডৱসকলক আৰু পাঞ্চাল সেনাবাহিনীৰ ওপৰত আক্ৰমণ চলাই থাকিব লাগিব।”

আচাৰ্য্যৰ পৰামৰ্শ অনুযায়ী দুৰ্য্যোধনে সৈন্যসামন্ত লৈ পুনৰ অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিবলৈ জয়দ্রথৰ লগ লাগিলগৈ।

আত্মিকানি যুদ্ধৰ এটা পদ্ধতি আছে যে শত্ৰুসৈন্য যি ঠাইত অপেক্ষা কৰি থাকে সেই ঠাই এৰি আন এফালে আগবাঢ়ি গৈ শত্ৰুসৈন্যৰ পিচফালৰ পৰা আক্ৰমণ কৰেগৈ। এইদৰে শত্ৰুসৈন্যক এবাৰ আগবাঢ়ি যাওঁত যি লাভ আৰু বিপদৰ আশঙ্কা থাকে সেই বিষয়ে তেতিয়াৰ সিন্তো ফাণ্ড যি চিন্তা কৰি বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। মহাভাৰতৰ দিনৰ যুদ্ধতো সেই যুদ্ধৰ চতুৰ্দ্ধশ দিনা অৰ্জুনে অদ্ভুত কৌশলেৰে বুৰসৈন্য ভেদ কৰা দেখি দ্রোণ আৰু দুৰ্য্যোধনে তেনে বৰণে চিন্তা কৰি কৰ্ত্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছিল। শত্ৰু সৈন্য ভেদ কৰি বিজুলী গন্ধাবে আগবাঢ়ি গৈ পিচফালৰপৰা আক্ৰমণ কৰাকে অতিক্ৰম বুলি কোৱা হয়। অৰ্জুনেও এনে কৌশল অবলম্বন কৰি যুদ্ধত দুৰ্য্যোধনক বিহ্বল কৰি তুলিছিল।

সেইদিনা ভীম আৰু কৰ্ণৰ মাজত যি যুদ্ধ হৈছিল তাৰ বৰ্ণনা শুনিলে আত্মিকানিৰ যুদ্ধৰ ভীষণতাৰ কথাটো মনত পৰে।

পোনতে ভীমসেনে আক্রমণকাৰী কৰ্ণক চেৰাই গৈ অৰ্জুনৰ বাঘ পাবগৈ বুলি মনতে ভাবি লৈছিল। কিন্তু বাধা-নশ্বনে ভীমক আগুই ধৰি আক্রমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। কৰ্ণই ফুটি উঠা পদুম ফুলৰ দৰে নিচিৰিয়া হাঁহি এটা মাৰি “যুদ্ধ কৰি থাকোঁতে নপলাবা, যুদ্ধত পৃষ্ঠতল নিদিবা” বুলি ইতিবিং কৰি কবলৈ ধৰিলে। কৰ্ণৰ সেই কথা শুনি ভীমৰ গা অলি গল। তেতিয়া দুয়োৰে ভিতৰত ঘোৰ বণ লাগি উঠিল। কৰ্ণই হাঁহি হাঁহি কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু ভীমসেনে খঙতে গৰজি যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। কৰ্ণই লক্ষ্য স্থিৰ কৰি বাণ প্ৰয়োগ কৰিলে। ভীমসেনে তালৈ আওকাণ কৰি তীব্ৰভাৱে কৰ্ণক আক্রমণ কৰিলে। স্থিৰ চিন্তে কৰ্ণই কৰ্তব্য পালন কৰি গ'ল। ভীমসেনে কৰ্ণৰ ভাব লক্ষ্য কৰি অপমান পাই উগ্ৰমন্তি ধৰি কৰ্ণৰ ওপৰত ধাৰাঘাৰে বাণ বৰিষণ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

চাওঁতে চাওঁতে ভীমসেনৰ গৰ্ব্বশৰীৰ শৰেৰে ধ্বংসবৰ্ত্তা হৈ পৰিল। সেই সময়ত ভীমক অশোৰ গছৰ ফুলি উঠা ফুলৰ দৰে বাঙলী দেখা গৈছিল। কৰ্ণৰ শৰাঘাতলৈ আওকান কৰি ভীমে গদাবে কোবাই কৰ্ণৰ বথ, ঘোঁৰা, ধনু আদি সবলোবোৰ ভাঙি চুৰমাৰ কৰিলে।

আন এখন বথ বিচাৰি কৰ্ণই ফালৰি কাটি পলাই যাবলৈ বাধ্য হ'ল। আন বথত উঠিবলগীয়া হোৱাত কৰ্ণৰ মুখৰ আনন্দ মলিন হৈ পৰিল। লাজে-অপমানে অমায়গ্যাব দিনা উষাউল হৈ উঠা সাগৰৰ চৌৰ দৰে খঙে-বিষে কদ্ৰ মুক্তি ধৰি কৰ্ণই ভীমসেনৰ প্ৰবল পৰাক্ৰমেৰে আক্রমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। শৰীৰৰ শক্তি দুয়োজনৰে বাঘৰ দৰে আছিল, লক্ষ্য আছিল শেন চৰাইৰ দৰে আৰু শ্বং আছিল ফেঁটা সাপৰ দৰে। দুয়োৰে মাজত তুমুল বণ লাগি উঠিল। তেতিয়া ভীমসেনৰ মনত আগৰ দুখৰ কথাবিলাক জাগিবলৈ ধৰিলে—পাণ্ডৱসকলৰ লাঞ্ছনা, দ্ৰৌপদীৰ লাহুনাৰ কথা। তেতিয়া ভীমসেনে প্ৰাণৰ মায়া এৰি প্ৰাণ টাকি যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। দুয়োৰে বথে বথে যঁহুনি লাগি উঠিল। কৰ্ণৰ বণা ঘোঁৰাৰ লগত ভীমৰ কলা ঘোঁৰাৰ জোঁটা-পুতি লাগিবলৈ ধৰিলে—যেন বগা মেঘৰ লগত কলা মেঘৰ হে সংঘৰ্ষ হৈছে।

কৰ্ণৰ ধনু ভাগি গ'ল। কৰ্ণৰ সাৰথি আহত হৈ মাটিত বাগৰি পৰিল। তেতিয়া কৰ্ণই ভীমলৈ এপাত শক্তিশেল মাৰি পঠিয়ালে। ভীমসেনে চকুৰ পচাৰতে সেই শেল বোধ কৰি ধনুত শব জুৰিলে। কৰ্ণই আন এখন ধনু লৈ ভীমৰ ওপৰত শব বৰষিবলৈ ধৰিলে। কৰ্ণৰ বণ পুনৰ চুৰ্ণীকৃত হল।

কৰ্মৰ মৰুট অৱস্থা নকৰা কৰি দুৰ্য্যোধনে তেওঁৰ ভায়েক দুৰ্ভয়ক ফল "এই পাপিষ্ঠ পাণ্ডৱ কৰ্মৰ প্ৰাণ লগ কৰিব বুলি অনুমান হৈছে। তুমি তুৰন্ত গৈ ভীমক আহ্বান কৰি কৰ্মৰ বশ কৰাওঁ।" সেই আশা পাই দুৰ্ভয়ে তেতিয়াই ভীমক আহ্বান কৰিলে। খঙে-বিষে ছল্লখিত হৈ থকা বৃকোদ্ৰৱ সাতপাত বাধ নাৰি দুৰ্ভয় আৰু তেওঁৰ বধৰ যোঁৱা সাৰণি মৰুলোৰে প্ৰাণ বধ কৰিলে। দুৰ্ভয়ৰ মৃতদেহ নাতিত বাণবি পৰা দেখি কৰ্ম আৰু মহা মহন। চকুলো চুকি চুকি কৰ্মই দুৰ্ভয়ৰ মৃতদেহ প্ৰশংসিত কৰিলে। ভীমসেন কিন্তু ক্ৰান্ত মহন। আকৌ কৰ্মৰ ওপৰত শৰ হানি কৰ্মক বিতৰ্ত কৰি পেতালে।

বধবিহীন কৰ্মই আকৌ এগন বধ সংগ্ৰহ কৰি ভীমক পুনৰ আহ্বান কৰিলে। কৰ্মৰ শৰৰ প্ৰকোপত এইবাৰ ভীমসেন বৰ বেয়া ভাৱে আহত হ'ল। খঙত বনিয়া হৈ ভীমে কৰ্মৰ গালৈ এডাল গদা ঘূৰাই নাৰি পঠিয়ালে। সেই গদাৰ প্ৰহাৰত কৰ্মৰ যোঁৱা আৰু সাৰণি দুয়ো বাণবি পৰিল আৰু শব্দসংগত ভাণি গল। তেতিয়া কৰ্মই হাতত ধনু-শৰ লৈ নাতিত ছপিয়াই পৰিল।

এই অৱস্থা দেখা পাই দুৰ্য্যোধনে ভায়েক দুৰ্ভয়ক আদেশ কৰিলে "ভীমৰ হাতত কৰ্মৰ বধ আকৌ চুবাব হ'ল। এই মুহূৰ্ত্তে তুমি গৈ তেওঁক তোমাৰ বধত তুলি নোৱাওঁ।" সেই আদেশ পাই দুৰ্ভয়ে কৰ্মৰ ফালে বধ লৈ আগবাঢ়ি গল।

যুতৰাটৰ আৰু এটি পুতেক আশা বাঢ়ি অহা দেখা পাই ভীমে আনন্দতে শুঁঠ চেলেকি চেলেকি দুৰ্ভয়ৰ ওপৰত ন পাত শৰ নাৰি পঠিয়ালে। কৰ্মই গৈ বধত উঠাৰ লগে লগে দুৰ্ভয়ৰ কবচ ভেদ হৈ গল। দুৰ্ভয়ৰ প্ৰাণহীন দেখা নাতিত বাণবি পৰিল। দুৰ্ভয়ক শৰীৰ তেছেৰে ৰাঙলী হৈ নাতিত পৰি থকা দেখি কৰ্মৰ চকু চুলচুলীয়া হৈ পৰিল। তেওঁ ঝন্তেক পৰ ধৰ লাগি বন। ভীমসেনে কিন্তু তালৈ নকৰা নকৰি চোকা চোকা শৰ বৰষিবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া কৰ্মো ভীমৰ ওপৰত শৰ হানিবলৈ ধৰিলে। শৰাঘাতৰ প্ৰকোপত যন্ত্ৰণা পাই আৰু তেওঁৰ কাৰণেই দুৰ্য্যোধনৰ দুজনকৈ ভায়েকৰ মৃত্যুত শোশ্লগত কৰ্ম বিহ্বল হৈ যুদ্ধক্ষেত্ৰ এৰি পলাই যাবলৈ বাধ্য হ'ল।

তেতিয়া ভীমসেনে আহত অৱস্থাত নুমাৰলৈ ধৰা ছুইব দৰে যুদ্ধক্ষেত্ৰত থিয় দি বিহ্বল শ্বনি কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই শ্বনি কাণত পৰাত কৰ্মই পুনৰ উলটি আহি যুদ্ধৰ নিমিত্তে সাহু হ'ল।

কুন্তীদেবীৰ আগত প্ৰতিজ্ঞা

প্ৰতিজ্ঞা প্ৰতিপালন

ধৃতবাট্টই তেখেতৰ সন্তানসকলৰ মৃত্যু আৰু বৰ্ণৰ বিপত্তিৰ কথা শুনি সঙ্কল্পৰ আগত হতাশভাৱে বৰলৈ ধৰিলে “হায়, হায়, জুইত পৰি মৰা পতঙ্গৰ দৰে নুৰ্ব দুৰ্য্যোধনৰ কথা মতে তেওঁৰ মৰমৰ ভায়েক দুৰ্নুৰ্ব আৰু দুৰ্জ্জই দুয়ো গৈ যুদ্ধ কৰি মৰণৰ মুখত জাহ শল। ‘বৰ্ণৰ সন্মান বীৰ জগতত আৰু নাই। বৰ্ণ সহায় থাকিলে যুদ্ধত দেৱভাসবলেও আনাক পৰাজিত কৰিব নোৱাৰে। পাণ্ডৱ কোন কুটা ? তেওঁলোকে আনাক কি সাহায্য জয় কৰিব ?’ ইত্যাদি ববনে নুৰ্ব দুৰ্য্যোধনে বৰ বৰ কথা কৈ আছিল। এতিয়া ভীমৰ হাততে পৰাজিত হৈ সেই বৰ্ণই পৃষ্ঠভঙ্গ দি লব নাৰিলে। দুৰ্য্যোধনৰ এতিয়াও জ্ঞান নহবনে ? সঙ্কল্প, বৰাল কাল সন্মুখ নহাবলী মহা পৰাজনী বায়ুপুত্ৰৰ লগত দুৰ্য্যোধনে চিবকলীয়া শত্ৰুতা কৰিছে হায়, আনি সঁচাকৈয়ে অঃপাতে যাব খুজিছো।”

বৃদ্ধ বজাৰ এনে অনৰ্থক শোক বেজাৰত সাধনা দিবলৈ সঙ্কল্পে কৰলৈ ধৰিলে “বুদ্ধিৱন্ত পুতেকৰ কথা শুনি আপুনি পাণ্ডৱসকলৰ লগত চিব শত্ৰুতাৰ সুত্ৰপাত কৰিছিল নহয় ? ভীষ্মদেৱ আদি কৰি জ্ঞানীসকলৰ উপদেশ অৱহেলা কৰি আপুনি যি বিপদ চপাই ললে তাৰেই ফল এতিয়া আপুনি ভোগ কৰিবলৈ ধৰিছে। আপুনি এতিয়া নিজক শিক্ষাৰ দিবলৈ এৰি অনাহকত কৰ্ম প্ৰভৃতি যোদ্ধাসকলক শিক্ষাৰ দিছে কিব ?” এইবুলি অন্ধ নৰপতীক দোষাবোপ কৰি সঙ্কল্পে পুনৰ যুদ্ধৰ বাহিনীবীলাক বৰ্ণাবলৈ ধৰিলে।

ভীমসেনৰ হাতত বৰ্ণৰ পৰাজয় হোৱা দেখি ধৃতবাট্টৰ পুতেক দুৰ্মৰ্শৰ, দুঃসহ, দুঃদ, দুৰ্জ্বৰ আব জয় এই পাঁচ বীৰে গৈ ভীমক আক্ৰমণ কৰিলে। এওঁলোকৰ আগমনত কৰ্মই সাহ পাই ভীমসেনৰ ওপৰত পুনৰ শব বৰদ্বিনলৈ ধৰিলে। তেতিয়া ভীমসেনে ধৃতবাট্টৰ লৰাইতলৈ আগবাগ কৰি বৰ্ণকে আক্ৰমণ কৰিলে। কিন্তু ধৃতবাট্টৰ লৰা কেইজনো বৰ্ণক চাপিওফালে আগুৰি বধা কৰি ভীমসেনৰ ওপৰত আক্ৰমণ চলোৱা দেখি ভীমসেনে উগ্ৰমুদ্ৰি ৰূপে তেওঁলোকৰ ওপৰত তীব্ৰভাৱে বাণ প্ৰহাৰ কৰি আটাই কেইটাকৈ যমদূৰীলৈ পঠালে। পাঁচোজন বীৰ সন্তানে তেওঁলোকৰ বধ

যোঁৱা সাৰথি সকলো হেৰুৱালে। বতাহত উৰনি পৰা গাঁচ হোপা ফুল
গন্ধে ফুল-ফুল ছাতিৰাৰ হৈ বগবনত উভনি পৰি আচে যেন দেখা গ'ল।

ভীনসেনৰ হাতত আৰু গাঁচোটি কুনৰ নিহত হোৱা দেখি কৰ্ণৰ
থঙে চুনিৰ আগ পালেগৈ। প্ৰবন পৰাক্ৰমেৰে কৰ্ণই ভীনক আকৌ
আহ্বান কৰাত ভীনসেনও কৰ্ণৰ পূৰ্বৰ কুৰুপৰিলাক স্মৰণ কৰি পূৰ্ণবেগে
কৰ্ণৰ ওপৰত চোকা চোকা বাণ বৰিষণ কৰিবলৈ ধৰিলে। কৰ্ণৰ ধনু
জাণি পৰিল, মণে মণে যোঁৱা আৰু সাৰথিও নৰিল। কৰ্ণই তৎক্ষণাত
বধৰপৰা অপহৰাই পৰি গ'ল এডাল নাৰি পঠিয়ালে। ভীনসেনে শব
নাৰি সেই গ'ল বোধ কৰি কৰ্ণৰ ওপৰত বাণ বৰিষণ কৰিবলৈ ধৰিলে।
এইদৰে কৰ্ণই পিচ হ'লিকি পনাই গ'বিল।

কৰ্ণৰ এনে দুৰৱস্থা দেখি দুৰ্য্যোধন বিয়াকুল হৈ পৰিল। চিত্ৰ,
উপচিত্ৰ, চিত্ৰাক্ষ, চাক্ষিত্ৰ, শৰাগন, চিত্ৰাযুধ আৰু চিত্ৰবৰ্ষ এই গাতোহন
ভায়েকক কৰ্ণৰ মহাদেৱ কাৰণে পঠাই দিলে। নানা অদ্ভুত কৌশলেৰে
তেওঁলোকে ভীনক আহ্বান কৰাত ভীমে গ'লৰে কোৱাই এটা এটাকৈ
গাতোহন বীৰৰে প্ৰাণ বধ কৰিলে। পুনৰ কৰ্ণ আৰু তেওঁৰ ভিতৰত
প্ৰচণ্ডভাৱে যুদ্ধ লগাত বিতুলী সহিত বহুপাতৰ শব্দ আৰু চক্ৰমকনিত
পোহৰ হৈ উঠা দেখৰ দৰে দেখা গ'ল। গাত্যকি, শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনে
ভীমৰ সেই পৰাক্ৰম দেখি বৰ আনন্দ লাভ কৰিলে। কোৱৰ পক্ষৰ ভূৰিহৰা,
কৃপ, অশ্বত্থা, শন্য, ছয়প্ৰথ আৰু অনান্য সকলো বীৰে ভীমৰ পৰাক্ৰম
দেখি তৰৰ মানিলে।

এই ঘটনা দেখি দুৰ্য্যোধন অধীৰ হৈ পৰিল। কৰ্ণৰ কাৰণে বৰ
চিত্তান্বিত হৈ কবলৈ ধৰিলে “গোৱা, চোৱা ভীমৰ শব্দত কৰ্ণৰ প্ৰাণ
গায় হৈ নাগৈ। কোন ক'ত আহা যোৱাইব, এই মুহূৰ্ত্তে গৈ ভীনক বেচি
ধৰি আহ্বান কৰাগৈ।” এইবুলি মুখৰ আগত ধকা শক্ৰব্ৰহ্ম, বিকৰ্ণ
আদি আৰু গাতোহন ভায়েকক ভীনসেনৰ বিৰুদ্ধে পঠাই দিলে। তেওঁ-
লোকে গৈ ভীনক চাবিওকানৰপৰা বেচি ধৰি শব হানি অস্থিৰ কৰি
তুলিলে। কিন্তু শেষত এই গাতোহন বীৰো ভীনসেনৰ হাতত নিহত হ'ল।

সকলোৰে আশ্চৰ্য বিকৰ্ণই অবিচলিত-চিত্তে যুদ্ধ কৰি প্ৰাণ ত্যাগ
কৰা দেখা পাই ভীনসেনে ব্যাকুলভাৱে বলে “হে ধৰ্ম্বেৰতা, ন্যায় পৰামৰ্শ
বিকৰ্ণ, ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্ম বক্ষা কৰিবলৈ গৈ যুদ্ধত আহি তুমি প্ৰাণ এৰিলা।
তুমি যানো মোৰ হাতত বধ হ'ল। যি যুদ্ধত তোমাৰ আৰু পিতামহৰ
প্ৰাণ গ'ল, সেই যুদ্ধ সঁচাকৈয়ে বৰ হীন যুদ্ধ।”

দুৰ্য্যোধানৰ ভায়েক কেইমানে তেওঁৰ বশাব কাৰণেই এটি এটিকৈ প্ৰাণ হেৰুৱা দেখি কৰ্ণ শোকত বিহ্বলভাৱে চকু মুদি বধৰ ওপৰতে শুলে। অন্যপ পিচত পুনৰ চকু নেলি বৈৰ্য্য ধৰি যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে।

ভীমৰ বাণত এইবাবো কৰ্ণৰ ধনু ভাগি পৰাত পুনৰ আন এখন ধনু লৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। এইসৰে সেই দিনৰ যুদ্ধত ওঠৰ বাৰ বৰ্ণন ধনু ভাগি পৰিছিল। ইয়াৰ পিচত কৰ্ণই শাস্ত্ৰভাৱ পৰিহাৰ কৰি গা-জোৰাৰি খঙত ছত্কাৰ কৰি উঠিল। দুয়ো দুয়োৰে কালে চকু বগা কৰি ভীষণভাৱে যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই সময়ত ভীমসেনে যি সিংহ-নাদ কৰিছিল সেই নাদৰ ধ্বনি যুৰিষ্ঠিবৰ কাণত পৰিলগৈ। তেতিয়া বৰ্মপুত্ৰই দুওণ উৎসাহেৰে দ্ৰোণক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

কৰ্ণ আৰু ভীমৰ বণে ঘোৰতৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিলে। এইবাৰ বৰ্ণৰ হাতত ভীমৰ বধ আৰু মাৰখি হেৰাল। পিচত বনধনো ভাগি চৰমাৰ হল। অস্তত গৈ ধনুখনো ভাগি পৰিল। তেতিয়া ভীমে কৰ্ণৰ বধৰ ওপৰলৈ শক্তিশেল মাৰি পঠিয়ালে। বৰ্ণই শৰ মাৰি সেই অস্ত্ৰ বোৰ কৰিলে। তাৰ পিচত ভীমে চাল-তৰোৱাল লৈ বৰ্ণক আক্ৰমণ কৰিলে। চকুৰ পঁচাবতে ভীমে বৰ্ণৰ শৰত চাল হেৰুৱালে। চাল হেৰোৱাত ভীমে কৰ্ণৰ গাতলৈ তৰোৱালখন মাৰি দিলে। তৰোৱালৰ কোৰ লাগি বৰ্ণৰ ধনুখন ভাগি থাকিল। বৰ্ণই আন এখন ধনু লৈ অপূৰ্ণ কৌশলেৰে ভীমসেনৰ গাত শৰ হানিবলৈ ধৰিলে। ভীমে তেতিয়া কালান্তক মুক্তি ধৰি কৰ্ণৰ বধৰ ওপৰত জপিয়াই পৰিল। বৰ্ণই লৰালবিকৈ ধ্বজৰ খুটা এটাৰ আঁৰত লুকাই ভীমৰ হাতৰপৰা বক্ষা পৰিল। পিচত ভীমসেন নাটিলৈ নামি গৈ মৰা হাতী এটাৰ আঁৰ লৈ বিচিত্ৰ কৌশলেৰে যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। হাতত আন অস্ত্ৰ নথকাত পৰি থকা ভগা বধৰ চকা, মৰা ঘোঁৰা হাতী আদি দলিয়াই ফৰ্মুটিয়াই কৰ্ণক ভেটা দিবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত ভীম নিতান্ত অস্ত্ৰহীন হৈ সৰ্ব্বাৰ্থ অৱস্থাত পৰাত কৰ্ণই আগৰ প্ৰতিজ্ঞা স্মৰণ কৰিলে। তেওঁ কুন্তী দেৱীৰ ওচৰত প্ৰতিজ্ঞা বন্দা আছিল যে এবনাত্ৰ অৰ্জুনৰ বাহিৰে তেওঁ আন কোনো সন্তানকে বধ নকৰে।

তেতিয়া বৰ্ণই ভীমসেনক উচটাৰৰ মনেৰে মকৰা কৰি কলে “মুৰ্খ, কেঁচাই পোৱা, যুদ্ধ শাস্ত্ৰৰ কথা তুমি কি বুজিয়া? বনলৈ গৈ তুমি ফলমূল খাই থাকাকৈ যোৱা। ক্ষত্ৰিয়ৰ যুদ্ধনীতিবপৰা তুমি এতিয়াও বহুত আঁতৰত আছা। ওচি যোৱা।” বৰ্ণই বিজ্ঞপাশ্বৰ আৰু নৰ্মাহত হোৱা কথাৰে অসহায় ভীমৰ ভীষণ ধং তুলি অলাই মাৰিলেও পূৰ্বতে কুন্তী দেৱীক

দ্বিগুণ প্রতিশ্রুতি মনত বাণি বধ কৰাৰ পৰা নিবাস্ত থাকিল। তেনে অৱস্থা দেখা পাই শীৰ্ষকই অৰ্জুনক কলে “চোৱা, কৰ্মৰ হাতত ভীমসেন বেয়াটক আহত হৈ পৰিছে।” বীৰ ভায়েকৰ সেই দৃশ্য দেখি বনভ্ৰমণ চকু ধঙত বঙা পৰি উঠিল। অৰ্জুনে তেতিয়া গাভীৰত শব্দ ছুনি কৰ্মক আশ্রয় কৰিলে আৰু কৰ্ময়ে এতিয়া ভীমক পৰিত্যাগ কৰি অৰ্জুনৰ লগত যুদ্ধ কৰিব ধৰিলে। কৰ্মৰ কুন্তী দেৱীৰ ওচৰত কৰা প্রতিজ্ঞাৰ কথাটো মনত পৰিল আৰু এঘন নাশোম পুত্ৰহে বধ কৰিব বুলি দিয়া কথামতে অৰ্জুন-নৈকে সেই বধ কৰাৰ পণ বাণি ভীমসেনক অব্যাহতি দিলে।

ভূবিশ্বৰা বধ

শীৰ্ষকই অৰ্জুনক কলে “অৰ্জুন চোৱাঁ, তোমাৰ শিষ্য আৰু সখা বহু পৰাক্ৰমী সাত্যকিয়ে শত্ৰুসেনাৰ বেজ ভেদ কৰি বিজয় শৌৰৱে তোমাৰ সহায়ৰ কাৰণে আগ বাঢ়ি আহিছে।”

অৰ্জুনে কলে “নাৰয়, ধৰ্মপুত্ৰক অকলে এৰি সাত্যকি গুচি অহাটো নহৈ ভাল নাপালোঁ। হোৱাৰে সেই ঠাইতে এনে এটা স্ফোৰণৰ কাৰণেই অপেক্ষা কৰি আছে। ধৰ্মপুত্ৰৰ বন্ধাৰ কাৰণে তাত নাথাকি তেওঁ এইফালে গুচি অহাটো উচিত হোৱা নাই। জয়দ্রথ এতিয়াও দ্বীৰ্জিত। সোৱা চাওক, ভূবিশ্বৰাই সাত্যকিক আশ্রয় কৰিছেহি। ধৰ্মপুত্ৰই সাত্যকিক ইয়ালৈ পঠাই দি নিতান্ত ভুল কাম কৰিছে।” ভূবিশ্বৰা আৰু সাত্যকিৰ তিতবত আগৰে পৰা বংশগত কাছিয়া আছিল।

শীৰ্ষকৰ ভাৱী জননী দৈৱকী পৃথিৱীত অৱতীৰ্ণ হ'ল। তেওঁৰ স্বৰূপত সোমদত্ত আৰু শিগিৰ নাকত এখন ভয়ানক যুদ্ধ লাগিল। বহুদৈৱৰ নিমিত্তে শিগিৰে সোমদত্তক পৰাস্ত কৰি দৈৱকীক তেওঁৰ বধত তুলি লৈ গুচি গ'ল। তেতিয়াৰে পৰাই দুয়ো বংশৰ নাকত কাছিয়াৰ সূত্ৰপাত হয়। সেই শিগিৰে নাতি এই সাত্যকি। সোমদত্তৰ পুতেক ভূবিশ্বৰা আৰু সোমদত্ত। সাত্যকিক দেখা পাই পৰ্ব্বৰ শক্ততা সম্বন্ধ কৰি ভূবিশ্বৰাই তেওঁক যুদ্ধলৈ আহ্বান কৰিছে।

ভূবিশ্বৰাই সাত্যকিক মাতি দি কলে “সাত্যকি, তুমি নিছকে মহাবীৰ

বুলি ববাই কবি কুৰা । চাই লোৱাঁ, এতিয়া মোৰ হাতত তোমাৰ প্ৰাণ
যাব । বহুদিনৰপৰা তোমাক এইদৰে যুদ্ধত পাবলৈ আশা বৰি আছোঁ ।
দশবধ-পুত্ৰ লক্ষ্মণে যেনেবৈ মেঘনাদক বধিছিল সেইদৰে আজি তুমিও
মোৰ হাতত যমপুৰী দেখা পাবা । তোমাৰ মৃত্যুত তোমাৰ হাতত হত
হোৱা বীৰসকলৰ বিশ্বাসকলে আনন্দ পাব ।”

সাত্যকিৰে ইতিবিং বৰি হাঁহি মাৰি বলে “অনাহবত চুপটি মাৰি
লাভ কি ? কথাৰে বান নহয় আৰু বোদ্ধাৰ ভয় দেখুৱাবলৈ নাযাবা ।
কথা এৰি যুদ্ধ বৰি পৰাজয় দেখুৱা । শবৎকালৰ নিশ্ফল মেঘ গৰ্জ্জনৰ
দৰে নিছাতে গাৰ্জি-গুমৰি নৰিছা কিয় ?”

এই বুলি দুয়ো তুনল সংগ্ৰামত প্ৰবৃত্ত হল । দুয়ো সিংহ বিক্ৰমে
যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে ।

দুয়োৰে ঘোঁৰা মৰিল । ধনু ঠান ঠান হল । দুয়োৰে বধ দুখনো
চুৰনাৰ হোৱাত দুয়ো মাটিৰ পৰাই ঋগ্ আৰু চান লৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ
ধৰিলে । অস্ত্ৰত কোশলেৰে দুয়ো দুয়োৰে আঘাত কৰিবলৈ ধৰিলে ।
এইদৰে কিছু সময় ঋগ্ যুদ্ধ চলিল । পিচত দুয়োৰে ঋগ্ ভাগি যোৱাত
মুঠ যুদ্ধ আৰম্ভ হল ।

দুয়ো দুয়োৰে আক্ৰমণ কৰি বৰি মাটিত বাগৰি পৰিল । মাটিত
পৰি ইজনৰ ওপৰত এবাৰ সিজন আৰু সিজনৰ ওপৰত এবাৰ ইজন এইদৰে
বগৰা বগৰি কৰি দুয়ো ভীষণভাৱে যুদ্ধ কৰিলে । এইদৰে ভালেনান
বেলি পাৰ হৈ গল । সেই সময়ত অৰ্জুন সিদ্ধুবাহুৰ লগত যুদ্ধ কৰি
থকাত এইফালে সাত্যকি আৰু সোনদত্তৰ পুত্ৰ ভূবিশ্ৱৰাৰ নাজত হোৱা
যুদ্ধলৈ মন দিব পৰা নাছিল । কিন্তু সাবধি শ্ৰীকৃষ্ণই পূৰ্বৰ কথা জনাত
অলপ চিন্তিত হৈছিল আৰু অৰ্জুনৰ বলে “অৰ্জুন, সাত্যকি ভাগৰি
পৰিছে । ভূবিশ্ৱৰাই সাত্যকিক হত্যা কৰিব বুলি অনুমান হৈছে ।”
তথাপিও অৰ্জুনে জয়ব্ৰতৰ লগত যুদ্ধত হে ব্যস্ত হৈ আছিল ।

শ্ৰীকৃষ্ণই আৰো কৰে “কুৰসেনাৰ লগত যুদ্ধ কৰি যেতিয়া সাত্যকিৰ
ভাগৰ লাগি আহিছিল সেই সময়তে ভূবিশ্ৱৰাই তেওঁক যুদ্ধলৈ আহ্বান
কৰিছিল । সেই কাৰণেই এই দুই সমানে সমানে হোৱা নাই । সাত্যকিৰ
বন্দাব কাৰণে ততালিকে আগ বাঢ়িব লগা হৈছে নতুবা আনাৰ প্ৰিয়
সাত্যকিক ভূবিশ্ৱৰাই যি কোনো মুহূৰ্ত্ততে নব কৰিব ।”

শ্ৰীকৃষ্ণৰ কথা নো শেষ হওঁতেই ভূবিশ্ৱৰাই সাত্যকিক ধৰি ওপৰলৈ

তুমি পিচত নাটিত খেঁকেহা নাৰি পেনাই দিলে। 'যুযুধান মদিন' বুলি ক'ব গৈন্যাই কোলাহল কৰি উঠিল।

শ্রীকৃষ্ণই অৰ্জুনক সোহাৰি কবলৈ ধৰিলে "চোৰাঁ চোৰাঁ, বীৰকুল চূড়ানৰি তোৱা নাটিত বাণৰি পবিল। তোনাৰ বন্ধাব কাৰণেই তেওঁ ইয়াতৈ আহিছিল। তোনাৰ চকুৰ আগতে তেওঁ মৃত্যু মুখত পতিত হৈছে। আজি তোনাৰ আগতে তোনাৰ সখাৰ প্ৰাণ যায়। তুমি সেইবালে চায়ে আচা দিহু একো কৰা নাই।"

সিংহই যেনেকৈ নাটিত পৰি থকা হাতীক বন দি টানি আছুৰি থাকে ভূবিশ্বৰায়ো সেইদৰে নাটিত পৰি থকা গাত্যকিক হাতেৰে টানি টানি আছুৰিবলৈ ধৰিছে।

অৰ্জুন উভয় সঙ্কটত পৰি বিনোৰ হল।

অৰ্জুনে শ্রীকৃষ্ণৰ ফালে চাই কলে "নোৰ নগত যুদ্ধ দিবলৈ ভূবিশ্বৰা অহা নাই বা ময়ো তেওঁক আহ্বান কৰা নাই। বিশেষ তেওঁ যেতিয়া গাত্যকিক নগত যুদ্ধত লিপ্ত সেই অৱস্থাত ভূবিশ্বৰাৰ ওপৰত শব হ'না নোৰ পক্ষে অনায়াস কথা হ'ব। অৱশ্যে নোৰ চকুৰ আগতে নোৰ কাৰণেই গাত্যকিক ভীৰৱ বিপন্ন হোৱাটোও সহ্য কৰিব নোৱাৰে।। নোৰ পক্ষে উভয় সঙ্কট।"

অৰ্জুনে এই কথা কোৱাৰ লগে লগেই হৃদয়ৰ এলাক শৰে আকাশ ছাটি পেলালে। অৰ্জুনেও নিৰপায় হৈ হৃদয়ৰ ওপৰত শব বৰষিবলৈ ধৰিলে। মাছে মাছে গাত্যকিক ফালে কেৰাহিটক চাই তেওঁৰ সঙ্কটাত্মা লেখি বেজাৰো কৰিবলৈ ধৰিলে।"

শ্রীকৃষ্ণই পুনৰ অৰ্জুনক কলে "অসংখ্য বীৰৰ নগত যুদ্ধ দি আজি গাত্যকি কাতৰ হৈ পৰিছে। এতিয়া একেবাৰে নিৰস্ত হৈ ভূবিশ্বৰাৰ হাতত প্ৰাণ যায় যায়। ইও সনানে সনানে যুদ্ধ নহয়।

অৰ্জুনে এক মুহূৰ্ত্ত মুখ ঘূৰাই লৈ পালে যে ভূবিশ্বৰাই নাটিত বাণৰি পৰা অৱস্থাত গাত্যকিক শোৰ নাৰি ঝগৰে কাটিবলৈ হাত দাঙিছে। সেই দৃশ্য চাব নোৱাৰি চকুৰ পঁচাবতে অৰ্জুনে ভূবিশ্বৰালৈ চোৱাই এপাট শব নাৰি পঠিয়ালে। সেই শবত ভূবিশ্বৰাৰ ঝড়ুগহ হাত দুটুকুৰা হৈ নাটিত থৰি পবিল। হাত কটা অৱস্থাত ভূবিশ্বৰাই পিচফালে উলতি অৰ্জুনলৈ চাই চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে "কোন্তেয়, তুমি আজি এনে বীৰৰ গহিত কান কৰিবা, নই সেইটো আশা কৰা নাছিলো। তোমাক নেদেখি নই আনৰ নগত যুদ্ধত লিপ্ত আছিলো—এনে অৱস্থাতে তুমি ওপৰত

শব মাঝি নোব হাত ধিখণ্ড ববিলা। হায়। তোমাৰ এনে কুবৰ্ণবপৰা এয়ে প্ৰনাণ পালোঁ যে সম্ভব দোষত সদায় এনে ঘটনাই ঘটে। ধনত্ৱ, তুমি তোমাৰ জ্যেষ্ঠ সহোদৰ ধৰ্মপুত্ৰৰ ওচৰলৈ গৈ আনৰ লগত যুদ্ধত লিপ্ত হৈ থকা অৱস্থাত নোব হাত খন দি বুলি বাটিনা তাৰ বি সমিধান দিবাগৈ? বোনে তোমাৰ এনে ধৰণৰ যুদ্ধনীতি শিক্ষা দিছিল? পিতা ইজ্জ নাইবা আচাৰ্য্য দ্ৰোণ বা কৃপাই? তোমাৰ লগত তে নোব যুদ্ধ হোৱা নাই? আনৰ লগত যুদ্ধ ববি থকা অৱস্থাত তুমি কোন ধৰ্মমতে এই কাম কৰিলা? আজি বিয় এনে হীন বৰ্ণত হাত দিলা? আজি তোমাৰ বীৰ্য্যিত কলঙ্ক সাগিলা কিয়? নিশ্চয় তুমি নিজৈ এনে অৰ্ধৰ কাম কৰা নাই। বাহুদেৱৰ উচটনিত এনে কাম কৰিলা বুলি মনে ধৰিছে। এই কাম অন্ততঃ তোমাৰ প্ৰকৃতি বিকল বুলি মই জানো। বোনো প্ৰকৃত বীৰে আন বাৰ্য্যত ব্যস্ত থকা আৰু অগাধান অৱস্থাত থকা ৰাজবংশধৰে বোনো বীৰক বেতিয়াও গোপনে আক্ৰমণ নকৰে। আজি তুমি গোৱাল কৃষ্ণৰ উচটনিত হে এনে হীনবাম সন্না কৰিলা—মই ধুকপ জানিলোঁ।” গোঁহাতখন হেকুৱাই ভুৱিৱাই যুদ্ধক্ষেত্ৰত থিয় দি শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ এনেভাৱে নিন্দাবাদ কৰিবলৈ ধৰিলে।

পাৰ্শ্বই তেতিয়া উত্তৰ দিলে “ভুৱিৱাই, বাৰ্দ্ধক্যত ভৰি দি আপোনাৰ বুদ্ধি মন ঘটিছে। যুদ্ধবীতি আপোনাৰ সুবিদিত। আপুনি অনৰ্ধক শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু নোব নিন্দা কৰিছে। নোব বন্ধা কৰিবলৈ আহি গাত্যবিৰ প্ৰাণ বিপন্ন হৈছে; তেওঁ নোব প্ৰাণৰ বন্ধু। তেওঁ যেতিয়া শক্তিহীন সংজ্ঞাহীন অৱস্থাত মাটিত বাগৰি পৰিছিল তেতিয়ানো আপুনি কোন ধৰ্মমতে তেওঁৰ প্ৰাণ ৰখ কৰিবলৈ উদ্যত হৈছিল? সেই দৃশ্য মই কোন প্ৰাণে চাই থাকিম? বিপদত বন্ধুব বন্ধা নবিলে যে মই নবৰত পৰিব লাগিব। মানৱৰ সম্ভৱত পৰি মই অনৰ্হী হৈছোঁ বুলি কৈছে? মানৱৰ সম্ভৱত থাকিলে যদি অৰ্ধৰহে হয় তেন্তে সকলো জীৱই মানৱৰ সম্ভৱত কৰিবলৈ ব্যস্থা কৰে কিয়? নিশ্চয় আতি আপোনাৰ বুদ্ধি মন ঘটাত এনে প্ৰলাপ কৰিবলৈ ধৰিছে। বেৰাজনো নহাবধীৰ সৈতে যুদ্ধ কৰি দুখে ভাগবে ফৰ্ছৱিত আৰু অশ্ৰহীন অৱস্থাত গাত্যকিব পৰাজিত কৰি আপুনি বিজয়ী বুলি গৰ্বিত হৈছে। মাটিত পৰি থকা অৱস্থাত শয়ী হৈছে বুলি ভাবি বোন ধৰ্মমতে তেওঁক ৰখ কৰিবলৈ হাত পাতিছিল? অশ্ৰহীন, ভয় কৰচকাৰী, ভাগবত জলাকলা হৈ থকা পুত্ৰ নোব অভিনয়ক ৰখ কৰা কাৰ্য্যক আপোনালোকে কেনেকৈ সমৰ্থন কৰিছিল?”

অৰ্জুনের এই উদ্ভব শুনি ভূবিশ্ৱৰাই সাত্যকিক পৰিতাপ কৰি বাওঁ হাতেৰে ধৰি ধকা বস্ত্ৰাধীন মাটিত দিয়াই পেনাই সি ততানিকে যোগাসনত বহি প্ৰণামোপবেশনত কৃত্তক কৰি পবন ব্ৰাহ্মক ধ্যান কৰিবলৈ বহিলে। তাকে দেখি কুৰুসৈন্যই তেওঁক প্ৰশংসা কৰিলে আৰু ক্ৰাক্ৰুৰুনের নিদাৰাণ কৰিবলৈ ধনিলে।

অৰ্জুনে তেতিয়া বীৰসকলৰ হালে চাই কলে “হে বীৰসকল, মোৰ এয়ে ব্ৰত যে মোৰ শৰৰ শক্তি যিমান দূৰ যায় সেই শত্ৰুৰ ভিতৰত থকা কোনো পাণ্ডৱ সৈন্যৰ কোনো প্ৰকাৰ অনিষ্ট ঘটাবলৈ নিদিওঁ। মোৰ অনাহকত নিদা কৰা আপোনালোকৰ উচিত হোৱা নাই। ধৰ্মৰ প্ৰকৃত অৰ্থ নানানি এনে নিদাৰাণ কৰিছে। সাত্যকিক বন্ধা কৰা মোৰ ধৰ্ম।” তাৰ পিচত তেওঁ ভূবিশ্ৱৰাই চাই কলে “হে শৰণাগত জ্ঞাতা পুৰুষশ্ৰেষ্ঠ বীৰ, আপোনাৰ কৃতকৰ্মৰ ফলত আজি আপোনাৰ এনে দশা হৈছে। মোক নিদা কৰি লাভ নাই। সকলো প্ৰকাৰ অনৰ্থৰ কাৰণে নই তেতিয়া হলে ক্ষত্ৰিয় ধৰ্মটোকে নিদা কৰিব লাগিব।”

অৰ্জুনের কথা শুনি ভূবিশ্ৱৰাই নোন হৈ শিৰ নত কৰি তুমি স্পৰ্শ কৰিলে।

অনপ বেলি পিচত ভাণৰ পলোৱাত সাত্যকি থিয় দি উঠিল। চকুৰ আগত ভূবিশ্ৱৰাক দেখা পাই বঙত অগ্নিনুষ্টি ধৰি হাতত বঙা লৈ তেওঁক খেদি গল। তাকে দেখি সেনাসকলে হায়, হায়! কৰি উঠিল। শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনে তেওঁক ক্ষান্ত কৰিবলৈ কলে ‘সাত্যকি, এনে কাম নকৰিবা, ক্ষান্ত হোৱা।’ কিন্তু সাত্যকিয়ে বঙৰ বেণ বোৰ কৰিব নোৱাৰি একে কোবে গৈ যোগাসনত বহি ধকা অৱস্থাতে ভূবিশ্ৱৰাৰ নুৰটো বঙাৰে কাটি মাটিত বৰাই দিলে।

সিদ্ধ মহাপুৰুষ আৰু দেৱতাসকলে ভূবিশ্ৱৰাক অনেক প্ৰশংসা কৰি সাত্যকিক নিদা কৰিবলৈ বহিলে। সেই কথাত সাত্যকিয়ে কৈ উঠিল “যুদ্ধক্ষেত্ৰত যেতিয়া নই মাটিত বাগৰি পৰিছিলো তেতিয়া সেই অৱস্থাতে ভূবিশ্ৱৰাই মোক ভৰিৰে ওঠিয়াই বধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তেওঁ এতিয়া যি ব্ৰতকে নবৰক তেওঁ মোৰ বধ্য।” কিন্তু ভূবিশ্ৱৰা বধৰ কথাটো দূয়ো পক্ষৰ কোনো এজনেই সমৰ্থন কৰিব নোৱাৰিলে।

ভাৰত কাব্যত এনে ধৰণৰ ভালেমান ধৰ্ম সঙ্কটৰ কথা বৰ্ণনা কৰা আছে। ভূবিশ্ৱৰা বধৰ কথাটোও এনে ধৰ্ম সঙ্কটৰ কাহিনীৰে এটা। ঋক আৰু হিংসাৰ বণীভূত হৈ মানুহে বুদ্ধি আৰু ধৰ্ম দুইটা নষ্ট কৰে।

জয়দ্রথ বধ

দুর্য্যোধনে কৰ্ণক বলে “কৰ্ণ, আনাব দুটা বিষয়ৰ ভিতৰত এটাৰ নীমাংগান সময় উপস্থিত। আজি সন্ধ্যাৰ আগতে অৰ্জ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞা অনুযায়ী জয়দ্রথ-বধৰ বাম শেষ হবৰ কথা, সেয়ে নহলে অৰ্জ্জুনে লাভতে প্ৰাণ ত্যাগ কৰিব। অৰ্জ্জুনৰ মৃত্যু ঘটিলে বাবী পাণ্ডৱবলৰ নিধন অনিবাৰ্য্য। তেতিয়া হলে আমি শত্ৰুবিহীন হৈ গোটেই ৰাজ্য নিষ্কিৰাদে শাসন কৰিবলৈ পান। অৰ্জ্জুনৰ বুদ্ধিৱন্ত ঘটাত এনে আশ্চৰ্য্যবিশী প্ৰতিজ্ঞাত আবদ্ধ হৈছে। এইটো আনাব পক্ষে মঙ্গলজনক বুলি ধৰিব লাগে। এনে স্ত্ৰযোগ এৰি দিয়া আনাব পক্ষে উচিত নহব। যি কোনো প্ৰকাৰে অৰ্জ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞা-পালনত বাধা জন্মাব লাগিব। আজি তুমি তোমাৰ পৰাক্ৰম দেখুৱাবলৈ স্ত্ৰযোগ পাইছা। সোৱা চোৱাঁ, বেলি প্ৰায় নাৰ যাগ যাগ। বাকী সময়-ছোৱাৰ ভিতৰত অৰ্জ্জুন আৰু জয়দ্রথৰ কাণ্ড চাপিবলৈ অক্ষম। নহে, অশ্বখানা, কৃপ আৰু তুমি বেলি নাৰ নোযোৱালৈকে কোনো বকমে জয়দ্রথক বন্ধা কৰি থাকোঁটৈ বলা। ধনঞ্জয়ক আজি কোনোপধ্যে তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞা পালন কৰিবলৈ নিদিব।”

সেই কথা শুনি কৰ্ণই বলে “বজ্জা, ভীমসেনৰ হাতত বৰ আঘাত পাই নোৰ সৰ্ব্বশৰীৰ বিষত জৰ্জৰিত হৈ আছে। অতিপাত ভাগবত শৰীৰটো বৰ গধুৰ গধুৰ লাগিছে। তথাপি নহি নোৰ সাধ্যনতে বৰ্ত্তব্য সম্পাদন কৰিবলৈ জটী নবৰোঁ। আপোনাৰ কাৰণেইছে এই প্ৰাণ ধৰি আছোঁ।”

এইদৰে যুদ্ধক্ষেত্ৰতে কৰ্ণ আৰু দুর্য্যোধনে আলচ কৰিলে। ঠিক তেনে সময়তে অৰ্জ্জুনে কুকসেনাৰ ওপৰত প্ৰৱলভাৱে আক্ৰমণ চলালে। কৌৱৰৰ বেহ ভেদ কৰি জয়দ্রথৰ কাণ্ড চাপি যাবলৈ অৰ্জ্জুনে তয়ানয়া যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে।

শ্ৰীকৃষ্ণই পাণ্ডৱান্য শত্ৰুত ঋষত শ্বনি তুলি কঁক দিলে। সেই শব্দ শুনি পূৰ্বৰ দিহামতে শ্ৰীকৃষ্ণৰ নিজৰ বধ লৈ তেওঁৰ সাৱধি দাবন্ধ নিম্নলী বেণে আহি উপস্থিত হনহি। সেই বধত সাত্যকি উঠি লৈ কৰ্ণক হৃদয়-ভাৱে আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। দাবন্ধৰ সাৱধা আৰু সাত্যকিৰ হৃদয়-অস্ত্ৰ পৰিচালনা এই দুয়োটা গোট ধোৱাত যি যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল সেই যুদ্ধ দেখি দেৱতাসবলেও চমক খালে। কৰ্ণৰ এটাৰ পিচত এটাকৈ চাৰিটা

যোৰ। যুদ্ধত পবিল। সাবধিও নিহত হন। তাৰ পিচত বধ স্বৰূপ স্তম্ভ সকলো চুৰনাৰ হন। কৰ্ণই বধ হেৰুওৱাত কুৰা সৈন্যই হায় হায় কৰিবলৈ ধৰিলে। কৰ্ণই নৰালবিতৈ গৈ পুৰ্যোগধনৰ বধত উঠি যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে।

এই গংগাদ গৱয়ে বৃত্তবাহুৰ আগত বৰ্ণনা কৰি কলে মহাবাহু, জগতত শ্ৰীকৃষ্ণ, পাৰ্শ্ব আৰু গাত্ৰাকি সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ ধনুৰ্দ্ধৰ। ধনুৰ্দ্ধৰত তেওঁ-লোকৰ সনকক কেও নাই।”

অৰ্জুনে কুৰসেনাৰ শ্ৰেষ্ঠ অংশটো স্বংগ কৰি জয়দ্রথৰ সন্মুখীন হলেগৈ। অভিনৱা বধ আৰু পাণ্ডৱসকলৰ লবু-লাহুনাৰ কথাবিতাক সনবণ কৰি জনস্ত জুইৰ দৰে খঙত অনি উঠি অৰ্জুনে দুই হাতেৰে গাণ্ডীৱৰ পৰা শব বৰষিবলৈ ধৰিলে। দুই হাতেৰে অৰ্জুনে শবনাৰিব পাবে বুলিয়েই অৰ্জুনৰ আৰু এটি নাম আছিল গব্যাকাটী। ছেদেলি ভেদেলি দি যোৱা কুৰবীৰসকল হতভয় হৈ অৰ্জুনে শাকাত কানাস্তক যনৰ নুতি ধৰি যুদ্ধ কৰা ৰূপটো চাই থাকিল।

গিকুৰাজক বক্ষা কৰিবলৈ অশ্বখানাকে আদি কৰি যিসকল মহাবধীয়ে তেওঁৰ চৌকামে গাৰ্জি কাটি আছিল তেওঁলোকৰ লগত অৰ্জুনৰ দুৰ্ঘোৰ বধ লাগি উঠিল। ব্যাগন্দেৰ বাহিৰে সেই যুদ্ধৰ বৰ্ণনা দিব পৰা আন কাৰো সাধ্য নাই।

জয়দ্রথক বেৰি ধৰি যুদ্ধ দিয়া সকলো মহাবধীকে যুদ্ধত পৰাস্ত কৰি অৰ্জুনে জয়দ্রথৰ মূৰৰ আগত থিয় দিলে।

ভালেমান বেৰি ধৰি যুদ্ধ চলিবলৈ ধৰিলে। দুয়ো বেৰিটোৰ ফালে কেবাহিকে নাহে নাহে চাবলৈ ধৰিলে। গিকুৰাজ মহাপৰাক্ৰমী আছিল। অৰ্জুনৰ হাতত তেওঁ গহছে পৰাজয় মন্য পাত্ৰ নাছিল।

গিফালে বেৰি নাৰ যাওঁ যাওঁ হন। লাহ দিয়া বেৰিয়ে বহু বং ধৰিলে। যুদ্ধ তেতিয়াও চলি আছে।

পুৰ্যোগধনে কথাটো টং কৰি পেটে পেটে বং পালে। ভাবিলে নিচেই অলপ সময় নাথোঁ বাকী। জয়দ্রথ বক্ষা পবিল। আৰ্জি অৰ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞা অধৰে গন।” সেই সময়ত হঠাতে চৌদিশ আন্ধাৰে ঢাকি পেনালে।

পাণ্ডৱ সেনাসকলে চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে হায় হায় বেৰি নাৰ গন—জয়দ্রথ বধ নহল—অৰ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞা বক্ষা নহল।” আনফালে কোঁৱৰ সেনাই আনন্দত কিবিলি পাৰিবলৈ ধৰিলে।

অগ্ৰদ্রোণেও বেলিৰ ফালে চাই মনতে ভাবিলে “মই আছিল বশ্য পৰিলোঁ।” তেতিয়া বেলি দেখা নগৈছিল আৰু অৰ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ সময় পাব হ'ব। সেই সময়ত শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক ইন্দ্ৰিত দি বুলি “বনশ্ৰয়, সিন্ধুৰাছে বেলিৰ ফালে দৃষ্টি দিছে। এই অন্ধকাৰ ময়ে সৃষ্টি কৰিছোঁ—আচনতে বেলি এতিয়াও নাব যোৱা নাই। এই স্বযোগতে তুমি ভোনাৰ প্ৰতিজ্ঞা পূৰ্ণ কৰা।”

তেতিয়া ঋত্থেকতে বনশ্ৰয়ে গাভীৰবপৰা নাছিল খোৱা এপাত শব জগদ্ৰাণলৈ নানি পঠিয়ালে। শেন চৰায়ে যেনেকৈ চোঁ নানি নাহৰ নুব ছিঙি পেলায়, গাভীৰব সেই শবপাতেও সেইদৰে গৈ জগদ্ৰাণৰ নুও হেঁদ কৰি পেলালে।

তৎমুহূৰ্ত্তে শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক কলে “অৰ্জুন, গাৱধান, জগদ্ৰাণৰ নুবটোৱে যেন তুমি স্পৰ্শ নকৰে। সেই নুবটো শবেবে আলাগতে তুমি লৈ গৈ তেওঁৰ পিতাক বৃদ্ধক্ষত্ৰৰ কোলাত পেলাই দিয়া।” অৰ্জুনৰ শবে সেই মতে জগদ্ৰাণৰ নুবটো আলাগতে লৈ আকাশলৈ উঠি গল। এই দৃশ্য অতি চমকুণা হৈছিল।

বজা বৃদ্ধক্ষত্ৰ তেওঁৰ আশ্ৰনত সন্ধ্যাপূজাত মগ্ন হৈ আছিল। আচমিতে কলা চুলি টাঁবিৰে, সোণৰ বুওলযুক্ত কাণেৰে জগদ্ৰাণৰ নুবটো ধ্যানমগ্ন পিতাৰব কোলাত পৰিলগৈ। সন্ধ্যাজপ শেষ কৰি বৃদ্ধক্ষত্ৰই চকু মেলি থিয় হ'লত কোলাবপৰা পুতেকৰ নুবটো মাটিত সৰি পৰিল। সেই মুহূৰ্ত্তে বৃদ্ধক্ষত্ৰৰ নুবটোও টুকুৰা টুকুৰ হৈ ভাগি পৰিল। পুতেক জগদ্ৰাণৰ নুবৰ লগতে পিতাৰব নুবটোও লগ লাগি বীৰৰ যোগ্য স্বৰ্গ লাভ কৰিলে।

তেতিয়া বৃষ্ণ, ধনঞ্জয়, ভীম, সাত্যকি, যুধামন্যু, উত্তমৌজা আদি সকলোৱে বিপুল শব্দধ্বনি কৰি জয় ঘোষণা কৰিলে। সেই ধ্বনি শুনি ধৰ্ম্মপুত্ৰই অৰ্জুনৰ হাতত সিন্ধুৰাজৰ নিধন হল বুলি স্থিৰ কৰি বৰ আনন্দ লাভ কৰিলে।

তাৰ পিচত সনন্ত পাণ্ডৱ সৈন্য সংগ্ৰহ কৰি লৈ যুধিষ্ঠিৰে দ্ৰোণক প্ৰবলভাৱে আক্ৰমণ কৰিলে। চতুৰ্দশ দিনৰ যুদ্ধ বাতিলৈকে চলি আছিল। যুদ্ধই শেষত প্ৰৱল আৰাৱ ধাৰণ কৰিলে। শেষত গৈ যুদ্ধৰ নীতি-নিয়ম-বিলাবে মৰ্য্যদা চেৰাই এটি এটিকৈ লোপ পাবলৈ ধৰিলে।

জোণাচাৰ্য্যৰ মৃত্যু

মহাভাৰতৰ পাঠক নান্ধেই জানে যে ষটোংকচ ভীমৰ অম্লবপত্নীৰ গৰ্ভস্থাত সন্তান। মহাভাৰতত বৰ্ণনা কৰা লোকসকলৰ ভিতৰত বীৰৰ, শৌৰ্য্য-বীৰ্য্য আৰু কীৰ্ত্তি আদি সকলোবোৰ গুণ কেৱল নান্ধ দুখন সন্তানৰ গাত প্ৰকাশ পোৱা দেখা যায়। এজন অৰ্জুনৰ পুত্ৰ অভিনব আৰু আনজন ভীমৰ পুত্ৰ ষটোংকচ। এই দুয়োটি বীৰ পুত্ৰই পাণ্ডৱপক্ষ অৱলম্বন কৰি যুদ্ধত সকলোকে চমকু লগাই কীৰ্ত্তি লাভ কৰিছিল।

দুয়োপক্ষৰ ভিতৰত হোৱা ৰেখ, ঋং, হিংগাৰ প্ৰকোপত দিনৰ যুদ্ধতে অস্ত নপৰি ৰাতিৰ কালতো যুদ্ধ চলিবলৈ ধৰিছিল। চৌদ্ধ দিনৰ দিনা ৰেলি নাৰ যোৱাৰ পিচতো যুদ্ধ চলাই থাকিবলৈ ভোটা জনাই পোহৰ কৰি নোৱা ব্যৱস্থা হৈছিল। ৰাতিৰ যুদ্ধ অম্লবসকলৰ পক্ষে বৰ সুবিধাজনক আছিল। এনে সুযোগ পাই ষটোংকচে তেওঁৰ সঙ্গীসকলক লৈ কুৰুসৈন্যক বৰ পৰাক্ৰমেৰে আক্ৰমণ কৰিছিল। ৰাতিৰ যুদ্ধ অদ্ভুত ধৰণৰ আছিল। তেতিয়ালৈকে ভাৰতত এনে ঘটনা ঘটা নাছিল। হাছাৰ হাছাৰ ভোটা জনাই লৈ দুয়ো পক্ষৰ বীৰসকলে যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হৈছিল।

কৰ্ণ আৰু ষটোংকচৰ ভিতৰত এখন তয়ানম্বা ৰণ লাগি উঠিল। ষটোংকচ আৰু তেওঁৰ সঙ্গীসকলে কৰা আক্ৰমণত অসংখ্য বীৰৰ পতন হোৱা দেখি দুৰ্য্যোদনৰ বুকু কঁপি উঠিল। সকলো কুৰুবীৰ লগ লাগি কৰ্ণৰ ওচৰলৈ গৈ অনুৰোধ কৰিলে “হে কৰ্ণবীৰ, এই অম্লবক সোনকালে বধ কৰিব লাগে। নতুবা আমাৰ সকলো সৈন্য শেষ হব। ইয়াৰ এটা ব্যৱস্থা ততালিকে কৰক।”

ষটোংকচৰ ওপৰত কৰ্ণৰো বৰ ঋং উঠি আছিল। ষটোংকচৰ কোৰ ধাই কৰ্ণৰ ঋং আৰু এখোপ চৰি উঠিল। তেওঁ পেটে পেটে ভাবিলে যে ইন্দ্রদত্ত অস্ত্ৰ পাতেৰে ষটোংকচক শেষ কৰিম। কৰ্ণই সেইপাত অস্ত্ৰ অৰ্জুনৰ ওপৰত প্ৰয়োগ কৰিবলৈ বৰ যত্নেৰে গাঁচি ধৈছিল। কিন্তু এতিয়া বাধা হৈ তেওঁ সেই অস্ত্ৰপাত ষটোংকচলৈ মাৰি পঠিয়ালে। তাৰ ফলত অৰ্জুন বন্দা পৰিল। অৰ্জুনৰ গলনি ভীমৰ চেনেহৰ সন্তান ষটোংকচৰ প্ৰাণ গ'ল। সেই অস্ত্ৰঘাতত ষটোংকচৰ প্ৰাণহীন দেহা মাটিত ৰাখি পৰিল। পাণ্ডৱসকলে সেই কথাত বৰ বেছাৰ পালে।

যুদ্ধ চলিয়েই থাকিল। দ্ৰোণৰ ধনুৰপৰা অনাৰ্ণল শব বৰষি থকাত

পাণ্ডৱগৰলে ভয় খালে। তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক কলে “অৰ্জুন, দ্ৰোণক ভয় কৰিব পৰা বীৰ এই অগতত নাই। এওঁ যি মুহূৰ্ত্তলৈকে হাতত অস্ত্ৰ ধাৰণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈ থাকিব সেই পৰ্য্যন্ত তেওঁক ভয় কৰা অসম্ভৱ। ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম বিচাৰ নকৰি আন উপায় অৱলম্বন কৰিবলগীয়া হ’ল। নতুবা অন্য গতি নাই। ‘অশ্বখামা হত’ বুলি এটা বাতৰি তেওঁৰ কাণত পেনাই দিব লাগিব।”

এই কথা শুনি অৰ্জুন বিচুড়িত হ’ল। অসত্য বীতি এটাৰ আশ্ৰয় লবলৈ তেওঁ কোনো পধ্যে মান্তি নহ’ল। অৰ্জুনৰ আন সঙ্গীসকলেও সেই কথা মানি লবলৈ বৰ টান পালে। এনে অধৰ্ম্মৰ কথামতে চলিবলৈ যিগ লগা যেন অনুভৱ কৰিলে।

যুধিষ্ঠিৰে ভালেমান পৰ গভীৰভাৱে চিন্তা কৰি শেষত তেৱেঁই সেই কাম কৰিবলৈ গাত ললে।

সমুদ্ৰ মন্থনৰ সময়ত দেৱতাসকলৰ কাৰণে মহাদেৱে বিষ পান কৰিছিল। বিশ্বাসী স্তম্ভাৱক বক্ষা কৰিবলৈ শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই অগত্যা অনায়াস যুদ্ধ কৰি বালীক বধ কৰিছিল। সেইদৰেই ধৰ্ম্মপুত্ৰগো তেওঁৰ সজ্ঞ কীৰ্ত্তিৰ মৰ্য্যদা পৰিহাৰ কৰি দ্ৰোণৰ ওচৰলৈ গৈ অশ্বখামাৰ মিছা নৃত্য সংবাদ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ সঙ্কল্প কৰিলে।

ভীমসেনে লোহাৰ গদাৰে অশ্বখামা নামৰ এটা বৰ ডাঙৰ বুঢ়া হাতী মানি পেলালে। তাৰ পিচত তেওঁ দ্ৰোণৰ সৈন্যবিলাকক শুনাই কবলৈ ধৰিলে “মই অশ্বখামাৰ বধ কৰিলোঁ।”

ব্যাগদেৱে পৰিস্থাৱকৈ বৰ্ণনা কৰি নৈছে যে যি ভীমসেনে স্বপ্নতো মিছা কথা কোৱা নাই, সেই ভীমসেনে আত্মি এই কথা উচ্চাৰণ কৰি বৰ লাভ পালে।

তেনে সময়তে দ্ৰোণই পাণ্ডৱ সেনাৰ ওপৰত ব্ৰহ্মাস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰিব খুজিছিল। পুতেক হত হোৱা বাতৰি পাই আচৰিত হৈ উঠিল। সেই কথা স্নেতিয়াও গঁচা নহয় বুলি তেওঁৰ সন্দেহ হ’ল। ননৰ সন্দেহ দূৰ কৰিবলৈ দ্ৰোণই যুধিষ্ঠিৰক স্মৰিলে “হে ধৰ্ম্মপুত্ৰ, পুত্ৰ অশ্বখামা গঁচাবৈয়ে নিহত কৈ ?” ত্ৰিলোকৰ আধিপত্যৰ বিগিন্ধতো যুধিষ্ঠিৰে মিছা কথা নকয়—দ্ৰোণে এই কথা ভানকৈ আনে।

সেই সময়ত শ্ৰীকৃষ্ণক বৰ ব্যাকুল হোৱা দেখা গৈছিল। তেওঁ ভাৰি আহিল “যুধিষ্ঠিৰে ধৰ্ম্ম পৰিত্যাগ কৰিবলৈ ভয় কৰিলে পাণ্ডৱসকলৰ পতন অৱশ্যত্বাৱী। দ্ৰোণৰ ব্ৰহ্মাস্ত্ৰ অব্যৰ্থ।”

নিছা কথাৰ আশ্ৰয় লবলগীয়া হোৱাত যুধিষ্ঠিৰেও বৰ লাজ অনুভৱ কৰিলে। আনফালে যুদ্ধত জয়লাভৰ আশাও এবিৰলৈ টান পালে।

‘মোৰ পাৰ্শ্বই হওক’ বুলি ভাবি যুধিষ্ঠিৰে বৰ বৰকৈ কলে ‘অশ্বখানানি নিহত হোৱা গঁচা’। কিন্তু নিছা কথাখাৰ উচ্চাৰণ কৰিবৰ সময়ত অৰ্ধশব্দলৈ ভয় কৰি তেওঁ গৰা নাতেৰে তাতে এটি কথা লগাই দিলে যে ‘অশ্বখানানি নামৰ হাতী এটাহে নিহত হৈছে’ (অশ্বখানানি হত ইতিগন্ধঃ)।

গল্পে মৃত্যুৰ আগত এই কথা বৰ্ণনা কৰোঁতে কলে “বজ্জা, এইদৰে অৰ্ধশব্দৰ কান এটা সনাধা হ’ল।”

যুধিষ্ঠিৰৰ মুখেদি এই নিছা কথাখাৰ ওলোৱা নায়ে তেওঁৰ বধৰ চকা মাটিত লাগি ধৰিলে। ইতিপূৰ্বে ধৰ্ম্মপুত্ৰৰ বধৰ চকা মাটিবপৰা সদায় চাৰি আঙুলি ওপৰত আছিল।

অৰ্ধশব্দই এই জগতত প্রকৃতিগত হৈছে। ধৰ্ম্মপুত্ৰ কেৱল মৃত্যুৰ কাৰণেই এতিয়ালৈকে অসত্যপূৰ্ণ জগতত এৰোপ ওপৰত আছিল। ব্যাংগদেৱে বৰ্ণনা কৰিছে “জয়লাভৰ আশাত ধৰ্ম্মপুত্ৰই যেতিয়াই নিছাৰ আশ্ৰয় ললে তেতিয়াই তেওঁৰ বধে সাধাৰণ লোকৰ শাৰীত পৰিণত হোৱাৰ চিন স্বৰূপে বধেও একে পথকে অৱলম্বন কৰি পৃথিৱী স্পৰ্শ কৰি চলিবলৈ ধৰিলে।

অশ্বখানানি হত হোৱাৰ বাতৰি পাই দ্রোণৰ সকলো আকাংক্ষা লুপ্ত হ’ল আৰু প্ৰাণৰ মনতা পৰিত্যাগ কৰি হাতৰ শৰ পৰিত্যাগ কৰি বধত স্থিৰ হৈ ব’ল। তাকে দেখি ভীমসেনে কৰ্কশ নাতেৰে তেওঁক নৰ্ম্মাহত কৰি বৰলৈ ধৰিলে আপুনি ব্ৰাহ্মণ হৈও স্বৰ্ধৰ্ম্মতাণ কৰি ক্ষত্ৰিয় বৃত্তি অৱলম্বন কৰাৰ কাৰণেই বহুতো বজাৰ মৃত্যুৰ কাৰণ হৈছে। ব্ৰাহ্মণ কুনত অন্ন লৈ অন্নগত বৃত্তি লৈ যদি আপুনি বিপথগামী নহলহেঁতেন তেন্তে যুদ্ধত ইমানবোৰ বজা নমৰিলহেঁতেন। আপুনি অহিংসা পৰম ধৰ্ম্ম বুলি জানে আৰু সেই অহিংসা ধৰ্ম্মৰ প্ৰতিপালক বন্ধক আৰু প্ৰসাৱক হ’ল ব্ৰাহ্মণসকল। এনেস্থলত আপুনি সেই ব্ৰাহ্মণ কুনোডৰ হৈ নিৰ্ম্মজ্ঞৰ দৰে হিংসাবৃত্তি গ্ৰহণ কৰিছেহি। আনাবে দুৰ্ভাগ্যৰ কাৰণে আপুনি এই পাপত নিমগ্ন হ’ল।”

এনেদৰে পুতেকৰ মৃত্যু বাতৰিয়ে দ্রোণৰ প্ৰাণলৈ মনতা নোহোৱা কৰিলে তাতে ভীমৰ এনে কঠুৱা নাত শুনি নৰ্ম্মাহত হ’ল। সেই মুহূৰ্ত্তে তেওঁ ধনুশৰ চলিয়াই পেনাই বধৰ ওপৰতে স্থিৰভাৱে ধ্যানমগ্ন হৈ বহিল। ঠিক তেনে সময়তে ধুষ্টদ্যুম্নই হাতত খড়্গ লৈ দ্রোণৰ বধত ছপিয়াই

পাণ্ডৱসকলে ভয় খালে। তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক কলে “অৰ্জুন, দ্ৰোণক ভয় কৰিব পৰা নীৰ এই তগতত নাই। এওঁ যি মুহূৰ্ত্তলৈকে হাতত অস্ত্ৰ ধাৰণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈ থাকিব সেই পৰ্য্যন্ত তেওঁক ভয় কৰা অসম্ভৱ। ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম বিচাৰ নকৰি আন উপায় অৱলম্বন কৰিবলগীয়া হ’ল। নতুবা অন্য গতি নাই। ‘অশ্বখানা হত’ বুলি এটা বাতৰি তেওঁৰ কাণত পেলাই দিব লাগিব।”

এই কথা শুনি অৰ্জুন বিচুৰ্দ্ধি হ’ল। অগত্যা বীতি এটাৰ আশ্ৰয় লবলৈ তেওঁ কোনো পধ্যে নাতি নহ’ল। অৰ্জুনৰ আন সঙ্গীসকলেও সেই কথা মানি লবলৈ বৰ টান পালে। এনে অধৰ্ম্মৰ কথামতে চলিবলৈ যিগ লগা যেন অনুভৱ কৰিলে।

যুধিষ্ঠিৰে ভালেনান পৰ গভীৰভাৱে চিন্তা কৰি শেষত ভেৱেই সেই কাম কৰিবলৈ গাত ললে।

সমুদ্ৰ মন্থনৰ সময়ত দেৱতাসকলৰ কাৰণে মহাদেৱে বিষ পান কৰিছিল। বিধাসী সূৰ্য্যক বক্ষা কৰিবলৈ শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই অগত্যা অন্যায় যুদ্ধ কৰি বালীক বধ কৰিছিল। সেইদৰেই ধৰ্ম্মপুত্ৰয়ো তেওঁৰ গজ কীৰ্ত্তিৰ নৰ্য্যদা পৰিহাৰ কৰি দ্ৰোণৰ ওচৰলৈ গৈ অশ্বখানাৰ মিছা মৃত্যু সংবাদ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ গন্ধৰ্ব্ব কৰিলে।

ভীমসেনে লোহাৰ গদাৰে অশ্বখানা নামৰ এটা বৰ ডাঙৰ বুঢ়া হাতী নাৰি পেনালে। তাৰ পিচত তেওঁ দ্ৰোণৰ সৈন্যবিলাকক শুনাই কবলৈ ধৰিলে “নই অশ্বখানাক বধ কৰিলোঁ।”

ব্যাসদেৱে পৰিস্থাবকৈ বৰ্ণনা কৰি কৈছে যে যি ভীমসেনে স্বপ্নতো মিছা কথা কোৱা নাই, সেই ভীমসেনে আজি এই কথা উচ্চাৰণ কৰি বৰ লাজ পালে।

তেনে সময়তে দ্ৰোণই পাণ্ডৱ সেনাৰ ওপৰত ব্ৰহ্মাস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰিব খুজিছিল। পুতেক হত হোৱা বাতৰি পাই আচৰিত হৈ উঠিল। সেই কথা শ্ৰেতিয়াও গঁচা নহয় বুলি তেওঁৰ সন্দেহ হ’ল। নগৰ সন্দেহ দূৰ কৰিবলৈ দ্ৰোণই যুধিষ্ঠিৰক সোধিলে “হে ধৰ্ম্মপুত্ৰ, পুত্ৰ অশ্বখানা গঁচাকৈয়ে নিহত নেৰি?” ত্ৰিলোকৰ আবিপত্যৰ বিগিনবতো যুধিষ্ঠিৰে মিছা কথা নকয়—দ্ৰোণে এই কথা ভালটৈ আনে।

সেই সময়ত শ্ৰীকৃষ্ণক বৰ ব্যাকুল হোৱা দেখা গৈছিল। তেওঁ ভাবি আছিল “যুধিষ্ঠিৰে ধৰ্ম্ম পৰিত্যাগ কৰিবলৈ ভয় কৰিলে পাণ্ডৱসকলৰ পতন অবশ্যপ্ৰাৰ্থী। দ্ৰোণৰ ব্ৰহ্মাস্ত্ৰ অব্যৰ্থ।”

মিছা কথাৰ আশ্ৰয় নবলগীয়া হোৱাত যুধিষ্ঠিৰেও বৰ লাঞ্ছ অনুভৱ কৰিলে। আনফালে যুদ্ধত ছয়নাভৰ আশাও এবিধলৈ টান পালে।

‘নোৱ পাৰ্শ্বই হওব’ বুলি ভাবি যুধিষ্ঠিৰে বৰ বৰকৈ কলে ‘অশ্বখানা নিহত হোৱা গাঁচা’। বিস্তৃত মিছা কথাষাৰ উচ্চাৰণ কৰিবৰ সময়ত অৰ্ধশ্ৰীলৈ ভয় কৰি তেওঁ গৰা নাতেৰে তাতে এটি কথা লগাই দিলে যে ‘অশ্বখানা নামৰ হাতী এটাহে নিহত হৈছে’ (অশ্বখানা হত ইতিগজঃ)।

সত্যয়ে ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ আগত এই কথা বৰ্ণনা কৰোঁতে কলে “বজ্জা, এইদৰে অৰ্ধশ্ৰীৰ কান এটা গম্বাধা হ’ল।”

যুধিষ্ঠিৰৰ মুখেদি এই মিছা কথাষাৰ ওলোৱা নাজে তেওঁৰ বধৰ চকা নাটিত লাগি ধৰিলে। ইতিপূৰ্বে ধৰ্মপুত্ৰৰ বধৰ চকা নাটিৰপৰা সদায় চাৰি আঙুল ওপৰত আছিল।

অৰ্ধশ্ৰী এই জগতত প্রকৃতিগত হৈছে। ধৰ্মপুত্ৰ কেৱল সত্যৰ কাৰণেই এতিয়ালৈকে অসত্যপূৰ্ণ জগতত এৰোপ ওপৰত আছিল। ব্যাগ-সেৱে বৰ্ণনা কৰিছে “ছয়নাভৰ আশাত ধৰ্মপুত্ৰই যেতিয়াই মিছাৰ আশ্ৰয় ললে তেতিয়াই তেওঁৰ বধে গাধাৰণ লোকৰ শাৰীত পৰিণত হোৱাৰ চিন স্বৰূপে বধেও একে পথকে অৱলম্বন কৰি পৃথিৱী স্পৰ্শ কৰি চলিবলৈ ধৰিলে।

অশ্বখানা হত হোৱাৰ বাতৰি পাই দ্রোণৰ সকলো আকাংক্ষা নুপু হ’ল আৰু প্ৰাণৰ মনত পৰিত্যাগ কৰি হাতৰ শৰ পৰিত্যাগ কৰি বধত স্থিৰ হৈ ব’ল। তাকে দেখি ভীমসেনে কৰ্কশ নাতেৰে তেওঁক নৰ্ম্মাহত কৰি কবলৈ ধৰিলে আপুনি ব্ৰাহ্মণ হৈও স্বধৰ্ম্ম-ত্যাগ কৰি ক্ষত্ৰিয় বৃত্তি অৱলম্বন কৰাৰ কাৰণেই বহুতো বজ্জাৰ মৃত্যুৰ কাৰণ হৈছে। ব্ৰাহ্মণ কুলত জন্ম লৈ জন্মগত বৃত্তি লৈ যদি আপুনি বিপথগামী নহলহেঁতেন তেন্তে যুদ্ধত ইমানবোৰ বজ্জা নমৰিলহেঁতেন। আপুনি অহিংসা পৰম ধৰ্ম্ম বুলি জানে আৰু সেই অহিংসা ধৰ্ম্মৰ প্ৰতিপালক বক্ষক আৰু প্ৰসাৰক হন ব্ৰাহ্মণসকল। এনেহলত আপুনি সেই ব্ৰাহ্মণ কুলোদ্ভৱ হৈ নিৰ্ব্বজ্জৰ দৰে ব্ৰাহ্মণসকল। আনাবে দুৰ্ভাগ্যৰ কাৰণে আপুনি এই পাপত নিমগ্ন হ’ল।”

এনেয়ে পুতেকৰ মৃত্যু বাতৰিযে দ্রোণৰ প্ৰাণলৈ মনত নোহোৱা কৰিলে তাতে ভীমৰ এনে কঠুৱা নাত শুনি নৰ্ম্মাহত হ’ল। সেই মুহূৰ্ত্তে তেওঁ ধনুশৰ দলিয়াই পেলাই বধৰ ওপৰতে স্থিৰভাৱে ধ্যানমগ্ন হৈ বহিল। ঠিক তেনে সময়তে ধৃষ্টদ্যুম্নই হাতত ধঙ লৈ দ্রোণৰ বধত জপিয়াই

পৰিলগৈ। 'হায় হায়' বুলি গৈন্যসকলে কোচাল লগাই দিলে। সেই কোচালৰ মাজতে ধুঁপুয়াই খড়্গৰে ছোণৰ নুব কাটি পেলালে। ভবদ্বাদ্ধ পুত্ৰৰ আত্মা বণেশ্বৰীৰ দৰ্শকগবনৰ চকুৰ আগতে জ্যোতিৰ্ময় ৰূপ ধৰি স্বৰ্গলৈ গতি কৰিলে।

মহাভাবতত মনুষ্য ভগতৰ দুঃখ কষ্টৰ সবলোবোৰ কাহিনী অদ্ভুত কৌশলেৰে চিত্ৰিত কৰি থোৱা আছে। এই ধৰ্ম্মগ্রন্থপনিয়ে মানুহৰ দুঃখ-তাপবিলাক পৰিকাৰ ৰূপে দেখুৱাই দি উৰ্দ্ধলোকৰ পোহৰৰ সজ্জা দিছে। সেই পোহৰে আমাৰ অন্তৰো পোহৰ কৰি উন্নতি পথত আগুৱাই নিছে। সাধাৰণ গল্পবিলাকৰ বীতি এবৰকম আৰু মহাভাবতৰ কাহিনীবিলাকৰ বীতি আন বৰকম। সাধাৰণ কথা কাহিনীৰ এয়ে যে লেখকসকলে কিছুমান চমক্ লগোৱা বৰ্ণনা দি তেওঁলোকক মুগ্ধ কৰিবৰ মনেৰে গল্পৰ নাগকল্পনক নানান দুঃখ কষ্টৰ মাজেদি লৈ গৈ শেষত আকৌ সেইবোৰ দুঃখ কষ্টৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি নানিকাল নগত নিলমৰ ব্যৱস্থা কৰি দিয়ে। নাগকক স্মৃথেৰে দিন কটাবলৈ স্মৰণ দি দেখুৱায় বা নাগকক নানান আশা-নিবাশাৰ মাজত পেলাই অৱশেষত তেওঁক গকলো প্ৰকাৰে বঞ্চিত কৰি দুখৰ সাগৰত বুৰাই দিয়ে। কিন্তু বামাণ মহাভাবত আদি ধৰ্ম্মগ্রন্থৰ এয়ে বীতি যে সেইসকলে পাঠকৰ মন কোমলাই দি আনন্দ আৰু দুখৰ ভাব জগাই তোলে আৰু জাগতিক সুখ-দুখৰ অশাবতা আৰু অনিত্যতা প্ৰতিপন্ন কৰি তেওঁলোকৰ পৰম সত্য আৰু নিত্য বস্তু উপলব্ধি কৰিবলৈ একান্তভাৱে সহায় কৰে।

দুঃশাসনৰ ৰক্তপান আৰু কৰ্ণ-বধ

দ্রোণাচাৰ্য্যৰ পতনৰ পিছত কৌৱৰপক্ষৰ ৰজাসকলে কৰ্ণক সেনাপতি পদত বৰণ কৰিলে। শলাই পৰিচালনা কৰা এখন দিব্যবধত কৰ্ণ উঠিল। কৰ্ণৰ তেজস্বিতা ভীষ্মভাৱে তেওঁৰ মুখৰ ওলত ফুটি উঠিল। তেওঁৰ নেতৃত্বত যুদ্ধই আৰু ভীষণাৰাৰ ধাৰণ কৰিলে।

জ্যোতিষীসকলৰ গণনা অনুসৰি এটি শুভমুহূৰ্ত্ত চাই অৰ্জুন আৰু গাৰখীয়া হিচাপে তেওঁৰ মহোদৰ ভীমসেন এই দুয়ো বধত উঠি এবেলগে কৰ্ণক আক্ৰমণ কৰিলে।

দুঃশাসনে সেইটো দেখা পাই ভীমৰ ওপৰত শব বৰখিবলৈ ধৰিলে। ভীমে কলে "দুঃশাসন, আজি তুমি মোৰ হাতত পৰিছ। স্বপ্নে গৈতে আজি সকলো ঋণ পৰিশোধ কৰিম। শ্লোপদীৰ অপমান কৰিবৰ সময়ত নই যি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিলোঁ। তাক পালন কৰা পিন আজি উপস্থিত।" পূৰ্ণৰ নাহনাৰ কথাবিনাক নতলৈ অহাত ভীমে এবাৰ আপে দুঃশাসনৰ বধৰ ওপৰত উঠিলগৈ। আৰু চকুৰ পঁচাবতে শ্লোপদীৰ অপমানকাৰী পাপিষ্ঠ দুঃশাসনক বধৰপৰা একে চোঁচাই টানি মাটিত বগৰাই লৈ ভীমে তেওঁৰ হাত-ভৰিবিলাক খচকি মোহাৰি ডাঙি পেলাবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিচত কলে "হেৰ পাপিষ্ঠ, এই হাতেৰেই তই শ্লোপদীৰ চুলিত ধৰিছিলি, এতিয়া এই হাত ছিঁড়ি মূৰলৈ দলিয়াই পেলা। তোক মহাৰ কৰিবলৈ আজি বেয়ে আহিব তাৰো সেই একে দশা হ'ব। কাৰ শক্তি আছে তোক বক্ষা কৰিবলৈ আশ্বাতি আহক, চাওঁ আজি।" দুৰ্য্যোধনক শুনাই শুনাই ভীমসেনে এইদৰে আফাতন কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিচত তেওঁ খঙৰ কোবত দুঃশাসনৰ হাত দুখন ডাঙি শুবি কৰিলে। আৰু লগে লগে দুই হাতেৰে নৰ বহুৰাই দুঃশাসনৰ বুকুখন ফালি তেজ পিবলৈ ধৰিলে। সকলোৰে মনত তেতিয়াৰ এই দৃশ্যটো দেখা পাই বনৰীয়া হিংস্ৰক প্ৰাণীৰ আচৰণৰ দৰে লাগিছিল। ভীমসেনে কলে "মোৰ কাৰ্য্য শেষ হ'ল। এই পাপিষ্ঠৰ বহু পান কৰিম বুলি নই যি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিলোঁ সেইটো আজি পালন কৰিলোঁ। এতিয়া বাকী মাত্ৰ দুৰ্য্যোধনক বধ কৰা প্ৰতিজ্ঞা পালন। সেই যজ্ঞপণ্ডকো সাধু হবলৈ সাৱধান কৰিলোঁ।" এই বুলি কৈ ভীমসেনে যুদ্ধক্ষেত্ৰত কানকপী যনৰ দৰে তাওৱনৃত্য কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই ভয়াবহ দৃশ্য দেখি সকলোৰে অন্তৰ কঁপি উঠিল। কৰ্ণৰ শৰীৰো কঁপিবলৈ ধৰিলে।

তেতিয়া শনাই কৰ্ণক প্ৰবোধ আৰু উৎসাহ দি কলে "আপোনাৰ নিচিনা এজন মহাবীৰৰ পক্ষে এনেকৈ ভয়ত কঁপা উচিত হোৱা নাই। দুৰ্য্যোধনৰ মন ভাণি গৈছে। এনে সময়ত আপুনি সাহস হেৰুৱাই অন্যায় কৰিছে। শ্লোপদীৰ মৃত্যুৰ পিচত সকলোৰে আপোনাৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ কৰি আছে। সকলো ভয়গা আপোনাতে। ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম পালন কৰক। অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰি জয়ী হৈ স্বৰ্গ লাভ কৰক।"

সানখি শাস্ত্ৰৰ কথাত কৰ্ণৰ চকু মেল ধালে আৰু খঙত বঙা পৰি উঠিল। তেতিয়াই উগ্ৰমুখি ধৰি অৰ্জুনক আক্ৰমণ কৰিবলৈ খেদা মানি গ'ল। অৰ্জুনক কলে "এই যুদ্ধ বৰ্ত্তনানে স্বৰ্গিত বধা উচিত। শত্ৰুতা

পৰিহাৰ কৰা। বাছা দুৰ্য্যোধন, পাণ্ডৱগৰলৰ সৈতে মিত্ৰতা স্থাপন কৰা। যুদ্ধ এৰি পেলোৱা।”

দুৰ্য্যোধনে কলে “মুৰ্খ ভীমসেনে বনবীয়া পশুৰ দৰে দুঃশাসনৰ বক্তৃতা কৰি যি কৰ্ত্তশ বচনেৰে বিজ্ঞপ কৰিছে সেই কথা কি আপোনাৰ কাণত পৰা নাই? আপুনিতো বাঘতে আছিল। ইয়াত সন্ধি আৰু শান্তিৰ থল কত? অনৰ্থক এইবিলাক কথা কৈ লাভ নাই।” এইবুলি কৰ্ম্মসৈন্য লৈ বেহু বচনা কৰি দুৰ্য্যোধনে পাণ্ডৱ সেনাক আক্ৰমণ কৰিবলৈ আজ্ঞা দিলে। কৰ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ মাজত তুমুল বণ আৰম্ভ হ'ল। বিষমৰ সৰ্পৰ দৰে কৰ্ণই এপাত অগ্নিবাণ অৰ্জুনলৈ মাৰি পঠিয়ালে। সেই মুহূৰ্ত্ততে শ্ৰীকৃষ্ণই ভবিৰে বথখন হেঁচা মাৰি ধৰি পাঁচোটা আঙুলিৰে মাটিত ধোপনি লৈ বথখন বাধি অৰ্জুনক সেই শৰাঘাতৰপৰা বৰ্দ্ধা কৰিলে। অৰ্থাৎ বথখন সেইভাৱে চপবাই দিয়াত সেই অগ্নিবাণ অৰ্জুনৰ মূৰৰ ওপৰেদি তেওঁৰ কিৰীটি স্পৰ্শ কৰি ওচি গ'ল। সেই ঘটনাত অৰ্জুনৰ ঋং উঠি ধনুত কাঁড় জুৰি ললে। সেই সময়তে কৰ্ণৰ বথখন মাটিত পোত খাই তললৈ বহি গ'ল।

তেতিয়া কৰ্ণই কলে “অৰ্জুন, ক্ষতক বৰা—নোৰ বথৰ চকা মাটিত বঁহি গৈছে। বথখন তুলি ঠিক কৰি লবলৈ দিয়া। মাত্ৰ অলপ সময়। ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্ম মানি যুদ্ধ কৰা বুলি তোমাৰ খ্যাতি আছে, সেই খ্যাতি নষ্ট নকৰিবা। তুমি বথৰ ওপৰত আছা আৰু মই মাটিত থিয় দিছোঁ—এনে অৱস্থাত নোৰ ওপৰত শব হ'না উচিত নহ'ব। এই মুহূৰ্ত্তে মই বথৰ চকা তুলি ল'ম। সেই মুহূৰ্ত্তটো মাত্ৰ তুমি ক্ষান্ত হোৱা।”

শ্ৰীকৃষ্ণই কৰ্ণৰ সেই কথাটো উত্তৰ কৰিলে “হে কৰ্ণ, তোমাৰ এতিয়া ধৰ্ম্মৰ কথা মনত পৰিল নেকি? গৰুটোত পৰি ধৰ্ম্ম চিন্তা কৰিবলগীয়া হ'ল নেকি? তুমি, দুৰ্য্যোধন, দুঃশাসন আৰু শকুনি এই চাৰি বীৰ গোটি খাই দ্ৰোপদীক সভাৰ মাজত যেতিয়া অপমান কৰিছিলাহক তেতিয়ানো ধৰ্ম্ম চিন্তা ক'ত লুপ্ত হৈ আছিল? প্ৰতিজ্ঞা অনুযায়ী বাৰটা বছৰ বনবাস আৰু তাৰ পিচতো এবছৰ কাল অজ্ঞাত বাসত কটাই পাণ্ডৱগৰলে তেওঁলোকৰ প্ৰাপ্য ৰাজ্য প্ৰাৰ্ধনা কৰোঁতে তোমালোকে সেই ৰাজ্য ওপটাই দিবলৈ টান পাইছিল। সেই সময়তে বা তোমাৰ ধৰ্ম্মভাব ক'লৈ গৈছিল? ভীমক বিষপান কৰাই হত্যা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰোঁতে তুমিও দুৰ্য্যোধনৰ সহযোগ কৰা নাছিল। জানো? পাণ্ডৱগৰল জতুগৃহত শুই থকা অৱস্থাত তেওঁলোকক জীৱন্তে পুৰি মাৰিবলৈ জুই লগাই দিছিল। নহয়? সেই

সদয়ত ধৰ্মৰ কথা পাহৰি গৈছিল। নেহি? ত্রোপণীক অপমান কৰাৰ সদয়ত দেখোন তুমি সেই দুটা চকুৰে দেখিও আনন্দত নাচি-বাগি বিহ্বল হৈ কৰিছিল। তেতিয়া ধৰ্মৰ কথা মনলৈকে নাছিল নহয় ছানো? নিৰ্গন্তৰ শব্দে শিত অভিনয়াক গধৰখীয়ে বেৰি ধৰি বধ কৰিছিল। তাৰে এজন তুমি ছানো নহয়? সেই সদয়ত এই ধৰ্মভাব মনলৈ কিয় নানিছিল। পাপিষ্ঠ কৰ্ম, এতিয়া ধৰ্মৰ কথা আনক লোৱাবলৈ আহিছা?"

শ্রীকৃষ্ণৰ মুখত এই কথাবিনাক তুমি কৰ্মই তনুৰ কৰি নিৰন্তৰ হৈছ'ল। তাৰ পিচত পোত খাই থকা বধৰ ওপৰত উচি যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। কৰ্মই অৰ্য্য সন্ধানৰে এপাত তীক্ষ্ণ বাণ হানি অৰ্জুনক ধস্তেৰ কৰাৰে নিশ্চক্ৰীয়া কৰি ধলে। সেই ছোঁতে কৰ্মই বধৰপৰা নামি চকা আহুৰি ওপৰলৈ টানি উনিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিলে। আপ্রাণ চেষ্টা কৰিও কৰ্মই বধৰ চকা টানি উনিয়াবলৈ অসমৰ্থ হ'ল।

তেতিয়া কৰ্মই পৰভবানৰ বৰত লাভ কৰা অস্ত্ৰৰ কথা স্মৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু পূৰ্বৰ অভিপায় ফলত সেই অস্ত্ৰৰ কথা একোপধ্যে মনলৈ নাছিল।

নাথৰে সেই মুহূৰ্ত্ততে অৰ্জুনক কলে "অৰ্জুন এয়ে উঠন সুযোগ। অনাপো পান নকৰিয়া। একেপাত শৰতে যাতে এই পাপিষ্ঠৰ মূৰ ছিগি নাটত বাগৰি পৰে, অৰ্য্য সন্ধানৰে এনে এপাত শৰৰ সন্ধান কৰা।"

প্ৰভুৰ সেই আদেশ পাই অৰ্জুনে এপাত শৰ হানি কৰ্মৰ মূৰ কাটি নাটত পেলাই দিলে। এই ধৰ্ম বিৰুদ্ধ কান অৰ্জুনৰ দ্বাৰা সংঘটিত হল এই কথা কোনেও স্মৰণ কৰিব নোৱাৰিলে। ইও এটা ভণ্ডানৰে লীলা বুলি ব্যাঙ্গ্যৰে বৰ্ণনা কৰিছে। কৰ্মই অৰ্জুনৰ গালৈ মৰা শৰৰপৰা বকা কৰিবলৈ শ্রীকৃষ্ণে বধৰ চকা তললৈ হেঁচি বহুৱাই দিছিল। নাটত পোত যোৱা বধৰ চকা তুলিবলৈ যত্ন কৰি থকা অৱস্থাৰ সুযোগ লৈ শ্রীকৃষ্ণেই উচঠনিত অৰ্জুনে কৰ্মক বধ কৰিলে। সেই কানতো যুদ্ধ বিগ্ৰহৰ তীব্ৰত এনেবোৰ কান ধৰ্ম-বিৰুদ্ধ বুলিয়েই গণ্য হৈছিল। তেনে ধৰণৰ অধৰ্মৰ ভাব গ্ৰহণ কৰিব পৰা শক্তি স্বয়ং ভণ্ডানৰ বাহিৰে আন কাৰো নাছিল।

কেৱল শাৰীৰিক শক্তিৰ যোৰত যুদ্ধ কৰি আত্মৰণ প্ৰতিৰোধ কৰা চেষ্টা নিছা। ধৰ্মৰ কাৰণে যুদ্ধ কৰিলেও অধৰ্ম যটা স্বাভাৱিক। মুঠতে এনেবোৰ ঘটনাৰপৰা অগতত অধৰ্ম বৃদ্ধি হোৱাটো আচৰিত নহয়।

দুৰ্য্যোধন-বধ

কৰ্ণ যুদ্ধত পৰা শুনি অসহনীয় শোকত দুৰ্য্যোধন শ্ৰিয়মান হৈ পৰিল দুৰ্য্যোধনৰ অৱস্থা দেখি কৃপাচাৰ্য্যই মহানুভূতি দেখুৱাই কলে “ৰাছ্যালোভৰ নশবৰ্তী হৈ যিসকল লোকৰ হাতত যিবিলাক কৰ্ত্তব্য সম্পাদন কৰিবলৈ ভাব দিছিল সেই সকলোজনে যথানীতি বংশনে সেই সকলো কান সনাপন কৰিবলৈ যাওঁতে যুদ্ধক্ষেত্ৰত প্ৰাণ আহতি দি উৰ্দ্ধনোকলৈ গতি কৰিলে। এতিয়া একমাত্ৰ তোমাৰ কৰ্ত্তব্য বাৰী। পাণ্ডৱসকলৰ লগত শান্তি স্থাপন কৰাই একমাত্ৰ পন্থা বুলি আনি ভাবোঁ। হে ৰাজন, আৰু যুদ্ধ কৰা উচিত নহয়।”

দুৰ্য্যোধনৰ মন ভাণি গ’লেও কৃপাচাৰ্য্যৰ পৰামৰ্শ তেওঁৰ মুঠেই ভান নালাগিল। দুৰ্য্যোধনে কলে “ভয়ত পিচ হুইকিবৰ সময় এইটো নহয়। এতিয়া মোৰ যুদ্ধ কৰি থকাটোহে কৰ্ত্তব্য। নিত্ৰ-কুটুৰ সকলো হেৰুৱাই নহি অকলে এই জীৱন ধাৰণ কৰি লাভ কি? তাত লোকনিন্দাৰ বাহিৰে একো নহব। নিন্দাৰ পাত্ৰ হৈ জীৱন ধাৰণত একো সুখ নাই। ভাই-সকল আৰু বন্ধুসকলৰ মৃত্যুৰ পিচত শান্তিৰ নান কৰি ৰাজ্য বন্ধা কৰি ফল কি? তাত নহি কি সুখ ভোগ কৰিম?”

দুৰ্য্যোধনৰ এই কথা তেওঁৰ পক্ষৰ আন বীৰসকলেও অনুমোদন কৰিলে। সকলোৱে দুৰ্য্যোধনৰ কথা ন্যায়সঙ্গত বুলি ভাবিলে। তাৰ পিচত সকলোৰে পৰামৰ্শত শল্যৰ সেনাপতি বৰণ কৰা হ’ল। শল্য এজন মহা পৰাক্ৰমী বীৰ আছিল। তেওঁৰ পৰাক্ৰম আন বজাসকলতকৈ কোনো গুণে কম নাছিল। তেওঁৰ নেতৃত্বত ভীষণ যুদ্ধ আৰম্ভ হ’ল।

পাণ্ডৱপক্ষত যুধিষ্ঠিৰেই নেতৃত্ব গ্ৰহণ কৰি নিজে গৈ শল্যক আক্ৰমণ কৰি আগভেটা দিলে। সেই সময়লৈকে যাক শান্তিৰ প্ৰতীক বুলি সকলোৱে বিশ্বাস কৰি আছিল এতিয়া তেওঁ যোৰতৰভাৱে যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হোৱা দেখি সকলোৱে বিস্ময় মানিলে। ভালেমান বেছি ধৰি যুদ্ধ চলিল। পিচত যুধিষ্ঠিৰে শল্যৰ গাতলৈ শক্তিশেল মাৰি পঠিয়ালে। সেই শেলৰ আঘাতত উভলি পৰা গছৰ দৰে শল্য মাটিত বাগৰি পৰি প্ৰাণত্যাগ কৰিলে।

শল্য নিধনৰ পিচত আৰু যুদ্ধ কৰি একো ফল নহব বুলি আশঙ্কা কৰি কোবৰসকল হতাশ হ’ল। কিন্তু বাকী থকা ধৃতৰাষ্ট্ৰন পুত্ৰহীত পোটি ৰাখি চৌদিশৰপৰা আহি ভীমসেনক বেচি লৈ আক্ৰমণ কৰিলে। ভীমসেনৰ

হাতত এটি এলিটেক সকলোটিয়ে প্ৰাণ শিলে । তেববহুৰ ধৰি যিবুৰা জুয়ে
বাবুপুত্ৰৰ বুকু দহি আছিল সেইকুৰা জুইৰ এপ আভি শাঁত পৰিল । ছীৰন
সংকল হ'ল বুলি ভাবি ভীনসেনে আছিল অপাৰ আনন্দ লাভ কৰিলে ।

ইয়াৰ পিচত শকুনিয়ে মহদেবক আক্ৰমণ কৰিলে । মহদেৱে এপাত
তীক্ষ্ণ শব্দ ধনুত ছুৰি লৈ শকুনিক ব'লে, “বুৰ্হ, তোনাৰ পাপৰ ফল
এইবাৰ ভোগ কৰা ।” এই বুলি সেই তীক্ষ্ণ বাণৰ প্ৰহাৰত কুবকুলৰ
সকলো পাপৰ মূল শকুনিৰ মূৰটো ছিঙি মাটিত বগৰাই পেলালে ।

সাৰথিহীন হোৱাত কুৰাপক্ষৰ সৈন্যসকল হতাশ হৈ চানিওফালে
ছেদেনি-ভেসেনি হৈ পলাবলৈ ধৰিলে আৰু তেনে পলাতক সৈন্যবিনাক
পাণ্ডৱপক্ষই খেদি থাক যতে পায় বধ কৰিবলৈ ধৰিলে । এইদৰে শত্ৰুসৈন্য
প্ৰায় নিঃশেষ হ'ল । সন্ধ্যায়ে অন্ধ শূত্ৰাষ্ট্ৰক বৰ্ণনা কৰি কলে, “হে ভাৰত,
আপোনাৰ পক্ষ সমৰ্পনকাৰী হাজান হাজান ৰাজন্যবৰ্গই তেওঁলোকৰ শক্তি
আৰু সামৰ্থ্য অনুযায়ী যুদ্ধ কৰি নিঃশেষ হ'ল । কেৱল মাত্ৰ বিষাদগ্ৰস্ত
আৰু কৃত-বিকৃত দেহা লৈ দুৰ্য্যোধনক যুদ্ধক্ষেত্ৰত বিচৰণ কৰা দেখা
গৈছে । দুৰ্য্যোধনে পনাই যোৱা সৈন্যবোৰি শোটিবলৈ চেষ্টা কৰি বিফল হ'ল ।
বিশেষতঃ দুৰ্য্যোধনৰ বাহিৰে তেওঁৰ সকলোটি ভায়েক যুদ্ধত পৰি অস্ত হ'ল ।”
তেতিয়া সৈন্যহীন, বধহীন, শোকাকুল দুৰ্য্যোধনে হাতত গদা ধৰি এখোজ
মোখোজকৈ এটা পানীৰ পুখুৰী বিচাৰি গ'ল । শৈ শৈ বাটৰ কাষতে এটা
পুখুৰী দেখা পাই শৰীৰৰ পোৰনি মাৰিবলৈ সেই পুখুৰীৰ পানীলৈ নামি গ'ল ।
“নহাজানী বিনুৰে ভবিষ্যতৰ কথা আগতে কৈ থৈছিল”—এইযাব
কথা ভেতিয়া মনে মনে ভাবি ভাবি পানীত নামি যাবলৈ ধৰিলে । কিন্তু
হায়, অসময়ত প্ৰকৃত জ্ঞানৰ সন্ধান পালে তাৰ কোনো ফল নহয় । কৃত-
কৰ্ম্মৰ ফল ভোগ কৰিবই লাগিব । এয়েতো বিধান ।

দুৰ্য্যোধনক আক্ৰমণ কৰিবৰ মনেৰে যুৰিঠিৰে আন আন পাণ্ডৱসকলক
লগত লৈ বিচাৰি বিচাৰি সেই পুখুৰীত পালেগৈ ।

পুখুৰীৰ পানীৰ মাজত দুৰ্য্যোধনক দেখি যুৰিঠিৰে মাত লগালে “হেৰা
দুৰ্য্যোধন, নিজ-কুটুম্ব আৰু বংশ সকলো নাশ কৰি তুমি এতিয়া পুখুৰীৰ
পানীৰ আশ্ৰয় লৈ প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিবলৈ বিচাৰিছা নে ? আহাচোন পুখুৰীৰ
পৰা উঠি আহি যুদ্ধ দিয়াহি । কত্ৰিষ বংশত জন্ম লৈ যুদ্ধক্ষেত্ৰৰপৰা
পনাই আহি প্ৰাণৰক্ষাৰ উপায় বিচৰা উচিত নহয় ।”

যুধিষ্ঠিৰ কথাত দুৰ্য্যোধনে মনত আঘাত পালে আৰু নিজেৰ সন্ত্ৰুণ বান্ধি উত্তৰ দিলে “ধৰ্ম্মপুত্ৰ, প্ৰাণ নক্ষাৰ কাৰণে নহি ইয়াতলৈ অহা নাই। কাৰণৰ ভয়ত যে নহি এই ঠাই পাইছোঁহি সেই কথা নান্ধাৰি। নহি শৰীৰৰ ভিতৰৰ ভীষণ তাপ শাস্ত কৰিবলৈহে এই শীতল পানীত পৰিছোঁ। যুধিষ্ঠিৰ, নহি যুদ্ধলৈকো সন্মতি দিব নকৰোঁ। আৰু প্ৰাণৰ মমতাও নোৰ নাই। গতিকে নোৰ আৰু যুদ্ধ কৰিবলৈ ইচ্ছা নোৱা নাই। নোৰ আত্মীয়-স্বজন আৰু নোৰ পদৰ সঙ্গী সকলো বীৰ নৰি উপাস্ত হ’ল। ৰাজ্য লাভৰ আশা পৰিত্যাগ কৰিলোঁ। এতিয়া সমস্ত ৰাজ্য নিকটকভাৱে আপোনাৰেই হ’ল। নিশ্চিত নহে এতিয়া সেই সন্মতিৰ ৰাজ্য ভোগ কৰক।”

ধৰ্ম্মপুত্ৰই তেতিয়া মৌন্তবাই ক’লে “কেলেই? বেছীৰ আগ এটানানো ৰাজ্য নিদিব বুলি এসময়ত কৈছিল। নহয়? শাস্তিৰ কাৰণে প্ৰাৰ্পণ কৰোঁতে তুমি দেখোন গৰিহনাহে দিছিল।? এতিয়া চোন গোটেই ৰাজ্যকে উপাধি দিছ।? তোমাৰ পাপৰ বাহিনীবোৰ মোহাৰি কৰ লাগিব নেবি? আমাৰ ওপৰত তুমি যিবিলাক অত্যাচাৰ কৰি আছিল, দ্ৰোপদীক যি লাঞ্ছনা দিছিল, তোমাৰ প্ৰাণৰ বিনিময়তহে তাক পৰিশোধ কৰিব লাগিব। আৰু যুদ্ধ ত্যাগ নকৰোঁ।”

সম্বন্ধে ধৃতৰাষ্ট্ৰক কলে “যুধিষ্ঠিৰৰ মুৰবপৰা এনে কটুক্তি শুনি আপোনাৰ পুতেকে হাতত গদা লৈ পুখুৰীৰপৰা পাবলৈ উঠি আহিল।”

পাবলৈ উঠি আহি দুৰ্ভগীয়া দুৰ্য্যোধনে কলে “যুধিষ্ঠিৰ, আহক, সকলোটি আহক বা এজন এজনকৈয়ে আহক নহি কিন্তু অকলেই আহোঁ। কিন্তু আপোনালোকৰ পাঁচোজনে গোটিখাই মোক আক্ৰমণ নকৰে যেন। তেতিয়া হলে অন্যায় হব। নোৰ গাত কৰচ নাই আৰু নহি ক্লান্ত। শৰীৰৰ বেইবা ঠাইটো যা লাগি আছে।”

যুধিষ্ঠিৰে উত্তৰ দিলে “এজনক বহুতে বেচি ধৰি বধ কৰা অন্যায় বুলি জানাই যদি অভিমন্ত্ৰৰ মৃত্যুটোনো কেনেভাৱে হৈছিল বুলি কৰ খোজা? তোমাৰ অভিসন্ধিনতেই জানো সকলোবোৰে বেচি ধৰি সেই শিশুটিক অন্যায়কৈ বধ কৰা নাছিল।? নিজৰ বেলিবা হলে ধৰ্ম্মশাস্ত্ৰৰ উপদেশ বিলাকলৈ মনত পৰে নহয় জানো? ভাল কথা, কৰচ ধাৰণ কৰি আমাৰ ভিতৰত যি কোনো এজনক বাচি লৈ যুদ্ধ কৰোঁহি বাক। হয় মৃত্যুবৰণ কৰি স্বৰ্গলৈ গতি কৰোঁ নতুবা জয়ী হৈ ৰাজ্য ভোগ কৰোঁ।”

তেতিয়া ভীম আৰু দুৰ্য্যোধনৰ ভিতৰতে গদা যুদ্ধ আৰম্ভ হ’ল।

দুয়ো নহে। ছীং-সোঁ-আধিকৈ যুদ্ধ কৰিলে। একো একোবাৰ দুই গনাব
ধৰ্ম্মপত ছুইব ফিবিঙতি উঠিবলৈ ধৰিলে। ভালেমান বেগি যুদ্ধ চলিল।
জয় পৰাচয় একো বাটো নহ'ল।

ধৰ্ম্মকসকলে দুয়োৰে তিতবত কোন জিকিব এই কথাটো বাদানুবাদ
কৰিবলৈ ধৰিলে। দুৰ্য্যোধনৰ উৰা ভঙ্গ কৰি ভীমে তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞা পূৰণ
কৰিবলৈ এনে আঘাত কৰা শ্ৰীকৃষ্ণই কোৱা যেন ভীমে শুনিবলৈ পালে।
সেই মুহূৰ্ত্ততে ভীমসেনে সিংহৰ দৰে ভূপিয়াই দুৰ্য্যোধনৰ ওপৰত পৰিল।
আৰু লগে লগে গনাবে কোবাই দুৰ্য্যোধনৰ উৰা ভঙ্গ কৰি দিলে। দুৰ্য্যো-
ধন তেতিয়াই মাটিত বাগৰি পৰিল। বগ্নৰ কোবত ভীমে পৰিধকা অৱস্থাত
দুৰ্য্যোধনৰ মূৰত গোৰ মাৰি দিলে।

তেতিয়া ধৰ্ম্মপুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰে ভীমক নিশা কৰি কলে—“ছিঃ ছিঃ ভীম,
এইটো বৰ অন্যায় কাম কৰিলা। তোমাৰ ধ্বং পৰিশোধ হৈ গ'ল। তাৰ
পিচতো তুমি তেওঁৰ মূৰত গোৰ মাৰি বৰ গৰ্হিত কাম কৰিলা। দুৰ্য্যোধন
হাত্ৰাৰ হলেও ৰাজবংশত জন্ম গ্ৰহণ কৰা পুৰুষ, তদুপৰি তেওঁ আমাৰ
ভাই। ই তোমাৰ অন্যায় হৈছে।”

তাৰ পিচত শ্ৰীকৃষ্ণই ক'লে “এই পাপিষ্ঠৰ প্ৰাণবায়ু এতিয়াই ওলাই
যাব। পাণ্ডৱসকল, এতিয়া দুৰ্য্যোধন আৰু তেওঁৰ সকলো বন্ধুবৰ্গ মৰি
অস্ত হ'ল। ইয়াত আৰু বৈ থকাৰ সকান নাই, এতিয়া বধত উঠাইক।”

সেই সময়ত ভগ্নপদ অৱস্থাত পৰিধকা দুৰ্য্যোধনৰ মুখৰন ধৰ্ম্মে-বিষে
আৰু ঘৃণা ভাৱে ভৰপূৰ হৈ বগ্না পৰি উঠিল। তেওঁ শ্ৰীকৃষ্ণৰ ফালে
কেবাহীকৈ চাই কলে “ধৰ্ম্ম-বীতিৰে যুদ্ধ আৰম্ভ কৰি ভালেমান বীৰক
অন্যায়ভাৱে বধ কৰাৰ মূলত তুমিয়েই। তুমি নিতান্ত নিলাজ। ভীষ্মদেৱ,
দ্রোণ আৰু কৰ্ণ এই তিনিজন বীৰৰ লগত ন্যায়ভাৱে যুদ্ধ কৰা হলে
তেওঁলোকক পৰাধিত কৰা কাৰো সাধ্য নাছিল।”

মুখৰ দুৰ্য্যোধনৰ মূৰত এই বিজ্ঞপৰ কথা শুনি শ্ৰীকৃষ্ণই ক'লে “অনৰ্থক
প্ৰশ্নাপ ৰক্ষিছা কিয় ? ৰাজ্যলোভত আৰু অহঙ্কাৰত ওচৰি পৰি যিমান-
বিলাক পাপ কাৰ্য্য কৰিছিলো তাৰ সীমাসংখ্যা নাই। তাৰেই ফল তুমি
আজি ভোগ কৰিছা।”

দুৰ্য্যোধনে কলে “নিলাজ, জীৱন্ত কানত মই প্ৰধাত বজা, উলাৰ বন্ধু
আৰু শত্ৰুৰ বম স্বৰূপ আছিলোঁ। মোৰ ভাগ্যত মই ক্ষত্ৰিয়োচিত মৰণকে
লাভ কৰিছোঁ। মই জীৱন্তত ৰাজ্য সুৰতকৈ অধিক সুখ ভোগ কৰিছোঁ।
সেই সুখ দেৱতায়ো অৰজা নকৰে। একশত বীৰৰ দৰে মোৰ মৃত্যু

হৈছে। নোতৰৈ আৰু ভাগ্যবান নাই। আজি মোৰ আত্মীয়-কটুৰ সকলোৰে লগত স্বৰ্গলৈ যাবলৈ ওলাইছে। তুমি হীন আৰু ঘৃণিত— সেই কাৰণেই এতিয়াও জীয়াই আছা। মই মাটিত পৰি আছোঁ। এনে অবস্থাত তীনে মোৰ মূৰত পদাঘাত কৰিছে। তাত মোৰ কোনো বেজাৰ নাই। ঋন্তেৰ পিচতে গৰু আৰু শওণবোৰেও আহি মোৰ মূৰত গোৰ লাঠি মাৰিবহি।”

দুৰ্য্যোধনে এনে বীৰোচিত কথা কোৱাৰ লগে লগে আকাশৰপৰা পুষ্পবৃষ্টি হবলৈ ধৰিলে। এইবুলি ব্যাসদেৱে বৰ্ণনা কৰিছে।

ৰাজ্য লোভত দুৰ্য্যোধন অধৰ্ম্মৰ বাটেদি গৈছিল আৰু তাৰ ফল স্বৰূপে ঋতুৰ বশবৰ্ত্তী হৈ দুৰ্য্যোধনক অশেষ অধৰ্ম্ম ঘটাবলৈ পাইছিল। তথাপি সকলোৱে স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ পুত্ৰসকলৰ অজ্ঞেয় পৰাক্ৰম আছিল।

পাণ্ডৱসকলৰ অপমান

যুদ্ধ চমু চাপি অহাৰ লগে লগে বলবানে তীৰ্থ ভ্ৰমণ শেষ কৰি আহি কুব্জক্ষেত্ৰত উপস্থিত হ'ল। সেই সময়ত তীন আৰু দুৰ্য্যোধনৰ মাজত গদাযুদ্ধ চলি আছিল। তীনে গদাঘাতত দুৰ্য্যোধনৰ উৰু ভঙ্গ কৰা দেখি বলবানে সেইখন ধৰ্ম্মযুদ্ধ নহয় বুলি জানি ঋতুত জলি-পকি উঠিল।

তোমালোক সকলোকে ধিক্। কোনো ক্ষত্ৰিয়ই নাভিদেশৰ তলত অশ্লাঘাত কৰিব নাপায়। তীনে গিলাহুভাৱে সেই নিয়ম ভঙ্গ কৰিছে বুলি বলবানে ঋতুতে চিঞৰি বলে। তাৰ পিচত শ্ৰীকৃষ্ণৰ ওচৰ পাই কলে “তুমি নিজে এনে অন্যায় আচৰণ দেখিও নিষিদ্ধকাৰ হৈ আছা কিয়? মই বিস্তৃত এইটো সহ্য কৰিব নোৱাৰোঁ।” বুলি বলবানে তেওঁৰ নাঙলটো দাঙি লৈ ভীমলৈ খেদা মাৰি গল। শ্ৰীকৃষ্ণৰ হাতত চক্ৰৰ দৰে বলবানৰ ঘাই অস্ত্ৰ নাঙলটোৱেই।

বলবানে উগ্ৰনৃত্তি ধৰি ঋতুৰে ভীমক আক্ৰমণ কৰিবলৈ যোৱা দেখি শ্ৰীকৃষ্ণই ভয় খাই বলবানক আগচি ধৰিলে।

শ্ৰীকৃষ্ণই কলে “পাণ্ডৱসকল আনাৰ পুৰণি বন্ধু আৰু নিচেই আপোন

মানুহ। দুৰ্য্যোধনে তেওঁলোকক অতিপাত লাগুনা অসহনীয় কষ্ট দিছে। শ্রৌপদীক সভাৰ মাজত অপনান কৰাত ভীমে প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল যে “এই শব্দে দুৰ্য্যোধনৰ উৰু ভঙ্গ কৰি বধ কৰিম।” সেই কথা সকলোৱে আনে। যিভাৱে প্ৰতিজ্ঞা কৰা হয় তাক সেইভাৱে পালন নকৰাটো পাপৰ কথা। আনাৰ আত্মীয় নিৰ্দোষী পাণ্ডৱসকলৰ ওপৰত বিনা বিচাৰে বধ নকৰিবা। কোৱলসকলে কৰা লাগুনা আৰু অত্যাচাৰবিনাৰলৈ লক্ষ্য কৰি বিচাৰ কৰিব লাগিব। ঘটনাবিনাকৰ ভিতৰত পূৰ্বৰ ঘটনাৰ কথা পাহৰি কেৱল শেষৰ এটা কাম দেখিয়েই ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম বিচাৰ বৰাটো তুল হব। বৰ্ত্তমান সময়ত কলিকাতা ওচৰ চাপিছে। দুৰ্য্যোধনে বহুবাৰ লাগুনা কৰি আহিছে। সেই দুৰ্য্যোধনৰ নাতিৰ তলছোৱাত ভীমে আঘাত কৰা কথাটো কোনো অন্যায় হব নোৱাৰে। দুৰ্য্যোধনৰ উচটনিত কৰ্ণই অন্যায় যুদ্ধত পিচৰ ফালৰপৰা আক্ৰমণ কৰি অভিনয়ৰ ধনু ভাঙি পেলাইছিল। বধ আৰু ধনু হেৰুৱাই অৰ্জুন কুমাৰ খিয় দিলত কুৰবীৰ-সকলে একেলগে গুপ্তধৰ্ম্মী গোট ৰাই তেওঁক বেৰি ধৰি বধ কৰিলে। জন্মৱধি দুৰ্য্যোধনে বন্ধনা নীতিকে অনুগৰণ কৰি আহিছে। তেওঁ কুলনাশকাৰী মহা পাপিষ্ঠ। এনে পাপিষ্ঠক ভীমে বধ কৰাটো একো অধৰ্ম্মৰ কথা নহয়। সভাৰ মাজত কৰা প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা ভীমে আজি তেৰ বহুৰ ধৰি পেটত গাঁচি থৈছিল। উৰতঙ্গ কৰি ভীমসেনে যে তেওঁক বধ কৰিব এইকথা দুৰ্য্যোধনে ভালকৈ জানি আছিল। অনানুযিক অত্যাচাৰত অলাকলা পাণ্ডৱসকলৰ লগত যুদ্ধ কৰি থকা অৱস্থাতো দুৰ্য্যোধনৰ সেইকথা স্মৰণ হৈ আছিল। গতিকে “ভীমৰ এনে কাৰ্য্যত তেওঁক নিন্দা কৰা বা অন্যায় হৈছে বুলি কোৱাটো অযুক্তিকৰ।” এইদৰে বৈ শ্ৰীকৃষ্ণই বলবানৰ ঋন্তেকতে জলি উঠা ঋং মাৰ নিয়াবলৈ যত্ন কৰিলে।

শ্ৰীকৃষ্ণৰ এনে যুক্তিপূৰ্ণ কথা শুনিও বলবানৰ মন্তৰ কোনো মানসলনি নাহল। কিন্তু তেওঁৰ সেই উগ্ৰ ঋং মাৰ গল।

বলবানে কলে “দুৰ্য্যোধনে কিন্তু বীৰোচিতভাৱেই স্বৰ্ণ লাভ কৰিব। ভীমৰ চিৰকালৰ কাৰণে কলঙ্ক বল। পাণ্ডুপুত্ৰই অন্যায়ভাৱে দুৰ্য্যোধনক বধ কৰিছে—লোকে এইবুলি তেওঁৰ এই কুশল চিৰকাল বধ আৰু তেওঁৰ নিন্দাই হৈ থাকিব। মোৰ এই ঠাইত থাকিবলৈ ঘৃণাবোধ হৈছে।” এই বুলি বিৰক্তভাৱে বলবানে সেই মুহূৰ্ত্ততে দাবকাৰ ফালে ধোজ ললে।

তেতিয়া শ্রীকৃষ্ণই যুধিষ্ঠিৰৰ সন্মিলনে “যুধিষ্ঠিৰ, আপুনি কি ভাবি এইদৰে নীচৰে আছে ?

ধৰ্মপুত্ৰই কলে “হে নাথৰ, নাচিঁত বাগনি পৰি থকা নৃতপ্ৰায় ভাই দুৰ্য্যোধনৰ গাত ভীমে জাপ্ মাৰি উঠিল আৰু মূৰত পদাঘাত কৰিলে । এই কাৰ্য্যত মই অতিশয় দুঃখিত । আমাৰ বংশ গৌৰৱ নাশ হোৱা মই দেখা পাইছোঁ । কোনবৰগৰলে আমাক বঞ্চিত কৰিছে । বৃকোদৰন অন্তৰখন অতিপাত বৰমে দুখ আৰু ধণ্ডে দহি আছিল—সেইটো মই জানো । সেই কাৰণে যুক্তিহীনভাৱে তেওঁক সোমাবোপ নকৰোঁ । দুৰ্য্যোধনক আমি বধ কৰিলোঁ । তেওঁৰ অতিপাত লোভ আছিল আৰু বোধশক্তি কম আছিল । এতিয়া তাৰ যুক্তি-যুক্ততা বিচাৰ কৰি লাভ নাই ; বিশেষতঃ চুড়াণ্ড অন্যাযৰ প্ৰতিশোধ লোৱা কাৰ্য্যৰ গুণ্য বিচাৰত লাভ কি ?” যুধিষ্ঠিৰে কিস্ত ননত বৰ কষ্ট পাইছিল । সনয়ত মানুহে অধৰ্ম্মৰ কাম কৰিও তাত যে কোনো অন্যাযৰ চেকা ধাক্কা নোৱাৰে এই কথা প্ৰমাণ কৰিবলৈ নানা প্ৰকাৰ যুক্তি দেখুৱালেও তাত প্ৰকৃত শাস্তিৰ ধল নাই । মহা বুদ্ধিমান অৰ্জুন মোন হৈ বল । তেওঁ ভীমৰ কাৰ্য্য সনৰ্পন কৰি একো নকলে । বেয়া বুলিও নবলে । কিস্ত ওচৰত থকা আন সকলোৱে দুৰ্য্যোধনৰ দোষবিলাক ফঁহিয়াই ফঁহিয়াই দুৰ্য্যোধনক নিন্দা কৰিলে আৰু দোষাবোপ কৰি মত প্ৰকাশ কৰিবলৈ ধৰিলে ।

শ্রীকৃষ্ণই তেওঁলোকৰ ফালে চাই কলে “হে ক্ষত্ৰিয় বীৰগৰু, আহত, নিহত, মূৰ্খ আৰু ভুলুঠিত শত্ৰুৰ নিন্দাবাদ কৰা অনুচিত । মূৰ্খ নিজৰ দোষত নিহত হৈছে । লক্ষ্মীয়াইতৰ দোষত এওঁৰ মৃত্যু ঘটিছে । এই অৱস্থাত কোনো বথাবে দোষাবোপ কৰি থকা অন্যায । বলা আমি এতিয়া ইয়াৰপৰা মাওঁ ।”

ভগ্নপদে আৰু অতিশয় বিষত জৰ্জৰিত হৈ পৰি থকা দুৰ্য্যোধনে শ্রীকৃষ্ণৰ কথাবিলাক শুনি পঙতে গুজৰি-গুমনি দুইহাতেৰে মাটিত হেঁচা মাৰি ধৰি কোনোমতে মূৰটো দাঙি শ্রীকৃষ্ণক কবলৈ ধৰিলে “হে নীচ, হে দাসপুত্ৰ ! তোমাৰ পিতা বহুদেৱ কংসৰ দাস নাছিল নে ? তুমি বজাসকলৰ লগত শাৰী পূৰাবৰ অযোগ্য । নিলাজৰ দৰে তুমি কি কথাবোৰ কৈছা ? মোৰ উকলত কৰিবলৈ তুমিযেই ভীমক ইঙ্গিত দিছিলি ? মই আৰু ভীমে সমানভাৱে যুদ্ধ কৰি আছিলোঁ । অৰ্জুনৰ লগত কথা পতাৰ সনয়ত তুমি ভীমলৈ চাই উক দেখুৱাই দিছিলি । তোমাৰ সেই ইঙ্গিত মোৰ দৃষ্টি গাবি গৈছিল বুলি ভাবিছা হবলা ? তোমাৰ লাজ বুলি কথা

একো নাই। পিতামহ ভীষ্মদেৱ তোমাৰ ছলনাতে আহত হৈ পৰিছিল। শিখণ্ডীৰ আঁৰ লৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ অৰ্জুনক তুমিয়েই বুদ্ধি দিয়া নাছিল। ছানো? ধৰ্মপুত্ৰক নিছা কথা কবলৈ শিকাই দি দ্ৰোণক বধ কৰাৰ মূলত তুমিয়েই নহয় ছানো? যুধিষ্ঠিৰৰ কথাতে প্ৰত্যগ গৈ দ্ৰোণে ধনু-কাঁড় চলিয়াই পেনালে। কোৱাঁচোন বাক এইবোৰৰ কৰ্ত্তা তুমিয়েই নহয় নে? অশ্বত্থীন অৱস্থাত শ্যামনগু আচাৰ্য্যক বধ কৰিবলৈ তোমাৰ ষড়যন্ত্ৰতে পাপী ষ্টেন্যু আগ নাচি গল। তুমিতো তেতিয়া বাধা নিদি আনন্দহে প্ৰকাশ কৰিছিল। অৰ্জুনক বধ কৰিবলৈ কৰ্ণই যিপাত শক্তি অশ্ব গাঁচি থৈছিল তোমাৰ ছলনাতে সেইপাত অশ্বৰে ঘটোৎকচক বধ কৰা। অৰ্জুন মাৰিল। পাপিষ্ট, প্ৰায়োপবেশন কৰি থকা অৱস্থাত তুৰিথৱাক তোমাৰ উদগনিতে সাত্যকিয়ে নিষ্ঠুৰভাৱে হত্যা কৰিলে। কৰ্ণই যেতিয়া নাচি পোত খাই থকা বধৰ চকা তুলিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল সেই অৱসৰতে তুমি অৰ্জুনক ইচ্ছিত দি কৰ্ণক বধ কৰা। অযোগ্য পুৰুষ, তুমিয়েই আনাৰ সকলোৰে সৰ্বনাশৰ মূল। সিদ্ধৰাজ জয়দ্রথ তোমাৰ ঐচ্ছানিক ছলনাতে বঞ্চিত হৈ বেৰি মাৰ গল বুলি অনুমান কৰি অগাধদান হোৱা ছেগ চাই অৰ্জুনে তেওঁক অনাগ্ৰাসে বধ কৰিব পাৰিলে। পৃথিৱীৰ সকলো লোকে এনেবোৰ কাৰ্য্যৰ বাবে তোমাক নিন্দা কৰি থাকিব ঠিক জানিবা।” এইদৰে নিন্দাবাদ কৰি দুৰ্য্যোধন আহত অৱস্থাৰ বিষত আকৌ নাচি বাগৰি পৰিল।

শ্ৰীকৃষ্ণই কলে “হে গান্ধাৰী পুত্ৰ, তুমি মিছাতে মৰণকালৰ দুখৰ ওপৰত ৰং তুলি দুখৰ ৰোজা ৰঢ়াইছ। তোমাৰ পূৰ্বকৃত পাপ কৰ্ম্মবিনাকেই হে তোমাৰ বিনাশৰ কাৰণ। তোমাৰ পাপতে ভীষ্মদেৱ আৰু দ্ৰোণে প্ৰাণ হেৰুৱালে। সেইদৰে কৰ্ণ আৰু আন আন বীৰসকলেও তোমাৰ পাপৰে ভাগী হৈ মৰণ বৰণ কৰিলে। পাণ্ডু পুত্ৰসকলৰ প্ৰতি তুমি যিবোৰ অনানুষ্ঠিক অত্যাচাৰ কৰিছিল। সেইবোৰ কথা সোঁৱৰাই দিব লাগিব নেকি? দ্ৰৌপদীৰ অপমানৰ প্ৰাৰ্থনিত কোন শাস্তিয়ে পূৰাৰ পাবে? তোমাৰ শত্ৰুতাৰ আৰু কু-প্ৰবৃত্তিবিনাকৰ নিমিত্তে যি ফল ভোগ কৰিছা তাৰ কাৰণে আনক দোষাবোপ কৰা অন্যায়। আনাৰ প্ৰবন্ধনা প্ৰভৃতি যিবোৰ কথা কৈছা সিও একমাত্ৰ তোমাৰ পাপৰ ফল স্বৰূপেহে ঘটিবলৈ পাইছে। তোমাৰ পাপৰ শাস্তি তুমি ভোগ কৰিছা। সেই শাস্তিয়েই এই যুদ্ধৰ এটা কপ মাত্ৰ। কিন্তু হে বীৰ দুৰ্য্যোধন, তুমি প্ৰকৃত বীৰৰ মৃত্যুকৈ বৰণ কৰিছা। তুমি ক্ষতিগোচিত বীৰৰ দৰে স্বৰ্গলাভ কৰিবা।”

“হে কৃষ্ণ, নই আত্মীয় বন্ধু-বান্ধৱসকলৰ লগতে স্বৰ্গলৈ গতি কৰিব।

কিন্তু তোমালোকে বন্ধু-বান্ধৱৰে সৈতে এতিয়া ভগতত সুখ-ভোগ কৰি
 প্ৰাণ ধাৰণ কৰি থাকা।” এই বুলি অবিচলচিত্ত দুৰ্য্যোধনে বলে।
 আকৌ তেওঁ কলে “মই বেদ পাঠ কৰিছিলোঁ। বিদ্বৎ মই দান কৰিছিলোঁ।
 আৰু সগাংবা পৃথিৱীৰ ওপৰত আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিছিলোঁ। মোৰ
 জীৱন্ত কালত শত্ৰুক পদতলত বাৰিছিলোঁ। দেৱতাসকলৰ কাৰণেও
 দুঃপ্ৰপ্য সুখ মই জীৱনত ভোগ কৰিলোঁ—মানুহবতো কথাই নাই। এতিয়াও
 মই বীৰ ক্ষত্ৰিয়ৰ উপযোগী মৃত্যুকে লাভ কৰিছোঁ। স্বৰ্গত মোৰ আগতে
 যোৱা বন্ধু-বান্ধৱ আৰু আত্মীয়-স্বজনে মোক আগ বঢ়াবলৈ অপেক্ষা কৰি
 আছে। বাৰ ভাগ্য ভাল—তোমাৰ নে মোৰ? তুমি সংসাৰত পৰি থাকি
 শোক আৰু দুখ বুটলি থাকিব লাগিব, জয় লাভ হলেও তোমালোকৰ
 মুখত ছাই পৰিল।” এইদৰে দুৰ্য্যোধনে কোৱাৰ পিচতে আকাশৰপৰা
 মৃত্যু মুখত পৰি থকা বীৰ যোদ্ধাজনৰ মূৰত পুষ্পবৃষ্টি হবলৈ ধৰিলে, গৰুৰ্দ-
 সকলে সঙ্গীত গালে, আকাশে উছল বৰণ ধৰিলে। বাহুবল আৰু
 পাণ্ডৱসকল শ্ৰিয়মান হৈ বল।

তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই কলে “দুৰ্য্যোধনৰ কথাবিলাক তেনেই সঁচা।
 বন্ধুৰ আশ্ৰয় নললে তোমালোকে তেওঁক জয় কৰিব নোৱাৰিলাহেঁতেন।
 এই দুৰ্ভৱি বুদ্ধত অপৰাজেয়।”

অশ্বখামা

দুৰ্য্যোধন-বধৰ আদ্যোপান্ত বাতৰিটো পাই অশ্বখামা জোৱাৰৰ গনয়ত
 গাংৰ ওফলি উঠাদি খঙে-বিষে ওফলি উঠিল। ছলনাত পৰি পিতা
 দ্ৰোণাচাৰ্য্য নিহত হল, অন্যায় আৰু বন্দ্য যুদ্ধৰ নীতি বিগৰ্হিত বুদ্ধত
 দুৰ্য্যোধনৰ পতন হল, এইদৰে ভাবি-চিন্তি অশ্বখামা বেজাৰ মনেৰে দুৰ্য্যো-
 ধনৰ ওচৰলৈ গল। কাষত থিয় দি অশ্বখামাই শপত খাই কলে “আজি
 বাতিৰ ভিতৰতে মই পাণ্ডৱসকলক বিনাশ কৰিম।”

অশ্বখামাৰ প্ৰতিজ্ঞা শুনি দুৰ্য্যোধনে বন আগল পালে। তেতিয়া
 ওচৰত থকা কুকসৈন্যসকলক আহ্বান কৰি দুৰ্য্যোধনে অশ্বখামাক সেনাপতি
 পদত বৰণ কৰিলে। ইয়াৰ পিচত দুৰ্য্যোধনে অশ্বখামাক কলে “হে
 গুৰুপুত্ৰ, আপোনাৰ ওপৰতে মোৰ ভৰসা।”

তেতিয়া সূৰ্য্যাস্ত হ'ল। আন্ধাৰে ঘোপ মাৰি ধৰা এখন হাবিৰ এজোপা আঁহত গছৰ তলত কৃপাচাৰ্য্য, কৃতবৰ্ম্ম আৰু অশ্বখানা বুকুই দিশান কৰি আছিল। বেচি মান যোৱাৰ পিচত ভাগৰ পনাবলৈ তাতে দীঘল দিয়াত কৃপ আৰু কৃতবৰ্ম্মৰ সেই অৱস্থাতে মাটিতে টোপনি গ'ল। অশ্বখানাৰ চকুত কিন্তু টোপনি নাছিল। তেওঁৰ অস্তৰ খং আৰু হিংসাৰ ছুইত দহি-পুৰি আছিল। মাঘবাতি বগবীণা জীৱজন্তুৰ কোটাল শুনি তেওঁ চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে কি উপায়ে তেওঁৰ প্ৰতিজ্ঞা বক্ষা কৰিব।

সেই আঁহত গছছোপাৰ ওপৰত কেইটামান কাউৰীয়ে বাতি জ্বৰণি নৈছিল। এটা ভাঙৰ ফেঁচা আহি শুই থকা অৱস্থাতে কাউৰী কেইটাক এটা এটাকৈ মাৰি পেলালে। অশ্বখানাৰ চকুত সেই দৃশ্যটো পৰাত তেওঁৰ মনতো এটা দন্দী ছাণি উঠিল। “এই ভাঙৰ চৰাইটোৱে কাউৰীকেইটাব এইদৰে হত্যা কৰাৰ নিচিনাকৈয়ে মনো এই পাপিষ্ঠ পাণ্ডৱহঁতক পিতৃঘাতক পাৰান আৰু তেওঁৰ আত্মীয়-স্বত্ৰুৰ সকলোকে বাতি এন্ধাৰে মুখাৰে তেওঁ-লোকৰ ছাউনীত সোনাই আটাইকেইজনকে হত্যা কৰিম আৰু পাণ্ডৱসকলৰ এই অন্যায় যুদ্ধৰ প্ৰতিশোধ নৈ সন্ধান অৰ্জন কৰিম। আজি এই চৰাইটোৰ কাৰ্য্যৰপৰা যি হওক এই শিক্ষাটো পালোঁ। অৱস্থা বুজি-বাস্তৱ্য কৰিলে নিশ্চয় একো অন্যায় নহ'ব। শাস্ত্ৰতো উল্লেখ আছে যে শত্ৰুৰ অৱসাদ অৱস্থাতো বা দুৰ্ব্বল হলেও তেওঁলোকক আক্ৰমণ কৰি আঘাত কৰিব পাৰে। আনি এতিয়া দুৰ্ব্বল। বাতিৰ এন্ধাৰত শত্ৰুক আক্ৰমণ কৰাত কোনো দোষ নহয়। এনে কৰিলেই অন্যায় যুদ্ধ বিজেতা পাণ্ডৱসকলক ছয় কৰিব পাৰিম।”

ইয়াকে স্থিৰ কৰি অশ্বখানাই কৃপক টোপনিৰপৰা ছ'গাই লৈ তেওঁৰ সঙ্কল্পৰ কথা প্ৰকাশ কৰি কলে। কৃপই সেইকথা শুনি ক'লে “এনে কাম কৰা নিভাঙ অন্যায় হ'ব। এনেভাৱে কাম কৰিলে সংসাৰে নিন্দা কৰিব। যাৰ কাৰণে আনি যুদ্ধত যোগদান কৰিছোঁহি সেই বজা আছি নাই। আমাৰ কৰ্ত্তব্য আনি যথাবীতি পালন কৰিলোঁহঁক। লোভী আৰু দুৰ্ভ দুৰ্য্যোজনৰ কাৰণেই যুদ্ধ কৰি আছিলোঁ। আনি পৰাতিত হ'লোঁ। এতিয়া আৰু তোমাৰ সঙ্কল্পই একো কাম নিদিষে। ব'লা এতিয়া, বৃত্তবাহু আৰু তেওঁৰ নিমপাপা ৰানী গান্ধাৰীৰ ওচৰলৈ গৈ পৰামৰ্শ কৰোঁ। তেওঁলোকৰ উপদেশ নতে কাম কৰা ভাল হ'ব। মহাবুদ্ধিমান বিনুবৰ পৰামৰ্শ লবহঁক। তেওঁলোকে আমাক যথোচিত পৰামৰ্শকে দিব আৰু সেইমতে কাম কৰাটোৱে উচিত হ'ব।”

সেই কথা শুনি অশ্বখানাব খং বাঢ়িহে উঠিল। তেওঁ বলে “সংসাৰত সকলোৱে নিজৰ নিজৰ বুদ্ধি বিবেচনাকে ঠিক হৈছে বুলি ভাবে। এই পাণ্ডৱসকলে দুৰ্য্যোধন আদি বীৰসকলক আৰু মোৰ পিতৃদেৱক দুৰ্য্যোধন অন্যাায় উপায়েৰে বধ কৰিলে। তাৰে পোতক তুলিবলৈ মোৰ গল্পৰূপমতে কাম বৰাটো উচিত বুলি ভাবোঁ। এনে কৰিলেই পিতাৰ প্ৰতি পুত্ৰৰ কৰ্ত্তব্য সম্পাদন কৰা হ'ব এয়ে মোৰ স্থিৰ সিদ্ধান্ত। আজি ৰাতিতে এক্কাৰৰ আশ্ৰয় লৈ পাণ্ডৱৰ ছাউনীত সোনাই বৰচহীন অৱস্থাত ধুষ্টদ্যুম্ন আৰু পাণ্ডৱ-সকলৰ বধ কৰিম।”

অশ্বখানাই কলে “আপুনি কয় কি? এই পাণ্ডৱসকলে ইতিপূৰ্বে কৰি অহা কামবিলাক ফঁহিয়াই চাওকচোন। অজ্ঞহীন যোগেশ্বৰ অৱস্থাত ধুষ্টদ্যুম্নই পিতৃদেৱক নিৰ্ধুবভাৱে হত্যা কৰিলে। তেওঁলোকে ধৰ্ম্মৰ সীমা চেৰাই গৈছে। ধৰ্ম্ম আৰু থাকিল ক'ত? নাটিত পোত গৈ থকা বথৰ চকা তুলিবলৈ চেষ্টা কৰি থকা অৱস্থাত বৰ্ণৰ অধৰ্ম্ম নীতিৰে অৰ্জুনে বধ কৰিলে। তীৰ্ণে দুৰ্য্যোধনক নাভিৰ তল বগুত আঘাত কৰিলে। ধৰ্ম্মৰ আৰু ঠাই ক'ত? পাণ্ডৱসকলে ধৰ্ম্মৰ পাব ভাঙি দিলে। অৰ্হা এই হীন পাণ্ডৱসকলৰ বিষয়ে ধৰ্ম্মৰ কথা কোৱা নিৰৰ্থক। পিতৃহত্যা এই পাকালৰ শুই থকা অৱস্থাতে বধ কৰি পৰজন্মত কীট পতঙ্গৰ জন্ম লবলৈকো সন্মত আছোঁ।” এইদৰে অশ্বখানাই দৃঢ়সঙ্কল্প লৈ বথত উঠি শত্ৰুৰ ছাউনীৰ ফালে উচাং মাৰি গুচি গ'ল।

বৃষ আৰু কৃতবৰ্ম্মাই লবানৰিকৈ উঠি পিচ লৈ ক'বলৈ ধৰিলে “হে অশ্বখানা, কি কৰিবলৈ ওলাইছা? তুনি অকলশৰে যাব পাৰিবা জানো? ব'ৰা, তোনাৰ লগত আনিও গৈছোঁ। যি হল হ'ল, তোনাৰ পাপৰ ভাগী আনি হ'ল বাক।” এই বুলি তেওঁলোকে অশ্বখানাৰ পিছ ললে। এইদৰেই পাপবুদ্ধি বাঢ়ে। এটা অপকৰ্ম্মই আন এটা অপকৰ্ম্ম বৰায় এইদৰে সি ব্যক্তি গৈ থাকে। প্ৰধানতঃ প্ৰতিহিংসাতে অৰ্পণ ৰাখে।

তিনিওজন ধুষ্টদ্যুম্নৰ ছাউনীত সোনালগৈ। কৰচবিহীন হৈ ধুষ্টদ্যুম্ন নিশ্চিন্তমনে টোপনিত অগাৰ ভাবে শুই আছিল। অশ্বখানাই চকুৰ পঁচা-ৰতে তেওঁৰ ওপৰত জপিয়াই পৰি তেওঁক নিৰ্ধুবভাৱে হত্যা কৰিলে। এই দৰে ৰাতি স্নানকাৰত গা ঢাকি তেওঁ আন আন পাকাল বীৰসকলক আৰু দ্ৰৌপদীৰ পাঁচোটা লৰা হত্যা কৰি শেষ কৰিলে। ক্ষত্ৰিয়ৰ কাৰণে কৰ্ম্মৰ অশোচৰ আৰু কেতিয়াও নোহোৱা নোপোহা এনে নিৰ্ধুব কাম শেষ কৰি

তেওঁলোকে ছাউনীত ভুই লগাই দিলে। দুই লগা গম পাই তাত শুই থকা সৈন্য সামন্তবিনাকৈ কোনো বকমে ছাউনীৰ বাহিৰ ওলাই যেনি ভেনি ফঁৰিং চিটিকা দিবলৈ ধৰিলে। গছৰ চৰাইবিনাকৰ দৰে পনাই যোৱা সৈন্য সামন্তবিনাকৰো যাকে যতে পালে অশ্বখানাই খেদি গৈ হত্যা কৰিলে। শ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ পুত্ৰই হুঙ্কাৰ দি কবলৈ ধৰিলে আৰু আনাৰ কণ্ঠব্য কৰিলোঁ নোৰ পিতৃঋণ পৰিশোধ হ'ল। বন্য এতিয়া আৰু বং মনেৰে দুৰ্য্যোদনৰ কাষলৈ যাওঁ। তেওঁক জীৱন্ত অৱস্থাত পালেগৈ তেওঁৰ আগত এই বাতৰি প্ৰকাশ কৰি তেওঁৰ তৃপ্তি সাধন কৰিম।” এই বুলি তিনিও বীৰ দুৰ্য্যোদনৰ কাষলৈ গুচি গ'ল।

প্ৰতিশোধ

দুৰ্য্যোদনৰ কাষ চাপি গৈ অশ্বখানাই কলে “দুৰ্য্যোদন, আপুনি জীয়াই আছে যদি আনাৰ কথা শুনক, আনন্দ পাব আৰু প্ৰাণ শীতল পৰিব। পাণ্ডৱসকলক বধ কৰি আহিলোঁ। পাণ্ডৱকুমাৰ আটাইকেইটাকৈ শেষ কৰিলোঁ। ছাউনীত শুই থকা প্ৰায়বিনাককে মাৰি অস্ত কৰিলোঁ। পাণ্ডৱ-পক্ষত কেৱল সাতজন প্ৰাণী জীয়াই আছেগৈ। আনাৰ পক্ষত নই, কৃতবৰ্ম্ম আৰু কৃপ জীয়াই থাকিলোঁ।”

দুৰ্য্যোদনে লাহে লাহে মাত দি ক'লে “হে অশ্বখানা, পিতামহ ভীষ্মদেৱ আৰু কৰ্পৰ অসাধ্য কাম আপুনি সাধন কৰিলে। মই বৰ আনন্দ পালোঁ আৰু সেই আনন্দতে নোৰ মৃত্যু” এই বুলি কৈ দুৰ্য্যোদনে আনন্দ মনেৰে প্ৰাণত্যাগ কৰিলে।

ৰাতি অতকিতে অভাৱনীয়ভাৱে আহাস্ত হোৱাৰ ফলত নিতৰ ফনীয়া সকলো সৈন্য নিহত হোৱা দেখি যুধিষ্ঠিৰে বৰ ব্যাকুল হৈ ক'বলৈ ধৰিলে “আনাৰ বিজয় লাভৰ দ্ৰিক পিচতো আমি পৰাজিত হবনগীয়া হ'ল আৰু পৰাজিত হোৱা সকল বিদ্বদ্ভী হ'ল। মহাশুৰ কৰ্ম্মৰ হাতৰপৰা শ্ৰোণীৰ পুত্ৰসকল বধা পৰিল যদিও আজি আনাৰ অসাধ্যবানতাৰ ফলত তেওঁলোক পোক পৰাণৰ দৰে মৰা পৰিল। মহাসমুদ্ৰ পাৰ হৈ আহিও বধিতৰ নাওখন সাধাৰণ এটা ডোঙৰ পানীতে বুৰিল। আৰু সেই অৱস্থাতে পৰিলোঁ।”

পুত্ৰহীনা দ্রোপদী পুত্ৰ-বিবহন ছুইত দক্ষ হ'বলৈ ধনিলে। “পাপী অশুখানাক ববিবলৈ কেও নাইকিয়া হল নেকি?” এই বুলি দ্রোপদীয়ে যুধিষ্ঠিৰৰ আগত বিলাপ কবিবলৈ ধনিলে।

দ্রোপদীৰ কাতৰ বিলাপ শুনি পাণ্ডৱসকলে মহি থাকিব নোৱাৰি সেই মুহূৰ্ত্ততে অশুখানাক বিচাৰি ধেদি গ'ল। নানান ঠাইত অনুসন্ধান কৰি গৈ শেষত তেওঁলোকে গঙ্গা নদীৰ পাৰত ব্যাগদেৱৰ আশ্ৰয় লৈ অশুখানাক লুকাই থকা অৱস্থাত দেখা পালে। পাণ্ডৱসকল আৰু শ্ৰীকৃষ্ণক দেখা পাই অশুখানাই নাটকপৰা এপাত কুণ বুটলি লৈ “ইয়াৰেই পাণ্ডৱ বংশ নিৰ্ভুল হওক” বুলি কুণপাত মন্ত্ৰপুত কৰি অস্ত্ৰৰ দৰে মাৰি পঠিয়ালে। সেই কুণপাত গৈ তেতিয়াই উদ্ভাৱ গৰ্ভত প্ৰৱেশ কৰিলে। সেই মন্ত্ৰপুত অস্ত্ৰতে পাণ্ডৱ কুল ধ্বংস হ'লহেঁতেন কিন্তু শ্ৰীকৃষ্ণৰ অনুগ্ৰহত উদ্ভাৱ গৰ্ভজাত সেই শিশুটিয়েই জগতত পৰীক্ষিত নাম লৈ পাণ্ডৱ বংশ বক্ষা কৰিলে। যুধিষ্ঠিৰ মহিতে পাণ্ডৱসকল যেতিয়া বনবাসলৈ যায় তেতিয়া এই পৰীক্ষিতৰ হাততে ৰাজ্যভাৱ অৰ্পণ কৰি যায়।

ইয়াৰ পিচত অশুখানাই তেওঁৰ পৰাজয়ৰ চিন স্বৰূপে তেওঁৰ শিৰৰ নগিচো ভীমৰ হাতত অৰ্পণ কৰি বনলৈ গুচি গ'ল। সেই নগিচো ভীমে দ্রোপদীৰ হাতত তুলি দি ক'লে “কল্যাণি, তোমালৈ এই নগিচো লৈ আহিছোঁ। তোমাৰ পুত্ৰহন্তা পৰাজিত হৈছে। দুৰ্য্যোধনে প্ৰাণত্যাগ কৰিলে। দুঃশাসনৰ ৰক্ত নই পাণ কৰিলোঁ। মোৰ ঋণ পৰিশোধ হ'ল।” দ্রোপদীয়ে সেই নগি যুধিষ্ঠিৰৰ হাতত গুপি দি নতশিৰে জনালে যে ধৰ্ম্মপুত্ৰ, এই নগি আপোনাৰ দৰে নিঃপাপ, নিকলক ৰজাৰ শিৰৰ ভূষণ হৈ থকাহে উপযুক্ত।”

কোনে সাস্থনা দিব ?

যুদ্ধৰ অন্তত হস্তিনাপুৰৰ ঘৰে ঘৰে তিৰন্তা আৰু লৰা-ছোৱালীৰ আপোনজন হেৰুৱাই কান্দোনাৰ বোল উঠিল। শোকত বিয়াকুল হৈ পৰা হাছাবে হাছাবে তিৰন্তা লগত লৈ ধৃতৰাষ্ট্ৰ যুদ্ধক্ষেত্ৰ পালেগৈ। কুলনাশৰ লীলাভূমি সেই ভীষণাকাৰ কৰক্ষেত্ৰত অন্ধ মহাৰাজে এখোজ দুখোজ বৈ

পুত্ৰহীনা দ্রোপদী পুত্ৰ-বিবহন ভুইত দণ্ড হবনৈ' ধনিলে । “পাপী অশুখামান ববিবনৈ কেও নাইকিয়া হল নেনি ?” এই বুলি দ্রোপদীয়ে যুধিষ্ঠিৰৰ আগত বিলাপ কৰিবনৈ ধনিলে ।

দ্রোপদীৰ কাতৰ বিলাপ শুনি পাণ্ডৱগৰনে গহি থাকিব নোৱাৰি সেই মুহূৰ্ত্ততে অশুখামান বিচাৰি খেদি গ'ল । নানান ঠাইত অনুসন্ধান কৰি গৈ শেষত তেওঁলোকে গঙ্গা নদীৰ পানত ব্যাগদেৱৰ আশ্ৰয় লৈ অশুখামাক লুকাই থকা অৱস্থাত দেখা পালে । পাণ্ডৱগৰল আৰু শ্ৰীকৃষ্ণক দেখা পাই অশুখামাই মাটিৰপৰা এপাত কুশ বুটলি লৈ “ইয়াৰেই পাণ্ডৱ বংশ নিৰ্গূল হওক” বুলি কুশপাত মন্ত্ৰপুত বৰি অস্ত্ৰৰ দৰে মাৰি পঠিয়ালে । সেই কুশপাত গৈ তেতিয়াই উত্তৰাৰ গৰ্ভত ধ্বংস কৰিলে । সেই মন্ত্ৰপুত অস্ত্ৰতে পাণ্ডৱ কুল ধ্বংস হ'লহেঁতেন কিন্তু শ্ৰীকৃষ্ণৰ অনুগ্ৰহত উত্তৰাৰ গৰ্ভছাত সেই শিশুটিয়েই ভগৱত পৰীক্ষিত নাম লৈ পাণ্ডৱ বংশ বৰ্ষা কৰিলে । যুধিষ্ঠিৰ গহিতে পাণ্ডৱগৰল যেতিয়া বনৰাগলৈ যায় তেতিয়া এই পৰীক্ষিতৰ হাততে ৰাছ্যভাৰ অৰ্পণ কৰি যায় ।

ইয়াৰ পিচত অশুখামাই তেওঁৰ পৰাজয়ৰ চিন স্বৰূপে তেওঁৰ শিৱৰ মণিটো ভীমৰ হাতত অৰ্পণ কৰি বনলৈ গুচি গ'ল । সেই মণিটো ভীমে দ্রোপদীৰ হাতত তুলি দি ক'লে “কল্যাণি, তোমালৈ এই মণিটো লৈ আহিছোঁ । তোমাৰ পুত্ৰহন্তা পৰাজিত হৈছে । দুৰ্য্যোধনে প্ৰাণত্যাগ কৰিলে । দুঃশাসনৰ ৰক্ত মই পাণ কৰিলোঁ । মোৰ ঋণ পৰিশোধ হ'ল ।” দ্রোপদীয়ে সেই মণি যুধিষ্ঠিৰৰ হাতত সঁপি দি নতশিৰে জগালে হে ধৰ্ম্মপুত্ৰ, এই মণি আপোনাৰ দৰে নিষ্পাপ, নিকলক ৰজাৰ শিৱৰ ভূষণ হৈ থকাহে উপযুক্ত ।”

কোনে সাস্তুনা দিব ?

যুদ্ধৰ অন্তত হস্তিনাপুৰৰ ঘৰে ঘৰে ভিৰতা আৰু লৰা-ছোৱালীৰ আপোনজন হেৰুৱাই কালোন্মৰ বোল উঠিল । শোৰত বিয়াকুল হৈ পৰা হাজাৰে হাজাৰে ভিকতা লগত লৈ ধৃতৰাষ্ট্ৰ যুদ্ধক্ষেত্ৰ পালেগৈ । কুলনাশৰ লীলাভূমি সেই ভীষণাকাৰ কৰক্ষেত্ৰত অৱ মহাৰাজে এখোজ দুখোজ বৈ

সেইকথা ভীমৰ কাণত পৰাত ভীমসেনে কাষ চাপি গৈ বলে “আই, নই মোৰ প্ৰাণৰক্ষাৰ নিমিত্তেই তেনে কৰিবলৈ বাধ্য হ'লোঁ। ধৰ্ম্মই হওক বা অধৰ্ম্মই হওক আপুনি মোক ক্ষমা কৰক। আপোনাৰ পুত্ৰক গদা যুদ্ধত কোনোও পৰাজিত কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। সেই কাৰণেই নই অন্যায়ৰ আশ্ৰয় লৈ তেওঁক বধ কৰিলোঁ। কিন্তু তেওঁ যুধিষ্ঠিৰক চক্ৰান্তমূলক পাশাখনলৈ মাতি আনি ৰাজ্যৰপৰা বঞ্চিত কৰিলে। তাত বাজেও আনি দুৰ্য্যোধনৰ হাতত বহুবাৰ লঙ্ঘিত হৈছে। অন্যায়ভাৱে ৰাজ্য কাঢ়ি লৈ তাক ওনটাই দিবলৈ দুৰ্য্যোধনে কোনো পধ্যেই মান্তি নহ'ল। পতি-ব্ৰতা দ্ৰোপদীক আপোনাৰ পুত্ৰসকলে কেনে ঘিণনগা ব্যৱহাৰ কৰিছিল সেই কথা ভাবি চাওকচোন। সেই সময়ত আপোনাৰ পুত্ৰসকলক বধ কৰাহলে অধৰ্ম্মৰ কাম বুলি নাভাবিলেহেঁতেন। আনি একমাত্ৰ ধৰ্ম্মপুত্ৰৰ প্ৰতিজ্ঞালৈ লক্ষ্য কৰি সেই সময়ত ধং ধনন কৰি সহি থাকিলোঁ। যুদ্ধত আমাৰ ওপৰত কৰি অহা অত্যাচাৰৰ পোতক তুলিলোঁ মাত্ৰ। আই, আমাক ক্ষমা কৰক। আপুনি আৰ শোক নকৰিব।”

গান্ধাৰীয়ে কলে “ৰাজা, মোৰ এশটা ল'ৰাৰ ভিতৰত এটিমান ল'ৰা জীয়াই ৰাখি বাকী সকলোকে বধ কৰা হলে সেয়ে মোৰ লাই খুটা হৈ থাকিলেহেঁতেন। ধৰ্ম্মপুত্ৰ ক'লৈ গ'ল? তেওঁক মোৰ ওচৰলৈ মাতাচোন।”

গান্ধাৰীৰ আহ্বান শুনি যুধিষ্ঠিৰে কম্পিত হাতেৰে কৃতান্তলি কৰি ওৰণিৰে মুখ চাকি বহি থকা গান্ধাৰীৰ কাষ চাপি কলে “আই মাতৃ, আপোনাৰ পুত্ৰহত্যা নিৰ্দ্ধুব যুধিষ্ঠিৰে আপোনাৰ মুখৰ আগতে থিয় দিছেহি। নবে আপোনাৰ অভিসম্পাতৰ যোগ্য। নোকে অভিপা দিয়ক। নয়ে সকলো অন্যায়ৰ মূল। মোৰ আৰ প্ৰাণ ধাৰণ বা ৰাজ্য লাভ কৰাত কোনো সম্ভৱ নাই।” এই বুলি যুধিষ্ঠিৰে গান্ধাৰীৰ ভৰিত পৰি সেৱা কৰিলে।

গান্ধাৰীয়ে এটা দীঘলকৈ হুমুনিয়াহ কাঢ়িলে মাত্ৰ, মুখেৰে একো মাতিব নোৱাৰিলে। যুধিষ্ঠিৰৰ ফালে দৃষ্টিপাত কৰিলেই জানোবা যুধিষ্ঠিৰ ভয়ভীত হয় এই আশঙ্কাত গান্ধাৰীয়ে আনফালে মুখ ঘূৰাই বোঁদ হৈ ব'ল। পুৰাণ বচোঁতাই উল্লেখ কৰিছে যে কেনেবাকৈ গান্ধাৰীৰ কটাক্ষ দৃষ্টি যুধিষ্ঠিৰৰ ভৰিৰ আঙুলি কেইটাত পৰা মাত্ৰকে আঙুলিকেইটা আধাপোৰাৰ দৰে বিকৃত হৈ গ'ল।

মুখে বেছাৰে ক'লা ন'লা পৰি থকা গান্ধাৰীৰ মুখখনৰ ভয়াবহ নৃত্যটো দেখি ভয়ত অৰ্জুনে ব্যাসদেৱৰ আঁৰত কোচনোচ খাই বহি থাকিল।

পচাবতে গংগ্ৰহ কৰি অন্ধ ধৃতবাহুব মুখৰ আগত থিয় কৰি দিয়া হ'ল। ভীমলৈ ধৃতবাহুব ভয়ানক ঋং উঠি থকা বুলি আনি শ্ৰীকৃষ্ণই তাৰ ব্যৱস্থা আগতে কৰি থৈছিল। লোহাৰ ভীমকে আচল ভীম বুলি অনুমান কৰি ধৃতবাহুই সেই নুতিটো আঁবোৱালি ধৰি 'এই ভীমই মোৰ পুত্ৰহত্যা' বুলি মনতে চিন্তা কৰি চেপা নাৰি ধৰি ভাঙি ঠান ঠান কৰি পেলালে।

ধৃতবাহুই তেতিয়া ভীম গঁচাগঁচিটো গুৰি হৈ গ'ল বুলি বিলাপ কৰিবলৈ ধৰিলে "হায়। হায়। মই ঋগুত বিভাৰিত হৈ আজি এনে ধৰণৰ অনৰ্বক কাম এটা কৰি পেলাবলৈ প্ৰবৃত্ত হলোঁ। উঃ ভীমসেন নিহত হ'ল।"

তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই অন্ধৰাজক কলে "মহাৰাঘ, আপোনাৰ ঋণে যে সময়ত আপোনাক বন্ধনা কৰিব সেই বখা জানিয়েই মই তাৰ যথাযথ ব্যৱস্থা কৰি থৈছিলোঁ। আপুনি ভীম বুলি যি বস্তু গুৰি কৰিলে সেইটো এটা লোহাৰ নুতিহে, আচল ভীম নহয়। ভীমসেন এতিয়াও জীৱিত আছে চিন্তা নকৰিব।"

এই কথা শুনি ঋং মাৰ যোৱাত বুদ্ধ অন্ধৰাজে পাঁচপাণ্ডৱক আশীৰ্বাদ কৰিলে। তেতিয়া সকলোটিয়ে ধৃতবাহুব অনুমতি লৈ গান্ধাৰীৰ কাষলৈ গ'ল।

বাসুদেৱ ইতিপূৰ্বে গান্ধাৰীৰ ওচৰতে বহি তেওঁক বৈ আছিল "আই, গান্ধাৰী, পাণ্ডৱসকলৰ ওপৰত অযথা বোঘ নকৰিবা। যুদ্ধৰ পূৰ্বেই তুমি দেখোন বৈছিলি যে "যতো ধৰ্ম্মন্ততো জয়ঃ"। পৰিণামতো সেয়েহে ঘটিল। হৈ যোৱা বখাত শোক বা ঋং কৰা অনুচিত। তোমাৰ সহজাত ক্ষমাগুণ আৰু সত্যগুণ এতিয়া কাৰ্য্যকৰী মাজেদি প্ৰকাশ কৰা।"

গান্ধাৰীয়ে কলে, "প্ৰভু, পাণ্ডৱসকলৰ দেখি মোৰ অন্তৰত প্ৰতিহিংসাৰ ভাব হোৱা নাই। কিন্তু পুত্ৰশোকত যে মই অৰীৰ হৈ পৰিছোঁ সেইটো স্বীকাৰ কৰোঁ। পাণ্ডৱসকলো মোৰেই পুত্ৰ। মই জানো—দুঃশাসন আৰু শকুনি এই দুয়ো হল বংশনাশৰ মূলত। অৰ্জুন আৰু ভীম নিৰপৰাধ। কেৱল মাত্ৰ অহংকাৰৰপৰাই এই যুদ্ধ ঘটাবলৈ পালে। মোৰ লবাইত নিহত হোৱাটো উচিত বখাই হৈছে। সেইবখা লৈ আৰু মই আলোচনা কৰিব নোখোজোঁ। কিন্তু বাসুদেৱৰ সাক্ষাততে ভীমে দুৰ্য্যোধনক যুদ্ধলৈ আহ্বান কৰিলে। দুৰ্য্যোধন ভীমতকৈ গদাযুদ্ধত বেছি পাকৈত বুলিয়েই ভীমে অন্যায় কৰি দুৰ্য্যোধনৰ নাভিৰ তলখণ্ডত আঘাত কৰিলে সেইটো কথা মই সহিবলৈ টান পাইছোঁ।

সেইকথা ভীমৰ কাণত পৰাত ভীমসেনে কাষ চাপি শৈ কলে “আই, নই নোৰ প্ৰাণবন্ধাৰ নিমিত্তেই তেনে কৰিবলৈ বাধ্য হ'লোঁ। ধৰ্ম্মই হওক বা অধৰ্ম্মই হওক আপুনি মোক ক্ষমা কৰক। আপোনাৰ পুত্ৰক গণ যুদ্ধত কোনেও পৰাজিত কৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। সেই কাৰণেই নই অন্যায়ৰ আশ্ৰয় লৈ তেওঁক বধ কৰিলোঁ। কিন্তু তেওঁ যুধিষ্ঠিৰক চক্ৰান্তনুলক পাশাধেনলৈ মাতি আনি ৰাছ্যবপৰা বঞ্চিত কৰিলে। তাত ৰাণেও আমি দুৰ্য্যোধনৰ হাতত বহুবাৰ লজ্জিত হৈছোঁ। অন্যায়ভাৱে ৰাছ্য কাটি লৈ তাক ওনটাই দিবলৈ দুৰ্য্যোধনে কোনো পৰ্য্যেই মান্তি নহ'ল। পতি-ব্ৰতা দ্ৰোপদীক আপোনাৰ পুত্ৰসকলে কেনে ঘিণনগা ব্যৱহাৰ কৰিছিল সেই কথা ভাবি চাওকচোন। সেই সময়ত আপোনাৰ পুত্ৰসকলক বধ কৰাহলে অধৰ্ম্মৰ কাম বুলি গাভাৰিলেহেঁতেন। আমি একমাত্ৰ ধৰ্ম্মপুত্ৰৰ প্ৰতিজ্ঞালৈ লক্ষ্য কৰি সেই সময়ত ধং দমন কৰি সহি থাকিলোঁ। যুদ্ধত আমাৰ ওপৰত কৰি অহা অত্যাচাৰৰ পোতক তুলিলোঁ মাত্ৰ। আই, আমাক ক্ষমা কৰক। আপুনি আক শোব নকৰিব।”

গান্ধাৰীয়ে কলে “ৰাছ্য, নোৰ এশটা লৰাৰ ভিতৰত এটিমান লৰা জীয়াই ৰাখি বাকী সকলোকে বধ কৰা হলে সেয়ে নোৰ লাই খুটা হৈ থাকিলেহেঁতেন। ধৰ্ম্মপুত্ৰ ক'লে গ'ল ? তেওঁক নোৰ ওচৰলৈ মাতাচোন।”

গান্ধাৰীৰ আহ্বান শুনি যুধিষ্ঠিৰে কম্পিত হাতেৰে কৃতান্তনি কৰি ওৰণিৰে মুখ ঢাকি বহি থকা গান্ধাৰীৰ কাষ চাপি কলে “আই মাতৃ, আপোনাৰ পুত্ৰহত্যা নিৰ্দ্ধৰ যুধিষ্ঠিৰে আপোনাৰ মুগৰ আগতে দিয় দিছেহি। নয়ে আপোনাৰ অভিসম্পাতৰ যোগ্য। মোকে অভিষাপ দিয়ক। নয়ে সকলো অন্যায়ৰ মূল। নোৰ আৰু প্ৰাণ ধাৰণ বা ৰাছ্য লাভ কৰাত কোনো সম্ভৱ নাই।” এই বুলি যুধিষ্ঠিৰে গান্ধাৰীৰ ভৰিত পৰি সেৱা কৰিলে।

গান্ধাৰীয়ে এটা দীঘলকৈ ছমুনিয়াহ কাটিলে মাত্ৰ, নুৰেৰে একো মান্তিৰ নোৱাৰিলে। যুধিষ্ঠিৰৰ ফালে দৃষ্টিপাত কৰিলেই ছানোৰা যুধিষ্ঠিৰ ভয়ীভূত হয় এই আশঙ্কাত গান্ধাৰীয়ে আকফালে মুখ ঘূৰাই বোম হৈ ব'ল। পুৰাণ বচোঁতাই উমেগ কৰিছে যে কেবোবাকৈ গান্ধাৰীৰ কৌক্ষ দৃষ্টি যুধিষ্ঠিৰৰ ভৰিৰ আঙুলি কেইটাত পৰা মাত্ৰকে আঙুলিকেইটা আশাপোৰাৰ দৰে বিকৃত হৈ গ'ল।

দূৰে বেছাবে ক'লা ম'লা পৰি থকা গান্ধাৰীৰ মুগৰনৰ ভয়াবহ যুষ্টিটো সেৰি ভয়ত অৰ্জুনে ব্যাসদেৱৰ আঁৰত কোচনোচ খাই বহি থাকিল।

পিচত মহা জ্ঞানবতী আৰু পুণ্যবতী গান্ধাৰীয়ে তেওঁৰ শোৰ দমন কৰি পাঁচপাণ্ডৱক আশীৰ্বাদ দি কৃষ্ণদেৱীৰ ওচৰলৈ যাবলৈ উপদেশ দিলে।

তাৰ পাচত গান্ধাৰীয়ে পুত্ৰশোকাভুৱা দ্ৰোণদীলৈ চাই বুলি “আই, শোৰ নকৰিবা, তোমাক আৰু মোৰ আজি কোনে ৰক্ষা কৰিব পাবে, শাসনাই বা দিবলৈ মাৰ্য আচে কান ? মোৰ অপৰাবৰ্ত্তে আঘি নঃশনাশ হবলৈ পালে।”

যুধিষ্ঠিৰৰ বিলাপ

যুদ্ধত স্বৰ্গী হোৱা বীৰসকলৰ আত্মাৰ তৃপ্তিৰ কাৰণে তিন-তৰ্পণ কৰি পাণ্ডৱসকলে গঙ্গাৰ পাৰতে এটা মাহ বাস কৰিবলৈ ললে।

এদিন নাৰদ মুনি আহি কলেহি “ধৰ্মপুত্ৰ, শ্ৰীকৃষ্ণৰ আশীৰ্বাদত, অৰ্জুনৰ শক্তিৰ প্ৰভাৱত আৰু তোমাৰ ধৰ্মবলত তোমালোকে জয় লাভ কৰিলা। শোটেই ৰাজ্য এতিয়া তোমাৰ অধীন। তাত তুমি গম্ভষ্ট হৈছা নে নাই ?”

ধৰ্মপুত্ৰই উত্তৰ দিলে “মহাশি, পৃথিৱীখনেই মোৰ অধীনলৈ আহিছে সঁচা, কিন্তু মোৰ যে আত্মীয়-স্বজন সবলোৱেই মৃত্যুবৰণ কৰিলে। মৰনৰ কুমাৰসকলক যুদ্ধক্ষেত্ৰত বলি দিলোঁ। এনে বিঘৰ মোৰ মানত পৰাজয়হে হৈছে। মুনিবৰ, অচল নিষ্ঠা, কল্পনাতীত অদ্ভুত গাম্ভীৰ্য্য যাব আছিল সেই অগ্ৰজ বৰ্ণকে আমি শত্ৰু জ্ঞান কৰি বধ কৰিলোঁ। ৰাজ্যৰ লোভত পৰি এনে মহাপাপত লিপ্ত হলোঁ। তেওঁ বিস্তৃত মাতৃৰ ওচৰত যি প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল সেই অনুযায়ী আমাক বধ নকৰি আমাক জীৱন দান দি গ'ল। আমি ৰাজ্যলোভত হীন ভাবাপন্ন হৈয়েই সেই শবাকী ছোৱাটাইৰ প্ৰাণ বধ কৰিলোঁ। সেইকথা লৈ অনুতাপানলত মোৰ অন্তৰ দহি আছে। বৰ্ণৰ পাও দুখনি মাতৃ কৃষ্ণদেৱীৰ পাও দুখনিৰ দৰেই আছিল। সভাত আমাক অপমান কৰোঁতে তেওঁৰ পাও দুখনিত চকু পৰা নাহে মোৰ ঋণ দৰি গ'ল—এই কথা আজিও মনত পৰাত বিশেষ শোকাৰ্ত্ত হৈছে।

এই বুলি বৈ যুধিষ্ঠিৰে ছনুনিয়াহ ৰাতি শোকাকুল হৈ পৰিল। তাৰ পিচত মহাশি নাৰদে বৰ্ণৰ জীৱন বৃত্তান্ত আৰু তেওঁ যি যি কথাৰ

কাৰণে শাপগ্ৰস্ত হৈছিল সেইবোৰ বৰ্ণনা কৰিবলৈ ধৰিলে। মহাশিৱে কৈ গ'ল —

“অমৰ্হুন তেওঁতকৈ বেছি দক্ষ আৰু ধনুৰবিদ্যা-বিগাৰণ বুলি গন পাই কৰ্ণই দ্ৰোণৰ ওচৰত ব্ৰহ্মাশ্ৰম বিদ্যা লাভৰ কাৰণে প্ৰাৰ্থনা কৰিছিল। দ্ৰোণে সেই কথাত অনাস্থি হৈ কৈছিল নিষ্ঠাবান ব্ৰাহ্মণ নতুবা মহাতপস্বী বিত্তক ক্ষত্ৰিয়হে এই বিদ্যা লাভৰ যোগ্য। সেইকথাত কৰ্ণই তেতিয়াই নহেহে পৰ্জতলৈ গৈ পৰশুৰামৰ আগত ব্ৰাহ্মণ বুলি পৰিচয় দি তেওঁৰ শিষ্য হ'ল আৰু তেওঁৰ ওচৰত ধনুৰবিদ্যা শিক্ষা কৰিলে।

এদিন কৰ্ণই অকলে অকলে অশ্ব পৰিচালনা অভ্যাস কৰি থাকোঁতে দৈবাৎ সেই আশ্বনৰ কাষতে এখন ব্ৰাহ্মণৰ চৰি থকা গৰু এজনীৰ গাত কৰ্ণৰ অশ্ব লাগি গৰজনী নৰি থাকিল। ব্ৰাহ্মণজনে তাকে দেখা পাই খঙত বৰ্ণক অভিলাপ দি কলে “যুদ্ধত তোমাৰ বধৰ চকা নাটিত পোট ৰাই যাৰ আৰু তাক তুলিবলৈ যাওঁতে মোৰ গৰজনীৰ দৰেই তোমাকে কোনো-বাই অশ্ব হানি বধ কৰিব।”

কৰ্ণৰ অশ্ববিদ্যা শিক্ষাৰ আগ্ৰহত সন্তুষ্ট হৈ পৰশুৰামে তেওঁক সকলো বৰনৰ ধনুৰবিদ্যা, ব্ৰহ্মাশ্ৰম প্ৰয়োগ আৰু অশ্ববিদ্যা নিৰাবণৰ সকলো প্ৰকাৰ কুট কৌশল বিত্তকৈ শিক্ষা দিলে। কিন্তু তেওঁ হঠাৎ এদিন বুজিব পাবিলে যে এই বিদ্যাৰীজন প্ৰকৃততে ব্ৰাহ্মণ নহয়, ক্ষত্ৰিয়হে। এদিন পৰশুৰামে কৰ্ণৰ কোলাত নুৰচো দি চৌপনি গৈছিল। তেনেতে এটা বিঘাত পোকে কৰ্ণৰ তপিনাত কানোৰ নাৰি ছিঙি তেজ উলিয়াই দিলে। গুৰুদেৱৰ চৌপনি ভগাৰ ভয়ত কৰ্ণই সেই তীব্ৰ যন্ত্ৰণা সহি স্থিৰ হৈ ব'ল। কিন্তু যেতিয়া তেজৰ অবিৰাম সোঁতত পৰশুৰামৰ শা তিতি গ'ল তেতিয়া তেওঁ সাৰ পাই কৰ্ণক কলে “হেৰ নুৰ্ধ, এনে কষ্ট সহ্য কৰিব পৰা শক্তি ক্ষত্ৰিয়ৰ বাহিৰে আন কাৰো থকা অসম্ভৱ। তুমি নিশ্চয় ব্ৰাহ্মণ নোহোৱা—সঁচা কথা কোৱাঁ। সপ্তৰত্নমোক প্ৰভাৱণা কৰিছাঁ ? ভাল কথা তুমি মোৰ পৰা যিবোৰ অশ্ববিদ্যা শিক্ষা কৰিলা নবৰণ কালত সেই সকলোবোৰ পাহৰি যাবা।” এইদৰে পৰশুৰামে কৰ্ণক অভিলাপ দিছিল। কৰ্ণৰ সহ্যগুণেই তেওঁক ক্ষত্ৰিয় বুলি চিনাকী দিছিল। ক্ষত্ৰিয় নাহে পৰশুৰামৰ অতি খঙৰ পাত্ৰ আছিল।

কৰ্ণ এখন মহাদানী পুৰুষ আছিল। এদিন ব্ৰাহ্মণৰ ভেঞ্জন ধৰি ইলুই কৰ্ণৰ ওচৰত তেওঁৰ কবচ কুণ্ডল খোজাত কৰ্ণই ততালিকে তাক সোনোকাই স্বেচ্ছক দান কৰিছিল। সেই দৈবশক্তি সম্পন্ন কুণ্ডল আৰু সহজাত কবচৰ অভাৱত কৰ্ণ শক্তিহীন হৈ পৰিছিল।

কৃষ্ণীন্দেবীৰ শাস্তাতত কৰ্ণই প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল। সেই প্ৰতিজ্ঞা, পৰৱৰ্ত্তমান আৰু শ্ৰাৱণৰ অভিলাপ, কৰচ কুণ্ডল দান, পিতামহ ভীষ্মদেৱৰ উপদেশ উলংঘন, সাৰথি শস্যৰ নাক্ষ্যৰাণ আৰু বাহুদেৱৰ পৰামৰ্শ—এই সকলোবিনাক গোটেৱাই কৰ্ণবধ সংঘটন হ'ল। হে ধৰ্ম্মনাথ, তুমিয়েই তেওঁৰ মৃত্যুৰ কাৰণ বুলি ভাপি অনুতাপ কৰা অনুচিত।”

যুধিষ্ঠিৰে তথাপি নাবন্দৰ বধাত শাশনা লাভ কৰিব নোৱাৰিলে।

কৃষ্ণীন্দেবীয়ে কলে “বাত্তা কৰ্ণৰ কাৰণে শোক নকৰিব। দুৰ্ব্বুদ্ধিযুক্ত দুৰ্য্যোধনক পৰিত্যাগ কৰি তোমাৰ পক্ষ লৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ তেওঁৰ পিতৃ আদিভায়েৱেও নবৰৈ কৈছিল, নয়ো সাধ্যমতে চেঠা কৰি চান্দো কিত্ত কাৰো কথা নামানিলে। গতিকে তেওঁ নিজেই তেওঁৰ মৃত্যুৰ কাৰণ।”

যুধিষ্ঠিৰে ভেতিয়া কলে “কৰ্ণৰ জন্ম-বহস্য গোপন কৰি আপুনি আনাক বজনা কৰিলে। গতিকে আপুনিয়েই এই মহাদুৰ্দ্ধৰ কাৰণ। এতিয়াৰ পৰা কোনো বহস্যৰ কথা তিক্তাসকলে পেটত গোপন কৰি ৰাখিব নোৱাৰিব।” এইদৰে যুধিষ্ঠিৰে স্নাত্ববধৰ গোপন বহস্যৰ কথা গম পাই শ্ৰী তাতিক অভিলাপ দিলে। পুৰাণ বৰ্ণোতাই এনেকৈ বৰ্ণনা দিছে।

মনুষ্য সমাজত তিক্তাসকলে কোনো গোপন কথা পেটত লুকাই ৰাখিব নোৱাৰা কথাটো চলি আছে। এই কথাৰ কাৰণেই এই মনোবন কাহিনীটো ৰচনা কৰা হৈছে। বৈয়াকিক লাভ বা ক্ষতি যিয়েই মহাওক বহস্য গোপন কৰাটো এটা প্ৰশস্ত গুণ বুলি ৰব্বিব নোৱাৰি। এই গুণটো তিক্তাসকলৰ গাত নাই বুলি তেওঁলোকে বেছাৰ পোৱা উচিত নহয়। বহস্য প্ৰকাশ কৰিলে যে অধৰ্ম্ম হয় এনে ধাৰণা ভুল। তিক্তাসকলৰ স্বভাৱজাত স্নেহশীল গুণৰ কাৰণেই তেওঁলোকে পেটত কথা ৰাখিবলৈ চান পাৰ।

কিন্তু তথাপিও কোনো কোনো তিক্ততাই পেটত কথা ৰাখিব পাৰেও। তেনেকৈ কোনো কোনো পুৰুষ মানুহৰ গাঁটো সেই গুণ আছে বুলি ভবাটো ভুল হ'ব। অভ্যাগ আৰু বৃত্তিৰ পাৰ্থক্যৰ কাৰণেও এনে ঘটে। এনেবোৰ কাৰণতে এইটো পুৰুষোচিত ‘এইটো শ্ৰীজ্ঞানোচিত’ এনেভদে ভবাটো মানুহৰ এটা বীতি।

যুধিষ্ঠিৰক সাস্তৱা দান

বহু বান্ধৱ আৰু অসংখ্য আত্মীয়স্বজনৰ তেওঁ নিজেই বৰৰ ভাগী হ'ল বুলি ভাবি ভাবি যুধিষ্ঠিৰ শোক দিনে দিনে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। ৰাজ্য ত্যাগ কৰি বাকী জীৱনটো তপস্যাতে অতিবাহিত কৰি সমস্ত পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিবলৈ মনতে গম্ভীৰ কৰি তেওঁ ভায়েক কেইজনক কাষলৈ মাতি আনি কলে, “নোক আৰু ৰাজ্য বা সংসাৰৰ সুখ ভোগ নানাগে। তোনালোকেই ৰাজ্য পালন কৰাৰ্থক নোক বনলৈ যাবলৈ দিয়া।”

সেইকথা শুনি অৰ্জুনে গাৰ্হস্থ্য ধৰ্মৰ শ্ৰেষ্ঠতা আৰু গৃহী হৈ থাকি যিবিলাক পুণ্যকান সন্ধান কৰিব পাৰি সেই সহকে অগ্ৰজৰ আগত ব্যাখ্যা কৰি কবলৈ ধৰিলে। তীনে অৰ্পণ টানি কথা শুনাই দিলে। তেওঁ কলে “শাস্ত্ৰ কেৱল নুহেৰে আওৰাই, সত্যৰপৰা আঁতৰি থাকি মন্দবুদ্ধিৰ মানুহে কোৱা কথাৰ দৰে আপোনাৰ মুখত তেনে কথা শোভা নাপায়।” এইদৰে বহুতো কথা কৈ শেষত কলে “সন্ধ্যাস ধৰ্ম অৱলম্বন কৰাটো ক্ষত্ৰিয়ৰ বিহিত নহয়। কৰ্তব্য পালন কৰি জীৱন নিৰ্ব্বাহ কৰাটোহে তেওঁলোকৰ ধৰ্ম।” নকুলেও কলে “দাদা, কৰ্ম নাৰ্হই শ্ৰেষ্ঠ আৰু সহজ পন্থা।” সহদেবেও নকুলৰ কথাতে হয় দি কলে “আপুনি আমাৰ পিতা, মাতা, ঈশ্বৰ, মহাদেৱ, গৰ্ভস্থ। দয়া কৰি আমাক ক্ষমা কৰক।”

স্রোপদীয়ে মাত লগালে “দুৰ্ব্যোধান আৰু তেওঁৰ সহযোগী আত্মীয়সকলক বধ কৰি দেখোন ন্যায়সঙ্গত কানকে কৰিছে! তাৰ কাৰণে বেজাৰ কৰি থকা উচিত হোৱা নাই। অত্যাচাৰীক দণ্ডবিধান দিয়া ৰজাসকলৰ একান্ত কৰ্তব্য। দুহুতকাৰীক আপুনি শাস্তি বিহিছে মাথোন। সেইকথা লৈ আপুনি অনৰ্থক শোক কৰা উচিত হোৱা নাই। ৰাজধৰ্ম প্ৰতিপালন কৰি প্ৰজা শাসন কৰাটোহে বৰ্তনানে আপোনাৰ কৰ্তব্য। অৱান্ত শোক কৰি থকাৰ কোনো কাৰণ নাই। এতিয়া আৰু শোক পৰিহাৰ কৰক।”

তাৰ পিচত ব্যাসদেৱে ভালেমান ন্যায়োপদেশ আৰু নানা তৰহৰ ঐতিহাসিক উদাহৰণ দি যুধিষ্ঠিৰক শান্ত কৰিলে। ব্যাসদেৱৰ উপদেশ মতেই যুধিষ্ঠিৰে গম্ভীৰ উভতি গৈ ৰাজ্যতাৰ গ্ৰহণ কৰিবলৈ সন্মতি জনালে।

হস্তিনাপুৰত যুধিষ্ঠিৰৰ ৰাজ্যাভিষেক অনুষ্ঠান সমাৰোহেৰে সম্পন্ন কৰা হ'ল। ৰাজ্যতাৰ গ্ৰহণ কৰাৰ আগতে আকৌ এবাৰ শৰণ্যাত পৰিথকা

মুন্সু তপস্যামগ্ন পিতামহৰ কাষতৈ গৈ যুধিষ্ঠিৰে ধৰ্ম্মোপদেশ গ্ৰহণ কৰিলে ।

ভীষ্মদেৱৰ এই উপদেশাৱলী মহাভাৰতত ‘শান্তিপৰ্ব’ বুলি প্ৰসিদ্ধি লাভ কৰিছে ।

পিতামহ ভীষ্মদেৱে যুধিষ্ঠিৰক যথোপযুক্ত উপদেশ প্ৰদান কৰাৰ অন্তত প্ৰাণত্যাগ কৰিলে । পূৰ্ব্বাপৰ চলি অহা বীতি অনুযায়ী যুধিষ্ঠিৰে পিতামহৰ আত্মাৰ সদ্গতিৰ বাবে গৈ গৈ তৰ্পণাদি অস্তোষ্ট্ৰক্ৰিয়া সন্মাপন কৰিলে । ত্ৰিয়া শেষ কৰি পাবলৈ উঠি অহাত অতীতৰ বঞ্চাবিলাক স্মৰ্ত্তি শোকে খুন্দা মাৰি ধৰাত ব্যাধৰ শবাহত হাতীৰ দৰে যুধিষ্ঠিৰ অৱস্মাতে মাটিৰ ওপৰত বাগৰি পৰিল ।

ভীমে লবানবিবৈ ছোৰ্ঠসহোদৰক আঁকোৱালি ধৰি প্ৰবোধ দিবলৈ ধৰিলে । বৃত্বাট্টও তালৈ আহি যুধিষ্ঠিৰক আশ্বাস দি কলে “বাছা যুধিষ্ঠিৰ, এনেকৈ শোক কৰি নাথাকিবা । উঠা, তাইবহুসকলক লৈ শান্তিৰে ৰাজ্য পালন কৰা বৰ্ত্তমান সেয়েহে তোমাৰ বৰ্ত্তব্য । গাফাৰী আৰু মোবেইহে শোক কৰা শোভা পায় । তুমি জয় লাভ কৰিলা । জয়লাভৰ পিচত যি কৰ্ত্তব্য তাকেহে কৰা উচিত । মন্দবুদ্ধি মই, বিদূৰৰ উপদেশলৈ আওকাণ কৰি মহা অপৰাধ কৰিলোঁ । এই বিপদ নিজে মাতি আনিিলোঁ । দুৰ্য্যো-ধনৰ কথাক অন্যায় আৰু অনৰ্থক প্ৰশ্ন দিলোঁ । স্বপুলক ধনৰ দৰে এশ পুত্ৰ আজি নাইকিয়া হ’ল । এতিয়া তুমিয়েই মোৰ পুত্ৰ । তুমি শোক নকৰিবা ।”

ঈৰ্ষা

ভীষ্মদেৱৰ তৰ্পণাদি অস্তোষ্ট্ৰক্ৰিয়া সম্পন্ন কৰি যুধিষ্ঠিৰ যেতিয়া শোকাকুল হৈ পৰিছিল তেতিয়া ব্যাসদেৱে উপদেশৰ ছলেৰে তেওঁক বৃহস্পতিৰ জীৱন কাহিনী এটা শুনাই কলে “মানুহ যিমানেই উচ্চ আৰু জ্ঞানী হওক তেওঁ যদি ঈৰ্ষাভাৱ জয় কৰিব নোৱাৰে তেন্তে এই একেটা ভাৱৰ দোষত সমস্ত গুণ নষ্ট হয় । দেৱগুৰু বৃহস্পতি সৰ্ব্বশাস্ত্ৰ বিশাৰদ আছিল । এসময়ত তেওঁ এনে ঈৰ্ষাৰ বশবৰ্ত্তী হোৱাৰ ফলত বৰ অপমান পাব লগা হৈছিল । কথাটো এই—

বৃহস্পতিৰ এজন ভায়েক আছিল। তেওঁৰ নাম সঘৰ্ভ। তেওঁ বৰ পণ্ডিত আৰু গুণবান লোক আছিল। এনে কাৰণতে এসময়ত ভায়েকলৈ বৃহস্পতিৰ টকা ভাৱ উপচিল। গুণী পুৰুষৰ প্ৰতি টকাভাৱ পোষণ কৰাটো মানুহৰ এটা স্বভাৱ। এনে টকাৰ কথাটো আনাৰ মনত বিচিহ্ন যেন লাগিলেও প্ৰায়েই সেইটো স্বেচ্ছা যায়। বৃহস্পতিয়ে টকাৰ বশবৰ্ত্তী হৈ সঘৰ্ভৰ ওপৰত নানান অত্যাচাৰ আৰম্ভ কৰিবলৈ ধৰিলে। ছোৱাৰ অত্যাচাৰ লাহে লাহে বাচি যোৱা দেখি সঘৰ্ভই তাৰপৰা হাত সাৰি থাকিবলৈ বনিয়াৰ ভেঁচোন কৰি চাৰিউদালৈ ঘূৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

ইক্কাকু বংশৰ নবম নানে এজন বৰাই মহাদেৱৰ অনুগ্ৰহ লাভৰ আশাত তপস্যামগ্ন হৈ আছিল। সেই তপস্যাৰ ফলত তেওঁ হিনানৱৰ গৰ্ভত এটা সোণৰ ৰনি পালে। সেই সোণৰ ৰনিৰ সহায়ত তেওঁ এক মহাবীৰৰ অনুষ্ঠান কৰিবলৈ মনস্থ কৰিলে। সেই বস্ত্ৰ কাৰ্য্য সম্পন্ন কৰিবলৈ তেওঁ বৃহস্পতিক নিমন্ত্ৰণ জনালে। নবম বৰাই যন্ত্ৰ সম্পন্ন কৰি দেবপুত্ৰ লাভ কৰিব বুলি ভাবি বৃহস্পতিয়ে সেই নিমন্ত্ৰণ গ্ৰহণ কৰিবলৈ অস্বীকাৰ কৰি শেষত সন্মতি দিলে। এইটো কাৰণতে তেওঁৰ প্ৰতি বৃহস্পতিৰ টকা আৰু বাঢ়ি উঠিল।

‘মোৰ পুত্ৰ সঘৰ্ভই নবমৰ বস্ত্ৰ সম্পন্ন কৰিব’ এই কথা ভাবি ভাবি বৃহস্পতি টকানিত লগ হৈ বিবৰ্ণ হৈ পৰিল। তেওঁৰ সেই তেজস্বীকপ বিবৰ্ণ হৈ পৰি বিকৃত গ’ল। অতঃত তেওঁৰ অৱস্থা শোচনীয় হৈ পৰিল। সেই অৱস্থাৰ কথা দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ কাণতো পৰিল।

এদিন দেৱৰাজ ইন্দ্ৰ দেৱগণৰ বৃহস্পতিৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁৰ অৱস্থা দেখা পাই ব্যাকুল ভাৱে কলে “প্ৰভু, আপোনাৰ শৰীৰৰ অৱস্থা এনে নিতান্ত শোচনীয় হৈছে কিয়? আপোনাৰ আহাৰ-নিদ্ৰাৰ ব্যাঘাত হৈছে নেকি? শিষ্যসকলে আপোনাক অৱহেলা কৰিছে নেকি? দেৱতা-সকলেইবা আপোনাৰ আত্মা অৱহেলা কৰিছে? কওক প্ৰভু, কোনোবা-খিনিত কিয়া ভুল-টুলি হৈছে?”

উষিগুতা প্ৰকাশক ইন্দ্ৰৰ প্ৰশ্ন শুনি বৃহস্পতিয়ে উত্তৰ দিলে “মহা দেৱৰাজ, উত্তম শব্দাত সুখেৰে নিদ্ৰা গৈছে। শিষ্যসকলে স্বাভাৱীভাৱে স্তোত্র বস্ত্ৰ নৈ আছে। দেৱতাসকলেও স্বাভাৱীভাৱে আপোনাৰ পালন কৰি আছে। কোনো ভুল-টুলি হোৱা নাই।” কিন্তু আচল কথা কবলৈ শোকে খুশা ন’ব শব্দত নৌন হৈ বন।

ইন্দ্রই ভক্তিবিনম্রভারে যুধিষে “প্রভু, তেহে আপোনার কি দুখত শরীরক কাস্তি নলিন পনিছে আক শরীর নীনাই-শুকাই গৈছে কিয়?” বৃহস্পতিয়ে তেতিয়া হস্তাশ্ব চমুনিমাই কাঞ্চি দেববাহুব আগত আচল কথাটো আশোপাস্ত বর্ণনা কবি কলে “স্বর্গ এক মহামহাব হোতা কপে শ্রুতী হৈছে। সেইবধাটোব কাবণেই মোব কাস্তি নলিন আক শরীর কীণ হৈছে।

সেইকথা শুনি ইন্দ্র বর আচবিত হ'ল। তেওঁ কলে “ব্রাহ্মণ, আপোনার সকলো অতীষ্ট সিদ্ধি হৈছে। দেবকুলব গুণ, সহ পবানর্গদাতা আক মহাবুদ্ধিমান বুলি আছি আপুনি সন্মানে উচ্চাগন লাভ কবি আছে। স্বর্গই আপোনার কি হানি কবির পালে? অনর্পক দৈর্ঘ্যনত বিয় দধ হৈছে?”

ইন্দ্রই এনেটক উপদেশ দিবলৈ আগবঢ়া দেখি বৃহস্পতিয়ে ইন্দ্রব আগত তেওঁব ইতিবৃত্ত প্রবণ ববি কলে “তোমার শত্রু বুদ্ধি হোয়া শুনিলে জানো তুমি মনে মনে থাকিব পাখিবা? নোবো তেনে অরহা হৈছে। তুমি এতিয়া যি কোনো প্রবাবে স্বর্গক এই কার্য্যবপবা নিবত্ত কবি সোক বন্দা কবা দেববাচ!”

সেইকথা শুনি ইন্দ্রই অগ্নিদেবক নতাই আনি কলে “অগ্নিদেব, তুমি মবস্তব ওচবলৈ গৈ তেওঁব যজ্ঞ বদ্ধ কবা।”

অগ্নিয়ে তেওঁব আদেশ পালন কবিলৈ সন্মতি জনাই মবস্তব ওচবত উপস্থিত হলগৈ। অগ্নিয়ে গতি কবি যাওঁতে বাটত গছ লতা যি য'ত পালে সকলো দহি-পুনি, ভয়ঙ্কর কপ ধবি আগবাঢ়ি গ'ল। বজ্রাব ওচব পোরাব পূর্বে দিব্যকপ ধবি বজ্রাব সন্মুখত উপস্থিত হলগৈ। অগ্নিদেবব আগমনত বজ্রাই বর বং পালে। ভূত্যগবলক ততালিকে পাদ্য অর্ঘ্য আগন আদি আগ বচাবলৈ আদেশ কবিলে।

আগন গ্রহণ কবি অগ্নিদেবে বজ্রাব আগত তেওঁব আগমনব কারণ বিববি কলে “তুমি স্বর্গক পবিত্যাগ কবির লাগে। তোমার ইচ্ছা হলে মই দেবগুণ বৃহস্পতিক তোমার যজ্ঞ পৌরোহিত্য কবিলৈ আনি দিব পারোঁ।” স্বর্গ বজ্রাব বাধতে উপস্থিত আছিল। তেওঁ অগ্নিদেবব কথা শুনি ঝঙত জাচ্ছল্যমান হ'ল। স্বর্গ যথাশাস্ত্র ব্রহ্মচর্য্যব্রতধারী অতি শক্তিমান পুরুষ আছিল।

স্বর্গই অগ্নিদেবব ফালে চাই কলে “আপোনার কথা বদ্ধ কবক। নতুবা মোব বোপদৃষ্টি পবিলৈ পালে আপুনি ছাবখাব হৈ যাব। গারধান!”

ব্রহ্মচৰ্য্যৰ প্ৰভাৱত অগ্নিও ভস্মসাৎ হয়।

ব্ৰহ্মচাৰী সৰ্ব্বৰ্থৰ স্বপ্নৰ ভীষ্ম নুষ্টি দেখি ভগৱান অগ্নিৰে বতাহত কঁপি থকা আহত পাত্ৰৰ দৰে ভয়ত কঁপি-ছপি তেতিয়াই সেই ঠাই এৰি ইল্লৰ ওচৰলৈ ঘূৰি গৈ সকলো কথা ভাঙি-পাতি কলে।

দেৱৰাজ ইল্ল সেই কথাত প্ৰত্যাহা নগন। কলে “অগ্নি, তুমি গোটেই জগতখন পুৰি ভস্ম কৰিব পাৰা, তেনাক আকৌ পুৰি ভস্ম কৰিব পাৰে এনে সাধা কান ? এইটো নিতান্ত পৰিহাসৰ কথা।”

অগ্নিৰে কলে “দেৱৰাজ, আপোনাৰ ধাৰণা ভুল। ব্ৰহ্মৰস আৰু ব্ৰহ্মচৰ্য্যৰ শক্তি এই দুটা কথা সৰ্ব্বদে আপুনি সম্পূৰ্ণ অনভিজ্ঞ।” এই বুলি অগ্নিৰে ব্ৰাহ্মণৰ হাতত ইল্লৰ পূৰ্বৰ লাঞ্ছনা ভোণৰ কথাটো গৌৰৱাই দিলে।

তাৰ পিচত অগ্নিক বিনায় দি ইল্লৰাজে এখন গন্ধৰ্বক বতাই আনি আদেশ কৰিলে “তুমি মোৰ দূত স্বৰূপে মৰুভূমি ওচৰলৈ গৈ সৰ্ব্বৰ্থক ত্যাগ কৰিবলৈ উপদেশ দিয়াগৈ, নতুবা মই তেওঁক ধ্বংস কৰিম বুলি ক’বা।”

গন্ধৰ্বই দূত স্বৰূপে মৰুভূমি ওচৰলৈ গৈ ইল্লই কোৱা কথানতে তেওঁক ভয় দেখুৱাই সৰ্ব্বৰ্থক ত্যাগ কৰিবলৈ উপদেশ দিলে।

বতাই গন্ধৰ্বৰ ভীতি প্ৰদৰ্শনলৈ আওকাণ কৰি তেওঁক কলে “নিদ্ৰোহ নহাপাপ। মই সৰ্ব্বৰ্থক ত্যাগ কৰিবলৈ অক্ষম।”

সেইকথা শুনি গন্ধৰ্বই কলে “বত্ৰা, ইল্লই আপোনাৰ ওপৰত বত্ৰাঘাত কৰিলে আপুনি কেনেকৈ বক্ষা পাব ?” সেই কথাৰ নগে নগে আকাশত বত্ৰধ্বনি শুনা গ’ল।

ইল্লই যুদ্ধ দিবলৈকে আগবাঢ়ি অহা আগছা কৰি বজা নবত্ৰ ভাত সৰ্ব্বৰ্থৰ শৰণাপন্ন হ’ল।

সৰ্ব্বৰ্থই “ভয় নাই” বুলি বত্ৰাক অভয় দান কৰিলে। ইয়াৰ পিচত তেওঁ তপোবনৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিলে। যুদ্ধলৈ আগ বাঢ়ি অহা ইল্লই ধনুৰত ধাই শাস্ত্ৰ ৰূপ ধৰি যন্ত্ৰানুষ্ঠানত যোগদান কৰিলেগৈ। তেওঁ সেই যন্ত্ৰৰ ভাণ্ডো গ্ৰহণ কৰিলে। বৃহস্পতিৰ ঈৰ্ষা বিফল হ’ল। ব্ৰহ্মচৰ্য্য শক্তিৰ ঘৰ হ’ল।

টৰ্ঘা এটা নহাপাপ। ই প্ৰায় সকলো নানুহৰে অশ্বৰত প্ৰৱেশ কৰি তেওঁলোকক অতিপাত অৰোণানী কৰে। বৃহস্পতিৰ যি জ্ঞান সেই জ্ঞান সৰ্ব্বভীৰ জ্ঞানতকৈও এশোপ ওপৰত আছিল। তেনে নগাচাণীও টৰ্ঘাৰ বশীভূত হৈছিল। সাধাৰণ নানুহৰ ননত সেইটো সহজে ঠাই পোৱা একো আচৰিত নহয়।

উত্ক

পাণ্ডৱসকলৰপৰা বিদায় লৈ শ্ৰীকৃষ্ণ দ্বাৰকালৈ উলটি গৈছিল। যাওঁতে বাটত উত্ক নামে এজন উত্তম ব্ৰাহ্মণৰ লগত সাক্ষাত হল। তেওঁক দেখা মাত্ৰে শ্ৰীকৃষ্ণই বধবপৰা নামি নানা উপচাৰলৈ তেওঁক যথাবিহিত অৰ্চনা কৰিলে। তেওঁ শ্ৰীকৃষ্ণক যথাবীতি সম্ভাষণ জনালে।

তাৰ পিচত শ্ৰীকৃষ্ণক উত্কই সোধিলে—“হে মাধৱ, পাণ্ডৱ আৰু কৌৰৱ-সকলৰ ভিতৰত নিলা-প্ৰীতি আছেনে? তেওঁলোক সবলোবে নন্দননে?”

সম্যাসী উত্কৰ কাণত সংসাৰৰ একো ধবৰেই সোনোৱাটো নাই। কুব্জক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধৰ কোনো বাতৰিকে তেওঁ কৰ পৰা নাছিল। ব্ৰাহ্মণৰ এই প্ৰশ্নত শ্ৰীকৃষ্ণই খন্তেক স্তম্ভিত হৈ তেওঁৰ মুখৰ ফালে চাই থাকিল। পিচত তেওঁ কলে “হিজৰৰ, পাণ্ডৱ আৰু কৌৰৱসকলৰ ভিতৰত ইতিমধ্যে এখন ভয়ানক যুদ্ধ হৈ গল। শান্তি স্থাপন কৰিবলৈ গৈ নহৈ যথাসাধ্য চেষ্টা কৰিও বিফল হলো। বিবিধ বিধান কোনেও লংঘন কৰিব নোৱাৰিলে।” এই বুলি কৈ শ্ৰীকৃষ্ণই গোটেই ঘটনা সংক্ষেপে বৰ্ণনা কৰি কলে।

এইবখা শুনি উত্কৰ বৰ খং উঠিল। শ্ৰীকৃষ্ণৰ ফালে চাই তেওঁ বলে “বাসুদেৱ আপুনি স্বয়ং থকা সত্ত্বেও এনে ঘটনা ঘটাবলৈ পালেনে? আপুনি তেওঁলোকক বক্ষা নকৰিলে কিয়? আপুনি তেনেহলে কপট কৰি তেওঁলোকৰ বিনাশৰ ব্যৱস্থা কৰিলে? নহি আপোনাক সেইবাবে অভিশাপ দিম।”

তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই মিচিকিয়া হাঁহি এটা মাৰি কলে “ব্ৰাহ্মণ, শান্ত হওক। আপুনি ভপস্বী। খং তুলি আপুনি নিজৰ তপোবল হ্ৰাস নকৰিব। প্ৰথমতে মোৰ কথাখিনি অনুগ্ৰহ কৰি স্থিৰচিন্তে শুনি লওক। তাৰ পাচত যদি মন যায় অভিশাপ দিব।” এইবুলি শ্ৰীকৃষ্ণই ব্ৰাহ্মণক শান্ত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

শ্ৰীকৃষ্ণই তেতিয়া উত্কক জ্ঞানচক্ৰ প্ৰদান কৰি তেওঁৰ বিশ্বকৰ্প দৰ্শন কৰালে। শ্ৰীকৃষ্ণই লগে লগে কবলৈ ধৰিলে “ঈশ্বৰৰ নন্দন আৰু ধৰ্ম বক্ষাৰ নিমিত্তে নহি বহুবাৰ জন্ম গ্ৰহণ কৰিছোঁ। আৰু ভবিষ্যতেও কৰিব লাগিব। যি অৱতাৰ ধৰি নহি বৰ্তমান যুগত জন্ম গ্ৰহণ কৰিছোঁ সেই অৱতাৰৰ ধৰ্মকে নহি পালন কৰিছোঁ। দেৱকুলত যেতিয়া জন্ম গ্ৰহণ কৰোঁ তেতিয়া দেৱধৰ্মকে পালন কৰোঁ। বাৰুস কুলত জন্মগ্ৰহণ কৰিলে যক্ষ আৰু বাৰুসৰ ধৰ্মকে পালন কৰোঁ। মনুষ্য বা পশু হৈ জন্ম ললে সেই

অবস্থার ধৰ্ম্মকে পালন কৰাটো নোৰ কৰ্ত্তব্য। বিবেকহীন কোবৰ-
মকলৰ কতৰকমে কান্দুতি নিশাতি কৰি বুজনি শিলোঁ। কিন্তু অহঙ্কাৰত
মতীয়া হৈ তেওঁলোকে নোৰ পৰামৰ্শলৈ জ্ঞাপকে নকৰিলে। তেওঁলোকক
ভয় দেখুৱায়ো চালো তাতো তেওঁলোকৰ স্ববুদ্ধি উদয় নহল। ঋঃ উঠি
নোৰ বিশ্বৰূপ দৰ্শনো কৰালোঁ—গিও নিমফল হন। অধৰ্ম্ম কৰিবলৈকে
তেওঁলোক উঠি পৰি নাগিল। কলত যুক্ত মকলোৱে প্ৰাণ হেৰৱালে।
গতিকৈ হে ব্ৰাহ্মণ শিৰোমণি, নোৰ ওপৰত অনৰ্দক ঋঃ নকৰিব। ইয়াত
ধৰ্ম্মৰ কোনো থা নাই।”

এইকথা শুনি উত্থ শাস্ত হন। তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই বংমনে তেওঁক
কলে “নই আপোনাক এটি বৰ দি যাব খোঁজোঁ। কি বৰ অভিলাষ কৰে
আপুনি প্ৰকাশ কৰি কওক।”

উত্থই তাৰ উত্তৰত কলে “হে অচ্যুত, নই আপোনাৰ দৰ্শন লাভ
কৰিলোঁ। আৰু আপোনাৰ বিশ্বৰূপ দৰ্শন কৰাৰ সৌভাগ্য লাভ কৰিলোঁ
সেয়ে অধিক। নোক আৰু আন বৰৰ কি আৱশ্যক?”

কিন্তু ভক্তবৎসল শ্ৰীকৃষ্ণই নেৰানেপেৰাকৈ ধৰাত সেই বনবাসী আশা-
আকাংক্ষা বিহীন ব্ৰাহ্মণ উত্থই কলে “ধ্ৰুৱ, নোক বৰ শিবলৈ যদি আপো-
নাৰ একান্ত অভিলাষ হৈছে তেন্তে নই ইমানকে প্ৰাৰ্থনা কৰোঁ। যে নই
যলৈকে যাওঁ বা যতে থাকোঁ নোৰ ভূজা নিবাৰণৰ কাৰণে যেন তেতিয়াই
এটোপা পানীৰ সন্ধান পাওঁ।” সেই কথা শুনি শ্ৰীকৃষ্ণই কলে “আপুনি
ইমানকৈ প্ৰাৰ্থনা কৰেনে? তেন্তে তথ্যস্ত।” এই বুলি তেওঁ স্বাক্ষৰ কালে
শুচি গল।

তাৰ পিচত এদিন উত্থৰ বৰ পিয়াহ লাগিল। ভালেমান বেচি
পানীৰ সন্ধান কৰি বিফল মনোবধ হৈ অচ্যুতক স্মৰণ কৰিলে। তেনেতে
এটা ব্যাধকপী চওাল আহি তেওঁৰ মুখৰ আগত থিয় হলহি। সেই চওালটো
অৰ্দ্ধ উনচ অৱস্থাত আছিল। যি এডোখৰ কাপোৰ আছিল সি ফটাচিতা
আৰু লেতেৰা। লগত কেইটামান চিকাৰী কুকুৰ, হাতত ধনু-কাঁড় আৰু
কাছত খোৱা পানী ভৰাই লোৱা এটা জন্তৰ ছালৰ জোঁলোঙা আছিল।

চওালটোৱে নিচিকিয়া হাঁহি এটা মাৰি কলে ‘পিয়াহত কাতৰ হৈ
পৰিছে হবলা? আপোনাৰ সেই অৱস্থা দেখা পাই নই বৰ দুখ পাইছোঁ।
নোৰ এই জোঁলোঙাত ধকা পানী গ্ৰহণ কৰি পিয়াহ ওচাওক।’ মুখৰ
আগত সাক্ষাৎ এটা চওাল, ছালৰ জোঁলোঙা, কুকুৰ এইবিলাক দেখা পাই তেওঁৰ
মনত বৰ যুগা উপজিল। তেওঁ কলে “ওহোঁ, নোক এই পানী নালাগে।”

আবৌ এবাৰ শ্ৰীবৃদ্ধক মনে মনে চিন্তা কৰি ববলৈ ধৰিলে “এয়ে আপোনাৰ বব নে কি ?” বুলি বৈ মনে মনে বব বেতাৰ পালে। পানী গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাবে বাবে অনুৰোধ কৰা দেখি উত্কৰ বব ঝং উঠিল। তেতিয়া চণ্ডানটো কুকুৰে সৈতে তেওঁৰ চবুৰ আগতে অন্তৰ্ধান হল।

চণ্ডালটো এনেভাৱে অন্তৰ্ধান হোৱা দেখি উত্কই ভাবিলে “বোন এওঁ ? এওঁকটো ব্যাধ যেন নানাশিল ? নোক পৰীক্ষা কৰিবলৈকে এওঁ আহিছিল নে কি ? হায়, হায় ! নই মহা ভুল কৰিলোঁ। নই জ্ঞান লাভ কৰাৰ কি কি ফল হল ? চণ্ডালে উপযাচি দিয়া পানী নই কিয় নাখালোঁ ?” এনেকৈ ভাবি চিন্তি উত্কই বব অনুতাপ কৰিবলৈ ধৰিলে।

বন্তেৰ পিচতে স্বয়ং ভগৱানে শত্ৰু চক্ৰ শলা পদ্ম ৰূপ ধাৰণ কৰি উত্কৰ মুখৰ আগত আৱিৰ্ভাব হনহি।

উত্কই বব খেদ কৰি ভগৱানক স্মৰিলে “হে পুৰুষোত্তম নোক এনেভাৱে পৰীক্ষা কৰিলা বিয় ? ব্যাধৰ জোনোঙা এটাত ভৰাইহে নোৱৈ খোৱা পানী পঠানা ? এইটো কেনে ধৰ্ম্ম বাক ?”

জনান্দৰ্শনে হাঁহি মাৰি বলে “উত্ক, নই ইত্ৰক আপোনাৰ কাৰণে অমৃত আনিবলৈ আদেশ কৰিছিলোঁ। কিন্তু সেই কথাত তেওঁ আপত্তি দৰ্শাই কলে “পৃথিৱীৰ মানুহৰ বাবে অমৃত পঠোৱা সম্ভৱ নহব। আন কিবা কৰিব লগা থাকিলে কওক।” তেতিয়া মোৰ এবাও অনুৰোধ এবাৰ নোৱাৰি তেওঁ গম্ভত হৈ কলে “বাক নই তাৰেই কৰিম।” জনস্বৰূপে অন্তৰ্কে মই উত্কৰ দিনগৈ। কিন্তু মই চণ্ডাল ৰূপ ধৰিহে তেওঁৰ ওচৰলৈ যাম। তেওঁ নোৰ হাতত জন গ্ৰহণ কৰিলে ভালেই হব।” আপুনি জ্ঞানী পুৰুষ, চণ্ডালৰ বেশত আহিলেও আপুনি যিণ নকৰিব বুলি ভাবিয়েই নই ইত্ৰৰ কথাত গম্ভত হলোঁ। আপোনাৰ এনে আচৰণত মোৰেই পৰাজয় ঘটিছে।”

অমৃত হেৰুৱাই উত্কই লাজত তলনুৰ কৰি বল।

যৱধানৰ পিঠাগুৰি আৰু সোণৰ নেউল

যুদ্ধৰ অন্তত মহাবাজ যুধিষ্ঠিৰে ৰাজ্যভাৰ গ্ৰহণ কৰি অভিষিক্ত হল। কিছুকাল অন্তত এক মহা অশ্বমেধ যজ্ঞৰ আয়োজন কৰিলে। যজ্ঞৰ নিয়ম-মতে নিবন্ধণ পাই সকলো ৰজা আহি সেই অনুষ্ঠানত যোগদান দিলে।

বিশেষ আয়োজনৰে যত্নৰ কান সূচাবৰূপে সম্পাদন হৈ গল। যত্নলৈ নানা ঠাইৰপৰা আহুত হৈ বহুতো ব্ৰাহ্মণ আৰু ভিক্ষাবী বা কাঞ্চীনীসকল আহিল আৰু সকলোৱেই প্ৰচুৰ পৰিমাণে ধনবস্তু দান দক্ষিণা আদি লাভ কৰি গ'ল। যত্নৰ যাৱতীয় বিধানমতে সকলো কাৰ্য্য বিৰাট সনাতনৰেই সম্পন্ন কৰা হ'ল।

ঠিক তেনে সময়তে এটা নেউল যজ্ঞস্থলীলৈ সোমাই গৈ সকলোৰে ফালে চাই বৰকৈ হাঁহি মাৰি দিলে। এটা গামান্য জীৱই মানুহৰ দৰে হাঁহি মাৰি দিয়া দেখি সেইটো যত্ন বিদ্ৰোহী কিবা ভূত বা প্ৰেত বুলি শঙ্কা কৰি সকলো ঐহিক ভয়ত অস্থিৰ হৈ পৰিল। নেউলটোৰ গাৰ এমাল সোণালী আছিল। বহুদূৰৰপৰা অহা বজ্জাসকল আৰু পণ্ডিত ব্ৰাহ্মণসকলক দেখি সেই আচৰিত ধৰণৰ নেউলটোৱে কলে “হে বজ্জাসকল, আপোনালোকে আজি এই মহাযজ্ঞ যথাকৰূপে সম্পন্ন কৰা হ'ল বুলি ভাবিছে? কিন্তু ইতিপূৰ্বে কুব্জেক্ৰবাঙ্গী এজন নিচলা ব্ৰাহ্মণে কেৱল যৱদানৰ পিঠাঙৰি দান কৰি ধনা হৈছিল। আপোনালোকে এই যজ্ঞত যি যি বস্তু দান কৰিলে সেই সকলো সেই পিঠাঙৰি দানৰ তুলনাত অতি তুচ্ছ বুলি জানিব। আজি আপোনালোকৰ দানৰ কথাবোৰ কৈ নিছাতে অহঙ্কাৰ কৰিছে।”

নেউলৰ মুখে এনে কথা শুনি সভাৰ সকলোৱে তবধ মানিলে। হোতা-সকলে নেউলক স্মিলিলে “গাৰু মহাপুৰুষসকলে সম্পন্ন কৰা এই যজ্ঞলৈ তোমাৰ আগমনৰ কাৰণ কি? তুমিনো কোন? ক'ব পৰা আহিলা? তুমি আমাৰ যজ্ঞনিন্দা কৰাৰ অৰ্থ কি? শাস্ত্ৰনতেই দেখোন এই মহাযজ্ঞ সম্পন্ন কৰা হৈছে। তাত নিন্দা কৰা উচিত হোৱা নাই। যজ্ঞত যোগ দিয়া অতিথিসকলক যথা বীতি অভ্যৰ্থনা কৰা হৈছে। সকলোকে সন্তোষ লগাই দান দক্ষিণাও কৰা হৈছে। যথাবিধি মন্ত্ৰোচ্চাৰণ কৰি অগ্নিত আহুতি দিয়া হৈছে। চতুৰ্ভুজৰ সকলো লোকে সন্তোষ পাই গৈছে। ইমানৰ ওপৰতো তুমি এতিয়া নিন্দা কৰিছাহি কিয়? গতা কথাটো কোৱা-চোন।”

এইকথা শুনি সেই নেউলটোৱে হাঁহি হাঁহি কলে “হে ব্ৰাহ্মণসকল মই নিছা কোৱা নাই। আপোনালোকৰ ওপৰত বা মহাবাহু যুধিষ্ঠিৰৰ ওপৰত মোৰ কোনো আক্ৰোশ নাই। কিন্তু সঁচা কথা কবলৈ গলে মোৰ মতে এই যজ্ঞ যিনান পয়োভবেৰে সনাপন কৰিলেও সেই নিচলা বামুণে কৰা দানৰ সমতুল্য নহয়। মই কোনো দ্বিৰ্ভাষণতঃ এইকথা কোৱা নাই। কুব্জেক্ৰবাঙ্গী সেই ব্ৰাহ্মণ সকলোতকৈ শ্ৰেষ্ঠ মাতা। সেই দানৰ ফলত

তেওঁ গপবিবানে সেই নুহুৰ্ভে গৌৰীৰে স্বৰ্গলৈ যাব পাৰিলে । সেই ঘটনা নই এই দুটা চকুৰেই দেখি আহিছোঁ । তাৰ বিৱৰণ দিওঁ শুনক । আপোনা-লোকৰ ভিতৰত এই যুদ্ধখন লাগি উঠাৰ আগতে কুনক্ষেন্দ্ৰত এজন ব্ৰাহ্মণে ভিনা কৰি পেট প্ৰবৰ্তাই আছিল । তেওঁৰ পৰিয়ালটোত মাত্ৰ চাৰিটি প্ৰাণী । তেওঁ, তেওঁৰ পত্নী, লৰা এটি আৰু বোৱাবীৰেক । নিতৌ গম্য-পৰত আটাই কেউটি এবেলগে বহি এগাজ আহাৰ কৰে । কোনো দিন সেই শাকৰ জোখাৰেও ভিনা নাপায় । যি দিনা তেনে অৱস্থা হয় সেই দিনা লম্বোনেই যায়, পিচদিনা পুনৰ সেই গম্য সন্মত আহাৰ কৰে । ভিনা লক্ষ বস্ত্ৰ পিছদিনাৰ কাৰণে গাঁচি নথৈছিল । এইটোৱেই আছিল তেওঁ-লোকৰ বৃত্ত ।

এইদৰে বৃত্তী জীৱন যাপন কৰি থকা কাল ছোৱাৰ ভিতৰতে এসময়ত অনাবৃষ্টৰ ফলত দেশত দুৰ্ভিক্ষই দেখা দিলে । অনুভাৱত দেশত হাহাকাৰ লাগি উঠিল । বৰষুণৰ অভাৱতে খেতিবাতি নহল । সেই কাৰণতে এই পৰিয়ালটি অনাহাৰত দিন কটাবলগীয়াত পৰিল । পেটৰ ভোকত দুৱাৰে দুৱাৰে ঘূৰি এদিন বৰ কষ্টৰ মূৰত এমুঠি যৱধান পালে মাত্ৰ । সেই মুঠি যৱধানকে পিঠা গুৰি কৰি ললে । আৰু নিজৰ নিজৰ আত্মিকাদি নিত্যকৰ্ম শেষ কৰি তেওঁলোকে তাকে আহাৰৰ কাৰণে সমানে ভগাই ললে । পিচত সকলোটিয়ে দৈশুৰৰ গান লৈ খাবলৈ বহিল ।

তেনেতে এজন ব্ৰাহ্মণ পেটৰ ভোকত কনমলাই আহি তাত উপস্থিত হল । এজন অতিথি অহা দেখা পাই তেওঁলোকে বৰ বং মনোবে তেওঁক আথেবেথে হাতনুৰ ধুৱাই বহিবলৈ আসন পাৰি দিলে । অতিথি সৎকাৰ কৰিবলৈ পাই গোটেই পৰিয়ালটিয়ে বৰ সৌভাগ্য বুলি ভাবি অপাৰ আনন্দ লাভ কৰিলে । ব্ৰাহ্মণ গৃহস্থজনে অতিথিক নমুভাৱে বলে “প্ৰভু, মই অতি নিচলা । এই যৱধানৰ গুৰিৰেইটাকে সৰ্বকৈ তৈয়াৰ কৰি লৈছোঁ । ইয়াকে আপুনি গ্ৰহণ কৰি আমাক কৃতৰ্ণ কৰক । আপোনাৰ মঙ্গল হওক । এইবুলি ব্ৰাহ্মণে তেওঁৰ ভাগৰ কণ আলহীজনৰ ফালে আগবঢ়াই দিলে । অতিথিয়ে পেটৰ ভোকত বংমনে ততালিকে সেইকণ খাই অন্ত কৰিলে ।

কিন্তু অতিথিৰ ভোক নুগুচিল । তেওঁ আৰু বিনা পান বুলি হাত দাঙি বৈ থানিল । অতিথিৰ ধৰণ কৰণ দেখি ব্ৰাহ্মণ পত্নীগৰাকীয়ে গিৰিয়েবৰ ফালে চাই বলে “মোৰ ভাগটোও আলহীক দিয়ক—তেখেতৰ তৃপ্তি হলেই সম্ভাষ পাম ।” তাকে শুনি গিৰিয়েকে কলে “হে পতিব্ৰত, পৃথিৱীত জীৱ, জন্তু, কীট, পটঙ্গ সকলোৱে তেওঁলোকৰ নিজৰ নিজৰ

তিবতাক বহুশব্দেৰ বশ্য কৰে। তোনাৰ কথাটো নই ভাল শোনা নাই।
তুনি অতি বহুশব্দেৰে এই ক্ষুদ্র সংস্কাৰণ বশ্য কৰি আহিছে। তেনেদৰে
তোনাক বশ্য নকৰিলে নোৰ অনঙ্গল হ'ব। প্ৰিয়ে, তোনাৰ শৰীৰ ভাণি
পৰিছে হাড়কেইডাল আৰু ছানখন আছেগৈ নাত্ৰ। তোনাক ওলা পেটে
বাণি অতিপ্ৰি় শুশ্ৰূষা কৰি ফল কি ?" এই বুনি ঘৈণীয়েকৰ কথা বাখিবলৈ
ব্ৰাহ্মণে আপত্তি কৰিলে।

তেতিয়া ব্ৰাহ্মণ পত্নীয়ে উত্তৰ দিলে "প্ৰভু, ধৰ্ম্ম যোনক অৰ্থ যোনক সকলো
পুৰুষাৰ্থ আনান দুয়োদে যুটীয়া। নিতক, নোৰ ভাণটোও অতিপ্ৰি় দিয়ক।
আপোনাবো দেওনো নোৰ দৰেই ভোক লাগি আছে। নোৰ কথা বাৰুক, নিয়ক।

পত্নীৰ ঐকান্তিক আগ্ৰহত ব্ৰাহ্মণে তেওঁৰ ভাণটোও অতিপ্ৰি় ফালে
আগবঢ়াই দিলে। অতিপ্ৰিয়ে সেই ভাণো খাই অস্ত কৰিলে। কিন্তু তথাপি
তেওঁৰ ভোক নুওছিল। ভিক্কাৰী ব্ৰাহ্মণ ভোকত হাত লাগিয়েই বন।

তাকে দেখি ব্ৰাহ্মণৰ লৰানিয়ে কলে "পিতা, নোৰ ভাণটোও অতিপ্ৰি়
দি তৃপ্ত কৰক।"

পুতেকৰ কথা শুনি ব্ৰাহ্মণ বিহ্বল হৈ পৰিল। পুতেকৰ ফালে চাই
কলে "বাহা, বয়সিমান মানুহে ভোক সহ্য কৰিব পাৰে। কিন্তু ভেকা লৰাই
ভোক সহিবলৈ স্বাভাৱিকতে চান পায়। নহয় নহয়, তোনাৰ ভাণ নই
অতিপ্ৰি় একোপধ্যে দিব নোৱাৰে।"

পুতেক সেই কথাত নাগ্ৰি নহল। কলে "বুঢ়াকানত নাক-বাপেকক
বশ্য কৰাটো পুত্ৰৰ কৰ্ত্তব্য। বাপেক পুতেকৰ ভিতৰত পাৰ্থক্য থাকিব
নোৱাৰে। এদিন বাপেকেই পুতেকৰ ৰূপ ধৰি পৃথিৱীত জন্মগ্ৰহণ কৰে।
গতিকে নোৰ যি ভাণ সেইটোও আপোনাবেই। এতেকে নোৰ ভাণটো
দি এই ক্ষুদ্ৰাত্মক অতিপ্ৰি় সন্তোষ কৰক।" এইবুনি পুতেকে কাণ্ডাওকৈ
বাপেকক ক'বলৈ ধৰিলে।

বাপেকে তেতিয়া কলে "বাহা, তোনাৰ স্বভাৱ আৰু সহ্যগুণ দেখি
নই বৰ সন্তোষ পানোঁ। তোনাৰ কন্যাগুণ হওক। তেন্তে তোনাৰ ভাণটোও
অতিপ্ৰি় দিওঁ।" এইবুনি সেই ভাণটোও আগবঢ়াই দিলে। তাকে
অতিপ্ৰি়দানে ততালিকে শেষ কৰিলে। তথাপিও অতিপ্ৰি় ভোক নুওছিল।
ভোজন শেষ কৰাৰ কোনো লক্ষণ ব্ৰাহ্মণে প্ৰকাশ নকৰিলে। সেইটো
দেখি ব্ৰাহ্মণ গৃহস্থই বৰ লাঘ পালে। তেতিয়া বোৱাৰীয়েকে কলে "পিতা,
নোৰ ভাণটোনো বাণি কি কৰিব ? সেইখিনিও নই আনল মনেৰে অতিপ্ৰি়
দি দিওঁ। আপোনাৰ আশীৰ্বাদ পালে নোৰ অনঙ্গল হ'ব।"

সেই কথাত ব্রাহ্মণে কলে "গুণবতী আই নোব, তোনাৰ গাঁৱ বৰণ এণ্ডাবকলীয়া হৈ পৰিছে। শৰীৰটো খীনাই-শুকাই গৈছে। তোনাৰ বৰ ভোক লাগি আছে। এনেদৰে তোনাৰ ভাগটো অতিথিক দিলে নোব ধৰ্ম্মে নগহিব। তোনাৰ শৰীৰটো বৰ কোমল, তুমি অভুজ হৈ থকা নহৈ গহিব নোৱাৰে।" এই বুলি তেওঁৰ ভাগটো অতিথিৰ ফালে আগবঢ়াই দিবলৈ চান পালে। কিন্তু বোৱাৰীয়েকে নেবিলে। কাবোকে কবলৈ ধৰিলে পিতা, আপুনি নোব পৰম গুৰু, পৰম দেৱতা, নোব ভাগটো দিয়া কৰি, অতিথিক দিয়ক। নোব এই শৰীৰটোকে গুৰুসেৱাৰ নিমিত্তে উছৰ্গা কৰা আছে। নোব সৰুগতিৰ বাটত আগভেটা নিদিব। নোব ভাগৰ এই সামান্য পিঠাওবিধকো অতিথিৰ ভোজন কৰিবলৈ দিয়ক।" এইবুলি সেই ভাগটো লাহেকৈ চেলি দিলে।

ভেতিয়া শহুৰেবে "আই পতিবুতে, তুমি সবলো প্ৰকাৰে সোভাগ্যৱতী হোৱা" বুলি আশীৰ্বাদ দি সেই ভাগটোও অতিথিক গ্ৰহণ কৰিবলৈ আগ-বঢ়াই দিলে।

সেই ভাগো ৰাই ব্ৰাহ্মণ তৃপ্ত হল আৰু ৰংমনে কলে "আপোনাৰ পবিত্ৰ আৰু সাধানুযায়ী দিয়া অকৃজিম দান পাই নোব অন্তৰত বৰ তৃপ্তি পালোঁ। আপোনাৰ দান গঁচাকৈয়ে বৰ অদ্ভুত। সোৱা চাওক, দেৱতা সকলে আকাশৰ পৰা আপোনালোকৰ ওপৰত পুহপৰুষ্ট কৰিছে। দেৱতা, ঋষি, গন্ধৰ্ব্ব সবলোৱে আপোনালোকৰ দৰ্শন পাবলৈ আকাশত অপেক্ষা কৰি আছে। আপুনি, আপোনাৰ সহধৰ্ম্মিনী, পো-বোৱাৰী সকলোটি লৈ স্বৰ্গলৈ যাব লাগিব। এই দানৰ ফলত আপোনাৰ পিতৃ-পুৰুষ সকলো স্বৰ্গলোক-প্ৰাপ্ত হৈছে। সাধাৰণতে মানুহে ভোকৰ জ্বালাত জ্ঞান হেৰুৱায়, চিন্তাবপৰা ধৰ্ম্ম আঁতৰি যায়। জ্ঞানীসকলো পেটৰ পোৰনীত বুদ্ধিযুট হৈ পৰে। আজি আপুনি নিজৰ তিক্ততা, পো-বোৱাৰী সকলোৰে নমতা এৰি একমাত্ৰ ধৰ্ম্মকে সাৰটি ধৰিলে। বতাসবলে কেবাটিও অশ্বমেধ যজ্ঞৰ ফল একেলগ কৰিলেও আপোনাৰ দানৰ লগত তুলনা কৰিব নোৱাৰে। আপোনাৰ কাৰণে দিব্যবধ প্ৰস্তুত হৈ আছে। এতিয়া আপোনালোকে দিব্যালোক লাভ কৰিবলৈ পাব।" এনেকৈ আশীৰ্বাদ দি সেই অতিথি ব্ৰাহ্মণ অন্তৰিত হল।"

ভিন্দাৰী ব্ৰাহ্মণৰ এই ঘটনাৰ বিৱৰণ দি নেউলে কলে "এই ভজা যৱধানৰ পিঠাওবি দানৰ সময় ছোৱাত তাত উপস্থিত হৈ নহৈ তাৰ কেইটামান

খুন্দকণ স্পৰ্শ কৰা নাহে নুৰচৌ সোণালী হৈ পৰিল । তাৰ পিচত নই সেই
 যতনান গুৰি কৰা ঠাই ভোৰবনৈ ঘোড়াত তাত সিঁচবতি হৈ পৰি থকা খুন্দকণ
 নোৰ "ব" এফালে লগাত সেই গাৰ ফালটোও সোণালী হৈ পৰিল । তাৰে
 ফেৰি গাৰ বাকীফালে সোণালী কৰিবৰ আগত ভালেমান তপোবন আৰু
 বন্যহনী ঘূৰিপাকি ফুৰি নিৰাশ হৈ অগৰিগাত ধৰ্মপুত্ৰই বন্যপত্ৰৰ কথা শুনি
 নই এইখিনি পাইছেহি । কিন্তু ইয়াতো নোৰ গাৰ বাকীফাল সোণবৰণীয়া
 কৰিবলৈ অধিষ্ঠা কৰিব নোৱাৰিলোঁ । সেইবাবেই নই কবলৈ বাধ্য হনোঁ
 যে এই বন্য সেই এনুঠি যতনানৰ গুৰি শনৰ তুল্য নহল ।" এইবুলি কৈ
 নেটল অস্তমিত হল ।

যুধিষ্ঠিৰৰ ৰাজত্ব

যি কোনো এটা হেপাহৰ বস্ত্ৰ পোতাৰ আগনুহুঁতলৈকে সেই বস্ত্ৰটোৰ
 প্ৰতি মানুহৰ আগ্ৰহি থাকে । সেই বস্ত্ৰ লাভ কৰাৰ পিচত মানুহৰ মনলৈ
 কিছু অবসাদ আহে আকৌ নতুন আকাংক্ষাৰ দাগ হয়, তাৰ পৰা পাব
 পাৰে ননাকট, শাস্তি কিন্তু নাপায় । যুদ্ধত যোগদান কৰা, শত্ৰু বিনাশ
 কৰা আদি ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম হলেও নিদৰ ভাতৃসকলৰ বিনাশ সাধন কৰি
 পত্নমৰ্যাদা, প্ৰচুৰ সম্পদ আৰু ৰাজ্য লাভ কৰিও প্ৰকৃত সুখ থাকিব পাৰে
 জানো ? এই কথাৰে কুব্জকেন্দ্ৰ যুদ্ধৰ আগনুহুঁতত অৰ্জুনে শ্ৰীকৃষ্ণক
 বিশেষ যুক্তিৰে কথাৰে প্ৰশ্ন কৰিছিল । শ্ৰীকৃষ্ণই তাৰ উত্তৰত মানুহৰ কৰ্মনীতি
 আৰু কেনেকৈ কৰ্তব্য পালন কৰিব লাগে তাৰ কোণল নিকাই দিলে ।
 এইটো ঠিক কথা যে অৰ্জুনে বিচৰে অনুভৱ কৰিছিল আৰু প্ৰশ্ন
 কৰিছিল তাত যথেষ্ট যুক্তি আৰু অস্তমিত শক্তি আৰু সত্যতা
 নুকাই আছিল ।

কৌৰৱসকলৰ জয় কৰি পাণ্ডৱসকলে অপ্রতিদ্বন্দী হৈ সগাণৰ পৃথিৱীৰ
 অধীশ্বৰ হল । ধৰ্ম অনুগৰি ৰাজ্য পালনেই তেওঁলোকৰ প্ৰধান
 কৰ্তব্য বুলি তাকে কৰিবলৈ ধৰিলে । কিন্তু ৰাজত্ব লাভ কৰা যেনে
 সুখ বুলি আশা কৰিছিল, তেনে সুখ তাত নাপালে ।

জননেৰয়ে বৈশম্পায়নক সুধিলে "যুদ্ধ জয় কৰি যেতিয়া পাণ্ডৱসকলে

সমুদায় ৰাজ্যৰ অধিকাৰী হ'ল তেতিয়া তেওঁলোকে বৃত্তৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰতি কেনে ব্যৱহাৰ কৰিছিল ?

ব্যাস ৰচিত মহাভাবত বক্তা নৈশম্পাগনে উত্তৰত এইদৰে বলে “শোক সাগৰত বুৰ গৈ থকা অৰু বৃত্তৰাষ্ট্ৰক সকলো প্ৰকাৰে সন্মান কৰি পাণ্ডৱসকলে ৰাজ্য শাসন কৰিলে । তেওঁলোকে বৃত্তৰাষ্ট্ৰৰ সন্তোষে লাগিবলৈ চেষ্টা কৰিলে । সদায় সকলো কথাতে বৃত্তৰাষ্ট্ৰৰ পৰামৰ্শ, উপদেশ আৰু অনুমতি লৈ যুৰিষ্ঠিৰে ৰাজ্যশাসন কৰিবলৈ কৰিলে । তেওঁলোকে বৃত্তৰাষ্ট্ৰই বেয়া পোৱা বোনাৱে বান কৰা নাছিল । অপোনত হেৰা পোৱা বনৰ দৰে গাফানীয়ে তেওঁৰ এশটাকৈ পুত্ৰ হেৰৱালে । কুন্তীদেবীয়ে অশেষ ভক্তি আৰু শ্ৰদ্ধাৰে সৈতে গাফানীৰ আদেশ মানি চলিবলৈ কৰিলে । দ্ৰৌপদীয়েও অতি নম্ৰভাৱে কুন্তীদেবী আৰু গাফানীৰ সেৱা-শুশ্ৰূষা কৰিবলৈ ধৰিলে ।

বৃত্তৰাষ্ট্ৰৰ বাবেও তেওঁৰ নিমিত্তে যুৰিষ্ঠিৰে উত্তম শয্যা, উত্তম উত্তম বস্ত্ৰাদি আৰু সাজ-সজ্জাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সকলো বস-বস্তুৰ যোগান দিলে । বৃত্তৰাষ্ট্ৰৰ বাৰণে নানান তৰহৰ ৰচিবৰ গাদ্যবস্ত্ৰৰ যোগান দিয়াৰ দিহা কৰি দিলে । কৃপাচাৰ্য্য ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ লগতে থাকিল । ব্যাসদেৱে বৃত্তৰাষ্ট্ৰক সাক্ষাৎ দি থাকিবলৈ চেষ্টা কৰি নানান তৰহৰ বৰ্ণোপদেশ দি থাকিবলৈ ধৰিলে । ৰাজকাৰ্য্য বিষয়ত যুৰিষ্ঠিৰে সকলো বিষয়তে বৃত্তৰাষ্ট্ৰৰপৰা অনুমতি লৈ থাকে । অৰু ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ মনলৈ যাতে কোনো প্ৰকাৰৰ দুখ-কষ্ট নাহে কথা-বতৰা হবৰ সময়ত যুৰিষ্ঠিৰে সদায় সেইটো লক্ষ্য ৰাখে । বজাসকলেও মহাৰাজ বৃত্তৰাষ্ট্ৰক পূৰ্বৰ দৰেই সন্মান দেখুৱাই থাকে । লিগিৰীহঁতেও গাফানীৰ সেৱা-শুশ্ৰূষাত ৰচাটুটা নেদেখুৱায় । ধৰ্ম্মপুত্ৰই ভায়েক আটাই বেজানক সাৱধান কৰি থাকে যাতে তেওঁলোকে যেন পাহৰিও কনাপি পুত্ৰ হেৰৱা অৰু ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ দুখ বেজাৰৰ কাৰণ নহয় । ভীমসেনৰ বাহিৰে আন কেয়োজনো জ্যেষ্ঠৰ উপদেশনতে ধৃতৰাষ্ট্ৰক বৰ ভক্তি শ্ৰদ্ধা কৰি থাকে । পুত্ৰসকল জীয়াই থকা হলে ধৃতৰাষ্ট্ৰই যি পৰিমাণে আনন্দ পালেহঁতেই এতিয়াও পাণ্ডৱসকলৰপৰা সেই একে পৰিমাণে নিম্বাৰ আলপৈচান পাই তেনে সুখ আৰু আনন্দ অনুভৱ কৰি আছিল । বৃত্তৰাষ্ট্ৰয়ো পাণ্ডৱসকলক চেনেহৰ চকুৰে চাই থাকে । পাণ্ডৱসকলৰ ব্যৱহাৰত তেওঁ অন্যপো জটী পোৱা নাছিল । পাণ্ডৱসকলৰ প্ৰতিও তেওঁৰ কোনো প্ৰকাৰ মেহৰ অভাৱ নাছিল ।

এইদৰে পাণ্ডৱসকলে বৃত্তৰাষ্ট্ৰৰ যথোপযুক্ত সন্মান দেখুৱাই আছিল । কেৱল ভীমসেনে মাছে সময়ে বিৰক্ত কৰি থাকে । কিছুদিনৰ পিচত

১

ভীমসেনে ধৃতবাহুর আনুপাতন এবং লিখিতকৃত তেওঁর হাক-বচন মতে নচনিবটেন যুচুনাবটেন ধবিলে । ‘বৃষ্টে বুদ্ধি দুৰ্য্যোধন নিহত হ’ল জানেই হ’ল’—এনেবোব কথা ধৃতবাহুই শুনাকৈ আনেঙে আনেঙে লৈ থাকে । দুৰ্য্যোধন, দুঃশাসন, কৰ্ণ আদিৰ কথাবোৰ মনত পৰি তেওঁ মাছে মাছে অধৈৰ্য্য হৈ পৰে । তাকে লৈ মাছে মাছে তেওঁ ধৃতবাহু আৰু গান্ধাৰীক শুনাই শুনাই তেওঁলোকৰ বদনাম বঢ়ি ফুৰে । শেষত ভীমৰ এনেবোব কথা শুনি শুনি ধৃতবাহুই মনে মনে বন বেছান কৰি থাকে । তাৰে দেখি গান্ধাৰীও অতিশয় ব্যথিত হয় আৰু মনে মনে শোক পায় । কিন্তু তেওঁ বন উচ্চমনা, সম্ভ্রান্ত আৰু বৰ্ণপ্ৰাণ মহিলা আছিল । ভীমৰ তেনেবোব অশ্রিয় কথা শুনিলেও গান্ধাৰীয়ে নুস্তিমতী বৰ্ণস্বকপা কুন্তীদেবীৰ প্ৰশান্ত মুখলৈ চাই ভীমৰ সেইবোৰ কথা পাহৰি শান্ত ৰূপ ধৰে ।

এনেদৰে পোন্ধৰটা বছৰ পাৰ হৈ গ’ল ।

ধৃতবাহু

বুদ্ধ ধৃতবাহুই ভীমসেনৰ কথাবোৰ শুনি থাকি লাহে লাহে গৈ শেষত অন্তৰত বন আঘাত পালে আৰু যুধিষ্ঠিৰৰপৰা পোৱা সুখ সুবিবাবিনাক তিতা লাগিবটো ধবিলে । আধাপেটাকৈ আহাৰ কৰি দিনে দিনে নিচৰ শৰীৰটো বীণোৱাবটো ধবিলে । গান্ধাৰীয়েও তাকে কবিলে । শেষত এদিন বৰ্ণপুত্ৰক ওচৰলৈ মতাৰি নি কলে “বাছা, তোমাৰ মঙ্গল হওক । তোমাৰ নিকপট সেৱা-যত্নত আমি পোন্ধৰটা বছৰ অতি সুখেৰে কটালোঁ । ভালমান দান-সন্ধিৰা সেৱা-পূজা কৰিবলৈ পালোঁ । শাস্ত্ৰানুযায়ী শাস্ত্ৰাদি সবলো কাম শেষ কৰিলোঁ । পুত্ৰহীনা গান্ধাৰীয়েও তেওঁৰ সকলো মনোকষ্ট পাহৰি সেৱা-যত্ন কৰি আহিছে । দ্ৰোপদীৰ অপমানকাৰী আৰু তোমাৰ পিতৃৰাজ্য অপহৰণকাৰী মোৰ মূৰ্খ সন্তানবিনাকে অবৰ্ণ আচৰণ কৰি ইহসংসাৰ এৰি গুচি গ’ল । বুদ্ধত পৃষ্ঠভঙ্গ নিদি বুদ্ধ কৰি প্ৰাণ বিগৰ্জ্জন দিয়াত সকলোৱে বীৰোচিত স্বৰ্ণ লাভ কৰিলে । এতিয়া মই আৰু গান্ধাৰীয়ে পৰকালৰ মঙ্গলৰ কাৰণে যত্ন কৰা উচিত বুলি বিবেচনা কৰিছোঁ । তুমি দেখাতে শাস্ত্ৰত পুৰুষ । তোমাক আৰু কি বুজান ? আমি এতিয়া বাকলি

বসন পিঙ্কি বনলৈ গমন বৰা উচিত বুলি ভাবিছে। তোমাৰ আশীৰ্বাদ দি আমি বনলৈ যাত্ৰা কৰোঁ—তোমাৰ ইয়াত নিশ্চয় অন্ত নহ'ব। আমি আনাৰ বংশৰ নিয়ম মানি চনাটো উচিত। তুমি বজা। আনাৰ তপস্যানক পুণ্যৰ ফলভাগী তুমি হ'বলৈ পাবা।”

এইকথা শুনি যুধিষ্ঠিৰে ধৃতবাস্তৱৰ মুখৰ ফালে চাই আচৰিত হৈ কলে “আপুনি আৰ্যপেটীকৈ খাই, নাটিত শয়ন কৰি কাল কটাই শৰীৰটো ক্ষয় কৰিছে—এইকথা মই সমূলি গম পোৱা নাই। আপুনি স্নেহ-সন্তোষে দিন কটাই আছে বুলি ভাবি মই বঞ্চিত হৈছোঁ। আপুনি আনাৰ পিতৃ-স্বৰূপ। এতিয়া দেখিছোঁ—আপুনি অসহনীয় কষ্ট পাইছে। ৰাজ্যলোভ বা স্নেহভোগ কৰি মোৰ তেস্তে লাভ বি হ'ল। উঃ মই বৰ হতভণীয়া। আশাৰ ছলনাত পৰি মই জীৱনত মহা ভুল কৰিলোঁ। আপোনাৰ পুত্ৰতুল্য যুযুৎসৱে ৰাজ্যভাৰ গ্ৰহণ কৰক, নতুবা আপোনাৰ ইচ্ছামতে আন কাৰোবাক ৰাজ্য অৰ্পণ কৰক, সিও যদি নহ'ব আপুনি নিজেই ৰাজপাট গ্ৰহণ কৰক। ময়ে বনলৈ যাওঁ। আজিলৈকে মই যি অপৰীতি অৰ্জন কৰি আহিলোঁ—সেয়ে যথেষ্ট। আপুনি আৰু মোৰ অপবাদ দি জৰ্জৰিত নকৰিব। আচলতে মইতো বজা নহ'ব? আপুনিযেই বজা। মই আপোনাৰ কি সাধো বনলৈ যাবলৈ অনুমতি দিওঁ? দুৰ্য্যোধনৰ ওপৰত মোৰ এতিয়া কোনো ৰোধ নাই। বিবি-বিভৱনাত আনাৰ সকলোৰে বুদ্ধিৰূপ হোৱাৰ ফলতে এনেবোৰ মহানৰি হ'বলৈ পালে। দুৰ্য্যোধন আদিৰ দৰেই আমি আপোনাৰ পুত্ৰ। বুভীদেৱী আৰু শাক্ৰাদী দুয়ো আনাৰ সন্তুল্য নাত। আপুনি বনশানী হলে ময়ো আপোনাৰ সহযাত্ৰী হ'ম। আপোনাক ছেৰৱালে এই ৰাজহই মোক একো স্নেহ দিব নোৱাৰে। মই নতশিবে আপোনাক নিশ্চিন্তি জগাইছোঁ। আপুনি আনাৰ ওপৰত অসন্তোষ নকৰিব। আপোনাৰ সেৱা কৰি মই মনত প্ৰকৃত শান্তি লাভ কৰিম।”

ধৃতবাস্তৱই কলে “কুন্তীপুত্ৰ, বনলৈ গৈ তপস্যা কৰি শেষৰ দিন কেইটা শান্তিৰে কটাবলৈ মোৰ বৰ ইচ্ছা গৈছে। মই বহুকাল তোমাৰ ঘৰত কটালোঁ। তুমি আৰু তোমাৰ আত্মীয় কুটুম সকলোৱে আনাৰ দুয়োকে আনন্দ মনোৱে গুৰুত্ব কৰিলাইক। এতিয়া আনাক বিদায় দি আনাৰ অভিনাষ পূৰ্ণ কৰা বাজা।” এই বুলি ধৃতবাস্তৱই কঁপি কঁপি হাতযোৰ কৰি ধৰ্মপুত্ৰৰ ফালে কাঁতৰভাৱে চাই বিদূৰ আৰু কৃপাচাৰ্য্যক কলে “তোমালোকে ধৰ্মপুত্ৰক নাস্তি কৰাই আনাৰ বনবাসৰ অনুমতি পাবলৈ চেষ্টা কৰা। মোৰ ভিত্তি অচল হৈ আহিছে। শৰীৰ আল'ব হৈ পৰিছে। গৰহকৈ

কথা কনৈই ভাণব লাগে।” এইসবে কৈ তেওঁ মূৰ ঘূৰাই চৰ্ঠাতে গাছাৰীৰ কোণাত মূৰ থৈ পৰি গ’ল। তেওঁৰ এনে অৱস্থা দেখি যুৰিষ্টিবৰ বেছাবে খুন্দা মাৰি ধৰিলে। পেটে পেটে তেওঁ ভাবিলে ‘হাতীৰ সন্মান বলিষ্ঠ এই পুৰুষে এদিন নৌহতীন চেপা মাৰি মোহাবি শুবি কৰি পেনাইছিল। আচি সেই পুৰুষৰ শৰীৰ শোকে বেছাবে অস্থি-চৰ্ম সাৰ হৈছে—ভাগহীন হৈ অগাধৰ মৰে গাছাৰীৰ কোণাত চলি পৰিছে। এই সকলোৰে মূল নহেই নহয় ছানো ? ছিঃ ছিঃ মোৰ ধৰ্মজ্ঞান, বুদ্ধি আৰু শাস্ত্ৰজ্ঞান ধিক !’ চিন্তা আৰু বেছাবত ধৰ্মপুত্ৰৰ অস্তৰ দহিবলৈ ধৰিলে।

ধৰ্মপুত্ৰই তেতিয়া নবানবিকৈ বৃত্তান্তৰ চকুৱে মুখে পানীৰ ছাটী মাৰি চেঁচা হাতখন চকুৱে মুখে বুলাবলৈ ধৰিলে। ঋতুক পিচতে বৃত্তান্তই জ্ঞান পাই চকু নেলি ধৰ্মপুত্ৰক দুয়োখন হাতেৰে গাৰটি ধৰি কলে “বাহা, তোমাৰ এই পবিত্ৰ স্পৰ্শই মোক অন্তৰ সন্মান আনন্দ দিলে।

ইতিমধ্যে ব্যাসদেৱ সেই ঠাইত উপস্থিত হৈ সকলো কথা বতৰা শুনি ধৰ্মপুত্ৰক কলে “কুৰাকুলৰ খেষ্ঠ পুৰুষ এই বৃত্তান্তই যি অভিনাষ প্ৰকাশ কৰিছে তাক পূৰ্ণ কৰিবলৈ সুযোগ দিয়া। তেওঁ দেখাতে অতি বৃদ্ধ হৈছে; তদুপৰি পুত্ৰহীন হৈ আছে। এই পুত্ৰশোক আৰু বেছিদিন ভোগ কৰি থাকিবলৈ তেওঁৰ শৰীৰ অক্ষম। মনশ্বিনী গাছাৰীয়ে অতি দৈৰ্ঘ্যৰে তেওঁৰ পুত্ৰশোক সহি আছে। ধৰ্মপুত্ৰ, মোৰ কথা শুনা। বৃত্তান্তক বগলৈ যাবলৈ দিয়া। এই ঠাইত তেওঁৰ মৃত্যু ঘটিবলৈ নিদিবা। এই জ্ঞানী বৃদ্ধ পুৰুষজনক বনবাসৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য আৰু পুষ্পসুৰতি উপভোগ কৰাত বাধা নিদিবা। তেওঁ প্ৰাচীন ব্ৰাহ্মণসকলৰ পথ অনুসৰণ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিছে। ব্ৰহ্মসকলৰ এয়ে শেষৰ ধৰ্ম। মুক্তত প্ৰাণ বলি দিয়া বা বনবাস কৰি আয়ু ক্ষয় কৰা ক্ষত্ৰিয়সকলৰ ধৰ্ম। এওঁ ভালেমান মজ কৰ্ম কৰিলে আৰু পৃথিৱী ভোগো কৰিলে। তোমালোকৰ বনবাসৰ কানছোৱাত তেৰ বছৰ ধৰি পুত্ৰসকলৰ সেৱা স্বতঃ বিশাল ৰাজ্য এখনত থাকি সুখ ভোগ কৰিছে। ভালেমান দান ধৰ্মও কৰিলে। তুমিও পোন্ধৰ বছৰ ধৰি অপ্ৰাণ যত্নেৰে এওঁৰ সেৱা কৰিবা। তোমাৰ সেৱাত আমি কোনো ক্ৰটি দেখা নাই। এতিয়া এওঁৰ তপস্যাৰ সময় উপস্থিত। বোধ কৰি এওঁ বনবাস খাটাবলৈ গুলোৱা নাই। তুমি এওঁক বনবাসৰ অনুমতি দান কৰা।”

সেইকথা শুনি ধৰ্মপুত্ৰই “ভেষ্টে সেবে হওক” বুলি অনুমতি দান কৰিলে। তেতিয়া ব্যাসদেৱেও তেওঁৰ আশ্ৰমলৈ উলটি গ’ল।

ধৃতবাস্তৱ, কুন্তী আৰু গান্ধাৰীৰ বন গমন

বন গমনৰ কথাটোত যুধিষ্ঠিৰৰ অনুমোদন পোৱাত ধৃতবাস্তৱ আৰু গান্ধাৰী দুয়ো নিজেৰ কাৰেঙলৈ গৈ উপবাসে ধাৰি ব্ৰত বহিলে। গান্ধাৰী আৰু কুন্তী দুয়ো এবেনাগে বহি ব্ৰতান্তে আহাৰ বহিলে। ধৃতবাস্তৱই ধৰ্মপুত্ৰৰ মাতি বাঘতে বহুৱাই নৈ মূৰত হাত দি আশীৰ্বাদ বহিলে। তাৰ পিচত গান্ধাৰীৰ কান্ধত হাত থৈ বনলৈ যাত্ৰা কৰিবৰ নিমিত্তে প্ৰস্তুত হল। স্বামী অৰু বুলি গান্ধাৰীয়ে আত্মৱন ওপৰিৰে মুখ লাবি বটাইছিল। সেই অৱস্থাতে তেওঁ কুন্তীদেৱীৰ কান্ধত ভৰ দি নাট বুলিবলৈ ধৰিলে। এই তিনিও গৰাকীয়ে সেইদৰে বাজকাৰেও পৰিত্যাগ কৰি বনলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

বনবাসৰ কালছোৱাত কুন্তীদেৱীয়ে গান্ধাৰীৰ সেৱা-শুশ্ৰূষা বৰি জীৱন অতিবাহিত কৰিবলৈ মনে মনে স্থিৰ কৰি লৈছিল। বনযাত্ৰাৰ সময়ত তেওঁ ধৰ্মপুত্ৰলৈ চাই বলে “বাজা যুধিষ্ঠিৰ, মহদেৱৰ ওপৰত বেতিয়াও ঋং নকৰিবা। তোমাৰ অগ্ৰজ বীৰশ্ৰেষ্ঠ স্বৰ্গীয় বৰ্ণক ভক্তিভাৱে স্মৰণ কৰি থাকিবা। তেওঁ মোৰেই গৰ্ভছাত সন্তান—তোমালোকৰ জ্যেষ্ঠ মহোদৰ। এইবখা ইতিপূৰ্বে মই তোমালোকৰ আগত প্ৰকাশ নকৰাৰ বাবে মই দায়ী। দ্ৰৌপদীক সদায় চেগেহৰ চকুৰে চাবা। ভীম, অৰ্জুন, নবুল, মহদেৱ কোনেও যেন বঠ নাপায় তালৈ বিশেষ লক্ষ্য ৰাখিবা। বংশ ৰক্ষাৰ ভাৱ এতিয়া তোমাৰ ওপৰত ব’ল।”

যুধিষ্ঠিৰে ভাবিছিল যে নাক কুন্তীদেৱী বেৱল গান্ধাৰীক আগবঢ়াই খবলৈহে তেওঁলোকৰ লগত গৈছিল। কিন্তু এতিয়া মাতৃৰ মুখত এনে কথা শুনি ধৰ্মপুত্ৰ ঋন্তেৰৰ নিমিত্তে ধৰ দি বন। পিচত তেওঁ মাকলৈ চাই অধৈৰ্য্যভাৱে বলে “আই মাতৃ, আপুনি এনে ৰাম নকৰিব। আশীৰ্বাদ দি আমাৰ যুদ্ধলৈ পঠাই দি এতিয়া আমাৰ পৰিত্যাগ কৰি হঠাৎ বনলৈ গুচি যোৱাটো ধৰ্মসঙ্গত নহব।” কিন্তু কুন্তীদেৱীয়ে সেই কথাটো আওকাণ কৰি বনযাত্ৰাৰ দূত সঙ্কল্পত অচল অটল হৈ বন।

যুধিষ্ঠিৰৰ ফালে চাই কুন্তীদেৱীয়ে বলে “বাজা, মই মোৰ স্বামীৰ কাষলৈ যাবলৈ ইচ্ছা কৰিছোঁ। গান্ধাৰীৰ লগতে বাকী জীৱন তপস্যাত কটাই তোমাৰ পিতৃদেৱৰ কাষ চাপিমগৈ বুলি স্থিৰ কৰিছোঁ। তুমি এতিয়া ঘৰলৈ যোৱা। ধৰ্মতে তোমাৰ মতি সদায় অচল হৈ থাকে যেন।” এই বুলি কুন্তীদেৱীয়ে পুতেকৰ মূৰত হাত দি আশীৰ্বাদ বহিলে।

যুধিষ্ঠিৰ নিৰাত হৈ স্তব্ধ হৈ বন । তেনে অৱস্থাতে কুন্তীদেৱীয়ে
পুতেক কেইজনৰ ফালে চকুৰে নিনিব পৰাতৈকে চাই চাই বনলৈ যাবলৈ
ধৰিলে ।

ধৃতৰাষ্ট্ৰে শাক্ৰাৰীৰ কাহ্নত আৰু শাক্ৰাৰীয়ে কুন্তীদেৱীৰ কাহ্নত ভৱ
জি বাটে বাটে গৈ আছে । সবলো নিৰাত । এই দুখ্যৰ বৰ্ণনা ইমান
দীৰ্ঘ যে ভাবিলো ঘটনাতো যেন কানিহে থাকিছে এনে হৈ লাগে ।

ধৃতৰাষ্ট্ৰে, শাক্ৰাৰী আৰু কুন্তীদেৱীয়ে তিনিটা বছৰ বনত উপগিয়া কৰি
কটালে । এদিন ধৃতৰাষ্ট্ৰে আনন্দে অশ্রুপূৰ্ণ উলটি আহোঁতে বনৰ এঠাইত
তুই লগা দেখা পালে । বতাহৰ কোবত সেই ছুৰে গোটোই বননিৰন
জুৰি ললে । বনৰীয়া পতু-পক্ষীবিলাক ভয়ত পনাই বিল পুখুৰী আশিত
পৰি অশ্রু বিচাৰিবলৈ ধৰিলে ।

তেতিয়া ধৃতৰাষ্ট্ৰে তেওঁৰ সঙ্গী সত্ৰয়ক কলে “তুমি শীঘ্ৰে পনাই
প্ৰাণটো বক্ষা কৰা ।” তাৰ পিচত অন্ধ ধৃতৰাষ্ট্ৰে ওৰণিৰে মুখ ঢাকি
বহি থকা শাক্ৰাৰী আৰু কুন্তীদেৱীৰ লগত পুনৰুঠা হৈ বহি যোগেন্দ্ৰ অৱস্থাতে
অগ্নিস্থ হৈ প্ৰাণ এৰিলে ।

ধৃতৰাষ্ট্ৰে অস্তহিত হোৱাৰ পিচতে তেওঁৰ চকুৰ মণি আৰু প্ৰাণ স্বৰূপ
সহয়ে সন্ধ্যাস ব্ৰত গ্ৰহণ কৰি হিমালয় অভিমুখে যাত্ৰা কৰি গুচি গল ।

শ্রীকৃষ্ণৰ তিৰোধান

ভাৰত যুদ্ধৰ শেষত শ্রীকৃষ্ণই দ্বাৰকাত ছয়ত্ৰিশ বছৰ ধৰি ৰাজ্য পালন
কৰিলে । শ্রীকৃষ্ণৰ নিম্নৰ বংশজাত যাদৱ ৰাজকোঁৱৰসকলে কুল মৰ্যাদা
উলংঘা কৰি ভোণবিনাগত কান কটাবলৈ ধৰিলে । তেওঁলোক বৃষ্টি,
অস্তক, ভোজ এনেকৈ কেইবাটাও নামেৰে জনাজাত হৈ আছিল । লাহে
লাহে তেওঁলোক ভোণ হুৰত মগ্ন হৈ সংখ্যন আৰু বংশ শৌৰৱ লুপ্ত কৰিবলৈ
ধৰিলে ।

পিচত এদিন কেইজনমান ঋষি দ্বাৰকাত উপস্থিত হলহি । যাদৱ
ৰাজকোঁৱৰসকল ইমান কলহ পৰিছিল যে তেওঁলোকে বয়সস্থ জানী

লোকসবনৰ প্ৰাপ্য সন্মানৰ বিবেচনাও হেৰুৱাই পেলালে। ঋষিসকলক দেখা পাই তেওঁলোকৰ অৱমাননা বন্দন মনেমেই ৰাজকোঁৱৰসকলে তেওঁলোকৰ ভিতৰৰ এজনৰ গভিৰী তিকতাৰ ভেঁচন কৰি ঋষিসকলৰ ওচৰলৈ গৈ কলে “হে পণ্ডিতসকল, এই তিকতা গৰাকীয়ে লৰা সন্তান প্ৰসৱ কৰিবনে ছোৱলী সন্তান প্ৰসৱ কৰিব বাওকচোন?”

ঋষিসকলে জাজল্যমান অশ্বাভাৱিক আৰু বিজ্ঞপায়ক কথা শুনি খঙতে কলে “এই তিকতাজনীয়ে এডাল গদা প্ৰসৱ কৰিব। এই গদাভালেই তোমালোকৰ বংশৰ যমস্বৰূপ হব।” এইদৰে অভিপ্ৰাণ দি ঋষিসকল গুচি গ’ল। ঋষিসকলৰ অভিসম্পাতৰ কথা শুনি ধেমালিয়েই অস্তত গৈ বংশনাশৰ কাৰণত পৰিণত হোৱা দেখি যাদৱসকলে ভয় খালে। পিচদিনা ঋষিবাক্য অনুযায়ী তিকতাৰ ভেঁচন কৰা শাঘৰ প্ৰসৱ যন্ত্ৰণা আৰম্ভ হ’ল। অস্তত গৈ গঁচাঘটি এডাল লোহাৰ গদা প্ৰসৱ হ’ল। তেতিয়া যাদৱসকলে ঋষিসকলৰ বাক্য সত্যত পৰিণত হব বুলি বিশ্বাস কৰি আতঙ্কত অস্থিৰ হৈ পৰিল। সেই গদাডালৰ তেতিয়া সাক্ষাত যম দেখাদি দেখিলে।

সবলো যাদৱে একেলগে আলোচনাত বহি স্থিৰ কৰিলে যে সেই গদাডাল ভাঙি গুৰি বৰি সাধৰত পেলাই দিয়া যাওক। সেইমতে কানো কৰিলে। পিচৰ বছৰ শাণৰ সেই ঠাই ভোখৰতে এবিধ বন গছ উঠা দেখা গ’ল। কিন্তু যাদৱসকলে তেওঁলোকৰ ভয়ৰ কাৰণটো নষ্ট হৈ যোৱা যেন পাই অভিসম্পাতৰ কথা পাহৰি গৈছিল।

এদিন যাদৱসকলে মদ ফটিকা খাই দল বান্ধি শাণৰ পাৰলৈ গৈ নানা বকনৰ নাচ বাণ কৰি মত্তনীয়া হ’ল। নাহে নাহে মন্দ জানে গাত ধৰা যেন অনুমান হ’ল।

যাদৱকুলৰ কৃতবৰ্ণাই কোঁৱৰৰ পক্ষ লৈ আৰু সাত্যকিয়ে পাণ্ডৱৰ পক্ষ লৈ কুৰুশ্ৰেষ্ঠত যুদ্ধ কৰাৰ কথা পাঠকসকলে জানে।

সেইদিনা সাত্যকিয়ে কৃতবৰ্ণাক নিন্দা কৰি কবলৈ ধৰিলে “কোন ক্ষত্ৰিয়ই গুই ধকা পুৰুষৰ আঘাত কৰে হে? কৃতবৰ্ণা, আপুনি যাদৱকুলৰ যোৱ কলক আৰু অপৰাধ আনিলে। তেতিয়া ভালেমান মানুহে এনে কাৰ্য্যৰ কাৰণে কৃতবৰ্ণাক নিন্দা কৰি সাত্যকিক সমৰ্পন কৰিলে। সেই কথাত কৃতবৰ্ণা খঙত ঘনি-পকি উঠিল।

কৃতবৰ্ণাই কলে “বুদ্ধত কটা হাতেৰে যোগাশনত বহি প্ৰাণায়াম কৰি ধকা মৰহাত মৰান ভৱিষ্যক তুনিয়েই নিৰ্কোষ ঘটকৰ দৰে হত্যা কৰা নাছিল নে? সেইজন পুৰুষেই আজি মোক নিন্দা কৰিবলৈ আহিছে?”

তেতিয়া আন যাদৱসকলে সাত্যকিব তেনে বৰ্ণবোচিত আচৰণৰ কথা শুনি তেওঁক নিশা কৰিবলৈ ধৰিলে। এইদৰে যাদৱসকলৰ মাজত কাছিয়া আৰম্ভ হ'ল আৰু শেষত হতাহতি আৰম্ভ হ'ল।

“সুপ্ত পুৰুষ ঘটন এই পাপিষ্ঠক চাব নাপায়, এতিয়াই এওঁক শেষ কৰা যাওক” বুলি সাত্যকিয়ে কৃতবৰ্মাক আক্ৰমণ কৰি চকুৰ পচাবতে তবোৱালৈকে বোম মাৰি তেওঁৰ মূণ ছেদন কৰিলে।

তাকে দেখি কৃতবৰ্মাৰ পক্ষৰ বহুতে সাত্যকিক বেটি ধৰি মদৰ কলহ টেকেলি যেনে যিহৰে পালে তাকেই সাত্যকিব গাটল দলিয়াবলৈ ধৰিলে। সাত্যকিক আক্ৰমণ কৰা দেখি শ্রীকৃষ্ণৰ পুতেক প্ৰদ্যুম্নই তেওঁলোকক উলটি ধৰি আক্ৰমণ কৰিলে। বিপক্ষ দল গোটা বান্ধি সাত্যকি আৰু প্ৰদ্যুম্নক বেটি ধৰি আক্ৰমণ কৰাত সাত্যকি আৰু প্ৰদ্যুম্ন দুয়ো প্ৰাণ হেৰুৱালে। সেইকথা শুনি শ্রীকৃষ্ণই খঙত জ্বাজ্জ্বল্যমান হৈ আহি সাগৰত গছি উঠা বনবিলাককে আঁজুনি লৈ সকলোকে আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে। বাকী-বিনাকোও সেইবোৰকে উঘালি লৈ কণামুণাকৈ ইটোৱে সিটোক আক্ৰমণ কৰি এখন তাণ্ডৱলীলাৰ সৃষ্টি কৰিলে।

গদাৰ ভগ্নৰপৰা গছি উঠা সেই বনবিলাক ঋষিৰ অভিশাপৰ ফলত একো একোডাল গদা হৈ পৰিল। সেই গদাৰ আঘাতত মন্দমত হৈ যুদ্ধ কৰি গোটেই যদুবংশ ধ্বংস হ'ল।

এই ঘটনা দেখি বনৰানে প্ৰাণত বৰ আঘাত পালে। তেওঁ তেতিয়াই যোগাশনত বহি প্ৰাণত্যাগ কৰিলে। বগা সাপৰ আকাৰ বৰি এটা ছোয়াতি তেওঁৰ নুখৰপৰা বাহিৰ হৈ সাপৰ ফালে তীব্ৰ বেগেৰে গৈ তাতে পৰি লীন হৈ গ'ল। বলবানৰ অৱতাৰৰ কাৰ্য্য সমাপ্ত হ'ল।

গোটেই যদুবংশ ধ্বংস হোৱাত আৰু চোষ্ঠ বলভদ্ৰৰ অন্তৰ্দ্ধাণত শ্রীকৃষ্ণও ধ্যানমগ্ন হ'ল। পূৰ্বৰ ঘটনাবিলাক স্মৰণ কৰি তেওঁৰ তিবোধানৰ সময় চাপি আহিল বুলি জানি শ্রীকৃষ্ণই সাপৰ পাৰৰ বনবিলাকৰ মাজে মাজে ঘূৰি পকি গৈ এঠাইত দীঘল দি পৰিল। তাৰ পিচত তেওঁ তদ্ভ্ৰান্তিত হ'ল।

তেনে সময়তে এমন ব্যাধি চিকাৰ বিচাৰি সেই ঠাইত উপস্থিত হৈ দুইবৰপৰা বনৰ মাজত দীঘল দি পৰি থকা অৱস্থাত বাহুদেৱৰ ভনি দুখনকে বোনো জন্তু বুলি ভব কৰি ধনু তিৰাই কাঁড় মাৰি পঠিয়ালে।

কাঁড় গৈ শ্রীকৃষ্ণৰ ভৰিয়েদি সোমাই যোৱাত তেওঁ ততালিকে প্ৰাণত্যাগ কৰিলে। এনে ভাৱেই মহা মহিমান্বিত ভগৱন্ত শ্রীকৃষ্ণই ইহলীলা সম্বৰণ কৰিলে।

যুধিষ্ঠিৰৰ স্বৰ্গাবোহণ

যদুবংশ বংশ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰমাণৰ বাতৰি হস্তিনাপুৰ পালেগৈ। সেই বাতৰি পাই পাণ্ডৱসকলৰো পাখিৰ মোহ আৰু আসক্তি নোপ পালে। তেতিয়াই অভিনৱ্যৰ পুতেক পৰীক্ষিতক ৰাজ্যভাৰ অৰ্পণ কৰি দ্ৰৌপদীক লগত লৈ পাণ্ডৱসকলে ৰাজধানী পৰিত্যাগ কৰি বনলৈ গুচি গ'ল।

নানান ঠাই পৰিভ্ৰমণ আৰু তীৰ্থ পৰ্য্যটন কৰি অৱশেষত তেওঁলোক হিমালয়ৰ নামনি পালেগৈ। এটা কুকুৰো তেওঁলোকৰ পিচ লৈ গৈ আছিল। পৰ্বতত উঠি গৈ থাকোঁতে থাকোঁতে প্ৰথমে দ্ৰৌপদী আৰু তাৰ পিচত সহদেৱ, নকুল, অৰ্জুন, ভীম ক্ৰমে এজন এজনকৈ চাৰিওজন পৰি পৰি প্ৰাণ এৰিলে। বাৰী বল যুধিষ্ঠিৰ। এইদৰে চাৰিওজন পাণ্ডৱে পাখিৰ শৰীৰ ত্যাগ কৰি জীৱমুক্ত হ'ল। চাৰিজন ভায়েক আৰু দ্ৰৌপদীক হেৰুৱাযো সত্যদৰ্শী ধৰ্মপুত্ৰৰ মন বিচলিত নহ'ল। অবিচলিত চিন্তে তেওঁ আগুৱাই যাবলৈ ধৰিলে। এবমাত্ৰ সেই কুকুৰটিয়ে তেওঁৰ সঙ্গী আৰু বন্ধকৰূপে অনুগমন কৰিলে। এবমাত্ৰ ধৰ্মইহে যে মনুষ্যৰ বন্ধক ব্যাসদেৱে এই ঘটনাৰ মাজেদি তাকে বুজাইছে। কুকুৰৰ ভেগ ধৰি গাফাং ধৰ্ম যুধিষ্ঠিৰৰ লগে লগে গ'ল। বহুদূৰ যোৱাৰ পিচত স্বয়ং ইন্দ্ৰই বথ লৈ তেওঁৰ সন্মুখত উপস্থিত হ'ল।

যুধিষ্ঠিৰৰ ফানে চাই ইন্দ্ৰই কলে “তোমাৰ ভাতৃসকল আৰু দ্ৰৌপদী ইতিমধ্যে স্বৰ্গ পাইছেগৈ। কেৱল তুমিয়েহে বাকী। সোঁ শৰীৰে এই বথত উঠা। তোমাক স্বৰ্গলৈ নিবলৈকে মোৰ আগমন।”

যুধিষ্ঠিৰৰ বথত উঠিবলৈ যোৱা দেখি কুকুৰটোও লগে লগে গ'ল। কিন্তু ইন্দ্ৰই কুকুৰটোক আগভেটা দি কলে “স্বৰ্গত জানো কুকুৰৰ স্থান আছে?”

সেই কথা শুনি যুধিষ্ঠিৰে কলে “তেখেত নোবো ঠাই নাই।” এই বুলি কৈ কুকুৰক পৰিত্যাগ কৰি ধৰ্মপুত্ৰ স্বৰ্গলৈ যাবলৈ অমান্তি হ'ল। ধৰ্মপুত্ৰৰ পৰীক্ষা কৰিবলৈকে গাফাং ধৰ্মবাজে কুকুৰৰ ভেগ ধৰি তেওঁৰ অনুগমন কৰিছিল। পুত্ৰৰ ধৰ্মনিষ্ঠাত সন্তোষ পাই কুকুৰকপী ধৰ্মৰাজ ততানিকে অহৰ্হান হ'ল।

তাৰ পিচত যুধিষ্ঠিৰে স্বৰ্গাবোহণ কৰিলে। স্বৰ্গত উপস্থিত হোৱা মাত্ৰে পুৰোহিতক দেখা পালে। সেই কুৰাৱীৰে জ্যোতিৰ্ৱয় আশ্বিত্য দেৱ

দলে নিৰ্ভর শ্রীধৰি প্ৰকাশমান হৈ দেৱতামণ্ডলীৰ মাৰুত শোভা পাই আছে।
তেতিয়া যুৰিষ্টিয়ে সেই দেৱতাসকলক কলে বাছানোভী আৰু ক্ষুদ্ৰ দৃষ্টি
সম্পন্ন এই দুৰ্য্যোধন যি ঠাইত বৰ্জমান নহি সেই ঠাইত থাকিব নোৱাৰে।
এওঁ আনন্দ বসন্তো লবু-নাঞ্চল কৰি বহুধা চিটিন। আৰু সেই কাৰণতে
মঠে ফৌজসকলক তেওঁলোকৰ নিয়ন্ত্ৰণমণ্ডিতে নিপাত কৰিছে। স্বৰ্ণপ্ৰাণ
পতিব্ৰতা ছোপনীক এই পুৰষৰ আদেশতে মৰাদ নাহলৈ হানি আনি
অপমান কৰা হৈছিল। এনে পুৰষৰ মুগ্ধৰ্শন কৰি থাকিবলৈ নহি অপায়।
নোৰ ভাইসকল কত আছে ? তেওঁলোকৰ ওচৰলৈ যাবৰ ইচ্ছা হৈছে।
এই বুলি যুৰিষ্টিয়ে সেই ঠাইলৈ পলা আন দানে গুচি গ'ল।

স্বৰ্ণপ্ৰাণ দেৱদেৱি নানন্দে নিচিকিয়া হাঁহি এনি নানি স্বৰ্ণপুত্ৰক আগভেটা
দি কলে মহাবীৰ, এনে কথা নকৰ। স্বৰ্ণত কোনো বকনৰ শক্তাব
ধন নাই। দুৰ্য্যোধন সম্পৰ্কে এনে কথা আৰু ননলৈ নানিব। বীৰ
দুৰ্য্যোধনে ক্ষত্ৰিয় স্বৰ্ণৰ বনত এনে পদ লাভ কৰিছে। বাঢ়া, অতীত
মটনাধিনাকৰ কথা ভাবি বেজান বা ধং কৰা অনুচিত। বজা দুৰ্য্যোধনৰ
লগত স্বৰ্ণত যথানিয়মে বাস কৰি থাকক। ইয়াত শক্তাব কৰা উৰাপন
কৰিব নাপাব। মনুষ্য শৰীৰ ধাৰণ কৰি স্বৰ্ণলৈ অহাৰ কাৰণেই আপোনাৰ
মনত এনেবোৰ ভ্ৰান্ত ধাৰণাই ঠাই পাইছে। এতিয়া সেই সকলোবোৰ
পৰিহাৰ কৰক।”

সেইকথা শুনি যুৰিষ্টিয়ে কলে “হে ব্ৰাহ্মণ, এনে অৱশ্লিক পাপী
মহাপুৰুষসকলৰ প্ৰোহকাৰী এই দুৰ্য্যোধনেই শক্তাচৰণ কৰি অগণন বীৰ
পুৰষৰ মৃত্যুৰ কাৰণ হৈছে। সেই পাতকী দুৰ্য্যোধনে এনে বীৰৰ স্বৰ্ণ
লাভ কৰিছেহি। বীৰ, মহাবীৰ, মন্ত্ৰগুণসম্পন্ন নোৰ ভাতৃসকল ছোপনীয়ে
আহি কি প্ৰকাৰৰ গতি লাভ কৰিছেহি কওকচোন ? মহাবীৰ কৰ্ম আৰু
মোৰ নিমিত্তে প্ৰাণ ত্যাগ কৰা বীৰসকলক দেখোন কাকো ইয়াত দেখা
নাই। তেওঁলোকক এবাৰ চাবৰ মন গৈছে। বিৰাট ৰাজ, কুপদ, ধৃষ্টদ্যুম্ন,
পাৰুলকন্যাব, শিৰণ্ডী, ছোপনীৰ পুত্ৰকেইটি আৰু মহাযোদ্ধা অভিনব্য
এই সকলোকে চাবলৈ বৰ আগ্ৰহ হৈছে। তেওঁলোকৰ এজনো ইয়াত
নাই দেখোন ? নোৰ পকে যুদ্ধ কৰি যি যি সকল বীৰে তেওঁলোকৰ
জীৱন আহুতি দিলে সেই বীৰ সকলেই বা কত ? তেওঁলোকৰ মন্ততহে
বাস কৰিবলৈ মন গৈছে। আই কুন্তীদেৱীয়ে মোক মোৰ জ্যেষ্ঠ ভাই
কৰ্মৰ উদ্দেশ্যে তৰ্পণ দিবলৈ আদেশ কৰিলে। সেইকথা মনত পৰি মই
বৰ কষ্ট পাইছোঁ। কৰ্মৰ প্ৰকৃত বহস্য আগতে গন নোপোৱাৰ কাৰণেই

আনার হাতত তেওঁৰ প্ৰাণ গ'ল। তেওঁক এবাৰ চাবলৈ নোৰ প্ৰাণে ছুটুই আহে। নোৰ প্ৰাণাধিক প্ৰিয় ভাই ভীন, দেৱদাস তুলা অৰ্জুন, নকুল আৰু সহদেৱ, নিত্যধৰ্ম্মশীলা পাৰ্ৱালীৰ চাবলৈকো বৰ হেঁপাহ লাগি আছে। ওহোঁ, ইয়াত আৰু নোৰ বৰ অসহ্য লাগি উঠিছে। ভাই-সকলক এৰি স্বৰ্গত থাকি কি লাভ? তেওঁলোকে বাস কৰা ঠাইহে নোৰ মানত স্বৰ্গ। এই ঠাই নোৰ স্বৰ্গ যেনেই লগা নাই।

যুধিষ্ঠিৰৰ মুখত এনে কথা শুনি দেৱদাসকলে বলে “হে যুধিষ্ঠিৰ, আপোনাৰ সেই ঠাইলৈকে যাবৰ মন গৈছে যদি পনম নকৰিব। এই মুহূৰ্ত্তেই যাব পাৰে।” এইবুলি দেৱদাসকলে যুধিষ্ঠিৰক সেই ঠাইলৈ লৈ যাবলৈ দেৱদূতক আদেশ কৰিলে।

আগে আগে দেৱদূত আৰু পিচে পিচে যুধিষ্ঠিৰ গৈ থাকিল। যোৱা বাটটো ঘোপমৰা একাৰ। চকুত পৰা সকলো দৃশ্য অতি ভীষণ আছিল। নৰাশ, অস্থি, মৰাশৰ চুলি আদি কুৎসিত বস্তুবিলাক চাৰিওফালে সিঁচৰতি হৈ পৰি আছিল আৰু সেই সবলোবোৰ ঠাইত জ্বিনি কীট আদিৰে উপচি আছিল। অসহনীয় দুৰ্গন্ধই নাক ভেদি গ'ল। ইফালে সিফালে হাত-ভৰি ছিগি পৰি থকা মানুহবিলাক দেখা পোৱা গ'ল। এইবোৰ দেখি শুনি যুধিষ্ঠিৰ বিনুচ হ'ল। সাত পাঁচ নানান কথা ভাবি ভাবি তেওঁ আগুৱাই যাবলৈ ধৰিলে।

এবাৰ যুধিষ্ঠিৰে দেৱদূতক সুবিলে “এই বাটেদি আৰু কিমান দূৰ যাব লাগিব? নোৰ ভাইসকল ক'ত?”

দূতে আন একো নকৈ কেৱল কলে “উলটি যাওঁ বুলিলে যাবও পাৰে।”

অসহনীয় উৎকট গোকৃত তত্-তত্ নাপাই যুধিষ্ঠিৰে উলটি যাবলৈকে মন কৰিলে। কিন্তু তেনে সময়তে চাৰিওফালৰপৰা কৰুণ আৰ্ত্তনাদ শুনিবলৈ পালে।

কোনোৱে বলে “হে ধৰ্ম্মপুত্ৰ, উলটি নাযাব। দয়া কৰি এক মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰক। আপোনাৰ শুভাগমনত চাৰিওফালে মন্থমলীয়া শোক ওলাইছে। আমি তেওঁ অপৰ শান্তি সুখ অনুভৱ কৰিছোঁ। হে কুন্তীপুত্ৰ, আপোনাৰ দৰ্শনত আমি বিমন আনন্দ পাইছোঁহঁক।

কোনোৱে কলে “আপোনাৰ উপস্থিতিত আমি যত্ৰণাৰ ভালেখিনি লাভ পাইছোঁ।” যুধিষ্ঠিৰে এনে ধৰণৰ কৰুণ বিনয়ী আৰু কান্দোনাৰ বোল শুনি তলৰ মানি থিয় দি ব'ল। মুখেৰে ‘হায়! হায়’ কৰিবলৈ ধৰিলে। নাত কথাবিলাক তিনি পোৱা যেন লাগিল। শোকে খুন্দা নাৰি ধৰাত

যুধিষ্ঠিৰে আকুল ভাৱে চাৰিওফালে চাই সুধিবলৈ ধৰিলে “আপোনালোকনো কোন ? আপোনালোকে ইয়াত কিয় আছেহি ?”

এফালৰপৰা একাষাৰ মাত আহিল “মই কৰ্ণ” । আন এফালৰপৰা শুনা গ’ল “মই ভীম”, “মই যজ্ঞৰ্ন”, “মই দ্রৌপদী”, “মই মহদেৱ”, “আনি দ্রৌপদীৰ পুত্ৰ” । এনেদৰে যুধিষ্ঠিৰৰ আত্মীয়-কুটুম্বসকলে মঁহাবি দি কোৱা কথাবোৰ শুনিবলৈ পালে ।

শোক-মুখে বিয়াকুল হৈ যুধিষ্ঠিৰে কবলৈ ধৰিলে “হায় কি পাপৰ ফলত নো এওঁলোক এই দুৰৱস্থাত পৰিলহি ? ধৃতবাস্তৱ পুত্ৰ দুৰ্ব্যোধনেনো কি পুণ্যৰ ফলত স্বৰ্গস্থ হৈ তোণ কৰিলেহি ! মোৰ ভাই বহুসকল নৱকতহে পৰিল দেখোন ? মই ওই আছোঁ নে জাগ্ৰত ? মোৰ জ্ঞান লুপ্ত হৈছে নেকি ? মোৰ চিত্ত বিকৃত হৈ গ’ল নেকি ? এইদৰে কৈ দেৱতাসকলক আৰু ধৰ্ম্মৰ নিন্দাবাদ কৰিবলৈ ধৰিলে । পিচত তেওঁ দেৱদূতৰ ফালে চাই কলে “আপুনি যাৰ আদেশ মানি মোৰ লগত আহিছে তেওঁৰ ওচৰলৈ উঠাটো যাওকগৈ । মই আৰু আপোনাৰ সঙ্গ নহওঁ—এই ঠাইতে মই থাকিম । কেৱল মোৰ কাৰণেই এই আত্মীয়-কুটুম্বসকলে এনে নৱক যত্না তোণ কৰিছেহি । গতিকে নোৰো এয়েহে উপযুক্ত স্থান ।”

যুধিষ্ঠিৰৰ কথা শুনি দেৱদূতে ইচ্ছাৰ ওচৰলৈ গৈ সবলো কথা জনালে । মুহূৰ্ত্ততে ইচ্ছা আৰু যম দুয়ো যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰত উপস্থিত হ’ল । তেওঁ লোকৰ আগমনত গোটেইখন পোহৰ হৈ উঠিল । লগে লগে নৱক যত্নাৰ পৰা সকলো মুক্ত হ’ল । চাৰিওফালে অগন্ধি বতাহ বলি বায়ুৰ ওন পৰিছে হৈ পৰিল । স্বয়ং ধৰ্ম্মৰাজ যনে তেওঁৰ পুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰলৈ চাই কলে “হে উদাৰ চেতা পুৰুষ, তুমি মোৰ হাতত এই তৃতীয় বাৰৰ কাৰণে পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হ'লা । তোমাৰ ভাই বহুসকলৰ লগত তুমিও নৱকত বাস কৰিবলৈ অভিনাষ কৰিছিনা । ৰাত্ৰপাট ভোণ কৰা শাসকসকলে নৱক স্পৰ্শ কৰিবই লাগে । সেইটো স্বাৰণতে তুমিও এক মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণে হলেও এই মহাপুৰুষ অনুভৱ কৰিবলৈ পাল । বিখ্যাত বীৰ সভাসচী, মৰমৰ ভায়েকা ভীমসেন, সত্যান্ধিৰ্ধ কৰ্ণ, এই সকলৰ এহনেও আচনমতে নৱক যত্না ভোণ কৰা নাই । তোমাৰ পৰীক্ষাৰ কাৰণে ই এটা নোৰ চুলনা মাথোন । এইখন আচনমতে দেৱলোকহে । চোৱা, ত্ৰিভুবন ভ্ৰমণকাৰী সৌ নাবদ ঋষি এই দেৱলোকত বাস কৰিছেহি । গতিকে আৰু বেমাৰ নকৰিবা ।”

তাৰ পিচত যুধিষ্ঠিৰে মানৱসেহ পৰিহাৰ কৰি দিব্যসেহ ৰাখণ কৰিলে ।

লগে লগে নমুয়া স্বভাৱজনিত শত্ৰুভাৱ আৰু দুখ বঠৈবপৰা মুক্ত হৈ যুৰিছিলে
পূৰ্ণ পৱিত্ৰতা লাভ কৰিলে ।

ছোষ্ঠ ভাই বৰ্ণ, ভাতৃগৰন, আত্মীয়-বুঢ়ৰ আৰু ধৃতবাস্তৱ পুত্ৰসকলকে
আদি কৰি সকলোৱে ঋং আৰু ঘেযভাৱ পনিত্যাগ কৰি দিন্যদেহ ধাৰণ
কৰি দেৱপদ লাভ কৰিলে । এই সকলো দেখি শুনি দেৱপুৰুষিত আৰু
ঋষিকুলৰ বৰ্ণিত যুৰিছিলে পবন শান্তি লাভ কৰিলে ॥

ওঁ শান্তি ! ওঁ শান্তি !! ওঁ শান্তি !!!

